Ex bibl.theca J. G. de Henckelhouen 1663

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBRI XII.

Eiuſdem de Arboribus liber ſeparatus ab aliјs.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani typographi Regij.
M. D. XLIII.

Digitized by Google

12
14
B
4

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

AD PVB. SILVINVM PRAEFATIO.

S[illegible]ENVMERO ciuitatis noſtræ 3
p[illegible]udio culpātes modò agrorum
im[illegible] [illegible]ò cœli per multa iam
[illegible] [illegible]periem:
q[illegible] [illegible]s querimonias
uelut ratione cert[illegible] [illegible]nent, ubertate
nimia prioris æui [illegible] ſolum nequire
priſtina benignita[illegible] [illegible] alimenta. Quas
ego cauſas, Publi [illegible] [illegible]e abeſſe certum
habeo: quòd neque [illegible] [illegible]m naturam, quam
primus ille mundi genit[illegible] [illegible]ditate donauit,
quaſi quodam morbo ſterilita[illegible] [illegible] neque prudētis
eſt credere, tellurē, quæ diuinam & æternam iuuentā ſor
tita, cōmunis omnium parens dicta ſit, quia & cuncta pe
perit ſemper, & deinceps paritura ſit, uelut hominem con
ſenuiſſe. Nec poſt hæc reor intēperātia cœli nobis iſta, ſed
noſtro potius accidere uitio, qui rem ruſticam peſſimo cui-
que ſeruorum, uelut carnifici noxiæ dedimus, quam maio
rum noſtrorum optimus quiſque optimè tractauerit. At-
qui ego ſatis mirari non poſſum, quid ita dicendi cupidi 4
ſeligant oratorē, cuius imitentur eloquentiam, menſura-
rum, & numerorum modū rimantes, placitæ diſciplinæ
conſectentur magiſtrū uocis, & cantus modulatorem: nec
minus corporis geſticulatorem ſcrupuloſiſſime requirant

ſaltationis, ac muſicæ rationis ſtudioſi. Iámque qui ædificare uelint, fabros & architectos aduocent: qui nauigia mari concredere, gubernandi peritos: qui bella moliri, armorum & militiæ gnaros: & ne ſingula perſequar, ei ſtudio, quod quis agere uelit, conſultiſſimum rectorem adhibeat. Denique animi ſibi quiſque formatorem præceptorémque uirtutis è cœtu ſapientium [illegible] ſſat. Sola res ruſtica, quæ ſine dubitatione proxima [illegible] ſi conſanguinea ſapientiæ eſt, tam diſcentibus [illegible] magiſtris. Adhuc enim ſcholas rhetorum [illegible] trarum, muſicorúmque, uel [illegible] temptiſſimorum uitiorum [illegible] s, & luxurioſius fercula ſtrue[illegible] concinnatores non ſolum [illegible] Agricolationis neque doctores, qui [illegible] e diſcipulos cognoui. Cum etiam ſi [illegible] profeſſoribus ciuitas egeret, [illegible] rere poſſet Reſpub. Nam ſine ludic[illegible] ſi[illegible] cauſidicis olim ſatis felic[illegible] ſunt [illegible]es. At ſine agricultoribus nec conſiſtere mortales, nec ali poſſe manifeſtum eſt. Quo magis prodigij ſimile eſt, quod accidit, ut res corporibus noſtris, uitǽque utilitati maximè conueniẽs, minimam uſque in hoc tempus conſummationẽ haberet: ídque ſperneretur genus amplificãdi retinendíque patrimonij, quod omni crimine caret. Nam cætera diuerſa, & quaſi repugnantia diſſident à iuſtitia. Niſi æquius exiſtimamus cœpiſſe prædam ex militia, quæ nobis nihil ſine ſanguine & cladibus alienis affert. An bellũ peroſis, maris & negotia-
5 tionis alea ſit optabilior, ut rupto naturæ fœdere terreſtre animal homo, uẽtorũ, & maris obiectus iræ, ſe fluctibus audeat credere, ſempérque ritu uolucrũ, lõginqui littoris per-

egrinus, ignotum pererret orbem? An fœneratio probabilior ſit, etiã his inuiſa quibus ſuaurrere uidetur? Sed ne caninum quidem, ſicut dixere ueteres, ſtudiũ præſtantius, locupletiſſimũ quẽque adlatrãdi & cõtra innocentes, ac pro nocentibus neglectum à maioribus, à nobis etiã conceſſum intra mœnia & in ipſo foro latrociniũ? An honeſtius duxerim mercena[illegible] [illegible]atoris mẽdaciſſimũ aucupiũ circumuolitantis limina [illegible]entium, ſomniumque regis ſui rumoribus inauguratis? neque [illegible] rogãti, quid agatur intus, reſpõdere ſerui dignantu[illegible] [illegible]rtunatius à catenato repulſum ianitore ſæpe [illegible] [illegible]ſoribus ingratis adiacere, miſerrimóque [illegible] [illegible]lecus, faſcium decus, & imperium, profuſo tã[illegible] [illegible]nio mercari? Nã nec gratuitæ ſeruituti, ſed dignatio[illegible] [illegible]tur honor. quæ ſi & ipſa, & eorum ſimilia [illegible] [illegible]da ſunt, ſupereſt (ut dixi) unum genus lib[illegible] [illegible] [illegible]ei familiaris augendæ, quod ex [illegible] [illegible] [illegible]ius præcepta ſi uel temere ab indoctis, u[illegible] tame[illegible] [illegible]ſſeſſoribus ex quo more adminiſtrarentur, min[illegible] [illegible] [illegible]aterẽtur res ruſticæ. nã induſtria dominorũ cum ignorãt[illegible] detrimentis multa penſaret. Nec quorum commodũ ageretur [illegible]ota uita uellent imprudentes negotij ſui conſpici, eóque diſcendi cupidiores agricolationem pernoſcerent. Nũc & ipſi prædia noſtra colere dedignamur, & nullius momẽti ducimus peritiſſimum quẽque uillicum facere: uel ſi neſciũ, certè uigoris experrecti, quo celerius, quod ignoret, addiſcat. Sed ſiue fundũ locuples mercatus eſt, è turba pediſſequorũ, lecticariorúmque defectiſſimum annis & uiribus, in agrũ relegat (cum iſtud opus non ſolũ ſcientiã, ſed & uiridẽ ætatem cum robore corporis ad labores ſufferendos deſideret) ſiue mediarũ facultatum dominus ex mercenarijs aliquẽ iã re- 6

cuſantẽ quotidianũ illud tributũ,qui uectigalis eſſe nõ poſ-
ſit,ignarum rei,cui præfuturus eſt,magiſtrum fieri iubet.
Quæ cũ animaduertã,ſæpe mecum retractans, ac recogi-
tans,quàm turpi cõſenſu deſerta exoleuerit diſciplina ruris,
uereor ne flagitioſa & quodãmodo pudẽda,aut inhoneſta
uideatur ingenuis.Verùm cum plurimis monumentis ſcri-
ptorum admonear,apud antiquos n[illegible]*fuiſſe gloriæ cu-*
ram ruſticationis : ex qua Q[illegible]*tius* [illegible]*nnatus obſeſſi*
conſulis & exercitus liber[illegible]*aratro uocatus ad Di-*
ctaturã uenerit,ac r[illegible]*depoſitis,quos feſtinan-*
tius uictor reddider[illegible]*rat Imperator,ad eoſ-*
dem iuuencos,& q[illegible]*uitum hæerediolum re-*
dieri. Itemque C.[illegible]*urius Dentatus,alter Pyr-*
rho fini[illegible]*Italiæ pulſo,*[illegible]*alter Sabinis,accepta quæ*
uiritim diuidebãtur[illegible]*ſeptem iugera,nõ minus*
induſtriè coluerit,q[illegible]*ſierat.Et ne ſin-*
gulos intempeſtiu[illegible]*alios Romani*
generis intuear[illegible]*s duc*[illegible]*oc ſemper duplici ſtu-*
dio floruiſſe[illegible]*defend*[illegible]*,uel colendi patrios, quæſitoſue*
fines:inte[illegible]*go luxuriæ,& delicijs noſtris priſtinũ morem,*
uirilẽmque uitã diſplicuiſſe. Omnes enim (ſicut M. Varro
iam tẽporibus auorũ,cõqueſtus eſt) patreſſamiliæ falce &
aratro relictis,intra murum correpſimus,& in circis po-
tius ac theatris,quàm in ſegetibus & uinetis manus mo-
uemus : attonitique miramur geſtus effœminatorũ,quòd à
natura ſexũ uiris denegatũ,muliebri motu mẽtiantur,deci-
piántque oculos ſpectantiũ.Mox deinde ut apti ueniamus
ad ganeas,quotidianam cruditatẽ Laconicis excoquimus,
& exucto ſudore ſitim quærimus , noctẽſque libidinibus
7 *& ebrietatibus,dies ludo, uel ſomno conſumimus. Ac noſ-*
metipſos ducimus fortunatos, quòd nec orientẽ ſolẽ uide-

mus, nec occidentẽ. itaque iſtã uitam ſocordem perſequitur ualetudo. Nã ſic iuuenũ corpora fluxa & reſoluta ſunt, ut nihil mors mutatura uideatur. At mehercule uera illa Romuli proles aſſiduis uenatibus, nec minus agreſtibus operibus exercitata, firmiſſimis prævaluit corporibus, ac militiã belli, cum res poſtulauit, facilè ſuſtinuit, durata pacis laboribus, ſempérque ruſticã plebẽ præpoſuit urbanæ. Vt enim qui in uillis intra conſ[illegible]ta morarẽtur, quàm qui foris terrã molirẽtur, ignauiores habitos: ſic eos, qui ſub umbra ciuitatis intra mœnia deſides cunc[illegible]rentur, quàm qui rura colerẽt adminiſtrarẽtue [illegible]ra colonorũ, ſegniores uiſos. Nundinarũ etiam conuent[illegible]feſtum eſt propterea uſurpatos, ut nonis tantum[illegible]s urbanæ res agerentur, reliquis adminiſtra[illegible] ruſticæ. illis enim temporibus, ut antè iam diximus, proceres ciuitatis in agris morabantur: & cum conſilium publicum deſiderabatur, à uillis arceſſebantur in ſenatum. Ex quo qui eos euocabant, Viatores nominati ſunt: [illegible]ue mos dum ſeruatus eſt perſeuerantiſſimo colendorum a[illegible] ſtudio, ueteres illi Sabini Quirites, atauíque Romani, quãquàm inter ferrum, & ignes, hoſticíſque incurſionibus uaſtatæ fruges: largius tamen condidere, quàm nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem ruſticam. Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, ubi dij cultus agrorum progeniem ſuam docuerant, ibi nunc ad haſtam locamus, ut nobis ex tranſmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne fame laboremus: & uindemias condimus ex inſulis Cycladibus, ac regionibus Bæticis, Gallicíſque. Nec mirum cum 8
ſit publicè concepta, & confirmata iam uulgaris exiſtimatio, rem ruſticam ſordidũ opus, & id eſſe negotium, quod nullius egeat magiſterio præceptoris. At ego, cum aut ma-

*gnitudinem totius rei, quaſi quandam uaſtitatem corpo-
ris, aut partium eius, uelut ſingulorum membrorũ nume-
rum recenſeo, uereor ne ſupremus antè me dies occupet,
quàm uniuerſam diſciplinam ruris poſſim cognoſcere.* Nã
*qui ſe in hac ſcientia perfectum uolet profiteri, ſit oportet
rerũ naturæ ſagaciſſimus, declinationum mundi non igna-
rus: ut exploratum habeat, quid cuique plagæ conueniat,
quid repugnet: ſyderum ortus & occaſus memoria repe-
tat, ne imbribus, uentíſque imminentibus opera inchoet,
laborémque fruſtretur. [illegible]œli, & anni præſentes mores in-
tueatur. neque enim ſem[illegible] eundem, uelut ex præſcripto,
habitum gerũt: nec [illegible] annis eodẽ uultu uenit æſtas,
aut hy[illegible]: nec plu[illegible]per eſt uer, aut humidus au-
tũnus. [illegible]æ præno[illegible] lumine animi, & ſine exqui-
ſitiſſimis diſciplinis non quẽquam poſſe crediderim.* Iam
*ipſa terræ uarietas, & cuiuſque ſoli habitus, quid nobis ne-
get, quid promittat, [illegible] eſt diſcernere.* Cõtemplatio *ue-
rò cunctarũ in ea diſci[illegible]a partium, quando cuique con
tingit, ut & ſegetũ, a[illegible]rúmque perciperet uſum, & ua-
rias diſſimillimáſque terrarũ ſpecies pernoſceret, quarum
nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt: atque in aliјs
regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in* Cãpa-
*nia, eſt laudabilis, in aliјs pinguis rubrica melius reſpõdet
quibuſdã (ſicut in* Africa Numidia*) putres arenæ fœcundi-
tate uel robuſtiſſimum ſolum uincunt.* In Aſia Myſiáque
denſa, & glutinoſa terra maximè exuberat. Atque *in his
ipſis habere cognitum, quid recuſet collis, quid campeſtris
poſitio, quid cultus, quid ſylueſter ager, quid humidus &*
9 *graminoſus, quid ſiccus & ſpurcus, ratione quoque diſpi-
cere: & in arboribus, uinetíſque, quorum infinita ſunt ge
nera, conſerendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, con*

ſeruandiſque: quoniam & hanc adſciuimus quaſi agriculturæ partem, cum ſeparata ſit ab agricolatione paſtoralis ſcientia. Nec *ea tamẽ ſimplex: quippe aliud exigit equinũ, aliud atque aliud bubulũ armentum, aliud pecus ouillum: & in eo ipſo diſſimilem rationem poſtulat* Tarentinum, *atque hirtum, aliud caprinum: & id ipſum aliter curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutum, & ſetoſum, quale eſt in* Cilicia. Porculatoris *uerò, & ſubulci diuerſa profeſſio, diuerſæ paſtiones: nec eundem glabræ ſues, denſǽque, cæli ſtatum: nec eandem educationem, cultúmue quærunt.* Et *ut à pecoribus recedam, quorũ in parte auium cohortalium, & apium cura poſita eſt, au: s tanti ſtudij fuit, ut ſuper iſta, quæ enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionum, tot putationum, tot pomorum holerúmque cultus exercere? tot generibus ficorũ, ſic ut roſarijs impenderet curam, cum à pleriſque etiam maiora negligantur? quanquam & iſta iam non minima uectigalia multis eſſe cœperunt.* Nam *prata & ſalicta, geniſtǽque & arundines, quanuis tenuem, nihilominus aliquam deſiderant induſtriam.* Poſt *hanc tam multarum, támque multipliciũ rerum prædicationem non me præterit, ſi quẽ deſideramus agricolam, quémque deſcribimus, exegero à participibus agreſtiũ operũ tardatum iri ſtudia diſcentiũ, qui tam uariæ, támque uaſtæ ſcientiæ deſperatione conterriti, nolent experiri, quod ſe aſſequi poſſe diffident.* Veruntamen *quod in oratore iam* M. Tul. *rectiſſime dixit,* Par *eſt eos qui generi humano res utiliſſimas conquirere, & perpenſas, exploratáſque memoriæ tradere cõcupiuerint, cũcta tentare.* Nec *ſi uel illa præſtantis ingenij uis, uel inclytarũ artium defecerit inſtrumẽtum, confeſtim debemus ad otium & inertiam deuolui: ſed quod ſapiẽter ſperauimus, perſe-* 10

ueranter conſectari. Summum enim culmen affectantes, ſatis honeſtè uel in ſecundo faſtigio conſpiciemur. An Latiæ muſæ non ſolos adytis ſuis Accium & Virgilium recepere, ſed eorum & proximis & procul à ſecundis ſacras conceſſere ſedes? Nec Brutum, aut Cælium, Pollionémue cum Meſſala & Catulo deterruere ab eloquentiæ ſtudio fulmina illa Ciceronis. Nam neque ille ipſe Cicero territus ceſſerat tonantibus Demoſtheni, Platoníque: nec parẽs eloquentiæ deus ille Mæonius uaſtiſſimis fluminibus facundiæ ſuæ poſteritatis ſtudia reſtinxerat. Ac ne minoris quidem famæ opifices per tot iam ſecula uidemus laborem ſuum deſtituiſſe, qui Protogenem, Apellémque cum Parrhaſio mirati ſunt. Nec pulchritudine Iouis Olympij, Mineruæque Phidiacæ ſequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lyſippum, Praxitelem, Polycletum, quid efficere, aut quouſque progredi poſſent. Sed in omni genere ſcientiæ, & ſummis admiratio ueneratióque, & inferioribus merita laus contingit. Accedit huc, quòd ille, quem nos perfectum eſſe uolumus agricolam, ſi quidem artis conſummatæ non ſit, nec in uniuerſa rerũ natura ſagacitatem Democriti: uel Pythagoræ non fuerit conſecutus, & in motibus aſtrorum, uentorúmque Metonis prouidentiam, uel Eudoxi: & in pecoris cultu doctrinam Chironis ac Melampodis, & in agrorum ſolíque molitione Triptolemi aut Ariſtei prudentiam: multum tamen profecerit, ſi uſu Tremellios, Saſernáſque & Stolones noſtros æquauerit. Poteſt enim nec ſubtiliſſima, nec rurſus, quod aiunt, pingui Minerua res agreſtis adminiſtrari. Nam illud procul uero eſt, quod plerique crediderunt, facilimam eſſe nec ullius acuminis ruſticationẽ. De cuius uniuerſitate nihil attinet plura nunc diſſerere: quandoquidẽ cunctæ partes

eius deſtinatis aliquot uoluminibus explicãdæ ſunt, quas ordine ſuo tũc demum perſequar, cum præfatus fuero quæ reor ad uniuerſam diſciplinam maxime pertinere.

Præcepta quæ ſequantur qui ruſticari uelint. CAP. I.

QVI *ſtudiũ agricolationi dederit, antiquiſſima ſciat hæc ſibi aduocanda, prudentiam rei, facultatem impendẽdi, uoluntatem agendi. Nam is demum cultiſſimum rus habebit, ut ait* Tremellius, *qui & colere ſciet, & poterit, & uolet. neque enim ſcire, aut uelle, cuiquam ſatis fuerit ſine ſumptibus, quos exigunt opera.* Nec *rurſus faciendi, aut impendendi uoluntas profuerit ſine arte: quia caput eſt in omni negotio, noſſe quid agendum ſit, maximéque in agricultura, in qua uoluntas facultáſque citra ſcientiã ſæpe magnam dominis afferũt iacturam, cum imprudẽter facta opera fruſtrantur impenſas.* Itaque *diligẽs paterfamilias, cui cordi eſt ex agri cultu certam ſequi rationẽ rei familiaris augendæ, maximè curabit ut ætatis ſuæ prudentiſſimos agricolas de quaque re conſulat, & cõmentarios antiquorũ ſedulò ſcrutetur, atque æſtimet quid eorũ quiſque ſenſerit, quid præceperit: an uniuerſa quæ maiores prodiderũt, huius tẽporis culturæ reſpondeant, an aliqua diſſonent.* Multos *enim iam memorabiles autores cõperi perſuaſum habere, longo æui ſitu qualitatem cæli, ſtatúmque mutari: eorúmque conſultiſſimum aſtrologiæ profeſſorem* Hipparchum *prodidiſſe, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerẽtur, ídque etiam nõ ſpernendus autor rei ruſticæ* Saſerna *uidetur adcredidiſſe.* Nam *eo libro, quẽ de agricultura ſcriptũ reliquit, mutatum cæli ſtatum ſic colligit, quòd quæ regiones antea propter hiemis aſſiduam uiolentiã nullam ſtirpẽ uitis aut oleæ depoſitã cu-*

21 ſtodire potuerint, nunc mitigato iam & intepeſcente priſtino frigore largiſſimis oliuitatibus, Liberiq; uindemijs exuberent. Sed hæc ſiue falſa, ſeu uera ratio eſt, literis aſtrologiæ concedatur. Cætera non diſſimulanda erunt agrorum cultori præcepta ruſticationis: quæ cum plurima tradiderint Pœni ex Africa ſcriptores, multa tamen ab his falſò prodita coarguunt noſtri coloni: ſicut Tremellius, qui querens id ipſum, tamen excuſat, quòd I ᷉liæ & Africæ ſolum, cælúmque diuerſæ naturæ, nequeat eoſdem prouẽtus habere. Quæcũque ſunt autem, quæ propter diſciplinã ritus noſtrorum temporum cum priſcis diſcrepent, nõ deterrere debent à lectione diſcentem. Nam multò plura reperiuntur apud ueteres, quæ nobis probanda ſint, quàm quæ repudianda. Magna porrò & Græcorum turba eſt, de ruſticis rebus præcipiens, cuius princeps celeberrimus uates nõ minimum profeſſioni noſtræ contulit Heſiodus Bœotius. Magis deinde eam iuuere fontibus orti ſapiẽtiæ Democritus Abderites, Socraticus Xenophon, Tarẽtinus Architas, Peripatetici magiſter ac diſcipulus Ariſtoteles cum Theophraſto. Siculi quoque non mediocri cura negotium iſtud proſecuti ſunt, Hieron, & Epicarmus diſcipulus, Philometor, & Attalus. Athenæ uerò ſcriptorum frequentiã pepererunt, è quis probatiſſimi autores Chæreas, Ariſtandros, Amphilochus, Euphron: Chreſtus Euphronis, non, ut multi putant, Amphipolites, qui & ipſe laudabilis habetur agricola, ſed indigena ſoli Attici. Inſulæ quoque curã iſtam celebrauerunt, ut teſtis eſt Rhodius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipolis Thaſij. Vnius quoque de ſeptem Biantis illius populares Menander, & Diodorus in primis ſibi uendicauerunt agricolationis prudentiam.

23 Nec his ceſſere Mileſij Bacchius & Mnaſſeas, Antigo-

nus Cymæus, Pergamenus Apollonius, Dion Colophonius, Hegeſias Maronites. Nam quidem Diophanes Bithynius Vticenſem totum Dionyſium Pœni Magonis interpretem per multa diffuſum uolumina, ſex epitomis circunſcripſit. Et alij tamen obſcuriores, quorum patrias nõ accepimus, aliquod ſtipendium noſtro ſtudio contulerunt. Hi ſunt Androtion, AEſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionyſius περὶ φυτῶν, Euphorion. Nec minori fide pro uirili parte tributum nobis intulerunt Lyſimachus, & Cleobolus, Meneſtratus, Pleutiphanes, Perſis, Theophilus. Et ut agricolationem Romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc iſtis authoribus Græcæ gentis fuit) iam nunc M. Catonem Cenſorium illum memoremus, qui eam Latinè loqui primus inſtituit. poſt hunc duos Saſernas patrem & filium, qui eam diligentius erudierunt: ac deinde Scrofam Tremellium, qui eam eloquentem reddidit: & M. Terentium, qui expoliuit: mox Vergilium, qui carmine quoque potentem fecit. Nec poſtremo quaſi pædagogi eius meminiſſe dedignemur Iulij Higinij: ueruntamen ut Carthaginienſem Magonem ruſticationis parentem maximè ueneremur. Nam huius octo & uiginti memorabilia illa uolumina ex ſenatuſconſulto in Latinum ſermonẽ conuerſa ſunt. Non minorem tamen laudẽ meruerunt noſtrorum temporũ uiri Cornelius Celſus, & Iulius Atticus. quippe Cornelius totum corpus diſciplinæ quinque libris complexus eſt. Hic de una ſpecie culturæ pertinentis ad uites ſingularem librum edidit. Cuius uelut diſcipulus duo uolumina ſimilium præceptorum de uineis Iulius Græcinus cõpoſita facetius, eruditius poſteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius quàm cum agricolatione contrahas, aduocato in conſi-

14 *lium: nec tamen ſic mente diſpoſitus uelut ſummam totius rei ſententijs eorũ conſecuturus: quippe eiuſmodi ſcriptorũ monumenta magis inſtruunt, quàm faciunt, artificem. Vſus & experiẽtia dominantur in artibus: neque eſt ulla diſciplina, in qua nõ peccando diſcatur. nã ubi quid perperã adminiſtratũ ceſſerit improſperè, uitatur quod fefellerat: illuminátque rectam uiã docentis magiſterium. Quare noſtra præcepta non conſummare ſcientiã, ſed adiuuare promittunt. nec ſtatim quiſquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus: niſi & obire eas uoluerit, & per facultates potuerit. Ideóque hæc uelut adminicula ſtudioſis promittimus, non profutura per ſe ſola, ſed cũ alijs. Ac ne iſta quidem prædia, ut diximus, non aſſiduus labor, & experiẽtia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tantum pollent, quantũ uel una præſentia domini: quæ niſi frequẽs operibus interuenerit, ut in exercitu cũ abeſt imperator, cuncta ceſſant officia: maximéque reor hoc ſignificantẽ Pœnum Magonẽ, ſuorũ ſcriptorũ primordiũ talibus auſpicatũ ſententijs, Qui agrũ parabit, domum uendat, ne malit urbanum, quàm ruſticũ larẽ colere. cui magis cordi fuerit urbanũ domicilium, ruſtico prædio non erit opus. Quod ego præceptum, ſi poſſet his temporibus obſeruari, non immutarem. Nunc quoniã pleroſque noſtrum ciuilis ambitio ſæpe euocat, ac ſæpius detinet euocatos, ſequitur, ut ſuburbanum prædium commodiſſimum eſſe putem, quò ut occupato quotidianus excurſus facile poſt negotia fori contingat. Nam qui longinqua, ne dicam tranſmarina rura mercantur, uelut hæredibus patrimonio ſuo, & quod grauius eſt, uiui cedunt ſeruis ſuis: quoniam quidem & illi tam longa dominorũ diſtantia corrumpuntur, & corrupti poſt flagitia, quæ cõ-*

miſerunt, ſub expectatione ſucceſſorum rapinis magis, 15 *quàm culturæ ſtudent.*

Qualiter diſpoſitus fundus maximè probetur. CAP. II.

Cenſeo igitur in propinquo agrũ mercari, quò & frequẽter dominus ueniat, & frequentius ſe uenturũ, quàm ſit uenturus, denunciet. ſub hoc enim metu cum familia uillicus erit in officio. Quicquid uerò dabitur occaſionis ruri moretur, quæ nõ ſit mora ſegnis, nec umbratilis. nam diligentem patremfamiliâs decet agri ſui particulas omnes, & omni tempore anni frequẽtius circumire, quò prudentius naturam ſoli, ſiue in frõdibus, & herbis, ſiue iam maturis frugibus cõtẽpletur: nec ignoret quicquid in eo rectè fieri poterit. Nam illud uetus eſt, & Catonis, Agrũ peſſimè multari, cuius dominus quid in eo faciendum ſit, nõ docet, ſed audit uillicum. Quapropter uel à maioribus traditum, poſſidenti, uel empturo fundum præcipua cura ſit ſcire, quod maximè regionis genus probetur: ut uel careat inutili, uel mercetur laudabilem. Quòd ſi uoto fortuna ſubſcripſerit, agrum habebimus ſalubri cælo, uberi glæba, parte cãpeſtri. parte alia collibus uel ad orientem uel ad meridiem molliter deuexis, terreniſque, alijs cultis, atque alijs ſylueſtribus & aſperis, nec procul à mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per quod merces inuehi poſſint. Cãpus in prata, & arua, ſalictáq; & arũdineta digeſtus, ædificio ſubiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut ſolis ſegetibus ſeruiant. quæ tamen modicè ſiccis, ac pinguibus cãpis melius, quàm præcipitibus locis proueniunt. Ideóque etiã celſiores agri frumentarij planicies habere, & quàm molliſſimè deuexi, ac ſimillimi debent eſſe campeſtri poſitioni. Alij deinde colles oliuetis, uinetiſq;

16 & earũ futuris pedamẽtis ueſtiãtur: materiã, lapidémque, ſi neceſſitas ædificandi coegerit: nec minus pecudibus paſcua præbere poſſint. Tum riuos decurrentes in prata, & hortos, & ſalicta, uiuæ aquæ ſalientes demittant, nec abſint greges armentorũ, cæterorúmque quadrupedũ culta, & dumeta paſcentiũ. ſed hæc poſitio, quam deſideramus, difficilis & rara paucis contingit. Proxima eſt huic, quæ plurima ex his habet: tolerabilis, quæ non pauciſſima.

Quæ præcipuè reſpiciendo agro, antè, quàm ematur, notanda ſunt. CAP. III.

Porcius quidem Cato cenſebat in emendo, inſpiciẽdóque agro præcipue duo eſſe conſideranda, ſalubritatẽ cæli, & ubertatem loci: quorum ſi alterum deeſſet, ac nihilo minus quis uellet incolere, mente eſſe captũ, atque eum ad agnatos, & gentiles deducendum. Neminem enim ſanum debere facere ſumptus in cultura ſterilis ſoli: nec rurſus peſtilenti quamuis feraciſſimo, pinguique agro dominũ ad fructus peruenire. Nã ubi ſit cum orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionem fructuũ, ſed & uitam colonorum eſſe dubiã, uel potius mortem quæſtu certiorem. Poſt hæc duo principalia, ſubiungebat illa non minus intuenda, uiam, & aquam, & uicinum. Multum conferre agris iter cõmodum: primum quod eſt maximum, ipſam præſentiam domini, qui libentius cõmeaturus ſit, ſi uexationem uiæ nõ reformidet. deinde ad uehenda & exportãda utẽſilia: quæ res frugibus conditis auget pretium, & minuit impenſas rerum inuectarũ: quia minoris apportentur eò quò facili niſu perueniatur. Nec non nihil eſſe etiã paruo uehi, ſi conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, quàm tueri propria. Seruos quoque qui ſecuturi patrẽfamiliâs ſint, non ægrè iter pedibus ingredi. De bonitate

aquæ ita omnibus clarũ eſt, ut pluribus non ſit diſſerendũ. 17
Quis enim dubitet eã maximè probatam haberi, ſine qua nemo noſtrũ uel proſperæ, uel aduerſæ ualetudinis uitam proroget? De uicini commodo non eſt quidem certum, quem nonnunquã mors, aliæque nobiſcũ diuerſæ cauſæ mutant. Et ideo quidam reſpuunt Catonis ſententiam: qui tamen multum uidentur errare. nam quemadmodũ ſapientis eſt, fortuitos caſus magno animo ſuſtinere, ita dementis eſt, ipſum ſibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequam uicinum ſuis nummis parat, cum à primis cunabulis, ſi modò liberis pare[illegible] audiſſe potuerit,

Μὴ δ' ἂν βοῦς ἀπόλοιτ' εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

quod non ſolùm de boue dicitur, ſed etiam de omnibus partibus rei noſtræ familiaris: adeò quidem, ut multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias uicinorũ ſedes ſuas profugerint. niſi aliter exiſtimamus diuerſum orbem gentes uniuerſas petiiſſe [illegible] dico, & Hiberos, Albanos quoque, nec minus Siculos, ut primordia noſtra contingam, Pelaſgos, Aborigines, Arcadas, quàm quia malos uicinos ferre non potuerant. Ac ne tantùm de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoque memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipſa Heſperia deteſtabiles fuiſſe uicinos: niſi Autolicus ille cuiquã potuit tolerabilis eſſe conterminus: aut Auentini montis incola Palatinis ullũ gaudiũ finitimis ſuis Cacus attulit. Malo enim præteritorum, quàm præſentiũ meminiſſe, ne uicinum meũ nominẽ, qui nec arborẽ prolixiorem ſtare noſtræ regionis, nec inuiolatum ſeminariũ, nec pedamenti quicquã adnexum uineæ, nec etiã pecudes negligẽtius paſci ſinit. Iure igitur, quantum mea fert opinio, M. Portius talem peſtem uitare cenſuit. Et in primus futurum

18 agricolã præmonuit, ne ſua ſpõte ad eã perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adijcimus, quod ſapiẽs unus de ſeptẽ in perpetuũ poſteritati pronũtiauit, μέτρον ἄριστον, adhibendum modũ menſurámque rebus, ídque, ut non ſolũ aliud acturis, ſed & agrũ paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quàm ratio calculorũ patiatur, emere uelit. nam huc pertinet præclara noſtri poetæ ſententia,

-laudato ingentia rura, .Exiguum colito.

Quod uir eruditiſſimus, ut mea fert opinio, traditum uetus præceptum numeris ſignauit: quippe acutiſſimam gentem Pœnos dixiſſe conuenit, Imbecilliorẽ agrum, quàm agricolam eſſe debere: quoniã cum ſit colluctandũ cum eo, ſi fundus præualeat, allidi dominum. Nec dubiũ quin minus reddat laxus ager non recte cultus, quàm anguſtus eximié. Ideóque poſt reges exactos Liciniana illa ſeptena iugera, quæ plc[illegible]b. uiritim diuiſerat, maiores quæſtus antiquis retule[illegible]uàm nunc nobis præbent ampliſſima ueruacta. tanta [illegible]udẽ [illegible]rius Dentatus, quẽ paulo antè retulimus, proſperò ductu parta uictoria ob eximiã uirtutẽ deferente populo præmij nomine quinquaginta ſoli iugera, ſupra conſularẽ, triumphalémque fortunam putauit eſſe: repudiatóque publico munere populari, hac plebeia mẽſura contentus fuit. Mox etiam cum agrorũ uaſtitatem uictoriæ noſtræ, & interniciones hoſtium feciſſent, criminoſum tamen ſenatori fuit ſupra quinquaginta iugera poſſediſſe. Suáque lege C. Licinius damnatus eſt, quòd agri modum, quem in magiſtratu rogatione tribunitia promulgauerat, immodica poſſidendi libidine tranſcendiſſet: nec magis quia ſuperbũ uidebatur tantum loci detinere, quàm quia flagitioſum, quos hoſtis profugiẽdo deſolaſſet agros, nouo more ciuem Romanum ſupra uires patrimonij poſ-

ſidendo deſerere. Modus ergo qui in omnibus rebus, *etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinendum eſt, quanto eſt opus, ut emiſſe uideamur quo potiremur, non quo oneraremur ipſi, atque alijs fruendum eriperemus, more præpotentium, qui poſſident fines* Gentium, *quos ne circumire equis quidem ualent, ſed proculcandos pecudibus, & uaſtandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu *ciuium, & ergaſtulis* **crurum* *tenent.* Modus *autem erit ſua cuique moderata uoluntas, facultáſque.* Neque *enim ſatis eſt, ut iam prius dixi, poſſidere uelle, ſi colere non poſſis.*

De *ſalubritate regionum.* CAP. IIII.

Sequitur *deinceps* Cæſonianum *præceptum, quo fertur uſus etiam* Cato, *mercaturis agrum eſſe reuiſendũ ſæpius eum, quem uelint mercari.* Nã *prima inſpectione neque uitia, neque uirtutes abditas oſtendit, quæ mox retractantibus facilius apparẽt.* In[illegible]ris *quoque uelut formula nobis à maioribus tradita eſt agri pinguis, ac læti: de cuius qualitate dicemus ſuo loco, cum de generibus terræ diſſeremus.* In *uniuerſum tamẽ quaſi teſtificandũ, atq; ſæpius prædicandũ habeo, quod primo iam* Punico *bello dux inclytiſſimus* M. Attilius Regulus *dixiſſe memoratur, fundum, ſicuti ne fœcundiſſimi quidem ſoli, cum ſit inſalubris, ita nec effœti, ſi uel ſaluberrimus ſit, parandũ: quod* Attilius *ætatis ſuæ agricolis, maiore cum auctoritate ſuadebat peritus uſu.* Nam Pupiniæ *peſtilentis ſimul, & exilis agri cultorem fuiſſe eum loquuntur hiſtoriæ.* Quapropter *cum ſit ſapientis, non ubique emere, nec aut ubertatis illecebris, aut deliciarũ concinnitate decipi: ſic uerè induſtrij patriſfamiliâs eſt, quicquid aut emerit, aut acceperit facere fructuoſum, atque utile: quoniã & grauioris cæli*

multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur peſtifera lues, & in exili terra cultoris prudētia, ac diligentia maciem ſoli uincere poteſt. Hæc autem conſequemur, ſi ueriſſimo uati, uelut oraculo crediderimus dicenti,

Ventos, & uarium cæli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultúſque, habitúſque locorum,
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.

Nec cōtenti tamē auctoritate uel priorū uel præſentiū colonorū, noſtra prætermiſerimus exēpla, nouáque quæ tentauerimus, experimēta. Quod etſi per partes nonnunquā dānoſum eſt, in ſumma tamen fit cōpendioſum, quòd nullus ager ſine profectu colitur: ſimul attentando poſſeſſor efficit, ut in id formetur, quod maximè præſtare poſſit: ea res etiā feraciſſimos agros utiliores reddit. Itaque nuſquā experimentorū uarietas omittenda eſt: lōgéque etiā in pingui ſolo magis audendū, [illegible] iā nec laborē, nec ſumptum fruſtratur effectus. Sed [illegible] refert qualis fundus, & quo modo colatur, tū [illegible] qualiter ædificetur, & quàm utiliter diſponatur. Multos enim deerraſſe, memoria prodidit, ſicut præſtantiſſimos uiros L. Lucullū, & Q. Scæuolam, quorū alter maiores, alter minus amplas, quàm poſtulauit modus agri, uillas extruxit, cū utrūque ſit cōtra rē familiarē. Diffuſiora enim cōſepta, non ſolùm pluris ædificamus, ſed etiā impenſis maioribus tuemur: at minora cum ſunt, quàm poſtulat fūdus, dilabitur fructus. nā & humidæ res, & ſiccæ, quas terra progenerat, facilè uitiantur, ſi aut non ſunt, aut propter anguſtias, incōmoda ſunt tecta quibus inferātur. Pro portione etiā facultatum, quàm optimè paterfamiliâs debet habitare, ut & libētius rus ueniat, & degat in eo. Iucūdius utique uiro, ſi etiā matrona comitabitur, cuius ut ſexus, ita animus eſt delicatior. quā-

obrē amœnitate aliqua demerēda erit, quo patiētius moretur cū uiro. Elegāter igitur ædificet agricola, nec ſit tamē ædificator, atque areæ idem tantū complectatur, quod ait Cato, quantū ne uilla fundū quærat, néue fundus uillā: cuius uniuerſum ſitū qualē oporteat eſſe, nūc explicabimus. Quod inchoat[illegible] ædificium, ſicut ſalubri regione, ita ſaluberrima p[illegible] [illegible]is debet cōſtitui: nā circunfuſus aer, atque co[illegible] [illegible] affert corporibus noſtris cauſas offenſarū. S[illegible] [illegible] ſolſtitijs minus concaleſcunt, ſed fri[illegible] [illegible]iliter horrent, ſicut Thebas ferunt [illegible] [illegible]pē hieme, ſed æſtate ſæuiſſimè cand[illegible] [illegible] Firmanū Euboicam Calcidē. Petatur igitur aer calo[illegible], & frigo[illegible] tēperatus, quem ferè medius obtinet collis, qu[illegible] neque depreſſus hieme pruinis torpet, aut torret æſtate uap[illegible], ne[illegible] elatus in ſumma mōtiū perexiguis uentorū m[illegible] [illegible]is omni tēpore anni ſæuit. Hæc igitur eſt [illegible] [illegible] poſitio, loco tamen ipſo paululum intum[illegible] [illegible] er[illegible] torrens imbribus conceptus effluxerit, fundam[illegible] [illegible] uellat.

De aqua. CAP. V.

Sit autem uel intra uillā, uel extrinſecus inductus fons perennis, lignatio, pabulúmque uicinum. Si deerit fluens unda, putealis quæratur in uicino, quæ nō ſit hauſtus profundi, non amari ſaporis, aut ſalſi. Hæc quoque ſi deficiēt, & ſpes arctior aquæ manantis coegerit, uaſtæ ciſternæ hominibus, piſcinæque pecoribus inſtruātur, colligēdæ aquæ tandem pluuiali, quæ ſalubritati corporis eſt accommodatiſſima: ſed ea ſic habetur eximia, ſi fictilibus tubis in contectam ciſternam deducatur: huic proxima fluens aqua è montibus oriunda, ſi per ſaxa præceps deuoluitur, ut eſt in Guarceno Cāpaniæ. Tertia putealis, uel collina, uel quæ

non infima ualle reperitur. Deterrima *paluſtris, quæ pigro*
22 *lapſu repit.* Peſtilens, *quæ in palude ſemper conſiſtit.* Hic
idem tamen humor quanuis nocentis naturæ, temporibus
tamen hiemis edomitus imbribus miteſcit, ex quo cæleſtis
aqua maximè ſalubris intelligitur, quòd etiã uenenati li-
quoris eluit perniciẽ: ſed hãc potui probatiſſimã diximus.
Cæterùm ad æſtuũ temperãdos calore [illegible] *nitatẽ lo-*
corũ, plurimum conferũt ſaliẽtes ri [illegible] *ditio loci*
patietur, qualeſcunque [illegible] *perducẽdos*
in uillam cenſeo. Sin [illegible] *us erit am-*
nis, & loci ſalubrit [illegible] *que ſi* [illegible] *e permittet ſu-*
perponere uilla proflueti, cau [illegible] *tam* [illegible] *ut à tergo po*
tius, quàm præ ſe flumẽ ha [illegible] *picũ frõs auer-*
ſa ſit ab infeſtis eius regionis [illegible] *& amiciſſimis aduer*
ſa, cùm plerique amnes æſtate u [illegible] *tis, hieme frigidus ne-*
bulis caligẽt: quæ, niſi [illegible] *tiũ uẽtorũ ſubmouẽ*
tur, pecudibus homin [illegible] *t peſtẽ.* Optime *autem*
ſalubribus, ut d [illegible] *uel ad meridiẽ: graui-*
bus ad ſe ntẽt [illegible] *cõuertitur: eadẽmque ſemper ma-*
re rectè conſpicit, cũ pulſatur, ac fluctu reſpergitur, nun-
quàm ex ripa, ſed paulùm ſummota à littore. Nã præſtat
à mari longo potius interuallo, quàm breui refugiſſe, quia
media ſunt ſpatia grauioris halitus: nec paludem quidẽ
uicinam eſſe oportet ædificijs, nec iunctam militarẽ uiã,
quòd illa caloribus noxiũ uirus eructat, & infeſtis aculeis
armata gignit animalia, quæ in nos denſiſſimis exami-
nibus inuolãt. tum etiã natricũ, ſerpentiúmque peſtes hi-
berna deſtitutas uligine, cœno & fermentata colluuie uene
natus emittit, ex quibus ſæpe cõtrahuntur cæci morbi, quo-
rũ cauſas ne medici quidem perſpicere queũt. Sed *& an-*
ni toto tempore ſitus atque humor inſtrumẽtum ruſticum,

ſupellectilémque, & inconditos conditóſque fructus corrũ-
pit. Hæc autem prætereũtium uiatorum populationibus,
& aſſiduis diuertentium hoſpitijs infeſtat rem familia- 23
rem,propter quæ cenſeo eiuſmodi uitare incommoda, uil-
lámque nec in uia,nec peſtilenti loco,ſed procul & editio-
re ſitu condere, ut frons eius ad orientem æquinoctialem
directa ſit. Nam eiuſmodi poſitio medium, temperatúm-
que libramentum [illegible]ntorum hiemalium, & æſtiuorum
tenet: quantóque fuerit ædificij ſolum pronius orienti,tan
to & æſtate liberius capere perflatus, & hiemis procellis
minus infeſtari, & matutino regelari ortu poterit, ut con-
creti rores liqueſcant: quoniam ferè peſtilens habetur,quod
eſt remotum ac ſiniſtrum ſoli,& apricis flatibus, quibus
ſi caret,nulla alia uis poteſt nocturnas pruinas,& quod-
cunque rubiginis aut ſpurcitiæ reſedit,ſiccare atque deter
gere. Hæc autem cum hominibus afferant perniciem,tum
& armentis,& [illegible],eorúmque fructibus. Sed quiſ-
quis ædificia uolet [illegible] extruere, ſemper
ab inferiore parte auſpicetur: quia [illegible] depreſſiore loco
fuerint orſa fundamenta, non ſolum ſuperficiem ſuam fa
cile ſuſtinebunt,ſed & pro fultura & ſubſtructione fungen
tur,aduerſus ea,quæ mox,ſi fortè uillam prolatare libue-
rit,ad ſuperiorem partem applicabuntur: quippe ab imo
præſtructa ualenter reſiſtent contra ea,quæ poſtmodum
ſuperpoſita incumbent. at ſi ſumma pars cliui fundata,
propriam molem ſuſceperit, quidquid ab inferiore mox
appoſueris,fiſſum erit,rimoſúmque. Nam nouum cum ue-
teri adſtruitur, rimoſóque recens, ædificium quaſi ſur-
genti reluctans oneri cedit: & quod prius extructum im-
minebit cedenti, paulatímque degrauatum pondere ſuo
præceps attrahetur. Igitur id ſtructuræ uitium cum pri-

mùm ſtatim fundamenta iaciuntur, euitandum eſt.

De poſitione uillæ. CAP. VI.

Modus autem, membrorúmque numerus aptetur u-
24 niuerſo conſepto, & diuidatur in tres partes, urbanã, ru-
ſticam, & fructuariam. Vrbana rurſus in hiberna & æ-
ſtiua, ſic digeratur, ut ſpectent hiemalis temporis cubicula brumalem orientem: cœnationes, æquinoctialem occidentem. Rurſus æſtiua cubicula ſpectent meridiem æquinoctialem, ſed cœnationes eiuſdẽ temporis proſpectent hibernum orientem. Balnearia occidenti æſtiuo aduertantur, ut ſint poſt meridiem, & uſque in ueſperum inluſtria. Ambulationes meridiano æquinoctiali ſubiectæ ſint, ut hieme plurimum ſolis, & æſtate minimum recipiãt. At in ruſtica parte, magna & alta culina ponetur, ut & contignatio careat incendij periculo, & in ea commodè familiares omni tempore anni morari queant. Optime ſolutis ſeruis cellæ meridiem æquinoctialem ſpectantes fient: uinctis quàm ſaluberrimum ſubterraneum ergaſtulum plurimis, ſitque id anguſtis illuſtratum feneſtris, atque à terra ſic editis, ne manu contingi poſſint. Pecudibus fient ſtabula, quæ neque frigore, neque calore infeſtentur. Domitis armentis duplicia bubilia ſint, hiberna, atque æſtiua. Cæteris autem pecoribus, quæ intra uillam eſſe conuenit, ex parte tecta loca, ex parte ſub dio parietibus altis, circunſepta, ut illic per hiemem, hîc per æſtatem ſine uiolentia ferarum conquieſcant. Sed omnia ſtabula ſic ordinentur, nequis humor influere poſſit: & ut quiſque, qui ibi conceptus fuerit, quàm celerrime dilabatur, ut nec fundamenta parietum corrumpantur, nec ungulæ pecudum. Lata bubilia eſſe oportebit pedes decem, uel minime nouem: quæ menſura & ad procumbendum pecori, & iugario ad circumeundum

laxa miniſteria præbeat. Non altius edita eſſe præſepia conuenit, quàm ut bos aut iumentũ ſine incommodo ſtans ueſci poſſit. Villico iuxta ianuam fiat habitatio, ut intran- 25
tium exeuntiúmque conſpectum habeat. Procuratori ſupra ianuam ob eaſdem cauſas: & is tamen uillicum obſeruet ex uicino: ſitque utrique próximum horreum, quo conferatur omne ruſticum inſtrumentum, & intra id ipſum clauſus locus, quo ferramenta condantur. Bubulcis paſtoribúſque cellæ ponantur iuxta ſua pecora, ut ad eorum curam ſit opportunus excurſus. Omnes tamen quamproxime alter ab altero debent habitare, ne uillici diuerſas partes circumeuntis ſedulitas diſtendatur, & ut inter ſe diligentiæ & negligẽtiæ cuiuſque teſtes ſint. Pars autẽ fructuaria diuiditur in cellam oleariam, torculariam, cellam uinariam, defrutariam, fœnilia, paleariáque, & apothecas, & horrea, ut ex ijs quæ ſunt in plano, cuſtodiam recipiãt humidarum rerũ tanquam uini aut olei uenalium. Siccæ autem res congerãtur tabulatis, ut frumenta, fœnum, frondes, paleæ, cæteráque pabula. Sed granaria, ut dixi, ſcalis adeantur, & modicis feneſtellis aquilonibus inſpirentur. Nam ea cæli poſitio maximè frigida & minimè humida eſt, quæ utraque perennitatem conditis frumentis afferunt. Eadẽ ratio eſt in plano ſitæ uinariæ cellæ, quæ ſummota procul eſſe debet à balneis, furno, ſterquilinio, reliquíſque immunditijs tetrum odorem ſpirantibus: nec minus à ciſternis, aquíſue ſalientibus, ex quibus qui extrahitur humor, uinum corrumpit. Neque me præterit ſedẽ frumentis optimam quibuſdam uideri horreum camera con tectum, cuius ſolum terrenum prius quàm conſternatur, perfoſſum, & amurca recenti non ſalſa madefactum, uelut ſigninũ opus pauiculis condenſatur. Tum deinde cum ex-

aruit ſimili modo pauimenta teſtacea, quæ pro aqua receperint amurcam miſtam calci, & arenæ ſuperſternuntur, & magna ui pauiculis inculcantur, atque expoliuntur, omnéſque parietum & ſoli iuncturæ teſtaceis puluinis
26 *fibulantur.* Nam *ferè cum his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, & latebras ſubterraneis animalibus.* Sed *& lacubus diſtinguuntur granaria, ut ſeparatim quæque legumina ponantur.* Parietes *oblinuntur amurca ſubacto luto, cui pro paleis admiſta ſunt arida oleaſtri, uel ſi ea nō ſunt, oleæ folia.* Deinde *cum prædictum tectorium inaruit, rurſus amurca reſpergitur, qua ſiccata frumentum infertur.* Ea *res ab noxa curculionum, & ſimilium animalium commodiſſime uidetur conditas fruges defendere, quæ niſi diligenter repoſitæ ſint, celeriter ab ijs conſumuntur.* Sed *id genus horrei, quod ſcripſimus, niſi ſit in ſicca poſitione uillæ, quamuis granum robuſtiſſimum corrumpit ſitu: qui ſi nullus* [illegible] *poſſunt etiam defoſſa frumenta ſeruari, ſicut tranſmarinis quibuſdam prouincijs, ubi puteorum in modum, quos appellant ſiros, exhauſta humus, editos à ſe fructus recipit.* Sed *nos in noſtris regionibus, quæ redūdant uligine, magis illam poſitionem penſilis horrei, & hanc curam pauimentorum, & parietum probamus. quoniam, ut retuli, ſic emunita ſola & latera horreorum prohibent curculionem: quod genus exitij cum incidit, multi opinantur arceri poſſe, ſi exeſæ fruges in horreo uentilentur, & quaſi refrigerentur.* Id *autem falſiſſimum eſt: neque enim hoc facto expelluntur animalia, ſed immiſcentur totis aceruis: qui ſi maneant immoti, ſummis tantum partibus infeſtantur, quoniam infra menſuram palmi non naſcitur curculio: longéque præſtat id ſolum quod iam uitiatum eſt, quàm totum periculo ſubijce-*

re. nam cum exiget uſus, facilè eſt eo ſublato, quod uitiatum erit, integro inferiore uti: ſed hæc, etſi extrinſecus, non tamen intempeſtiue uideor hoc loco retuliſſe. Torcularia præcipue, cellæque oleariæ calidæ eſſe debent, quia commodius omnis liquor uapore ſoluitur, ac frigoribus magis conſtringitur. Oleum, quod minus prouenit, ſi con- 7
gelatur, fraceſcet: ſed ut calore naturali eſt opus, qui contingit poſitione cæli, & declinatione, ita non eſt opus ignibus aut flammis: quoniam fumo & fuligine ſapor olei corrumpitur. Propter quod torcular debet à meridiana parte illuſtrari, neceſſe ne habeamus ignem lucernámque adhibere, cum premetur olea. Cortinale ubi defrutum fiat, nec anguſtum, nec obſcurum ſit, ut ſine incommodo miniſter, qui ſapam decoquet, uerſari poſſit. Fumarium quoque, quo materia, ſi non ſit iampridem cæſa, feſtinato ſiccetur, in parte ruſticæ uillæ fieri poteſt iunctum ruſticis balneis. nam eas quoque referet eſſe, in quibus familia, ſed tantum ferijs lauetur. Neque enim corporis robori conuenit frequens uſus earum. Apothecæ recte ſuperponentur his locis, unde plerunque fumus earum exoritur: quoniam uina celerius uetuſteſcunt, quæ fumi quodam tenore præcocem maturitatem trahunt. Propter quod & aliud tabulatum eſſe debebit, quo admoueantur, ne rurſus nimia ſuffitione medicata ſint. Quod ad uillæ pertinet ſitũ, partiúmque eius diſpoſitionem, ſatis dictum eſt. Circa uillam deinceps hæc eſſe oportebit, furnum & piſtrinũ, quantum futurus numerus colonorum poſtulauerit. Piſcinas minimum duas, alterã, quæ anſeribus ac pecoribus ſeruiat: alterã in qua lupinũ, uimina, & uirgas, atque alia quæ ſunt uſibus noſtris apta, maceremus. Sterquilinia quoque duo ſint: unũ, quod noua purgamẽta recipiat, & in annũ con-

ſeruet: alterum ex quo uetera uehantur: ſed utrunque more piſcinarum deuexum leni cliuo, & extructum pauitúmque ſolum habeat, ne humorem tranſmittant. Plurimum enim refert non adſiccato ſucco fimum uires continere, & aſſiduo macerari liquore, ut ſiqua interiecta ſint ſtramentis aut paleis, ſpinarum, uel graminum ſemina,
18 intereant, nec in agrum exportata ſegetes herbidas reddant. Ideóque periti ruſtici quidquid ouilibus ſtabuliſque conuerſum progeſſerunt, ſuperpoſitis uirgeis cratibus tegunt, nec areſcere uentis ſinunt, aut ſolis incurſu patiuntur exuri. Area, ſi competit, ita conſtituenda eſt, ut uel à domino, uel certè à procuratore déſpici poſſit. Eáque optima eſt ſilice conſtrata, quòd & celeriter frumenta deteruntur, non cedente ſolo pulſibus ungularum, tribularúmque, & eadem euentilata mundiora ſunt, lapilliſque carent, & glebulis, quas per trituram fere terrena remittit area. Huic autem nubilarium applicari debet, maximéque in Italia propter inconſtantiam cæli, quo collata ſemitrita frumenta protegantur, ſi ſubitaneus imber inceſſerit. Nam in tranſmarinis quibuſdam regionibus, ubi æſtas pluuia caret, ſuperuacuum eſt. Pomaria quoque & hortos oportet ſepto circundari, & eſſe in propinquo, atque in ea parte, quò poſſit omnis ſtercorata colluuies cortis, balineorúmque, & oleis expreſſa amurcæ ſanies influere. nam eiuſmodi quoque lætatur alimentis & olus & arbor.

De officijs patriſſamiliâs. CAP. VII.

His omnibus ita uel acceptis, uel compoſitis præcipua cura domini requiritur, cum in cæteris rebus, tum maximè in hominibus. Atque hi uel coloni, uel ſerui ſunt ſoluti, aut uincti. Comiter agat cũ colonis, facilémque ſe præbeat, & auarius opus exigat, quàm pẽſiones: quoniam &

minus id offendit, & tamen in uniuerſum magis prodeſt. Nã ubi ſedulò colitur ager, plerunque cõpendiũ, nunquam (niſi ſi cæli maior uis, aut prædonis inceſſit) detrimẽtum affert, eóque remiſſionem colonus petere non audet. Sed nec dominus in unaquaque re, cui colonum obligauerit, tenax eſſe iuris ſui debet, ſicut in diebus pecuniarum, ut lignis & cæteris paruis acceſſionibus exigendis, quarum cura maiorem moleſtiam, quàm impenſam ruſticis affert. 29
Nec ſanè eſt uindicandum nobis quicquid licet. Nã ſummum ius antiqui ſummam putabant crucem. Nec rurſus in totum remittendum: quoniam uel optima nomina non appellando fieri mala, fœnerator Alphius dixiſſe ueriſſimè fertur. Sed & ipſe noſtra memoria ueterẽ conſularem, uirúmque opulentiſſimum L. Voluſiũ aſſeuerantem audiui, patriſfamiliâs feliciſſimum fundũ eſſe, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna poſſeſſione natos, iam inde à cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certè mea fert opinio, rem malam eſſe frequẽtem locationem fundi: peiorem tamen urbanum colonum, qui per familiã mauult agrum, quàm per ſe colere. Saſerna dicebat ab eiuſmodi homine ferè pro mercede litẽ reddi. Propter quod operam dandam eſſe, ut & ruſticos, & eoſdem aſſiduos colonos retineamus, cum aut nobiſmetipſis non licuerit, aut per domeſticos colere non expedierit: quod tamen non euenit, niſi in his regionibus, quæ grauitate cæli, ſolique ſterilitate uaſtantur. Cæterum cum mediocris adeſt & ſalubritas, & terræ bonitas, nunquam nõ ex agro plus ſua cuique cura reddidit, quàm coloni: nunquam non etiam uillici, niſi ſi maxima uel negligentia ſerui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraque peccata plerunque uitio domini uel committi, uel foueri, nihil dubium eſt: cum liceat aut ca-

uere ne talis præficiatur negotio: aut iam præpoſitus, ut ſubmoueatur curare. In longinquis tamen fundis, in quos non eſt facilis excurſus patriſſamiliâs, cum omne genus agri tolerabilius ſit ſub liberis colonis, quàm ſub uillicis ſeruis habere, tum præcipue frumentarium, quem minime (ſicut uineas aut arbuſtum) colonus euertere poteſt, & maxime
30 *xime uexant ſerui, qui boues elocant, eoſdémque & cætera pecora male paſcunt, nec induſtrie terram uertunt, longéque plus imputant ſeminis iacti, quàm quod ſeuerint: ſed nec quod terræ mandauerint ſic adiuuant, ut recte proueniat: ídque cum in aream contulerunt, per trituram quotidie minuunt uel fraude, uel negligentia. Nam & ipſi diripiunt, & ab alijs furibus non cuſtodiunt. Sed nec conditum cũ fide, rationibus inferunt: ita fit, ut & actor, & familia peccent, & ager ſæpius infametur. quare talis generis prædium, ſi, ut dixi, domini præſentia cariturum eſt, cenſeo locandum.*

De pecore, & pecorum magiſtris.

CAP. VIII.

Proxima eſt cura de ſeruis, cui quenque officio præponere conueniat, quóſque & qualibus operibus deſtinare. Igitur præmoneo, ne uillicum ex eo genere ſeruorum, qui corpore placuerunt, inſtituamus: ne ex eo quidem ordine, qui urbanas, ac delicatas arteis exercuerit. Socors & ſomniculoſum genus id mancipiorum, otijs, campo, circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus conſuetum, nunquam non eaſdem ineptias ſomniat, quas cum in agriculturam tranſtulit, non tantum in ipſo ſeruo, quantum in uniuerſa re detrimenti dominus capit. Eligendus eſt ruſticis operibus ab infante duratus & inſpectus experimentis: Si tamen is non erit, de ijs præficiatur, qui ſeruitutem la-

borioſam tolerauerunt. Iámque is tranſcenderit ætatem
primæ iuuentæ, necdum ſenectutis attigerit: illa ne & au
ctoritatem detrahat ad imperium, cum maiores dedi-
gnentur parêre adoleſcentulo: hæc, ne laborioſiſſimo ſuc-
cúbat operi. Mediæ igitur ſit ætatis, & firmi roboris, peri-
tus rerum ruſticarũ, aut certè maximæ curæ, quo celerius
addiſcat. Nam non eſt noſtri negotij alterum imperare,
& alterum docere: neque enim rectè opus exigere ualet,
quiquid, aut qualiter faciendum ſit, ab ſubiecto diſcit. 31
Poteſt etiam illiteratus, dummodo tenaciſſimæ ſit me-
moriæ, rem ſatis commodè adminiſtrare. Eiuſmodi uil-
licum Cornelius Celſus ait, ſæpius numos domino, quàm
librum afferre, quia neſcius literarum uel ipſe minus poſ
ſit rationes confingere, uel per alium propter conſcien-
tiam fraudis timere. Sed qualicunque uillico contuberna-
lis mulier aſſignanda eſt, quæ contineat eum, & in qui-
buſdam rebus tamen adiuuet. Idémque actori præcipi-
endum eſt, ne conuictum cum domeſtico, multóque minus
cum extero habeat. Nonnunquam tamen eum, quem aſſi-
duè ſedulum, & fortem in operibus adminiſtrandis co-
gnouerit, honoris cauſa menſæ ſuæ die feſto dignetur ad-
hibere. Sacrificia, niſi ex præcepto domini, ne fecerit. Aru-
ſpices, ſagáſque, quæ utraque genera uana ſuperſtitione ru
des animos ad impenſas, ac deinceps ad flagitia com-
pellunt, ne admiſerit: neque urbem, neque ullas nundinas
nouerit, niſi emendæ, uendẽdǽue pertinentis ad ſe rei cau
ſa. Villicus enim, quod ait Cato, ambulator eſſe non debet,
nec egredi terminos, niſi ut addiſcat aliquam culturam:
& hoc ſi ita in uicino eſt, ut citò remeare poſſit. Semitas,
nouóſque limites in agro fieri ne patiatur, néue hoſpitem,
niſi amicum, familiarémque domini neceſſariũ receperit.

*Vt ab his arcendus, ita exhortandus eſt ad inſtrumento-
rum, ferramentorúmque curam: ut duplicia quàm nume-
rus ſeruorum exigit, refecta & repoſita cuſtodiat, nequid
à uicino petendum ſit: quia plus in operis ſeruorũ, quàm
in pretio rerum eiuſmodi conſumitur. Cultam ueſtitámque
familiam magis utiliter quàm delicatè habeat, munitám-
que diligenter à uento, frigore, pluuiáque, quæ cuncta pro-
hibẽtur pellibus manicatis, cẽtonibus confectis, uel ſagis cu
cullis. Id ſi fiat, nullus dies tam intolerabilis eſt, quo non
32 ſub diuo moliri aliquid poſſit. Nec tantum operis agreſtis
ſit artifex, ſed & animi, quantum ſeruile patitur ingeniũ,
uirtutibus inſtructus, ut neque remiſſè, neque crudeliter
imperet. Sempérque aliquos ex melioribus foueat, parcat
tamen etiam minus bonis: ita ut potius timeant eius ſeue
ritatem, quàm crudelitatem deteſtentur. Id contingere po-
terit, ſi maluerit cuſtodire ſubiectos, ne peccent, quàm ne-
gligentia ſua committere ut puniat delinquentes. Nulla eſt
autem maior uel nequiſſimi hominis cuſtodia, quàm ope-
ris exactio: ut iuſta reddantur, ut uillicus ſemper ſe repræ-
ſentet. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum ſedu-
lò munia ſua exequentur, & cæteri poſt defatigationem
operis quieti, ac ſomno potius, quàm delicijs operam da-
bunt. Iam illa uetera, ſed optimi moris, quæ nunc exole-
uerunt, utinam poſſint obtineri: ne conſeruo miniſtro quo-
quam, niſi in re domini, utatur: ne cibum, niſi in conſpe-
ctu familiæ capiat: néue alium, quàm qui cæteris præ-
betur: ſic enim curabit, ut & panis diligenter conficiat, &
reliqua ſalubriter apparẽtur. Ne extra fines, niſi à ſe miſ-
ſum, progredi ſinat: ſed nec ipſe mittat, niſi magna neceſſi-
tate cogente. Néue negotietur ſibi, pecuniámque domini,
aut animalibus, aut rebus alijs promercalibus occupet.*

Hæc enim negotiatio curam uillici auocat, nec unquam patitur eum cum rationibus domini paria facere. ſed ubi numeratio exigetur, rem pro numis oſtendit. In uniuerſum tamen hoc maxime obtinendum ab eo eſt, nequid ſe putet ſcire quod neſciat, quærátq; ſemper addiſcere quod ignorat. Nam cum multum prodeſt peritè quid facere, tum plus obeſt perperam feciſſe. Vnum enim ac ſolum dominatur in ruſticatione, quicquid exigit ratio culturæ ſemel facere, quippe cum emendatur uel imprudentia, uel negligentia, iam res ipſa decoxit. Nec in tantum poſtmodum exuberat, ut & rem amiſſam reſtituat, & quæſtum temporum præteritorum reſarciat. In cæteris ſeruis hæc 33 *ferè præcepta ſeruanda ſunt, quæ me cuſtodiſſe non pœnitet, ut ruſticos, qui modo non incommodè ſe geſſiſſent, ſæpius quàm urbanos, familiariúſque alloquerer, & cum comitate domini leuari perpetu[illegible] laborem eorum intelligerem. nonnunquam etiam i[illegible]er, & plus ipſis iocari permitterem. Iam illud ſæpe facio, ut quaſi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoſcam cuiuſque ingeniũ, quale, quámque ſit prudens. Tum etiam libentius eos id opus aggredi uideo, de quo ſecum deliberatum, & conſilio ipſorum ſuſceptum putant. nam illa ſolennia ſunt omnibus circunſpectis, ut ergaſtuli mancipia recognoſcant, ut explorent an diligenter uincta ſint, an ipſæ ſedes cuſtodiæ ſatis tutæ, munitæque ſint: num uillicus aut alligauerit quempiam domino neſciente, aut reuinxerit: nam utrunque maxime ſeruare debet, ut & quem paterfamiliâs tali pœna multauerit, uillicus niſi eiuſdem permiſſu compedibus non eximat: & quẽ ipſe ſua ſponte uinxerit, antè, quàm ſciat dominus, non reſoluat: tantóque curioſior inquiſitio patriſ-*

*familiâs debet eſſe pro tali genere ſeruorum, ne aut in ue-
ſtiarijs, aut in cæteris præbitis iniurioſe tractentur, quan
to & pluribus ſubiecti, ut uillicis operum magiſtris, ut er-
gaſtularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rurſus
ſæuitia atque auaritia læſi magis timẽdi ſunt. Itaque dili-
gens dominus, cum & ab ipſis, tum & ab ſolutis, quibus
maior eſt fides, quærat an ex ſua conſtitutione iuſta per-
cipiant. Atque ipſe panis, potionı́ſque bonitatem guſtu ſuo
exploret, ueſtem, manicás, pedúmque tegmina recognoſcat.
Sæpe etiam querendi poteſtatem faciat de ijs, qui aut cru
deliter eos, aut fraudulenter infeſtent. Nos quidem ali-
34 quanto iuſtè dolentes tam uindicamus, quàm animaduer-
timus in eos, qui ſeditionibus familiam concitant, qui ca-
lumniantur magiſtros ſuos: ac rurſus præmio proſequi-
mur eos, qui ſtrenuè atque induſtriè ſe gerunt. Fœminis
quoque fœcundioribus, quarum in ſobole certus fuerit nu
merus, honorari debent otium nonnunquam, & liberta-
tem dedimus, cum complures natos educaſſent. nam cui
tres erant filij, uacatio: cui plures, libertas quoque contin-
gebat. Hæc enim iuſtitia, & cura patriſfamiliâs multum
confert augendo patrimonio. Sed illa meminerit, cum è
ciuitate remeauerit, deos penates adorare: deinde ſi tem
peſtiuum erit, confeſtim: ſi minus, poſtero die fines oculis
perluſtrare, & omnes partes agri reuiſere atque æſtima-
re, nunquid abſentia ſua de diſciplina, & cuſtodia remi-
ſerit: num aliqua uitis, num arbor, num fruges abſint:
tum etiam pecus & familiam recenſeat, fundı́que inſtru-
mentum, & ſupellectilem: quæ cuncta ſi per plures an-
nos facere inſtituerit, bene moratam diſciplinam, cum ſe-
nectus aduenerit, obtinebit. nec erit ulla eius ætas annis
ita confecta, ut ſpernatur à ſeruis.*

Qualis corporaturæ mancipia, cuique operi contribuenda ſunt. CAP. IX.

Dicendum etiam eſt, quibus operibus quenque habitum corporis aut animi contribuendum putemus. Magiſtros pecoribus oportet præponere ſedulos, ac frugaliſſimos. ea res utraque plus quàm corporis ſtatura robúrque confert huic negotio: quoniam id miniſterium cuſtodiæ diligentis & artis officium eſt. Bubulco quanuis neceſſaria, non tamen ſatis eſt indoles mentis, niſi eum uaſtitas uocis, & habitus metuendum pecudibus efficiat. Sed temperet uires clementia: quoniam terribilior debet eſſe, quàm ſæuior, ut & [illegible]ſequantur eius imperiis, & diutius perennent boues non confecti uexatione ſimul [illegible]rum, uerberúmque. [illegible] ſint magiſtrorum munia, quǽque bubul[illegible] repetam. [illegible]unc admonuiſſe ſatis eſt, nihil in [illegible]lurimum referre uires & proceritatem. Nam lon[illegible] quenque aratorem, ſicut dixi, faciemus, & propter id, quod paulo antè retuli, & quòd in re ruſtica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in arando ſtiuæ penè rectus innititur. mediaſtinus qualiſcunque ſtatus poteſt eſſe, dummodo perpetiendo labori ſit idoneus. Vineæ non ſic altos, quemadmodum latos, & lacertoſos uiros exigunt. Nam his habitus foſſuris, & putationibus, cæteríſque earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio, quàm in cæteris agricolatio frugalitatem requirit, quia & in turba, & ſub monitore uinitor opus facere debet. Ac plerunque uelocior animus eſt improborum hominum, quàm deſiderat huius operis conditio. non ſolum enim fortem, ſed & acuminis ſtrenui miniſtrum poſtulat. Ideóque uineta plurimum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiuſdem agri-

litatis homo frugi non melius, quàm nequam faciet. Hoc *interpoſui, nequis exiſtimet in ea me opinione uerſari, qua malim per noxios, quàm per innocentes rura colere.* Sed *& illud cenſeo, ne confundantur opera familiæ, ſic ut omnes omnia exequantur.* Nam id *minimè conducit agricolæ, ſeu quia nemo ſuum proprium aliquod eſſe opus credit, ſeu quia cum enixus eſt, non ſuo, ſed communi officio proficit, ideóque labori multum ſe ſubtrahit. nec tamen uiritim malefactum deprehenditur, quod fit à multis: propter quod ſepe [illegible] ſunt aratores à uinitoribus,*
36 *& uinitores ab aratoribus, iique à mediaſtinis.* Claſſes *etiam non maiores, quàm deni [illegible] hominum faciũdæ, quas decurias appellauerunt antiqui, [illegible] maxime probauerunt, quòd is numeri modus [illegible] pere commodiſſimè cuſtodiretur, nec præeuntis monitoris diligentiam multitudo confunderet.* Itaque *ſi latior [illegible] regiones deducendæ ſunt eæ claſſes, di[illegible] opus, ut neque ſinguli, binìue ſint, quoni[illegible]ſi non facilè cuſtodiuntur: nec tamen ſupra dec[illegible], ne rurſus ubi nimia turba ſit, id opus ad ſe pertinere ſinguli non exiſtiment. hæc ordinatio non ſolùm concitat æmulationem, ſed & deprehendit ignauos.* Nam *cum certamine opus excitetur, tum in ceſſantes animaduerſio iuſta, & ſine querela uidetur adhiberi.* Sed *nimirum dum quæ maximè prouidenda ſunt agricolæ futuro præcipimus, de ſalubritate, de uia, de uicino, de aqua, ſitu uillæ, fundi modo, colonorum & ſeruorum generibus, officiorum operúmque diſtributione, tempeſtiuè per hæc ad ipſum iam terræ cultum peruenimus, de quo pluribus libro inſequente mox diſſeremus.*

L. IVN. MODERATI COLV-MELLAE DE RE RVSTICA LIB. II.

Terram nec ſeneſcere, nec fatigari, ſi ſtercoretur. CAP. I.

QV[illegible]ERIS ex me Publi Siluine, quod eg[illegible]unctatione non recuſo docere, cur p[illegible]erum opinionem ferè omni[illegible]rorum locu[illegible]confeſtim repulerim, falſámque ſen[illegible]erim cenſentium lon- 37
go æui ſitu, lo[illegible]que iam [illegible]exercitatione fati[illegible] & effœtam hu[illegible]m conſen[illegible]. Nec te ignoro cum & aliorum illuſtrium ſcriptoru[illegible]um præcipuè Tremellij auctoritatem reuerer, qui [illegible]lurima ruſticarum rerum præcepta ſimul eleganter, [illegible] memoriæ [illegible]erit, uidelicet illectus nimio fauore pr[illegible]orum de ſimi[illegible]teria diſſerentium, falſò c[illegible]edidit parentem omnium terram, ſicut muliebrem ſexum ætate anili iam confectam, progenerandis eſſe fœtibus inhabilem. Quod ipſe quoque confiterer, ſi in totum nullæ fruges prouenirent. Nam & hominis tum demum declaratur ſterile ſenium, non cùm deſinit mulier trigeminos, aut geminos parere, ſed cum omnino nullum conceptum edere ualet. Itaque tranſactis iuuentæ temporibus, etiam ſi longa uita ſupereſt, partus tamen annis denegatus, non reſtituitur. At è contrario ſeu ſponte, ſeu quolibet caſu deſtituta humus, cum eſt repetita cultu, magno fœnore ceſſationis colono reſpondet. Non ergo eſt exiguarum frugum cauſa terræ uetuſtas, ſi modò cum ſemel inuaſit ſenectus, regreſſum non habet, nec re-

uireſcere, aut repubeſcere poteſt: ſed ne laſſitudo quidem ſoli minuit agricolæ fructum. Neque *enim prudentis eſt adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicuius pondere, ſic cultibus, & agitationibus agrorum fatigationem ſuccedere.* Quid *ergo eſt, inquis, quod aſſeuerat* Tremellius *intacta, & ſilueſtria loca, cum primùm cœperint cultu exuberare, mox deinde non ita reſpondere labori coloni? Videt ſine dubio quid eueniat, ſed non peruidet cauſam: neque enim idcirco rudis & ex ſilueſtri habitu in aruum tranſducta humus exuberet, quòd ſit*
38 *requietior & iunior, ſed quòd multorum annorum frondibus, & herbis, quas ſuapte natura progenerabat, uelut ſaginata largioribus pabulis facilius edendis educandiſque frugibus ſufficit. At cum perrupta raſtris, & aratris radices herbarum, ferroque ſuccisa nemora frondibus ſuis deſierunt alere matrem; quæque temporibus autumni frutetis & arboribus delapſa folia ſuperiaciebantur, mox conuerſa uomeribus, & inferiori ſolo, quod plerumque eſt exilius, permiſta, atque abſumpta ſunt: ſequitur, ut deſtituta priſtinis alimentis macreſcat humus.* Non *igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec ſenio, ſed noſtra ſcilicet inertia minus benigne nobis arua reſpondent.* Licet *enim maiorem fructum percipere, ſi frequenti & tempeſtiua & modica ſtercoratione terra refoueatur.* De *cuius cultu dicturos nos priori uolumine polliciti, iam nunc diſſeremus.*

Quot *ſint genera terreni, quot deinde ſpecies generibus ſubiungantur: quod ſolum maxime probetur.* CAP. II.

Callidiſſimi *ruſticarum rerum* Siluini *genera terreni*

tria eſſe dixerunt: campeſtre, collinum, montanum. Campum non æquiſſima ſitum planicie, nec perlibrata, ſed exigue prona. Collem clementer, & molliter aſſurgentem. Montem non ſublimem & aſperum, ſed nemoroſum & herbidum maxime probauerunt. His autem generibus ſingulis ſenæ ſpecies contribuuntur: ſoli pinguis uel macri, ſoluti uel ſpiſſi, humidi uel ſicci: quæ qualitates inter ſe miſtæ uicibus, & alternatæ, plurimas efficiunt agrorum uarietates. eas enumerare non eſt artificis agricolæ. Neque enim artis officium eſt, per ſpecies, [illegible] innumerabiles, euagari: ſed ingredi per gener[illegible] cogitatione mentis, & ambit[illegible] Recurrendum eſt igitur ad q[illegible] diſſidentium quaſi quaſdam coniunctiones, qu[illegible] συζυγίας ἐναντιοτήτων, nos diſcordantium compa[illegible]nes to[illegible]abiliter dixerimus. Atque etiam ſignifica[illegible] quæ terra progeneret, plura c[illegible] quà[illegible], plura pingui ſolo quàm macr[illegible] lætari. [illegible] ſiccaneis & riguis [illegible] comperimus utra numero uincant, [illegible] pene infinita ſint, quæ ſiccis, quæque humidis locis gaudent, ſed ex his nihil non melius reſoluta humo, quàm dēſa prouenit. Quod noſter quoque Virgilius cum & alias fœcundi arui laudes retuliſſet, adiecit,

Et cui putre ſolum: nanque hoc imitamur arando.

Neque enim aliud eſt colere, quàm reſoluere, & fermentare terram. ideóque maximos quæſtus ager præbet. Idem pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, minimum poſcit: & quod poſtulat, exiguo labore atque impenſa conficitur. Præſtantiſſimum igitur tale ſolū iure dicatur. Proximum deinde huic pinguiter denſum, quod impenſam coloni, laborémque magno fœtu remuneratur. Tertia eſt

c.iiij.

ratio loci rigui, quia ſine impenſa fructum reddere poteſt. Hanc primam Cato eſſe dicebat, qui maximè reditum pratorum cæteris anteponebat: ſed nos, de agitatione terræ nunc loquimur, non de ſitu. Nullum deterius habetur genus, quàm quod eſt ſiccum, pariter & denſum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis, uel paſcuis abunde ſufficit. Itaque hic ager ſiue exercetur, ſeu ceſſat, colono eſt pœnitendus, ac tanquam peſtilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem: ſi tamen Græcis camœnis habemus fidem
40 *clamitantibus,* λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. *Sed nunc potius uberioris ſoli meminerimus, cuius demonſtranda eſt du*[illegible]*tio, culti & ſilueſtris. De ſilueſtri regio*[illegible] *in arui*[illegible]*m formam redigenda prius dicemus, quon*[illegible]*ſt an*[illegible]*us facere agrum, quàm colere. Incultum ig*[illegible] *locum* [illegible]*deremus, ſiccus, an humidus: nemoroſus arboribus,* [illegible] *lapidibus confragoſus: iuncóne ſit, an gramin*[illegible]*ſtitus, ac filictis aliíſue frutetis impeditus. ſi humidus erit, abundantia uliginis ante ſiccetur foſſis. Earum duo genera cognouimus, cæcarum & patentium, ſpiſſis atque cretoſis regionibus apertæ relinquuntur. at ubi ſolutior humus eſt, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant: ſed & patentes latius, & apertas ſumma parte decliuéſq;, & ad ſolum coarctatas, imbricibus ſupinis ſimiles facere conueniet. nam quarum recta ſunt latera, celeriter aquis uitiantur, & ſuperioris ſoli lapſibus replentur. Opertæ rurſus obcæcari debebunt, ſulcis in altitudinem tripedaneam depreſſis: qui cum parte dimidia lapides minutos, uel nudam glaream*

receperint,æquentur ſuperiecta terra, quæ fuerat effoſſa.
uel ſi nec lapis erit, nec glarea, ſarmentis connexus ue-
lut funis informabitur in eam craſſitudinem, quam ſo-
lum foſſæ poſſit anguſtè, quaſi accommodatam coarcta-
támque capere. Tum per imum contendetur, ut ſuper
calcatis cupreſſinis, uel pineis, aut ſi eæ non erunt, alijs
frondibus terra contegatur, in principio atque exitu foſ-
ſæ more ponticulorum binis ſaxis tantummodo pilarum
uicæ conſtitutis, & ſingulis ſuperpoſitis, ut eiuſmodi con-
ſtructio ripam ſuſtineat, ne præcludatur humoris illapſu
atque exitu. Nemoroſi frutetoſíque tractus duplex cura
eſt, uel extirpandis radicitus arboribus & remouendis, 41
uel ſi raræ ſint, tantum ſuccidẽdis, incendendíſque, & in-
arandis. At ſaxoſum facile eſt expedire lectione lapidum,
quorum ſi magna eſt abundantia, uelut quibuſdam ſub-
ſtructionibus partes agri ſunt occupandæ, ut reliquæ e-
mundentur: uel in altitudinem ſulco depreſſo lapides ob-
ruendi, quod tamen ita faciendum erit, ſi ſuadebit opera-
rum uilitas. Iunci & graminis pernicies, repaſtinatio eſt:
filicis frequens extirpatio, quæ uel aratro fieri poteſt, quo-
niam intra biennium ſæpius conuulſæ moriuntur: cele-
rius etiam, ſi eodem tempore ſtercores, & lupino uel fa-
ba conſeras, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio.
Nanque conſtat filicem ſationibus & ſtercoratione faci-
lius interimi. Verum etſi ſubinde naſcentem falce deci-
das, quod uel puerile opus eſt, intra prædictũ tempus ui-
uacitas eius abſumitur. Sed iam expediendi rudis agri ra
tionem ſequitur cultorum noualiũ cura, de qua mox quid
cenſeam profitebor, ſi quæ antè diſcenda ſunt, aruorum
ſtudioſis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de ruſti-
cis rebus ſcripſerunt, memoria repeto, quaſi confeſſa, nec

*dubia ſigna pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodi-
diſſe, dulcædinem ſoli propriam, herbarum & arborum
prouentum, nigrum colorem uel cinereum.* De *cæteris am
bigo, de colore ſatis admirari non poſſum cum alios, tum*
Cornelium Celſum, *non ſolum agricolationis, ſed uniuer-
ſæ naturæ prudẽtem uirum, ſic & ſententia, & uiſu de-
erraſſe, ut oculis eius tot paludes, tot etiam campi ſali-
narum non ocurrerent, quibus ferè contribuuntur præ-
dicti colores.* Nullum *enim temere uidemus locum, qui
modo pigrum contineat humorem, non eundem uel ni-
gri, uel cinerei coloris: niſi forte in eo fallor ipſe, quòd non*
42 *putem aut in ſolo limoſæ paludis, & uliginis amaræ, aut
in maritimis areis ſalignarum gigni poſſe iacta frumen-
ta. ſed eſt manifeſtior hic antiquorum error, quàm ut plu
ribus argumentis conuincendus ſit. non ergo color, tan-
quam certus auctor, teſtis eſt bonitatis aruorum.* Et *ideo
frumentarius ager, id eſt pinguis, magis alijs qualitatibus
æſtimandus eſt.* Nam *ut fortiſſimæ pecudes diuerſos ac pe
ne innumerabiles, ſic etiam robuſtiſſimæ terræ plurimos
& uarios colores ſortitæ ſunt.* Itaque *conſiderandum e-
rit, ut ſolum, quod excolere deſtinamus, pingue ſit.* Per *ſe
tamen id parũ eſt, ſi dulcedine caret, quod utrunque ſatis
expedita nobis ratione contingit diſcere. nam perexigua
cõſpergitur aqua glæba, manúque ſubigitur, ac ſi glutino-
ſa eſt, & quouis leuiſſimo tactu preſſa inhæreſcit, & pi-
cis in morem ad digitos lenteſcit habendo, ut ait* Virgili-
us. Eadémque *illiſa humo non diſſipatur. ea res admonet
nos ineſſe tali materiæ naturalem ſucum, & pinguitudi-
nem.* Sed *& ſi uelis ſcrobibus egeſtam humum reconde-
re, & recalcare, cum aliquo quaſi fermento abundauerit,
certum erit, eſſe eam pinguẽ: cum defuerit, exilem: cum æ-*

quaerit, mediocrem. quanquam iſta quae nunc retuli, non tam uera poſſunt uideri, quàm ſi ſit pullula terra, quae melius prouentu frugum approbatur. Sapore quoque ſic dignoſcemus, ſi ex ea parte agri, quae maxime diſplicebit, effoſſae glaebae, & in fictili uaſe madefactae, dulci aqua permiſceantur, ac more faeculēti uini diligenter colatae guſtu explorentur. nam qualem traditum ab eis retulerit humor ſaporem, talem eſſe dicemus eius ſoli. ſed citra hoc experimentum multa ſunt, quae & dulcem terram, & frumentis habilem ſignificent, ut iuncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulum, rubi, pruni ſilueſtres, & alia complura, quae etiam indagatoribus aquarum nota, non niſi dulcibus terrae uenis educantur. Nec contentos eſſe 43 *nos oportet prima ſpecie ſummi ſoli, ſed diligenter exploranda eſt inferioris materiae qualitas, terrena necne ſit. Frumentis autem ſat erit, ſi aequè bona ſuberit bipedana humus: arboribus altitudo quatuor pedū abunde eſt. Haec cum ita explorauerimus, agrum ſationibus faciundis, expediemus. Is autem non minimum exuberat, ſi curioſe & ſcite ſubigitur. quare antiquiſſimi fere omnes formam huius operis conſcripſere, quam uelut ſcita legémque in proſcindendis agris ſequantur agricolae. Igitur in opere boues arcte iunctos habere conuenit, quò ſpecioſius ingrediantur ſublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugúmque melius aptum ceruicibus inſidat. hoc enim genus iuncturae maxime probatum eſt. Nam illud quod in quibuſdam prouincijs uſurpatur, ut cornibus illigetur iugum, fere repudiatum eſt ab omnibus qui praecepta ruſticis conſcripſerunt, neque immeritò: plus enim queunt pecudes collo & pectore conari, quàm cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, to-*

*tóque pondere nituntur: at illo, retractis & reſupinis ca-
pitibus excruciantur, ægréque terræ ſummam partem le-
uius admodum uomere ſauciant.* Et ideo *minoribus ara-
tris moliuntur, qui non ualent alte perfoſſam noualium
terram reſcindere: quod cum fit, omnibus uirentibus plu
rimum confert. nam penitus aruis ſulcatis maiore incre-
mento ſegetum arborúmque fœtus grandeſcunt.* Et *in hoc
igitur à* Celſo *diſſentio, qui reformidans impenſam, quæ
ſcilicet largior eſt in amplioribus armentis, cenſet exi-
guis uomeribus & dentalibus terram ſubigere, quò mi-
noris formæ bubus adminiſtrari id poſſit, ignorans plus
eſſe reditus in ubertate frugum, quàm ſtipendij, ſi maio-*
44 *ra mercemur armenta, præſertim in* Italia, *ubi arbuſtis
atque oleis conſitus ager altius reſolui ac ſubigi deſide-
rat, ut & ſummæ radices uitium, olearúmque uomeribus
reſcindantur: quæ ſi maneant, frugibus obſint, & infe-
riores penitus ſubacto ſolo facilius capiant humoris ali-
mentum.* Poteſt *tamen illa* Celſi *ratio* Numidiæ, & AE-
*gypto conuenire, ubi plerunque arboribus uiduum ſolum
frumentis ſeminatur.* Atque *eiuſmodi terram pinguibus
arenis putrem ueluti cinerem ſolutam, quamuis leuiſſimo
dente moueri ſatis eſt.* Bubulcum *autem per proſciſſum
ingredi oportet, alterníſque uerſibus obliquum tenere a-
ratrum, & alternis recto plenóque ſulcare: ſed ita necubi
crudũ ſolum, & immotum relinquat, quod agricolæ ſca-
mnum uocant.* Boues, *cum ad arborem uenerint, fortiter
retinere ac retardare, ne in radicẽ maiore niſu uomis im-
pactus colla commoueat, néue aut cornu bos ad ſtipitem
uehementius offendat, aut extremo iugo truncum deli-
bet, ramúmque deplantet: uoce potius quàm uerberibus
terreat, ultimáq; ſint opus recuſantibus remedia, plagæ.*

nunquam ſtimulo laceſſat iuuencum, quod retrectantem, calcitroſúmque eum reddit. nonnunquam tamen admoneat flagello. Sed nec in media parte uerſuræ conſiſtat, détque requiem in ſumma, ut ſpe ceſſandi totum ſpatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quàm pedum centumuiginti, contrarium pecori eſt, quoniam plus æquo fatigatur, ubi hunc modum exceſſit. Cum uentum erit ad uerſuram, in priorem partem iugum propellat, & boues inhibeat, ut colla eorum refrigeſcant, quæ celeriter conflagrant (niſi aſſiduè refrigerentur) & ex eo tumor, ac deinde ulcera inuadunt. Nec minus dolabra, quàm uomere bubulc⁹ utatur, & præfractas ſtirpes, ſummáſque radices, quibus ager arbuſto conſitus implicatur, 45
omnes refodiat, ac perſequatur.

Quæ cura adhibenda ſit bubus ab opere disiunctis. CAP. III.

Boues cum ab opere diſiunxerit, ſubſtrictos confricet, manibúſque comprimat dorſum, & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maxime eſt armentis noxium. Colla ſubigat, merúmque faucibus, ſi æſtuauerint, infundat. Satis autẽ eſt ſingulis binos ſextarios præbere: ſed antè ad præſepia boues religari non expedit, quàm ſudare atque anhelare deſierint. cũ deinde tempeſtiuè potuerint ueſci, non multum, nec uniuerſum cibum, ſed partibus, & paulatim præbere conuenit. Quem cum abſumpſerint, ad aquam duci oportet, ſibilóque allectari, quò libentius bibant, tum demum reductos largiori pabulo ſatiari. Hactenus de officio bubulci dixiſſe abunde eſt. Sequitur, ut tempora quoque ſubigendi arui præcipiamus.

Quo tempore campi arandi ſint, & quomodo. CAP. IIII.

Pingues campi, qui diutius continent aquam, proſcindendi ſunt anni tempore iam incaleſcente, cum omnes herbas ediderint, neque adhuc earũ ſemina maturuerint. ſed tam frequentibus denſiſque ſulcis arandi ſunt, ut uix dignoſcatur in utram partem uomer actus ſit: quoniã ſic omnes radices herbarum perruptæ necantur. Sed & com pluribus iterationibus ſic reſoluatur ueruactum in puluerem, ut uel nullam uel exiguam deſideret occationem, cum ſeminauerimus. Nam ueteres Romani dixerunt male ſubactum agrũ, qui ſatis frugibus occandus ſit. eum porrò an rectè aretur, frequenter explorare debet agricola.

46 *Nec tantum uiſu, qui fallitur nõnunquam, ſuperfuſa terra latentibus ſcamnis, uerumetiam tactu, qui minus decipitur, cum ſolidi rigoris admota pertica trãſuerſis ſulcis inſeritur. ea ſi æqualiter, ac ſine offenſione penetrauit, manifeſtum eſt totum ſolum deinceps eſſe motum. ſi autem ſubeunti durior aliqua pars obſtitit, crudũ ueruactum eſſe demonſtrat. Hoc cum ſæpius bubulci fieri uident, non committunt ſcamna facere. Igitur uliginoſi campi proſcindi debent poſt Idus mẽſis Aprilis. Quo tempore cum arati fuerint diebus interpoſitis circa ſolſtitium, quod eſt nonum, uel octauum Calend. Iulias iteratos eſſe oportebit, ac deinde circa Septembris Calẽdas tertiatos. Cum id tempus ab æſtiuo ſolſtitio conuenit inter peritos rei ruſticæ nõ eſſe arandum, niſi ſi magnis, ut fit nonnũquam, ac ſubitaneis imbribus, quaſi hibernis pluuijs terra permaduerit. Quod cùm accidit, nihil prohibet, quò minus menſe Iulio ueruacta ſubigantur. ſed quandocunque arabitur, obſeruabimus, ne lutoſus ager tractetur, néue exi-*

*guis nimbis ſemimadidus, quam terram ruſtici uariam ca-
rioſámque appellãt. Ea eſt cum poſt longas ſiccitates leuis
pluuia ſuperiorẽ partem glæbarum madefecit, inferiorem
non attingit. Nam quæ limoſa uerſantur arua, toto anno
deſinunt poſſe tractari, nec ſunt habilia ſementi, aut occa-
tioni, aut ſationi. At rurſus, quæ uaria ſubacta ſunt, con-
tinuo triennio ſterilitate afficiuntur. Medium igitur tem-
peramentum maxime ſequamur in arãdis agris, ut neque
ſucco careant, nec abundent uligine. Quippe nimius hu-
mor, ut dixi, limoſos, lutoſóſque reddit. at quæ ſiccitatibus
aruerunt expediri probe non poſſunt. nam uel reſpuitur
duritia ſoli dens aratri, uel ſiqua parte penetrauit, non
minutè diffindit humum, ſed uaſtos cæſpites conuellit, qui-
bus obiacentibus impeditum aruũ minus recte poteſt ite- 47
rari, quia põderibus glæbarũ, ſicut aliquibus obſtantibus
fundamentis uomis à ſulco repellitur: quo euenit, ut in ite-
ratione quoque ſcamna fiant, & boues iniquitate operis
maxime multentur. Accedit huc, quòd omnis humus quá-
uis lætiſſima, tamen inferiorem partem ieiuniorem habet,
eámque attrahũt excitatæ maiores glæbæ. Quò euenit, ut
infœcundior materia miſta pinguiori ſegetem minus ube-
rem reddat, tum etiam ratio ruſtici aggrauatur exiguo
profectu operis. Iuſta enim fieri nequeunt, cum induruit
ager. Itaque ſiccitatibus cenſeo quod iam proſciſſum eſt,
iterare, pluuiámque opperiri, quæ madefacta terra, facilẽ
nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quatuor
operis expeditur: nam commode proſcinditur duabus, una
iteratur, tertiatur dodrante, in lirã ſtatim redigitur, qua-
drante opere. Liras autem ruſtici uocant eaſdem porcas,
cum ſic aratum eſt, ut inter duos latius diſtantes ſulcos
medius cumulus ſiccam ſedem frumentis præbeat. Col-*

les pinguis ſoli peracta ſatione trimeſtri menſe Martio, *ſi uero tepor cæli ſiccitáſue regionis ſuadebit*, Februario *ſtatim proſcindendi ſu*[illegible]. Deinde de Aprili *medio uſque in ſolſtitium iterandi, tertiandíque.* Septembri, *circa æquinoctium ac totidem operis, quot uliginoſi campi excolitur iugerum talis agri.* Sed *in arando maxime eſt obſeruandum, ſemper ut tranſuerſus mons ſulcetur.* Nam *hac ratione d*[illegible]*ficultas* [illegible]*cliuitatis infringitur, labórque pecudũ & hominum cor*[illegible] *d*[illegible] *ſic minuitur.* Paulùm *tamen quotieſcunque* [illegible]*erabi*[illegible]*ur, modo* [illegible] *elatiora, modo in depreſſiora cli*[illegible]*quum ag*[illegible] *im oportebit, ut in utranque pa*[illegible] *m*[illegible] *n*[illegible] *eodem ueſtigio terram moliamu*[illegible] *x*[illegible] *la us, qui aquis abundat, primùm are-*
48 *tur, ultima parte menſis* [illegible]*ugusti.* Subinde Septembri *ſit iteratus, para*[illegible]*ue ſemen*[illegible] *circa æquinoctium.* Expeditior *autem lab*[illegible]*iuſmodi ſolo eſt, eo quòd pauciores impenduntur operæ: nam tres uni iugero ſufficiunt.* Item *graciles cliui non ſunt æſtate arandi, ſed circa* Septembres Calẽdas: *quoniam ſi ante hoc tempus proſcinditur, effœta, & ſine ſucco humus æſtiuo ſole peruritur, nulláſque uirium reliquias habet.* Itaque *optime inter* Calendas & Idus Septembris *aratur, ac ſubinde iteratur, ut primis pluuijs æquinoctialibus conſeri poſſit: neque in lira, ſed ſub ſulco talis ager ſeminandus eſt.*

Exilis *terra quomodo ſtercoretur.* CAP. V.

Prius *tamen quàm exilem terram iteremus, ſtercorare conueniet: nam eo quaſi pabulo gliſcit.* In *campo rarius, in colle ſpiſſius, aceruu ſtercoris, inſtar quinque modiorum diſponentur, atque in plano pedes interualli quoquo uerſus octo, in cliuo duobus minus relinqui ſat erit.* ſed *id nobis decreſcente luna fieri placet: nam ea res her-*

bis liberat ſegetes. Iugerum autem deſiderat, quod ſpiſſius ſtercoratur, uehes quatuor & uiginti: quod rarius, duodeuiginti. Diſiectum deinde protinus fimum inarari, & obrui conuenit, ne ſolis halitu uires amittat, & ut permiſta humus prædicto alimento pingueſcat. Itaque cum in agro diſponentur acerui ſtercoris, non debet maior modus eorum diſſipari, quàm quem bubulci eodem die poſſint obruere.

De *generibus ſeminum.* CAP. VI.

Quoniam ſementi terram docuimus præparare, nunc ſeminum genera perſequemur. Prima, & utiliſſima ſunt hominibus frumenta, triticum, & ſemen adoreum. Tritici genera complura cognouimus, uerum ex his maximè ſerendum eſt, quod robus dicitur: quoniam & pondere, & 49
nitore præſtet. Secunda conditio eſt libendæ ſiliginis, cuius ſpecies in pane præcipua pondere deſtituitur. Tertium erit trimeſtre, cuius uſus agricolis gratiſſimus. Nam ubi propter aquas, aliámue cauſam matura ſatio eſt omiſſa, præſidium ab hoc petitur. Id genus eſt ſiliginis. Reliquæ tritici ſpecies, niſi ſi quos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, ſuperuacuæ ſunt. Adorei autē plerunque uidimus in uſu genera quatuor. Far, quod appellatur cluſinum, candoris nitidi. Far, quod uocatur uenpuculum rutilum, atque alterum candidum, ſed utrunque maioris ponderis, quàm cluſinum. Semen trimeſtre, quod dicitur halicaſtrum, ídque pondere, & bonitate eſt præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei, propterea cuſtodienda ſunt agricolis, quòd raró quiſquam ager ita ſitus eſt, ut uno ſemine contenti eſſe poſſimus, interueniēte parte aliqua uel uliginoſa, uel arida. Triticum autem ſicco loco melius coaleſcit. Adoreum minus infeſtatur humore.

De generibus leguminum. CAP. VII.

Leguminum genera cum ſint complura, maximè grata, & in uſu hominum uidentur, faba, lenticula, piſum, phaſellus, cicer, cannabis, milium, panicum, ſeſama, lupinum, linum etiam, & ordeum, quia ex eo ptiſana eſt. Item *pabulorum optima ſunt medica, & fœnum* Græcum, *nec minus uicia.* Proxima *deinde cicera, & eruum, & farrago, quæ eſt ex ordeo. ſed de his prius diſſeremus, quæ noſtra cauſa ſeminantur, memores antiquiſſimi præcepti, quo monemur, ut locis frigidis poſtremò, tepidis celerius, calidis ociſſimè ſeramus.* Núnc *autem proinde, ac ſi temperatæ regioni præcepta dabimus.*

Quod ſit ſeminandi tempus. CAP. VIII.

50 *Placet noſtro poetæ adoreum, atque etiã triticum non antè ſeminare, quàm occiderint* Vergiliæ: *quod ipſum numeris ſic ediſſerit:*

At ſi triticeam in meſſem, robuſtáque farra
Exercebis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis,
Antè tibi eoæ Atlantides *abſcondantur.*

Abſconduntur autem altero & trigeſimo die poſt autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calẽd. Octobris : *propter quod intelligi debet tritici ſatio dierum ſex & quadraginta ab occaſu* Vergiliarum, *qui fit ante diem* I X Calend. Nouemb. *ad brumæ tempora.* Sic *enim ſeruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, quàm conficiatur bruma, totidémque poſt eam confectam neque arent, neque uitem, aut arborem putent.* Nos *quoque non ambigimus in agro temperato, & minimè humido ſementem ſic fieri debere.* Cæterum *locis uliginoſis, atque exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunque citra* Calendas Octobris *ſeminare conuenire, dum ſicca tellure licet,*

dum nubila pendent, ut prius conualeſcant radices frumentorum, quàm hibernis imbribus, aut gelicidijs, pruínſue infeſtentur. Sed quanuis tempeſtiuè ſementis confecta erit, cauebitur tamen, ut patentes liras, crebróſque ſulcos aquarios, quos nonnulli elices uocant, faciamus, & omnem humorem in colliquias, atque inde extra ſegetes deriuemus. Nec ignoro quoſdam ueteres auctores præcepiſſe, ne ſeminarentur agri, niſi cum terra pluuijs permaduiſſet. Quod ego, ſi tempeſtiuè competat, magis conducere agricolæ non dubito. Sed ſi, quod euenit nonnunquam, ſeri ſunt imbres, quanuis ſitienti ſolo rectè ſemen committitur, ídque etiam in quibuſdam prouincijs, ubi ſtatus cœli talis eſt, uſurpatur. Nam quod ſicco loco ingeſtum, & inoccatum eſt, perinde ac ſi repoſitum in horreo non corrumpitur: atque ubi uenit imber multorum dierum, ſementis uno die ſurgit. Tremellius quidem aſſeuerat, prius quàm impleuerit, ab auibus, aut formicis ſata edi, ubi æſtiuis ſerenitatibus ager aret. Idque etiam ſæpius non experti, uerum adhuc eſſe comperimus. Magis aptè tamen in eiuſmodi agris adoreum, quàm triticum ſeritur: quoniam folliculum, quo continetur, firmum & durabilem aduerſus longioris temporis humorem habet. 51

Quot ſeminum modios iugerum poſtulet, & medicinæ ſeminum. CAP. IX.

Iugerum agri pinguis plerunque modios tritici quatuor, mediocris quinque poſtulat: adorei modios nouem, ſi eſt lætum ſolum, ſi mediocre, decem deſiderat. Nam quanuis de menſura minus auctoribus conuenit, hãc tamẽ uideri commodiſſimam docuit noſter uſus, quem ſiquis ſequi recuſat, utatur præceptis eorum, qui bene uberem campum in ſingula iugera tritici quinque, & adorei octo modijs

obſerere præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris ſemina præbenda cenſent. Nobis ne iſtam quidem quam prædiximus, menſuram ſemper placet ſeruari, quòd eam uariat aut loci, aut temporis, aut cæli conditio. Loci, cum uel in campis, uel collibus frumentum ſeritur, atque his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris. Temporis, cum autumno, aut etiam ingruente hieme frumenta iacimus. nam prima ſementis rarius ſerere permittit, nouiſſima ſpiſſius poſtulat. Cæli, cum aut pluuium, aut ſiccum eſt. nam illud idem quod prima ſementis, hoc quoque ultima deſiderat. Omne autem frumentum maximè campo patente, & ad ſolem prono, apricóque & ſoluto lætatur.
52 *Collis enim quanuis granum robuſtius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Denſa, cretoſáque & uliginoſa humus ſiliginem, & far adoreum non incommodè alit. Ordeum niſi ſolutum, & ſiccum locum non patitur. Atque illa uicibus annorum requietum, agitatúmque alternis, & quàm lætiſſimum uolunt aruum: hoc nullam mediocritatem poſtulat: nam uel pinguiſſima, uel macerrima humo iaciatur, perit. Illa poſt continuos imbres, ſi neceſſitas exigat, quanuis adhuc limoſo & madente ſole ſparſeris, iniuriam ſuſtinent. hoc ſi lutoſo commiſeris, emoritur. Siliginis autem, uel tritici, ſi mediocriter cretoſus uliginoſúſque ager eſt, etiã paulò plus, quàm ut prius iam dixi, quinque modijs ad ſationem opus eſt. At ſi ſiccus, & reſolutus locus, idémque uel pinguis, uel exilis eſt, quatuor: quoniam & è contrario macer tantundem ſeminis poſcit. Nam niſi rare conſeritur, uanam, & minutam ſpicam facit. At ubi ex uno ſemine pluribus culmis fruticauit, etiam ex rara ſegete denſam facit. Inter cætera quoque non ignorare debemus, quintam partem ſeminis amplius occupare agrum*

conſitum arbuſto, quàm uacuum, & apertum. Atque adhuc de ſatione autumnali loquimur: hãc enim potiſſimam ducimus. Sed & eſt altera, cum cogit neceſſitas: trimeſtrem uocant agricolæ. Ea locis prægelidis ac niuoſis, ubi æſtas eſt humida & ſine uaporibus, rectè committitur. Cæteris admodum rarò reſpondet: quam tamen ipſam celeriter, & utique ante æquinoctium uernum conueniet peragere. Si uerò locorum, & cæli conditio patietur, quantò maturius ſeueri [illegible] tantò commodius proueniet. Neque enim eſt ullum, [illegible] multi crediderunt, natura trimeſtre ſemen, quipp[illegible] tum autumno melius reſpondet. Sed ſunt nihil[illegible] quædam alijs potiora, quæ ſuſtinẽt ueris tepores, ut ſiligo, & ordeum galaticum, & halicaſtrum, granúmq[illegible] marſicæ. Nam cætera robuſta frumenta ſemper ante hiemem ſeri debent in regionibus temperatis. Solet autem ſalſam nõnunquam & amaram uliginem uomere terra, quæ quanuis matura iam ſata manante noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus ſine ulla ſtirpe ſeminum areas reddit. Ea glabreta ſignis adhibitis notari conuenit, ut ſuo tempore uitijs eiuſmodi medeamur. Nam ubi uel uligo, uel aliqua peſtis ſegetem enecat, ibi columbinum ſtercus, uel ſi id non eſt, folia cupreſſi conuenit ſpargi, & inarari. Sed antiquiſſimum eſt, omnem inde humorem facto ſulco deducere, aliter uana erunt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyænæ ſatoriam trimodiam ueſtiunt, atque ita ex ea, cum paulum immorata ſunt ſemina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ ſic ſata ſint. Quædam etiam ſubterraneæ peſtes adultas ſegetes radicibus ſubſectis enecant. Id ne fiat, remedio eſt aquæ miſtus ſuccus herbæ, quam ruſtici ſedum appellant. nam hoc medicamine una nocte ſemina macerata ia-

ciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorem expreſſum, & eiuſdem tritam radicem diluunt aqua, ſimilique ratione madefacta ſemina terræ mandant. Alij hac eadem aqua uel amurca inſulſa, cum cœpit infeſtari ſeges, perfundunt ſulcos, & ita noxia animalia ſummouent. Illud deinceps præcipiendum habeo, ut demeſſis ſegetibus iam in area futuro ſemini conſulamus. Nam quod ait Celſus, ubi mediocris eſt fructus, optimam quanque ſpicam legere oportet, ſeparatímque ex ea ſen[illegible]nere: cum rurſus amplior meſſis prouenerit, quid[illegible]eretur, capiſterio expurgandum erit, & ſemp[illegible]pter magnitudinem ac pondus in imo ſubſede[illegible]en reſeruan-
54 *dum: nam id plurimum prodeſt, quia quanuis celerius locis humidis, tamen etiam ſiccis frum[illegible]degenerant, niſi cura talis adhibeatur. N[illegible]ue enim dubium eſt, ex robuſto ſemine poſſe fieri non robuſtum. quod uerò protinus exile natum ſit, nunquam robur accipere manifeſtum eſt. Ideóque Virgilius cũ & alia tum & hoc de ſeminibus præclarè ſic diſſeruit:*

Vidi ego lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Granum autem rutilum ſi cum diffiſſum eſt, eũdem colorem interiorem habet, integrum eſſe nõ dubitamus. Quod extrinſecus albidum, intus etiam conſpicitur candidum, leue, ac uanum intelligi debet. nec nos tanquam optabilis agricolis fallat ſiligo. Nam hoc tritici uitium eſt, & quanuis candore præſtet, põdere tamen uincitur. Verum in humido ſtatu cœli rectè prouenit, & ideo locis manantibus magis apta eſt. Nec tamen ea longè nobis, aut magna dif-

ſiccitate requirenda eſt. Nam omne triticum ſolo uligino-ſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem. Proximus eſt his frumẽtis uſus ordei, quod ruſtici hexaſtichum, quidam etiam cantherinum appellant: quoniam & alia animalia, quæ ruri ſunt, melius quam triticum, & hominem ſalubrius quàm malum triticum paſcit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur ſoluta, ſiccáque terra, & uel præualida uel exili, quia conſtat arua ſegetibus eius [illegible]e: propter quod pinguiſſimo agro, cuius nimiis uir[illegible] eri non poſſit, aut [illegible] o, cui nihil aliud [illegible] tero ſi[illegible] ſemina[illegible] debet poſt æquinoctium [illegible] enti, [illegible] ſol[illegible] gracili, maturius. Iug[illegible] modij occupabu[illegible]. Idque ubi 55 *paulum maturu[illegible] quàm ullum aliud frumentum [illegible] Nam [illegible] fragili [illegible] nulla ueſtitum [illegible] iter [illegible], iiſdémque de cauſis [illegible] cætera. Sed cum eius meſſem ſuſtu[illegible] are: ſi minus, ſter[illegible] omne [illegible] quod adhuc ineſt terræ, prop[illegible] ordei eſt, quod alij diſtich[illegible] galaticum [illegible] uocant, ponderis & candoris exim[illegible], ad[illegible] ut [illegible] egregia cibaria familiæ præbe[illegible]. [illegible] ſed frigidis locis circa [illegible] Meli[illegible] reſpondet, ſi clementia hiemis permittit, cum ſeminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum ſex modios poſtulat. Inter frumenta etiam panicum & milium ponenda ſunt, quanuis iam leguminibus ea contribuerim: nam multis regionibus cibarijs eorum coloni ſuſtinentur. Leuem, ſolutámque humum deſiderãt. Nec in ſabuloſo ſolo, ſed in arena quoque proueniunt, modo humido cælo, uel riguo*

ſolo, nam ſiccum cretoſumque reformidant. Ante uer ſeri non poſſunt, quoniam teporibus maximè lætantur. ultima tamen parte Martij menſis commodiſſimè terræ committuntur. Nec impenſa graui ſationem cultoris onerant, quippe ſextarijs ferè quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt ſarritionem, & runcationem, ut herbis liberentur. Ea cum ſpicas ediderunt, prius quàm ſemina hient æſtibus, manu carpuntur, & ſuſpenſa in ſole cum aſſiccata fuerint, reconduntur, atque ita repoſita perennant diutius quàm cætera. Panis ex milio cõficitur, qui antè quàm refrigeſcat, ſine faſtidio poteſt abſumi. Panicum pinſitum, & euolutum furfure, ſed & milium quoque pul-
56 tem, quamuis inopia, maximè cum lacte non faſtidiendam præbet.

Quod ſolum cuiq; legumini conueniat. CAP. X.

Quoniam de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps diſſeramus. Lupini prima ratio eſt, quòd & minimum operarum abſumit, & uiliſſimè emitur, & maximè ex ijs quæ ſerũtur, iuuat agrum. Nam uineis iam emaciatis, & aruis optimum ſtercus præbet, ac uel effœto ſolo prouenit, uel repoſitum in granario patitur æuum. Boues per hiemem coctum maceratúmque probe alit. Famem quoque, ſi ſterilitas annonæ inceſſit hominibus, commodè propulſat. Spargitur ſtatim ex area. Atque id ſolum omnium leguminum non deſiderat requiem in horreo, ſiue Septembri menſe ante æquinoctium, ſeu protinus à calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercunque obruas, ſuſtinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumni deſiderat, ut celeriter confirmetur. Nam ſi non ante hiemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod ſeminis ſupereſt, in tabulatum, quò fumus perue-

nit,optime reponis . quoniam ſi humor inuaſit , uermes
gignit , qui ſimulatque oſcilla lupinorum ederunt , reli-
qua pars enaſci non poteſt. Id ut dixi , exilem amat ter-
ram, & rubricam præcipué . nam cretam reformidat,li-
moſóque non exit agro . Iugerum decem modij occupant.
Ab hoc recté phaſelus terræ mandabitur , uel in ueruа-
cto , uel melius pingui , & reſtibili agro . Nec amplius
quatuor modijs iugerum obſeritur.Similis quoque ratio eſt
piſi , quod tamen facilem , & ſolutam terram deſiderat,
tepidúmque locum & cælum frequentis humoris. Eadem
menſura iugerum , uel modio minus quàm phaſelum , li-
cet obſerere primo tẽpore ſementis ab æquinoctio autum- 57
nali . Fabæ pinguiſſimus locus uel ſtercoratus deſtina-
tur, etſi ueruactum erit in ualle ſitum , quod à ſuperio-
re parte ſuccum accipit,prius tamen iaciemus ſemina,de-
inde proſcindemus terram,proſciſſámque in liram reuo-
cabimus , occabimúſque , quo altius largiore humo conte-
gatur. Nam id plurimum refert , ut radices enatorum ſe-
minum penitus demerſæ ſint. Sin autem proximæ meſ-
ſis, occupandum erit reſtibile , deſectis ſtramentis qua-
tuor & uiginti uehes ſtercoris in iugerum diſponemus,diſ
ſipabimúſque. Et ſimiliter cum ſemen crudo ſolo ingeſſe-
rimus, inarabimus , imporcatúmque occabimus : quamuis
ſint,qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia
extantes glæbæ à gelicidijs adhuc eam teneram uindicent,
& aliquem teporem frigore laboranti præbeant.Sunt e-
tiam qui putent in aruis hanc eandem uice ſtercoris fun-
gi,quod ſic ego interpretor, ut exiſtimem non ſationibus
eius pingueſcere humum, ſed minus hanc quàm cætera
ſemina uim terræ conſumere. Nam certum habeo frumen
tis utiliorem agrum eſſe, qui nihil, quàm qui iſtam ſili-

quam proximo anno tulerit. Iugerum agri, ut Tremellio, quatuor: ut nobis uidetur, fabæ ſex occupant modij, ſi ſolum pingue ſit: ſi mediocre, paulo amplius. Eáque nec macrum, nec nebuloſum locum patitur. Denſa tamen humo ſæpe commodè reſpondet. Media ſementi pars ſeri, & pars ultima debet, quæ ſeptimuncialis ſatio dicitur. Tempeſtiua frequentius, nonnunquam tamen ſera melior eſt. Poſt brumam parum rectè ſeritur, peſſimè uere: quanuis ſit etiam trimeſtris faba, quæ menſe Februario ſeratur. quinta parte amplius, quàm matura, ſed exiguas paleas, nec multam ſiliquam facit. Veteres itaque ruſticos
58 *plerunque dicentes audio, malle ſe matura fabalia quàm [illegible]ctum trimeſtrem. Sed [illegible]que tempore anni ſer[illegible] opera danda erit, ut q[illegible] deſtinauerimus in ſationem, tant[illegible]ntadecima [illegible], ſi tamen ea n[illegible] tranſcurret eo die [illegible]lios, quod Græci [illegible] uoc[illegible]. Si minus quart[illegible]na utique adhuc creſcente lumine ſpargatur, etiam ſi [illegible] totum ſemen operiri non poterit. Nihil enim nocebi[illegible] nocturnis roribus alijſue ex cauſis, dum à pecor[illegible] & [illegible]ubus uindicetur. Priſcis autem ruſticis, nec minus Virgilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita ſeri placuit:*

Lætior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.

Et quanuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoque ſic medicatam comperimus, cum ad maturitatē perducta ſit, minus à curculione infeſtari. Sed & illud quod deinceps dicturi ſumus exper[illegible] præcipimus, ſilente luna fabam uellito ante lucem. Deinde cum in area exaruerit, confeſtim prius quàm luna incrementum capiat, excuſſam refrigeratámque in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximéque ex leguminibus

ea, & ſine iumentis teri, & ſine uento purgari expeditiſ-
ſime ſic poterit. Modicus faſciculorum numerus reſolutus
in extrema parte areæ collocetur, quem per longiſſimum e-
ius, mediúmque ſpatium tres uel quatuor homines promo
ueant pedibus, & baculis furcilliſue contundant: deinde
cum ad alterã partem areæ peruenerint, in aceruum cul
mos regerant. Nam ſemina excuſſa in area iacebunt, ſu-
pérque ea paulatim eodem modo reliqui faſciculi excutien
tur. Ac duriſſimæ quidem acus reſectæ, ſeparatæque erũt
à cudentibus: minutæ uero, quæ de ſiliquis cum faba reſe-
derunt, aliter ſecernentur. Nam cum aceruus paleis, granís
que miſtus in unum fuerit coniectus, paulatim ex eo uenti-
labris per longius ſpatium iactetur. quo facto palea, quæ 59
leuior eſt, citra decidet: faba, quæ longius emittetur, pura
eo perueniet, quo uentilator eam iaculabitur. Lentem ſemẽ
ti media creſcenti luna uſque in duodecimam, ſolo tenui
& reſoluto, uel pingui & ſicco maxime loco ſeri conue-
nit: nam in flore facilè luxuria & humore corrumpitur,
quæ ut celeriter prodeat, & ingrandeſcat, antequam ſe-
ratur, fimo arido permiſceri debet, & cum ita quatuor, aut
quinque diebus requieuerit, ſpargi. Sationes eius duas ſer-
uamus, alteram maturam per mediam ſementim, ſeri-
orem alteram menſe Februario. Iugerum agri paulo plus
quàm modius occupat. Ea ne curculionibus abſumatur
(nam etiam dum eſt in ſiliqua, eſtur) curandũ erit, ut cum
extrita ſit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus
innatat, ſeparetur ſolida: tum in ſole ſiccetur, & radice
ſilphij trita cum aceto aſpergatur, defricetúrque, atque ita
rurſus in ſole ſiccata, & mox refrigerata recondatur, ſi
maior eſt modus, in horreo: ſi minor, in uaſis olearijs, ſal
ſamentarijſque, quæ repleta cum confeſtim gypſata ſint,

*quandocunque in uſus prompſerimus, integram lētem re-
periemus. Poteſt tamen etiam citra iſtam medicationem ci
neri muſta commodè ſeruari. Lini ſemen, niſi magnus eſt
eius in ea regione quam colis prouentus, & pretium pro-
ritat, ſerendum non eſt. agris enim præcipue noxium eſt.
itaque pinguiſſimum locum & modicè humidum poſcit.
Seritur à Calend. Octob. in ortum Aquilæ, qui eſt VII
Idus Decemb. Iugerum agri octo modijs obſeritur. Non-
nullis placet macro ſolo quàm ſpiſſiſſimum ſemen eius com
mitti, quo tenuè linum proueniat. Idem etiam ſi læto ſo-
lo ſeratur menſe Februario, X modios in iugerum iaci o-*
60 *portere dicunt. Seſama, quæ rigantur maturius, quæ carent
humore, ab æquinoctio autumnali ſerenda ſunt, in Idus
Octob. putre ſolum, quod Campani pullum uocant, ple-
runque deſiderāt. non deterius tamen etiam pinguibus ha
renis, uel congeſtitia humo proueniunt: tantúmque ſemi-
nis, quantum milium panicúmque, interdum etiam duo-
bus ſextarijs amplius in iugerum ſpargitur. Sed hoc quidē
ſemen Ciliciæ Syriǽque regionibus ipſe uidi menſe Iunio
Iulióque conſeri, & per autumnum cum permaturuerit,
tolli. Cicercula quæ piſo eſt ſimilis, menſe Ianuario, aut Fe-
bruario ſeri debet læto loco, cælo humido. Quibuſdam ta-
men Italiæ locis ante Calend. Nouemb. ſeritur. Tres mo-
dij iugerum implent. nec ullum legumen minus agro no
cet. ſed rarò reſpondet: quoniam nec ſiccitates, nec auſtros
in flore ſuſtinet, quæ utraque incommoda ferè eo tempore
anni ſunt quo defloreſcit. Cicer quod arietinum uocatur,
itémque alterius generis quod punicum, ſeri menſe Mar-
tio toto poteſt, cælo humido, loco quàm lætiſſimo. Nam etiā
id terram lædit: atque ideo improbatur à callidioribus a-
gricolis. quod tamen ſi ſeri debeat, pridie macerādum erit,*

*ut cœlerius enaſcatur. Iugero modij tres abunde ſunt. Can-
nabis ſolum pingue ſtercoratúmque, & riguum, uel pla-
num, atque humidum, & altè ſubactum depoſcit. In qua
dratum pedē ſeruntur grana ſex eius ſeminis Arcturo ex-
oriente, quod eſt ultimo menſe Februario circa ſextum aut
quintum Calend. Mart. Nec tamen uſque in æquinoctiū
uernum, ſi ſit pluuius cæli ſtatus, improbè ſeretur. Ab his
leguminibus ratio eſt habenda naporū raporúmque: nam
utraque ruſticos implent. Magis tamen utilia rapa ſunt,
quia & maiore incremento proueniunt, & non hominem
ſolùm, uerum etiam boues paſcunt, præcipuè in Gallia, ubi
hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. So-
lum putre & ſolutum res utraque deſiderat, nec denſa* 61
*naſcitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætan-
tur. Napus deuexam amat, & ſiccam tenuíque propiorem
terram. Itaque glareoſis, ſabuloſi'ſque aruis melior exit,
locíque proprietas utriuſque ſemen commutat. Nanque in
alio ſolo rapa biennio ſata conuertuntur in napum, in alio
napus raporum accipit ſpeciem. Riguis locis utrunque re-
cte ab ſolſtitio ſeritur: ſiccis, ultima parte menſis Auguſti,
uel prima Septembris. Subactum ſolum pluribus iteratio-
nibus aratri uel raſtri, largóque ſtercore ſatiatum poſtu-
lant. Nam id plurimum refert, non ſolum quòd melius
ea proueniunt, ſed quòd etiam poſt fructum eorum ſic
tractatum ſolum ſegetes opimas facit. Iugerum agri non
amplius quatuor ſextarijs raporum ſeminis obſerendum
eſt: quarta parte amplius napus ſpargendum, quia non in
uentrem lateſcunt, ſed tenuem radicem deorſum agunt.
Atque hæc hominum cauſſa ſerenda cenſemus, illa deinde
pecudum.*

De genere pabulorũ, & de medica, uicia, farragine, auena, fœno Græco, eruo, & cicera. CAP. XI.

Pabulorum genera complura, ſicut medicam, & uiciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum Græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus ſerere dignamur: excepta tamen cythiſo de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus ſurculorum conſcripſimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia eſt herba medica: quòd cum ſemel ſeritur, decem annis durat: quòd per annum, deinde rectè quater, interdum etiam ſexies demetitur, quòd agrum ſtercorat, quòd omne emaciatum armentum ex ea pingueſcit, quòd ægrotanti pe
62 cori remedium eſt, quòd iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit. Seritur, ut deinceps præcipiemus. Locum in quo medicam proximo uere ſaturus es, proſcindito circa Calendas Octobris, & eum tota hieme putreſcere ſinito. Deinde Calendis Februarijs diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glæbáſque offringito. Poſtea circa Martium menſem tertiato, & occato. Cum ſic terram ſubegeris, in morem horti areas latas pedum denûm, longas pedum quinquagenûm facito, ut per ſemitas aqua miniſtrari poſſit. Aditúſque utraque parte rũcantibus pateat: deinde uetus ſtercus inijcito, atque ita menſe ultimo Aprilis ſerito tantum, quantum ut ſinguli cyathi ſeminis locum occupent decem pedum longum, & quinque latum: quod ubi feceris, ligneis raſtris, id enim multum confert, ſtatim iacta ſemina obruantur: nam celerrime ſole aduruntur. Poſt ſationem ferro tangi locus non debet. Atque, ut dixi, ligneis raſtris ſarriendus, & identidem runcandus eſt, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius meſſem primam eius facere opor-

*tebit, cum iam ſeminum aliquam partem eiecerit. Poſtea-
quam uoles teneram, cum proſiluerit, deſeces licet, & iu-
mentis præbeas: ſed inter initia parcius, dum conſueſcant,
ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat
ſanguinem. Cum ſecueris autem, ſæpius eam rigato. Pau-
cos deinde poſt dies, ut cœperit fruticare, omnes alterius
generis herbas eruncato. Sic culta ſexies in anno demeti
poterit, & permanebit annis decem. Viciæ autem duæ
ſationes ſunt. Prima, quam pabuli cauſa circa æquino-
ctium autumnale ſerimus, ſeptem modios eius in unum iu-
gerum. Secunda, qua ſex modios menſe Ianuário, uel e-
tiam ſerius iacimus ſemini progenerando. Vtraque ſatio
poteſt cruda terra fieri, ſed melius proſciſſa: idque genus
præcipue non amat rores, cum ſeritur. Itaque poſt ſecun-* 63
*dam diei horam, uel tertiam ſpargendum eſt, cum iam o-
mnis humor ſole uentóue deterſus eſt: neque amplius pro-
ijci debet, quàm quod eodem die poſſit operiri. Nam ſi nox
inceſſit, quantulocunque humore prius, quàm obruatur,
corrumpitur. Obſeruandum erit, ne ante quintam & ui-
geſimam lunam terræ mandetur. Aliter ſatæ ferè limacem
nocere comperimus. Farraginem in reſtibili ſtercoratiſſi-
mo loco, & altero ſulco ſerere conuenit. Ea fit optima
cum cantherini ordei decem modijs iugerum obſeritur cir-
ca æquinoctium autumnale, ſed impendentibus pluuijs,
ut conſita, rigatáque imbribus celeriter prodeat, & con-
firmetur ante hiemis uiolentiam. Nam frigoribus cum
alia pabula defecerunt, ea bubus cæteríſque pecudibus
optime deſecta præbetur, & ſi depaſcere ſæpius uoles, uſ-
que in menſem Maium ſufficit. Quòd ſi etiam ſemen uo-
les ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda,
& ab omni noxa defendenda eſt, ut ſit idonea frugibus.*

Similis ſatio auenæ, quæ autumno ſata, partim cæditur in
fœnum, uel pabulum, dum adhuc uiret, partim ſemini cu
ſtoditur. Fœnum Græcum, quod ſiliquam uocant ruſtici,
duo tempora ſationũ habet: quorum alterũ eſt Septẽbris
menſis (cum pabuli cauſa ſeritur) iiſdem diebus quibus
uicia circa æquin[illegible]m: alterum autem menſis Ianuarij
ultimo, uel pr[illegible]rij, cum in meſſem ſeminatur. ſed
hac ration[illegible]modijs, illa ſeptem occupamus: u-
traque cr[illegible] incommodè fit: datúrque opera,
ut ſpiſſè aretur, nec tamen altè. nan ſi plus quatuor digi-
tis adobrutum eſt, ſemen eius non facile prodit. propter
quod nonnulli prius quàm ſerant, minimis aratris proſcin
64 dunt, atque ita iacιũt ſemina, & ſarculis adobruunt. Eruũ
aut[illegible] loc[illegible] h[illegible]do, quia luxuria ple-
rũque corrumpitur. [illegible] autumno ſeri, nec minus poſt
brumam Ianuarij part[illegible]ouiſſima, uel toto Februario, dũ
ante Calendas Marti[illegible]: quem menſem uniuerſum negant
agricolæ huic legumini conuenire, quòd eo tempore ſatum
pecori ſit noxium, & præcipuè bubus, quos pabulo ſuo
cerebroſos reddat. Quinque modijs iugerũ obſeritur. Cicera
bubus erui loco freſa datur in Hiſpania bætica, quæ cũ ſu
ſpenſa mola diuiſa eſt, paulũ aqua maceratur, dum len-
teſcat. atque ita miſta paleis ſubtritis pecori præbetur. Sed
erui duodecim libræ ſatiſfaciunt uni iugo, ciceræ ſexde-
cim. eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda eſt.
ſapore certè nihilo differt à cicercula, colore tantum di-
ſcernitur: nam eſt obſoletior, & nigro propior. ſeritur pri-
mo uel altero ſulco, menſe Martio ita ut poſtulat ſoli læti-
tia: quòd eadem quatuor modijs, nonnunquam & tribus,
interdum etiam duobus ac ſemodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodque legumen colatur. CAP. XII.

Quoniam quando quidque ſerendum ſit perſecuti ſu-
mus, nunc quemadmodum, quótque operis ſingula eorum,
quæ retulimus colenda ſint, demonſtrabimus. Peracta ſe-
menti, ſequens cura eſt ſarritionis, de qua non conuenit
inter auctores. Quidam negãt eam quicquam proficere,
quòd frumenti radices ſarculo detegantur, aliquæ etiã ſuc-
cidantur, ac ſi frigora inceſſerint, poſt ſarritionem gelu
frumenta enecentur. Satius autem ea eſſe tempeſtiue run-
cari & purgari. Pluribus tamen ſarriri placet, ſed neque
eodem modo, neque iiſdem temporibus uſquequaque fieri.
Nam in agris ſiccis & apricis, ſimulac primùm ſarritio- 65
nem pati queãt ſegetes, debere eas permota terra adobrui,
ut fruticare poſſint: quod ipſum ante hiemem fieri oporte-
re, deinde poſt hiemem iterari. In locis autem frigidis &
paluſtribus plerũque trãſacta hieme ſarriri, nec adobrui,
ſed plana ſarritione terrã permoueri. Multis tamen nos
regionibus aptam eſſe hiemalem ſarritionem comperimus,
duntaxat ubi & ſiccitas cæli, & tepores permittunt. Sed
nec iſtud ubique fieri cenſemus: uerum incolarũ conſuetu-
dine uti. ſunt enim regionum propria munera, ſicut AE-
gypti & Africæ, quibus agricola poſt ſementẽ, ante meſ-
ſem ſegetem non attingit, quoniam cæli conditio, & terræ
bonitas ea eſt, ut uix ulla herba exeat, niſi ex ſemine ia-
cto, ſiue quia rari ſunt imbres, ſeu quia qualitas humi ſic
ſe cultoribus præbet. In iiſ autem locis, ubi deſideratur
ſarritio, non ante ſunt attingendæ ſegetes, etiam ſi cæli ſta-
tus permittit, quàm cum ſata ſulcos contexerint. Triticúm-
que & adoreũ cum quatuor fibris habere cœperint, or-
deum cũ quinque, faba & cætera legumina cum quatuor

digitis à terra extiterint,recte ſarrientur. Excepto tamen
lupino,cuius ſemini contraria eſt ſarritio,quoniam unam
radicem habet , quæ ſiue ferro ſucciſa eſt, ſeu uulnerata,
totus frutex emoritur. Quod etiam ſi non fieret,ſuperua-
cuus tamen eſſet cultus , cum ſola hæc res adeo non infe-
ſtetur herbis, ut ipſa herbas perimat . At aliæ ſegetes uel
quæ humidæ moueri poſſunt,melius tamen ſiccæ ſarriun
tur,quoniam ſic tractatæ non infeſtantur rubigine. hor-
deum uero niſi ſicciſſimum tangi non debet.Fabam mul
ti ne ſarriendam quidem putant,quòd & manibus, cum
maturuerit, ducta ſecernatur à cætera runcatione, & in-
ternatæ herbæ fœno reſeruentur. Cuius opinionis etiam
66 Cornelius Celſus eſt, qui inter cæteras dotes leguminis
hanc quoque enumerat,quòd ſublata faba fœnum ex eodē
loco ſecari poſſe dicat. Sed mihi uidetur peſſimi agricolæ,
committere, ut ſatis herba proueniat.frugibus enim plu-
rimum detrahitur,ſi relinquitur runcatio.Neque enim eſt
ruſtici prudentis magis pabulis ſtudere pecudum,quàm ci-
bis hominum, cum præſertim liceat illa quoque cultu pra-
torum conſequi:adeóque fabam ſarriendā cenſeo,ut exiſti-
mem debere ter ſarriri: nam ſic cultam comperimus non
ſolùm multiplicare fructum,ſed exiguā portionem in ual-
uulis habere. Freſæque eius & expurgatæ modium pene
tam plenum eſſe,quàm integræ,cum uix minuatur menſu
ra detractis putaminibus. Atque in totum,ſicut ante iam
diximus, hiberna ſarritio plurimum iuuat diebus ſerenis
ac ſiccis poſt brumam cōfectam menſe Ianuario, ſi gelici-
dia non ſint.Ea porro ſic debet fieri, ne radices ſatorum
lædantur,& ut potius adobruantur, cumuliſque exag ge-
rentur,ut latius ſe frutex humi diffundat.Id prima ſarri-
tione feciſſe proderit,ſecunda oberit,quia cū pullulare de-

ſijt frumentũ, putreſcit ſi adobrutum eſt. Nihil itaque *amplius in iteratione, quàm remoliri terra debet æqualiter: eámque trãſacto æquinoctio uerno ſtatim peragi oportet intra dies uiginti antequam ſeges in articulum eat, quoniam ſerius ſarrita corrumpitur inſequẽtibus æſtiuis ſiccitatibus, & caloribus. Subiungenda deinde eſt ſarritioni runcatio, curandúmq; ne florentem ſegetem tangamus: ſed aut antea, aut mox cum defloruerit. Omne autem frumentum & hordeum, quicquid denique non duplici ſemine eſt, ſpicam à tertio ad quartum nodũ emittit, & cum totam edidit, octo diebus defloreſcit, ac deinde grandeſcit diebus quadraginta, quibus poſt florem ad maturitatem deuenit. Rurſus quæ duplici ſemine ſunt, ut faba, piſum,* 67 *lenticula, diebus* XL *florent, ſimúlque grandeſcunt.*

Pro *modo cuiuſque agri quot operæ deſignentur.* CAP. XIII.

Et *ut iam percenſeamus quot operis in aream perducantur ea, quæ terræ credidimus.* Tritici *modij quatuor, uel quinque, bubulcorũ operas occupant quatuor, occatoris unam, ſarritoris duas primùm, & unam cum iterum ſarriuntur, rũcatoris unam, meſſoris unam & dimidiam. in totum ſumma operarũ decem & dimidia.* Siliginis *modij quinque, totidẽ operas, deſiderãt.* Seſami *modij nouem, uel decem, totidem operas quot tritici modij quinque poſtulant.* Hordei *modij quinque bubulci operas tres exigunt, occatoriam unam, ſarritoriã unam & dimidiã, meſſoriam unam.* Summa *operarũ ſex & dimidia.* Fabæ *modij quatuor, uel ſex, in ueruacto duas operas bubulcorũ detinent, at in reſtibili unam.* Occantur *ſeſquiopera, ſarriũtur ſeſquiopera, iterum ſarriuntur una opera, & tertio una, metuntur una.* Summa *fit operarum octo, uel ſeptem.* Viciæ

*modij ſex uel ſeptem, in ueruacto bubulcorũ duas operas
uolunt, in reſtibili unam: item, occantur una opera, metun-
tur una. Summa fit operarũ quatuor uel trium. Erui mo
dij quinque totidem operis conſeruntur, occantur una: item
ſingulis ſarriuntur, runcantur, metuntúrque: cuncta ſex o-
peras occupant. Siliquæ modij ſex, uel ſeptem totidẽ ope-
ris obruuntur, metuntur una. Phaſeoli modij quatuor ob-
ruuntur totidem operis, occantur una, metuntur una. Cice
ræ, uel cicerculæ modij quatuor, operis bubulcorum tres
poſtulant, occantur opera una, runcãtur una, uelluntur u-
na. Summa fit ſex operarum. Lentis ſeſquimodius totidem*
68 *operas deſiderat, occatur una, ſarritur duabus, runcatur
una, uellitur una. Summa fit operarum octo. Lupini modij
decem obruũtur una, occãtur una, metuntur una. Milij ſex-
tarij quatuor, totidémque panici, bubulcorum operas occu
pant quatuor, occantur operis tribus, ſarriuntur tribus:
quot operis carpãtur, incertum eſt. Ciceris modij tres, operis
totidem ſeminantur, occantur duabus, ſarriuntur una, run
cantur una, uellũtur tribus. Summa fit decem operarum.
Lini decem modij, uel octo, quatuor iugis conſerũtur, occan-
tur operis tribus, runcantur una, uelluntur tribus. Summa
fit undecim operarũ. Seſami ſextarij ſex, tribus iugis à pro-
ſciſſione coluntur, occantur operis quatuor, ſarriũtur qua-
tuor, & ſarriuntur iterũ duabus, metuntur duabus. Sum-
ma fit operarũ quindecim. Cannabis ſeritur, ut ſuprà do-
cuimus: ſed incertum eſt quantam impẽſam, curámque de-
ſideret. At medica obruitur non aratro, ſed, ut dixi, ligneis
raſtellis. Iugerum agri eius occatur duabus, ſarritur una,
metitur una. Hac conſummatione operarum colligitur poſ
ſe agrum ducentorum iugerum ſubigi duobus iugis boum,
totidémque bubulcis, & ſex mediaſtinis: ſi tamen uacet*

arboribus. at ſi ſit arbuſtum, eundem modũ Saſerna tribus hominibus adiectis aſſeuerat probe ſatis excoli: quæ nos ratio docet ſufficere poſſe iugum boum tritici centum uigintiquinque modijs, totidemque leguminum, ut ſit in aſſem autumnalis ſatio modiorum ducentorum quinquaginta: & poſt [illegible] nihilominus conſer[illegible] trimeſtriũ modios quinque [illegible]a. Hoc [illegible]tur. Semina, quæ qua[illegible]ſeruntur [illegible] quinque, deſidera[illegible] ſulcorum ope[illegible] ſcinditur is agri modus, quamuis d[illegible] operis, iteratur quinque & uig[illegible] tur XL. Cætera legumina occup[illegible] me: ſes duos. Pluuiales quoque [illegible] qui bus non aratur, dies qui[illegible] ti, quibus requieſcunt, dies XX[illegible] menſes, & dies X. Superſunt [illegible] reliquos menſes, & dies V, & XX, quos [illegible] trimeſtrium, aut in uecturis fœni, & pabulorum, & ſtercorum, aliorúmque utenſilium. 69

Quæ legumina aruis noceant quæque proſint. CAP. XIIII.

Sed ex ijs, quæ retuli, ſeminibus, idem Saſerna putat alijs ſtercorari & iuuari agros, alijs rurſus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, uicia, eruo, lente, cicercula, piſo. De lupino nihil dubito, atque etiam de pabulari uicia, ſi tamen eam uiridem deſectam confeſtim aratrum ſubſequatur, & quod falx reliquerit, priuſquam inareſcat, uomis reſcindat, atque obruat: id enim cedit pro ſtercore. nã ſi radices eius deſecto pabulo relictæ inaruerint, ſuccum omnem ſolo auferent, uimque terræ abſument. quod etiam in faba, cæteríſque leguminibus, quibus ter-

ra gliſcere uidetur, ueriſimile eſt accidere: ut niſi protinus ſublata meſſe eorum proſcindatur, nihil ijs ſegetibus, quæ demceps in eo loco ſeminari debent, profuturum ſit. Ac de ijs quoque leguminibus, quæ uelluntur, Tremellius obeſſe maxime ait ſolo uirus ciceris, & lini: alterũ quia ſit ſalſæ, alterum quia ſit feruidæ naturæ, quod etiam Virgilius ſignificat dicendo,

Vrit enim lini campum ſeges [illegible]unæ,
Vrunt lethæo perfuſa p[illegible] [illegible]o.

Neque enim dubiũ, quin & ijs ſeminibus infeſtetur ager, ſicut etiã milio, & panico. Sed omni ſolo, quod prædictorum leguminum ſegetibus fatiſcit, una præſens medicina eſt, ut ſtercore adiuues, & abſumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec t[illegible] propter ſemina, quæ ſulcis aratri committuntur, [illegible]m etiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modum lætantur eiuſmodi alimento. Quare ſi eſt, u[illegible]idetur agricolis utiliſſimum, diligentius de eo dicendum exiſtimo, cum priſcis auctoribus, quamuis non omiſſa res, leui tamen admodum cura ſit prodita.

De generibus ſtercoris. CAP. XV.

Tria igitur ſtercoris genera ſunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus conſit. Auiũ primum habetur quod ex colũbarijs egeritur. deinde quod gallinæ, cæteræque uolucres edunt: exceptis tamen paluſtribus, aut nãtibus, ut anatis & anſeris: nam id noxium quoque eſt. Maxime tamen columbinum probamus, quod modice ſparſum terrã fermentare comperimus. Secũdum deinde, quod homines faciunt, ſi & alijs uillæ purgamentis immiſceatur, quoniã per ſe naturæ eſt feruentioris, & idcirco terrã perurit. Aptior eſt tamen ſurculis hominis urina, quam ſex menſibus paſſus fueris ueteraſcere, ſi ui-

tibus aut pomorũ arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec ſolũ ea res maiorem facit prouẽtum, ſed etiam saporẽ & odorem uini pomorúmq; reddit meliorem. Poteſt & uetus amurca, quæ ſalẽ non habet, permiſta huic commode, frugiferas arbores, & præcipue oleas rigare. nã per ſe quoque adhibita multum iuuat. ſed uſus utriuſque maxime per hiemem eſt: & adhuc uere ante æſtiuos uapores, dũ etiam uites & arbores oblaqueatæ ſunt.

Tertium locum obtinet pecudũ ſtercus, atque in eo quoque diſcrimen eſt: nam optimum exiſtimatur, quod aſinus facit, quoniã id animal lentiſſime mandit, ideóque facilius concoquit, & bene confectum, atque idoneum protinus aruo fimum reddit. Poſt hæc quæ diximus, ouillum & ab hoc caprinum eſt, mox cæterorum iumentorum, armentorúmque. Deterrimum ex omnibus ſuillum habetur. Quin etiam ſatis profuit cineris uſus & fauillæ. Frutex uero lupini ſucciſus optimi ſtercoris uim præbet: Nec ignoro quoſdam eſſe ruris genus, in quo neque pecora, neque aues haberi poſſint: attamen inertis eſt ruſtici eo quoque loco deſici ſtercore. Licet enim quamlibet frondẽ, licet è uepribus compitíſque congeſta colligere. licet filicem ſine iniuria uicini etiam cum officio decidere, & permiſcere cum purgamentis cortis. licet depreſſa foſſa, qualem ſtercori reponendo primo uolumine fieri præcipimus, cinerem cœnúmque cloacarum, & culmos, cæteráque quæ euerruntur, in unum congerere, ſed eodem medio loco robuſtam materiam defigere conuenit. nanque ea res ſerpentum noxam latere in ſtercore prohibet. Hæc ubi uiduus pecudibus ager. Nam ubi greges quadrupedum uerſantur, quædam quotidie, ut culina, & caſeale: quædam pluuijs diebus, ut bubilia, & ouilia debent emandari. At ſi tantum frumenta-

rius ager eſt, nihil refert genera ſtercoris ſeparari: ſin autẽ ſurculo, & ſegetibus, atque etiam pratis fundus eſt diſpoſitus, generatim quoque reponendum eſt, ſicut caprarum & auium. Reliqua deinde in prædictum locum concauum congerenda, & aſſiduo humore ſatienda ſunt, ut herbarum ſemina culmis, cæteriſque rebus immiſta putreſcant. AEſtiuis deinde menſibus non aliter, ac ſi repaſtines, totum ſterquilinium raſtris permiſceri oportet, quo facilius putreſcat, & ſit aruis idoneum. Parum autem diligentes exiſtimo eſſe agricolas, apud quos minores ſingulæ pecudes tricenis diebus minus quàm ſingulas, itémque maiores denas uehes ſtercoris efficiunt, totidémque ſinguli homines, qui non ſolum ea purgamenta quæ ipſi corporibus edunt, ſed & quæ colluuies cortis & ædificij quotidie gi-
72 *gnit, contrahere & congerere poſſunt. Illud quoque præcipiendum habeo, ſtercus omne quod tempeſtiue repoſitum anno requieuerit, ſegetibus eſſe maxime utile. Nam & uires adhuc ſolidas habet, & herbas nõ creat. Quanto autem uetuſtius ſit minus prodeſſe, quoniam minus ualeat. Itaque pratis quàm recentiſſimum debere inijci, quòd plus herbarum progeneret: ídque menſe Februario luna creſcente fieri oportere. nam ea quoque res aliquantum fœni fructum adiuuat. De cætero uſus ſtercoris qualis in quaque re debeat eſſe, tum dicemus, cum ſingula perſequemur.*

Quibus temporibus agri ſtercorandi ſunt.

CAP. XVI.

Interim qui frumentis arua præparare uolet, ſi autumno ſementẽ facturus eſt, mẽſe Septembri: ſi uere, qualibet parte hiemis modicos aceruos luna decreſcente diſponat, ita ut plani loci iugerum duodeuiginti, cliuoſi qua-

tuor & uiginti uehes ſtercoris teneant: &, ut paulo prius
dixi, non antea diſſipet cumulos, quàm erit ſaturus. Si *ta-*
men aliqua cauſa tempeſtiuam ſtercorationem facere pro-
hibuerit, ſecunda ratio eſt, ante quàm ſarrias more ſemi-
nantis ex cumarijs puluerem ſtercoris per ſegetem ſparge-
re. Si *& is non erit, caprinum manu iacere, atque ita terrã*
ſarculis permiſcere. ea res lætas ſegetes reddit. Nec *ignora-*
re colonos oportet, ſicuti refrigeſcere agrum, qui non ſter-
coretur, ita peruri, ſi nimium ſtercoretur: magiſque condu-
cere agricolæ, frequenter id potius, quàm immodice face-
re. Nec *dubium, quin aquoſus ager maiorem eius copiam,*
ſiccus minorem deſideret. alter quòd aſſiduis humoribus
rigens hoc adhibito regelatur. alter quòd per ſe tepens
ſiccitatibus, hoc aſſumpto largiore torretur: propter quod
nec deeſſe ei talem materiam, nec ſupereſſe oportet. Si *ta-*
men nullũ genus ſtercoris ſuppetet, ei multum proderit fe- 73
ciſſe, quod M. Columellam *patruum meum doctiſſimum*
& diligentiſſimum agricolam ſæpenumero uſurpaſſe me-
moria repeto, ut ſabuloſis locis cretam ingereret: cretoſis
ac nimiũ denſis, ſabulum: atque ita non ſolum ſegetes læ-
tas excitaret, uerumetiam pulcherrimas uineas efficeret.
Nam *idem negabat ſtercus uitibus ingerendum, quòd ſa-*
porem uini corrumperet: meliorémque cenſebat eſſe ma-
teriam uindemijs exuberandis, congeſtitiam, uel de uepri-
bus, uel denique aliã quamlibet arceſſitam, & aduectam
humum. Iam *uero, ut ego reor, ſi deficiatur omnibus re-*
bus agricola, lupini certe expeditiſſimum præſidium non
deeſſe, quod cum exili loco circa Idus Septembris *ſparſerit*
& inarauerit, ídque tempeſtiue uomere uel ligone ſucci-
derit, uim optimæ ſtercorationis exhibebit. Succidi *autem*
lupinum ſabuloſis locis oportet, cum ſecundum florem: ru-

bricoſis,cũ tertiũ egerit. Illic dum tenerum eſt cõuertitur, ut celeriter ipſum putreſcat,permiſceatúrque gracili ſolo: hic iã robuſtius, quòd ſolidiores glæbas diutius ſuſtineat, & ſuſpẽdat, ut eæ ſolibus æſtiuis uaporatæ reſoluantur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant. CAP.XVII.

Atque *hæc arator exequi poterit,ſi non ſolũ, quæ retuli genera pabulorum prouiderit, uerumetiã copiam fœni,quò melius armenta tueatur,ſine quibus terram commode moliri difficile eſt: & ideo neceſſarius ei cultus eſt etiã prati,cui ueteres* Romani *primas in agricolatione tribuerunt.* Nomen *quoque indiderunt ab eo,quòd protinus eſſet paratum,nec magnum laborem deſideraret.* M.*quidem* Porcius *& illa commemorauit,quòd nec tempeſtatibus affligeretur,ut aliæ partes ruris, minimíque ſumptus egens,per omnes annos præberet reditum: neque eũ ſimplicem,cum etiam in pabulo non minus redderet,quàm in*
74 *fœno.*Eius *igitur animaduertimus duo genera, quorũ alterum eſt ſiccaneum,alterum riguũ.*Læto *pinguíque campo non deſideratur influens riuus,meliúſque habetur fœnum,quod ſuapte natura ſuccoſo gignitur ſolo,quàm quod irrigatum aquis elicitur , quæ tamen ſunt neceſſariæ , ſi macies terræ poſtulat.* Nam *& in denſa & reſoluta humo quanuis exili,pratum fieri poteſt,cum facultas irrigandi datur.* Ac *nec campus concauæ poſitionis eſſe, neque collis prærupti debet:ille,ne collectam diutius contineat aquam:hic,ne ſtatim præcipitem fundat.*Poteſt *tamen mediocriter accliuis,ſi aut pinguis eſt aut riguus ager,pratum fieri.*At *planities maxime talis probatur, quæ exigue prona non patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari: aut ſiquis eam ſuperuenit humor, lente prorepit.*Itaque *ſi palus in aliqua parte ſubſidens reſtagnat,*

ſulcis deriuanda eſt. Quippe aquarum abundantia atque penuria graminibus æque eſt exitio.

Quemadmodũ facta prata colantur. CAP. XVIII.

Cultus autem pratorum magis curæ, quàm laboris eſt. Primùm ne ſtirpes aut ſpinas ualidioríſque incrementi herbas ineſſe patiamur: atque alias ante hiemem, & per autumnum extirpemus, ut rubos, uirgulta, iũcos: alias per uer euellamus: ut intuba, ac ſolſtitiales ſpinas: ac neque ſuem uelimus impaſci, quoniã roſtro ſuffodiat & cæſpites excitet, neque pecora maiora, niſi cum ſiccisſimum ſolum eſt, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, ſcindúntque radices herbarum. Tũ deinde macriora, & pendula loca menſe Februario luna creſcente fimo iuuanda ſunt. omnéſque lapides, & ſi qua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari, ſummittíque pro natura locorũ, aut temporius, aut ſerius. Sunt etiam quædam prata ſitu uetuſtatis obducta ueteri uel craſſo muſco, 75
quibus mederi ſolent agricolæ ſeminibus de tabulato ſuperiectis, uel ingeſto ſtercore: quorũ neutrum tantum prodeſt, quantum ſi cinerem ſæpius ingeras. ea res muſcum enecat. Attamen pigriora ſunt iſta remedia, cum ſit efficaciſſimum de integro locum exarare. Sed hoc, ſi prata cœpimus, facere debemus: ſin autem noua fuerint inſtituẽda, uel antiqua renouanda (nam multa ſunt, ut dixi, quæ negligentia exoleſcant, & fiant ſterilia) ea expedit interdũ etiam frumenti cauſſa exarare: quia talis ager poſt lõgam deſidiam lætas ſegetes affert. Igitur eum locum, quẽ prato deſtinauerimus, æſtate proſciſſum, ſubactúmq; ſæpius per autumnum rapis, uel napis, uel etiam faba conſeremus: inſequente deinde anno, frumento: tertio diligenter arabimus, omnéſque ualidiores herbas, & rubos, & arbo-

res,quæ interueniunt radicitus extirpabimus,niſi,ſi fru-
ctus arbuſti id facere nos prohibuerit:deinde uiciam per-
miſtam ſeminibus fœni ſeremus,tum glæbas ſarculis re-
ſoluemus , & inducta crate coæquabimus , grumóſque,
quos ad uerſuram plerunque tractæ faciunt crates,diſſi-
pabimus ita, ut necubi ferramentum fœniſecæ poſſit of-
fendere. Sed eam uiciã non conuenit ante deſecare,quàm
permaturuerit, & aliqua ſemina ſubiacenti ſolo iecerit.
Tum fœniſecam meſſorem oportet inducere,& deſectam
herbam religare, & exportare : deinde locum rigare, ſi
fuerit facultas aquæ:ſi tamen terra denſior eſt.nam in re-
ſoluta humo non expedit inducere maiorem uim riuorum,
prius quàm conſpiſſatum, & herbis colligatum ſit ſolum:
quoniam impetus aquarum proluit terram, nudatíſque
radicibus graminis non patitur coaleſcere, propter quod
nec pecora quidem oportet teneris adhuc & ſubſidenti-
bus pratis immittere, ſed quoties herba proſiluerit falci-
76 bus deſecare.Nam pecudes,ut ante iam dixi,molli ſolo in-
figunt ungulas , atque interruptas non ſinunt herbarum
radices ſerpere, & condẽſare.Altero tamen anno minora
pecora poſt fœniſicia permittemus admitti, ſi modo ſic-
citas,& conditio loci patietur. Tertio deinde cum pratum
ſolidius,ac durius erit,poterit etiam maiores recipere pe-
cudes : ſed in totum curandum eſt, ut ſecundum Fauonij
exortum,menſe Februario,circa Idus immiſtis ſeminibus
fœni, macriora loca,& utique celſiora ſtercorentur. nam
editior cliuus præbet etiam ſubiectis alimentum, cum ſu-
perueniens imber,aut manu riuus perductus,ſuccum ſter-
coris in inferiorem partem ſecum trahit. atque ideo ferè
prudentes agricolæ etiam in aratis collem magis, quàm
uallem ſtercorant:quoniam, ut dixi, pluuiæ ſemper om-

nem pinguiorem materiam in ima deducunt.

Quemadmodum ſucciſum fœnum tractari, & condi debeat. CAP. XIX.

Fœnum autem demetitur optime ante quàm inareſcat, nam & largius percipitur, & iucundiorem cibum pecudibus præbet. Eſt autem modus in ſiccando, ut neque peraridum, neque rurſus uiride colligatur: alterum quòd omnem ſuccum ſi amiſit, ſtramenti uicem obtinet: alterum quòd ſi nimium retinuerit, in tabulato putreſcit: ac ſæpe cũ concaluit, ignem creat, & incendiũ: nonnunquam etiam cũ fœnum cecidimus, imber oppreſſit: quòd ſi permaduit, inutile eſt udum mouere: meliuſque patiemur ſuperiorem partem ſole ſiccari. tunc demum conuertemus, & utrunque ſiccatum coartabimus in ſtruem, atque ita manipulos uinciemus: nec omnino cunctabimur, quò minus ſub tectum cõgeratur, uel ſi non competit, ut aut in uillã fœnum portetur, aut in manipulos colligatur. Certè quicquid ad eum modum, quo debet, ſiccatum erit, in metas extrui conueniet, eáſque ipſas in anguſtiſſimos uertices exacui. Sic e- 77
nim commodiſſime fœnum defenditur à pluuijs, quæ etiã ſi non ſint, non alienum tamen eſt prædictas metas facere, ut ſiquis humor herbis ineſt, exudet, atque excoquatur in aceruis: propter quod prudentes agricolæ, quamuis iam illatam tecto, non ante componunt, quàm per paucos dies tenuere congeſtum, ut in ſe concoqui, & deferueſcere patiantur. Sed & iam fœniſicia ſequitur cura meſſis, quam ut recte poſſimus percipere, prius inſtrumenta præparãda ſunt, quibus fruges coguntur.

De area conſtituenda. CAP. XX.

Area quoque ſi terrena erit, ut ſit ad trituram ſatis habilis, primum radatur, deinde confodiatur, permiſtíſque

paleis cum amurca, quæ ſalem non accepit, extergatur. nã ea res à populatione murium, formicarúmque frumenta defendit. tum æquata paniculis, uel molari lapide condenſetur, & rurſus ſubiectis paleis inculcetur, atque ita ſolibus ſiccanda relinquatur. Sũt tamen qui potius adiacentium fabalium partem trituræ deſtinant, areámque demeſſa faba & lecta expoliunt. nam dum à pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam ungulis atteruntur, atque ita glabreſcit, & fit idonea trituris area.

De *meſſe facienda, & de tritura.* CAP. XXI.

Sed *cum matura fuerit ſeges, ante, quàm torreatur ua-
poribus æſtiui ſideris, qui ſunt uaſtiſſimi per ortum* Ca-
*niculæ, celeriter demetatur. nam diſpendioſa eſt cuncta-
tio.* P*rimùm, quòd auibus prædam, cæteríſque animali-
bus præbet: deinde quòd grana, & ipſæ ſpicæ culmis a-
rentibus & ariſtis celeriter decidunt. ſi uero procellæ uẽ-
torum, aut turbines inceſſerint, maior pars ad terram de-
fluit: propter quæ recraſtinari non debet, ſed æqualiter
flauentibus iã ſatis, ante, quàm ex toto grana indureſcant,*
78 *cum rubicundum colorem traxerunt, meſſis facienda eſt,
ut potius in area, & in aceruo, quàm in agro grande-
ſcant frumenta. conſtat enim ſi tẽpeſtiue deciſa ſint, poſt-
ea capere incrementũ.* Sunt *autem metendi genera cõplu-
ra: multi falcibus uerriculatis, atq; ijs uel roſtratis, uel dẽ-
ticulatis mediũ culmum ſecãt: multi mergis: alij pectinibus
ſpicam ipſam legunt, ídque in rara ſegete facillimum, in
denſa difficillimum eſt.* Q*uòd ſi falcibus ſeges cum parte
culmi demeſſa ſit, protinus in aceruum, uel in nubilariũ
congeritur, & ſubinde opportunis ſolibus torrefacta pro-
teritur.* Sin *autem ſpicæ tantummodo reciſæ ſunt, poſſunt
in horreum conferri, & deinde per hiemem, uel baculis*

excuti, uel exteri pecudibus. At ſi competit, ut in area teratur frumentum, nihil dubium eſt, quin equis melius, quàm bubus ea res conficiatur, & ſi pauca iuga ſunt, adijcere tribulam & traham poſſis, quæ res utraque culmos facillime cõminuit. Ipſæ autem ſpicæ melius fuſtibus tundũtur, uanniſque expurgantur. At ubi paleis immiſta ſunt frumenta, uento ſeparentur: ad eam rem Fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualiſque æſtiuis menſibus perflat, quẽ tamen operiri lenti eſt agricolæ: quia dũ expectatur, ſæua nos hiems deprehendit. Itaq; in area detrita frumenta ſic ſunt aggerenda, ut omni flatu poſſint excerni. At ſi compluribus diebus undique ſilebit aura, uannis expurgentur, ne poſt nimiam uentorum ſegnitiem uaſta tempeſtas irritum faciat totius anni laborẽ. Pura deinde frumenta, ſi in annos recondũtur, repurgari debent. nam quanto ſunt expolitiora, minus à curculionibus exeduntur: ſin protinus uſui deſtinantur, nihil attinet repoliri, ſatiſque eſt in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Legumunum quoque non alia cura eſt, quàm reliquorum frumentorũ: nam ea quoque uel ſtatim abſumuntur, uel reconduntur. atque hoc ſupremum eſt aratoris emolumentum percipiendorũ ſeminum quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere. CAP. XXII.

Sed cum tam otij, quàm negotij rationem reddere maiores noſtri cenſuerint, nos quoque monendos eſſe agricolas exiſtimamus, quæ ferijs facere, quéque non facere debeant. Sunt enim, ut ait poeta, quæ feſtis exercere diebus,

Fas, & iura ſinunt. riuos deducere nulla
Relligio uetuit, ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias auibus moliri, incendere uepres,

Balantúmque gregem fluuio merſare ſalubri.

Quanquam Pontifices negent ſegetem ferijs ſepiri debe-
re. Vetant quoque lanarum cauſa lauari oues, niſi pro-
pter medicinã. Virgilius quòd liceat ferijs flumine abluere
gregem præcepit, & idcirco adiecit, fluuio merſare ſalu-
bri. Sunt enim uitia, quorum cauſa pecus utile ſit lauare.
Ferijs autem ritus maiorum etiam illa permittit, far pin-
ſere, faces incidere, candelas ſebare, uineam conductam co-
lere, piſcinas, lacus, foſſas ueteres tergere, & purgare, pra-
ta ſicilire, ſtercora æquare, fœnum in tabulata compone-
re, fructus oliueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pan-
dere, caſeum facere, arbores ſerẽdi cauſa, collo uel mulo cli-
tellario afferre, ſed iuncto aduehere non permittitur, nec
apportata ſerere, neque terram aperire, neque arborem
collucare: ſed ne ſementẽ quidem adminiſtrare, niſi prius
catulo feceris: nec fœnum ſecare, aut uincire, aut uehere,
ac ne uindemiam quidem cogi per religiones Pontificum
ferijs licet: nec oues tondere, niſi prius catulo feceris. De-
frutum quoque facere, & defrutare uinum licet. Vuas, i-
témque oliuas conditui legere licet. Pellibus oues ueſtiri
80 *non licet. In orto quicquid olerum cauſa facias, omne li-*
cet. Ferijs publicis hominem mortuum ſepelire non licet.
M. Porcius Cato mulis, equis, aſinis nullas eſſe ferias di-
xit. Idémque boues permittit coniungere lignorum, &
frumentorum aduehendorum cauſa, nos apud Pontifices
legimus ferijs tantum denicalibus mulos iungere non li-
cere, cæteris licere. Hoc loco certum habeo quoſdam cum
ſolennia feſtorum percenſuerim, deſideraturos luſtrati-
onum, cæterarúmque ſacrificiorum, quæ pro frugibus
fiunt, morem priſcis uſurpatum. nec ego abnuo docendi
curam: ſed differo in eum librum, quem componere in

animo eſt, cum agricolationis totam diſciplinam præſcripſero. Finem interim præſentis diſputationis faciam, dicturus exordio ſequente, quæ de uineis, arbuſtiſque prodidere ueteres auctores, quæque ipſe mox comperi.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA

LIB. III.

Quod genus uitis conueniat cuique ſolo, & ſtatui cæli. CAP. I.

HACTENVS aruorũ cultus, ut ait præſtantiſſimus poeta. Nihil enim prohibet nos, P. Siluine, de iiſdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei ruſticæ uel maxima eſt. Earum ſpecies diuerſæ, & multiformes ſunt, quippe uarij generis (ſicut auctor idem refert) nullis hominum cogentibus ipſæ ſpõte ſua ueniunt: multæ etiam noſtra manu ſatæ procedunt. Sed quæ non ope humana gignuntur, ſilueſtres, ac feræ, ſui cuiuſque ingenij ſemina gerũt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ ſunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum eſt, quod nobis alimenta præbet. Idque tripartitò diuiditur. Nã ex ſurculo uel arbor procedit, ut olea: uel frutex, ut palma campeſtris: uel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem propriè dixerim, ut eſt uitis. Hanc nos cæteris ſtirpibus iure præponimus, non tantum fructus dulcedine, ſed etiam facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, niſi tamen glaciali, uel præferuida,

curæ mortalium reſpõdet. Támque felix campis, quàm collibus prouenit, & in dẽſa non minus, quàm in reſoluta, ſæpe etiam gracili, atque pingui terra, ſiccáque & uliginoſa. Tum ſola maximè utranque patitur intemperiẽ cæli, uel ſub axe frigido, æſtiuo, procelloſóque. Refert tamẽ cuius generis, aut quo habitu uitem pro regionis ſtatu colere cẽſeas. neque enim omni cælo ſolóue cultus idem: neque eſt idem ſtirpis eius genus: quídque præcipuum eſt, ex omnibus non facile dictu eſt, cum ſuum cuique regioni magis aut minus aptum eſſe doceat uſus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod nebulas pruinámq; ſine noxa perfert, cælíque ſiccitatem, uẽtóſque patitur. Pingui & uberi dabit agro gracilem uitẽ, nec natura nimis fœcundam: macro feracem: terræ denſæ uehementem, multáque materia frondentem: reſoluto, & læto ſolo rari ſarmenti: humido loco ſciet nõ rectè mãdari fructus teneri, & amplioris acini, ſed calloſi, & anguſti, frequentíſque uinacei: ſicco rectè contribui diuerſæ quoque naturæ ſemina. Sed & poſt hæc non ignorabit dominus loci, plus poſſe qualitatem cæli frigidam uel calidam, ſiccam uel roſidam, grandinoſam uentoſámque, uel
82 *placidam, ſerenam uel nebuloſam. Frigidæque aut nebuloſæ duorum generum uites aptabit, ſeu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hiemem: ſeu firmi, durique acini, quarũ inter caligines uuæ defloreſcunt, & mox gelicidijs ac pruinis, ut aliæ, caloribus miteſcunt: uentoſo quoque & tumultuoſo ſtatu cæli fidentes eaſdem tenaces, ac duri acini committet. rurſus calido teneriores uberioréſque concredet: ſicco deſtinabit eas, quæ pluuijs aut continuis roribus putreſcunt: roſido, quæ ſiccitatibus laborãt: grãdinoſo, quæ folijs duris latíſque ſunt, quo melius pro-*

tegant fructum. nam placida & ſerena regio nullam non recipit: commodiſſime tamen eam, cuius uel uuæ uel acini celeriter decidunt. At ſi uoto eſt eligendus uineis locus, & ſtatus cæli, ſicut cēſet uerißime Celſus, optimum eſt ſolum, nec denſum nimis, nec reſolutum: ſoluto tamen propius: nec exile, nec lætiſſimum: proximum tamen uberi: nec campeſtre, nec præceps: ſimile tamen edito campo: nec ſiccum, nec uliginoſum, modicè tamen roſidum: quod fontibus non in ſummo, non in profundo terræ ſcaturiat: ſed ut uicinum radicibus humorē ſubminiſtret, eúmque nec amarum, nec ſalſum, ne ſaporem uini corrumpat, & incrementa uirentium ueluti quadam ſcabrā rubigine coerceat, ſi modò credimus Virgilio dicenti,

Salſa autem tellus & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix, ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſeruat.

Cælū porrò neque glaciale, uinea, ſicut prædixi, nec rurſus æſtuoſum deſiderat. calido tamen potius quàm frigido lætatur, imbribus magis quàm ſerenitatibus offenditur, & ſolo ſicco quàm nimis pluuio eſt amicior: perflatu modico lenique gaudet, procellis obnoxia eſt. atque hæc maximè probabilis eſt cæli & ſoli qualitas. 83

Quæ uites ſuburbanis regionibus ad eſcam conſerendæ ſunt. CAP. II.

Vitis autē uel ad eſcam, uel ad effuſionem deponitur. Ad eſcam non expedit inſtituere uineta, niſi cum tam ſuburbanus eſt ager, ut ratio poſtulet inconditū fructum mercantibus uelut promum uendere, quæ cum talis eſt conditio, maximè præcoques, & duracinæ, tum denique purpureæ, & bumaſti, dactylíque, & rhodiæ, libycæ quoque & ceraunicæ. Nec ſolum quæ iucunditate ſaporis, uerū etiam

quæ ſpecie commendari poſſint, conſeri debent: ut ſtepha-
nitæ, ut tripedaneæ, ut unciariæ, ut cydonitæ. Item qua-
rũ uuæ temporibus hiemis durabiles uaſis conduntur, ut
uenuculæ, ut nuper in hos uſus exploratæ numiſianæ. At
ubi uino conſulimus, uitis eligitur, quæ & in fructu ualet,
& in materia: quòd alterum ad reditus coloni, alterum
ad diuturnitatem ſtirpis plurimum cõfert. Sed ea tũ præ-
cipua eſt, ſi nec nimis celeriter ſpondet, & primo quoque
tempore defloreſcit, nec nimis tarde miteſcit: quinetiam
pruinas, & caliginem, & carbunculũ facilè propulſat, ea-
démq; nec imbribus putreſcit, nec ſiccitatibus aboleſcit.
Talis nobis eligatur uel mediocriter fœcũda, ſi modò is lo
cus habetur, in quo guſtus nobilis pretioſúſque fluit. nam
ſi ſordidus aut uilis eſt, fertiliſſimam quanque ſerere con
ducit, ut multiplicatione frugum reditus augeatur. Fere
autem omni ſtatu locorum campeſtria largius uinum, ſed
iucundius afferunt collina: quæ tamen ipſa modico ſtatu
cæli magis exuberant Aquiloni prona: ſed ſunt genero-
ſiora ſub Auſtro. Nec dubium quin ſit ea nonnullarũ ui-
tium natura, ut pro locorum ſitu bonitate uini modò uin-
84 *cat, modò ſuperetur. Solæ traduntur amineæ, excepto cæ-*
li ſtatu nimis frigido, ubicunque ſint, etiam ſi degenerent,
ſibi comparatæ, magis aut minus probi guſtus uina præbe
re, & cæteras omnes ſapore præcedere. Eæ, cum ſint uni-
us nominis, non unam ſpeciem gerunt. Duas germanas co
gnouimus, quarum minor ocyus & melius defloreſcit, ha
bilis arbori nec non iugo: illic pinguem terram, hic medio-
crem deſiderat, longéque præcedit maiorem, quia & im-
bres & uentos fortius patitur. nam maior celeriter in flo-
re corrũpitur, & magis in iugis, quàm in arboribus. ideó-
que non eſt uineis apta, uix etiam arbuſto, niſi præpingui

& uuida terra: nam nec mediocri ualet, multóque minus
in exili. prolixarum frequẽtia materiarum, foliorúmque,
& uuarum, & acinorum magnitudine dignoſcitur : in-
ternodijs quoque rarior, largis fructibus à minore ſupe-
ratur, guſtu non uincitur: & hæ quidẽ utræque amineæ.
Verum & aliæ duæ geminæ, quæ ab eo quòd duplices u-
uas exigant, gemellæ uocantur, auſterioris uini, ſed æquè
perennis. Earum minor uulgo notiſſima: quippe Campa-
niæ celeberrimos Veſuuij colles, Surrentinóſque ueſtit. Hi
laris inter æſtiuos Fauonij flatus, Auſtris affligitur. Cæte-
ris itaque partibus Italiæ nõ tam uineis, quàm arbuſto eſt
idonea, cũ prædictis regionibus commodiſſime iugum ſu-
ſtineat materiam, fructúmque, niſi quòd duplicem, nõ ab-
ſimilem minori germanæ egerit, ſicut maior gemina mino-
ri germanæ: quæ tamen minor hoc melior eſt, quòd fœcũ-
dior etiam mediocri ſolo. nam illam niſi præpingui non
reſpõdere iam dictũ eſt. Lanatam quoque amineã quidam
maximè probant, quæ hoc uocabulum non ideo uſurpat,
quòd ſola ex omnibus amineis, uerũ quòd præcipuè cane-
ſcit lanugine. Sanè boni uini, ſed leuioris, quàm ſuperio-
ris, crebrã quoque materiam fundit, atque ideo propter pã-
pini denſitatẽ ſæpe parũ rectè defloreſcit, eadémque ma- 85
turo fructu celeriter putreſcit. Super hunc numerũ, quem
retulimus, ſingularis habetur aminea maiori geminæ non
diſſimilis, primùm ſpecie pampini & trunci, ſed uini ſapo
re aliquanto inferior, quanuis generoſiſſimus ſit, proxi-
mæ præferenda etiã proprijs uirtutibus: nam & feracior
eſt, & flore melius exuitur, ſpiſſáque & albidas uuas, ac
tumidioris acini gerit, gracili aruo nõ deſciſcit, atq; ideo
inter uberrimas uites numeratur. Nomentanæ uini nobi-
litate ſubſequuntur amineas, fœcunditate uerò etiã præue

niunt: quippe cum ſe frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoque feracior eſt minor, cuius & foliũ parcius ſcinditur, & materia nõ ita rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupãtur: eædémque fæciniæ, quòd plus quàm cæteræ fæcis afferunt. Id tamen incõmodũ repenſant uuarũ multitudine, quas & in iugo, ſed & in arbore melius exhibent. Ventos & imbres ualenter ſufferunt, & celeriter defloreſcunt, & ideo citius miteſcunt, omnis incõmodi patiẽtes, præter caloris. nam quia minuti acini, & duræ cutis uuas habent, æſtibus contrahũtur. Pingui aruo maximè gaudẽt, quòd ubertatem aliquam natura gracilibus & exilibus uuis præbere ualet. Frigidũ ac roſidum ſolum, & cælum cõmodiſſime ſuſtinẽt eugeniæ, dum ſunt in Albano colle. nam mutato loco uix nomini ſuo reſpõdent. nec minus Allobrogicæ, quarũ uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiã dotibus tres apianæ commendantur, omnes feraces, iugóque, & arboribus ſatis idoneæ: generoſior tamen una, quæ nudis folijs eſt. nam duæ lanatæ quanuis frondibus & palmitum pari facie fluxuræ, qualitate ſunt diſpariles, cũ tardius altera recipiat cariem uetuſtatis. Pingui ſolo feraciſſimæ, mediocri quoque fœcundæ, præcoquis fructus.
86 *Ideóque frigidis locis aptiſſimæ, uini dulcis, ſed capiti, neruis, ueníſque nõ aptæ, niſi maturè lectæ: pluuijs, uẽtíſque & apibus afferunt prædam, quarum uocabulo propter hanc expopulationem cognominantur: atque hæ pretioſi guſtus celeberrimæ. Poſſunt tamen etiam ſecundæ notæ uites prouentu & ubertate commendari, qualis eſt biturica, qualis baſilica, quarum minorem cocolubem uocant Hiſpani, longe omnium primis utræque proximæ. nam & uetuſtatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam*

per annos uenit. Iam uerò ipſæ fœcunditate præſtant omnibus quas antè retuli, tum etiã patientia: quippe turbines, imbréſque fortiſſime ſuſtinent, & commodè fluunt, nec deficiũt macro ſolo. Frigora melius quàm humores ſuſtinẽt, humores commodius quàm ſiccitates, nec caloribus tamen contriſtantur. Viſulæ deinde ab his, & minor argitis terræ mediocritate lætantur. nam in pingui nimijs uiribus luxuriãt, in macra tenues & uacuæ fructu ueniũt: amiciores iugo quam arboribus, ſed argitis etiam in ſublimibus fertilis uaſtis materijs & uuis exuberat, humillimis tabulatis aptior. Viſula breuem materiam & latum folium exigit, cuius amplitudine fructus ſuos optime aduerſus grandinem tuetur: qui tamen niſi ſuo quoque tempore maturi legantur, ad terrã decidunt: humoribus etiã prius quàm defluant putreſcũt. Sunt & heluolæ, quas nonnulli uarias appellant, neque purpureæ, neque nigræ, ab heluo (niſi fallor) colore uocitatæ. melior eſt nigra abundantia uini, ſed hæc ſapore pretioſior. color acinorũ in neutra cõſpicitur æqualis, utraque candidi muſti alternis uicibus annorum plus aut minus afferũt: melius arborẽ, ſed & iugum commodè ueſtiũt: mediocri quoque ſolo fœcundæ, ſicut pretiæ minor, & maior: ſed eæ generoſitate uini magis commendantur, & frequentibus materijs frondent, & citò matureſcunt. Albuelis utilior, ut ait Celſus, in colle, quàm in campo: in arbore, quàm in iugo: in ſumma arbore, quàm in ima: ferax & materiæ frequẽtis, & uuæ. nã quæ Græculæ uites ſunt, ut mareoticæ, thaſiæ, pſithiæ, ſophortiæ ſicut habent probabilem guſtum, ita noſtris regionibus & raritate uuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamen nigra, quam quidam Græci amethyſton appellant, poteſt in ſecũda quaſi tribu eſſe, quòd & boni

*uini eſt,& innoxia,unde etiam nomen traxit,quòd iners
habetur intentandis neruis, quamuis guſtu non ſit hebes.
Tertium gradum facit earum* Celſus, *quæ fœcunditate ſo
la commendantur: ut tres heluenaciæ, quarum duæ ma-
iores nequaquam minori bonitate & abundantia muſti
pares habentur: earum altera, quam* Galliarum *incolæ
emarcum uocant,mediocris uini: & altera,quam longam
àppellant,eandémque auarã ſordidi,nec tam largi quam
ex numero uuarum,quas prima ſpes promittit.* Minima
*& optima è tribus facillime folio dignoſcitur. nam rotun-
diſſimum omnium id gerit,atque eſt laudabilis,quòd ſic-
citates maximè perfert,quòd frigora ſuſtinet, dum tamen
ſine imbribus ſit,quòd nonnullis locis etiam uinum eius in
uetuſtatem diffunditur, quòd præcipue ſola acerrimum
quoque ſolum fertilitate ſua commendat.* At *ſpionia dapſi
lis muſto & amplitudine magis uuarum, quàm numero
fertilis,ut oleaginia,ut murgentina,eadémque põpeiana,ut
numiſiana, ut uenucula eadémque ſcirpula,atque ſticula,
ut nigra fregellana,ut merica,ut retica, ut omniũ quas co
gnouimus copioſiſſima arcelaca maior,à multis argitis fal-
ſo exiſtimata.* Nam *has nuper mihi cognitas pergulanam*
88 *dico, & irtiolam, fereolámque non facilè aſſeuerem quo
gradu habendæ ſint:quòd & ſi ſatis fœcundas ſcio,non-
dum tamen de bonitate uini,quod afferunt, iudicare po-
tui.unam etiã præcocem uitem nobis ante hoc tempus in-
cognitam in* Græca *conſuetudine dracontion uocitari com-
perimus, quæ fœcunditate iucunditatéue arcelacæ baſili-
cǽque & bituricæ comparari poſſit,generoſitate uini ami
neæ.*Multa *præterea ſunt genera uitium,quarũ nec nume
rum, nec appellationes cum certa fide referre poſſumus.*
Neque *enim, ut ait poeta,numero comprehendere refert:*

Quem qui ſcire uelit, Libyci uelit æquoris idem
Diſcere quàm multæ Zephyro uerſentur harenæ.

Quippe uniuerſæ regiones, regionúmque pene ſingulæ partes habēt propria uitium genera, quæ conſuetudine ſua nominant: quedã etiam ſtirpes cum locis uocabula mutauerũt, quædam propter mutationes locorum, ſicut ſuprà diximus, etiã à qualitate ſua diſceſſerunt, ita ut dignoſci non poſſint. ideóque in hac ipſa Italia, ne dicã in tam diffuſo terrarũ orbe, uicinæ etiã nationes nominibus earũ diſcrepãt, uariántque uocabula. quare prudētis magiſtri eſt eiuſmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeãt, ſtudioſos nõ demorari: ſed illud in totum præcipere, quod & Celſus ait, & ante eum M. Cato, Nullum genus uitium conſerendũ eſſe niſi fama, nullum diutius conſeruandum niſi experimēto probatum: atque ubi multa inuitabũt regionis commoda, ut nobilem uitem conſeramus, generoſam requiremus, inquit Iulius Græcinus: ubi nihil erit, aut non multum, quod proritet, feracitatem potius ſequemur, quæ non eadem portione uincitur pretio quàm uincit abundantia. Sed de hac ſententia, quanquam & ipſe paulo antè id cenſuerim, quid tamē arcanius iudicem, ſuo loco mox dicam.
Propoſitum eſt enim docere qua ratione uineæ pariter fe 89
races & pretioſæ, fluxuræ poſſint conſtitui.

Nihil magis ruſticis conuenire, quàm uitem colere. CAP. III.

Nunc prius quàm de ſatione uitium diſſeram, non alienum puto, uelut quoddam fundamentum iacere diſputationi futuræ, ut ante perpenſum & exploratum habeamus, an locupletet patremfamiliâs uinearum cultus. eſt enim penè adhuc ſuperuacuum de his conſerendis præcipere, dum quod prius eſt nondum concedatur, an omnino

ſint habĕdæ. idque adeo plurimi dubitent, ut multi refu-
giant, & reformident talem poſitionem ruris: atque opta-
biliorem pratorum poſſeſſionem, paſcuorúmque uel ſiluæ
cæduæ iudicent. nam de arbuſto etiam inter auctores non
exigua pugna fuit, abnuente Saſerna genus id ruris, Tre-
mellio maximè probante. ſed & hanc ſententiam ſuo loco
æſtimabimus. interim ſtudioſi agricolationis hoc primum
docendi ſunt, uberrimum eſſe reditum uinearum, atque
ut omittam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus
& ante iam M. Cato, & mox Terentius Varro prodidit
ſingula iugera uinearū ſexcenas urnas uini præbuiſſe: id
enim maximè aſſeuerat in primo libro Rerum ruſticarum
Varro: nec una regione prouenire ſolitum, uerùm & in Fa
uentino agro, & in Gallico, qui nunc Piceno contribui-
tur: hæc ĳs certè temporibus. Sed Nomentana regio nunc
celeberrima fama eſt illuſtris, & præcipue quam poſſidet
Seneca, uir excellĕtis ingenĳ, atque doctrinæ, cuius in præ-
dĳs uinearum iugera ſingula culleos octonos reddidiſſe
plerunque compertum eſt. nam illa uidentur prodigali-
ter in noſtris Ceretanis accidiſſe, ut aliqua uitis apud te
excederet uuarum numerum duorum millium, & apud
90 me octogenæ ſtirpes inſitæ intra biennium ſeptenos cul-
leos peræquarent, ut primæ uineæ centenas amphoras iu
geratim præberent, cum prata, & paſcua, & ſiluæ, ſi cen
tenos ſeſtertios in ſingula iugera efficiant, optime domino
conſulere uideantur. nam frumenta maiore quidem parte
Italiæ quando cum quarto reſponderint, uix meminiſſe
poſſumus. Cur ergo res infamis eſt? non quidem ſuo, ſed
hominum inquit uitio Græcinus. Primùm, quòd in explo-
randis ſeminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo peſſi
mi generis plerique uineta conſerunt: deinde ſata non ita

enutriunt,ut antè conualeſcant,ac proſiliant,quàm retorreſcant:ſed & ſi fortè adoleuerint,negligenter colunt. Iam *illud à principio nihil referre cenſent, quem locum conſerant, immo etiam ſeligunt deterrimam partem agrorum, tanquam ſola ſit huic ſtirpi maximè terra idonea,quæ nihil aliud ferre poſſit.* Sed *ne ponendi quidem rationem, aut perſpiciunt,aut perſpectam exequuntur:tum etiam dotem, id eſt, inſtrumentum rarò uineis præparant,cum ea res ſi omiſſa ſit,plurimas operas, nec minus arcam patrisfamiliâs ſemper exhauriat.* Fr*uctum uerò plerique quàm uberrimum præſentem conſectantur, nec prouident futuro tempori,ſed quaſi planè in diem uiuant,ſic imperant uitibus, & eas multis palmitibus onerant, ut poſteritati non conſulant.* H*æc omnia uel certè plurima ex his cum commiſerint,quiduis malunt quàm ſuam culpam confiteri:queruntúrque non reſpondere ſibi uineta, quæ uel per auaritiam, uel inſcitiam, uel per negligentiam perdiderunt* . At *ſiqui cum ſcientia ſociauerint diligentiam, non ut ego exiſtimo tricenas uel quadragenas certè,ſed ut* Græ*cinus minimum computãs,*Li*cet,inquit,amphoras uicenas percipient ex ſingulis iugeribus, omnes iſtos, qui fœnum ſuum,& olera amplexantur, incremento patrimonij facilè ſuperabunt.*Nec *in hoc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo poſito uidet id genus agricolationis maxime rei familiari conducere.* Nam *ut ampliſſimas impenſas uineæ poſcant, non tamen excedunt ſeptem iugera unius operam uinitoris, quem uulgus quidem parui æris, uel de lapide noxium poſſe comparari putat: ſed ego plurimorum opinioni diſſentiens, pretioſum uinitorem in primis eſſe cenſeo:iſque licet ſit emptus ſex,uel potius ſeſtertijs octo millibus , cum ipſum ſolum ſeptem iugerum*

91

totidem millibus numorũ partum, uineáſque cum ſua do-
te, id eſt, cum pedamentis, & uiminibus binis millibus in
ſingula iugera poſitas duco. fit tum in aſſem cõſummatum
pretium ſeſtertiorum X X I X millium. Huc accedũt ſemiſ-
ſes uſurarum ſeſtertia tria millia, & quadringenti octo-
ginta numi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum
ceſſat à fructu. Fit in aſſem ſumma ſortis, & uſurarum
X X X I I millium quadringentorum L X X X numorum.
quod quaſi nomen, ſi, ut fœnerator cum debitore, ita ruſti-
cus cum uineis ſuis fecerit, eius ſummæ, ut in perpetuum
prædictam uſuram ſemiſſium dominus conſtituat, perci-
pere debet in annos ſingulos mille ſeptingentos quadra-
ginta ſeſtertios numos, qua computatione uincit tamen red-
itus V I I iugerum, ſecundum opinionem Græcini, uſu-
ram trium millium quadringentorum octoginta numo-
rum. Quippe, ut deterrimu generis ſint uineæ, tamen ſi cul
tæ ſingulos utique culleos uini, ſingula earũ iugera per-
æquabũt: útque trecentis numis quadragenæ urnæ ueneãt,
quod minimum pretiũ eſt annonæ, conſumant tamen ſe-
ptem cullei ſeſtertia duo millia, & centum numos: ea porrò
ſumma excedit uſuram ſemiſſiũ. atque hic calculus quem
92 poſuimus, Græcini rationem continet: ſed nos extirpanda
uineta cenſemus, quorum ſingula iugera minus, quàm ter-
nos culleos præbent, & adhuc tamen ſic computauimus,
quaſi nullæ ſint uiuiradices, quæ de paſtinato eximantur:
cum ſola ea res omnem impenſam terreni pretio ſuo libe-
ret, ſi modo non prouincialis, ſed Italicus ager eſt. neque
id cuiquam dubium eſſe debet, cum & noſtram, & Iulij
Attici rationem diſpexerit. Nos iã enim uicena millia mal-
leolorum per uineæ iugerum inter ordines pangimus. ille
minus quatuor millibus deponit: cuius ut uincat ratio, nul

lus tamen uel iniquiſſimus locus non maiorem quæſtum
reddet,quam acceperit impenſam. Sit quidem, ut cultoris
negligentia ſex millia ſeminum intereant, reliqua tamen
decem millia tribus millibus numorum libenter, & cum
lucro redemptor emerit, quæ ſumma tertia parte ſuperat
duo millia ſeſtertia, quanti conſtare iugerum uinearum
prædiximus. quanquam noſtra cura in tantum iam pro-
ceſſit, ut non inuiti ſeſtertijs ſexcentis numis, ſingula millia
uiuiradicis à me ruſtici mercētur. Sed uix iſtud alius præ-
ſtiterit. nam nec quiſquam nobis facile crediderit, tantam
in agellis eſſe noſtris abundantiam uini, quantam tu Sil-
uine nouiſti. Mediocre itaque, uulgatúmque pretium uiui-
radicis poſui, quò celerius nullo diſſentiēte perduci poſſent
in noſtrā ſententiam, qui propter ignorantiam genus hoc
agricolationis reformidāt. Siue ergo paſtinationis reditus,
ſeu futurarum ſpes uindemiarum cohortari nos debet ad
poſitionem uinearum, quas cum docuimus rationis eſſe
conſerere, nunc inſtitutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obſeruare debet, qui uineas inſtituit. CAP. IIII.

Cui uineta facere cordi eſt, præcipue caueat, ne alienæ
potius curæ, quàm ſuæ credere uelit, néue mercetur uiui- 93
radicem. Sed genus ſurculi probatiſſimum domi conſerat,
faciátque uitiarium, ex quo poſſit agrum uineis ueſtire.
nam quæ peregrina ex diuerſa regione ſemina tranſſe-
runtur, minus ſunt familiaria noſtro ſolo, quàm uernacu-
la: eóque uelut alienigena reformidāt mutatam cæli loci-
que poſitionem. Sed nec certam generoſitatis fidem pollicen
tur, cum ſit incertum, an is, qui conſeruerit ea, diligēter ex-
ploratum, probatúmque genus ſurculi depoſuerit. Quam-
obrem biennij ſpatium lōgum eſſe minimè exiſtimandum

eſt,intra quod utique tempeſtiuitas ſeminum reſpõdet,cum ſemper,ut dixi, plurimum retulerit exquiſiti generis ſtirpem depoſuiſſe.Poſt hæc deinde meminerit accuratè locum uineis eligere: de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam ſciat adhibendam paſtinationi : quam cum peregerit non minore cura uitem conſerat: & cum ſeruerit,ſumma ſedulitate culturæ ſeruiat: id enim quaſi caput & columen eſt impenſarum, quoniam in eo conſiſtit, melius an ſegnius terræ mandauerit paterfamiliâs pecuniam, quàm in otio tractare. Igitur unumquodque eorum quæ præpoſui,ſuo iam proſequar ordine.

Quali ſolo,& quomodo uitiarium faciendum ſit. CAP. V.

Vitiariũ neque ieiuna terra,neque uliginoſa faciendũ eſt: ſucoſa tamen,& mediocri potius,quàm pingui: tametſi ferè omnes auctores huic rei lætiſſimum locum deſtinauerunt. quod ego minimè reor eſſe pro agricola . nam depoſitæ ſtirpes ualido ſolo, quanuis celeriter comprehendãt,atque proſiliãt,tamen cũ ſint uiuiradices factæ prius quàm tranſferantur,retorreſcunt, nec adoleſcere queunt. Prudẽtis autem coloni eſt ex deteriori terra potius in meliorem,quàm ex meliore in deteriorem tranſferre.Propter
94 quod mediocritas in electione loci maxime probatur,quoniã in confinio boni malíque poſita eſt.Siue enim poſtmodum neceſſitas poſtulauerit tempeſtiua ſemina ieiuno ſolo committere,non magnam ſentient differentiam, cũ ex mediocri terra in exilem tranſlata ſunt:ſiue lætior ager conſerendus eſt,longè celerius in ubertate coaleſcunt. Rurſus tenuiſſimo ſolo uitiarium facere minime rationis eſt,quoniam malleolorum pars maior deperit, & quæ ſupereſt tardè fit idonea tranſlationi. Ergo mediocris, & modicè

ſiccus ager uitiario eſt aptiſſimus, iſque bipalio prius ſubigi debet, quæ eſt altitudo paſtinationis, cum in duos pedes, & ſemiſſem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis ſpatijs, quæ per ſemina excolantur; in ſingulis ordinibus, qui ducenos quadragenos pedes obtinent, ſexcenteni malleoli pangendi ſunt: is numerus conſumat per totum iugerum ſeminum millia quatuor & uiginti. Verum hanc curam præuenit inquiſitio, & electio malleolorum. nam ut ſæpe iam retuli, quaſi fundamentum eſt prædictæ rei, probatiſſimum genus ſtirpis deponere.

Qualis, & ex quibus partibus uitis malleolus legendus ſit. CAP. VI.

*Sed electio dupliciter facienda eſt: non enim ſolum fœ-
cundam eſſe matrem ſatis eſt, ex qua ſemina petuntur, ſed
adhibenda ratio eſt ſubtilior, ut ex his partibus trunci ſu-
mantur, quæ & genitales ſunt, & maxime fertiles. Vitis
autem fœcunda, cuius progeniem ſtudemus ſubmittere, non
tantum debet eo æſtimari, quòd uuas complures exigit: po-
teſt enim trunci uaſtitate id accidere, & frequentia pal-
mitum, nec tamen eam feracem dixerim, cuius ſingulæ u-
uæ in ſingulis ſarmentis conſpiciuntur: ſed ſi per unum-
quenque pampinum maior numerus uuarum dependet: ſi
ex ſingulis gẽmis compluribus materijs cum fructu germi-* 95
*nat: ſi denique etiam è duro uirgam cum aliquibus race-
mis citat: ſi etiã nepotum fructu, grauida eſt, ea ſine dubi-
tatione ferax deſtinari debet legendo malleolo. Malleolus
autem nouellus eſt, palmes innatus prioris anni flagello,
cognominatúſque à ſimilitudine rei, quòd in ea parte quæ
deciditur ex uetere ſarmento prominens utrinque malleoli
ſpeciẽ præbet. Hũc ex fœcundiſſima ſtirpe legendum cen-
ſemus omni tempore, quo uineæ putãtur, ac ſuper terram*

*gemmis tribus,uel quatuor extantibus diligenter obruen-
dum loco modicæ humido non uliginoſo,dũ tamen antiquiſ
ſimum ſit conſiderare,ne uitis ex qua is ſumitur, ancipitẽ
floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandeſcat,
ne aut præcoquem,aut ſeræ maturitatis fructum afferat.
nam illa uolucribus,hæc etiam tempeſtatibus hiemis infe
ſtatur. Tale porro genus non una comprobatur uindemia:
poteſt enim uel anni prouentu,uel alijs de cauſis etiam na
turaliter infœcunda uitis ſemel exuberare.Sed ubi pluriũ
uelut emeritis annorum ſtipendijs fides ſurculo conſtitit,ni
hil dubitandum eſt de fœcunditate.nec tamen ultra qua-
driennium talis extenditur inquiſitio:id enim tempus fe-
rè uirentium generoſitatem declarat,quo ſol in eandẽ par-
tem ſigniferi per eoſdem numeros redit, per quos curſus
ſui principium cœperat , quem circuitum meatus dierum
integrorum mille quadringentorum ſexagintaunius ἀπο-
κατάςασιν uocant ſtudioſi rerum cæleſtium.*

*Quomodo fœcunditatem uitis ex-
plores.* CAP. VII.

*Sed certum habeo,P. Siluine,iandudum te tacitum re-
quirere,cuius generis ſit iſta fœcunda uitis,quam nos tam
96 accuratè deſcribimus, ac ne de ijs aliqua ſignificetur,quæ
uulgò non habentur feraciſſimæ . plurimi nanque bituri-
cam,multi ſpioniam, quidam baſilicam, nonnulli arcela-
cam laudibus efferunt.Nos quoque hæc genera non frau-
damus teſtimonio noſtro, ſunt enim largiſſimi uini : ſed
propoſuimus docere uineas eiuſmodi conſerere,quæ nec mi
nus uberes fructus prædictis generibus afferant , & ſint
pretioſi ſaporis,uelut aminei,uel certè non procul ab eo gu
ſtu:cui noſtræ ſententiæ ſcio penè omniũ agricolarum di-
uerſam eſſe opinionẽ,quæ de amineis inueterata lõgo iam*

*tempore conualuit, tanquam natali & ingenita ſterilitate
laborantibus: quo magis nobis ex alto repetita compluri-
bus exemplis firmanda ratio eſt, quæ deſidia, nec minus
imprudentia colonorum damnata, & uelut ignorantiæ
tenebris obcæcata luce ueritatis caruit. Quare non intem-
peſtiuum eſt nos ad ea præuerti, quæ uidentur hunc pu-
blicum errorem corrigere poſſe.*

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod uineis deſtinaueris. CAP. VIII.

*Igitur ſi rerum naturam P. Siluine, uelut acrioribus
mentis oculis intueri uelimus, reperiemus parem legem fœ
cunditatis eam dixiſſe uirentibus, atque hominibus, cæte-
ríſque animalibus: nec ſic alijs nationibus, regionibúſue
proprias tribuiſſe dotes, ut alijs in totum ſimilia munera
denegaret. quibuſdam gentibus numeroſam progeneran-
di ſobolē dedit, ut AEgyptijs, & Afris, quibus gemini par
tus familiares, ac penè ſolennes ſunt: ſed & Italici generis
eſſe uoluit eximiæ fœcunditatis Albanas Curiatiæ fami-
liæ trigeminorum matres. Germaniam decorauit altiſſi-
morum hominum exercitibus: ſed & alias gentes non in
totum fraudauit præcipuæ ſtaturæ uiris. nam & M. Tul
lius Cicero teſtis eſt Romanum fuiſſe ciuem Næuium Pol-* 97
*lionem pede longiorem quàm quenquam longiſſimum: &
nuper ipſi uidere potuimus in apparatu pompæ Circenſiū
ludorum Iudeæ gentis hominem proceriorem cælſiſſimo
Germano. Tranſeo ad pecudes. Armentis ſublimibus in-
ſignis Meuania eſt, Liguria paruis. Sed & Meuaniæ bos
humilis, & Liguriæ nonnunquam taurus eminentis ſtatu-
ræ conſpicitur. India perhibetur molibus ferarum mirabi-
lis, pari tamen in hac terra uaſtitate beluas progenerari
quis neget? cum intra mœnia noſtra natos animaduerta-*

*mus elephantos. Ad genera frugum redeo. Myſiam, Liby-
ámque largis aiunt abundare frumentis, nec tamen Ap-
pulos, Campanóſque agros opimis defici ſegetibus. Tmo-
lon, & Corycion florere croco. Iudæam & Arabiam pre-
tioſis odoribus illuſtrem haberi, ſed nec noſtram ciuita-
tem prædictis egere ſtirpibus: quippe cum pluribus locis ur
bis, iam caſiam frondentem conſpiciamus, iam tuream plan
tam, florentéſque hortos myrrha & croco. His tamen exem
plis nimirum admonemur curæ mortalium obſequentiſſi-
mam eſſe Italiam, quæ penè totius orbis fruges, adhibito ſtu
dio colonorum, ferre didicerit: quo minus addubitamus de
eo fructu, qui uelut indigena, peculiaríſque & uernaculus
eſt huius ſoli. Neque enim dubium eſt maſſici, ſurrentini-
que & albani, atque cæcubi agri uites omnium, quas ter-
ra ſuſtinet, in nobilitate uini principes eſſe.*

Quomodo Amineas feraces facias. CAP. IX.

*Fœcunditas ab his forſan deſideratur: ſed & hæc ad-
iuuari poteſt cultoris induſtria. nam ſi, ut paulo ante retu
li benigniſſima rerum omnium parens natura quaſque*
98 *genteis atque terras ita muneribus proprijs ditauit, ut ta-
men cæteras non in uniuerſum ſimilibus dotibus frau-
daret: cur eam dubitemus etiam in uitibus prædictam le-
gem ſeruaſſe? ut quamuis earum genus aliquod præcipue
fœcundum eſſe uoluerit, tanquam bituricum, aut baſilicũ:
non tamen ſic amineum ſterile reddiderit, ut ex multis
millibus eius ne pauciſſimæ quidem uites fœcundæ, tan-
quã in Italicis hominibus Albanæ illæ ſorores reperiri poſ
ſint. Id autẽ cum ſit uteriſimile, tum etiam uerũ eſſe nos do
cuit experimentum, cũ & in Ardeatino agro quem multis
tẽporibus ipſi ante poſſedimus, & in Carſeolano, itémque
in Albano generis aminei uites huiuſmodi notæ habueri-*

*mus,numero quidem perpaucas,uerum ita fertiles,ut in iu
go ſingulæ ternas urnas præberent,in pergulis autem ſin
gulæ denas amphoras peræquarent.* Nec *incredibilis de-
bet in amineis hæc fœcunditas uideri.nam quemadmodũ*
Terentius Varro,*&* ante eum M.Cato *poſſent affirmare,
ſexcentenas urnas priſcis cultoribus ſingula uinearum iu
gera fudiſſe, ſi fœcunditas amineis defuiſſet, quas plerun-
que ſolas antiqui nouerant? niſi putamus ea quæ nuper,ac
modo planè longinquis regionibus accerſita notitiæ no-
ſtræ ſunt tradita, biturici generis,aut baſilici uineta eos co
luiſſe , cum uetuſtiſſimas quaſque uineas adhuc exiſtime-
mus amineas.*Siquis *ergo tales,quales paulò ante poſſediſſe
me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas notet,
ut ex his malleolos feraciſſimos eligat,poſſet is pariter ge
neroſas uineas & uberes efficere.nihil enim dubium eſt,
quin ipſa natura ſobolem matri ſimilem eſſe uoluerit.* Vn-
de etiam paſtor ille in Bucolicis *ait,*

> Sic *canibus catulos ſimiles,ſic matribus hœdos*
> *Noram.*

Vnde *ſacrorum certaminum ſtudioſi perniciſſimarũ qua-
drigarum ſemina , diligenti obſeruatione cuſtodiunt , &
ſpem futurarum uictoriarum concipiunt propagata ſobo
le generoſi armenti : nos quoque pari ratione uelut olym-* 99
*pionicarum equarum,ita feraciſſimarum aminearum ſe-
minibus electis largæ uindemiæ ſpem capiámus.neque eſt
quod temporis tarditas quenquam deterreat: nam quid-
quid moræ eſt,in exploratione ſurculi abſumitur.* Cæterũ
*cum fœcunditas uitis cõprobata eſt, celerrime inſitionibus
ad maximum numerum perducitur.eius rei teſtimoniũ tu
præcipuè* Publi Siluine *perhibere nobis potes,cum pulchre
memineris à me duo iugera uinearum intra tempus bien*

nij ex una præcoque uite, quam in Cretano tuo poſſides, inſitione facta conſumata. Quemnam igitur exiſtimas uitium numerum intra tantundem temporis interſeri poſſe duorum iugerum malleolis, cum ſint ipſa duo iugera unius uitis progenies? quare ſi, ut dixi, laborem & curam uelimus adhibere, facilè prædicta ratione tam feraces aminei generis uineas conſtituemus, quàm biturici, aut baſilici: tantum retulerit, ut in tranſferendis ſeminibus ſimilem ſtatum cæli, locíque, & ipſius uitis habitum obſeruemus: quoniam plerunque degenerat ſurculus, ſi aut ſitus agri, aut aeris qualitas repugnent, aut etiam ſi ex arbore in iugum defertur. Itaque de frigidis in frigida, de calidis in ſimilia, de uineis in uineas tranſferemus. magis tamen ex frigido ſtatu ſtirps aminea poteſt calidum ſuſtinere, quàm ex calido frigidum: quoniam omne uitis genus, tum maximè prædictum, naturaliter lætatur tepore potius, quàm frigore. Sed & qualitas ſoli plurimum iuuat, ut ex macro aut mediocri tranſducatur in melius. nam quod aſſuetum eſt pingui, nullo modo maciē terræ patitur, niſi ſæpius ſtercores. Atque hæc de cura eligendi malleoli generatim præcepimus. nunc illud propriè ſpecialiter, ut non ſolū ex fœcundiſſima uite, ſed etiam è uitis parte feraſſima ſemina eligantur.

100 *Ex qua uitis parte ſemina eligenda ſunt.* CAP. X.

Feraciſſima autē ſemina ſunt, nō ut ueteres auctores tradiderūt, extrema pars eius quod caput uitis appellant, id eſt ultimum & productiſſimum flagellum: nam in eo quoque falluntur agricolæ. Sed erroris eſt cauſa prima ſpecies, & numerus uuarum, qui plerunque conſpicitur in productiſſimo ſarmento, quæ res nos decipere non debet. id enim accidit non palmitis ingenita fertilitate, ſed loci op-

portunitate,quia reliquas trunci partes humor omnis & alimentum, quod à ſolo miniſtratur,tranſcurrit, dum ad ultimum perueniat. naturali enim ſpiritu omne alimentũ urentis,quaſi quædam anima per medullam trunci ueluti per ſiphonem,quẽ diabeten uocant mechanici,trahitur in ſummum . quo cum peruenerit, ibi conſiſtit, atque conſumitur. Vnde etiã materiæ uehementiſſimæ reperiuntur aut in capite uitis,aut in crure uicino radicibus.ſed & eæ ſtirpes, quæ è duro citantur, duplici ex cauſa probatæ ſunt,quòd à fœtu uacant,quódque ex proximo terræ integro atque illibato ſucco aluntur: & illæ fertiles ac firmæ, quia è tenero prorepunt,& quidquid, ut ſuprà dixi, ad eas alimenti peruenit, indiuiduum eſt. Mediæ ſunt macerrimæ,quia tranſcurrit hinc parte aliqua interceptus,illinc à ſe tractus humor.Non debet igitur ultimum flagellum quaſi fœcundum obſeruari,etiam ſi plurimum afferat:ſiquidẽ loci ubertate in fructum cogitur:ſed id ſarmentum quod media uite ſitum,non importuna quidem parte deficit,ac numeroſo fœtu benignitatẽ ſuã oſtendit. Hic ſurculus tranſlatus rarius degenerat, cum ex deteriore ſtatu meliorem ſortitur.ſiue enim paſtinato deponitur,ſiue trũto inſeritur,largioribus ſatiatur alimentis , quàm prius, cum eſſet in egeno.Itaque cuſtodiemus,ut à prædictis locis, ·101
quos humeroſos ruſtici uocant,ſemina legamus:tamen quæ attuliſſe fructum antea animaduerterimus . nam ſi fœtu uacua ſint , quamuis laudabilem partem uitis nihil cenſemus ad feracitatẽ conferre malleolo. quare uitioſiſſima eſt eorum agricolarum opinio,qui minimum referre credũt, quot uuas ſarmentum habuerit,dum ex uite fertili legatur & non ex duro trunco enatum , quod pampinarium uocant.Hæc autẽ opinio,quæ orta eſt ex inſcitia ſeminum eligẽ

dorum,primum parum fœcundas uineas,deinde etiã ni-
mis ſteriles reddit. Quis enim omnino iam per tam lon-
gam ſeriem annorum agricolæ malleolum legenti præce-
pit ea quæ paulo ante retulimus? Immo quis non impru-
dentiſſimum quenque, & eum, qui nihil aliud operis fa-
cere ualeat,huic negotio delegat? Itaque ex hac cõſuetudi-
ne ueniunt imprudentiſſimi ad rem maxime neceſſariã,
deinde etiam infirmiſſimi. nam & inutiliſſimus quiſque,
ut dixi,qui nullum alium laborem ferre queat,huic offi-
cio applicatur. Is porro etiam ſiquam ſcientiam eligendi
malleoli habet, eam propter infirmitatem diſſimulat, aut
ſeponit:& ut numerum,quem uillicus imperauit,exple-
re poſſit, nihil curioſe,nihil religioſe adminiſtrat: unúm-
que eſt ei propoſitum peragere operis ſui penſum:cum ta-
men & ut ſciat,& quod ſcit exequatur,hoc ſolum præce-
ptum à magiſtris accepit,ne pampinariam uirgam deplã-
tet,cætera omnia ut ſeminibus contribuat.Nos autem pri
mùm rationem ſecuti, nunc etiam longi temporis experi-
mentum, non aliud ſemen eligimus, nec frugiferum eſſe
ducimus, niſi quod in parte genitali fructum attulerit.
Nam illud quidem, quod loco ſterili lætum, robuſtúmque
ſine fœtu proceſſit, fallacem fœcunditatis imaginem præ-
103 fert,nec ullam generandi uim poſſidet.Id procul dubio ue-
rum eſſe ratio nos admonet,ſi modo ut in corporibus no-
ſtris propria ſunt officia cuiuſque membri, ſic & frugife-
rarum ſtirpium partibus propria munia. Videmus homi-
nibus inſpiratam uelut aurigam rectricémque membrorũ.
animam,ſenſuſque iniectos ad ea diſcernenda, quæ tactu,
naribus,auribúſque,& oculis indagãtur.pedes ad greſſum
compoſitos,brachia ad complexum:ac ne per omnes uices
miniſteriorum uagetur inſolenter oratio, nihil aures a-

gere ualent quod eſt oculorum, nihil oculi quod aurium: nec generandi quidẽ data eſt facultas manibus aut plantis, ſed quod hominibus ignotum uoluit eſſe genitor uniuerſi, uentre protexit, ut diuina præditus ratione rerum æternus opifex, quaſi quibuſdam ſecretis corporis in arcano atque operto ſacra illa ſpiritus elementa cum terrenis primordijs miſceret, atque hanc animantis machinæ ſpeciem effingeret. Hac *lege pecudes, ac uirgulta progenuit, hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipſa mater ac parẽs primùm radices uelut fundamenta quædã iecit, ut ijs quaſi pedibus inſiſteret: truncum deinde ſuperpoſuit, uelut quandam ſtaturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quaſi brachijs: tum caules & pampinos eliciut, uelut palmas: eorúmque alios fructu donauit, alios fronde ſola ueſtiuit ad protegendos tutandóſque partus.* Ex *his igitur, ut ſuprà diximus, ſi non ipſa membra genitalia conceptu atque fœtu grauida, ſed tanquam tegmina & umbracula eorum, quæ fructibus uidua ſunt, legerimus, umbræ ſcilicet nõ uindemiæ laborabimus.* Quid *ergo eſt cur quãuis non ſit è duro pampinus, ſed è tenero natus, ſi tamen orbus eſt, etiam in futurum quaſi ſterilis damnatur à nobis?* Modò *enim diſputatio noſtra colligebat unicuique corporis parti proprium eſſe attributum officium, quod ſcilicet ei conuenit, ut malleolo quoque, qui opportuno loco natus eſt, fœcunditatis uis adſit, etiam ſi interim ceſſet à partu.* Nec *ego abnuerim in hoc me inſtitiſſe argumentari: ſed & illud maxime profiteor, palmitem, quanuis frugifera parte enatum, ſi fructũ non attulerit, ne uim quidẽ fœcunditatis habere: nec hoc illi ſententiæ repugnat. nam & homines quoſdã non poſſe generare, quãuis omniũ membrorũ numero conſtante, manifeſtum eſt, ne ſit incredibile, ſi ge*

nitali loco uirga nata fructu careat, carituram quoque eſ-
ſe fœtu. Itaque ut ad conſuetudinem agricolarum reuertar,
eiuſmodi ſurculos, qui nihil attulerint, ſpadones appellāt:
quod non facerent, niſi eos ſuſpicarentur inhabiles frugi-
bus: quæ & ipſa appellatio, rationem mihi ſubiecit non e-
ligendi malleolos, quanuis probabili parte uitis enatos, ſi
fructum non tuliſſent. quanquam & hos ſciam non in
totum ſterilitate affectos: nam confiteor pāpinarios quo-
que cum è duro prorepſerint, tempore anni ſequentis ac-
quirere fœcunditatem, & ideo in reſecem ſubmitti, ut pro-
generare poſſit. Verum eiuſmodi partum comperimus, non
tam ipſius reſecis, quàm materni eſſe muneris. Nam quia
inhæret ſtirpi ſuæ, quæ eſt natura ferax, muſtus adhuc pa
rentis alimentis, & fœcundi partus ſeminibus, ac uelut al
tricis uberibus eductus, paulatim fructum ferre condiſcit.
At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura
atque intempeſtiua planta direpta trunco, uel terræ, uel e-
tiam ſtirpi reciſæ inſeritur, quaſi puerilis ætas, ne ad coi-
tum quidem, nedum ad conceptum habilis, uim generandi
uel in totum perdit, uel certe minuit. Quare magnopere
cenſeo in eligendis ſeminibus adhibere curam, uti fructu-
oſa parte uitis palmites legamus eos, qui futuram fœcun-
104 ditatem iam toto fructu promittunt. Nec tamen contenti
ſimus ſingulis uuis, maximéque probemus eos, qui numero-
ſiſſimis fœtibus conſpiciuntur. An non opilionem laudabi
mus ex ea matre ſobolem propagantem, quæ geminos eni-
xa ſit, & caprarium ſummittentem fœtus earum pecudū,
quæ trigemino partu commendantur? uidelicet quaſi ſem-
per ſit parentum fœcunditati proles reſponſura. & nos ſe-
quamur in uitibus hanc ipſam rationē, tanto quidē magis,
quòd compertum habeamus naturali quadam malignitate

deſciſcere interdum, quanuis diligenter probata ſemina: ídque nobis poeta uelut ſurdis ueritatis indulget dicendo,

Vidi lecta diu,& multo ſpectata labore
Degenerare tamen,ni uis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret:ſic omnia fatis
In peius ruere,ac retro ſublapſa referri.

Quod non tantùm de ſeminibus leguminum, ſed in totam agricolationis rationem dictum eſſe intelligendum eſt. Si modò longi temporis obſeruatione comperimus,quod certè comperimus,eum malleolum,qui quatuor uuas tulerit,deputatum,& in terram depoſitum à fœcunditate materna ſic degenerare,ut interdum ſingulis, nonnunquam etiam binis uuis minus afferat. Inquantum autem cenſemus defecturos eos,qui binos,aut ferè ſingulos fœtus in matre tulerint,cum etiam feraciſſimi tranſlationem ſæpe reformidenti? itaque huius rationis demõſtratorem magis eſſe me, quàm inuentorem,libẽter profiteor:nequis exiſtimet fraudari maiores noſtros laude merita:nam id ipſum cenſuiſſe eos non dubium eſt, quanuis nullo alio ſit ſcripto proditum,exceptis quæ retulimus metris Virgilij.& hic tamen ut de ſeminibus leguminum præcipiatur. Cur enim aut è duro natam uirgam,aut etiam ex fœcundo malleolo,quem ipſi probaſſent,deciſam ſagittam repudiabant,ſi nihil in- 105
tereſſe dicebant,ex quo loco ſemina legerentur? Nunc quia uim fœcunditatis certis quaſi membris ineſſe non dubitabant,idcirco pampinarium,& ſagittam uelut inutiles ad deponendum prudentiſſimè damnauerũt. Quod ſi ita eſt, nihil dubium eſt multo magis ab his improbatum eſſe etiã illum palmitem,qui frugifero loco natus,fructum non attuliſſet. Nam,ſi ſagittam,id eſt,ſuperiorem partem malleoli,uituperandam cenſebant, cum eſſet eadem pars ſurculi

frugiferi, quanto magis uel ex optima uitis parte natū flagellum, ſi eſt ſterile improbatum ab his, ratio ipſa declarat? Niſi tamen (quod eſt abſurdum) crediderunt id tranſlatum, & abſciſſum à ſua ſtirpe, deſtitutúmque materno alimento, frugiferum, quod in ipſa matre nequam fuiſſet. Atque hæc & forſitan pluribus dicta ſunt, quàm exigebat ratio ueritatis: minus tamen multis, quàm poſtulabat prauè detorta, & inueterata opinio ruſticorum.

Quæ ſpectandæ qualitates in eo ſolo, quod uineæ deſtinaueris. CAP. XI.

Nunc ad reliquum ordinem propoſitæ diſputationis
redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam paſtinationis
officium: ſi tamen antè de qualitate ſoli conſtiterit. nam
eum quoque plurimum & bonitati, & largitati frugum
conferre, nihil dubium eſt. ac prius, quàm ipſum perſpi-
ciamus, illud antiquiſſimum cenſemus, rudem potius eligen
dum agrum, ſi ſit facultas, quàm ubi fuerit ſeges, aut ar-
buſtum. nam de uinetis, quæ longo ſitu exoleuerunt, inter
omnes autores conſtitit, peſſima eſſe ſi referere uelimus:
quòd & inferius ſolum pluribus radicibus ſit impeditū,
ac uelut irretitum, & adhuc nō amiſerit uirus, & cariem
illam uetuſtatis, quibus hebetata quaſi aliquibus uenenis
106 humus torpeat. Quam ob cauſam ſilueſtris ager præci-
puè eſt eligendus, qui etiam ſi frutetis, aut arboribus ob-
ſeſſus eſt, facilè extricatur, quòd ſuapte natura quæcun-
que gignuntur, non penitus, nec in profundum radices a-
gunt, ſed per ſummum terræ diſpergunt, atque deducunt:
quibus ferro reciſis, atque extirpatis, parum, quod ſuper-
eſt, inferioris ſoli raſtris licet effodere, & in fermentum
congerere, atque componere. ſi tamen rudis terra non ſit,
proximum eſt uacuum arboribus aruum. ſi nec hoc eſt,

*rariſſimum arbuſtum, uel oliuetum quod non fuerit maritum, uineis deſtinatur. Vltima eſt, ut dixi, conditio reſtibilis uineæ. nam ſi neceſſitas facere cogit, prius quicquid eſt reſiduæ uitis extirpari debet: deinde totum ſolum ſicco fimo, aut, ſi id nō ſit, alterius generis quam recentiſſimo ſtercorari, atque ita conuerti, & diligentiſſimè refoſſas omnes radices in ſummum regeri, atque comburi. Tunc rurſus uel ſtercore uetuſto, quia nō gignit herbas, uel de uepribus egeſta humo paſtinatū large cōtegi. At ubi pura noualia arboribus ſunt libera, cōſiderandū eſt antè, quàm paſtinemus, ſurcularis, nécne ſit terra: ídque facillimè exploratur per ſtirpes, quæ ſua ſponte proueniūt. Neque enim eſt ullū tandiu uiduum ſolū uirgultis, ut nō aliquos ſurculos progeneret, tanquam pyros ſilueſtres, & prunos, uel rubos certè. Nam hæc quanuis genera ſpinarū ſint, ſolēt tamen fortia, & læta, & grauida fructu conſurgere. Igitur ſi non retorrida & ſcabra, ſed leuia & nitida, & prolixa, fœcūdáque uiderimus, eam intelligemus eſſe terram ſurcularem. Sed hoc in totum ad illud, quod uineis præcipuè eſt idoneum, propriè conſiderandum, ut prius retuli, ſi facilis eſt humus, & modicè reſoluta, quam diximus pullam uocitari: nec quia ſola ea, ſed quia ſit habilis maximè uineis. Quis enim uel mediocris agricola neſciat etiam duriſſi- 107
mum tophum, uel carbunculum, ſimulátque ſunt confracti, & in ſummo regeſti tempeſtatibus, gelúue, nec minus æſtiuis putreſcere caloribus, ac reſolui, eóſque pulcherrimè radices uitium per æſtatem refrigerare, ſuccúmque retinere? quæ res alendo ſurculo ſunt accommodatiſſimæ. Simili quoque de cauſa probari ſolutam glaream, calculoſúmque agrum, & mobilem lapidem: ſi tamen hæc pingui glebæ permiſta ſunt. nam eadem ieiuna maximè culpantur.*

Eſt autem(ut mea fert opinio)uineis amicus etiã ſilex, cui ſuperpoſitum eſt modicum terrenum,quia frigidus,& tenax humoris per ortum caniculæ non patitur ſitire radices. Higinius quidem ſecutus Tremellium præcipuè montium ima,quæ à uerticibus defluẽtem humum receperint, uel etiam ualles,quæ fluminum alluuie, & inũdationibus concreuerint,aptas eſſe uineis aſſeuerat,me non diſſentiente.Cretoſa humus utilis habetur uiti:nam per ſe ipſa creta, qua utuntur figuli,quánque nonnulli argillam uocant,inimiciſſima eſt:nec minus ieiunus ſabulo,& quicquid,ut ait Iulius Atticus,retorridum ſurculum facit. id autem ſolum uel uliginoſum eſt,uel ſalſum, uel amarum, & uel ſiticuloſum,& peraridum.nigrum tamen,& rutilum ſabulonem,qui ſit humidæ terræ permiſtus,probauerũt antiqui. nam carbunculoſum agrum, niſi ſtercore iuues, macras uineas efficere dixerunt.Grauis eſt rubrica, ut idem Atticus ait, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem,cũ tenuit, uerùm eſt in opere difficilior, quòd neque humentem fodere poſſis, quòd ſit glutinoſiſſima:nec nimium ſiccam,quia ultra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. CAP. XII.

108 *Sed ne nũc per infinitas terreni ſpecies euagemur,non intempeſtiuè commemorabimus Iulij Græcini cõſcriptam uelut formulam,ad quam poſita eſt limitatio terræ uinealis.Idem enim Græcinus ſic ait:Eſſe aliquam terram calidam uel frigidam,humidam uel ſiccam, raram uel denſam,leuem aut grauem, pinguem aut macram: ſed neque nimium calidum ſolum poſſe tolerare uitem,quia inurat, neque prægelidum,quoniam uelut ſtupentes, & congelatas radices nimio frigore moueri non ſinat: neque humi-*

dum, quoniam cum ſe promunt uites, modico tepore euocant humorem terræ iuſto maiorem, qui putrefacit depoſita ſemina. Rurſus nimiam ſiccitatem deſtituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut ſcabras, & retorridas facere. Perdenſam humum cæleſtes aquas nõ ſorbere, nec facilè perflari, facilimè perrumpi, & præbere rimas, quibus ſol ad radices ſtirpiũ penetret: eadémque uelut conclauſa, & coarctata ſemina comprimere, atque ſtrangulare. Raram ſupra modum uelut per infundibulum tranſmittere imbres, & ſole, ac uento penitus ſiccari, atque exareſcere. Grauem terrã uix ulla cultura uincibilem: leuem uix ulla ſuſtineri. pinguiſſimam, & lætiſſimam luxuria: macram, ac tenuem ieiunio laborare. Opus eſt, inquit, inter has tã diuerſas inæqualitates magno temperamento, quod in corporibus quoq; noſtris deſideratur, quorum bona ualetudo calidi & frigidi, humidi & aridi, denſi & rari, certo, & quaſi examinato modo continetur. Nec tamen hoc temperamentum in terra, quæ uineis deſtinetur, pari momento libratum eſſe debere ait, ſed in alteram partem propenſius, ut calidior terra ſit quam frigidior, ſiccior quàm humidior, rarior quàm denſior, & ſiqua ſint his ſimilia, ad quæ contemplationem ſuam dirigat, qui uineas inſtituet. quæ cuncta (ſicut ego reor) ma- 109
gis proſunt, cum ſuffragatur etiam ſtatus cæli: cuius regionem, quam ſpectare debeant uineæ, uetus eſt diſſenſio, Saſerna maximè probante ſolis ortum, mox deinde meridiem, tum occaſum: Tremellio Scrofa præcipuam poſitionem meridianam cenſente: Virgilio de induſtria occaſum ſic repudiante,

Néue tibi ad ſolem uergant uineta cadentem.

Democrito, & Magone laudantibus cæli plagam ſepten-

trionalem, quia exiſtiment ei ſubiectas feraciſſimas fieri uineas, quæ tamen bonitate uini ſuperentur. Nobis in uniuerſum præcipere optimum uiſum eſt, ut in locis frigidis meridiano uineta ſubijciantur, tepidis orienti aduertantur, ſi tamen nõ infeſtabuntur Auſtris, Euriſque, uelut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uentis fuerint obnoxiæ, melius Aquiloni, uel Fauonio committentur. nam feruentibus prouincijs, ut AEgypto, & Numidia, uni ſeptentrioni rectius opponentur. Quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum paſtinationem ſuſcipiemus.

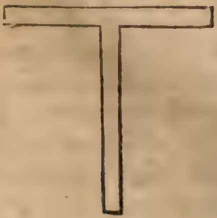
Quomodo terra paſtinetur. CAP. XIII.

Eius autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda eſt: quoniam in longinquis, & remotis regionibus iſtud genus uertendi, & ſubigendi agri minimè uſurpatur, ſed aut ſcrobibus, aut ſulcis uineæ plerunque conſeruntur. Scrobibus uineta ſic ponuntur. Quibus autem mos eſt ſcrobibus deponere, ferè per tres longitudinis pedes, pérque duos in altitudinem, cauato ſolo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos utrinque iuxta latera foſſarum conſternunt, & aduerſis ſcrobium frontibus curuatos erigunt. duabúſque gemmis ſupra terrã eminere paſſi repoſita humo cætera coæquant: quæ faciunt in eadem linea intermiſſis totidem pe
110 dum ſcamnis, dum peragant ordinem. Tum deinde relicto ſpatio prout cuique mos eſt uineas colenti, uel aratro, uel bidente, perſequentes ordinem inſiſtunt. Et ſi foſſore tantum terra uerſetur, minimum eſt quinque pedũ interordiniũ, ſeptem maximum: ſin bubus, & aratro, minimum eſt ſeptem pedum, ſatis amplum decem. Nonnulli tamẽ omnem uitem per denos pedes in quincuncem diſponunt, ut

*more noualium terra tranſuerſis,aduerſiſque ſulcis pro-
ſcindatur.Id genus uineti non conducit agricolæ, niſi ubi
lætiſſimo ſolo uitis amplo incremento conſurgit.At qui pa
ſtinationis impenſam reformidãt,ſed aliqua tamen parte
paſtinationem imitari ſtudẽt,paribus alternis omiſſis ſpa-
tijs,ſenum pedũ latitudinis ſulcos dirigunt: fodiúntque &
exaltant in tres pedes,ac per latera foſſarũ uitem, uel mal
leolum diſponunt.Auarius quidam dupondio,& dodrã-
te altum ſulcum, latum pedum quinque faciũt:deinde ter
tanto amplius ſpatium crudum relinquunt: atque ita ſe-
quentem ſulcum infodiunt.quod cum per definitum uine-
tis locum fecerint in lateribus ſulcorũ uiuiradices,uel deci
ſos quàm recentiſſimos palmites nouellos erigunt , conſitis
compluribus inter ordinaria ſemina malleolis, quos poſtea
quàm conualuerint crudo ſolo quod emiſſum eſt,trãſuer-
ſis ſcrobibus propagent,atque ordinẽt uineã paribus in-
teruallis.ſed eæ,quas retulimus,uinearũ ſationes,pro natu
ra, & benignitate cuiuſque regionis aut uſurpandæ, aut
repudiandæ ſunt nobis.Nunc paſtinandi agri propoſitum
eſt rationem tradere.Ac primùm ex omni ſiue arbuſtiuo,
ſiue ſilueſtri loco,quem uineis deſtinauerimus, omnis fru-
tex, atque arbor erui,& ſummoueri debet, ne poſtea foſ-
ſorem moretur, néue iam paſtinatũ ſolum iacentibus mo-
libus imprimatur,& exportantium ramos, atque trun-
cos ingreſſu proculcetur.Neque enim parum refert ſuſpen-* III
*ſiſſimum eſſe paſtinatum,& ſi fieri poſſit, ueſtigio quoque
inuiolatum:ut mota æqualiter humus nouelli ſeminis ra-
dicibus quancunque in partem prorepſerint, molliter ce-
dat,ne incremẽta duritia ſua reuerberet,ſed tenero uelut
nutritio ſinu recipiat , & cæleſtes admittat imbres : eóſ-
que alendis ſeminibus diſpenſet,ac ſuis omnibus partibus*

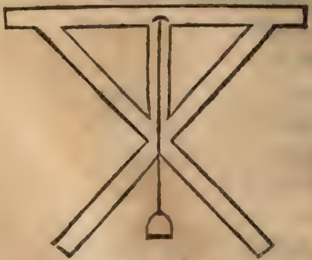
ad educandam prolem nouam conſpiret. Campeſtris locus altè duos pedes, & ſemiſſem infodiendus eſt: accliuis regio treis. præruptior uerò collis uel in quatuor pedes uertẽdus, quoniã cum à ſuperiore parte in inferiorem detrahitur humus, uix iuſtum paſtinationi præbet regeſtum: niſi multo editiorem ripam, quàm in plano feceris. Rurſus depreſſis uallibus minus altè duobus pedibus deponi uineã non placet. Nam præſtat non conſerere, quàm in ſumma terra ſuſpendere. Niſi tamen ſi ſcaturigo paluſtris obuia (ſicut in agro Rauennate) plus quàm ſeſquipedem prohibeat infodere. Primum autẽ prædicti operis exordium eſt, non ut huius temporis plerique faciunt agricolæ, ſulcum paulatim exaltare, & ita ſecundo, uel tertio gradu peruenire ad deſtinatã paſtionis altitudinẽ: ſed protinus æqualiter linea poſita rectis lateribus perpetuam foſſam educere, & poſt tergum motam humum componere, atque in tantum deprimere, donec altitudinis menſuram datam ceperit. tum per omne ſpatium gradus æqualiter mouenda linea eſt: obtinendúmque ut eadem latitudo in imo reddatur, quæ cœpta eſt in ſummo. opus eſt autem perito, ac uigilante exactore, qui ripam erigi iubeat, ſulcúmque uacuari, ac totum ſpatium crudi ſoli cũ emota iam terra committi, ſicut præcepi ſuperiore libro, cum arandi rationem traderem, monẽdo necubi ſcamna omittantur, & quod eſt durum, ſummus glæbis obtegatur. ſed huic operi exigendo
112 quaſi quandam machinam commenti maiores noſtri, regulam fabricauerũt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi ſulcum oportet, contingit ſummam ripæ partem. Id genus menſuræ ciconiam uocant ruſtici.

Ciconia

Sed ea quoque fraudem recipit, quoniam plurimum intereſt, utrum eam pronam, an rectam ponas. nos itaque huic machinæ quaſdã partes adiecimus, quæ contendentium litem, diſputationémque dirimerent. Nam duas regulas eius latitudinis, qua paſtinator ſulcum facturus eſt in ſpeciem Græcæ literæ X decuſſauimus, atque ita mediæ parti, qua regulæ committuntur, antiquam illã ciconiam infiximus, ut tanquam ſuppoſitæ baſi ad perpendiculum normata inſiſteret: deinde tranſuerſæ quæ eſt in latere uirgulæ, fabrilem libellam ſuppoſuimus.

Ciconiæ organum compoſitum.

Sic compoſitum organum, cum in ſulcum demiſſum eſt, litem domini, & conductoris ſine iniuria deducit. Nam 113
ſtella, quam diximus Græcæ literæ faciem obtinere, pa-

riter imæ foſſæ ſolum metitur, atque perlibrat,quia ſiue pronum,ſeu reſupinum eſt, poſitione machinæ deprehenditur: quippe prædictæ uirgulæ ſuperpoſita libella alterutrum oſtendit, nec patitur exactorem operis decipi . ſic permenſum, & perlibratum opus in ſimulitudinem ueruacti ſemper procedit:tantúmque ſpatij linea promota occupatur, quantum effoſſus ſulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atque id genus præparandi ſoli probatiſſimum eſt.

Quot modis uitis ponatur aut in prouincijs, aut in Italia. CAP. XIIII.

Sequitur opus uineæ conſerendæ,quæ uel uere,uel autumno tempeſtiue deponitur. Vere melius,ſi aut pluuius, aut frigidus ſtatus cæli eſt,aut ager pinguis,aut cãpeſtris, & uliginoſa planicies. rurſus autumno, ſi ſicca,ſi calida eſt aeris qualitas:ſi exilis,atque aridus campus:ſi macer præruptúſue collis.uernǽque poſitionis dies ferè quadraginta ſunt ab Idibus Februarijs uſque in æquinoctium. rurſus autumnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autem duo genera,malleoli, uel uiuiradicis,quod utrunque ab agricolis uſurpatur, & in prouincijs magis malleoli.neque enim ſeminarijs ſtudent, nec uſum habent faciendæ uiuiradicis. hanc ſationem cultores Italiæ plerique iure improbauerunt , cum plurimis dotibus præſtet uiuiradix.Nam minus interit,cum & calorem,& frigus, & cæteras tempeſtates propter firmitatem facilius ſuſtineat:deinde adoleſcit maturius:ex quo euenit, ut celerius quoque ſit tempeſtiua edendis fructibus: tum etiam nihil dubium eſt ſæpius trãſlatum.poteſt tamen malleolus pro-
114 tinus in uicem uiuiradicis conſeri ſoluta, & facili terra. cæterum denſa,& grauis utique uitem deſiderat.

Meliorem eſſe poſitionem paſtinato ſolo quàm nouali. CAP. XV.

Seritur ergo prius in emundata, inoccatáque, & æquata paſtinatione, macro ſolo quinis pedibus inter ordines omiſſis: mediocri, ſenis: in pingui uero ſeptenûm pedum ſpatia danda ſunt, quò largiora uacent interualla, per quæ frequentes, prolixǽque materiæ diffundantur. hæc in quincuncem uinearum metatio expeditiſſima ratione conficitur: quippe linea per totidem pedes, quot deſtinaueris interordiniorum ſpatijs. purpura, uel quolibet alio conſpicuo colore inſuitur: eáque ſic denotata per repaſtinatũ intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur: atque ita paribus ſpatijs ordines diriguntur. quod deinde cum eſt factum, foſſor inſequitur, ſcrobémque alternis omiſſis per ordinem ſpatijs à calamo ad proximum calamum non minus altum quàm duos pedes & ſemiſſem planis locis refodit: accliuibus, in dupõdium & dodrantem: præcipitibus etiam in tres pedes. in hanc menſuram ſcrobibus depreſſis uiuiradices ita deponuntur, ut à media ſcrobe ſingulæ & in diuerſum ſternantur, & contrarijs frontibus foſſarum ad calamos erigantur. Satoris autem officium eſt primum quàm recẽtiſſimam, & ſi fieri poſſit, eodẽ momento, quo ſerere uelit, de ſeminario transferre plãtam diligenter exemptam & integram: deinde eam uelut ueteranam uitem totam exputare, & ad unam materiam firmiſſimam redigere, nodóſque, & cicatrices alleuare: ſi quæ etiam radices (quod maximè cauendum eſt, ne fiat in eximendo) laborauerint, eas amputare: ſic deinde curuatam deponere, ne duarum uitium radices implicentur. id enim uitare facile eſt per imum ſolum iuxta diuerſa latera foſſarũ diſpoſitis paucis lapidibus, qui ſinguli nõ excedant 115

quinque librale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) & aquas hiemis, & uapores æſtatis propulſare radicibus: quē ſecutus Virgilius tutari ſemina, & muniri ſic præcipit:

Aut lapidem bibulum, aut ſquallentes infode conchas.
& paulo pòſt: -iámque reperti
Qui ſaxo ſuper, atque ingentis pondere teſtæ
Vrgerent: hoc effuſos munimen ad imbres,
Hoc ubi hiulca ſiti findit canis æſtifer arua.

Idémque Pœnus auctor probat uinacea permiſta ſtercori depoſitis ſeminibus in ſcrobem uires mouere, quòd illa prouocent, & eliciant nouas radiculas: hoc per hiemem frigentem, & humidam ſcrobibus inferre calorem tempeſtiuum, ac per æſtatem uirentibus alimentum, & humorem præbere. Si uero ſolum, cui uitis committitur, uidetur exile, longius accerſitam pinguem humum ſcrobibus inferre cenſet: quod an expediat, regionis annona, operarúmque ratio nos docebit.

Quæ menſura paſtinandi ſoli abunde ſit uineis. CAP. XVI.

Exiguè humidum paſtinatum ſationi conuenit: melius tamen uel arido, quàm lutoſo ſemen committitur: ídq; cum ſupra ſummam ſcrobē compluribus internodijs productum eſt, quod de cacumine ſupereſt, duabus gemmis tantum ſupra terram relictis amputatur, & ingeſta humo ſcrobis completur. Coæquato, deinceps paſtinato malleolus ordinarijs uitibus interſerendus eſt: cúmque ſat erit medio ſpatio, quod uacat inter uites per imam lineā depangere. Sic enim melius & ipſe conualeſcet, & ordinarijs ſeminibus modicè uacuum ſolum ad culturam præbebit iter. in eadem deinde linea, in qua uiuiradix obtinebit ordinem ſuum, præſidij cauſa quorum ex numero propaga-

re poſſit in locum demortuæ uitis, quinque malleoli pan- 11
gendi ſunt, per ſpatium pedis: íſque pes à medio interordinio ſumitur, ut ab utraque parte paribus interuallis diſtent. tali conſitioni Iulius Atticus *abunde putat eſſe malleolorũ ſexdecim millia.* Nos *tamẽ plus quatuor millibus conſerimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu ſeminum cætera, quæ uirent, rareſcunt.*

Quemadmodum, & quo tempore uitis ſerenda ſit. CAP. XVII.

De *poſitione ſurculi non minima diſputatio fuit inter auctores. quidam totum flagellum ſicut erat matri detractum crediderunt ſationi conuenire: ídque per gemmas quinas, uel etiam ſenas partiti complureis taleolas terræ mandauerunt. quod ego minime probo: magíſque aſſentior his auctoribus, qui negauerunt eſſe idoneam frugibus ſuperiorem partem materiæ, ſolámque eam, quæ eſt iuncta cum uetere ſarmento, probauerunt.* Cæ*terum omnem ſagittam repudiauerunt.* Sa*gittam ruſtici uocant nouiſſimam partem ſurculi, ſiue quia longius receſſit à matre, & quaſi micuit, atque proſiluit: ſeu quia cacumine attenuata prædicti teli ſpeciem gerit.* H*anc ergo prudentiſſimi agricolæ negauerunt conſeri debere : nec tamen ſententiæ ſuæ rationem nobis prodiderunt, uidelicet quæ ipſis in re ruſtica multum callentibus prompta erat, & ante oculos penè expoſita. omnis enim fœcũdus pãpinus intra quintam, aut ſextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quanuis longiſſima uel ceſſat, uel perexiguos oſtendit racemos: quam ob cauſam ſterilitas cacuminis iure ab antiquis incuſata eſt.* Ma*lleolus autem ſic ab ijſdem pangebatur, ut nouello ſarmento pars aliqua ueteris hæreret: ſed hanc poſitionem damnauit uſus.* Na*m quicquid ex uetere ma-*

117 teria relictum erat, depreſſum, atque obrutum celeriter humore putreſcebat, proximáſque radices teneras, & uixdum prorumpentes uitio ſuo enecabat: quod cum acciderat, ſuperior pars ſeminis retorreſcebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celſus ætatis noſtræ celeberrimi auctores patrem, atque filium Saſernam ſecuti, quicquid reſiduum fuit ex uetere palma per ipſam cõmiſſuram, qua na naſcitur materia noua, reſecuerunt, atque ita cum ſuo capitulo ſarmentum depreſſerunt.

Quæ obſeruare debet qui uitem ponit. CAP. XVIII.

Sed Iulius Atticus prætorto capite, & recuruato, ne paſtinum effugiat, prædictum ſemen demerſit. Paſtinum uocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo ſemina panguntur: unde etiam repaſtinatæ dictæ fuere uineæ ueteres, quæ refodiebantur: hæc enim propria appellatio reſtibilis uineti erat. nunc antiquitatis imprudens conſuetudo quicquid emoti ſoli uineis præparatur, repaſtinatũ uocat. Sed redeamus ad propoſitum. Vitioſa eſt (ut mea fert opinio) Iulij Attici ſatio, quæ contortis capitibus malleolum recipit. eiúſque rei uitandæ non una ratio eſt. primum, quòd nulla ſtirps antequàm deponatur, uexata, & infracta melius prouenit, quàm quæ integra, & inuiolata ſine iniuria depoſita eſt: deinde quicquid recuruum, & ſurſum uerſus ſpectans, demerſum eſt, cum tempeſtiuum eximitur, in modum hami repugnat obluctanti foſſori: & uelut uncus infixus ſolo, antequàm extrahatur, præerumpitur. nam fragilis eſt ea parte materia, qua torta, & recuruata cum deponeretur, ceperat uitium, propter quod perfractum maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda iſta præteream, certè illud, quod eſt inimiciſſimum, diſſimulare nequeo. nam paulo antè cum de ſumma parte

ſarmenti diſputarem,quàm ſagittam dixeram uocitari,col 118
ligebam fore intra quintam,uel ſextam gemmam,quæ ſint
proximæ ueteri ſarmento fructus medij.Hãc ergo fœcun
dam partem conſumit, qui contorquet malleolũ:quoniam
& ea pars,quæ duplicatur,tres gemmas uel quatuor obti
net,& reliqui duo,uel tres fructuarij oculi penitus in ter-
ram deprimuntur, merſiq; non materias,ſed radices cre-
ant:ita euenit, ut quod in ſalicto conſerẽdo uitaueramus,
id ſequamur in eiuſmodi malleolo, quem neceſſe eſt facere
longiorem, ſi uolumus detortum depangere: nec dubium,
quin gemmæ cacumini proximæ,quæ ſunt infœcundæ,in
eo relinquantur, ex quibus pampini pullulant uel ſteri-
les,uel certè minus feraces,quos ruſtici uocant racemarios.
Quid,quod plurimum intereſt,ut malleolus,qui deponi-
tur ea parte,qua eſt à matre deciſus,coaleſcat, & celeri-
ter cicatricem ducat?Nã ſi id factum non eſt,uelut per fi-
ſtulã,ita per apertam uitis medullam nimius humor trahi
tur,idèmq; truncũ cauat:unde formicis,alijſque animali-
bus,quæ putrefaciũt crura uitiũ, latebræ præbentur. hoc
autẽ euenit retortis ſeminibus:cum enim per exemptionẽ
imæ partes eorum perfractæ ſunt,apertæ medullæ depo
nuntur:atq; irrepentibus aquis, prædictiſque animalibus
celeriter ſeneſcunt. Quare pangendi optima eſt ratio recti
malleoli,cuius imum caput, cum conſertum eſt bifurco pa-
ſtini,anguſtis faucibus ferramenti facile continetur,ac de-
primitur:idque ſarmentum ſic depreſſum citius coaleſcit.
Nã & radices è capite,qua reciſum eſt,æque mittit:quæ cũ
excreuerunt,cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipſa
deorſum ſpectans non tantum recipit humorem,quantum
illa quæ reflexa,& reſupina more infundibuli per medul-
lam tranſmittit quicquid aquarũ cæleſtium ſuperfluit.

Quàm longus debeat eſſe malleolus. CAP. XIX.

Longitudo, quæ debeat eſſe malleoli, parum certa eſt, quoniam ſiue crebras gemmas habet, breuior faciendus eſt: ſeu raras, lõgior: attamen nec maior pede, nec dodrante minor eſſe debet. hic, ne per ſumma terræ ſitiat æſtatibus: ille, ne depreſſus altius cum adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat. ſed hæc in plano. nam in cliuoſis, ubi terra decurrit, poteſt palmipedalis deponi. Vallis & uliginoſi campi ſitu ſerimus etiam trigemmem, qui eſt paulò minor dodrante, longior utique ſemipede: íſque non ab eo trigemmis dictus eſt, quòd omnino trium oculorum eſt, cum ferè circa plagam, qua matri abſciſſus eſt, plenus ſit gemmarum, ſed quòd his exceptis, quibus eſt frequens in ipſo capite, tres deinceps articulos, totidémque gemmas habet. Super cætera illud quoque ſiue malleolum, ſiue uiuiradicem ſerentem præmoneo, ne ſemina exareſcant, immodicum uentum, ſolémque uitare, qui uterque non incommodè arcetur obiectu ueſtis, aut cuiuſlibet denſi tegminis. Veruntamen præſtat eligere ſationi ſilentis, uel certè placidi ſpiritus diem. Nam ſol umbraculis facile depellitur. Sed illud etiam, quod nondum tradidimus, antè quàm diſputationi clauſulam imponamus, dicendum eſt: an plurium generum uites habendæ ſint, eæque ſeparatæ, & diſtinctæ ſpecialiter, an confuſæ, & miſtæ cateruatim. Prius diſſeremus de eo, quod primum propoſuimus.

Quot genera uitium ponenda ſint. CAP. XX.

Prudentis igitur agricolæ eſt uitem, quam præcipuè probauerit, nulla interueniente alterius notæ ſtirpe conſerere, numerúmque quammaximum eius ſemper augere.
120 *Sed prouidentis eſt diuerſa quoque genera deponere. neque enim unquam ſic mitis, ac temperatus eſt annus, ut nullo*

*incommodo uexet aliquod uitis genus. ſiue enim ſiccus eſt,
id quod humore proficit, contriſtatur: ſeu pluuius, quod ſic-
citatibus gaudet: ſeu frigidus & pruinoſus, quod non eſt
patiens uredinis: ſeu feruens, quod uaporem non ſuſtinet.*

*Ac ne nunc mille tempeſtatum iniurias perſequar, ſem-
per eſt aliquid, quod uineas offendat. igitur ſi unum ge-
nus ſeuerimus, cum id acciderit, quod ei noxium eſt, tota
uindemia priuabimur. neque enim ullum erit ſubſidium,
cui diuerſarum notarũ ſtirpes non fuerint. At ſi uarij ge-
neris uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod
fructum perferat: nec tamen ea cauſa nos debet compelle-
re ad multas uitium uarietates, ſed quod iudicauerimus
eximium genus, id, quantæ multitudinis poſſumus, efficia-
mus: quod deinde proximum à primo: tum quod eſt tertiæ
notæ uel quartæ, quódque eatenus uelut lectarum quod-
dam contenti ſimus tetartæo. ſatis eſt enim per quatuor
uel ſummum quinque genera uindemiæ fortunã opperiri.
De altero quod mox propoſuerã, nihil dubito, quin per ſpe-
cies digerendæ uites, deponendǽque ſint in proprios hor
tos ſemitis, ac decumanis diſtinguendæ: nec quod ipſe po-
tueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quiſquam
eorum, qui quammaxime id probauerit, effecerit. Eſt enim
omnium ruſticorum operum difficillimum, quia & ſum-
mam diligentiam legendis deſiderat ſeminibus, & non-
nihil diſcernendis: in quo maxima plerunque felicitate, &
prudentia opus eſt, ſed interdum (quod ait diuinus au-
ctor Plato) rei nos pulchritudo trahit, uel ea conſectandi,
quæ propter infirmitatem commortalis naturæ conſequi
nequeamus. Iſtud tamen, ſi ætas ſuppetat, & ſcientia, fa
cultáſque cum uolũtate congruant, non ægerrime perficie 121
mus: quanuis non omnino minimo ætatis ſpatio perſeue-*

randũ ſit,ut magnus numerus per aliquot annos diſcernatur.neque enim omne tempus permittit eius rei iudicium. nam uites,quæ propter ſimilitudinem coloris, aut trunci, flagellorúmue dignoſci nequeunt , maturo fructu folijſque declarantur:quam tamen diligentiam niſi per ipſum patremfamiliás exhiberi poſſe non affirmauerim. nam credidiſſe uillico,uel etiam uinitori ſecordis eſt,cum quod longe ſit facilius,adhuc perpauciſſimis agricolis contigerit,ut nigri uini ſtirpe careant, quamuis color uuæ poſſit uel ab imprudentiſſimo deprehendi.

Vtrum diſtinctis generibus uitium horti conſerendi ſint. CAP. XXI.

Illa tamen una mihi ratio ſuppetit, celerrime quod propoſuimus efficiendi,ſi ſint ueteranæ uineæ,ut ſeparatorum ſurculorum cuiuſque generis ſingulos hortos inſeramus,ſic paucis annis multa nos millia malleolorum ex inſitis percepturos, atque ita diſcreta ſemina per regiones conſituros,nihil dubito. eius porro faciendæ rei nos utilitas multis de cauſis compellere poteſt: & ut à leuioribus incipiam,primum quòd ad omnem rationem uitæ,non ſolum agricolationis,ſed cuiuſq; diſciplinæ,prudẽtem delectant impenſius ea,quæ proprijs generibus diſtinguntur, quàm quæ paſſim uelut abiecta,& quodã aceruo confuſa ſunt.Deinde quòd uel alieniſſimus ruſticæ uitæ,ſi in agrũ tempeſtiue conſitum ueniat,ſumma cum uoluptate naturæ benignitatẽ miretur, cum iſtinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares ijs beluolæ reſpondent: illinc arcellæ,rurſus illinc ſpioniæ,baſilicæue conueniãt,quibus alma tellus annua uice(uelut æterno quodã puerperio)læta, mortalibus diſtenta muſto demittit ubera. Inter quæ fauẽte Libero fœ
122 tis palmitibus,uel generis albi,uel flauentis,ac rutuli, uel

purpureo nitore micantis, undique uerſicoloribus pomis grauidus collucet autumnus. Sed hæc quamuis plurimum delectent, utilitas tamen uincit uoluptatem. Nã & paterfamiliâs libẽtius ad ſpectaculum rei ſuæ quanto eſt ea luculentior deſcendit, & quod de ſacro numine poeta dicit,

Et quocunque deus circum caput egit honeſtum.

Verùm quocunque domini præſentis oculi frequenter acceſſere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud quod in deſcriptis etiam uitibus contingere poteſt: illa quæ ſunt maxime ſpectanda, perſequar. Diuerſæ notæ ſtirpes nec pariter defloreſcunt, nec ad maturitatem ſimul perueniunt. Quam ob cauſam, qui ſeparata generibus uineta non habet, patiatur alterum incommodum neceſſe eſt, ut aut ſerum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorem facit, aut ſi maturitatem ſerotini expectet, amittat uindemiam præcoquem, quæ plerunque populationibus uolucrum, pluuiiſq; aut uentis laceſſita dilabitur. Si uerò interiectibus capere cuiuſque generis fructũ aueat, primùm neceſſe eſt, ut uindemiatorũ aleam ſubeat: neque enim ſingulis totidẽ antiſtites dare poteſt, qui obſeruent, quique præcipiant, ne acerbæ uuæ cum maturis demetantur: deinde etiam quarum uitium maturitas competit, cum diuerſæ notæ ſint, melioris guſtus ab deteriore corrumpitur, confuſúſque in unum multarum ſapor, uetuſtatis impatiẽs fit: atque ideo neceſſitas cogit agricolam muſti annonam expedire, cum plurimum pretio accedat, ſi uenditio uel in annum, uel in æſtatem certe deferri poſſit. Iam illa generum ſeparatio ſummam commoditatem habet, quòd uinitor ſuam cuique facilius putationem reddet, cum ſcit cuius notæ ſit hortus, quem deputet: ídque in uineis non cõſemineis obſeruari difficile eſt, quia

maior pars putationis per id tempus adminiſtratur, quo
123 uitis neque folium notabile gerit: ac multum intereſt, pluréſne an pauciores materias pro natura cuiuſque ſtirpis uinitor ſummittat, prolixíſue flagellis incitet, an anguſta putatione uitem coerceat. Quinetiam quam cæli partem ſpectat genus quodque uineti plurimū refert: neque enim omni calido ſtatu, nec rurſus frigido lætatur, ſed eſt proprietas in ſurculis, ut alij meridiano axe conualeſcant, quia rigore uitiantur: alij Septentrionem deſiderent, quia contriſtentur æſtu: quidam temperamento lætentur Orientis, uel Occidentis. Has differentias ſeruat pro ſitu, & poſitione locorū, qui genera per hortos ſeparat. Illam quoque non exiguam ſequitur utilitatem, quòd & laborem uindemiæ minorem patitur, & ſumptum. Nam & quæ matureſcere incipiunt, tempeſtiue leguntur, & quæ nondum maturitatem ceperunt uuæ, ſine diſpendio differuntur. Nec pariter uetus, atque tempeſtiuus fructus præcipitat uindemiam, cogitque plures operas quātocunque pretio conducere. Iam & illud magnæ dotis eſt poſſe guſtum cuiuſque generis non miſtum, ſed uere merum condere, ac ſeparatim reponere, ſiue eſt ille bituricus, ſeu baſilicus, ſeu ſpionicus. quæ genera cū ſic diuiſa ſunt, quia nihil interuenit diuerſæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen nobilitātur. neque enim poſt annos quindecim, uel paulò plures deprehendi poteſt ignobilitas in guſtu: quoniam ferè omne uinum poſt id tempus eam qualitatē ſortitur, ut uetuſtate acquirat bonitatem. Quare, ut dicere inſtituimus, utiliſſima eſſ generum diſpoſitio, quam ſi tamen obtinere non poſſis, ſecunda eſt ratio, ut diuerſæ notæ non alias cōſeras uites, quàm quæ ſaporem conſimilem, fructúmque maturitatis eiuſdem præbeant. Potes iam (ſi te cura po-

124

morũ tangit) ultimis ordinibus in ea uineti fine, quæ ſubiacet ſeptentrionibus, ne cum increuerint, obumbrent cacumina ficorum, pirorúmue, & malorum depangere, quæ uel in ſeras interpoſito biẽnij ſpatio, uel ſi generoſa ſint, adulta transferas. Hæc de poſitione uinearũ. Supereſt pars antiquiſſima, ut præcipiamus etiam cultus earum, de quibus ſequenti uolumine pluribus diſſeremus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. IIII.

Contra opinionem Attici, & Celſi non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos uineaticis ſeminibus. CAP. I.

CVM de uineis conſerendis librum à me ſcriptum Publi Siluine cõpluribus agricolationis ſtudioſis relegiſſes, quoſdã repertos eſſe ais, qui cætera quidem noſtra præcepta laudaſſent, unum tamen atque alterum reprehendiſſent: quippe ſeminibus uineaticis nimium me profundos cenſuiſſe fieri ſcrobes adiecto dodrante ſuper altitudinem bipedaneam, quàm Celſus & Atticus prodiderant, ſingulásque uiuiradices ſingulis adminiculis parum prudenter contribuiſſe, cum permiſerint ijdem illi auctores minore ſumptu gemmis diductis duo continua per ordinem ueſtire pedamẽta: quæ utraque ambiguam magis habent æſtimationem, quàm ueram. Etenim (ut quod prius propoſui, prius refellam) ſi contenti bipedanea ſcrobe futuri ſumus, quid ita cenſemus altius

radices uitium ſummo ſolo deſtituit? Hoc autem minus accidit noſtræ ſationi, in qua maiore menſura uitis demittitur. Nã quòd in profundo ſemina frigore laborare dicuntur, nos quoque non diffitemur. Sed non eſt dupõdij & dodrantis altitudo, quæ iſtud efficere poſſit, cum præſertim, quod paulò ante retulimus, depreſſior arbuſtiuæ uitis ſatio tamen effugiat prædictum incommodum.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos ueſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. CAP. II.

Alterum illud, quòd minori impenſa duos palos unius ſeminis flagellis cenſent maritari, falſum eſt. Siue enim caput ipſum demortuum eſt, duo uiduantur ſtatumina, & mox uiuiradices totidem ſubſtituendæ ſunt, quæ numero ſuo rationem cultoris onerant. ſiue uiuit, & ut ſæpe uenit, uel nigri eſt generis uel parum fertilis, non in uno, ſed in pluribus pedamentis fructus claudicat: quanquam etiam generoſæ ſtirpis uitem ſic in duos palos diuiſam rerum ruſticarum prudẽtiores exiſtimant minus fertilem fore, quia cratem factura ſit. Et idcirco ueteres uineas mergis propagare potius, quàm totas ſternere idem ipſe Atticus præcipit: quòd mergi mox facilè radicantur. ita ut quæque uitis ſuis radicibus tanquã proprijs fundamentis innitatur. Hæc autem, quæ toto proſtrata corpore cum inferius ſolũ quaſi cãcellauit, atque irretiuit, cratem facit, & pluribus radicibus inter ſe connexis angitur, nec aliter quàm ſi multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duob⁹ potius ſeminibus depoſitis, quàm unico periclitari, nec id uelut compendiũ conſectari, quod in utranque partem lõge maius afferre poſſit di-

ſpendium. Sed iam prioris libri diſputatio repetit à nobis
127 n *promiſſum ſequentis exordium.*

Nouam conſitionem uineæ, niſi magna, & aſſidua cultura adiuuetur, celeriter interire. CAP. III.

In omni genere impenſarum (ſicut ait Græcinus) plerique noua opera fortius auſpicantur, quàm tuentur perfecta. Nam quidam, ut inquit, ab inchoato domos extruũt, nec peredificatis cultum adhibent. Nonnulli ſtrenuè fabricant nauigia, nec conſummata perinde inſtruunt armamentis miniſtriſque: quoſdam emacitas in armentis, quoſdam exercet in comparandis mancipijs: ſed iiſdem tuẽdis, nulla cura tangit. Multi etiã beneficia quæ in amicos contulerunt, leuitate deſtruunt. Ac ne iſta Siluine miremur, liberos ſuos nonnulli nuptijs uotiſque quæſitos auarè nutriunt, nec diſciplinis, aut cæteris corporis excolunt inſtrumentis. Quid ijs colligitur? ſcilicet plerunque ſimili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime poſitas uineas antequam pubeſcant, uarijs ex cauſis deſtituũt. Alij ſumptum annuum refugientes, & hunc primũ reditum certiſſimum exiſtimantes impẽdere nihil, quaſi plane fuerit neceſſe uineas facere, quas mox auaritia deſerent. Nonnulli magna potius, quàm culta uineta poſſidere pulchrum eſſe ducũt. Cognoui iam plurimos, qui perſuaſum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, niſi diligenti cura, ſcitéque exerceatur, fructuoſum eſſe non poſſe iudicem, tum uel maxime uineas. Res enim èſt tenera, infirma, iniuriæ maxime impatiens, quæ plerunque nimio labore, & ubertate conſumitur perítque, ſi modum non adhibeas, fœcunditate ſua. Cum tamen aliquatenus ſe confirmauit: & ueluti iuuenile robur accepit, negligentiam ſuſtinet. Nouella

uerò, dum adoleſcit, niſi omnia iuſta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, & ſic intabeſcit, ut nullis deinceps impenſis recreari poſſit. Igitur ſumma cura ponenda ſunt quaſi fundamenta, & ut membra infantium à primo ſtatim die conſitionis formãda: quod niſi fecerimus, omnis impenſa incaſſum recidat, nec prætermiſſa cuiuſque rei tempeſtiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine, bene poſitam uineã bonique generis, & bono cultore nunquam non cum magno fœnore gratiam reddidiſſe. Idque non ſolum ratione, ſed etiam exẽplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de uineis ſcripſit, cum refert ex patre ſuo ſæpe ſe audire ſolitum, Paridium quendam Veterenſem uicinum ſuum duas filias, & uineis conſitum habuiſſe fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filiæ dediſſe in dotem, ac nihilo minus æquè magnos fructus ex duabus partibus eiuſdem fundi percipere ſolitum. Minorem deinde filiam nuptui collocaſſe in dimidia parte reliqui agri, nec ſic ex priſtino reditu detraxiſſe. Quo quid conijcit? niſi melius ſcilicet poſtea cultam eſſe tertiam illam fundi partem, quàm antea uniuerſam.

Proſterni uitem in ſcrobẽ, & recuruatam uſque ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. CAP. IIII.

Et nos igitur, Publi Siluine, magno animo uineas ponamus, ac maiore ſtudio colamus. quarum conſitionis ſola illa commodiſſima ratio eſt, quam priore tradidimus exordio, ut facta in paſtinato ſcrobe, tota uitis à media ferè parte ſulci proſternatur, & ad frontem eius ab imo uſque recta materies erigatur, calamóque applicetur. id enim præcipue obſeruandum eſt, ne ſimilis ſit alueo ſcrobs, ſed ut expreſſis angulis uelut ad perpendiculum frontes eius

129 dirigantur. Nam uitis ſupina, & uelut recumbens in alueo depoſita, poſteaquam ablaqueatur uulneribus obnoxia eſt. Nam dum exaltare fortius orbem ablaqueationis foſſor ſtudet, obliquam uitem plerunque ſauciat, & nonnunquam præcîdit. Meminerimus ergo uſque ab imo ſcrobis ſolo rectum adminiculo ſarmentum applicare, & ita in ſummum perducere. Tum cætera, ut priore libro præcepimus. Ac deinde duabus gēmis ſuper extantibus terram coæquare. Deinde malleolo inter ordines poſito crebris foſſionibus paſtinatum reſoluere, atque in puluerem redigere. Sic enim malleoli, & uiuiradices, & reliqua ſemina, quæ depoſuerimus, conualeſcent, ſi mollis, ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorem ſtirpibus præbuerit: nec duritia ſoli nouellas adhuc plantas uelut arcto uinculo compreſſerit.

À conſitione omnibus menſibus fodiendum, & curandum ne herbæ naſcantur. CAP. V.

Numerus autem uertendi ſoli bidentibus (ut uerum fatear) definiendus non eſt, cum quanto crebrior ſit, plus prodeſſe foſſionem conueniat. Sed quoniam impenſarum ratio modum poſtulat, ſatis pleriſque uſum eſt, ex Calendis Martijs uſque in Octobres trigeſimo quoque die nouella uineta confodere, omnéſque herbas, & præcipue gramina extirpare, quæ niſi manu eliguntur, & in ſummum reijciuntur, quantulacunque parte adobruta ſunt, reuiuiſcunt, & uitium ſemina ita perurunt, ut ſcabra, atque retorrida efficiant.

De pampinatione malleolis, & uiuiradicibus facienda. CAP. VI.

Ea porro ſiue malleolo, ſeu uiuiradice depoſuimus, optimum eſt ab initio ſic formare; ut frequenti pampina-

tione ſuperuacua detrahantur: nec patiamur plus quàm in unam materiam uires, & omne alimentum conferre. primò tamen bini pāpini ſummittuntur, ut ſit alter ſubſidio, 130 ſi alter fortè deciderit. Cum deinde paulū induruere uirgæ, tum deteriores ſingulæ detrahūtur. Ac ne quæ relictæ ſunt procellis uentorum decutiantur, molli, & laxo uinculo adſurgentes ſubſequi conueniet, dū clauiculis ſuis quaſi quibuſdā manibus adminicula comprehēdāt. Hoc ſi operarū penuria facere prohibet in malleolo, quem & ipſum pampinare cenſemus: at certè in ordinarijs uitibus utique obtinendū eſt, ne pluribus flagellis emacientur, niſi ſi propaginibus futuris proſpiciemus: ſed ut ſingulis materijs ſeruiant, quarum incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, per quod prorepant in tantum, ut ſequētis anni iugum exuperent, & in fructum curuari poſſint. Ad quam menſurā cum increuerint, cacumina infringenda ſunt, ut potius craſſitudine conualeſcant, quàm ſuperuacua longitudine attenuentur. Idē tamen ſarmentum, quod in materiam ſubmittimus, ab imo uſque in tres pedes & ſemiſſem pāpinabimus, & omnes eius intra id ſpatium nepotes enatos ſæpius decerpemus. Quicquid deinde ſuprà germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis enim conueniet proximo autumno falce deputari ſuperiorem partem, quàm æſtiuo tempore pampinari: quoniam ex eo loco, unde nepotem ademeris, confeſtim alterum fundit: quo enato, nullus relinquitur oculus in ipſa materia, qui ſequenti anno cum fructu germinet.

Tempeſtiuam eſſe pampinationem, qua digito palmites deijciuntur. CAP. VII.

Omnis autem pampinationis ea eſt tempeſtiuitas, dū adeò teneri palmites ſunt, ut leui tactu digiti decutian-

tur.Nam ſi uehementius induruerint;aut maiore niſu con
131 uellẽdi ſunt,aut falce deputandi: quod utrũque uitandum
eſt.alterum quia lacerat matrem, ſi reuellere coneris.al-
terũ quia ſauciat,quod in uiridi, & adhuc ſtirpe imma-
tura fieri noxium eſt.Neque enim eatenus plaga conſiſtit,
qua ueſtigiũ fecit acies: ſed æſtiuis caloribus falce uulnus
penitus impreſſum,latius inareſcit ita,ut non minimam
partem de ipſo matris corpore enecet.Atque ideo ſi iã cau-
libus duris falcem adhibere neceſſe eſt,ij paululum ab ipſa
matre recidendi,& uelut reſeces relinquẽdi ſunt, qui ca-
loris excipiant iniuriam,eatenus qua naſcuntur à latere
palmitis.ultrà enim non ſerpit uaporis uiolentia.In mal-
leolo ſimilis ratio eſt pampinandi,& in longitudinem eli-
ciendi materiam, ſi eo uelimus adminiculo uti, quod ego
ſæpe feci:ſed ſi propoſitum eſt utique recidere,ut bino po-
tius utamur, cum ad unum pampinum iam redegeris, &
ipſe exceſſerit pedalem longitudinem, decacuminare conue
niet, ut in ceruicem potius confirmetur, & ſit robuſtior.
Atque hæc poſitorum ſeminum prima cultura eſt.

Per autumnum ablaqueandam eſſe uineam. CAP. VIII.

Sequens deinde tempus (ut prodidit Celſus, & Atti-
cus,quos in re ruſtica maximè noſtra ætas probauit)am-
pliorem curam depoſcit. Nam poſt Idus Octobris priuſ-
quam frigora inuadant,uitis ablaqueanda eſt,quod opus
adopertas oſtendit æſtiuas radiculas,eáſque prudẽs agri-
cola ferro decîdit.Nam ſi paſſus eſt conualeſcere, inferio-
res deficiunt,atque euenit,ut uinea ſumma parte terreni
radices agat,quæ & frigore infeſtentur, & caloribus ma-
iorem in modum æſtuent, ac uehementer ſitire matrem
in ortu caniculæ cogant. Quare quicquid intra ſeſquipe-

dem natum eſt,cũ ablaqueaueris,recidendum eſt. Sed huius non eadem ratio eſt,quæ amputandi, quæ traditur in ſuperiori parte uitis. Nam minime adleuanda plaga eſt, miniméque applicandum ferramentum ipſi matri:quoniã ſi iuxta truncum radicem præcideris,aut ex cicatrice plures enaſcentur,aut hiemalis, quæ ex pluuijs conſiſtit in lacuſculis ablaqueationis aqua brumæ congelationibus noua uulnera peruret,& ad medullam penetrabit:quod ne fiat,recidere ab ipſo codice inſtar unius digiti ſpatio conueniet,atque ita radiculas præcidere:quæ ſic adẽptæ non amplius pullulant,& à cætera noxa truncum defendũt. Hoc opere cõſummato,ſi eſt hiems in ea regione placida, patens uitis relinquenda eſt: ſin uiolentior id facere nos prohibet,ante Idus Decembris prædicti lacuſculi æquandi ſunt. Si uerò etiam prægelida frigora regionis eius ſuſpecta erũt,aliquid fimi,uel,ſi eſt commodius,columbini ſtercoris,aut in hũc uſum præparatæ ueteris urinæ ſenos ſextarios, antè quàm uitem adobruas, radicibus ſuperfundes. Sed ablaqueare omnibus autumnis oportebit, primo quinquennio,dum uitis conualeſcat:ubi uerò truncus adoleuerit,ferè triennio intermittendus eſt eius operis labor. Nam & minus ferro crura uitium læduntur, nec tam celeriter radiculæ inueterato iam codice enaſcuntur.

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. CAP. IX.

Ablaqueationẽ deinde ſequitur talis putatio,ut ex præcepto ueterum auctorum uitis ad unam uirgulam reuocetur,eáque recidatur duabus gemmis iuxta terram relictis.Quæ putatio non debet ſecundum articulum fieri,ne reformidet oculus:ſed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit,ne ſi tranſuerſa fuerit cicatrix,cæleſtem ſu-

per incidentem aquam contineat. Sed nec ad eam partem, qua eſt gemma, uerùm ad poſteriorem declinatur, ut
133 in terrã potius deuexa, quàm in germen delacrymet. Nãque defluens humor cæcat oculum, nec patitur frõdeſcere.

Quod ſit optimum tẽpus putandi. CAP. X.

Putandi autem duo ſunt tempora: melius autem (ut ait Mago) uernum, antè quàm ſurculus progerminet, quoniam humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem ſecuti ſunt Celſus & Atticus. Nobis neque anguſta putatione coercenda ſemina uidentur, niſi ſi admodum inualida ſunt: neque utique uerno recidenda. Sed primo quidem anno, quo ſunt poſita, frequentibus foſſionibus, omnibus menſibus dum frõdent, ac pampinationibus adiuuanda ſunt, ut robur accipiant. Nec plus quàm uni materiæ ſeruiant, quam ut educauerint, autumno, uel uere ſi magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in ſuperiore parte omiſerat, liberanda cenſemus, atque ita in iugum imponenda. Ea enim leuis, & recta ſine cicatrice uinea eſt, quæ ſe primi anni flagello ſupra iugum extulit. quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideóque prædicti auctores primitias uitis reſecare cenſuerunt. Sed nec utique uerno omnibus regionibus melior putatio eſt. nam ubi cælum frigidum eſt, ea ſine dubio eligenda eſt. Vbi uero aprica loca ſunt, molléſque hiemes, optima, & maxime naturalis eſt autumnalis: quo tempore diuina quadã lege, & æterna fructum cum fronde ſtirpes deponunt.

Quomodo malleolus reſecandus ſit. CAP. XI.

Hoc facere, ſiue uiuiradicem, ſiue malleolum conſeueris, cenſeo. nam illam ueterem opinionem damnauit uſus,

non eſſe ferro tangendos anniculos malleolos, quòd aciem
reformident: quod fruſtra Virgilius, *&* Saſerna, Stolonéſ-
que, & Catones *timuerunt: qui non ſolùm in eo errabant,* 134
quòd primi anni capillamenta ſeminum intacta patieban
tur, ſed & poſt biennium cum uuiradix recidenda erat,
omnem ſuperficiē amputabant ſolo tenus iuxta ipſum ar-
ticulum, ut è duro pullularet. nos autem magiſter artium
docuit uſus primi anni malleolorum formare incremen-
ta, nec pati uitem ſuperuacuis frondibus luxuriantem ſil-
ueſcere: nec rurſus in tantum coercere, quantum antiqui
præcipiebant, ut totam ſuperficiem amputemus. nam id
quidem maxime contrarium eſt. Primùm *quòd cum ad*
terram decideris, ſemina (uelut intolerabili affecta uulne-
re) pleraque intereunt, & nonnulla etiam, quæ pertina-
citer uixerunt, minus fœcundas materias afferunt: ſiqui-
dem è duro quæ pullulant, omnium confeſſione, pampi-
naria ſæpiſſimè fructu carent. Media *igitur ratio ſequen-*
da eſt, ut neque ſolo tenus malleolū recidamus, nec rurſus
in longiorē materiam prouocemus: ſed annotato ſuperioris
anni pollice, ſupra ipſam commiſſuram ueteris ſarmenti
unam, uel duas gemmas relinquemus, ex quibus germinet.

Quemadmodum pedanda ſit uinea, & de canterio. CAP. XII.

Putationem *ſequitur iam pedandæ uineæ cura: uerùm*
hic annus nondū uehementem palum, aut ridicam deſi-
derat: notatum eſt enim à me plerunque teneram uineam
melius adminiculo modico, quàm uehementi palo adquie-
ſcere. itaque aut ueteres (ne nouæ radicem agant) arūdines
binas ſingulis uitibus applicabimus, aut ſi regionis condi-
tio permittit, uetera deponemus haſtilia, quibus adnectan
tur ſingulæ tranſuerſæ perticæ in imam partem ordinis:

quod genus iugi canterium uocant ruſtici: plurimum id refert eſſe, quod paulùm infra curuationem uitis prorepens pampinus ſtatim apprehendat, & in tranſuerſa potius
135 ſe fundat, quàm in edita, uentóſque facilius ſuſtineat ſubnixus canterio. Idque iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum ſe uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda ſit. CAP. XIII.

Deinde ſequitur alligator, cuius officium eſt, ut rectam uitem producat in iugum, quæ ſiue iuxta palum eſt poſita, ut quibuſdam placuit auctoribus, obſeruare debebit, qui adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (ſi fortè curuus eſt) ſequendum putet. nam ea res uncam uitem facit: ſiue (ut Attico, & nonnullis alijs agricolis uiſum eſt) inter uitem & palum ſpatium relinquetur, quod nec mihi diſplicet. Recta arundo adiungenda ſtirpi eſt, & ita per crebra retinacula in iugum perducēda. Vinculi genus quale ſit, quo religantur ſemina, plurimum refert. Nam dum nouella uinea eſt, quàm molliſſimo nectenda eſt: quia ſi uiminibus ſalicis, aut ulmi ligaueris, increſcens uitis ſeipſam præcidit. Optima eſt ergo geniſta, uel paludibus deſectus iuncus, aut ulua. non peſſime tamen in umbra ſiccata faciunt in hunc uſum arundinum quoque folia.

Malleolis iugum imponendum, & quàm altè canterius alleuandus ſit. CAP. XIIII.

Sed & malleolorū ſimilis cura agēda eſt, ut ad unam aut duas gemmas deputatis autumno, uel uere prius quàm germinent, iungentur. is, ut dixi, canterius propius à terra, quàm uitibus ordinarijs ſubmittendus eſt: neque enim editior eſſe debet pedali altitudine, ut ſit quo teneri adhuc pampini ſe capreolis illigent ſuis, ne uentis explantentur: inſequitur deinde foſſor, qui crebris bidentibus æqualiter

& minutim ſoli terga conuertat. Hanc *planam foſſurã ma*
xime nos probamus. nam illa, quam in Hiſpania *hyber-*
nam appellant, cum terra uitibus detrahitur, & in media
ſpatia, interordiniorum confertur, ſuperuacua nobis uide- 136
tur: quia iam præceſſit autumnalis ablaqueatio, quæ & nu
dauit ſummas, & ad inferiores peruenit radiculas, &
hibernos trãſmiſit imbres. numerus autẽ foſſionis, aut idẽ
eſſe debet, qui primi anni, aut una minus. nam utique fre-
quenter ſolum exercendum eſt, dum id incremento ſuo
uites inumbrent, nec patiantur herbam ſubereſcere. Pam-
pinationis eadem debet eſſe ratio huius anni, atque prio-
ris. adhuc enim compeſcenda, quaſi pueritia ſeminum eſt,
nec plus quàm in unum flagellum eſt ſubmittenda: tanto
quidem magis, quòd tenera eius ætas non ſuſtinet, & fœ-
tu, & materijs onerari.

Quemadmodum nouella uinea frequentanda ſit, & propagines faciendæ ſint. CAP. XV.

Sed *cum annicula, menſiúmque ſex ad uindemiam*
perducta eſt, ſublato fructu protinus frequentanda eſt, &
præſidiarij malleoli propagandi ſunt, qui in hunc uſum
fuerant depoſiti: uel ſi ne hi quidẽ ſunt, ex ordinaria uite
in alterum palum mergus eſt attrahẽdus. nam plurimum
intereſt, adhuc noua conſitione, pedamen omne ueſtiri:
nec mox uineam tum ſubſeri, cum fructus capiendus eſt.
Mergi *genus eſt, ubi ſupra terram iuxta adminiculũ uitis*
curuatur, atque ex alto ſcrobe ſummerſa perducitur ad ua
cantem palum: tum ex arcu uehementer citat materiam,
quæ protinus applicata ſuo pedamento ad iugũ euocatur.
Sequẽte *deinde annò inſecatur ſuperior pars curuaturæ,*
uſque ad medullam, ne totas uires matris propagatum fla-
gellum in ſe trahat, & ut paulatim condiſcat ſuis radici-

bus ali: bima deinde præciditur proxime palmam, quæ ex arcu ſummiſſa eſt. & id, quod à matre abſciſſum recens
157 erit, confeſtim altè circunfoditur, & ſcrobiculo facto ad imum ſolum præciditur, adobruitúrque, ut & radices deorſum agat, nec ex propinquo negligenter in ſumma terra reſectũ progerminet. Tempus autem non aliud magis idoneum eſt hunc mergum amputandi, quàm ab Idib. Octob. in Idus Nouemb. ut hibernis menſibus ſuas radices confirmet. nam ſi uere id fecerimus, quo gemmare palmites incipiunt, matris alimentis ſubitò deſtitutus langueſcit.

Quo tempore uiuiradix transferenda ſit.

CAP. XVI.

Eadem ratio eſt in transferendo malleolo. nam in ſecundo autumno, ſi cæli, & loci qualitas patitur, commodiſſime poſt Idus Octobris exemptus conſeritur: ſin autem aliqua terræ, uel aeris repugnat iniuria, tempeſtiuitas eius in proximum uer differtur. neque diutius in uineis relinquendus eſt, ne ſoli uires abſumat: & ordinaria ſemina infeſtet: quæ quanto celerius liberata ſunt conſortio uiuiradicum, tanto facilius conualeſcunt. at in ſeminario licet trimam, atque etiam quadrimam uitem reſectam, uel anguſtè putatam cuſtodire: quoniam non conſulitur uindemiæ. Cum menſem trigeſimum exceſſerit poſita uinea, id eſt tertio autumno uehementioribus ſtaminibus ſtatim impedãda eſt, idque non ut libet, aut fortuitò faciendum. nam ſiue prope truncum defigitur palus, pedali tamen ſpatio recedendum eſt, ne aut premat, aut radicem uulneret, & ut foſſor ab omni parte ſemina circunfodiat: iſque palus ſic ponendus eſt, ut frigorum, & Aquilonum excipiat uiolentiam, uitémque protegat. ſiue medio interordinio pangetur, uel defodiendus eſt, uel prius paxillo perforato

ſolo, altius adigendus, quò facilius & iugum, & fructum ſuſtineat. Nam quanto propius truncus cum ridica ſtatuitur, etiam leuiter defixa ſtabilior eſt: quoniam contingens 138
uitem mutua uice ſuſtinetur, & ſuſtinet. Statuminibus deinde firmiora iuga ſunt alliganda, eaq; uel ſaligneis perticis, uel compluribus quaſi faſciculis arundinum connectuntur, ut rigorem habeant, nec pandātur onere fructuū. nam binæ iam materiæ ſingulis ſeminibus ſummittendæ erunt: niſi ſi tamen gracilitas uitis alicuius anguſtiorē putationem deſiderabit, cuius unus palmes, atque idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendū ſit. CAP. XVII.

Perticæ *iugum firmius faciūt, minúſque operoſum: arūdines pluribus operis iugantur, quoniam & pluribus locis nectuntur: eæque inter ſe conuerſis cacuminibus uinciēdæ ſunt, ut æqualis craſſitudo totius iugi ſit. nam ſi cacumina in unum competunt, imbecillitas eius partis grauata pōdere iam maturū fructum proſternit, & canibus, feríſque reddit obnoxiū. At cum iugum in faſcem pluribus arūdinibus alterna cacuminum uice ordinatum eſt, ferè quinquēnij præbet uſum: neque enim eſt alia ratio putationis, aut cæteræ culturæ, quàm quæ primi biēnij. nā & autumnalis ablaqueatio ſedulò facienda, nec minus uacantibus palis propagines applicandæ. hoc enim opus nunquam intermittendū eſt, quin omnibus inſtauretur annis. Neque enim ea, quæ ſeruntur à nobis, immortalia eſſe poſſunt: attamē æternitati eorū ſic conſulimus, ut demortuis ſeminibus alia ſubſtituamus: nec ad occidionē uniuerſū genus perduci patimur complurium annorum negligētia. quin etiā crebræ foſſiones dandæ, quamuis poſſit una detrahi culturæ prioris anni. pampinationes quoque ſæpe*

adhibendæ : neque enim ſatis eſt ſemel, aut iterum tota æſtate uiti detrahere frondem ſuperuacuã. Præcipuè autem decutienda ſunt omnia, quæ infra trunci caput egerminauerint. item ſi oculi ſinguli ſub iugo binos pampinos emiſerint, quanuis largos fructus oſtendant, detrahēdi ſunt eis ſinguli palmites, quò lætior, quæ ſupereſt materia conſurgat, & reliquũ melius educet fructum. poſt quadrageſimum & alterum menſem perfecta uindemia, ſic inſtituenda eſt putatio, ut ſubmiſſis pluribus flagellis, uitis in ſtellam diuidatur. Sed putatoris officium eſt pedali ferè ſpatio circa iugum uitem compeſcere, ut è capite quicquid tenerum eſt, per brachia emiſſum prouocetur, & per iugum inflexum præcipitetur, ad eam menſuram, quæ terram non poſſit contingere. Sed modus pro uiribus trunci ſeruandus eſt, ne plures palmites ſubmittantur, quàm quibus uitis ſufficere queat. ferè autẽ prædicta ætas læto ſolo, truncóque tres materias, raro quatuor deſiderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuidi debent. nihil enim refert iugum in ſtellam decuſſari, atque diduci, niſi & palmites adiugentur. quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt : nam multi ſimplici ordine fuere contenti. uerùm ſtabilior eſt uinea, & oneri ſarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraque parte iugo deuincta pari libramento uelut anchoris quibuſdã diſtinetur. tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat undique ſubnixa, quàm quæ in ſimplici canterio frequentibus palmitibus ſtipatur. poteſt tamen, ſi uel parum latè diſpoſita uinea, uel parum fructuoſa, cælúmque non turbidum, nec procelloſum habeat, uno iugo contenta eſſe. nam ubi magna uis, & incurſus eſt pluuiarum procellarúmque, ubi frequẽtibus aquis

uitis labefactatur, ubi præcipitibus cliuis uelut pẽdens plurima præſidia deſiderat, ibi quaſi quadrato circũfirmãda eſt agmine. calidis uerò, & ſicioribus locis in omnem partem iugum porrigendum eſt, ut prorepentes undique pam 140 pini iungantur, & condenſati cameræ more, terram ſitientem obumbrent. contrà, frigidis, & pruinoſis regionibus ſimplices ordines inſtituendi: nam & ſic facilius inſolatur humus, & fructus percoquitur, perflatúmque ſalubriorem habet: foſſores quoque liberius, & aptius iactant bidentes, meliúſq; perſpicitur à cuſtodibus fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ ſint.

CAP. XVIII.

Sed quando uineta placuerit ordinare, centenæ ſtirpes per ſingulos hortos ſemitis diſtinguantur: uel (ut quibuſdam placet) in ſemiiugera omnis modus dirimatur, quæ diſtinctio præter illud commodũ, quòd plus ſolis, & uenti uitibus præbet, tum etiam oculos, & ueſtigia domini (res agro ſaluberrima) facilius admittit, certámque æſtimationem in exigendis operibus præbet. neque enim falli poſſumus per paria interualla iugeribus diuiſis. Quinetiam ipſa hortulorum deſcriptio quanto eſt minoribus modulis cõſita, fatigationem ueluti minuit, & ſimul eos, qui opera moliuntur, ad feſtinandum inuitat. nam ferè uaſtitas inſtantis laboris animos debilitat. Nonnihil etiam prodeſt uires, & prouentum cuiuſque partis uinearum noſſe, ut æſtimemus, quæ magis, aut minus colenda ſint. Vindemiatoribus quoque hæ ſemitæ, & iugum, pedamentáque ſarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam uel fructus, uel ſtatumina portentur.

De poſitione iugi, & quatenus à terra leuandum. CAP. XIX.

De poſitione iugi quatenus à terra leuandum ſit, hoc dixiſſe abunde eſt: humillimam eſſe quatuor pedum, cælſiſ-
141 *ſimam ſeptem. quæ tamen in nouellis ſeminibus uitanda eſt.* Neque enim hæc prima conſtitutio uinearũ eſſe debet, ſed per annorum longam ſeriem ad hanc altitudiné uitis perducenda eſt. Cæterum quanto humidius eſt ſolũ, & cælum, humidioréſque uenti, tanto eſt altius attollendũ iugum. Nam lætitia uitium patitur ſe cælſius euagari, fructúſque ſummotus à terra minus putreſcit: & hoc uno modo perflatur uentis, qui nebulam, & rorem peſtiferum celeriter adſiccant, multúmque ad defloreſcendum, & ad bonitatem uini conferunt. Rurſus exilis terra, & accliuis torrénſque æſtu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia eſt, humilius iugum poſcit. At ſi cuncta competunt uoto, iuſta eſt altitudo uineæ pedum quinque: nec tamen dubium, quin uites tanto melioris ſaporis præbeant muſtum, quanto in editiora iuga conſurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium. CAP. XX.

Pedatam uineam, iugatámque ſequitur alligatoris cura, cui antiquiſſimum eſſe debet, ut ſuprà dixi, rectam conſeruare ſtirpem, nec flexum ridicæ perſequi, ne prauitas ſtatuminum ad ſimilitudinem ſui uitem configuret. Id non ſolùm ad ſpeciem plurimum refert, ſed ad ubertatem & ad firmitatem, perpetuitatémque. Nam rectus truncus ſimilem ſui medullam gerit, per quam uelut quodam itinere ſine flexu, atque impedimento facilius terræ matris alimẽta meant, & ad ſummum perueniunt. At quæ curuæ ſunt, & diſtortæ, non æqualiter alligantur, inhiben-

tibus nodis,& ipſo flexu incurſum terreni humoris ueluti ſalebris,retardante.quare cum ad ſummum palum recta uitis extenta eſt,capiſtro conſtringitur, ne fœtu grauata ſubſidat, curuetúrque . tum ex eo loco quod proximum iugo ligatum eſt, brachia diſponuntur in diuerſas partes, palmæque ſuperpoſitæ deorſum uerſus curuantur à uin- 142 *culo.itaque id quod iugo dependet,fructu impletur: rurſúſque curuatura iuxta uinculũ materiam exprimit.Quidam eam partem, quam nos præcipitamus,ſupra iugum porrigunt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minimè probandos puto. Nam dependentibus palmitibus,neque pluuiæ,neque pruinæ,grandinéſue tantum nocent,quantum religatis,& quaſi tempeſtatibus oppoſitis. ijdem tamen palmites prius quàm fructus miteſcant,uariantibus adhuc,& acerbis uuis religari debent, quo minus roribus queant putreſcere,aut uentis, feríſque deuaſtentur. Iuxta decumanũ, atque ſemitas palmites intrinſecus flectendi ſunt.ne prætereuntium incurſu lædãtur. & hac quidem ratione tempeſtiua uitis ad iugum perducitur. Nam quæ uel infirma,uel breuis eſt, ad duas gemmas recidenda eſt,quo uehementiorem fundat materiam,quæ protinus emicet in iugum.*

Nouella uinea quomodo putanda ſit.

CAP. XXI.

Quinquennis uineæ non alia eſt putatio,quàm ut figuretur,quemadmodum ſuprà inſtituimus,néue ſuperuagetur. Sed ut caput trunci pedali ferè ſpatio ſit inferius iugo, quaterníſque brachijs,quæ duramenta quidam uocãt,diuidatur in totidem partes.Hæc brachia ſat erit interim ſingulis palmitibus in fructum ſummitti, donec uineæ iuſti ſint roboris.cum aliquot deinde annis,quaſi iu-

*uenilem ætatem cœperint,quot palmites relinqui debeant,
incertum eſt.Nam loci lætitia plures,exilitas pauciores de
ſiderat.Siquidem luxurioſa uitis niſi fructu compeſcitur,
male defloreſcit, & in materiam , frondémque effundi-
tur,infirma rurſus,cum onerata eſt,affligitur. Itaque pin
gui terra ſingulis brachijs licebit bina iungere flagella,nec
143 tamen numeroſius onerare, quàm ut una uitis octo ſer-
uiat palmitibus: niſi ſi admodum nimia ubertas plures
poſtulabit.illa enim pergulæ magis,quàm uineæ figurā ob
tinet,quæ ſupra hunc modū materijs diſtenditur.nec debe-
mus committere,ut brachia pleniora trunco ſint:uerū aſſi
duè,cum è lateribus eorū flagella licuerit ſummittere,am-
putanda erunt ſuperiora duramenta, ne iugum excedant.
ſed nouellis palmis ſemper uitis renouetur,quæ ſi ſatis ex-
creuerint.iugo ſuperponantur:ſin aliqua earū uel perfra
cta,uel parū procera fuerit,locúmque idoneū obtinebit, un
de uitis anno ſequenti renouari debeat,in pollicem tondea
tur,quem quidam cuſtodem, alij reſecem, nonnulli præſi-
diarium appellant, id eſt,ſarmentum gemmarum duarū,
uel trium,ex quo cum proceſſere fructiferæ materiæ,quic
quid eſt ſuprà uetuſti brachij amputatur,& ita ex nouel-
lo palmite uitis pullulaſcit. Atque hæc ratio bene inſtitu-
tarum uinearum in perpetuum cuſtodienda erit.*

Quemadmodum ueteranæ uineæ reſtituantur. CAP. XXII.

Si uerò aliter formatas acceperimus uineas,& multorum annorum negligentia ſuperuenerint iugum,conſiderandum erit,cuius longitudinis ſint duramina , quæ excedunt prædictam menſuram.Nam ſi duorum pedū, aut paulo amplius fuerint, poterit adhuc uniuerſa uinea ſub iugum mitti.Si autem palus trunco eſt applicitus,is à uite

*ſummouetur, & in medio ſpatio duorum duraminum ad
lineam pangitur: tranſuerſa deinde uitis ad ſtatumen per-
ducitur, atque ita iugo ſubijcitur. At ſi duramenta eius lon
gius exceſſerint, aut in quartum, uel etiam in quintum ſta
tumen prorepſerint, maiore ſumptu reſtituentur mergis.
His nanque, quod nobis maximè placet, propagata celerri- 144
me prouenit. Hoc tamen ſi uetus, & exeſa eſt ſuperficies
trũci, maiorem: at ſi robuſta, & integra, minorem operam
deſiderat. Quippe hiberno tempore ablaqueata fimo ſa-
tiatur, anguſtèq; deputatur, & inter quartum, ac tertium
pedem à terra uiridiſſima parte corticis acuto mucrone
ferramenti uulneratur. Frequentibus deinde foſſuris ter-
ra permiſcetur, ut incitari uitis poſſit, & ab ea maximè
parte, quæ uulnerata eſt, pampinum fundere. Plerunque
autem germen de cicatrice procedit, quod ſiue lõgius pro-
ſiluerit, in flagellum ſummittitur: ſiue breuius, in pollicem:
ſiue admodum exiguum, in furunculum: is ex quolibet uel
minimo capillamento fieri poteſt. Nam ubi unius, aut al-
terius folij pampinus prorepſit è duro, dummodo ad ma-
turitatem proueniat, ſequente uere ſi non abnodatus, ne-
que abraſus eſt, uehementem fundit materiam: quæ cum
conualuit, & quaſi brachium fecit, licet tunc ſuperuaga-
tam partem duramẽti recidere, & ita reliquam iugo ſub-
ijcere. Multi ſequentes compendium temporis, tales uineas
ſupra quartũ pedem detruncant, nihil reformidantes eiuſ-
modi reſectionem: quoniam ferè plurimarum ſtirpium na
tura ſic ſe commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondi-
bus repulluleſcant. Sed hæc quidem ratio minime nobis
placet: ſiquidem uaſtior plaga niſi habeat ſuperpoſitã ua-
lentem materiam, qua poſſit moleſcere, ſolis halitu torre-
tur: mox deinde roribus putreſcit, & imbribus. Attamen*

cum eſt utique uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde
paulum infra terram cõuenit amputare, ut ſuperiecta hu-
mus uim ſolis arceat, & è radicibus nouellos prorumpen
tes caules tranſmittat, qui poſſint uel ſua maritare ſtatu-
mina, uel ſiqua ſunt uidua in propinquo, propaginibus
ueſtire. Hæc autem ita fieri debebunt, ſi uineæ altius po-
145 ſitæ, nec in ſummo labentes radices habebunt, & ſi boni
generis erunt. nanque aliter incaſſum dependitur opera,
quoniam degeneres etiam renouatæ priſtinum ſeruabunt
ingenium, atque ſumma parte terræ uix adhærebunt, &
deficient antè, quàm conualeſcant. Altera ergo uinea fru-
ctuoſis potius ſurculis inſerenda erit, altera funditus ex-
tirpanda & reſerenda, ſi modo ſoli bonitas ſuadebit. at
ſi cum eius uitio conſenuit, nullo modo reſtituendam cenſe-
mus. Loci porrò uitia ſunt, quæ ferè ad internicionem ui-
neta perducunt, macies & ſterilitas, terra ſalſa uel amara,
uligo, præceps & prærupta poſitio, nimium opaca, & ſoli
auerſa, ualles arenoſæ, arenoſus etiam tofus, & plus iuſto
ieiunus ſabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glarea,
& ſiqua eſt proprietas ſimilis, quæ uitem non alit. Cæte-
rum ſi uacat ijs, & horum ſimilibus incommodis, poteſt
ea ratione fieri reſtibilis uinea, quam priore libro præce-
pimus. Illa rurſus mali generis uineta, quæ quanuis robu-
ſta ſint, propter ſterilitatē fructu carent, ut diximus, emen
dantur inſitione facta, de qua ſuo loco diſſeremus, cum ad
eam diſputationem peruenerimus.

Quemadmodū eædem putentur. CAP. XXIII.

Nunc quoniam parum uidemur de putatione uinea-
rum locuti, maximè neceſſariam partem propoſiti operis
diligentius perſequemur. Placet ergo ſi mitis, ac temperata
permittit in ea regione quam colimus, cæli clementia, fa-

cta uindemia ſecundum Idus Octobris auſpicari putationem: cum tamen æquinoctiales pluuiæ præceſſerint, & ſarmenta iuſtam maturitatem cœperint. nã ſiccitas ſeriorem putationem facit. Sin autem cæli ſtatus frigidus, & pruinoſus hiemis uiolentiam denuntiat, in Idus Febr. hanc curã 146 differemus. Atque id licebit facere, ſi erit exiguus poſſeſſionis modus. Nam ubi ruris uaſtitas electionem nobis temporis negat, ualentiſſimam quanque partem uineti frigoribus: macerrimam uere, uel autumno: quinetiam per brumam meridiano axi oppoſitas uites, Aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin ſit horũ uirgultorum natura talis, ut quanto maturius detõſa ſint, plus materiæ: quanto ſerius, plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare aut ſequi debeat. CAP. XXIIII.

Quãdocunque igitur uinitor hoc opus obibit, tria præcipuè cuſtodiat. Primum, ut quammaxime fructui cõſulat. deinde, ut in annum ſequentẽ quamlætiſſimas iã hinc eligat materias. tum etiã, ut quamlongiſſimam perennitatem ſtirpi acquirat. Nã quicquid ex his omittitur, magnum affert domino diſpendiũ. Vitis autem cũ ſit per quatuor diuiſa partes, totidẽ cæli regiones aſpicit. Quæ declinationes cum contrarias inter ſe qualitates habeãt, uariam quoque poſtulant ordinationem pro conditione ſuæ cõſtitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ ſeptentrionibus obiecta ſunt, pauciſſimas plagas accipere debent, & magis ſi putabuntur ingruẽtibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, & unus infra eã cuſtos erit ſummittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites ſubmittantur, qui laborantem matrem feruo-

ribus æſtiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fru
ctum inareſcere. Orientis, atque Occidentis haud ſanè ma-
147 gna eſt in putatione differentia, quoniā ſolem pari hora-
rū numero ſub utroque axe uitis accipit. Modus itaque ma
teriarū is erit, quem dictabit humi, atque ipſius ſtirpis læ
titia. Hæc in uniuerſum, illa per parteis cuſtodiēda ſunt.
Nam ut ab una uite quaſi à quibuſdā fundamentis inci-
piā, ſemper circa crus dolabella dimouenda terra eſt. Et ſi
ſoboles, quam ruſtici ſuffraginē uocāt, radicibus adhæret,
diligenter explātanda, ferróque alleuanda eſt, ut hibernas
aquas reſpuat. Nam præſtat ex uulnere ſobolem repulle-
ſcentē uellere, quàm nodoſam, & ſcabrā plagam relinque-
re. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur,
atque putreſcit. Percuratis deinde quaſi pedibus crura ip
ſa, truncíque circunſpiciendi ſunt, ne aut pampinarius pal
mes internatus, aut uerucæ ſimilis furūculus relinquatur:
niſi ſi iugo ſuperiecta uitis, deſiderabit ab inferiore parte
reuocari. Si uerò trūci pars ſecta ſolis afflatu peraruit, aut
aquis, noxiíſue animalibus, quæ per medullas irrepūt, ca-
uata uitis eſt, dolabella cōueniet expurgare quicquid emor
tuum eſt: deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi codice
ducat cicatricem. Neque eſt difficile, mox alleuatas plagas
terra, quam prius amurca madefeceris, linire: nam & te-
redinem, formicámque prohibet. ſolem etiā, & pluuias ar-
cet eiuſmodi litura, propter quæ celerius coaleſcit, & fru-
ctum uiridem conſeruat. Cortex quoque aridus, fiſſúſque
per ſumma trunci depēdens corpore tenus delibrādus eſt,
quòd & melius uitis quaſi ſordibus liberata conualeſcit,
& minus uino fæcis affert. Iam uerò muſcus, qui more cō-
pedis crura uitium deuincta comprimit, ſitúque & ueter-
no macerat, ferro diſtringendus, & eradendus eſt. Atque

hæc in ima parte uitis. Nec minus ea, quæ in capite ſeruanda ſint, deinceps præcipiātur. Plagæ, quas in duro uitis accipit, obliquæ, rotundǽque fieri debent: nā citius con- 148
ualeſcunt, & quandiu cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt. Tranſuerſæ plus humoris & excipiunt, & continent. eam culpam maximè uinitor fugito. Sarmenta lata, uetera, male nata, cōtorta, deorſum ſpectantia recidito. Nouella, & fructuaria recta ſummittito. Brachia tenera, & uiridia ſeruato. arida, & uetera falce amputato. Vngues cuſtodū annotinos reſecato. In quatuor fermè pedes ſupra terram uitem elatam totidem brachijs componito, quorum ſingula ſpectent decuſſati iugi partes. tum uel unum flagellum, ſi macrior uitis erit: uel duo, ſi plenior, brachio cuique ſummittito, eáque iugo ſuperpoſita præcipitato. Sed meminiſſe oportebit, ne in eadem linea, unóque latere brachij eſſe duas materias, pluréſue patiamur. Nanque id maximè uitē infeſtat, ubi non omnis pars brachij pari uice laborat, atq; æqua portione ſuccum proli ſuæ diſpenſat, ſed ab uno latere exugitur. Quo fit ut ea uena, cuius omnis humor aſſumitur, uelut icta fulgure areſcat. Vocatur etiam focaneus palmes, qui ſolet in bifurco medius prorepere, & idcirco eum prædicto uocabulo ruſtici appellant, quòd inter duo brachia, quà ſe diuidit uitis, enatus uelut fauces obſidet, atque utriuſque duramenti alimenta præripit. Hunc ergo tāquam æmulum diligenter ijdem amputant, & abnodant, priuſquàm corroboretur. Si tamen ita præualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id quod imbecillius eſt, tollitur, & ipſe focaneus ſummittitur. Reciſo enim brachio, æqualiter utrique parti uires mater ſumminiſtrat. Igitur caput uitis pēdens infra iugum conſtituito, unde ſe pādant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus

quotānis uitis renouetur, amputatis ueteribus, & ſummiſſis nouis palmitibus, quarum delectus ſcitè faciendus eſt.
149 Nam ubi magna materiarum facultas eſt, putator cuſtodire debet, ne aut proximas duro; id eſt, à trūco, & capite uitis relinquat, aut rurſus extremas. Nam illæ minimum uindemiæ conferunt, cū exiguum fructum præbēt, ſimiles ſcilicet pampinarijs: hæ uitē exhauriunt, quia nimio fœtu onerāt, & uſque in alterū, ac tertiū palum, quod uitioſum eſſe diximus, ſe extendūt. Quare medio in brachio commodiſſimè palmæ ſummittentur, quæ nec ſpem uindemiæ deſtituāt, nec emacient ſtirpem ſuam. nōnulli fructus auidius eliciūt, extrema & media flagella ſummittendo, nec minus proximum duro ſarmentū in cuſtodem reſecando: quod faciendū, niſi permittentibus ſoli, & trunci uiribus minimè cenſeo. Nam ita ſe induunt uuis, ut nequeant maturitatem capere, ſi benignitas terræ, atque ipſius trunci lætitia non adſit. Subſidiarius, idémque cuſtos in pollicem reſecari non debet, cū palmæ, ex quibus proximi fructus ſperantur, idoneo loco ſitæ ſunt. nam ubi ligaueris eas, & in terrā ſpectantes deflexeris, infra uinculū materias exprimes. At ſi longius, quàm ritus agricolarū permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluuia perrepſerit, cuſtodem ualidum, & quammaximum iuxta truncum duorum articulorum, uel trium relinquemus, ex quo quaſi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium: ut ſic reciſa uitis, ac renouata intra iugum contineatur. Sed in ſummittendo cuſtode hæc maximè ſunt obſeruanda. Primùm, ne reſupina cælū, ſed prona potius plaga terrā ſpectet: ſic enim & gelicidijs ipſa ſe protegit, & ab ſole obumbratur. deinde ne ſagittæ, ſed ungulis quidem ſimilis fiat reſectio: nā illa celerius, & latius emoritur; hæc

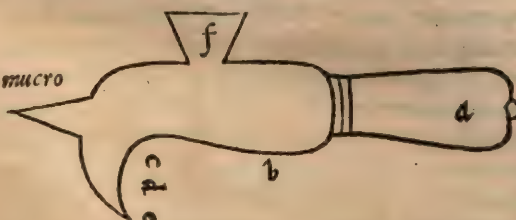
tardius, & anguſtius reformidat. Quódq; etiam uſurpari
uitioſiſſimè animaduerto, maximè uitandũ eſt. Nam dum
ſeruiũt decori, quo ſit breuior cuſtos, & ſimilis pollici, iux- 150
ta articulũ ſarmentum recidunt. Id autem plurimum offi-
cit, quoniam ſecundum plagam poſita gemma pruinis, &
frigore, tũ deinde æſtu laborat. Optimum eſt igitur medio
ferè internodio ſubſidiarium tõdere palmitem, deuexámque
reſectionem facere poſt gemmam, ne (ut iam anteà dixi-
mus) ſuperlacrymet, & gemmantem cæcet oculum. Sed
ſi reſecis facultas non erit, circunſpiciẽdus eſt furunculus,
qui quamuis anguſtiſſime præciſus in modũ uerrucæ pro-
ximo uere materiam exigat, quam uel in brachium, uel in
fructuarium remittimus, ſi neque is reperiatur, ſaucianda
ferro eſt, atque exulceranda uitis in ea parte, qua pam-
pinum ſtudemus elicere. Iam uerò ipſos palmites, quos uin
demiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos
magnopere cenſeo. Sed in ijs recidendis alia conditio eſt, at-
que alia in ijs, quæ procedunt è trunco, nam quicquid eſt,
quod è duro prominet, uehementius applicata falce abno-
datur, atque eraditur, quò celerius obducat cicatricem. Rur
ſus quicquid è tenero proceſſit, ſicut nepos, parcius deton-
detur: quoniam ferè coniũctam gerit ab latere gemmam,
cui conſulendum eſt, ne falce deſtringatur. preſſius enim
ſi abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuul-
neratur: propter quod palmes, quem mox in germinatio-
ne citauerit, imbecillis, ac minus fructuoſus erit: tum etiam
magis obnoxius uentis, ſcilicet quia infirmus de cicatrice
prorepſerit. Ipſius autem materiæ, quam ſummittemus,
longitudini modum difficile eſt imponere. Plerique tamen
in tantum prouocant, ut curuata, & præcipitata per iu-
gum nequeat terram contingere. Nos ſubtilius diſpicien-

da illa cenſemus: primùm uitis habitum: nam ſi robuſta eſt,
ampliores materias ſuſtinet: deinde ſoli quoque pinguitu-
151 *dinem, quæ niſi adeſt, quanuis ualidiſſimã uitem celeriter*
necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed *longi pal*
mites non menſura, uerum gemmarũ numero æſtimantur.
nam ubi maiora ſunt ſpatia inter articulos, licet eouſq; ma
teriam producere, dum penè terrã contingat: nihilo minus
enim paucis frõdeſcet pampinis. At *ubi ſpiſſa internodia,*
frequentéſque oculi ſunt, quanuis breue ſarmentum, multis
palmitibus uireſcit, & numeroſo fœtu exuberat. Quare
modus talis generis neceſſariò maximè eſt adhibendus, ne
procerioribus fructuarijs oneretur. Et *ut conſideret uini-*
tor proximi anni magna, nécne fuerit uindemia. Nã *poſt*
largos fructus parcendum eſt uitibus, & ideo anguſtè pu-
tandum: poſt exiguos, imperandum. Super *cætera illud*
etiã cenſemus, ut duris, tenuiſſimíſque & acutiſſimis ferra-
mentis totũ iſtud opus exequamur: obtuſa enim, & hebes,
& mollis falx putatorẽ moratur, eóque minus operis efficit,
& plus laboris affert uinitori. Nam *ſiue curuatur acies,*
quod accidit molli, ſiue tardius penetrat, quod euenit in
retuſo & craſſo ferramento, maiore niſu eſt opus. Tum
etiam plagæ aſperæ, atque inæquales, uites lacerãt. Neque
enim uno, ſed ſæpius repetito ictu res trãſigitur. Quo ple-
runq; fit, ut quod præcidi debeat, perfringatur, & ſic uitis
laniata, ſcabratáque putreſcat humoribus, nec plagæ cõſa-
nẽtur. Quare magnopere monẽdus putator eſt, ut prolixet
aciem ferramenti, & quantũ poſſit, nouaculæ ſimilẽ red-
dat. Nec *ignoret in quaque re, qua parte falcis utendũ ſit.*
Nam *plurimos per hãc inſcitiam uaſtare uineta comperi.*

Figura falcis. CAP. XXV.

E*ſt autem ſic diſpoſita uinitoriæ falcis figura, ut ca-*

pulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob ſimi
litudinem nominetur. quæ flectitur, ſinus: quæ à flexu pro- 152
currit, ſcalprum. quæ deinde adunca eſt, roſtrum appel-
latur. cui ſuperpoſita ſemiformis Lunæ ſpecies, ſecuris di-
citur. Eiúſque uelut apex pronus imminens, mucro uocatur.
Harum partium quæque ſuis muneribus fungitur, ſi mo-
do uinitor gnarus eſt. Nam cum in aduerſum preſſa ma-
nu deſecare quid debet, cultro utitur: cum autem retrahe-
re, ſinu: cum alleuare, ſcalpro: cum incauare, roſtro: cum
ictu cædere, ſecuri: cum in anguſto aliquid expurgare, mu-
crone. Maior autem pars operis in uineam ductim potius,
quàm cæſim facienda eſt. Nam ea plaga, quæ ſic efficitur,
uno ueſtigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrũ,
atque ita quæ deſtinauit præcidit. Qui cæſim uitem petit,
ſi fruſtratus eſt (quod ſæpe euenit) pluribus ictibus ſtirpẽ
uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio eſt: quæ (ut retu-
li) ductu falcis non ictu conficitur.

a Capulus.
b Culter.
c Sinus.
d Scalprum.
e Roſtrum.
f Securis.

De cura adminiculandæ, iugandǽque uineæ. CAP. XXVI.

His peractis, ſequitur (ut ante iam diximus) adminiculandæ, iugandǽque uineæ cura, cui ſtabiliendæ melior eſt ridica palo, neque ea quælibet: nam eſt præcipua cuneis fiſſa olea quercus, & ſuber, ac ſi qua ſunt ſimilia ro-

bora. Tertium obtinet locum pedamen teres, ídque maxi-
153 me probatur ex iunipero, & lauru, & cupreſſu. Recte e-
tiam faciunt ad eam rem ſilueſtres pinus, atque etiã ſam
buci probabilis uſus: tamen in his hæc, eorúmque ſimilia
pedamenta poſt putationem retractanda ſunt, partéſque
eorum putres dedolandæ. Atque alia conuertenda, quæ
ſynceritatem habent: alia ſummouenda, quæ uel carioſa,
uel iuſto breuiora ſunt, eorúmque in uicem idonea repo-
nenda, iacentia ſtatuenda, declinata corrigẽda. Iugo ſi non
erit opus noua ſartura, recentia uincula inſerantur. Si re-
ſtituendũ uidebitur ante quàm uitis palo applicetur, per-
ticis uel arundinibus connectatur, ac tum demum (ſicut
in nouella præcipimus) uitem iuxta caput, infráque bra-
chia colligemus cum ridica: ídque facere non oportebit om-
nibus annis eodem loco, ne uinculum incidat, & trun-
cum ſtrangulet. Brachia deinde ſub ſtella quadripartitò lo
cabimus, teneróſque palmites ſuper iugum ligabimus nihil
repugnantes naturæ, ſed ut quiſquis obſequetur, leuiter
curuabitur, ne deflexu frangatur, néue iam tumentes gẽ-
mæ detergeantur. atque ubi duæ materiæ per unam par
tem iugi mittentur, media pertica interueniat, directéq; pal
mæ per iugorum compluuia decurrant, & uelut merſæ
cacuminibus in terram deſpiceant. Id ut ſcitè fiat, memi-
nerit alligator, ne retorqueat ſarmentum, ſed tantum in-
flexum deuinciat, & ut omnis materia, quæ nihil poteſt
præcipitari, iugo ſuperponatur, ut potius innixa perticæ,
quàm è uinculo pendeat. Sæpe enim notaui per impru-
dentiam ruſticos ſubijcere iugo palmam, & ita colligare,
ut ſolo uimine ſuppendeat. quæ uinea cum accipit pam-
pini & uuarum pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare, aut ſequi debeat. CAP. XXVII.

Sic deinde ordinata *uineta feſtinabimus emundare, ſar-*
mentiſque, & calametis librare. Quæ ſicco tamen ſolo le-
genda ſunt, ne lutoſa humus inculcata maiorem foſſori la- 154
borem præbeat, qui protinus adhuc ſilentibus uineis in-
ducendus eſt. Nam *ſi palmis incipientibus, progemmanti-*
búſque foſſorem immiſeris, magnam partem uindemiæ de-
cuſſeris. Igitur *ante quàm gemment, per diuortium ueris,*
atque hiemis quamaltiſſime fodiendæ uineæ ſunt, quo læ-
tius, atque hilarius pullulent. Eæque *ubi ſe frontibus, &*
uuis ueſtierint, teneris caulibus necdũ adultis modus adhi-
bẽdus eſt. Idémque *uinitor, qui ante ferro, nunc manu de-*
cutiet, umbráſque compeſcet, ac ſuperuacuos pampinos de-
turbabit. nam id plurimum refert, non inſcitè facere, ſi-
quidem uel magis pampinatio, quàm putatio uitibus con-
ſulit. nam illa quanuis multum iuuat, ſauciat tamen, &
reſecat: hæc clementius ſine uulnere medetur, & anni ſe-
quentis expeditiorem putationem facit. Tum *etiam uitem*
minus cicatricoſam reddit: quoniam id ex quo uiride, &
tenerum decerptum eſt, celeriter conſaneſcit. Super *hæc*
materiæ, quæ fructum habent, melius conualeſcunt, & u-
uæ commodius inſolatæ percoquuntur. Quare prudentis
eſt, ac maxime callentis uinitoris æſtimare, ac diſpicere,
quibus locis in annũ debeat materias ſummittere: nec or-
bos tantum detrahere palmites, uerum etiam frugiferos,
ſi ſupra modum ſe numerus eorum profuderit. ſiquidem
euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, qui-
bus binos detrahere oportet, quò commodius ſingulos alu-
mnos educẽt. Eſt *enim ſapiẽtis ruſtici reputare, num maio-*
re fructu uitis ſe induerit, quàm ut perferre eũ poſſit. Ita-

que non ſolũ frondem ſuperuacuam debet decerpere, quod
ſemper faciendum eſt, uerum interdum partem aliquam
fœtus decutere, ut ubere ſuo grauatam uitem leuet. Idque
faciet uarijs de cauſis pampinator induſtrius, etiam ſi non
155 erit maior fructus, quàm ut matureſcere queat. Si autem
continuus ſuperioribus annis dapſili prouentu fatigata ui-
tis fuerit, requieſcere, ac refici par erit, & ſic futuræ ma-
teriæ conſulendum. Nam cacumina flagellorum confrin-
gere luxuriæ comprimendæ cauſa, uel è dura parte aut à
trunco ſurgentes pampinos ſubmouere oportebit: niſi ad
renouandã uitem unus, atque alter ſeruandus eſt. Tum è
capite quicquid inter brachia uiret explantare: atque eos,
qui per ipſa duramenta ſteriles, nequicquam matrem oc-
cupant, palmites detergere, cuiuſlibet uel pueri eſt officiũ.

Quomodo pampinari, & quot foſſuris uinea excoli debeat. CAP. XXVIII.

Tempus autem pampinationis antè, quàm florem uitis oſtendat, maxime eſt eligendum: ſed & poſtea licet eãdem repetere. Medium igitur eorum dierum ſpatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit: pubeſcentem uero, & quaſi adoleſcentem conuenit religare, folijſque omnibus nudare, tum & crebris foſſionibus implere: nam fit uberior puluerationibus. Nec inficior pleróſque ante me ruſticarum rerum magiſtros tribus foſſuris contentos fuiſſe: ex quibus Græcinus, qui ſic refert, Poteſt uideri ſatis eſſe conſtitutam uineam ter fodere. Celſus quoque, & Atticus conſentiunt tres eſſe motus in uite, ſeu potius in omni ſurculo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo matureſcat. Hos ergo motus cenſent foſſioninibus concitari. Non enim natura, quod uult ſatis efficit,

niſi eam labore cum ſtudio inueris. Atque hæc colendarũ uinearum cura eſt, quæ finitur uindemia.

De *inſerẽdis uitibus, & inſitione tuẽda.* CAP. XXIX.

Redeo *nunc ad eam partem diſputationis, qua ſum* 156
profeſſus uitium inſerẽdarum, tuendarúmque inſitionum præcepta. Tempus *inſerendi* Iulius Atticus *tradidit ex* Calend. Nouemb. *in* Calendas Iunias *quoad poſſe cuſtodiri ſurculum, ſiue gemmam affirmat.* Eóque *debemus intelligere nullam partem anni excipi, ſi ſit ſarmẽtis alendis facultas.* Id *porro in alijs ſtirpium generibus, quæ firmioris, & ſuccoſioris libri ſunt, poſſe fieri ſanè conceſſerim.* In *uitibus nimis temere tot menſium ruſticis inſitionem permiſſam diſſimulare, non eſt fidei meæ: non quòd ignorem brumæ temporibus aliquando inſitam uitem comprehendere: ſed non quid in uno uel altero experimento caſu fiat: uerum quid certa ratione plerunque proueniat diſcentibus, præcipere debemus.* Etenim *ſi exiguo numero periclitandum ſit, in quo maior cura temeritati medetur, poſſum aliquatenus conniuere.* Cum *uero uaſtitas operis etiam diligentiſſimi agricolæ curam diſtendat, omnem ſcrupulum ſummouere debemus. eſt enim contrarium quod* Atticus *præcipit.* Nam *idem per brumam negat rectè putari uineã. quæ res, quamuis minus lædat uitem, merito tamen fieri prohibetur, quòd frigoribus omnis ſurculus rigore torpet: nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem conſanet.* Atque *idem* Atticus *non prohibet eodem ipſo tempore inſerere, quod tum, & totius obtruncatione uitis, & cum eiuſdem reſectionis fiſſura præcipit fieri.* Verior *itaque ratio eſt inſerendi tepentibus iam diebus poſt hiemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod poſſit aut ſurculum inſitum, aut fiſſuræ pla-*

gam inurere. Permiſerim tamen feſtinantibus autumno ui
tem inſerere: quia non diſſimilis eſt eius aeris qualitas uer
næ. ſed quocunque quis tempore deſtinauerit inſerere, non
157 aliam ſciat eſſe curam ſurculis explorādis, quàm quæ tra-
dita eſt priore libro, cum de malleolis eligendis præcepimus:
quos ubi generoſos, & fœcundos, & quammaturiſſimos
uiti detraxerit, diem quoque tepidum, ſilentémque à uentis
eligat. Tum conſideret ſurculum teretem, ſolidíque corpo-
ris, nec fungoſæ medullæ, crebris etiam gemmis, & breui-
bus internodijs: nam plurimum intereſt non eſſe longum
ſarmentum, quod inſeratur, & rurſus plures oculos, qui-
bus egerminet, ineſſe. Itaque ſi ſunt longa internodia, ne-
ceſſe eſt ad unam, uel ſummum duas gemmas recidere ſur
culum, ne proceriorem faciamus, quàm ut tempeſtates, &
uentos, & imbres immobilis pati poſſit. Inſeritur autem
uitis uel reſciſſa, uel integra perforata terebra: ſed illa fre
quentior, & penè omnibus agricolis cognita inſitio: hæc ra
rior, & paucis uſurpata. de ea igitur prius diſſeram, quæ
magis in conſuetudine eſt. Reciditur uitis plerunque ſupra
terram, nonnunquam tamen & infra, quò loco magis ſoli-
da eſt, atque enodis. cum iuxta terram inſita eſt, ſurculus
adobruitur cacumine tenus: at cum editior eſt à terra, fiſſu
ra diligenter ſubacto luto linitur, atque ſuperpoſito muſco
ligatur, quòd & calores, & pluuias arceat. temperatur ita
ſurculus, ut calamo non abſimilis, coagmentet fiſſuram, ſub
qua nodus in uite deſideratur, qui quaſi alliget eam fiſſu
ram, nec rimam patiatur ultrà procedere. Is nodus etiam
ſi quatuor digitis à reſectione abfuerit, illigari tamen eum
prius quàm uitis findatur, conueniet, ne cum ſcalpro fa-
ctum fuerit iter ſurculo, plus iuſto plaga hiet: calamus au-
tem non amplius tribus digitis debet alleuari: æqualiter

*ex ea parte, qua raditur, ut ſit leuis: eáque raſura ita dedu-
citur, ut medullam contingat uno latere, atque altero pau-
lo ultra corticem diſtringatur, figuretúrque in ſpeciem cu-
nei, ſic ut ab ima parte acutus ſurculus, latere altero ſit te- 158
nuior, atque altero plenior: pérque tenuiorem partem in-
ſertus eo latere arctetur quo eſt plenior, & utrinque con
tingat fiſſuram. Nam niſi cortex cortici ſic applicetur, ut
nullo loco tranſluceat, nequit coaleſcere. Vinculi genus ad
inſitionem nõ unum eſt: alij uiminibus obſtringunt: non-
nulli circundant libro fiſſuram: plurimi ligant iunco, quod
eſt aptiſſimum. Nam uimen, cum inaruit, penetrat, & in-
ſecat corticem: propter quod molliora uincula magis pro-
bamus, quæ cum circunuenere truncum, adactis arundineis
cuneolis arctantur. ſed antiquiſſimum eſt, & ante hæc ab-
laqueari uitem, radicéſque ſummas, uel ſoboles amputari,
& poſt hæc adobrui truncum: íſque cum comprehendit, à-
liam rurſus exigit curam: nam ſæpius pampinandus eſt,
cum germinat, frequẽtiúſque detrahẽdæ ſunt ſoboles, quæ à
lateribus, radicibúſque prorepunt: tum quod ex inſito pro-
fundit ſubligandum, ne uento ſurculus motus labefacte-
tur, aut explanetur tener pampinus: qui cum excreuit, ne-
potibus orbandus eſt, niſi ſi propter penuriam, & cal-
uitium loci ſumitur in propagines autumnus. deinde fal-
cem maturis palmitibus admouet: ſed putationis inſitis
cuſtoditur ea ratio, ut ubi nulla deſideratur propago, u-
nus ſurculus euocetur in iugum: alter ita recidatur, ut adæ-
quetur plaga trunco, ſic tamen nequid radatur è duro. Pã-
pinandum non aliter eſt, quàm in nouella uiuiradice: pu-
tandũ uerò ſic, ut uſque in quartum annum parcius impe-
retur, dum plaga trunci ducat cicatricem. atque hæc per
fiſſuram inſitarum eſt ordinatio. In illa autem quæ fit per*

terebrationem,primum de uicino fructuoſiſſimam oportet
conſiderare uitem,ex qua (uelut traducem inhærẽtem ma
tri)palmitem attrahas, & per foramen tranſmittas: hæc
enim tutior, & certior eſt inſitio, quoniam etſi proximo
uere non comprehendit,ſequente certè,cum increuit,coniũ-
159 *gi cogitur, & mox à matre reciditur, atque ita ſuperficies*
inſitæ uitis uſque ad receptum ſurculum obtruncatur. hu-
ius traducis ſi non eſt facultas, tum detractum uiti quàm
recentiſſimum eligitur ſarmentũ, & leuiter circunraſum,
ut cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atque ita
luto circunlinitur reſecta uitis, ut totus truncus alieni ge-
neris uiti ſeruiat: quod quidem non fit in traduce, qui à
materno ſuſtinetur ubere,dum inoleſcat. ſed aliud eſt fer-
ramentum,quo priores uitem perforabant:aliud,quod ipſe
uſu nunc magis aptum comperi. Nã antiqua terebra,quam
ſolam ueteres agricolæ nouerant,ſcobem faciebat, perure-
bátque eam partem,quam perforauerat,deuſta porro ra-
ro reuireſcebat,uel cum priore coaleſcebat,in eáque nec in-
ſitus ſurculus comprehendebat: tum etiã ſcobis nunquam
ſic eximebatur,ut non inhæreret foramini. ea porro inter-
uentu ſuo prohibebat corpus ſurculi corpori uitis applica-
ri. nos terebram,quam gallicam dicimus,ad hanc inſitio-
nem commenti longe habiliorem,utiliorémque comperimus.
nam ſic excauat truncum, ne foramen inurat: quippe non
ſcobem,ſed ramenta facit,quibus exemptis,plaga leuis re-
linquitur,quæ facilius omni parte ſedentem ſurculum con
tingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat an-
tiqua terebra. Igitur ſecundum uernum æquinoctiũ per-
fectam uitium inſitionem habeto,locíſque aridis, & ſiccis
nigram uitem inſerito,humidis albam: neque eſt ulla eius
propagandi neceſſitas,ſi modo tam mediocris eſt craſſitu-

do trunci, ut incrementum inſiti plagam poſſit contegere,
& niſi tamen uacuus locus demortui capitis uitem repo-
ſcit: quod cum ita eſt, alter ex duobus ſurculis mergitur, al
ter eductus ad iugum in fructum ſummittitur: neque inu-
tile ex ea uite, quam merſeris, enaſcentes in arcu propagi 160
nis pampinos educare, quos poſſis mox, ſi ita competet, uel
propagare, uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum, uiminum, & de ſalicto. CAP. XXX.

Quoniam conſtituendis, colendíſque uineis, quæ uidebantur utiliter præcipi poſſe, diſſeruimus, pedaminum, iugorúmque & uiminum proſpiciendorum tradenda ratio eſt. hæc enim quaſi quædam dotes uineis ante præparantur, quibus ſi deficitur agricola, cauſam faciendi uineta non habet, cum omnia, quæ ſunt neceſſaria, extra fundum quærenda ſint: nec emptionis tantum (ſicut ait Atticus) precium onerat uitis rationem, ſed eſt etiam comparatio moleſtiſſima. conuehẽda ſunt enim tempore iniquiſſimo hyberno. quare ſalices uiminales, atque arundineta, uulgaréſque ſiluæ uel conſultò conſitæ è caſtaneis prius facienda ſunt. Viminalium (ut Atticus putat) ſingula iugera, ſufficere poſſunt quinis, & uigenis iugeribus ligandæ uineæ: arundineti ſingula iugera, uigenis iugandis: caſtaneti iugerum totidem palandis, quot arundineti iugandis: ſalicem uel riguus ager, uel uliginoſus optime, nec incommode tamen alit planus, & pinguis, atque is debet conuerti bipalio (ita enim præcipiunt ueteres) in duos pedes & ſemiſſem ſalicto deſtinatum ſolum: nec refert cuius generis uimen ſeras, dum ſit lentiſſimum. putant tamen tria eſſe genera præcipuè ſalicis, Græcæ, Gallicæ, Sabinæ, quam plurimi uocant amerinam. Græca flaui coloris eſt, Gallica

obſoleti purpurei, & tenuiſſimi uiminis. Amarina ſalix gracilem uirgam, & rutilam gerit. Atque hæ uel cacuminibus, uel taleis deponuntur. Perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiarij orbiculi craſſitudinem non excedant, optime panguntur, eouſque ad ſolidum demittuntur. Taleæ ſeſquipedales terreno immerſæ paululum obruuntur. Riguus locus ſpatia laxiora deſiderat, eáque ſenum pedum per quincuncem recte faciunt: ſiccaneus ſpiſſiora ſic, ut ſit facilis acceſſus colentibus ea, quinum pedum interordinia eſſe abunde eſt, ut tamen in ipſa linea conſitionis alterna uacuis intermiſſis bipedaneis ſpatijs conſiſtant ſemina. Satio eſt eorum priuſquam germinent, dum ſilent uirgæ, quas arboribus detrahi ſiccas conueniet. nam roſidas ſi recideris, parum proſperè proueniunt: ideo pluuij dies in exputanda ſalice uitantur: fodienda ſunt primo triennio ſalicta crebrius, ut nouella uineta, cum deinde conualuerint, tribus foſſuris contenta ſunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quanuis adhibeatur cura, plurimæ ſalices intereunt, quarum in loco ex propinquo mergis propagari debent, curuatis, & defoſſis cacuminibus, quibus reſtituatur quicquid interci dit. anniculus deinde mergus decidatur à ſtirpe, ut ſuis radicibus tanquam uitis ali poſſit.

De geniſta. CAP. XXXI.

Perarida loca, quæ genus id uirgultorum non recipiunt, geniſtam poſtulant: eius cum ſit ſatis firmum, tum etiam lentiſſimum eſt uinculũ. Seritur autem ſemine, quod cum eſt natũ, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cum id tempus exceſſit, omnibus annis more ſegetis iuxta terrã demeti poteſt: cætera uincula, qualia ſunt ex rubo, maiorem operam, ſed in egeno tamen neceſſariam exigunt.

Perticalis ferè ſalix eundem agrum, quem uiminalis, deſiderat, melior tamen riguo prouenit, atque ea taleis conſeritur, & cum germinauit ad unam perticam ſummittitur, crebróque foditur, atque exherbatur, nec minus, quàm uinea pampinatur, ut in longitudinem ramorũ potius, quàm 162
in latitudinem euocetur. ſic culta quarto demum anno ceditur. Nã quæ uinculis præparatur, poteſt annicula præcidi ad ſemiſſem ſupra duos pedes, ut è trunco fruticet, & in brachia uelut humilis uinea diſponatur: ſi tamen ſiccior fuerit ager, bima potius reſecabitur.

De arundinetis. CAP. XXXII.

Arundo minus alte paſtinatur, melius tamen bipalio ſeritur: ea cum ſit uiuaciſſima, nec recuſet ullũ locum, proſperius reſoluto, quàm dẽſo: humido, quàm ſicco: uallibus, quàm cliuis: fluminum ripis, & limitibus ac uepretis commodius, quàm medijs agris deponitur. Seritur bulbus radicis, ſeritur & talea calami, nec minus toto proſternitur corpore. bulbus tripedaneis interuacantibus ſpatijs obrutus anno celerius maturam perticam præbet: talea, & tota arundo ſerius prædicto tempore euenit: ſed ſiue reciſa in dupondium, & ſemiſſem talea, ſiue totæ arundines proſtratæ deponantur, extent earum cacumina oportet. quòd ſi obruta ſunt, totæ putreſcunt. Sed cultus arundinetis primo triennio non alius eſt, quàm cæteris. cum deinde conſenuit, repaſtinandũ eſt: ea eſt autem ſenectus, cum uel exaruit ſitu, & inertia pluriũ annorum, uel ita dẽſatum eſt, ut gracilis, & cannæ ſimilis arundo prodeat. Sed illud deintegro refodi debet, hoc poteſt intercidi, & diſrarari, quod opus ruſtici caſtrationem uocant: quæ tamen reſectio arundineti cæca eſt, quia non apparet in terra quid aut tollẽdum ſit, aut relinquendum: tolerabilius ta-

men arundo caſtratur,antequam cæditur:quatenus calami uelut indices demonſtrant , quid eruendum ſit. tempus repaſtinandi, & conſerendi eſt prius, quàm oculi arundinum egerminent:cæditur deinde poſt brumam. nam uſque in id tempus incrementum capit,ac tum compeſci-
13 tur,cum obrigant hyberno frigore.Fodiendum quoties & uineta:ſed & macies eius,cinere uel alio ſtercore iuuanda eſt,propter quod cæſum plerique incendunt arũdinetum.

De caſtaneis,& caſtanetis. CAP. XXIII.

Caſtanea roboribus proxima eſt, & ideo ſtabiliendis uineis habilis : eius enim in repaſtinato nux poſita celeriter emicat, & poſt quinquennium cæſa more ſalicti recreatur,atque in palum formata ferè uſque in alterã cæſionem perennat:ea pullam terram,& reſolutam deſiderat,ſabulonem humidũ,uel refractum tofum non reſpuit: opaco,& ſeptentrionali cliuo lætatur,ſpiſſum ſolum, & rubicoſum reformidat:ſeritur ab Nouembri menſe per totam hiemem ſicca terra,& repaſtinata in altitudinem dupondij,& ſemiſſis: nuces in ordinem ſemipedalibus:ordines autem quinûm pedum ſpatijs dirimuntur:in altitudinem dodrantis caſtanea depreſſis ſulcis committitur, qui ubi nucibus ſunt conſiti priuſquam complanentur, breues arundines ab latere caſtanearum panguntur , ut per hos ſationis indices cautius fodi,& runcari poſſint: ſimul atque ſemina ſtillauerint , & iam bima transferri queunt, interuelluntur; ac bini pedes arbuſculis uacui relinquuntur, ne denſitas plantas emaciet. ſpiſſius autem ſemen propter uarios caſus deponitur:nam interdum prius quàm enaſcatur, aut ſiccitatibus nux inareſcit, aut aquarum abundantia putreſcit : interdum ſubterraneis animalibus ſicuti muribus & talpis infeſtatur : propter

quæ ſæpe nouella caſtaneta calueſcunt: atque ubi frequentanda ſunt, melius ex uicino, ſi competit (mergi more) pertica declinata propagatur, quàm exempta reſeritur: hæc enim uelut immota ſua ſede uehementer germinat. at quæ radicitus exempta, & depoſita eſt, biennio reformidat. propter quod compertum eſt commodius nucibus, quàm uiuiradicibus eiuſmodi ſiluas inſtitui. Spatia huiuſce ſationis, quæ ſuprà ſcripta ſunt, capita caſtanearum recipiunt M. M. D. CCCLXXX. *cuius ſummæ (ſicut ait Atticus) ex facili iugera ſingula præbebunt ſtatuminum duodena millia. etenim taleæ propius ſtirpem reciſæ quadrifidas plerunque, ac deinde ſecundæ taleæ eiuſdem arboris bifidas ridicas ſuppeditant: quod genus fiſſilis adminiculi manet diutius, quàm teres palus. Cultus eiuſdē eſt foſſionis, poſitioniſq;, qui uineæ ſupputari debet bimæ, quinetiam trimæ: nam bis ferro repetenda eſt ueris principio, ut incitetur eius proceritas. Poteſt etiam quercus ſimili ratione ſeri, uerum biennio tardius, quàm caſtanea deciditur. propter quod ratio poſtulat tempus potius lucrari, niſi ſi dumoſi, glareoſique montes, atque ea genera terræ, quæ ſuprà diximus, glandem magis, quàm caſtaneam poſtulabunt. Hæc de uineis Italicis, uinearúmque inſtrumentis, quantum reor, non inutiliter, & abunde diſſerui, mox agricolarum prouincialium uineaticos, nec minus noſtratis, & Gallici arbuſti cultus traditurus.* 16

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA

LIB. V.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. CAP. I.

S VPERIORIBVS *libris,quos ad te de conſtituendis colẽdiſque uineis* Siluine *ſcripſeram,nonnulla defuiſſe dixiſti, quæ agreſtium operum ſtudioſi deſiderarent, neq; inficior aliqua me præterijſſe,quã-*
165 *uis inquirentem ſedulò,quæ noſtri ſeculi cultores,quǽque ueteres literarum monumentis prodiderunt: ſed cum ſim profeſſus ruſticæ rei præcepta,niſi fallor,non aſſeueraueram, quæ uaſtitas eius ſcientiæ contineret, cuncta me dicturum,ſed plurima: nam illud in unius hominis prudentiam cadere non poterat. neque enim eſt ulla diſciplina, aut ars, quæ ſingulari conſummata ſit ingenio: quapropter ut in magna ſilua boni uenatoris eſt indagãter feras quamplurimas capere,nec cuiquam culpæ fuit non omnes cœpiſſe,ita nobis ſatis,abundéque eſt,tam diffuſæ materiæ, quam ſuſcepimus, maximã partem tradidiſſe: quippe cum in ea uelut omiſſa deſiderentur,quæ non ſunt propria noſtræ profeſſionis, ut proxime cum de commetiendis agris rationem* M. Trebellius *noſter à me requireret, uicinum adeò atque coniunctum eſſe cenſebat demonſtrãti quemadmodum agrum paſtinaremus, præcipere etiam paſtinatum quemadmodum metiri debeamus,quod ego non agricolæ, ſed menſoris officium eſſe dicebam, cum præſer-*

*tim ne architecti quidem, quibus neceſſe eſt menſurarum
noſſe rationem, dignentur conſummatorum ædificiorum,
quæ ipſi diſpoſuerint, modum comprehendere, ſed aliud
exiſtiment profeſſioni ſuæ conuenire, aliud eorũ, qui iam
extructa metiuntur, & impoſito calculo perfecti operis
rationem computant, quo magis ueniam tribuendam eſ-
ſe noſtræ diſciplinæ cenſeo, ſi eatenus progreditur, ut di-
cat, qua quidque ratione faciendum, non quantum id ſit,
quod effecerit. Verum quoniam familiariter à nobis tu
quoque Siluine præcepta menſurarũ deſideras, obſequar
uolũtati tuæ, cum eo, ne dubites id opus geometrarum ma
gis eſſe quàm ruſticorum, déſque ueniam, ſiquid in eo
fuerit erratum, cuius ſciẽtiam mihi non uindico: ſed ut ad
rem redeam, modus omnis areæ pedali menſura compre-
hẽditur, qui digitorũ eſt XVI. pes multiplicatus in paſſus, 166
& actus, & climata, & iugera, & ſtadia, centuriáſq;, mox
etiã in maiora ſpatia procedit. Paſſus pedes habet quinq;:
actus minimus (ut ait M. Varro) latitudinis pedes quatu-
or, longitudinis habet pedes CXX. Clima quoquouerſus
pedum eſt LX. actus quadratus undique finitur pedibus
CXX. hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat
iunctum, nomen iugeri uſurpauit: ſed hunc actum prouin
ciæ Bæticæ ruſtici agnam uocant: ijdémque triginta pedũ
latitudinem, & CLXXX longitudinem porcam dicunt:
At Galli candetum appellant in areis urbanis, ſpatium
centum pedum, in agreſtibus autem pedũ CL. quod ara-
tores cadetum nominant: ſemijugerum quoque arepennem
uocant: ergo (ut dixi) duo actus iugerum efficiunt longitu-
dine pedum CCXL, latitudine pedum CXX. que utræ-
que ſummæ inter ſe multiplicatæ quadratorũ faciunt pe-
dum uigintiocto millia & octingentos: ſtadiũ deinde ha-*

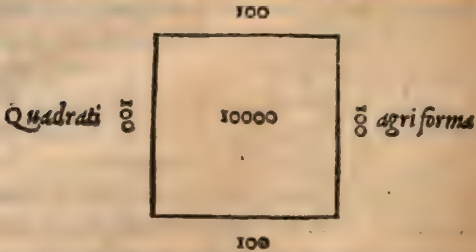
bet paſſus CXXV.*id eſt pedes.*DCXXV.*quæ octies mul tiplicata efficit mille paſſus:ſic ueniunt quinque millia pedum.*Centuriam *nunc dicimus(ut idem* Varro *ait)ducentorũ iugerum modũ:olim autem ab centum iugeribus uocabatur centuria,ſed mox duplicata nomen retinuit: ſicuti tribus dictæ primum à partibus populi tripartito diuiſi, quæ tamen nunc multiplicatæ priſtinum nomen poſſident.* H*æc non aliena, nec procul à ratiocinio, quod tradituri ſumus,breuiter præfari oportuit.nunc ueniamus ad propoſitum.* I*ugeri partes non omnes poſuimus, ſed eas,quæ cadunt in æſtimationem facti operis: nam minores perſequi ſuperuacuum fuit, pro quibus nulla merces dependitur.*I*gitur(ut diximus)iugerũ habet quadratorum pedum*
167 *uigintiocto millia & octingentos: qui pedes efficiunt ſcrupula* CCLXXXVIII.V*t autem à minima parte,id eſt ab dimidio ſcrupulo incipiam,pars quingenteſima ſeptuageſimaſexta pedes efficit quinquaginta: id eſt iugeri dimidium ſcrupulum: pars ducenteſima octogeſimaoctaua pedes centum: hoc eſt ſcrupulum: pars* CXLIIII. *pedes* CC.*hoc eſt ſcrupula duo: pars ſeptuageſimaſecunda, pedes* CCCC.*hoc eſt ſextula,in qua ſunt ſcrupula quatuor. pars quadrageſimaoctaua, pedes* DC. *hoc eſt ſicilicus,in quo ſunt ſcrupula ſex.pars uigeſimaquarta,pedes milleducentos,hoc eſt ſemũcia, in qua ſunt ſcrupula* XIII.*pars duodecima duo millia & quadringentos,hoc eſt uncia,in qua ſunt ſcrupula* XXIIII.*pars ſexta, pedes quatuor millia & octingentos,hoc eſt ſextans, in quo ſunt ſcrupula* XLVIII.*pars quarta pedes ſeptem millia & ducẽtos, hoc eſt quadrans, in quo ſunt ſcrupula* LXXII. *pars tertia pedes nouemmillia & ſexcentos, hoc eſt triens, in quo ſunt ſcrupula* XCVI. *pars tertia & unaduodecima,*

*ped. duodecimmillia, hoc eſt quincunx, in quo ſunt ſcru-
pula* C X X. *pars dimidia pedes quatuordecim millia &
quadringentos, hoc eſt ſemis, in quo ſunt ſcrupula* C X L-
I I I I. *pars dimidia & unaduodecima, pedes ſexdecim
millia & octingentos, hoc eſt ſeptunx, in quo ſunt ſcrupu
la* C L X V I I I. *partes duæ tertiæ, pedes decẽnouem mil
lia & ducẽtos, hoc eſt bes, in quo ſunt ſcrupula* C X C I I.
*partes treſquartæ, pedes unum & uiginti millia & ſex-
cẽtos, hoc eſt dodrãs, in quo ſunt ſcrupula* C C X V I. *pars
dimidia & tertia. ped. uigintiquatuormillia, hoc eſt dex-
tans, in quo ſunt ſcrupula* C C X L. *partes duæ tertiæ &
una quarta, pedes uigintiſexmillia & quadringentos, hoc
eſt deunx, in quo ſunt ſcrupula* C C L X I I I I. *Iugerum
pedes uigintioctomillia & octingentos, hoc eſt* As, *in quo
ſunt ſcrupula* C C L X X X V I I I. *Iugeri autem modus* 186
*ſi ſemper quadraret, & in agendis menſuris in longitudi
nem haberet pedes* C C X L. *in latitudinem pedes* C X X.
*expeditiſſimum eſſet eius ratiociniũ. ſed quoniam diuer-
ſæ agrorum formæ ueniunt in diſputationem, cuiuſque ge-
neris ſpecies ſubijciemus, quibus quaſi formulis utemur.*

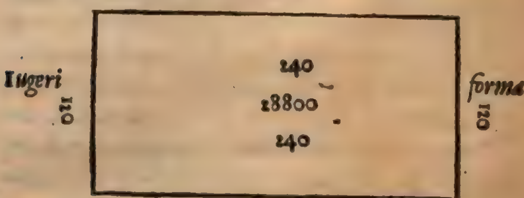
De *uarijs agrorum formis, & eorum dimenſionibus.* CAP. II.

Omnis *ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam ſemicirculi, uel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati menſura facillima eſt: nam cum ſit undique pedũ totidem, multiplicantur in ſe duo latera, & quæ ſumma ex multiplicatione effecta eſt, eã dicimus eſſe quadratorum pedum: tanquam eſt locus quoquouerſus* C. *pedum: ducimus centies centenos, fiunt decemmillia.* Di*cemus igitur eũ locum habere decemmillia pedum quadra-*

torum, quæ efficiunt iugeri trientem, & ſextulã, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.

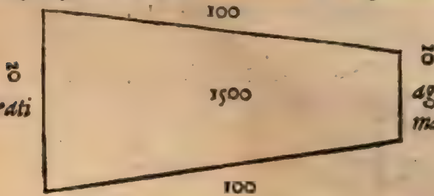

At ſi longior fuerit, quàm latior, ut exẽpli cauſa iugeri forma pedes habeat longitudinis CCXL, *latitudinis pedes* CXX: *ita ut paulo ante dixi, latitudinis pedes cum lõgitudinis pedibus ſic multiplicabis centies uicies duceni qua-*
169 *drageni fiunt uigintioctomillia, & octingẽti.* Dicemus iuge*rum agri tot pedes quadratos habere.* Similitérque *fiet de omnibus agris, quorum longitudo maior ſit latitudine.*

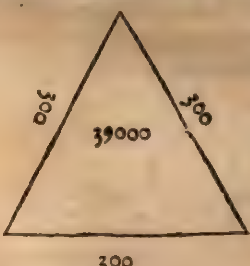
Sin *autem cuneatus ager fuerit, ut puta longus pedes centum: latus ex una parte pedes* XX, *& ex altera pedes decem, tunc duas latitudines componemus, fiet utraque ſumma pedes* XXX. Huius *dimidia pars eſt quindecim, quã cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille & quingentos.* Hos *igitur in eo cuneo quadratos pedes eſſe di*

cæmus,quæ pars erit iugeri ſemuncia,& ſcrupula tria.

Cuneati agri forma

At ſi tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris,hanc formam ſequêris . Eſto ager triangulus pedum quoquò uerſus tricentorum. Hunc numerum in ſe multiplicato,fiunt ped.nonagintamillia. Huius ſummæ partem tertiam ſumito, id eſt, trigintamillia : item ſumito decumam,id eſt, nouemmillia. Vtranque ſummam componito, fiũt pedes triginta nouem millia.Dicemus hãc ſummam pedum quadratorum eſſe in eo triquetro. Quæ menſura efficit iugerum,& trientem,& ſicilicum.

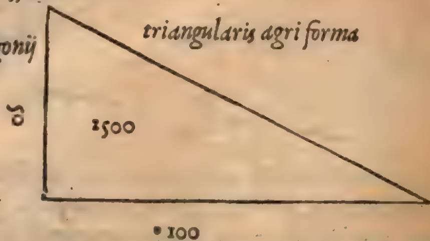

Triquetri agri forma 170

Sed ſi triangulus diſparibus fuerit lateribus ager,tanquã in ſubiecta forma, quæ habet rectum angulum,aliter ratiocinium ordinabitur. Eſto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta , & alterius pedum centum.Has duas ſummas in ſe multiplicato,quin

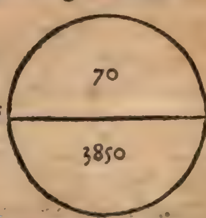
quagies centeni fiunt quinquemillia. Horum pars dimidia duomilliaquingenti: quæ pars iugeri unciam, & ſcrupulum efficit.

Orthogonij triangularis agri forma

Si rotundus ager erit, ut circuli ſpeciem habeat, ſic pedes ſumito. Eſto area rotunda, cuius diametros habeat pedes LXX. Hoc in ſe multiplicato, ſeptuagies ſeptuageni fiunt quatuor millia & noningenti. Hanc ſummam undecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintatriamillia nongenti. Huius ſummæ quartamdecimam ſubduco, ſcilicet pedes triamilliaoctingenti, & quinquaginta. Hos eſſe quadratos in eo circulo dico. Quæ ſumma efficit iugeri ſexcunciam, ſcrupula duo & dimidium.

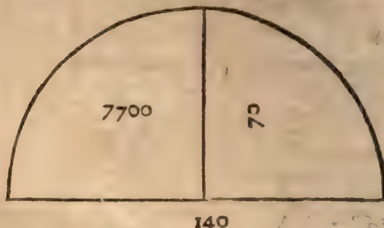
Rotundi agri forma

Si ſemicirculus fuerit ager, cuius baſis habeat pedes CXL. curuaturæ autem latitudo pedes LXX. oportebit multiplicare latitudinem cum baſi, ſeptuagies centeni quadrageni fiunt nouemmillia & octingenti. Hæc undecies mu

tiplicata fiunt centum ſeptemmillia & octingenti. Huius *ſummæ quartadecima eſt ſeptemmillia & ſeptingenti.hos pedes eſſe dicemus in ſemicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem ſcrupula quinque.*

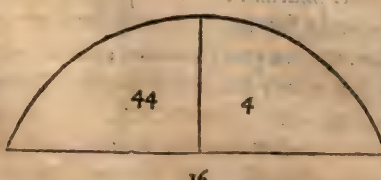
Semicir
cularis

agri
forma

Si *autē minus, quàm ſemicirculus erit,arcū ſic metiemur.* E*ſto arcus, cuius baſis habeat pedes* X V I. *latitudo autem pedes* I I I I.*Latitudinē cum baſi pono.*Fit *utrunq; pedes* X X. Hoc *duco quater,ſiunt* L X X X. *horū pars dimidia eſt* X L. I*tem ſexdecim pedū, qui ſunt baſis pars dimidia* V I I I.*hi* V I I I *in ſe multiplicati,fiūt* L X I I I I.Q*uartamdecimam partem duco, ea efficit pedes* I I I I. *paulò amplius,hoc adijcies ad quadraginta.*Fit *utraque ſumma pedes* X L I I I I.*hos in arcu quadratos eſſe dico,qui faciūt iugeri dimidium ſcrupulum quinta & uigeſima parte minus.* 172

Minor ſe
micirculo

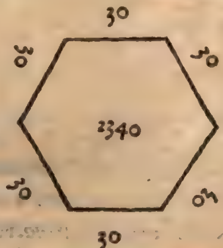

agri
forma

Si *fuerit ſex angulorum,in quadratos pedes, ſic redigitur.* E*ſto hexagonum quoquouerſus lineis pedum* X X X. La-

tus unum in ſe multiplico tricies triceni fiunt D C C C C. Huius ſummæ tertiam partem ſtatuo C C C. eiuſdem partem decumam X C. fiunt C C C X C. Hoc ſexies ducendū eſt, quoniam ſex latera ſunt, quæ conſummata efficiunt duomilliatricenteni & quadraginta. Tot igitur pedes quadratos eſſe dicemus. Itaque erit iugeri uncia dimidio ſcrupulo, & decima parte ſcrupuli minus.

Hexagoni

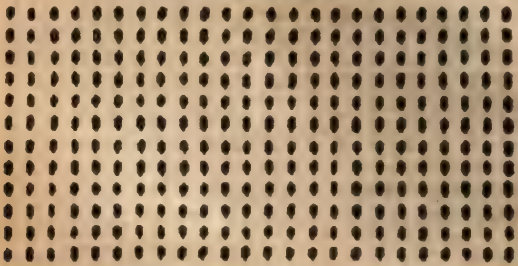
agri forma

Inter uites pangendas quot pedes relinquendi ſint. CAP. III.

His igitur uelut primordijs talis ratiocinij perceptis
non difficiliter menſuras inibimus agrorum, quorū nunc
omneis perſequi ſpecies & longum, & arduum eſt. Duas
etiam nunc formulas præpoſitis adijciā, quibus frequen-
ter utuntur agricolæ in diſponendis ſeminibus. Eſto ager
longus pedes milleducentos, latus pedes C X X. in eo ui-
tes diſponendæ ſunt ita, ut quini pedes inter ordines re-
173 linquātur. Quæro quot ſeminibus opus ſit, cum quinum
pedum ſpatia inter ſemina deſiderantur. Duco quintam
partem longitudinis, fiunt C C X L. & quintam partem
latitudinis, hoc eſt X X I I I I. his utriſque ſummis ſem-
per ſingulos aſſes adijcio, qui efficiunt extremos ordines,
quos uocant angulares. Fit ergo altera ſumma ducento-
rum quadraginta unius, altera uigintiquinq;. Has ſum-

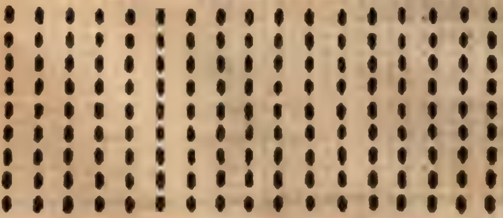
mas ſic multiplicato, quinquies & uicies duceniquadrageni ſinguli. fiunt ſex millia & uigintiquinque. Totidem *dices opus eſſe ſeminibus.*

Semina *inter quinos pedes.*

Similiter *inter ſenos pedes ſi uoles ponere, duces ſextam partem longitudinis milleducentorum, fiunt* C C. *& ſextam latitudinis* C X X, *id eſt* X X. His *ſummis ſingulos aſſes adijcies, quos dixi angulares eſſe. fiunt* C C I, *&* X X I. H*as ſummas inter ſe multiplicabis uicies & ſemel, ducentos & unum, atque ita efficies quatuormillia ducentos & uigintiunum.* Totidem *ſeminibus opus eſſe dices.*

Semina *inter ſenos pedes.* 174

Similiter *ſi inter ſeptenos pedes ponere uoles ſeptimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies aſſes angulares, eodem modo, eodémque ordine conſumma-*

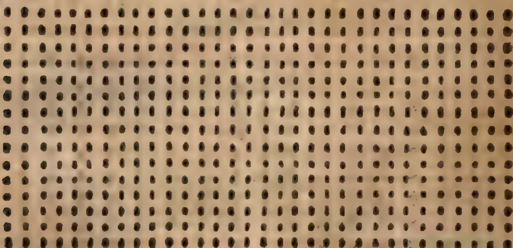
bis numerum ſeminum.

Semina inter ſeptenos pedes.

Denique quotcunque pedum ſpatia facienda cenſueris, totam partem longitudinis, & latitudinis duces, & prædictos aſſes adijcies. Hæc cum ita ſint, ſequitur uti iugerum agri, qui habet pedes CCXL. *longitudinis, & latitudinis pedes* CXX. *recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatium minimum eſſe placet uitibus ponendis) per longitudinem ſemina* LXXXI, *per latitudinem inter quinos pedes ſemina* XXV. *Qui numeri inter ſe multiplicati fiunt ſeminum duomillia & uigintiquinque.*

175 *Semina inter ternos pedes.*

Vel ſi quoquouerſus inter quaternos pedes uinea erit diſpoſita, longitudinis ordo habebit ſemina LXI. *latitudinis* XXXI. *qui numeri efficiũt in iugero uites millcoctin-*

gentas & nonagintaunam. uel ſi in lõgitudinem per quaternos pedes, in latitudinem per quinos pedes fuerit diſpoſita, ordo longitudinis habebit ſemina L X I, latitudinis X X V. Quòd ſi inter quinos pedes conſitio fuerit, per lõgitudinem ordinis habebit ſemina X L I X, & rurſus per latitudinẽ ſemina X X V. qui numeri duo inter ſe multiplicati efficiunt milleducentum & uigintiquinque. At ſi per ſenos pedes eundem uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubiũ eſt quin longitudini dandæ ſint X L I uites, latitudini autem uigintiuna. quæ inter ſe multiplicatæ efficiunt numerum D C C C L X I. Sin autem inter ſeptenos pedes uinea fuerit conſtituenda, ordo per longitudinem recipiet capita trigintaquinque, per latitudinem X V I I I. qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt D C X X X. Totidem dicemus ſemina præparanda. At ſi inter octonos pedes uinea conſeretur, ordo per longitudinem recipiet ſemina X X X I, per latitudinem autem X V I. qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt C C C C X C V I. At ſi inter nouenos pedes, ordo in lõgitudinem recipiet ſemina uigintiſeptẽ, & 176
in latitudinem quatuordecim, hi numeri inter ſe multiplicati faciunt C C C L X X V I I I. At ſi inter denos pedes, ordo lõgitudinis recipiet ſemina X X V, latitudinis X I I I. hi numeri inter ſe multiplicati faciunt C C C X X V. & ne in infinitum procedat diſputatio noſtra, eadem portione, ut cuique placuerint laxiora ſpatia, ſemina faciemus. Ac de menſuris agrorum, numeriſque ſeminum dixiſſe abunde ſit. nunc ad ordinem redeo.

De cultura prouincialiũ uinearum. CAP. IIII.

Vinearum prouincialium plura genera eſſe comperi. ſed ex iis, quas ipſe cognoui, maxime probantur, uelut arbuſculæ breui crure ſine adminiculo per ſe ſtãtes: deinde

quæ pedaminibus adnixæ ſingulis iugis imponuntur: eas ruſtici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circummunitæ per ſtatumina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyróſque flectuntur: eas nonnulli characatas uocant. Vltima eſt conditio ſtratarum uitium, quæ ab enata ſtirpe confeſtim uelut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem ſationis ferè eadem eſt conditio. Nam uel ſcrobe, uel ſulco ſemina deponũtur: quoniam paſtinationis expertes ſunt externarum gentium agricolæ: quæ tamen ipſa penè ſuperuacua eſt ijs locis, quibus ſolum putre, & per ſe reſolutum eſt: nanque hoc imitamur arando (ut ait Virgilius) quod etiam paſtinando. itaque Cãpania, quoniam uicinum ex nobis capere poteſt exemplum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius ſoli minorem operam deſiderat. ſicubi autem denſior ager prouincialis ruſtici maiorem poſcit impenſam, quod nos paſtinando efficimus, ille ſulco facto conſequitur, ut laxius ſubacto ſolo deponat ſemina.

177 Repetitio eorum quæ dicta ſunt, per ſingula genera. CAP. V.

Sed ut ſingula earum, quæ propoſui uinearũ genera perſequar, prædictum ordinem repetã. Vitis quæ ſine adminiculo ſuis uiribus conſiſtit, ſolutiore terræ ſcrobe, denſiore ſulco ponenda eſt. Sed & ſcrobes, & ſulci plurimum proſunt, ſi in locis temperatis, in quibus æſtas non eſt perferuida. ante annum fiant, quàm uineta conſerantur, ſoli tamen ante bonitas exploranda eſt. nam ſi ieiuno, atque exili agro ſemina deponentur, ſub ipſum tempus ſationis ſcrobs, aut ſulcus faciendus eſt. Si ante annũ fiant, quàm uinea conſeratur, ſcrobs in longitudinem, altitudinémque defoſſus tripedaneus abunde eſt: latitudine tamen bipeda

*tea:uel ſi quaternum pedum ſpatia inter ordines relictu-
ti ſumus, commodius habemus eãdem quoquouerſus da-
re menſuram ſcrobibus. nõ amplius tamen quàm in tres
pedes altitudinis depreſſis. Cæterum quatuor angulis ſe-
mina applicabuntur ſubiecta minuta terra, & ita ſcrobes
adobruentur. Sed de ſpatijs ordinum eatenus præcipien-
dum habemus, ut intelligant agricolæ ſiue aratro uineas
culturi ſint, laxiora interordinia relinquenda: ſiue biden-
tibus, anguſtiora. ſed neque ſpatioſiora, quàm decem pe-
dum: neque contractiora, quàm quatuor. Multi tamen or-
dines ita diſponunt, ut per rectam lineam binos pedes, aut
ut plurimum ternos inter ſemina relinquant. Tranſuerſa
rurſus laxiora ſpatia faciant, per quæ uel foſſor, uel ara-
tor incedat. Sationis autem cura nõ alia debet eſſe, quàm
quæ tradita eſt à me tertio uolumine. Vnum tamen huic
conſitioni Mago Carthaginienſis adijcit, ut ſemina ita de-
ponantur, ne protinus totus ſcrobs terra compleatur, ſed
dimidia ferè pars eius ſequẽte biennio paulatim adæque- 178
tur. Sic enim putat uitem cogi deorſum agere radices.*

*Hoc ego ſiccis locis fieri utiliter non negauerim, ſed ubi
aut uliginoſa regio eſt, aut cæli ſtatus imbrifer, minime
faciundum cenſeo. Nam conſiſtens in ſemiplenis ſcrobibus
nimius humor antequam conualeſcant, ſemina necat.
Quare utilius exiſtimo repleri quidem ſcrobes ſtirpe de-
poſita, & cum ſemina comprehẽderint, ſtatim poſt æquino-
ctium autumnale debere diligenter, atque alte ablaqueari,
& reciſis radiculis, ſiquas in ſummo ſolo citauerint, poſt
paucos dies adobrui. ſic enim utrunque incommodum ui-
tabitur, ut neque radices in ſuperiorem partem euocentur,
neque immodicis pluuijs parũ ualida uexẽtur ſemina. Vbi
uerò iam corroborata fuerint, nihil dubium eſt, quin cæle*

ſtibus aquis plurimum inuentur. Itaque locis quibus clementia hiemis permittit, adapertas uites relinquere, & tota hieme ablaqueatas habere eas conueniet. De qualitate autem ſeminum inter auctores non conuenit. Alij malleolo protinus conſeri uineam melius exiſtimant, alij uiuiradice: de qua re quid ſentiam, iam ſuperioribus uoluminibus profeſſus ſum. Et nunc tamen hoc adijcio, eſſe quoſdam agros, in quibus non æquè bene tranſlata ſemina, quàm immota reſpondeant: ſed iſtud rariſſime accidere. Notandum itaque & diligenter explorandū eſſe, & quid quæq; ferat regio, & quid quæque recuſet. depoſitā ergo ſtirpē, id eſt, malleolum, uel uiuiradicem formare ſic conuenit, ut uitis ſine pedamine cōſiſtat. hoc autem protinus effici non poteſt. Nam niſi adminiculum teneræ uiti, atque infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ ſe applicabit. itaque poſito ſemini arundo adnectitur, quæ uelut infantiam eius tueatur, atque educet, producátque in tantam ſtaturā, quātam permittit agricola. ea porrò non debet eſſe ſubli-
179 mis: nam uſque in ſeſquipedem coercendum eſt. cum deinde robur accipit, & iam ſine adiumento conſiſtere ualet, aut capitis, aut brachiorum incrementis adoleſcit: nam duæ ſpecies huius quoque culturæ ſunt: alij capitatas uineas, alij brachiatas magis probant. quibus cordi eſt in brachia uitem componere, conuenit ut à ſumma parte, qua deciſa nouella uitis eſt, quicquid iuxta cicatricem citauerit, conſeruari, & in quatuor brachia pedalis menſuræ diuidere, ita ut omnem partem cæli ſingula aſpiciant. ſed hæc brachia nō ſtatim primo anno procera ſummittuntur, ne oneretur exilitas uitis, ſed compluribus putationibus in prædictā menſuram educuntur: deinde ex brachijs quaſi quædā cornua prominentia relinqui opor

tet, atque ita totam uitem omni parte in orbem diffundi. Putationis autem ratio eadem eſt, quæ in iugatis uitibus: uno tantum differt, quòd pro materijs longioribus pollices quaternum aut quinum gemmarũ relinquuntur: pro cuſtodibus autem bigemmes reſeces fiũt. in ea deinde uinea quã capitatam diximus, iuxta ipſam matrẽ uſque ad corpus ſarmentum detrahitur, una aut altera tantummodo gemma relicta, quæ ipſi trũco adhæret. hæc autem riguis, aut pinguiſſimis locis fieri tutò poteſt, cũ uires terræ, & fructum, & materias ualent præbere. maxime autem aratris excolunt, qui ſic formatas uineas habent, & eam rationem ſequuntur detrahendi uitibus brachia, quòd ipſa capita ſine ulla extantia neque aratro, neq; bubus obnoxia ſunt. nam in brachiatis plerunque fit, ut aut crure, aut cornibus boum ramuli uitium defringantur: ſæpe etiam & ſtiua, dum ſedulus arator uomere perſtringere ordinem, & quamproximam partem uitiũ excolere ſtudet. Atque hæc quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uitibus antequam gemment, adhibetur. cum deinde germinauerint, foſſor inſequitur, ac bidentibus eas partes ſubigit, quas bu 180
bulcus non potuit pertingere. mox ubi materias uitis exigit, inſequitur pampinator, & ſuperuacuos deterget, fructuoſóſque palmites ſubmittit, qui cum induruerunt, uelut in coronam religantur: hoc duabus ex cauſis fit: una, ne libero excurſu in luxuriam prorepant, omniáque alimenta pampini abſumant: altera ut religata uitis rurſus aditum bubulco, foſſoríque in excolenda ſe præbeat. Pampinandi autem modus is erit, ut opacis locis, humidíſque, & frigidis æſtate uitis nudetur, foliáque palmitibus detrahantur, ut maturitatem fructus capere poſſit, & ne ſitu putreſcat: locis autem ſiccis, calidíſque, & apricis ut è

contrario palmitibus uuæ conteguntur: etſi parum pampinoſa uitis eſt, aduectis frõdibus, & interdum ſtramentis fructus muniatur. M. quidem Columella patruus meus uir illuſtribus diſciplinis eruditus, ac diligentiſſimus agricola Bæticæ prouinciæ ſub ortu caniculæ palmeis tegetibus uineas adumbrabat, quoniam plerunque dicti ſideris tempore quædam partes eius regionis ſic infeſtantur Euro, quem incolæ Vulturnum appellant, ut niſi tegminibus uites opacentur, uelut halitu flammeo fructus uratur. atque hæc capitatæ brachiatæq; uitis cultura eſt. nam illa, quæ uno iugo ſuperponitur, aut quæ materijs ſummiſſis arundinum ſtatuminibus per orbem connectitur, ferè eandem curam exigit, quam iugata. Nonnullos tamen in uineis characatis animaduerti, & maxime eluenaci generis prolixos palmites, quaſi propagines ſummo ſolo adobruere, deinde rurſus ad arundines erigere, & in fructum ſummittere, quos noſtri agricolæ mergos, Galli candoſoccos uocant, eóſque adobruunt ſimplici ex cauſa, quòd exiſtiment plus alimenti terram præbere fructuarijs flagellis. itaque poſt uindemiam uelut inutilia ſar-
181 menta decidunt, & à ſtirpe ſummouent. nos autem præcipimus eaſdem uirgas, cum à matre fuerint præciſæ, ſicubi demortuis uitibus ordines uacent, aut ſi nouellam quis uineam inſtituere uelit, pro uiuiradice ponere: quoniam quidem partes ſarmentorum quæ fuerant obrutæ, ſatis multas habent radices, quæ depoſitæ ſcrobibus, confeſtim comprehendant. Supereſt reliqua illa cultura proſtratæ uineæ, quæ niſi uiolẽtiſſimo cæli ſtatu ſuſcipi non debet. nam & difficilem laborem colonis exhibet, nec unquam generoſi ſaporis uinum præbet, atque ubi regionis conditio ſolam eam culturam recipit, bipedaneis ſcrobibus mal-

leolus deponitur,qui cum egerminauit,ad unam materiã reuocatur: eáq; primo anno compeſcitur in duas gemmas: ſequente deinde,cum palmites profudit,unus ſummittitur, cæteri decutiuntur:at ille,qui ſummiſſus eſt,cum fructum edidit,in eam longitudinem deputatur, uti iacens non excedat interordinij ſpatium. nec magna eſt putationis differentia cubantis,& ſtantis rectæ uineæ,niſi quòd iacenti uiti breuiores materiæ ſummitti debent , reſeces quoque anguſtius in modum furunculorum relinqui,ſed poſt putationem : quam utique autumno in eiuſmodi uinea fieri oportet,ut uitis tota deflectatur in alterũ interordinium: atque ita pars ea,quæ fuerat occupata,uel foditur, uel aratur. & cum exculta eſt, eandem uitem recipit,ut altera quoque pars excoli poſſit.De pampinatione talis uineæ parum inter auctores conuenit: alij negant eſſe nudandam uitem,quo melius contra iniuriam uentorum ferarúmque fructum abſcondat:alijs placet parcius pampinari,ut & uitis non in totum ſuperuacuis frondibus oneretur,& tamen fructum ueſtire,aut protegere poſſit,quæ ratio mihi quoque commodior uidetur.

De ulmarijs faciendis. CAP. VI. 182

Sed iam de uineis ſatis diximus, nunc de arboribus præcipiendum eſt.Qui uolet frequens & diſpoſitum arbuſtum paribus ſpatijs,fructuoſúmq; habere, operam dabit ne emortuis arboribus rareſcat,ac primam quãque ſenio, aut tempeſtate afflictam ſummoueat,& in uicem nouellã ſobolẽ ſubſtituat.id autem facile conſequi poterit, ſi ulmorum ſeminarium paratum habuerit:quod, & quomodo, & qualis generis faciendum ſit , non pigebit deinceps præcipere.Vlmorum duo eſſe genera conuenit : gallicum, & uernaculum: illud atinia, hoc noſtrâs dicitur. Atiniã

ulmum Tremellius Scrofa non ferre ſamerã (quod eſt ſemen eius arboris) falſò eſt opinatus. nam rariorem ſine dubio creat, & idcirco pleriſque & ſterilis uidetur, ſeminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus. itaque nemo iã ſerit ex ſamera, ſed ex ſobolibus. Eſt autem ulmus lõge lætior, & procerior, quàm noſtrás. frondémque iucundiorem bubus præbet: qua cum aſſidue pecus alueris, & poſtea generis alterius frondem dare inſtitueris, faſtidium bubus affert. Itaque ſi fieri poterit, totum agrum genere uno atiniæ ulmi conſeremus: ſi minus, dabimus operã, ut in ordinibus diſponendis pari numero uernaculas & atinias alternemus, ita ſemper miſta fronde utemur, & quaſi hoc condimento illectæ pecudes fortius iuſta cibariorũ conficient. ſed uitem maxime opulus uidetur alere, deinde ulmus, poſt etiam fraxinus. Opulus, quia raram, neque idoneã frondem pecori præbet, à pleriſque repudiata eſt. Fraxinus, quæ capris, & ouibus gratiſſima eſt, nec inutilis bubus, locis aſperis, montoſis, quibus minus lætatur ulmus, recte ſeritur. Vlmus, quòd & uitem commodiſſime patitur, & iucũdiſſimum pabulum bubus affert,
183 *uariiſque generibus ſoli prouenit, à pleriſque reſeritur. itaque cui arbuſtum nouum inſtituere cordi eſt, ſeminaria ulmorum uel fraxinorũ parẽtur ea ratione, quam deinceps ſubſcripſimus. nam opuli melius cacuminibus, in arbuſto protinus deponuntur. igitur pingui ſolo, & modicæ humido bipalio terrã paſtinabimus, ac diligenter occatam, & reſolutam, uerno tempore in aream componemus. ſamerã deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus inſolata diebus iacuerit, ut aliquẽ tamen ſuccum & lentorẽ habeat, inijciemus areis, & eas totas ſeminibus ſpiſſe contegemus, atq; ita cribro putrẽ terrã duos altæ digitos incer-*

*nemus, & modicæ rigabimus, ſtramentíſque areas cooperie-
mus, ne prodeuntia cacumina ſeminum ab auibus præ-
rodantur. ubi deinde prorepſerint plantæ, ſtramenta col-
ligemus, & manibus herbas carpemus: ídque leuiter, &
curioſè faciendum eſt, ne adhuc teneræ, breuéſque radi-
culæ ulmorum conuellãtur. Atque ipſas quidem areas ita
anguſtè compoſitas habebimus, ut qui runcaturi ſunt, me-
dias partes earum facile manu contingant. nam ſi latio-
res fuerint ipſis ſeminibus, quæ proculcata erunt, noxam
capient. Aeſtate deinde prius quàm ſol oriatur, aut ad
ueſperum, ſeminaria cõſpergi potius, quàm rigari debent:
& cum ternûm pedum plantæ fuerint, in aliud ſemina-
rium tranſferri, ac ne radices altius agant (quæ res poſt-
modum in eximendo magnum laborem affert, cum plan
tas in aliud ſeminarium tranſferre uolumus) oportebit
non maximos ſcrobiculos ſeſquipede inter ſe diſtantes fo-
dere. deinde radices in nodum, ſi breues, uel in orbem co-
ronæ ſimilem, ſi longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo
bubulo ſcrobiculis deponi, ac diligenter circumculcari. Poſ-
ſunt etiam collectæ cum ſtirpibus plantæ eadem ratione
diſponi: quod in atinia ulmo fieri neceſſe eſt, quæ non ſe-* 184
*ritur è ſamera. ſed hæc ulmus autumni tempore melius,
quàm uere diſponitur, paulatímque ramuli eius manu
detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat
ictum: tertio demum anno acuta falce abraditur, atque
ubi tranſlationi iam idonea eſt, ex eo tempore autum-
ni, quo terra imbribus permaduerit, uſque in uernum
tempus, antequam radix ulmi in eximendo delibretur,
rectè ſeritur. Igitur in reſoluta terra ternûm pedum quo-
quo uerſus faciendi ſcrobes. at in denſa, ſulci eiuſdem al-
titudinis, qui arbores recipiant præparandi. ſed deinde*

in ſolo roſido, & nebuloſo conſerendæ ſunt ulmi, ut ea-
rum rami ad Orientem & in Occidētem dirigantur, quo
plus ſolis mediæ arbores, quibus uitis applicata & re-
ligata innititur, accipiant. Quòd ſi etiam frumentis con-
ſulemus, uberi ſolo intra quadraginta pedes: exili ubi
nihil ſeritur, intra uiginti arbores diſponantur. cum de-
inde adoleſcere incipient, falce formandæ, & tabulata in-
ſtituenda ſunt. hoc enim nomine uſurpant agricolæ ra-
mos, truncóſque prominentes, eóſque uel propius ferro
compeſcunt, uel longius promittunt, ut uites laxius dif-
fundantur: hoc in ſolo pingui, melius illud in gracili. Ta-
bulata inter ſe ne minus ternis pedibus abſint, atque ita
formentur, ne ſuperior ramus in eadem linea ſit, qua in-
ferior. nam demiſſum ex eo palmitem germinantem in-
ferior atteret, & fructum decutiet. ſed quancunque arbo-
rem ſeueris, eam biennio proximo putare non oportet.
pòſt deinde ſi ulmus exiguum incrementum recipit, uer-
no tempore, antequam librum demittat, decacuminan-
da eſt iuxta ramulum, qui uidebitur eſſe nitidiſſimus, ita
tamen uti ſupra eum trunco ſtirpem dodrantalem relin-
quas, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, &
185 correptus cacumen arbori præbeat. Deinde ſtirpē poſt an-
num præcidi, & alleuari oportet. quòd ſi nullum ramu-
lum arbor idoneum habuerit, ſat erit nouem pedes à ter
ra relinqui, & ſuperiorem partem detruncari, ut nouæ
uirgæ, quas emiſerit, ab iniuria pecoris tutæ ſint. ſed ſi
fieri poterit, uno ictu arborem præcidi: ſi minus, ſerra de-
ſecari, & plagam falce alleuari oportebit, eámque pla-
gam luto paleato contegi, ne ſole, aut pluuijs infeſtetur.
Poſt annum, aut biennium, cum enati ramuli recte con-
ualuerint, ſuperuacuos deputari, & idoneos in ordinem

ſummitti conueniet. quæ ulmus à poſitione bene proue-nerit, eius ſummæ uirgæ falce debent enodari. At ſi ro-buſti ramuli erunt, ita ferro amputentur, ut exiguam ſtir-pem prominentem trunco relinquas. Cum deinde arbor conualuerit, quicquid falce contingi poterit, exputandum eſt, alleuandúmque eatenus, ne plaga corpori matris ap-plicetur. Vlmum autem nouellam ſic formare conueniet: Loco pingui octo pedes à terra, ſine ramo relinquendi, uel in aruo gracili ſeptem pedes: ſupra quod ſpatium deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda eſt, ac tri-bus lateribus ſinguli ramuli ſubmittendi, primo tabulato aſſignentur. Mox de ternis pedibus ſuperpoſitis, alij ra-mi ſummittendi ſunt, ita ne iiſdem lineis, quibus in ſupe-riore poſiti ſint. in eadémque ratione uſque in cacumen ordinanda erit arbor. atque in frondatione cauendum, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis re-linquuntur, aut rurſus ita alleuentur, ne ipſe truncus læ-datur, aut delibretur: nam parum gaudet ulmus, quæ in corpus nudatur: uitandúmque ne de duabus plagis una fiat, cum talem cicatricem non facilè cortex comprehēdat. Arboris autem perpetua cultura eſt, non ſolum antè dili-genter eadem diſponere, ſed etiam truncum circunfodere, & quicquid frōdis enatum fuerit, alternis annis aut fer- 186
ro amputare, aut aſtringere, ne æmula umbra uiti noceat. cum deinde arbor uetuſtatem fuerit adepta, propter ra-mum uulnerabitur ita, ut excauetur uſque in medullā, quà ſit exitus humori, quem ex ſuperiore parte conceperit. Vi-tem quoque antequam ex toto arbor præualeſcat, conſe-rere conuenit. At ſi teneram ulmum maritaueris, nouā ſuf feret: ſi uetuſtam uitem applicueris, coniugē necabit: ita ſibi pares eſſe ætate, & uiribus arbores, uitéſq; conuenit. Sed

arboris maritandæ cauſa ſcrobis uiuiradici fieri debet, la-
tus pedum duorum, altus leui terra, totidem pedum: gra-
ui, dupondio & dodrante, longius pedum ſex, aut mini-
mum quinque. abſit autem hic ab arbore ne minus ſeſ-
quipedali ſpatio. Nam ſi radicibus ulmi iunxeris, male
uitis comprehendet, & cum tenuerit, incremento arboris
opprimetur. Hunc ſcrobem, ſi res permittit, autumno faci-
to, ut pluuijs, & gelicidijs maceretur. Circa uernum deinde
æquinoctium binæ uites, quo celerius ulmum ueſtiant, pe-
dem inter ſe diſtantes ſcrobibus deponendæ: cauendúm-
que ne aut ſeptẽtrionalibus uentis, aut rorulentæ, ſed ſic-
cæ ſerantur. Hanc obſeruationem non ſolum in uitium
poſitione, ſed in ulmorum, cæterarúmque arborum præ-
cipio: & uti cum de ſeminario eximuntur, rubrica notetur
una pars, quæ nos admoneat, ne aliter arbores conſtitua-
mus, quàm quemadmodum in ſeminario ſteterint. pluri-
mum enim refert, ut eam partem cæli ſpectent, cui ab te-
nero conſueuerũt. melius autem locis apricis, ubi cæli ſta-
tus neque prægelidus, neque nimium pluuius eſt, autum-
ni tempore, & arbores, & uites poſt æquinoctium depo-
nuntur. Sed eæ ita conſerendæ ſunt, ut ſummã terram, quæ
aratro ſubacta ſit, ſemipedem altæ ſubſternamus, radicéſ-
que omnes explicemus, & depoſitas ſtercoremus (ut ego exi
187 ſtimo) ſi minus, terra ſubacta operiamus, & circumcalce-
mus ipſum ſeminis codicem. uites in ultimo ſcrobe deponi
oportet, materiáſque earum per ſcrobem porrigi, deinde
ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caueis emuni-
ri. Locis autem feruidis ſemina Septentrionali parte ar-
bori applicanda ſunt: locis frigidis à Meridie, tempera-
to ſtatu cæli, aut ab Oriente, aut ab Occidente, ne toto die
ſolem, uel umbram patiantur. Proxima deinde putatio-

*ne melius exiſtimat Celſus ferro abſtineri, ipſóſque coles
in modum coronæ contortos arbori circundari, ut flexu-
ra materias profundat, quarum ualidiſſimam ſequente
anno caput uitis faciamus. Me autem longus docuit uſus,
multo utilius eſſe primo quoque tempore falcem uitibus
admouere, nec ſuperuacuis ſarmentis pati ſilueſcere. Sed
eam quoque, quæ primo ſummittetur, materiam ferro co-
ercendam cenſeo uſque in alteram, uel tertiam gemmam,
quo robuſtiores palmites agat: qui cum primum tabula-
tum apprehenderint, proxima putatione diſponetur om-
nibus annis, alioquin in ſuperius tabulatum excitabi-
tur relicta ſemper una materia, quæ applicata trunco ca-
cumen arboris ſpectet. Iámque uiti conſtitutæ certa lex ab
agricolis imponitur: plerique ima tabulata materijs fre-
quentant, uberiorem fructum, & magis facilem cultum
ſequentes. At qui bonitati uini ſtudent, in ſummas arbo-
res uitem promouent, ut quæque materiæ ſe deuectæ in
celſiſſimum quenque ramum extendunt ſic, ut ſumma ui-
tis ſummam arborem ſequatur, id eſt ut duo palmites ex-
tremi trunco arboris applicentur, qui cacumen eius ſpe-
ctent, & prout quiſque ramus conualuit, uitem accipiat.
Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio ſeparati
imponantur, gracilioribus pauciores, uitíſque nouella tri
bus toris ad arborem religetur, uno, qui eſt in crure arbo-
ris à terra quatuor pedibus diſtans: altero, qui ſumma* 188
*parte uitem capit: tertio, qui mediam uitem complecti-
tur. Torum imum imponi tum oportet, cum uires uiti adi
mit: interdum enim neceſſarius habetur, cum aut arbor
ſine ramis truncata eſt, aut uitis præualens in luxuriam
euagatur. Cætera putationis ratio talis eſt, ut ueteres pal-
mites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes re-*

cidantur, noui circuncisis undique capreolis, & nepotibus, qui ex his nati ſunt, amputati committantur. & ſi læta uitis eſt, ultimi potius palmites per cacumina ramorum præcipitentur: ſi gracilis, trunco proximis: ſi mediocris, medijs: quoniam ultimus palmes plurimum fructum affert, proximus nimium, uitémque exhaurit atque attenuat. Maximè autem prodeſt uitibus, omnibus annis reſolui. nam & commodius enodantur, & refrigerantur, cum alio loco alligatæ ſunt, minúſque læduntur, ac melius conualeſcunt, atque ipſos palmites ita tabulatis ſuperponi conuenit, ut à tertia gemma, uel quarta religati dependeant, eóſque non conſtringi, ne ſarmentum nimine præcidatur. Quòd ſi ita longe tabulatum eſt, uti materia parum commodè in id perduci poſſit, palmitem ipſum uiti alligatum ſupra ternam gemmam religabimus: hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis præcipitata eſt, fructu induitur. At quæ uinculo adnexa, ſurſum tendit, ea materias ſequente anno præbet. Sed ipſorum palmitum duo genera ſunt. alterum, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunque frondem ſine fructu affert, pampinarium uocãt. alterum, quod ex anniculo palmite procreatur, quod quia protinus creat, fructuarium appellant: cuius ut ſemper habeamus copiam in uinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ ſunt, ut quicquid intra uinculũ eſt, materias exigat. Cum de-
189 inde annis, & robore uitis conualuit, traduces in proximam quanque arborem mittendæ, eáſque poſt biennium amputare, ſimulatque alias teneriores tranſmittere conuenit. nam uetuſtate uitem fatigant. Nonnunquam etiam cum arborem totam uitis comprehendere nequit, ex uſu fuit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, &

*rurſus ad eãdem arborem duas, uel tres propagines ex-
citare, quo pluribus uitibus circunuenta celerius ueſtia-
tur. Viti nouellæ pampinarium dimitti non oportet, ni-
ſi neceſſario loco natus eſt, ut uiduum ramum maritet. ue
teribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles ſunt,
& plerique ad tertiam gemmam reſecti optimè ſubmit-
tuntur. nam in ſequenti anno materias fundunt. Quiſ-
quis autem pampinus loco natus in exputando, uel alligan
do fractus eſt, modo ut aliquam gemmam habuerit, ex-
tolli non oportet: quoniam proximo anno uel ualidiorem
materiam ex una creabit. Præcipites palmites dicuntur,
qui de hornotinis uirgis enati in duro alligantur. Hi pluri
mum fructus afferunt, ſed plurimum matri nocent. Ita-
que niſi extremis ramis, aut ſi uitis arboris cacumen ſu-
perauerit, præcipitari palmitem non oportet. Quòd ſi ta-
men id genus colis propter fructum ſummittere quis uelit,
palmitem intorqueat. Deinde alliget, & præcipitet. nam
& poſt eum locum, quem intorſeris, lætam materiam ci-
tabit & præcipitata minus uirium in ſe trahet, quanuis
fructu exuberet. Præcipitem uero plus anno pati non o-
portet. Alterum eſt genus palmitis, quod de nouello na-
ſcitur, & in tenero alligatum dependet: (materiam uoca-
mus) ea & fructum & noua flagella bene procreat: &
iam ſi ex uno capite duæ uirgæ ſummittantur, tamen u-
traque materia dicitur. nam pampinarius quam uim
habeat, ſuprà docui. Focaneus eſt, qui inter duo bra-
chia uelut in furca de medio naſcitur. Eum colem deter-* 190
*rimum eſſe comperi, quòd neque fructum ferat, & utra-
que brachia inter quæ natus eſt, attenuet: itaque tollen-
dus eſt. Plerique uitem ualidam, & luxurioſam falſò cre-
diderunt feraciorem fieri, ſi multis palmitibus ſubmiſſis*

oneretur. nam ex pluribus uirgis plures pampinos creat,
& cum ſe multa fronde cooperit, peius defloret, nebuláſ-
que & rores diutius continet, omnémque uuam perdit.
Validam ergo uitem in ramos diducere cenſeo, & tradu-
cibus diſpergere, atque diradiare, cæteróſque uinearios
coles præcipitare, & ſi nimis luxuriabitur, ſolutas mate-
rias relinquere, ea ratione uitem feraciorem facere. Sed ut
denſum arbuſtum commendabile fructu, & decore eſt, ſic
ubi uetuſtate rareſcit, pariter inutile, & inuenuſtum eſt.
Quod ne fiat, diligentis patriſfamiliâs eſt, primam quan-
que arborem ſenio defectam tollere, ut in eius locum no-
uellam reſtituere uitem queat, nec tam uiuiradice fre-
quentare (ea etſi ſit facultas) quàm (quod eſt longe me-
lius) ex proximo propagare. Cuius utriuſque ratio con-
ſimilis eſt ei, quam tradidimus. Atque hæc de Italico ar-
buſto ſatis præcepimus.

De arbuſto Gallico. CAP. VII.

Eſt & alterum genus arbuſti Gallici, quod uocatur
rumpotinum. Id deſiderat arborem humilem, nec fron-
doſam. Cui rei maxime uidetur idonea opulus. ea eſt ar-
bor corno ſimilis. quinetiam cornus, & carpinus, & or-
nus, nonnunquam & ſalix à pleriſque in hoc ipſum di-
ſponitur. Sed ſalix niſi in aquoſis locis, ubi aliæ arbo-
res difficiliter comprehendunt, ponenda non eſt, quia ui-
ni ſaporem infeſtat. Poteſt etiam ulmus ſic diſponi, ut ad-
huc tenera decacuminetur, ne altitudinem quindecim pe-
dum excedat. Nam ferè ita conſtitutum rumpotinetum a-
191 nimaduerti, ut ad octo pedes locis ſiccis & cliuoſis, ad
duodecim locis planis, & uliginoſis tabulata diſponan-
tur. Plerunque autem ea arbor in tres ramos diuidi-
tur, quibus ſingulis ab utraque parte complura brachia

ſummittuntur, tum omnes penè uirgæ ne umbrent eo tempore, quo uitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpotinis ſi frumentum non inſeritur, in utranque partem uiginti pedum ſpatia interueniunt. At ſi ſegetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram uiginti relinquuntur. Cætera ſimili ratione, atque in arbuſto Italico adminiſtrantur, ut uites longis ſcrobibus deponantur, ut eadem diligentia curetur, atque in ramis deducatur, ut noui traduces omnibus annis inter ſe ex arboribus proximis connectantur, & ueteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media uirga inter eas deligetur. Cum deinde fructus pondere urgebit, ſubiectis adminiculis ſuſtineatur. Hoc autem genus arbuſti, cæteræque omnes arbores quanto altius arantur, & circunfodiuntur, maiore fructu exuberant, quod an expediat patrifamiliâs facere, cultus docet.

De generibus olearum. CAP. VIII.

Omnis tamen arboris cultus ſimplicior, quàm uinearum eſt, longéque ex omnibus ſtirpibus minorem impenſam deſiderat olea, quæ prima omnium arborũ eſt. nam quanuis non cõtinuis annis, ſed ferè altero quoque fructũ afferat, eximia tamen eius ratio eſt, quòd leui cultu ſuſtinetur, & cum ſe non induit, uix ullam impenſam poſcit: ſed & ſiquam recipit, ſubinde fructus multiplicat: neglectu compluribus annis non ut uinea deficit, eíque ipſo tẽpore aliquid etiam interim patrifamiliâs præſtat, & cum adhibita cultura eſt, uno anno emendatur. Quare etiam nos in hoc genere arboris diligẽter præcipere cenſuimus. 192
Olearum, ſicut uitium, plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modò peruenerunt. Pauſia, algiana, liciniana, ſergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites,

murtea. Ex quibus bacca iucundiſſima eſt pauſiæ, ſpecioſiſſima eſt regiæ, quæ potius eſcæ, quàm oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleum ſaporis egregij, dum uiride eſt, uetuſtate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad eſcam, quàm in liquorem ſtringitur. Oleum optimum licinia dat, plurimum ſergia: omniſque olea, & maior ferè ad eſcam, minor oleo eſt aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidum, aut gelidum ſtatum cæli patitur. Itaque æſtuoſis locis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depreſſa loca, neque ardua, magiſque modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, uel tota prouincia Bætica uidemus. Hanc arborem plerique exiſtimāt ultra milliarium ſexageſimum à mari, aut nō uiuere, aut non eſſe feracem. Sed in quibuſdam locis rectè ualet. Optimè uapores ſuſtinet pauſia, frigus ſergia. Aptiſſimum genus terræ eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt. Non minus probabile eſt ſolum, ubi pinguis ſabulo eſt. Sed & denſior terra, ſi uuida, & læta eſt, commodè recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda eſt, magis etiam ſcaturiginoſa, & in qua ſemper uligo conſiſtit. Inimicus eſt etiam ager ſabulo macer, & nuda glarea. Nam etſi non emoritur in eiuſmodi ſolo, nunquam tamen conualeſcit. Poteſt tamen in agro frumentario ſeri, uel ubi arbutus, aut ilex ſteterant. Nam quercus etiam exciſa radices noxias olueto relinquit, quarum uirus enecat oleā. Sed hæc in uniuerſum de toto genere huius arboris habui uobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

193 De ſeminarijs oliuarum faciendis. CAP. IX.

Seminarium olueto præparetur cælo libero, terreno modicè ualido, ſed ſuccoſo, neque denſo, neque ſoluto ſolo,

*potius tamen reſoluto.id genus terræ ferè nigræ eſt,quam
cum in tres pedes paſtinaueris, & alta foſſa circundede-
ris,ne aditus pecori detur,fermentari ſinito.* Tũ *ramos no
uellos proceros,& nitidos,quos comprehenſos manus poſ-
ſit circunuenire,hoc eſt manubrij craſſitudine feraciſſimos
arboribus adimito, & ex his quamrecentiſſimas taleas re
cidito, ita ut ne corticem,aut ullam aliam partem, quàm
quæ ſerra præciderit,lædas.hoc autem facilè contingit,ſi
prius uaram feceris,& eam partem,ſupra quam ramum
ſecaturus es, fœno, aut ſtramentis texeris,ut molliter,&
ſine noxa corticis taleæ ſuperpoſitæ ſecentur .* T*aleæ de-
inde ſexquipedales ſerra præcidantur,atque earum pla-
gæ utraque parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut
ſic quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte
ima terram,& cacumine cælum ſpectans deponatur.* N*ã
ſi inuerſa mergatur, difficulter comprehendet,& cum ua
lidius conualuerit ,ſterilis in perpetuum erit .* S*ed opor-
tebit talearum capita, & imas partes miſto fimo cum ci-
nere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra
quatuor digitis altè ſuperueniat .* S*ed binis indicibus ex
utraque parte humantur:hi ſunt de qualibet arbore bre-
ui ſpatio iuxta eas poſiti, & in ſumma parte inter ſe uin
culo connexi,ne facilè ſinguli deijciantur.* H*oc facere utile
eſt,propter foſſorum ignorantiam,ut cum bidentibus,aut
ſarculis ſeminarium colere inſtitueris, depoſitæ taleæ non
lædantur .* Q*uidam melius exiſtimant hortulis excolere,
& chorda ſimili ratione diſponere : ſed utrunque debet
poſt uernum æquinoctiũ ſeri, & quàm frequentiſſimè ſe-
minariũ primo anno ſarriri:poſtero,& ſequẽtibus,cum iã* 194
radiculæ ſeminum conualuerint,raſtris excoli . S*ed bien-
nio à putatione abſtineri, tertio anno ſingulis ſeminibus*

binos ramulos relinqui, & frequenter ſarriri ſeminarium
conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior am-
putandus eſt. Sic excultæ quinquennio arbuſculæ habi-
les tranſlationi ſunt. Plantæ autem in oliueto diſponun-
tur optimè ſiccis, minimèque uliginoſis agris per autum-
num, lætis, & humidis uerno tempore paulò antè, quàm
germinent. Atque ipſis ſcrobes quaternum pedũ præpa-
rantur anno antè: uel ſi tempus nõ largitur, prius quàm
deponantur arbores, ſtramentis incendantur ſcrobes, ut
eos ignis putres faciat, quos ſol, & pruina facere debue-
rat. Spatiũ inter ordines minimum eſſe debet pingui, &
frumentario ſolo ſexagenum pedum in alterã partem, at-
que in alteram quadragenum: macro, nec idoneo ſegeti-
bus quinum & uicenum pedum. Sed in Fauonium diri-
gi ordines conuenit, ut æſtiuo proflatu refrigerentur. Ipſæ
autem arbuſculæ hoc modo poſſunt trãſferri: Antequàm
explantes arbuſculam, rubrica notato partem eius, quæ
meridiem ſpectat, ut eodem modo, quo in ſeminario erat,
deponatur. Deinde ut arbuſculæ ſpatium pedale in cir-
cuitu relinquatur, atque ita cum ſuo cæſpite plãta eruatur.
Qui cæſpes in eximendo ne reſoluatur, modicos ſurculos
uirgarum inter ſe cõnexos facere oportet, eóſque pilæ, quæ
eximitur, applicare, & uiminibus ita nectere, ut conſtri
cta terra uelut incluſa teneatur. Tũ ſubruta parte ima
leuiter pilam commouere, & ſuppoſitis uirgis alligare,
atque plantam tranſferre. Quæ antequam deponatur,
oportebit ſolũ ſcrobis imum fodere bidentibus: deinde ter-
ram aratro ſubactam (ſi tamen pinguior erit ſumma hu-
195 *mus) immittere, & ita ordei ſemina ſubſternere, & ſi cõ-*
ſtet in ſcrobibus aqua, ea omnis hauriẽda eſt antequam
demittantur arbores: deinde ingerendi minuti lapides, uel

glarea miſta pingui ſolo, depoſitiſque ſeminibus latera ſcrobis circuncidenda, & aliquid ſtercoris interponendũ. Quòd ſi cum ea terra planta non conuenit, tum optimum eſt omni fronde priuare truncum, atque leuatis plagis, fimóque, & cinere oblitis in ſcrobem, uel ſulcum deponere. Truncus autem aptior tranſlationi eſt, qui brachij craſſitudinem habet. Poterit enim longè maioris incrementi, & robuſtioris transferri, quem ita conuenit poni, ut ſi non periculum à pecore habeat, exiguus admodum ſupra ſcrobem emineat: lætius enim frondet. ſi tamen incurſus pecoris aliter uitari non poterit, celſior truncus conſtituetur, ut ſit innoxius ab iniuria pecorum. Atque etiam rigandæ ſunt plantæ, cum ſiccitates inceſſerunt, nec niſi poſt biennium ferro tangendæ. ac primo ſurculari debent, ita ut ſimplex ſtylus altitudinem maximi ſcrobis excedat. deinde arando ne coxã bos, aliámue partem corporis offendat. Optimum eſt etiam conſtitutas plantas circummunire caueis, deinde conſtitutum iam, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur: neque enim olea continuo biennio uberat. Cum ſubiectus ager conſitus non eſt, arbor coliculum agit, cum ſeminibus repletur, fructum affert, ita ſic diuiſum oliuetum omnibus annis æqualem reditum adfert. Sed id minime bis anno arari debet: & bidentibus altè circunfodiri. Nam poſt ſolſtitium cum terra æſtibus hiat, curandum eſt, ne per rimas ſol ad radices arborum penetret. Poſt æquinoctium autumnale ita ſunt arbores ablaqueandæ, ut à ſuperiore parte, ſi olea in cliuo ſit, incilia excitentur, quæ limoſam aquam ad codicem deducant. Omnis deinde ſoboles, quæ ex uno ſtirpe nata eſt, quotannis extirpanda eſt, ac tertio quoque fimo uel pabu- 196

landæ ſunt oleæ. Atque eadem ratione ſtercorabitur oliuetum, quam in ſecundo libro propoſui, tamen ſegetibus proſpicietur. Ac ſi ipſis tantummodo arboribus ſatis ſeruaueris, ſingulis ſtercoris caprini ſex libræ, ſtercoris ſicci modij ſinguli, uel amurcæ in ſingulis congius. Stercus autumno debet inijci, ut permiſtum hiemi radices oleæ calefaciat. Amurca ualentibus infundenda eſt. nam per hiemem ſi uermes, atque alia ſuberunt animalia, hoc medicamento necantur. Plerunque etiam locis ſiccis, & humidis, arbores muſco infeſtantur. quẽ niſi ferramento reſecueris, nec fructum, nec lætam frondem olea inducet. Quinetiam compluribus interpoſitis annis oliuetum putandum eſt: nam ueteris prouerbij meminiſſe conuenit, Eum, qui aret oliuetum, rogare fructum: qui ſtercoret, exorare: qui cædat, cogere. Quod tamen ſatis erit octauo anno feciſſe, ne fructuarij rami ſubinde amputentur. Solent etiam quanuis lætæ arbores fructũ non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atq; ita in foramen uiridẽ taleã oleaſtri demitti, ſic uelut inita arbor fœcundo ſemine fertilior extat. Sed & ſine ablaqueatione adiuuanda eſt amurca inſulſa cum ſuilla, uel noſtra urina uetere, cuius utriuſq; modus ſeruatur. Nam maximæ arbori, ni tantundẽ aquæ miſceatur, urna abundè erit. Solent etiam uitio ſoli fructum oleæ necare. Cui rei ſic medebimur: altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minúſue circundabimus: ſed minima arbor modicum poſtulat. Hoc remedio ſi nihil fuerit effectum, ad præſidiũ inſitionis confugiendum erit. Quemadmodum autem olea inſerenda ſit, poſtmodũ dicemus. Nonnunquam etiam
197 in olea unus ramus cæteris aliquãto eſt lætior, quem niſi recideris, tota arbor contriſtabitur. Ac de oliuetis hacte-

nus dixiſſe ſatis eſt. Supereſt ratio pomiferarum arborũ, cui rei demceps præcepta dabimus.

De *arboribus pomiferis.* CAP. X.

*Locum pomarij, priuſquam ſemina ſeras, circummuni-
re macerijs oportet, uel ſepe, uel foſſa præcipiti, ut non ſo-
lum pecori, ſed & homini tranſitum negare ualeat: quo-
niam ſi ſæpius cacumina hominis manu tractata, aut à
pecoribus præroſa ſunt, in perpetuũ ſemina incrementum
capere nequeunt. Generatim autem diſponere arbores uti-
le eſt, maxime etiã ne imbecilla à ualẽtiore prematur, quia
nec uiribus, nec magnitudine par eſt, imparíque ſpatio tẽ-
poris adoleſcit. Terra, quæ uitibus apta eſt, etiã arboribus
eſt utilis: ante annũ, quàm ſeminare uoles, ſcrobem fodito,
ita ſole, pluuiíſue macerabitur, & quod poſitum eſt, citò con
prehendet. At ſi eodem anno & ſcrobem facere, & arbo-
res ſerere uoles, minimum ante duos mẽſes ſcrobes fodito,
poſtea ſtramentis incenſis calefacito: quos ſi latiores, paten
tioréſque feceris, lætiores, uberioréſque fructus percipies. Sed
ſcrobis clibano ſimilis fiat, cuius imum ſummo patentius
eſt, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hieme,
minúſque æſtate uaporis per anguſtum os penetret, etiam
ut cliuoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, à pluuijs
non abluatur. Arbores raris interuallis ſerito, ut cum cre-
uerint ſpatiũ habeant, quo ramos extendant. nam ſi ſpiſſè
poſueris, nec infrà ſerere quid poteris, nec ipſæ fructuoſæ
erũt niſi interuulſeris: itaque inter ordines quadragenos
pedes, minimúmque tricenos relinquere conuenit. Semina
lege craſſa, non minus, quàm manubrium bidentis, recta,
leuia, procera, ſine ulceribus, integro libro, ea bene, & ce-
leriter comprehendent. Si ex ueteribus ramis ſumes, de ijs 198
quoque, qui quotannis bonos, & uberiores fructus affe-*

runt,eligito:ac illos magis qui ſunt contra ſolem,quàm qui umbris,ramis, aut plantis continentur. Sed antequam ar buſculas transſeras,nota quibus uentis antea fuerant conſtitutæ,poſtea manus admoueto,ut de cliuo,& ſicco in humidum agrum transſeras.Trifurcam maxime ponito.Ea extet minime tribus pedibus . Si eodem ſcrobe duas,aut tres arbuſculas uoles conſtituere, curato ne inter ſeſe contingant : quoniam mutuo contactu aut computreſcent,aut uermibus interibunt. Cum ſemina depones, dextra ſiniſtráque uſque in imum ſcrobem faſciculos ſarmentorum brachij craſſitudinis demittito,ita ut ſupra terram paulu-lum extent, per quos æſtate paruo labore aquam radicibus ſumminiſtrare poſſis. Arbores, ac ſemina cũ radicibus autumno ſerito,hoc eſt circa Calẽd.as, & Idus Octob. Primo uere antequam germinent , arbores deponito : ac ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum ſcrobem lentiſci taleã inuerſo cacumine demittito.Ficum frigoribus ne ſerito.Loca aprica,calculoſa,glareoſa,interdum & ſaxoſa amat.Eiuſmodi arbor cito conualeſcit,ſi ſcrobes amplos,patentéſque feceris. Ficorum genera,& ſi ſapore,atque habitu diſtant,uno modo, ſed pro differentia agri ſerũtur.Locis frigidis autumni temporibus,& aquoſis præcoques ponito,ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hibernas ſerito:at ſi uoles ficum, quanuis non natura, ſeram facere,tum groſſulos,priorémue fructum decutito,iterum alterum edet,quem in hiemem differet : nonnunquam etiam, cum frondere cœperunt cacumina fici,ferro ſumma prodeſt amputare: ſic firmiores arbores,& feraciores fiunt : ac ſemper conueniet, ſimulatque folia agere
199 cœperint ficus, rubricam amurca diluere, & cum ſtercore humano ad radicẽ infundere.Ea res efficit uberiorẽ fru

ctum,& farctum fici pleniorẽ,ac meliorẽ.Serẽdæ ſunt autem præcipue liuianæ,africanæ, calcidicæ, ſulcæ, lydiæ, calliſtrutiæ,topiæ,rhodiæ,libycæ,hibernæ,omnes etiã biferæ,& triferæ floſculi.Nucem Græcã ſerito circa Cal.Febr. quæ prima gẽmaſcit:agrũ durũ,calidum,ſiccum deſiderat. Nã in locis diuerſis nucẽ ſi depoſueris, plerũque putreſcit. Antequam nucem deponas, in aqua mulſa,nec nimis dulci macerato.ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit,præbebit,& interim melius,atque celerius frondebit. Ternas nuces in trigonum ſtatuito , ut nux à nuce minime palmo abſit,& anceps ad Fauonium ſpectet.Omnis autem nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur,& ex ſummo duûm ramorum ambas radices emittit.Nucem Græcam,& auellanam tarentinam facere hoc modo poteris:In quo ſcrobe deſtinaueris nuces ſerere , in eo terram minutam pro modo ſemipedis ponito, ibique ſemen ferulæ repangito . Cum ferula fuerit enata, eã findito,& in medulla eius ſine putamine nucem Græcam,aut auellanam abſcondito,& ita adobruito.Hoc ante Calend.Martias facito,uel etiam inter Nonas,& Idus Mart.Eodem tempore iuglandem,& pineã,& caſtaneam ſerere oportet. Malum punicum ab eodem tempore uſque in Cal. Aprilis recte ſeritur. Quòd ſi acidum,aut minus dulcem fructum feret,hoc modo emẽdabitur:Stercore ſuillo,& humano,urináque uetere radices rigato . Ea res & fertilem arborem reddet,& primis annis fructum uinoſum,& poſt quinquennium dulcem, & apyrenum facit. nos exiguum admodum laſaris uino diluimus,& ita cacumina arboris ſumma obleuimus. ea res emendabit acorẽ malorum. Mala punica ne in arbore rumpãtur,remedio 200

ſunt lapides tres, ſi cũ ſeres arborẽ, ad radicẽ ipſam collo-
caueris. at ſi iã arborẽ ſatam habueris, ſcillã ſecundũ radi-
cem arboris ſerito. Alio modo cum iã matura mala fuerint
antequàm rũpantur, ramulos, quibus dependẽt, intorque-
to, eodẽ modo ſeruabũtur incorrupta etiã toto anno. Pyrum
autumno ante brumã ſerito, ita ut minime dies X X V ad
brumã ſuperſint: quæ ut ſit ferax, cum adoleuerit, altè eã
ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito, &
fiſſuram cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito, dein-
de abſumpta ablaqueatione, cinerem ſupra terrã inijcito.
Curandũ eſt autem, ut quamgeneroſiſſimis pyris pomaria
conſeramus. Ea ſunt cruſtumina, regia, ſignina, tarentina,
quæ ſyria dicuntur, purpurea, ſuperba, ordeacea, aniciana,
neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana,
uolema, mulſa, præcocia, uenerea, & quædam alia, quo-
rum enumeratio nunc longa eſt. Præterea malorũ gene-
ra exquirenda maxime ſcãdiana, matiana, orbiculata, ſex-
tiana, peluſiana, amerina, ſyrica, melimela, cydonia: quorũ
genera tria ſunt, ſtruthia, chryſomeliana, muſtea. Quæ om
nia non ſolũ uoluptatem, ſed etiam ſalubritatem afferunt.
Sorbi quoque & armeniaci, atque perſici non minima eſt
gratia. Et mala ſorba pruna poſt mediã meſſem uſque in
Idus Feb. ſerito. Mororũ ab Idibus Feb. uſque ad æquino-
ctium uernum ſatio eſt. Siliquam Græcam, quam quidam
κεράτιον uocant, & perſicũ ante brumam per autumnum
ſerito. Amygdala, ſi parũ ferax erit, forata arbore lapidẽ
adijcito, & in librum arboris inoleſcere ſinito. Omnium
autem generũ ramos, circa Cal. Martias in hortis ſubacta,
& ſtercorata terra ſupra puluinos arearũ diſponere con-
uenit. danda eſt opera, ut dum teneros ramulos habent.
201 ueluti pampinentur, & ad unum ſtylum primo anno ſe-

mina redigantur, & cum autumnus inceſſerit, antè quàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita craſſis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habeant, uelut pileis induere, atque ſic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Poſt uigintiquatuor deinde menſes ſiue tranſferre, & diſponere in ordinem uoles, ſiue inſerere, ſatis tutè utrunque facere poteris.

De inſitione arborum. CAP. XI.

Omnis ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei cui inſeritur, cortice diſſimilis. Si uerò etiam ſimilem fructum, & eodem tempore affert, ſine ſcrupulo egregiè inſeritur. Tria genera porrò inſitionum antiqui tradiderũt. Vnum, quo reſecta, & fiſſa arbor reſectos ſurculos accipit. Alterum quo reſecta inter librum & materiam ſemina admittit, quæ utraque genera uerni temporis ſunt. Tertium, quo ipſas gemmas cum exiguo cortice in partem ſui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplaſtrationem, uel, ut quidam, inoculationem. Hoc genus inſitionis æſtiuo tempore optime uſurpatur, quarũ inſitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoque repertam docebimus. Omnes arbores ſimulatque gemmas agere cœperint, luna creſcente inſerito, oliuam autem circa æquinoctium uernum uſque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionẽ ſumpturus es, uideto, ut ſit tenera & ferax, nodíſque crebris. & cũ primùm germina tumebũt de ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabũt, & integri erunt, eos legito craſſitudine digiti minimi, ſurculi ſint bifurci, uel trifurci. Arborem, quam inſerere uoles, ſerra diligenter exſecato ea parte, qua maxime nitida, & ſine cicatrice eſt, dabíſque operã, ne librũ lædas. Cum de- 202
inde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato:

deinde cuneum tenuem ferreum, uel oſſeũ inter corticem,
& materiam ne minus digitos tres, ſed conſideratè demit-
tito, ne lædas, aut rumpas corticem. Poſtea ſurculos, quos
inſerere uoles, falce acuta ex una parte deradito tantum,
quantum cuneus demiſſus ſpatij dabit, atque ita, ne medul
las, néue alterius partis corticem lædas. Vbi ſurculos para
tos habueris, cuneum uellito, ſtatimque ſurculos in ea fora-
mina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiam fece
ris, demittito. Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos ſic in-
ſerito, ut ſemipede, nec amplius de arbore extent: ſuprà
deinde muſcum imponito, & ita ligato, ne pluuia dilaba-
tur. Quoſdam tamen magis delectat in trunco arboris lo
cum ſeminibus ſerra facere, inſectáſque partes tenui ſcal-
pello leuare, atque ita ſurculos aptare. Si puſillam arborem
inſerere uoles, imam abſcindito, ita ut ſeſquipede è terra
extet: & cum deinde præcideris, plagam diligenter leua-
to: & medium truncum acuto ſcalpello permodicè findi-
to, ita ut fiſſura digitorum trium ſit in ea: deinde cuneum
quo diducatur, inſerito, & ſurculos ex utraque parte de-
raſos dimittito, ſicut librũ ſeminis libro arboris æqualem
facias. Cum ſurculos diligenter aptaueris, cuneum eximi-
to, & arborem, ut ſuprà dixi, alligato: deinde terram circa
arborẽ adaggerato uſque ad ipſum inſitum. ea res à uen-
to & calore maxime tuebitur. Hoc tertium genus inſitio-
nis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi arborum ido-
neum eſt, ſed ferè recipiunt talem inſitionem, quæ humi-
dum, ſuccoſúmque, & ualidum librum habent, ſicut ficus.
Nam & lactis plurimum mittit, & corticem robuſtum ha-
bet. optime itaque inſeritur caprifici ramus. Ex arbore, de
qua inſerere uoles, nouellos & nitidos ramos eligito. in
103 *iiſdémque obſeruato gẽmam, quæ bene apparebit, certám-*

que ſpem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis
circunſignato, ut gemma media ſit: & ita acuto ſcalpello
circuncidito, delibratóque diligenter, ne gemmam lædas.
poſtea item alterius arboris, quam emplaſtraturus es, ni-
tidiſſimum ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem cir-
cuncidito, & materiam delibrato. deinde in eam partem,
quam nudaueris, præparatum emplaſtrum aptato, ita ut
alteræ delibratæ parti conueniat. Vbi ita hæc feceris, cir-
ca gemmam bene alligato, cauetóque ne lædas ipſum ger-
men. deinde commiſſuras, & uincula luto oblinito, ſpatio
relicto, ut gemma libera uinculo non urgeatur. arboris au-
tem inſitæ ſobolẽ, & ramos ſuperiores præcidito, nequid
ſit, quo poſſit ſuccus euocari, aut ne cui magis, quàm inſito
ſeruiat. poſt XXI diem ſoluito emplaſtrum. & hoc gene-
re optime etiam inſeritur olea. Quartum illud genus inſi-
tionis iam docuimus, cum de uitibus diſputauimus. Itaque
ſuperuacuum eſt hoc loco repetere traditam rationem te-
rebrationis. Sed cum antiqui negauerint poſſe omne ge-
nus ſurculorum in omnem arborem inſeri, & illam qua-
ſi finitionem, qua nos paulo antè uſi ſumus, ueluti quandã
legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui
ſint cortice, ac libro, & fructu cõſimiles ijs arboribus, qui-
bus inſeruntur, exiſtimauimus errorem huius opinionis
diſcutiendum, tradendámque poſteris rationem, qua poſſit
omne genus ſurculi omni generi arboris inſeri. Quod ne lõ
giore exordio legentem fatigemus, unum quaſi exemplum
ſubijciemus, quo poſſit omne genus ſurculi omnibus arbo-
ribus inſeri. Scrobem quoquò uerſus pedum quatuor ab ar
bore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ poſſint
eam contingere. in ſcrobem deinde fici arbuſculam depo- 104
nito, diligentiámque adhibeto, ut robuſta, & nitida fiat.

Poſt triennium,cum iam ſatis amplum incrementum ce-
perit, ramum oliuæ, qui uidetur nitidiſſimus, deflecte,&
ad crus arboris ficulneæ religa:atque ita amputatis cæte-
ris ramulis,ea tantum cacumina,quæ inſerere uoles,relin-
que. tum arborem fici detrunca,plagámque leua, & me-
diam cuneo finde. cacumina deinde oliuæ, ſicuti matri co-
hærent, ex utraque parte abrade, & ita fiſſuræ fici inſe-
re , cuneúmque exime , diligentérque ramulos colliga , ne
qua ui reuellantur:ſic interpoſito triennio conualeſcet fi-
cus cum olea,& tum demum quarto anno, cum bene coie-
rint,uelut propagines,ramulos oliuæ à matre reſecabis.hoc
modo omne genus in omnem arborem inſeres . At prius
quàm finem libri faciamus , quoniam ferè ſpecies ſurcu-
lorum omnium perſecuti ſumus prioribus libris,de cythi-
ſo dicere nunc tempeſtiuum eſt.

De cythiſo. CAP. XII.

Cythiſum in agro eſſe quàm plurimum maxime refe-
ret,quòd gallinis,apibus,capris,bubus quoque,& omni ge
neri pecudum utiliſſimus eſt: quòd ex eo citò pingueſcit,&
lactis plurimum præbet ouibus:tum etiam quòd octo men
ſibus uiridi eo pabulo uti,& poſtea arido poſſis. præter-
ea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter compre-
hendit:omnem iniuriam ſine noxa patitur. mulieres qui-
dem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in a-
quam macerari oportet , & cum tota nocte permaduerit,
poſtero die expreſſi ſucci ternas heminas permiſceri modi-
co uino.atque ita potandum dari:ſic & ipſæ ualebunt,&
pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cy-
thiſi uel autumno circa Idus Octobr. uel uere fieri poteſt.
205 Cum terram bene ſubegeris,areolas facito,ibique uelut ocy
mi ſemen cythiſi autumno ſerito . Plantas deinde uere di-

ſponito, ita ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatia diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cythiſorum uere deponito, & ſtercoratam terram circumaggerato. Si pluuia non inceſſerit, rigato quindecim proximus diebus: ſimulatque nouam frondem agere cœperit, ſarrito, & poſt triennium deinde cædito, & pecori præbeto. equo abunde eſt uiridis pondo XV, bubus pondo uicena, cæteríſque pecoribus pro portione uiriũ. Poteſt etiam ante Septembrem ſatis commodè ramis cythiſus ſeri, quoniam facilè comprehendit, & iniuriam ſuſtinet. Aridum ſi dabis, parcius præbeto, quoniam uires maiores habet, priúſque aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum cum aridum facere uoles, circa menſem Septembrem, ubi ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito, paucíſque horis, dũ flacceſcat, in ſole habeto: deinde in umbra exſiccato, & ita condito. Hactenus de arboribus præcepiſſe abunde eſt, redditurо pecoris curam, & remedia ſequenti uolumine.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VI.

SCIO quoſdam, Publi Siluine, prudentes agricolas pecoris, gregariorúmque paſtorum abnuiſſe curam, & eam uelut inimicam profeſſionis ſuæ diſciplinã conſtantiſſime repudiaſſe. neque inficior id eos aliqua ratione feciſſe, quaſi ſit agricolæ contrarium paſtoris propoſitum: cum ille quammaxime ſubacto, & puro ſolo gaudeat, hic nouali, graminoſóque: ille fructum

ta ualuimus induſtria, maiorum ſecuti præcepta, poſteritati mandauimus. Igitur cum ſint duo genera quadrupedũ, quorum alterum paramus in conſortium operum, ſicut bouem, mulam, equum, aſinum: alterum uoluptatis, ac reditus, & cuſtodiæ cauſa, ut ouem, capellam, ſuem, canem: de eo genere primùm dicemus, cuius uſus noſtri laboris eſt particeps. nec dubium, quin (ut ait Varro) cæteras pecudes bos honore ſuperare debeat, præſertim autem in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxiſſe creditur, quòd olim Græci tauros ἰταλὲς uocarẽt: & in ea urbe, cuius mœnibus condendis mas, & fœmina aratro terminum ſignauerũt, uelut pecus: quòd item Athenis Cereris, & Triptolemi fertur miniſter: quòd inter fulgentiſſima ſidera particeps cæli: quòd deinde laborioſiſſimus adhuc hominis ſocius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale eſſet bouem necaſſe, quàm ciuem. Ab hoc igitur promiſſi operis capiamus exordium.

De bubus parandis, atque emendis, eorúmque forma. CAP. I.

Quæ in emendis bubus ſequenda, quǽque uitanda ſint, non ex facili dixerim, cum pecudes pro regionis cælíque ſtatu, & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorem gerant. aliæ formæ ſunt Aſiaticis, aliæ Gallicis, Epiroticis aliæ: nec tantum diuerſitas prouinciarum, ſed ipſa quoq; Italia partibus ſuis diſcrepat. Campania plerunque boues progenerat albos & exiles, labori tamen & culturæ patrĳ ſoli non inhabiles. Vmbria uaſtos, & albos, eadémq; rubros: nec minus probabiles animis, quàm corporibus. Hetruria & Latium compactos, ſed ad opera fortes. Apenninus duriſſimos, omnémque difficultatem tolerantes, nec ab aſpectu decoros, quæ cum tam uaria & 208

diuerſa ſint, tamen quædam quaſi communia, & certa præcepta in emendis iuuencis arator ſequi debet, eáque Mago Carthagnieñſis ita prodidit, ut nos deinceps memorabimus. Parandi ſunt boues nouelli, quadrati, grādibus membris, cornibus proceris, ac nigrantibus, & robuſtis, fronte lata & criſpa, hirtis auribus, oculis, & labijs nigris, naribus reſimus patulíſque, ceruice longa, & toroſa, palearibus amplis, & penè ad genua promiſſis, pectore magno, armis uaſtis, capaci & tanquam implente utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorſo recto planóque, uel etiam ſubſidente, clunibus rotundis, cruribus compactis ac rectis, ſed breuioribus potius, quàm longis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longiſſimus, & ſetoſis, piloſiſque, corpore denſo, breuíque, colore rubeo, uel fuſco, tactu corporis molliſſimo.

De *bubus domandis.* CAP. II.

T*alis notæ uitulos oportet, cum adhuc teneri ſunt, cōſueſcere manu tractari, ad præſepia religari, ut exiguus in domitura labor eorum, & minus ſit periculi: uerum neque ante tertium, neque poſt quintum annum iuuencos domari placet, quoniam illa ætas adhuc tenera eſt, hæc iam prædura: eos autem, qui de grege feri comprehenduntur, ſic ſubigi conuenit.* P*rimùm omnium ſpatioſum ſtabulum præparetur, ubi domitor facilè uerſari, & unde digredi ſine periculo poſſit.* A*nte ſtabulum nullæ anguſtiæ ſint, ſed aut campus, aut uia latè patens, ut cum producentur iuuenci, liberum habeant excurſum, ne paui di aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei ſe implicent, noxámque capiant.* I*n ſtabulo ſint ampla præſepia, ſupráque trāſuerſi aſſeres in modum iugorum à terra ſeptem pedibus elati cōfigantur, ad quos religari poſſint iu-*

 209

uenci: diem deinde, quo domituram auſpiceris, liberum à tempeſtatibus, & à religionibus matutinum eligito: canabinúſque funibus cornua iuuencorum ligato: ſed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera fronte ſub cornua lædantur: cum deinde buculos cõprehenderis, extra ſtabulum producito, & ad ſtipites religato ita ut, exiguum laxamenti habeant, diſténtque inter ſe aliquanto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat: ſi nimis aſperi erunt, patere unum diem nectémque deſæuiant: ſimulatque iras contuderint, manu producantur, ita ut & aliquis antè, & à tergo complures, qui ſequantur, retinaculis eos contineant, & unus cum claua ſalignea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eorum coerceat: ſin autem placidi & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alligaueris, ante ueſperum licebit producere, & docere per mille paſſus compoſitè, ac ſine pauore ambulare: cum domum perduxeris, arctè ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poſſint: tum demum ad alligatos boues, neque à poſteriore parte, neque à latere, ſed aduerſus placidè, & cum quadam uocis adulatione uenito, ut accedentem conſueſcant aſpicere: deinde nares perfricato, ut hominem diſcant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & reſpergere mero, quo familiariores bubulco fiant: uentri quoque, & ſub femina manum ſubijcere, ne ad eiuſmodi tactum poſtmodum paueſcant, & ut ricini, qui plerunque feminibus inhærent, eximantur: itaque cum fit, à latere domitor ſtare debet, ne calce contingi poſſit. Poſt hæc diductis malis educito linguam, totúmque eorum palatum ſale defricato, libraléſque offas in præſulſæ adipis liquamine tinctas, in gula demittito, ac uini ſingulos ſextarios per cornu fauci-

bus infundito: nã per hæc blandimenta triduo ferè mã-
210 ſueſcunt, iugumque quarto die accipiunt, cui ramus illigatur, & temonis uice trahitur: interdum & pondus aliquod iniungitur, ut maiore niſu laboris exploretur patiẽtia. poſt eiuſmodi experimenta uacuo ploſtro ſubiungendi, & paulatim longius cum oneribus producendi ſunt. Sic perdomiti mox ad aratrum inſtituantur, ſed in ſubacto agro, ne ſtatim difficultatem operis reformident, néue adhuc tenera colla, dura proſciſſione terræ contundant. Quemadmodum autem bubulcus in arando bouem inſtituat, primo præcepi uolumine: curandum ne in domitura bos calce, aut cornu quenquam contingat. nam niſi hæc caueantur, nunquam eiuſmodi uitia, quanuis ſubacta, eximi poterunt. Verum iſta ſic agenda præcipimus, ſi ueteranũ pecus non aderit. nam ſi aderit, expeditior, tutiórque ratio domandi eſt, quam nos in noſtris agris ſequimur. nam ubi ploſtro, aut aratro iuuencum conſueſcimus, ex domitis bubus, ualentiſſimum, eundémque placidiſſimum cum indomito iungimus, qui & procurrentẽ retrahat, & cunctantem producat. ſi uerò non pigeat iugum fabricare, quo tres iungantur, hac machinatione conſequemur, ut etiam contumaces boues grauiſſima opera non recuſent. nam ubi piger iuuencus medius inter duos ueteranos iungitur, aratróque iniuncto terram moliri cogitur, nulla eſt imperiũ reſpuendi facultas: ſiue enim efferatus proſilit, duorum arbitrio inhibetur: ſeu conſiſtit, duobus gradientibus etiam obſequitur: ſeu conatur decumbere, à ualentioribus ſubleuatus trahitur: propter que undique neceſſitate contumaciam deponit, & ad patientiam laboris pauciſſimis uerberibus perducitur. Eſt etiam poſt domiturã mollioris generis bos, qui decumbit in ſulco: eum non ſæui-

tia, ſed ratione cenſeo emendandum. nam qui ſtimulis, aut ignibus, aliiſque tormẽtis id uitium eximi melius iudicãt, ueræ rationis ignari ſunt: quoniam pervicax contumacia plerunque ſæuientem fatigat. Propter quod utilius eſt citra corporis uexationem fame potius, & ſiti cubitorem bouem emendare. nam eum uehementius afficiunt naturalia deſideria, quàm plagæ. Itaque ſi bos decubuit, utiliſſimum eſt ſic pedes eius uinculis obligari, ne aut inſiſtere, aut progredi, aut paſci poſſit: quo facto inedia, & ſiti compulſus deponit ignauiam, quæ tamen rariſſima eſt in pecore uernaculo: longéque omnis bos indigena melior eſt quàm peregrinus. nam neque aquæ, nec pabuli, nec cæli mutatione tentatur, neque infeſtatur conditione regionis, ſicut ille, qui ex planis, & campeſtribus locis, in montana, & aſpera perductus eſt, uel ex montanis in campeſtria. itaque etiam, cum cogimur ex longinquo boues arceſſere, curandum eſt, ut ex ſimilibus patrijs locis traducantur: item cuſtodiendum eſt, ne in corporatione, uel ſtatura, uel uiribus impar cum ualentiore iũgatur. nam utraque res inferiori celeriter affert exitiũ. Mores huius pecudis probabiles habentur, qui ſunt propiores placidis, quàm concitati: ſed non inertes, qui ſunt uerentes plagarum, & acclamationum, ſed fiducia uirium, nec auditu, nec uiſu pauidi, nec ad ingredienda flumina, aut pontes formidoloſi: multi cibi edaces, uerum in eo conficiendo lenti: nam nam hi melius concoquunt. ideóque robora corporum citra maciem conſeruant, qui ex commodo, quàm qui feſtinanter mandunt. Sed tam uitium eſt bubulci pinguem, quàm exilem bouem reddere: humilis enim, & modicæ corporatura pecoris operarij debet eſſe, neruisque, & muſculis robuſta: non adipibus obeſa, ut nec ſui tergoris mo- 211

le, nec labore operis degrauetur. Sed quoniam quæ ſe-
212 quenda ſunt in emendis, domandíſque bubus tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De boum cura, & cibarijs. CAP. III.

Boues calore ſub diuo, frigoribus intra tectum manere oportet: itaque hibernæ ſtabulationi eorum præparãda ſunt ſtramenta, quæ menſe Auguſto intra dies triginta ſublatæ meſſis præciſa, in aceruum extrui debent: horũ deſectio cũ pecori, tum agro eſt utilis: liberantur arua ſentibus, qui æſtiuo tempore per Caniculæ ortum reciſi, plerunque radicitus intereunt, & ſtramentis pecoris ſubiecti plurimum ſtercoris efficiunt. hæc cũ ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimúſque operam, ne penuria cibi macreſcat pecus. Boues autem recte paſcendi non una ratio eſt. nam ſi ubertas regionis uiride pabulum ſubminiſtrat, nemo dubitat, quin id genus cibi cæteris præponendum ſit: quod tamen niſi riguis, aut roſidis locis non contingit: itaque in ijs ipſis uel maximum commodum eſt, quòd ſufficit una opera duobus iugis, quæ eodem die alterna temporum uice uel arant, uel paſcuntur ſiccioribus agris. Ad præſepia boues alendi ſunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur: eóſque nemo dubitat, quin optimi ſint uicia in faſcem ligata, & cicercula, itémque pratenſe fœnum. minus commodè tuemur armentum paleis, quæ ubique & quibuſdam regionibus ſolæ præſidio ſunt: eæ probantur maximè ex milio, tũ ex ordeo, mox etiam ex tritico, ſed iumentis iuſtam operã reddentibus, ordeum præter has præbetur: bobus autem pro temporibus anni pabula diſpẽſantur. Ianuario menſe ſingulis freſi, & aqua macerati erui quaternos ſextarios miſtos paleis dare conuenit, uel lupini macerati modios,

uel ciccerculæ maceratæ ſemodios, & ſuper hæc affatim pa-
leas, licet etiam ſi ſit leguminum inopia, & eluta, & ſicca-
ta uinacia, quæ de lora eximuntur, cum paleis miſcere. Nec 113
dubiũ eſt, quin ea lõge melius cũ ſuis folliculis antè quàm
eluantur, præberi poſſint. nam & cibi, & uini uires ha-
bent, nitidúmque, & hilare, & corpulentum pecus faciũt:
ſi grano abſtinemus, frondis aridæ corbis pabulatoria mo
diorũ uiginti ſufficit, uel fœni pondo triginta, uel ſi non,
modius uiridis laureæ & ilignæ frondis: ſed his, ſi regi-
onis copia permittat, glans adijcitur, quæ niſi ad ſatieta-
tem detur, ſcabiem parit: poteſt etiam ſi prouentus utilita-
tem facit, ſemodius fabæ freſæ præberi. Menſe Februario
plerunque eadem cibaria ſufficiunt. Martio & Aprili de-
bet ad fœni pondus adijci, quia terra proſcinditur: ſat au-
tem erit põdo quadragena ſingulis dari: ab Idibus tamen
menſis Aprilis uſque in Idus Iunias uiride pabulũ rectè
ſecatur: poteſt etiam in Calend. Iulias frigidioribus locis
idem præſtari: à quo tempore in Calend. Nouemb. tota æ-
ſtate, & deinde autumno ſatientur fronde, quæ tamẽ non
antè eſt utilis, quàm cum maturuerit uel imbribus, uel aſſi
duis roribus: probatúrque maximè ulmea, poſt fraxinea,
& ab hac populnea: ultimæ ſunt ilignea, & quernea, &
laurea, ſed poſt æſtatẽ neceſſariæ deficiẽtibus cæteris: poſ-
ſunt etiam & folia ficulnea probè dari, ſi ſit eorũ copia,
aut ſtringere arbores expediat: ilignea tamen uel melior
eſt quernea, ſed eius generis, quod ſpinas non habet. nam
id quoque uti iuniperus reſpuitur à pecore propter acu-
leos. Nouembri menſe, ac Decembri, per ſementem quan-
tum appetit bos, tantum præbendum eſt: plerunque tamen
ſufficiunt ſingulis modij glandis, & paleæ ad ſatietatem
datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conſperſi

ſextarij V I I permiſti paleis,uel cicerculæ ſimiliter cõſper
214 ſæ ſextarij X I I miſti paleis,uel ſinguli modij uinaceorum
ſi ijs,ut ſuprà dixi,largè paleæ adijciantur:uel ſi nihil ho
rum eſt,per ſe fœni pondo quadraginta.

De uitijs boũ,& medicinis. CAP. IIII.

Sed non proderit cibis ſatiari pecora, niſi omni adiuuentur diligentia,ut ſalubri ſint corpore, uiréſque conſeruent : quæ utraque cuſtodiuntur largè dato per triduum medicamento, quod componitur pari pondere triti lupini, cupreſſíque,& cum aqua,nocte una ſub diuo habito:ídque quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, æſtatis, autumni,hiemis: ſæpe etiam langor,& nauſea diſcutitur, ſi integrum gallinaceum crudum ouum ieiunis faucibus inſeras,ac poſtero die ſpicas ulpici,uel allij cum uino conteras,& in naribus infundas:neque hæc tantum remedia ſalubritatem faciunt.Multi & largo ſale miſcent pabula: quidam marrubiũ dederunt cũ oleo & uino,quidam porri fibras,alij grana thuris,alij ſabinam herbã,rutámque cum mero diluũt. Eáque medicamenta potanda præbent.Multi caulibus uitis albæ, & ualuulis erui bubus medentur: nonnulli pellem ſerpentis obtritam cum uino miſcent . Eſt etiam remedio,cum dulci uino tritum ſerpillum, & conciſa,& in aqua macerata ſcylla.Quæ omnes prædictæ potiones trium heminarũ ſingulis diebus per triduũ datæ,aluum purgant,depulſiſque uitijs,recreant uires,maxime tamen habetur ſalutaris amurca,ſi tantundẽ aquæ miſceas, & ea pecus inſueſcas : quæ protinus dari non poteſt, ſed primo cibi aſperguntur: deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari menſura miſta datur ad ſatietatem.

Quæ ſint, quibus peſtilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. CAP. V.

Nullo autem tempore, & minime æſtate utile eſt bo- 215
ues in curſum concitari: nam ea res aut cit aluum, aut mo
uet febrem. Cauendum quoque eſt, ne ad præſepia ſus,
aut gallina perrepat. Nam hoc, quod decidit, immiſtum pa
bulo, bubus affert necem, & id præcipue, quod egerit ſus
ægra, peſtilentiam facere ualet, quæ cum in gregem incidit,
confeſtim mutandus eſt cæli ſtatus, & in plures partes di
ſtributo pecore longinquæ regiones petendæ ſunt, atque
ita ſegregandi à ſanis morbidi, nequis interueniat, qui con
tagione cæteros labefaciat. Itaque cum ablegabuntur, in
ea loca perducendi ſunt, quibus nullum impaſcitur pecus,
ne aduentu ſuo etiam illis tabem afferant. Euincendi ſunt
autem quamuis peſtiferi morbi, & exquiſitis remedijs pro-
pulſandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœniculi ſe-
minibus miſcendæ, & cum defruti, ac moliti tritici farina,
candẽtique aqua conſpergendæ, eóque medicamine ſaliuan
dum ægrotum pecus. Tum paribus caſiæ myrrhǽque, &
thuris põderibus, ac tantundem ſanguinis marinæ teſtudi-
nis miſcetur potio, cum uini ueteris ſextarijs tribus, & ita
per nares infunditur. Sed ipſum medicamentum ponderis
ſex unciæ diuiſum, portione æqua per triduum cum uino
dediſſe ſat erit. Præſens etiam remedium cognouimus ra-
diculæ, quam paſtores conſiliginem uocant. Ea in Marſis
montibus plurima naſcitur, omníque pecori maximè eſt ſa
lutaris. Læua manu effoditur ante ſolis ortum, ſic enim le
cta maiorem uim creditur habere. Vſus eius traditur talis,
ænea ſubula pars auriculæ latiſſima circũſcribitur, ita ut
manante ſanguine tanquã o literæ ductus appareat orbi-
culus. Hoc & intrinſecus, & ex ſuperiore parte auriculæ

cum factum eſt,me dia pars deſcripti orbiculi eadẽ ſubula
tranſuitur, & facto foramini prædicta radicula inſeritur,
quam cum recens plaga comprehendit,ita continet,ut ela-
bi non poſſit:in eam deinde auriculam omnis uis morbi,
116 *peſtilénſque uirus elicitur,donec pars,quæ ſubula circun-*
ſcripta eſt, demortua excidat, & minimæ partis iactura
caput conſeruatur. Cornelius Celſus etiam uiſci folia cum
uino trita per nares infundere iubet.Hæc facienda,ſi gre-
gatim pecora laborant:illa deinceps,ſi ſingula.

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. CAP. VI.

Cruditatis ſigna ſunt crebri ructus, ac uentris ſonitus,faſtidia cibi, neruorum intentio,hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat,neque lingua ſe deterget.Remedio erunt aquæ calidæ duo congij , & mox triginta braſſicæ caules modicè cocti, & ex aceto dati. Sed uno die abſtinendum eſt alio cibo. Quidã clauſum intra tecta continent, ne paſci poſſit.Tum lentiſci,oleaſtríque cacuminum pondo IIII, *& libra mellis una trita permiſcent aquæ congio, quam nocte una ſub dio habent,atque ita faucibus infundũt.Deinde interpoſita hora macerati erui quatuor libras obijciunt,aliáque potione prohibent.Hoc per triduum fieri,dum omnis cauſa languoris diſcutiatur. Nam ſi neglecta cruditas eſt, & inflatio uentris, & inteſtinorũ maior dolor inſequitur,qui nec capere cibos ſinit,gemitus exprimit,locóque ſtare non patitur,ſæpe decumbere, & agitare caput,caudámque crebrius agere.Manifeſtum remedium eſt proximam clunibus partem caudæ uinculo uehementer obſtringere,uinique ſextarium cum olei hemina faucibus infundere, atque ita citatum per mille & quingentos paſſus agere. Si dolor permanet, ungulas circunſecare, &*

unčta manu per anum inſerta fimum extrahere, rurſuſque agere currẽtem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina proceſſit, myrti ſylueſtris foliorum duæ libræ deligantur, totidémque ſextarij calidæ aquæ miſti per uas ligneum faucibus infundũtur. Atque ita ſub cauda ſanguis emittitur, qui cum ſatis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitatè agitur pecus euſque, dum anhelet. Sunt & ante detractionem ſanguinis illa remedia, Tribus heminis uini tres unciæ pinſiti allij permiſcentur, & poſt eam potionem currere cogitur. Vel ſalis ſextans, cum cepis decem conteritur, & admiſto melle decocto collyria immittuntur aluo, atque ita citatus bos agitur. 217

Quo remedio ſedatur dolor uentris, & inteſtinorum pecoris. CAP. VII.

Ventris quoque & inteſtinorum dolor ſedatur uiſu nantium, & maximè anatis, quam ſi conſpexerit, cui inteſtinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos, & equinum genus conſpectu ſuo ſanat. Sed interdum nulla prodeſt medicina. Sequitur torminum uitiũ, quorum ſignum eſt cruenta, & mucoſa uentris proluuies. Remedia ſunt cupreſſini quindecim coni, totidémque gallæ, & utrorumque ponderum uetuſtiſſimus caſeus, quibus in unũ tunſis admiſcentur auſteri uini quatuor ſextarij, qui pari menſura per quatriduum diſpenſati dantur: nec deſint lentiſci, myrtique, & oleaſtri cacumina uiridis. Aluus, corpus, ac uires carpit, operíque inutilem reddit: quæ cum accident, prohibendus erit bos potione per triduum, primóque die cibo abſtinendus. Sed mox cacumina oleaſtri, & arundinis, item baccæ lentiſci, & myrti dandæ, nec poteſtas aquæ, niſi quampar ciſſimè facien-

da eſt. Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abro-
tani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duo-
bus ſextarijs, atque ita faucibus infundãt, eadémque pabu-
la, ut ſuprà diximus, obijciant. Quidam uinaceorũ duas li-
218 bras torrefaciunt, & ita conterunt, & cum totidẽ ſextarijs
uini auſteri, potandum medicamentum præbent, omníque
alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum
arborum obijciunt. Quod ſi neque uentris reſtiterit citata
proluuies, neque inteſtinorũ, ac uentris dolor, cibóſque re-
ſpuet, & prægrauato capite, ſi ſæpius, quàm conſueuit, la-
crymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent: uſque ad
oſſa frons mediã uratur, auréſque ferro ſcindãtur. Sed uul-
nera facta igne, dum ſaneſcunt, defricare bubula urina con-
uenit. At ferro reſciſſa melius pice, & oleo curantur.

De uitioſis incrementis linguæ. CAP. VIII.

Solent etiam faſtidia cibo afferre uitioſa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & ſale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec laceſſita pituita decidit. Tum uino perluitur os, & interpoſito unius horæ ſpatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neque ranæ fuerint, neque aluus citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinſitum cum oleo per nares infundere, uel ſale, uel cunela defricare fauces, uel eandem partem allio tunſo, & hallecula linire. Sed hæc his ſolum faſtidium eſt.

De febre boum. CAP. IX.

Febricitanti boui conuenit abſtineri cibo uno die. Poſtero deinde exiguum ſanguinem ieiuno ſub cauda emitti, atque interpoſita hora modicæ magnitudinis coctos braſſicæ coliculos triginta ex oleo, & garo ſaluiati more de-

mitti, eámque eſcam per quinque dies ieiuno dari. Præ-
terea cacumina lentiſci, aut oleæ, uel tenerrimam quanque
frondem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam ſpongia la-
bra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi potan- 219
dam. Quæ medicina ſub tecto fieri debet, nec ante ſani-
tatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lacrimæ,
grauatum caput, oculi compreſſi, fluidum ſaliuis os, lon-
gior, & cum quodam impedimento tractus ſpiritus, inter-
dum & cum gemitu.

De tuſſi boum. CAP. X.

Recens tuſſis optime ſaluiato farinæ ordeaceæ diſcutitur. Interdum magis proſunt gramina conciſa, & his admiſta freſa faba. Lentes quoque ualuulis exemptæ, & minutæ molitæ, miſcentur aquæ calidæ ſextarij duo, factáque ſorbititio per cornu infunditur. Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi macerati ſextarijs aquæ tribus. Nã id medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, ut dixi, molitæ ſextarijs quatuor more ſaluiati datur, ac poſtea aqua hyſſopi per cornu infunditur. Porri etiam ſuccus oleo, uel ipſa fibra cum ordeacea farina contrita remedio eſt. Eiuſdẽ radices diligenter lotæ, & cum farre triticeo pĩſitæ, ieiunóque datæ, uetuſtiſſimam tuſſim diſcutiunt. Facit idem pari menſura eruum ſine ualuulis cum torrefacto ordeo molitum, & ſaluiati more in fauces demiſſum.

Suppurationis remedia. CAP. XI.

Suppuratio melius ferro reſcinditur, quàm medicamẽto. Expreſſus deinde ſinus ipſe, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida, & oleo imbutis colligatur. Vel ſi collui ea pars non poteſt, lamina candenti ſeuum caprinum, aut bubulum inſtillatur. Quidam, cum uitioſam partem inuſſerunt, urina uetere

eluunt, atque ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. CAP. XII.

210 Sãguis dimiſſus in pedes claudicationem affert. quod cum accidit, ſtatim ungula inſpicitur. tactus autem feruorẽ demonſtrat: nec bos uitiatam partem uehementius premi patitur. Sed ſi ſanguis adhuc ſupra ungulas in cruribus eſt, fricatione aſſidua diſcutitur: uel cum ea nihil profuit, ſcarificatione demitur. At ſi iam in ungulis eſt, inter duos ungues cultello leuiter aperies. Poſtea linamenta ſale, atque aceto imbuta applicantur, ac ſolea ſpartea pes induitur, maximéque datur opera, ne in aquam pedẽ mittat, & ut ſiccè ſtabuletur. Hic idem ſanguis niſi emiſſus fuerit, ſaniem creabit, qui ſi ſuppurauerit, tarde procurabitur: ac primo ferro circunciſus, & expurgatus, deinde pannis aceto, & ſale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia uetere, & ſeuo hircino pari põdere decoctis, ad ſanitatem perducitur. Si ſanguis in inferiore parte ungulæ eſt, extrema pars ipſius unguis ad uiuum reſecatur, & ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus ſpartea munitur. Mediam ungulã ab inferiore parte non expedit aperire, niſi eo loco iam ſuppuratio facta eſt. Si dolore neruorum claudicat, oleo, & ſale genua, poplitéſque, & crura confricãda ſunt, donec ſanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fouenda ſunt, & lini ſemen, aut miliũ detritum, conſperſúmque aqua mulſa imponendũ: ſpongiæ quoque feruenti aqua imbutæ, & expreſſæ, atque melle litæ recte genibus applicãtur, ac faſceis circundantur. Quòd ſi tumori ſubeſt aliquis humor, fermentum, uel farina ordeacea ex paſſo, aut aqua mulſa decocta imponitur: & cum maturuerit ſuppura-

tio,reſcinditur ferro,eáque emiſſa,ut ſuprà docuimus,linamentis curatur.Poſſunt etiã(ut Cornelius Celſus præcipit) lilij radix,aut ſcylla cũ ſale, uel ſanguinalis herba,quam πολύγονον Græci appellant, uel marrubium ferro recluſa 221 *ſanare.Ferè autem omnis dolor corporis, ſi ſine uulnere eſt,recens melius fomentis diſcutitur:uetus uritur,& ſupra uſtum butyrum,uel caprinus inſtillatur adeps.*

Ad ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi canis,uel lupi,necnon & ad coriaginem.

CAP. XIII.

Scabies extenuatur trito allio defricto:eodémque remedio curatur rabioſæ canis,uel lupi morſus, qui tamen & ipſe impoſito uulneri uetere ſalſamento, æquè bene ſanatur.Et ad ſcabiem præſentior alia medicina eſt,cunila bubula,& ſulphur conteruntur, admiſtáque amurca cum oleo,aqua,aceto incoquuntur.Deinde tepefactis ſciſſum alumen tritum ſpargitur. Id medicamentum candente ſole illitum maxime prodeſt.Vlceribus gallæ tritæ remedio ſunt. Nec minus ſuccus marrubij cum fuligine. Eſt & infeſta peſtis bubulo pecori,coriaginem ruſtici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, ut apprehenſa manibus deduci à coſtis non poſſit. Ea res non aliter accidit,quàm ſi bos aut ex lãguore aliquo ad maciem perductus eſt,aut ſudans in opere faciendo refrixit, aut ſi ſub onere pluuia madefactus eſt.Quæ quoniam pernicioſa ſunt,cuſtodiendum eſt, ut cum ab opere boues redierint,adhuc æſtuantes, anhelantéſque uino aſpergantur, & offæ adipis faucibus eorũ inſerantur.Quòd ſi prædictum uitium inhæſerit,proderit decoquere laurũ, & ea calda fouere terga, multóque oleo, & uino confeſtim ſubigere, ac per omnes partes apprehendere,& attrahere pellem.Idque optimè fit ſub dio ſole

ſeruente. Quidam fraces uino, & adipe commiſcent, eóque medicamento poſt fomenta prædicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atque ceruicis tumorem. CAP. XIIII.

222 Eſt etiam illa grauis pernicies, cum pulmones exulcerantur: inde tuſſis, & macies, & ad ultimum phthiſis inuadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inuſta ita, ut ſuprà docuimus, perforatæ auriculæ inſeritur, tum porri ſuccus inſtar heminæ pari olei mẽſuræ miſcetur, & cum uini ſextario potandus datur diebus compluribus. Interdum & tumore palati cibos reſpuit, crebrúmque ſuſpiriũ facit, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere uideatur: ferro palatum opus eſt ſauciare, ut ſanguis profluat, & exemptum ualuulis eruum maceratum, uiridémque frondem, uel aliud molle pabulum, dum ſanetur præbere. Si in opere collũ contuſum erit, præſentiſſimũ eſt remedium ſanguis de aure emiſſus: aut ſi id factum nõ erit, herba, quæ uocatur auia, cũ ſale trita, & impoſita. Si ceruix mota, & deiecta eſt, cõſiderabimus quã in partẽ declinet, & ex diuerſa auricula ſanguinẽ detrahemus. Ea porro uena, quæ in aure uidetur eſſe ampliſſima, ſarmento prius uerberatur: deinde cũ ad ictũ intumuit, cultello ſoluitur, & poſtero die iterum ex eodem loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iuſta perducitur. Quòd ſi ceruix in neutrã partẽ deiecta eſt, mediáque intumuit, ex utraque auricula ſanguis emittitur, qui cum intra biduum, cum bos uitium cœpit, emiſſus non eſt, intumeſcit collũ, neruíque tendũtur, & inde nata duricies iugum non patitur. Tali uitio comperimus aureũ eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino ſeuo, & ue-

tère oleo æquis ponderibus compoſitum, atque incoctum. Hac compoſitione ſic utendum eſt,cum diſiũgitur ab opere in ea piſcina, ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus ſubſiccatur,prædictóque medicamento defricatur,& 223
illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuſet,paucis diebus requies ab opere danda eſt.Tum ceruix aqua frigida defricanda, & ſpuma argenti illinenda eſt. Celſus quidem tumenti ceruici herbam,quæ uocatur Auia, ut ſuprà dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorum, qui ferè ceruicem infeſtant, minor moleſtia eſt: nam facilè operanti lucerna inſtillatur. Potior tamen ratio eſt cuſtodiendi,ne naſcantur,néue colla calueſcant,quæ non aliter glabra fiunt,niſi cum ſudore,aut pluuia ceruix in opere madefacta eſt.itaque cum id accidit,ueteri lateri later conteritur,eóque intrito prius,quàm diſiũgantur,colla conſpergi oportet:deinde cum id ſiccum erit,ſubinde oleo imbui.

Ad talum,ſeu ungulam læſam remedia. CAP.XV.

Si talum,aut ungulam uomer læſerit,picem duram,& axungiam cum ſulfure, & lana ſuccida inuolutam candente ferro ſupra uulnus inurito. Quod idem remedium optimè facit exempta ſtirpe, ſi fortè ſurculum calcauerit, aut acuta teſta,uel lapide ungulam pertuderit,quæ tamen ſi altius uulnerata eſt, latius ferro circunciditur, & ita inuritur,ut ſuprà præcepi:deinde ſpartea calceata per triduum ſuffuſo aceto curatur. Item ſi uomer crus ſauciarit, marina lactuca,quam Græci τιθύμαλλον uocant, admiſto ſale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina: deinde faſce ſarmentorum incenſo, cum iam ignis in fauillam recidit,feruentibus cineribus cogitur inſiſtere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, ſi opere diſiun-

ctis multa frigida lauentur pedes: & deinde ſuffragines, coronæ, ac diſcrimen ipſum, quò diuiſa eſt bouis ungula, uetere axungia defricetur.

224 Ad cõuulſos armos, & cornua præfracta. CAP. XVI.

Sæpe etiam uel grauitate lõgioris, uel cum in proſcindendo, aut duriori ſolo, aut obuiæ radici obluctatus conuellit armos. Quod cum accidit, è prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt: ſi dextrum armum læſit, in ſiniſtro: ſi læuum, in dextro: ſi uehementius utrunque uitiauit, item in poſterioribus cruribus uenæ ſoluentur. Præfractis cornibus linteola ſale, atque aceto, & oleo imbuta ſuperponuntur, ligatiſque per triduum eadem infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, leuigatóque imponitur. Et ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera ſcatere uermibus, qui ſi mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt: uel ſi hac ratione non poſſunt eximi, marrubium, aut porrum conteritur, & admiſto ſale imponitur: id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis ulceribus, confeſtim adhibenda ſunt linamenta cum pice, & oleo, ueteréque axungia, & extra uulnera eodem medicamento circunliniẽda, ne infeſtentur à muſcis, quæ ubi ulceribus inſederunt, uermes creant.

Ad ictus ſerpẽtis, & noxiorũ animaliũ. CAP. XVII.

Eſt etiã mortifer ijs ſerpentis ictus, eſt & magnorum animalium noxium uirus. nam & uipera, & cæcilia ſæpe cum in paſcua bos improuidè ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Múſque araneus, quem Græci μυγάλην appellant, quanuis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur. Venena uiperæ depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba, quam uocant perſonatam, trita

& cum ſale impoſita. Plus etiam eiuſdem radix contuſa prodeſt: uel ſymonianum trifolium: quod inuenitur confragoſis locis efficaciſſimum traditur, odoris grauis, neque abſimilis bitumini, & idcirco Græci eam ἀσφάλτιον appellant, noſtri autem propter figuram uocant acutum trifoliũ: nam longis & hirſutis folijs uiret, caulémque robuſtiorem facit, quàm pratenſe. Huius herbæ ſuccus uino miſtus infunditur faucibus, atque ipſa folia, cum ſale trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur: uel ſi hanc herbã uiridem tempus anni negat, ſemina eius collecta, & leuigata cum uino dantur potanda, radicéſque cum ſuo caule tritæ, & farina, & ſale cõmiſtæ ex aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur. Eſt etiam præſens remedium, ſi conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarũ cum totidem uini, & duobus ſextarijs olei, expreſſúmque ſuccũ faucibus infundas. Itémque cacumina eiuſdem arboris cũ ſale trita læſæ parti ſuperponas. Cæciliæ morſus tumorem, ſuppurationémque molitur. Idem facit etiam muris aranei. Sed illius ſanatur noxa ſubula ænea, ſi locum læſum compũgas, cretáq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, ſuo corpore luit: nã animal ipſum oleo merſum necatur, & cũ imputruit, conteritur, eóque medicamine morſus muris aranei linitur. Vel ſi id non adeſt, humórque oſtendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eíque adijcitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum perniciem commouet. Vel ſi àntequam tumor diſcutiatur, in ſuppurationem conuertitur, optimum eſt ignea lamina conuerſionem reſecare, & quicquid uitioſi eſt, inurere, atque ita liquida pice cũ oleo linire. ſolet etiam ipſum animal uiuum creta figulari circundari, quæ cum ſiccata eſt, collo boum ſuſpenditur: ea res

innoxium pecus à morſu muris aranei præbet. Oculorum
226 uitia plerunque melle ſanantur: nã ſiue intumuerunt, aqua mulſa triticeæ farinæ conſpergitur, & imponitur, ſiue album in oculo eſt, montanus ſal, Hiſpanus, uel Ammoniacus, uel etiam Cappadocus minutè tritus, & immiſtus melli uitium extenuat: facit idem trita ſepiæ teſta, & per fiſtulam ter die oculo inſpirata: facit & radix, quam Græci σίλφιον uocant, uulgus autem noſtra conſuetudine laſerpitium appellat. huius quantocunque ponderi decem partes ſalis ammoniaci adijciuntur, eáque pariter trita oculo ſimiliter infunduntur, uel eadem radix contuſa, & cũ oleo lentiſci iuncta uitium expurgat: epiphoram ſupprimit polenta conſperſa mulſa aqua, & in ſupercilia genáſque impoſita, paſtinacéque agreſtis ſemina, & ſuccus armoraceæ, cum melle conlinita oculorum ſedant dolorem: ſed quotieſcunque mel, aliúſue ſuccus remedijs adhibetur, circunliniendus erit oculus pice liquida cum oleo, ne à muſcis infeſtetur. nam & ad dulcedinem mellis, aliorúmque medicamentorum non hæ ſolæ, ſed & apes aduolant.

Remedia ad hauſtam hirudinem. CAP. XVIII.

Magnam etiam perniciem ſæpe affert hirudo hauſta cum aqua: ea adhærens faucibus ſanguinem ducit, & incremento ſuo tranſitum cibis præcludit: ſi tam difficili loco eſt, ut manu detrahi non poſſit, fiſtulam, uel arundinem inſerito, & ita calidum oleum infundito: nam eo contactu animal confeſtim decidit. Poteſt etiam per fiſtulam deuſti cimicis nidor immitti, qui ubi ſuperponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fiſtula uſque ad hirudinem perfert, iſque nidor depellit hærentem: ſi tamen uel ſtomachum, uel inteſtinum tenet, calido aceto per cornu infuſo necatur: has medicinas quanuis bubus adhiberi præcepe-

rimus, poſſe tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium eſt.

De *machina facienda, qua clauſa iumenta* 227
curentur. CAP. XIX.

Sed *& machina fabricanda eſt, qua clauſa, iumenta, bouéſque curentur, ut & propior acceſſus ad pecudem medentibus ſit, nec in ipſa curatione quadrupes reluctando remedia reſpuat: eſt autem talis machinæ forma,* Roboreis *axibus compingitur ſolum, quod habet in longitudinem pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupōdium ſemiſſem, pars poſterior quatuor pedes: huic ſolo ſeptenum pedum ſtipites recti ab utroque latere quaterni applicantur: ij autem in ipſis quatuor angulis affixi ſunt, omnéſque trāſuerſis ſex temonibus quaſi uacerræ inter ſe ligantur, ita ut à poſteriore parte, quæ latior eſt, uelut in caueā quadrupes poſſit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduerſis axiculis: primis autem duobus ſtatuminibus imponitur firmum iugum, ad quod iumenta capiſtrantur, uel boum cornua religantur, ubi poſſunt etiam numelli fabricari, ut inſerto capite deſcendentibus per foramina regulis ceruix teneatur: cæterum corpus laqueatum & diſtentum temonibus obligatur, ſicque immotum animal medentis arbitrio eſt expoſitum. hæc ipſa machina communis erit omnium maiorum quadrupedum.*

De *tauri forma.* CAP. XX.

Q*uoniā de bubus ſatis præcepimus, opportunè de tauris, uacciſque dicemus.* Tauros *maximè membris ampliſſimis, moribus placidis, media ætate probandos cenſeo: cætera ferè eadem omnia in his obſeruabimus, quæ in bubus eligendis: neque enim alio diſtat bonus taurus à caſtrato, niſi quòd huic torua facies eſt, uegetior aſpectus, breuiora*

cornua, toroſior ceruix, & ita uaſta, ut ſit maxima portio corporis, uentre paulò ſubſtrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas fœminas habilis ſit.

De forma uaccæ. CAP. XXI.

228 Vaccæ quoque probantur altiſſimæ formæ, longǽque, maximis uteris, frontibus latiſſimis, oculis nigris, & patentibus, cornibus uenuſtis, & leuibus, & nigrantibus, piloſis auribus, compreſſis malis, palearibus, & caudis ampliſſimis, ungulis modicis, & modicis cruribus: cætera quoque ferè eadem in fœminis, quæ & in maribus deſyderantur, & præcipuè ut ſint nouellæ: quoniam, cùm exceſſerint annos decem, fœtibus mutiles ſunt. Rurſus minores bimis miri non oportet. Si ante tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, poſteà mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus. CAP. XXII.

Sed & curandum eſt omnibus annis in hoc æquè, atque in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur: nam & enixæ, & uetuſtæ, quæ gignere deſierũt, ſummouendæ ſunt, & utique tauræ, quæ locum fœcundarũ occupant, ablegandæ, uel aratro domandæ, quoniam laboris, & operis non minus, quàm iuuenci propter uteri ſterilitatem patientes ſunt. Eiuſmodi armentum maritima, & aprica hyberna deſiderat: æſtate, opacaſſima nemorum, ac montium alta, magis, quàm plana paſcua: nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, quàm lapidoſis locis durãtur ungulæ: nec tam fluuios, riuóſque deſiderãt, quàm lacus manu factos, quoniam fluuialis aqua, quæ ferè frigidior eſt, partum abigit, & cœleſtis iucundior eſt. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca eſt, ideóque facile ſub dio hybernat.

De conſeptis, & ſtabulis faciendis. CAP. XXIII.

Sed laxo ſpatio conſepta facienda ſunt, ne in anguſtijs
conceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris 229
ictus effugiat: ſtabula ſunt optima ſaxo, aut glarea ſtrata,
non incommoda tamen etiam ſabuloſa: illa, quòd imbres
reſpuant: hæc, quòd celeriter ſorbeant, tranſmittántque:
ſed utraque deuexa ſint, ut humorem effundant, ſpectént-
que ad meridiem, ut facilè ſiccentur, & frigidis uentis non
ſint obnoxia. Leuis autem cura paſcui eſt: nam ut lætior
herba conſurgat, ferè ultimo tempore æſtatis incenditur: ea
res & teneriora pabula recreat, & ſentibus uſtis fruticem
ſurrecturum in altitudinem compeſcit: ipſis uerò corpori-
bus affert ſalubritatem iuxta conſeptum ſaxis, & canali-
bus ſal ſuperiectus, ad quem ſaturæ pabulo libenter recur
runt, cum paſtorali ſigno quaſi receptui canitur. nam id
quoq; ſemper crepuſculo fieri debet, ut ad ſonũ bucinæ pe
cus, ſi quod in ſiluis ſubſtiterit, ſepta repetere cõſueſcat. ſic
enim recognoſci grex poterit, numerúſque cenſeri, ſi ueluti
ex militari diſciplina intra ſtabularij caſtra mãſerint: ſed
non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus
per nemora uagantur, liberóſque egreſſus, reditúſque ha-
bent, nec reuocantur, niſi ad coitus fœminarum.

Quæ ætas idonea ad admiſſurã. CAP. XXIIII.

Ex his qui quadrimis minores ſunt, maioréſque quàm duodecim annorum, prohibentur admiſſura: illi quoniam quaſi puerili ætate ſeminandis armentis parum habentur idonei: hi, quia ſenio ſunt effœti. Menſe Iulio fœminæ maribus plerunque permittendæ, ut eo tempore conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant. Nam decem menſibus uentrem perferunt, neque ex imperio magiſtri, ſed ſua ſponte marem patiũtur. Atque in id ferè, quod

dixi tempus,naturalia congruunt deſyderia,quoniam ni-
mietate uerni pabuli pecudes exhilaratæ laſciuiunt: quòd
ſi aut fœmina recuſat,aut non appetit taurus,eadem ra-
230 tione, qua faſtidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur
cupiditas odore genitalium admoto naribus. Sed & pabu
lum circa tempus admiſſuræ ſubtrahitur fœminis,ne eas
ſteriles reddat nimia corporis obeſitas,& tauris adijcitur,
quò fortius meant,unúmque marem quindecim uaccis ſuf
ficere abunde eſt: qui ubi iuuencam ſuperuenit, certis ſi-
gnis comprehendere licet, quem ſexum generauerit, quo-
niã ſi parte dextra deſiluit,marem ſeminaſſe manifeſtum
eſt:ſi læua,fœminam.id tamen uerũ eſſe non aliter appa-
ret, quàm ubi poſt unum coitũ forda nõ admittit taurum:
quod & ipſum rarò accidit.Nam quamuis plena fœtu nõ
expletur libidine,adeò ultra naturæ terminos etiam in pe
cudibus plurimũ pollent blandæ uoluptatis illecebræ. Sed
non dubiũ eſt,ubi pabuli ſit lætitia, poſſe omnibus annis
partum educari:at ubi penuria eſt,alternis ſubmitti: quod
maximè in operarijs fieri placet, ut & uituli annui tẽpo-
ris ſpatio lacte ſatientur, nec forda ſimul operis, & uteri
grauetur onere,quæ cum partum edidit,niſi cibis fulta eſt,
quãuis bona nutrix labore fatigata nato ſubtrahit alimen
tum.Itaq; & fœtæ cythiſus uiridis & torrefactum ordeũ,
maceratúmq; eruum præbetur, uel tenero olere commiſto,
torrido,molitóque milio,& per unam noctem lacte mace-
rato ſaluiatur:melius etiam in hos uſus altinæ uaccæ pro-
bãtur, quas eius regionis incolæ Cenas appellant:eæ ſunt
humilis ſtaturæ, lactis abundantes, propter quod remotis
earum fœtibus, generoſum pecus alienis educatur uberi-
bus:uel ſi hoc præſidiũ non adeſt,faba freſa,& uinũ rectè
tolerat,ídque præcipuè in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos uitulorum. CAP. XXV.

Solent autem uitulis nocere lumbrici: qui ferè naſcuntur cruditatibus. Itaque moderandum eſt, ut bene concoquant: aut ſi iam tali uitio laborant, lupini ſemicrudi conteruntur, & offæ ſaluati more faucibus ingeruntur: poteſt etiam cum arida fico, & eruo conteri herba ſantonica, & formata in offam, ſicut ſaluiatum demitti: facit idem axungiæ pars una tribus partibus hyſſopi permiſta. Marrubij quoque ſuccus, & porri ualet eiuſmodi necare animalia. 231

De caſtrandis uitulis. CAP. XXVI.

Caſtrare uitulos Mago cenſet, dum adhuc teneri ſunt, neque id ferro facere, ſed fiſſa ferula comprimere teſticulos, & paulatim confringere. Idque optimum genus caſtrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ ſine uulnere. Nam ubi iam induruit, melius bimus, quàm anniculus caſtratur. Idque facere uel autumno Luna decreſcente præcipit, uitulúmque ad machinam deligare: deinde prius quàm ferrum admoueas, duabus anguſtis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehendere teſtiũ neruos, quos Græci κριμαστῆρας *ab eo appellant, quòd ex illis genitales partes dependent, quibus comprehenſis, ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis neruis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptione ſanguinis præclitatur iuuencus, nec in totum effœminatur adempta omni uirilitate, formáque ſeruata maris, generandi uim depoſuit, quã tamen ipſam non protinus amittit. Nám ſi patiaris eum à recenti curatione fœminam inire, conſtat ex eo poſſe generari. Sed minime id permittendum, ne profluuio ſanguinis intereat: uerum uulnera eius ſarmentitio cinere cum argenti ſpuma linen-*

*da ſunt, abſtinendúſque eo die ab humore, & exiguo cibo
alendus. Sequẽti triduo uelut æger cacuminibus arborum,
& deſecto uiridi pabulo oblectandus prohibendúſque mul
ta potione. Placet etiã pice liquida, & cinere, cum exiguo o-
132 leo ulcera ipſa poſt triduum linire, quo & celerius cica-
tricem ducant, nec à muſcis infeſtentur. Hactenus de bu-
bus dixiſſe abunde eſt.*

De equis. CAP. XXVII.

*Quibus cordi eſt educatio generis equini, maxime con
uenit prouidere auctorem induſtrium, & pabuli copiam,
quæ utraque uel mediocria poſſunt alijs pecoribus adhi-
beri. ſummam ſedulitatem, & largam ſatietatem deſide-
rat equinum pecus. quod ipſum tripartito diuiditur. Eſt
enim generoſa materies, quæ circo, ſacríſque certaminibus
equos præbet. eſt mularis, quæ pretio fœtus ſui compara-
tur generoſo. eſt & uulgaris, quæ mediocres fœminas, ma-
réſque progenerat: ut quæque eſt præſtantior, ita ubere cã-
po paſcitur. Gregibus autem ſpatioſa, & paluſtria, necnon
montana paſcua eligenda ſunt, rigua, nec unquam ſicca-
nea, uacuáue magis, quàm ſtirpibus impedita, frequenter
mollibus potius quàm proceris herbis abundãtia. Vulgari-
bus equis paſſim maribus ac fœminis paſci permittitur,
nec admiſſuræ certa tempora ſeruantur. Generoſis circa
uernum æquinoctiũ mares iungentur, ut eodẽ tempore, quo
conceperint, iam lætis, & herbidis campis poſt anni meſſem
paruo cum labore fœtum educent. nam menſe duodecimo
partum edunt. Maxime itaque curandũ eſt prædicto tem-
pore anni, ut tam fœminis quam admiſſarijs deſiderãti-
bus coeundi fiat poteſtas, quoniã id præcipue armentum ſi
prohibeas, libidinis extimulatur furijs, unde etiam ueneno
inditum eſt nomen ἱππόμανες, quòd equinæ cupidini ſimi-*

*lem mortalibus amorem accendant.*Nec *dubium quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coeundi fœminæ, ut etiam ſi marem non habeant, aſſidua, & nimia cupiditate figurātes ſibi ipſæ uenerem (cohortalium more auiū) uento concipiant.* Quæ enim poeta licentius dicit:

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum.
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tránſque ſonantem
Aſcanium, ſuperant montes, & flumina tranant,
Continuóque auidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis, quia uere calor redit oſſibus, illæ
Ore omnes uerſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptántque leueis auras, & ſæpe ſine ullis
Coniugijs, uento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos, & depreſſas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neque ſolis ad ortus
In Boream, Caurúmque, aut unde nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluuio contriſtat frigore cælum.

Cum ſit notiſſimum etiam in ſacro monte Hiſpaniæ, *qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas ſine coitu uentrē pertuliſſe, fœtúmque educaſſe, qui tamen inutilis eſt, quòd triennio prius quàm adoleſcat, morte abſumitur. Quare, ut dixi, dabimus operam, ne circa æquinoctium uernum equæ deſyderijs naturalibus angantur. Equos autem pretioſos reliquo tempore anni remouere oportet à fœminis, ne aut cum uolent, ineant, aut ſi id facere prohibeantur, cupidine ſolicitati noxā contrahant. itaque uel in longinqua paſcua marē placet ablegari, uel ad præſepia contineri: eóque tēpore, quo uocatur à fœminis, roborandus eſt largo cibo, & appropinquante uere ordeo,*

eruóque ſaginandus, ut ueneri ſuperſit, quantóque fortior inierit, firmiora ſemina præbeat futuræ ſtirpi. Quidam etiam præcipiunt eodem ritu, quò mulos, admiſſarium ſaginare, ut hac ſagina hilaris plurimis fœminis ſufficiat. uerũtamen nec minus, quàm quindecim, nec rurſus plu-
134 res quàm uiginti, unus debet implere, íſque admiſſuræ poteſt trimus adhiberi, & uſque ad annos uiginti plerunque idoneus eſſe. Quòd ſi admiſſarius iners in uenerem eſt, odore perfricatur deterſis ſpongia fœminæ locis, & admota naribus equi. Rurſus ſi equa marem non patitur, detrita ſcylla naturalia eius linuntur, quæ res accendit libidinem. nonnunquam ignobilis quoque uulgaris elicit cupidinem coeundi. Nam ubi admotus ferè tentauit obſequiũ, fœmina abducitur, & iam patientiori generoſior equus imponitur, inde maior prægnantibus adhibenda cura eſt, largóque paſcuo firmandæ. Quòd ſi frigore hiemis herbæ defecerint, tecto contineantur, ac neque opere, neque curſu exerceantur, neque frigori committantur, nec in anguſto, clauſóue, ne aliæ aliarum conceptus elidant, nam hæc omnia incommoda fœtum abigunt. Quod tamẽ ſi aut partu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permiſta, datáque per cornu. Sin autem proſperè ceſſit, minime manu contingendus pullus erit. Nã læditur etiam leuiſſimo contactu. tantum cura adhibebitur, ut & amplo, & calido loco cum matre uerſetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in anguſtijs eum obterat. Paulatim deinde producendus erit, prouidendúmque ne ſtercore ungulas adurat. Mox cum firmior fuerit, in eadem paſcua, in quibus mater eſt, dimittendus, ne deſyderio partus ſui laboret equa. Nam id præcipuè genus pecudis amore natorum, niſi fiat poteſtas, noxam trahit. Vul

gari fœminæ ſolenne eſt omnibus annis parere, generoſam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus certaminum præparetur.

De ætate admiſſarij, & quis pullus generetur. CAP. XXVIII.

Marem putant minorem trimo non eſſe idoneum ad- 235
miſſuræ, poſſe uerò uſque ad uigeſimum annum progenerare, fœminam bimam recte concipere, ut poſt tertium annum enixa fœtum educet, eámque poſt decimum non eſſe utilem, quòd ex annoſa matre tarda ſit, atque iners proles, quæ ſiue ut fœmina, ſiue ut maſculus concipiatur, noſtri arbitrij fore Democritus affirmat, qui præcipit, ut cum progenerari matrem uelimus, ſiniſtrum teſticulum admiſſarij lineo funiculo, alióue quolibet obligemus: cum fœminam, dextrum: idémque in omnibus penè pecudibus faciendum cenſet.

De indole, & forma equi. CAP. XXIX.

Cum uerò natus eſt pullus, confeſtim licet indolem æſtimare, ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neque conſpectu, nouéque rei auditu terretur, ſi ante gregem procurrit, ſi laſciuia, & alacritate interdum & curſu certans æquales exuperat, ſi foſſam ſine cunctatione tranſilit, pontem, fluménque tranſcendit. Hæc erunt honeſti animi documenta. Corporis uerò forma conſtabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, & arrectis, ceruice molli, latáque, nec longa, denſa iuba, & per dextram partem profuſa, lato, & muſculorum toris numeroſo pectore, grandibus armis & rectis, lateribus inflexis, ſpina duplici, uentre ſubſtricto, teſtibus paribus & exiguis, latis lũbis & ſubſidentibus, cauda longa, & ſetoſa, criſpáque, æqualibus, atque altis, rectíſque cruribus, tereti genu, par-

uóque, neque introſus ſpectanti, rotundis clunibus, feminibus toroſis, ac numeroſis, duris ungulis, & altis, & concauis rotundíſque, quibus coronæ mediocres ſuperpoſitæ ſunt: ſic uniuerſum corpus compoſitum, ut ſit grande, ſublime, erectum, ab aſpectu quoque agile, & ex longo, quátum figura permittit, rotundum. Mores autem laudantur,
236 *qui ſunt ex placido, & ex concitato mitiſſimi. Nam hi & ad obſequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborum patientiſſimi. equus bimus ad uſum domeſticum recte domatur, certaminibus autem expleto triennio, ſic tamen ut poſt quartum demum annum labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur. nam dum bimus, & ſex menſium eſt, medij dentes ſuperiores, & inferiores cadunt: cum quartum agit annum, ijs, qui canini appellantur, deiectis, alios affert: intra ſextum deinde annum, molares ſuperiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. Nec poſtea quot annorum ſit, manifeſto comprehendi poteſt. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & ſupercilia nonnunquam caneſcere, & dẽtes prominere. Hæc quæ ad animum, & mores, corpúſque, & ætatem pertinent, dixiſſe ſatis habeo. Nunc ſequitur curam recte, & minus ualentium demonſtrare.*

De cura, & medicina equorum. CAP. XXX.

Si ſanis eſt macies, celerius torrefacto tritico, quàm ordeo reficitur, ſed & uini potio danda eſt, ac deinde paulatim eiuſmodi cibi ſubtrahendi immiſtis ordeo furfuribus, dum conſueſcat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudũ, quàm hominum defricãda ſunt: ac ſæpe plus prodeſt preſſa manu ſubegiſſe terga, quàm ſi longiſſime cibos præbeas: multum autem refert robur

corporis, ac pedum ſeruare: quod utrunque cuſtodiemus,
ſi idoneis temporibus ad præſepia, ad aquam, ad exerci-
tationem pecus duxerimus, curæque fuerit, ut ſtabulentur
ſicco loco: ne humore madeſcant ungulæ: quod facile euita-
bimus, ſi aut ſtabula roboreis axibus conſtrata, aut dili-
genter ſubinde emundata fuerit humus, & paleæ ſuperie-
ctæ. Plerunque iumenta morbos concipiunt laſſitudine, & 237
æſtu, nonnunquam & frigore, & cum ſuo tempore urinã
non fecerint: uel ſi ſudant, & à concitatione confeſtim bi-
berint: uel ſi cum diu ſteterint, ſubito ad curſum extimu-
lata ſunt. Laſſitudini quies remedio eſt, ita ut in fauces o-
leum, uel adeps uino miſta infundatur: frigori fomẽta ad-
hibentur, capútque, & ſpina tepenti adipe uel uino lini-
untur: ſi urinam non facit, eadem ferè remedia ſunt.
nã oleũ immiſtum uino ſuper ilia & renes infunditur, &
ſi hoc parũ profuit, melle decocto, & ſale collyriũ tenue in-
ditur foramini, quò meat urina, uel muſca uiua, uel thuris
mica, uel de bitumine collyriũ inſeritur naturalibus. Hæc
eadẽ remedia adhibentur, ſi urina genitalia deuſſerit. Ca-
pitis dolorẽ indicant lacrymæ, quæ profluũt, auréſque flac
cidæ, & ceruix cum capite aggrauata, & in terram ſum-
miſſa. Tũ reſcinditur uena, quæ ſub oculo eſt, & os calda fo
uetur, cibóque abſtinetur primo die. In poſtero autẽ potio ie
iuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus
fœnũ, uel molle ſtramentũ ſubſternitur, crepuſculóq; aqua
iterũ datur, parúmque ordei cum uiciæ libris II. S. ut per-
exigua portione cibi ad iuſta perducatur. Si equo maxillæ
dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confrican-
dæ ſunt, eadémque medicina tumentibus adhibenda eſt.
Si armos læſerit, aut ſanguinẽ demiſerit, medio ferè in utro-
que cruræ uenæ ſoluantur, & thuris polline cũ eo, qui pro-

*fluit, ſanguine immiſto, armi linantur, & ne plus iuſto exi-
naniatur, ſtercus ipſius iumenti fluētibus uenis admotum
faſcijs obligetur. Poſtero quoque die ex ijſdē ſanguis detra-
hatur, eodémque modo curetur, ordeóque abſtineatur exi-
guo fœno dato. Poſtridie deinde uſque in diem ſextum por
ri ſuccus inſtar trium cyathorum miſtus cum olei hemi-
na faucibus per cornu infundatur. Poſt ſextum diem len-
te ingredi cogatur, & cum ambulauerit in piſcinam demitti*
238 *eum conueniet, ita ut natet: ſic paulatim firmioribus cibis
adiutus ad iuſta perducetur. At ſi bilis moleſta iumento
eſt, uenter intumeſcit, nec emittit uentos. Manus uncta
inſeritur aluo, & obſeſſi naturales exitus adaperiuntur,
exemptóque ſtercore poſita cunila bubula & herba pedi-
cularis cum ſale trita, & decocta melli miſcentur, atque i-
ta facta colyria ſubijciuntur, quæ uentrē mouēt, bilémque
omnem deducunt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantem
cum hemina uini faucibus infundunt, & anum liquida
pice oblinunt. Alij marina aqua lauant aluum, alij recen-
ti muria. Solent etiam uermes quaſi lumbrici nocere in-
teſtinis, quorum ſigna ſunt: ſi iumenta cum dolore crebro
uolutantur, ſi admouent caput utero, ſi caudam ſæpius ia-
ctant. Præſens medicina eſt, ita ut ſupra ſcriptum eſt, in-
ſerere manum, & fimum eximere: deinde aluum marina
aqua, uel muria dura lauare, poſtea radicem capparis tri-
tum cum ſeſtario aceti faucibus infundere: nam hoc modo
prædicta intereunt animalia.*

Ad tuſſim. CAP. XXXI.

Omni autem imbecillo pecori altè ſubſternendum eſt, quò mollius cubet. Recens tuſſis celeriter ſanatur, pinſita lente, & à ualuulis ſeparata, minutéque molita. Quæ cum ita facta ſunt, ſeſtarius aquæ calidæ in eandem men-

ſuram lẽtis miſcetur,& faucibus infunditur,ſimiliſque me-
dicina triduo adhibetur,ac uiridibus herbis,cacuminibúſ
que arborum recreatur ægrotum pecus.Vetus autem tuſſis
diſcutitur porri ſucco trium cyathorum cum olei hemina
faucibus infuſo,iiſdémque ut ſuprà monuimus,cibis præbi-
tis.Impetigines,& quicquid ſcabies occupat, aceto & alu-
mine defricantur. Nonnunquam, ſi hæc permanent, pa-
ribus ponderibus permiſtis nitro, & ſciſſo alumine, cum
aceto linuntur. Papulæ feruentiſſimo ſole uſque eò ſtrigile 239
raduntur,quoad eliciatur ſanguis.tum ex æquo miſcentur
radices agreſtis herbæ,ſulfúrque,& pix liquida cum alu-
mine.Et eo medicamine prædicta uitia curantur.

Ad intertriginem,& ſcabiem CAP. XXXII.

Intertrigo bis in die ſubluitur aqua calida.Mox decocto,ac trito ſale cum adipe defricatur,dum ſaniei uis emanat . Scabies mortifera huic quadrupedi eſt, niſi celeriter ſuccurritur: quæ,ſi leuis eſt, inter initia candenti ſub ſole uel cædria,uel oleo lentiſci linitur, uel urticæ ſemine,& oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod in lancibus ſalitus thynnus remittit. Præcipue tamen huic noxæ ſalutaris eſt adeps marini uituli:ſed ſi iam inueterauerit,uehementioribus opus eſt remediis,propter quod bitumen, & ſulfur, & ueratrum pici liquidæ , axungiæque ueteri commiſta pari pondere incoquuntur, atque ea compoſitione curantur, ita ut prius ſcabies ferro eraſa, perluatur urina. Sæpe etiam ſcalpello uſque ad uiuum reſecare,& amputare ſcabiem profuit, atque ita factis ulceribus mederi liquida pice,atque oleo, quæ expurgant, & replent uulnera æquè: quæ cum expleta ſunt,ut celerius cicatricem,& pilum ducant,maxime proderit fuligo ex aheno ulceri infricata.

Ad muſcas, & oculorum dolores.

CAP. XXXIII.

Muſcas quoque uulnera infeſtantes ſummouebimus pi-
ce, & oleo, uel unguine miſtis, & infuſis, cætera erui fari-
na recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna ſaliua, &
ſale defricatæ extenuantur: uel cum fuſili ſale trita ſepiæ
teſta, uel ſeminæ agreſtis paſtinacæ pinſito, & per linteũ
ſuper oculos expreſſo. Omniſque dolor oculorum inunctio-
ne ſucci plantaginis, cum melle Attico, uel ſi id non eſt, uti-
240 *que thymino celeriter leuatur. Nõnunquam etiam per na-*
res profluuium ſanguinis periculum attulit. idque repreſ-
ſum eſt infuſo naribus uiridis coriandri ſucco.

Ad faſtidia ciborum, & labem peſtiferam remedia.

CAP. XXXIIII.

Interdum & faſtidio ciborum langueſcit pecus. Eius remediũ eſt genus ſeminis, quod git appellatur. cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini ſextario, atque ita faucibus infunduntur. Et nauſea diſcutitur etiam, ſi caput allij tritum cum uini hemina ſæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, quàm frigido ferramento reſeratur, & expreſſa poſtea linamentis curatur. Eſt etiam illa peſtifera labes, ut intra paucos dies equæ ſubita macie, & deinde morte corripiãtur. quod cum accidit, quaternos ſextarios gari ſingulis per nares infundere utile eſt, ſi minoris formæ ſunt: nam ſi maioris, etiam congios. ea res omnem pituitam per nares elicit, & pecudem expurgat.

De equarum rabie.

CAP. XXXV.

Rara quidem, ſed & hæc eſt equarum nota rabies, ut cum in aqua imaginem ſuam uiderint, amore inani capiantur, & per hũc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereãt.

Eius ueſaniæ ſigna ſunt, cum per paſcua ueluti extimulatæ concurſant, ſubinde ut circunſpiciẽtes requirere, ac deſiderare aliquid uideantur. Mentis error diſcutitur, ſi deducas ad aquam. Tũ demum ſpeculatæ deformitatem ſuã, priſtinæ imaginis abolent memoriam. Hæc de uniuerſo equarum genere ſatis dicta ſunt. Illa proprie præcipienda ſunt ijs, quibus mularum greges curæ eſt ſubmittere.

De mulis. CAP. XXXVI.

In educando genere mularum antiquiſſimum eſt diligenter exquirere, atque explorare parentem futuræ prolis fœminam, & marem: quorum ſi alter non eſt idoneus, la- 241 *bat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quouſque ampliſſimæ atque pulcherrimæ formæ ſit, membris fortibus patientiſſimam laboris eligere, ut diſcordantem utero ſuo generis alieni ſtirpem inſitam facile recipiat ac perferat, & ad fœtum non ſolum corporis bona, ſed & ingenij conferat. nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur ſemina, tum etiam concepta diutius in partum adoleſcunt, ut quæ peracto anno menſe tertiodecimo uix eduntur, natiſque inhæret plus ſocordiæ paternæ, quàm uigoris materni. Veruntamen ut equæ dictos in uſus minore cura reperiuntur, ita maior eſt labor eligendi maris: quoniam ſæpe iudicium probantis fruſtretur experimentum. Multi admiſſarij ſpecie tenus mirabiliſſimam ſobolem forma, uel ſexu progenerant. nam ſiue parui corporis fœminas fingant, ſiue etiam ſpecioſi, plures mares, quàm fœminas, reditum patriſfamiliæ minuunt. At quidam contempti ab aſpectu, precioſiſſimorum ſeminum feraces ſunt: nonnunquam aliqui generoſitatem ſuam natis exhibent, ſed hebetes uoluptate, rariſſime ſolicitantur ad uenerem. Huiuſcemodi mari ſenſim*

magiſtri ſubadmouere debent generis eiuſdem fœminam, quoniam ſimilia ſimilibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam ſuperiectu eblanditus eſt, uelut incenſus, & obcæcatus cupidine, ſubtracta, quam petierat, faſtiditæ imponatur equæ.

Ad temperandum ſæuitiam admiſſarij in libidinem furentis. CAP. XXXVII.

Eſt & alterum genus admiſſarij furentis in libidinem, quod niſi aſtu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nam & ſæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, &
242 cum admittitur, ceruicibus, dorſiſque fœminarum imprimit morſus: quod ne faciat, pauliſper ad molam uinctus amoris ſæuitiam labore temperat, & ſic ueneri modeſtior admittitur. Nec tamen aliter admittendus eſt etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter ſopitum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atque excitari, uegetiorémque factum marem fœminæ iniungi, ut tacita quadam ui ſemina ipſa principijs agilioribus figurentur. Mula autem non ſolum ex equa, & aſino, ſed ex aſina, & equo, itémq; onagro & equa generatur. Quidam uerò non diſſimulandi auctores, ut Marcus Varro, & ante eum Dionyſius, ac Mago prodiderunt, mularum fœtus regionibus Africæ adeò non prodigioſos haberi, ut tam familiares ſint incolis partus earum, quàm ſint nobis equarum. Neque tamen ullum eſt in hoc pecore, aut animo, aut forma præſtantius, quàm quod ſeminabit aſinus: quanquam poſſit huic aliquatenus comparari, quod progenerat onager, niſi & indomitum, & ſeruitio contumax ſilueſtri more, ſtrigoſum patris præferat habitum. Itaque eiuſmodi admiſſarius nepotibus magis, quàm filijs utilior eſt. nam ubi aſina, & onagro natus admittitur equæ, per gra

dus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paterna in formam, & modeſtiam, fortitudinem, celeritatémque auitam refert. Qui ex equo, & aſina concepti generantur, quanuis à patre nomen traxerint, quòd hinni uocantur, matri per omnia magis ſimiles ſunt. Itaque commodiſſimum eſt aſinum deſtinare mularum generi ſeminando, cuius (ut dixi) ſpecies experimento eſt ſpecioſior. Veruntamen ab aſpectu non aliter probari debet, quàm ut ſit ampliſſimi corporis, ceruice ualida, robuſtis ac latis coſtis, pectore muſculoſo, & uaſto, feminibus lacertoſis, cruribus compactis, co
loris nigri, uel maculoſi. nam murinus cum ſit in aſino uul 243
garis, tum etiam non optime reſpondet in mula: neque nos uniuerſa quadrupedis ſpecies decipiat, ſi qualem probamus, conſpicimus. Nam quemadmodum arietum, quæ ſunt in linguis, & palatis maculæ, plerunque in uelleribus agnorũ deprehendũtur: ita ſi diſcolores pilos aſinus in palpebris, aut auribus gerit, ſobolem quoque frequenter facit diuerſi coloris, qui & ipſe etiam ſi diligentiſſime in admiſſario exploratus eſt, ſæpe tamen dominum decipit. nã interdum etiam citra prædicta ſigna diſſimiles ſui mulas fingit: quod accidere non aliter reor, quàm ut auitus color primordij ſeminis miſtu reddatur nepotibus. Igitur qualem deſcripſi aſellũ, cum eſt à partu ſtatim genitus, oportet matri ſtatim ſubtrahi, & ignoranti equæ ſubijci. Ea optime tenebris fallitur. nam obſcuro loco partu eius admoto, prædictus quaſi ex ea natus alitur. Cui deinde cũ decem diebus inſueuit equa, ſemper poſtea deſtinãti præbet ubera. Sic nutritus admiſſarius equas diligerẽ condiſcit. Interdum etiã, quanuis materno lacte ſit educatus, poteſt à tenero conuerſatus equis familiariter earum conſuetudinem appetere. Sed non oportet minorem, quàm trimum

admitti . atque idipſum ſi concedatur, uere fieri conue-
niet, cum & deſecto uiridi pabulo, & largo ordeo firman-
dus, nonnunquam etiam ſaliuandus erit. Nec tamen tene-
ræ fœminæ committetur. nam niſi prius ea marem cogno
uit, adſilientem admiſſarium calcibus proturbat, & iniu-
ria depulſum etiam cæteris equis reddit inimicum. Id ne
fiat, degener, & uulgaris aſellus admouetur, qui ſolicitet
obſequia fœminæ: neque is tamen inire ſinitur. ſed, ſi iam
eſt equa ueneris patiens, confeſtim abacto uiliore, pretioſo
mari iungitur. Locus eſt ad hos uſus extructus (machinam
244 uocant ruſtici) qui duos parietes aduerſo cliuulo inædifi-
catos habet, & anguſto interuallo ſic inter ſe diſtantes, ne
fœmina colluctari, aut admiſſario aſcendenti auertere ſe
poſſit. Aditus eſt ex utraque parte, ſed ab inferiore clatris
munitus, ad quæ capiſtrata imo cliuo conſtituitur equa, ut
& prona melius ineuntis ſemina recipiat, & facilem ſui
tergoris aſcenſum ab editiori parte minori quadrupedi
præbeat: quæ cum ex aſino conceptum edidit, partũ ſequen
ti anno uacua nutrit: id enim utilius eſt, quàm quod qui-
dam faciunt: ut & fœtam nihilominus admiſſo equo im-
pleant. Annicula mula recte à matre repellitur, & amo-
ta montibus, aut feris locis paſcitur, ut ungulas duret, ſit-
que poſtea lõgis itineribus habilis. nam clitellis aptior mu-
lus: illa quidem agilior: ſed uterque ſexus & uiam recte
graditur, & terram commode proſcindit, niſi pretiũ qua-
drupedis rationem ruſtici oneret, aut campus graui gleba
robora boum depoſcat.

De medicinis eorum. CAP. XXXVIII.

Medicinas huius pecoris plerunque iam in alijs gene-
ribus edocui: propria tamen quædam uitia mularum non
omittam, quorum remedia ſubſcripſi. Febrienti mulæ cru-

*da braſſica datur. Suſpirioſæ ſanguis detrahitur, & cum
ſextario uini atque olei thuris ſemuncia, marrubij ſuccus
inſtar heminæ miſtus infunditur. Suffraginoſæ ordeacea
farina imponitur, mox ſuppuratio ferro recluſa linamen-
tis curatur: uel gari optimi ſextarius cum libra olei per na
rem ſiniſtram demittitur. admiſcetúrque huic medicami-
ni trium, uel quatuor ouorum albus liquor ſeparatis ui-
tellis. Femina ſecari, & interdum inuri ſolent. Sanguis de-
miſſus in pedes, ita ut in equis emittitur: uel ſi eſt herba,
quam ueratrum uocant ruſtici, pro pabulo edit. Eſt ὑοσ-
κύαμος, cuius ſemen detritum, & cum uino datum prædi-* 245
*cto uitio medetur. Macies & languor ſubmouetur ſæpius
data potione, quæ recipit ſemunciam triti furfuris, ouúm-
que crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria
uino admiſcentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed &
tuſſi, doloríque uentris eadem iſta æquè medentur. Ad ma
ciem nulla res tantum, quantum medica poteſt: ea herba
uiridis nec tardè tamen arida fœni uice ſaginat iumenta:
uerum modicè danda, ne nimio ſanguine ſtranguletur pe
cus. Laſſæ, & æſtuanti mulæ adeps in fauces demittitur,
merúmque in os ſuffunditur. Cætera exequemur in mulis,
ſicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ
curam boum, equarúmque continent.*

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVST. LIB. VII.

De aſello. CAP. I.

DE MINORE pecore dicturus, P. Siluine, principium tenebit minor Arcadiæ, uilis hic, uulgariſque aſellus, cuius plerique ruſticarum rerum auctores in emendis, tuendiſque iumentis præcipuam rationem uolunt eſſe, nec iniuria. Nam etiam eo rure, quod paſcuo caret, contineri poteſt exiguo, & qualicunque pabulo contentus. Quippe uel folijs, ſpiniſque, uel perticis ſalignis alitur, uel obiecto faſce ſarmentorum. Paleis uero, quibus penè omnes regiones abundant, etiam gliſcit. Tum imprudentis cuſtodis negligentiam fortiſſime ſuſtinet: plagarum, & penuriæ tolerantiſſimus: propter quæ tardius de-
246 ficit, quàm ullum aliud armentum. Nam laboris & famis maxime patiens, rarò morbis afficitur. Huius animalis tam exiguæ tutelæ plurima, & neceſſaria opera ſupra portionem reſpondent, tum & facilem terram qualis in Bætica, totáque Libye ſit, leuibus aratris proſcindat, & non nimio pondere uehicula trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus poeta memorat,

-tardi coſtas agitator aſelli
Vilibus aut onerat pomis, lapidémque reuertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.

Iam uerò molarum, & conficiendi frumenti penè ſolennis eſt huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime neceſſarium deſiderat aſellum, qui, ut dixi, pleraque

utenſilia & uehere in urbem,& reportare collo,uel dorſo commode poteſt. Qualis autem ſpecies eius uel cura probatiſſima ſit, ſuperiore libro, cum de pretioſo præciperetur, ſatis dictum eſt. 247

De ouibus emendis tuendíſque. CAP. II.

Poſt maiores quadrupedes ouilli pecoris ſecunda ratio eſt, quæ prima fit, ſi ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipue nos contra frigoris uiolentiam protegit, corporibúſque noſtris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam caſei, lactíſque abundantia non ſolum agreſtes ſaturat, ſed etiam elegantium menſas iucundis & numeroſis dapibus exornat. Quibuſdam uero nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarúmque plurimi γαλακτοπόται dicuntur. Igitur id pecus, quamuis molliſſimum ſit, ut ait prudentiſſimè Celſus, ualetudinis tutiſſimæ eſt, miniméque peſtilentia laborat. Verum tamen eligendum eſt ad naturam loci: quod ſemper obſeruari non ſolum in hoc, ſed etiam in tota ruris diſciplina Virgilius præcipit, cum ait:

Nec uerò terræ ferre omnes omnia poſſunt.

Pinguis, & campeſtris ſitus procœras oues tolerat: gracilis, & collinus quadratas: ſilueſtris & montoſus exiguas: pratis, planíſque noualibus tectum pecus commodiſſime paſcitur. Idque nō ſolū generibus, ſed etiā coloribus plurimum refert. Generis eximij mileſias, calabras, appuláſque noſtri exiſtimabant, earúmque optimas tarentinas. Nūc gallicæ pretioſiores habentur, earúmque præcipue altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris ſtabulātur campis. Color albus cum ſit optimus, tum etiam eſt utiliſſimus, quòd ex eo plurimi fiunt, neque hic ex alio. Sūt etiam ſuapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuſcus,

eruóque ſaginandus, ut ueneri ſuperſit, quantóque fortior
inierit, firmiora ſemina præbeat futuræ ſtirpi. Quidam
etiam præcipiunt eodem ritu, quò mulos, admiſſarium ſa-
ginare, ut hac ſagina hilaris plurimis fœminis ſufficiat.
uerũtamen nec minus, quàm quindecim, nec rurſus plu-
234 *res quàm uiginti, unus debet implere, iſque admiſſuræ po*
teſt trimus adhiberi, & uſque ad annos uiginti plerunque
idoneus eſſe. Quòd ſi admiſſarius iners in uenerem eſt, o-
dore perfricatur deterſis ſpongia fœminæ locis, & admo-
ta naribus equi. Rurſus ſi equa marem non patitur, detri-
ta ſcylla naturalia eius linuntur, quæ res accendit libidi-
nem. nonnunquam ignobilis quoque uulgaris elicit cupi-
dinem coeundi. Nam ubi admotus ferè tentauit obſequiũ,
fœmina abducitur, & iam patientiori generoſior equus
imponitur, inde maior prægnantibus adhibenda cura eſt,
largóque paſcuo firmandæ. Quòd ſi frigore hiemis herbæ
defecerint, tecto contineantur, ac neque opere, neque curſu
exerceantur, neque frigori committantur, nec in anguſto,
clauſóue, ne aliæ aliarum conceptus elidant, nam hæc o-
mnia incommoda fœtum abigunt. Quod tamẽ ſi aut par
tu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita,
& aqua tepida permiſta, datáque per cornu. Sin autem
proſperè ceſſit, minime manu contingendus pullus erit. Nã
læditur etiam leuiſſimo contactu. tantum cura adhibebi-
tur, ut & amplo, & calido loco cum matre uerſetur, ne aut
frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in anguſtijs eum
obterat. Paulatim deinde producendus erit, prouidendúm
que ne ſtercore ungulas adurat. Mox cum firmior fuerit, in
eadem paſcua, in quibus mater eſt, dimittendus, ne deſy-
derio partus ſui laboret equa. Nam id præcipuè genus pe
cudis amore natorum, niſi fiat poteſtas, noxam trahit. Vul

gari fœminæ ſolenne eſt omnibus annis parere, generoſam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus certaminum præparetur.

De ætate admiſſarij, & quis pullus generetur. CAP. XXVIII.

Marem putant minorem trimo non eſſe idoneum ad- 135
miſſuræ, poſſe uerò uſque ad uigeſimum annum progenerare, fœminam bimam recte concipere, ut poſt tertium annum enixa fœtum educet, eámque poſt decimum non eſſe utilem, quòd ex annoſa matre tarda ſit, atque iners proles, quæ ſiue ut fœmina, ſiue ut maſculus concipiatur, noſtri arbitrij fore Democritus *affirmat, qui præcipit, ut cum progenerari matrem uelimus, ſiniſtrum teſticulum admiſſarij lineo funiculo, alióue quolibet obligemus: cum fœminam, dextrum: idémque in omnibus penè pecudibus faciendum cenſet.*

De indole, & forma equi. CAP. XXIX.

Cum uerò natus eſt pullus, confeſtim licet indolem æſtimare, ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neque conſpectu, nouǽque rei auditu terretur, ſi ante gregem procurrit, ſi laſciuia, & alacritate interdum & curſu certans æquales exuperat, ſi foſſam ſine cunctatione tranſilit, pontem, fluménque tranſcendit. Hæc *erunt honeſti animi documenta.* Corporis *uerò forma conſtabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, & arrectis, ceruice molli, latáque, nec longa, denſa iuba, & per dextram partem profuſa, lato, & muſculorum toris numeroſo pectore, grandibus armis & rectis, lateribus inflexis, ſpina duplici, uentre ſubſtricto, teſtibus paribus & exiguis, latis lũbis & ſubſidentibus, cauda longa, & ſetoſa, criſpáque, æqualibus, atque altis, rectíſque cruribus, tereti genu, par-*

uóque,neque introſus ſpectanti,rotundis clunibus, femi-
nibus toroſis,ac numeroſis,duris ungulis,& altis, & con
cauis rotundíſque,quibus coronæ mediocres ſuperpoſitæ
ſunt: ſic uniuerſum corpus compoſitum, ut ſit grande,ſu
blime,erectum,ab aſpectu quoque agile,& ex longo,quã-
tum figura permittit, rotundum. Mores autem laudantur,
236 qui ſunt ex placido,& ex concitato mitiſſimi.Nam hi &
ad obſequia reperiuntur habiles, & ad certamina labo-
rum patientiſſimi. equus bimus ad uſum domeſticum re-
cte domatur,certaminibus autem expleto triennio, ſic ta-
men ut poſt quartum demum annum labori committatur.
Annorum notæ cum corpore mutantur.nam dum bimus,
& ſex menſium eſt,medij dentes ſuperiores,& inferiores
cadunt:cum quartum agit annum,ijs,qui canini appellan
tur,deiectis,alios affert:intra ſextum deinde annum, mo-
lares ſuperiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit,
exæquat.Septimo omnes explentur æqualiter,& ex eo ca
uatos gerit. Nec poſtea quot annorum ſit, manifeſto com-
prehendi poteſt. Decimo tamen anno tempora cauari inci
piunt,& ſupercilia nonnunquam caneſcere,& dẽtes pro-
minere. Hæc quæ ad animum,& mores,corpúſque,& æ-
tatem pertinent,dixiſſe ſatis habeo. Nunc ſequitur curam
recte,& minus ualentium demonſtrare.

De cura,& medicina equorum. CAP. XXX.

Si ſanis eſt macies,celerius torrefacto tritico,quàm or-
deo reficitur,ſed & uini potio danda eſt, ac deinde pau-
latim eiuſmodi cibi ſubtrahendi immiſtis ordeo furfuri-
bus, dum conſueſcat faba, & puro ordeo ali. Nec minus
quotidie corpora pecudũ,quàm hominum defricãda ſunt:
ac ſæpe plus prodeſt preſſa manu ſubegiſſe terga,quàm
ſi longiſſime cibos præbeas: multum autem refert robur

corporis, ac pedum ſeruare: quod utrunque cuſtodiemus, ſi idoneis temporibus ad præſepia, ad aquam, ad exercitationem pecus duxerimus, curǽque fuerit, ut ſtabulentur ſicco loco: ne humore madeſcant ungulæ: quod facile euitabimus, ſi aut ſtabula roboreis axibus conſtrata, aut diligenter ſubinde emundata fuerit humus, & paleæ ſuperiectæ. Plerunque iumenta morbos concipiunt laſſitudine, & 237
æſtu, nonnunquam & frigore, & cum ſuo tempore urinã non fecerint: uel ſi ſudant, & à concitatione confeſtim biberint: uel ſi cum diu ſteterint, ſubito ad curſum extimulata ſunt. Laſſitudini quies remedio eſt, ita ut in fauces oleum, uel adeps uino miſta infundatur: frigori fomẽta adhibentur, capútque, & ſpina tepenti adipe uel uino liniuntur: ſi urinam non facit, eadem ferè remedia ſunt. nã oleũ immiſtum uino ſuper ilia & renes infunditur, & ſi hoc parũ profuit, melle decocto, & ſale collyriũ tenue inditur foramini, quò meat urina, uel muſca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyriũ inſeritur naturalibus. Hæc eadẽ remedia adhibentur, ſi urina genitalia deuſſerit. Capitis dolorẽ indicant lacrymæ, quæ profluũt, auréſque flaccidæ, & ceruix cum capite aggrauata, & in terram ſummiſſa. Tũ reſcinditur uena, quæ ſub oculo eſt, & os calda fouetur, cibóque abſtinetur primo die. In poſtero autẽ potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus fœnũ, uel molle ſtramentũ ſubſternitur, crepuſculóq; aqua iterũ datur, parúmque ordei cum uiciæ libris II.S. ut perexigua portione cibi ad iuſta perducatur. Si equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricandæ ſunt, eadémque medicina tumentibus adhibenda eſt. Si armos læſerit, aut ſanguinẽ demiſerit, medio ferè in utroque cruræ uenæ ſoluantur, & thuris polline cũ eo, qui pro-

*fluit, ſanguine immiſſo, armi linantur, & ne plus iuſto exi-
naniatur, ſtercus ipſius iumenti fluẽtibus uenis admotum
faſcijs obligetur. Poſtero quoque die ex ijſdẽ ſanguis detra-
hatur, eodémque modo curetur, ordeóque abſtineatur exi-
guo fœno dato. Poſtridie deinde uſque in diem ſextum por
ri ſuccus inſtar trium cyathorum miſtus cum olei hemi-
na faucibus per cornu infundatur. Poſt ſextum diem len-
te ingredi cogatur, & cum ambulauerit in piſcinam demitti
238 eum conueniet, ita ut natet: ſic paulatim firmioribus cibis
adiutus ad iuſta perducetur. At ſi bilis moleſta iumento
eſt, uenter intumeſcit, nec emittit uentos. Manus uncta
inſeritur aluo, & obſeſſi naturales exitus adaperiuntur,
exemptóque ſtercore poſita cunila bubula & herba pedi-
cularis cum ſale trita, & decocta melli miſcentur, atque i-
ta facta colyria ſubijciuntur, quæ uentrẽ mouẽt, bilémque
omnem deducunt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantem
cum hemina uini faucibus infundunt, & anum liquida
pice oblinunt. Alij marina aqua lauant aluum, alij recen-
ti muria. Solent etiam uermes quaſi lumbrici nocere in-
teſtinis, quorum ſigna ſunt: ſi iumenta cum dolore crebro
uolutantur, ſi admouent caput utero, ſi caudam ſæpius ia-
ctant. Præſens medicina eſt, ita ut ſupra ſcriptum eſt, in-
ſerere manum, & fimum eximere: deinde aluum marina
aqua, uel muria dura lauare, poſtea radicem capparis tri-
tam cum ſeſtario aceti faucibus infundere: nam hoc modo
prædicta intereunt animalia.*

Ad tuſſim. CAP. XXXI.

*Omni autem imbecillo pecori altè ſubſternendum eſt,
quò mollius cubet. Recens tuſſis celeriter ſanatur, pinſi-
ta lente, & à ualuulis ſeparata, minutéque molita. Quæ
cum ita facta ſunt, ſeſtarius aquæ calidæ in eandem men-*

ſuram lẽtis miſcetur, & faucibus infunditur, ſimiliſque me-
dicina triduo adhibetur, ac uiridibus herbis, cacuminibuſ-
que arborum recreatur ægrotum pecus. Vetus autem tuſſis
diſcutitur porri ſucco trium cyathorum cum olei hemina
faucibus infuſo, ijſdémque ut ſuprà monuimus, cibis præbi-
tis. Impetigines, & quicquid ſcabies occupat, aceto & alu-
mine defricantur. Nonnunquam, ſi hæc permanent, pa-
ribus ponderibus permiſtis nitro, & ſciſſo alumine, cum
aceto linuntur. Papulæ feruentiſſimo ſole uſque eò ſtrigile 239
raduntur, quoad eliciatur ſanguis. tum ex æquo miſcentur
radices agreſtis herbæ, ſulfúrque, & pix liquida cum alu-
mine. Et eo medicamine prædicta uitia curantur.

Ad intertriginem, & ſcabiem. CAP. XXXII.

Intertrigo bis in die ſubluitur aqua calida. Mox deco-
cto, ac trito ſale cum adipe defricatur, dum ſaniei uis ema-
nat. Scabies mortifera huic quadrupedi eſt, niſi celeriter
ſuccurritur: quæ, ſi leuis eſt, inter initia candenti ſub ſole
uel cædria, uel oleo lentiſci linitur, uel urticæ ſemine, &
oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod in lancibus ſalitus
thynnus remittit. Præcipue tamen huic noxæ ſalutaris eſt
adeps marini uituli: ſed ſi iam inueterauerit, uehementio-
ribus opus eſt remedijs, propter quod bitumen, & ſulfur,
& ueratrum pici liquidæ, axungiæque ueteri commiſta
pari pondere incoquuntur, atque ea compoſitione curan-
tur, ita ut prius ſcabies ferro eraſa, perluatur urina. Sæpe
etiam ſcalpello uſque ad uiuum reſecare, & amputare ſca-
biem profuit, atque ita factis ulceribus mederi liquida pi-
ce, atque oleo, quæ expurgant, & replent uulnera æquè:
quæ cum expleta ſunt, ut celerius cicatricem, & pilum du-
cant, maxime proderit fuligo ex aheno ulceri infricata.

*Eius ueſaniæ ſigna ſunt, cum per paſcua ueluti extimula-
tæ concurſant, ſubinde ut circunſpiciẽtes requirere, ac de-
ſiderare aliquid uideantur. Mentis error diſcutitur, ſi de-
ducas ad aquam. Tũ demum ſpeculatæ deformitatem ſuã,
priſtinæ imaginis abolent memoriam. Hæc de uniuerſo
equarum genere ſatis dicta ſunt. Illa proprie præcipien-
da ſunt ijs, quibus mularum greges curæ eſt ſubmittere.*

De *mulis.* CAP. XXXVI.

*In educando genere mularum antiquiſſimum eſt dili-
genter exquirere, atque explorare parentem futuræ prolis
fœminam, & marem: quorum ſi alter non eſt idoneus, la-* 241
*bat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in
annos decem, quouſque ampliſſimæ atque pulcherrimæ
formæ ſit, membris fortibus patientiſſimam laboris elige-
re, ut diſcordantem utero ſuo generis alieni ſtirpem inſi-
tam facile recipiat ac perferat, & ad fœtum non ſolum
corporis bona, ſed & ingenij conferat. nam cum difficulter
iniecta genitalibus locis animentur ſemina, tum etiam con
cepta diutius in partum adoleſcunt, ut quæ peracto anno
menſe tertiodecimo uix eduntur, natiſque inhæret plus ſo
cordiæ paternæ, quàm uigoris materni. Veruntamen ut
equæ dictos in uſus minore cura reperiuntur, ita maior
eſt labor eligendi maris: quoniam ſæpe iudicium proban-
tis fruſtretur experimentum. Multi admiſſarij ſpecie tenus
mirabiliſſimam ſobolem forma, uel ſexu progenerant. nam
ſiue parui corporis fœminas fingant, ſiue etiam ſpecioſi,
plures mares, quàm fœminas, reditum patriſfamiliæ mi-
nuunt. At quidam contempti ab aſpectu, precioſiſſimo-
rum ſeminum feraces ſunt: nonnunquam aliqui genero-
ſitatem ſuam natis exhibent, ſed hebetes uoluptate, rariſ-
ſime ſolicitantur ad uenerem. Huiuſcemodi mari ſenſim*

q.ij.

magiſtri ſubadmouere debent generis eiuſdem fœminam, quoniam ſimilia ſimilibus familiariora fecit natura. Ita *enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam ſuperiectu eblanditus eſt, uelut incenſus, & obcæcatus cupidine, ſubtracta, quam petierat, faſtiditæ imponatur equæ.*

Ad temperandum ſæuitiam admiſſarij in libidinem furentis. CAP. XXXVII.

Eſt & alterum genus admiſſarij furentis in libidinem, quod niſi aſtu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nam *& ſæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, &*
242 *cum admittitur, ceruicibus, dorſiſque fœminarum imprimit morſus: quod ne faciat, pauliſper ad molam uinctus amoris ſæuitiam labore temperat, & ſic ueneri modeſtior admittitur.* Nec *tamen aliter admittendus eſt etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter ſopitum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atque excitari, uegetiorémque factum marem fœminæ iniungi, ut tacita quadam ui ſemina ipſa principijs agilioribus figurentur. Mula autem non ſolum ex equa, & aſino, ſed ex aſina, & equo, itémq; onagro & equa generatur. Quidam uerò non diſſimulandi auctores, ut* Marcus Varro, *& ante eum* Dionyſius, *ac* Mago *prodiderunt, mularum fœtus regionibus* Africæ *adeò non prodigioſos haberi, ut tam familiares ſint incolis partus earum, quàm ſint nobis equarum.* Neque *tamen ullum eſt in hoc pecore, aut animo, aut forma præſtantius, quàm quod ſeminabit aſinus: quanquam poſſit huic aliquatenus comparari, quod progenerat onager, niſi & indomitum, & ſeruitio contumax ſilueſtri more, ſtrigoſum patris præferat habitum.* Itaque *eiuſmodi admiſſarius nepotibus magis, quàm filijs utilior eſt. nam ubi aſina, & onagro natus admittitur equæ, per gra*

dus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam formam,& modeſtiam,fortitudinem,celeritatémque auitam refert.Qui ex equo, & aſina concepti generantur, quanuis à patre nomen traxerint, quòd hinni uocantur, matri per omnia magis ſimiles ſunt. Itaque commodiſſimum eſt aſinum deſtinare mularum generi ſeminando,cuius(ut dixi)ſpecies experimento eſt ſpecioſior.Veruntamen ab aſpectu non aliter probari debet, quàm ut ſit ampliſſimi corporis,ceruice ualida,robuſtis ac latis coſtis,pectore muſculoſo,& uaſto.feminibus lacertoſis, cruribus compactis,co-
loris nigri,uel maculoſi.nam murinus cum ſit in aſino uul 143
garis,tum etiam non optime reſpondet in mula:neque nos uniuerſa quadrupedis ſpecies decipiat, ſi qualem probamus,conſpicimus.Nam quemadmodum arietum,quæ ſunt in linguis,& palatis maculæ, plerunque in uelleribus agnorũ deprehendũtur:ita ſi diſcolores pilos aſinus in palpebris,aut auribus gerit, ſobolem quoque frequenter facit diuerſi coloris,qui & ipſe etiam ſi diligentiſſime in admiſſario exploratus eſt, ſæpe tamen dominum decipit. nã interdum etiam citra prædicta ſigna diſſimiles ſui mulas fingit:quod accidere non aliter reor,quàm ut auitus color primordiĳ ſeminis miſtus reddatur nepotibus . Igitur qualem deſcripſi aſellũ,cum eſt à partu ſtatim genitus,oportet matri ſtatim ſubtrahi,& ignoranti equæ ſubĳci . Ea optime tenebris fallitur. nam obſcuro loco partu eius admoto, prædictus quaſi ex ea natus alitur. Cui deinde cũ decem diebus inſueuit equa,ſemper poſtea deſtinãti præbet ubera. Sic nutritus admiſſarius equas diligere condiſcit. Interdum etiã, quanuis materno lacte ſit educatus, poteſt à tenero conuerſatus equis familiariter earum conſuetudinem appetere . Sed non oportet minorem, quàm trimum

admitti . atque idipſum ſi concedatur, uere fieri conue-
niet, cum & deſecto uiridi pabulo, & largo ordeo firman
dus, nonnunquam etiam ſaliuandus erit. Nec tamen tene-
ræ fœminæ committetur. nam niſi prius ea marem cogno
uit, adſilientem admiſſarium calcibus proturbat, & iniu-
ria depulſum etiam cæteris equis reddit inimicum. Id ne
fiat, degener, & uulgaris aſellus admouetur, qui ſolicitet
obſequia fœminæ: neque is tamen inire ſinitur. ſed, ſi iam
eſt equa ueneris patiens, confeſtim abacto uiliore, pretioſo
mari iungitur. Locus eſt ad hos uſus extructus (machinam
244 uocant ruſtici) qui duos parietes aduerſo cliuulo inædifi-
catos habet, & anguſto interuallo ſic inter ſe diſtantes, ne
fœmina colluctari, aut admiſſario aſcendenti auertere ſe
poſſit. Aditus eſt ex utraque parte, ſed ab inferiore clatris
munitus, ad quæ capiſtrata imo cliuo conſtituitur equa, ut
& prona melius ineuntis ſemina recipiat, & facilem ſui
tergoris aſcenſum ab editiori parte minori quadrupedi
præbeat: quæ cum ex aſino conceptum edidit, partũ ſequen
ti anno uacua nutrit: id enim utilius eſt, quàm quod qui-
dam faciunt: ut & fœtam nihilominus admiſſo equo im-
pleant. Annicula mula recte à matre repellitur, & amo-
ta montibus, aut feris locis paſcitur, ut ungulas duret, ſit-
que poſtea lõgis itineribus habilis. nam clitellis aptior mu-
lus: illa quidem agilior: ſed uterque ſexus & uiam recte
graditur, & terram commode proſcindit, niſi pretiũ qua-
drupedis rationem ruſtici oneret, aut campus graui gleba
robora boum depoſcat.

De *medicinis eorum.* CAP. XXXVIII.

Medicinas huius pecoris plerunque iam in aliȷs gene-
ribus edocui: propria tamen quædam uitia mularum non
omittam, quorum remedia ſubſcripſi. Febrienti mulæ cru-

da braſſica datur. Suſpirioſæ ſanguis detrahitur, & cum
ſextario uini atque olei thuris ſemuncia, marrubij ſuccus
inſtar heminæ miſtus infunditur. Suffraginoſæ ordeacea
farina imponitur, mox ſuppuratio ferro recluſa linamen-
tis curatur: uel gari optimi ſextarius cum libra olei per na
rem ſiniſtram demittitur. admiſcetúrque huic medicami-
ni trium, uel quatuor ouorum albus liquor ſeparatis ui-
tellis. Femina ſecari, & interdum inuri ſolent. Sanguis de-
miſſus in pedes, ita ut in equis emittitur: uel ſi eſt herba,
quam ueratrum uocant ruſtici, pro pabulo cedit. Eſt ὑοσ-
κύαμος, cuius ſemen detritum, & cum uino datum prædi- 245
cto uitio medetur. Macies & languor ſubmouetur ſæpius
data potione, quæ recipit ſemunciam triti furfuris, ouúm-
que crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria
uino admiſcentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed &
tuſſi, dolorique uentris eadem iſta æquè medentur. Ad ma
ciem nulla res tantum, quantum medica poteſt: ea herba
uiridis nec tardè tamen arida fœni uice ſaginat iumenta:
uerum modicè danda, ne nimio ſanguine ſtranguletur pe
cus. Laſſæ, & æſtuanti mulæ adeps in fauces demittitur,
merúmque in os ſuffunditur. Cætera exequemur in mulis,
ſicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ
curam boum, equarúmque continent.

L. IVNII MODERATI COLV-MELLAE DE RE RVST. LIB. VII.

De aſello. CAP. I.

DE MINORE pecore dicturus, P. Siluine, principium tenebit minor Arcadiæ, uilis hic, uulgaríſque aſellus, cuius pleríque ruſticarum rerum auctores in emendis, tuendíſque iumentis præcipuam rationem uolunt eſſe, nec iniuria. Nam etiam eo rure, quod paſcuo caret, contineri poteſt exiguo, & qualicunque pabulo contentus. Quippe uel folijs, ſpiníſque, uel perticis ſalignis alitur, uel obiecto faſce ſarmentorum. Paleis uero, quibus penè omnes regiones abundant, etiam gliſcit. Tum imprudentis cuſtodis negligentiam fortiſſime ſuſtinet: plagarum, & penuriæ tolerantiſſimus: propter quæ tardius de-
246 ficit, quàm ullum aliud armentum. Nam laboris & famis maxime patiens, rarò morbis afficitur. Huius animalis tam exiguæ tutelæ plurima, & neceſſaria opera ſupra portionem reſpondent, tum & facilem terram qualis in Bætica, totáque Libye ſit, leuibus aratris proſcindat, & non nimio pondere uehicula trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus poeta memorat,

-tardi coſtas agitator aſelli
Vilibus aut onerat pomis, lapidémque reuertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.

Iam uerò molarum, & conficiendi frumenti penè ſolennis eſt huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime neceſſarium deſiderat aſellum, qui, ut dixi, pleraque

utenſilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorſo commode poteſt. Qualis autem ſpecies eius uel cura pro-
batiſſima ſit, ſuperiore libro, cum de pretioſo præcipere- 147
tur, ſatis dictum eſt.

De ouibus emendis tuendíſque. CAP. II.

Poſt maiores quadrupedes ouilli pecoris ſecunda ratio eſt, quæ prima ſit, ſi ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipue nos contra frigoris uiolentiam protegit, corporibúſque noſtris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam caſei, lactiſque abundantia non ſolum agreſtes ſaturat, ſed etiam elegantium menſas iucundis & numeroſis dapibus exornat. Quibuſdam uero nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarúmque plurimi γαλακτοπόται dicuntur. Igitur id pecus, quamuis molliſſimum ſit, ut ait prudentiſſimè Celſus, ualetudinis tutiſſimæ eſt, minimèque peſtilentia laborat. Verum tamen eligendum eſt ad naturam loci: quod ſemper obſeruari non ſolum in hoc, ſed etiam in tota ruris diſciplina Virgilius præcipit, cum ait:

Nec uerò terræ ferre omnes omnia poſſunt.

Pinguis, & campeſtris ſitus proceras oues tolerat: gracilis, & collinus quadratas: ſilueſtris & montoſus exiguas: pratis, planíſque noualibus tectum pecus commodiſſime paſcitur. Idque nō ſolū generibus, ſed etiā coloribus plurimum refert. Generis eximij mileſias, calabras, appuláſque noſtri exiſtimabant, earúmque optimas tarentinas. Nūc gallicæ pretioſiores habentur, earúmque præcipue altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris ſtabulātur campis. Color albus cum ſit optimus, tum etiam eſt utiliſſimus, quòd ex eo plurimi fiunt, neque hic ex alio. Sūt etiam ſuapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuſcus,

*quos præbent in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec
minus Aſia rutilos, quos uocant ἐρυθρούς. Sed & alias ua-
rietates in hoc pecoris genere docuit uſus exprimere. nam
cum in municipium Gaditanum ex uicino Africæ miri co-
loris ſylueſtres, ac feri arietes, ſicut aliæ beſtiæ munera-
rijs deportarentur, M. Columella patruus meus acris uir
ingenij, atque illuſtris agricola quoſdam mercatus in agros
tranſtulit, & manſuefactos tectis ouibus admiſit. Eæ pri-
mum hirtos, ſed paterni coloris agnos ediderunt, qui dein-
de & ipſi Tarētinis ouibus impoſiti, tenuioris uelleris a-
rietes progenerauerūt. Ex his rurſus quicquid conceptum
eſt, maternam mollitiem, paternum, & auitum retulit colo-
rem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunque ſpeciem,
quæ fuerit in beſtijs, per nepotum gradus mitigata ferita-
te, redijſſe. Ad propoſitum reuertar. Ergo duo genera ſunt
ouilli pecoris, molle, & hirſutum. Sed in utroque uel emen
do plura communia, quædam tamen ſunt propria genero-
248 ſi, quæ obſeruari conueniat. Communia in emendis gregi-
bus ferè illa, ſi cādor lanæ maxime placet. nunquam can
didiſſimos mares legeris: quoniā ex albo ſæpe fuſcus editur
partus, ex erythræo uel pullo nunquam generatur albus.*

De arietibus eligendis. CAP. III.

*Itaque non ſolum ea ratio eſt probandi arietis, ſi uel-
lere cādido ueſtitur, ſed etiā ſi palatum, atque lingua conco
lor lanæ eſt. nā cū hæ corporis partes nigræ, aut maculo-
ſæ ſunt, pulla uel etiam uaria naſcitur proles. ídque inter
cætera eximiè talibus numeris ſignificauit idē, qui ſuprà:*

Illum autem, quanuis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuſcet uellera pullis
Naſcentum.- *Vna eadémque ratio eſt in erythræis,*

*& nigris arietibus, quorum ſimiliter (ut iam dixi) neutra
pars eſſe debet diſcolor lanæ, multóq; minus ipſa uniuer-
ſitas tergoris maculis uariet. ideo niſi lanatas oues emi nõ
oportet, quo melius unitas coloris appareat: quæ niſi præ
cipua eſt in arietibus, paternæ notæ plerunque natis in-
hærent. Habitus autẽ maximè probatur, cũ eſt altus, atque
procerus, uẽtre promiſſo atque lanato, cauda longiſſima,
denſique uelleris, frõte lata, teſtibus amplis, intortis corni-
bus: non quia magis hic ſit utilis (nam eſt melior mutilus
aries) ſed quia minime nocent. intorta potius, quàm ſurre
cta, & patula cornua. quibuſdam tamen regionibus, ubi
cæli ſtatus uuidus, uentoſúſque eſt, capros & arietes opta
uerimus uel ampliſſimis cornibꝰ, quòd ea porrecta, altaq;
maximã partem capitis à tempeſtate defendãt. Itaque ſi
plerũque eſt atrocior hiems, hoc genus eligemus: ſi clemen-
tior, mutilum probabimus marem: quoniam eſt illud in-
commodum in cornuto, quòd cum ſentiat ſe uelut quodam
naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam pro-* 249
*currit, & fit in fœminas quoque procacior. nam riua-
lem (quamuis ſolus admiſſuræ non ſufficit) uiolentiſſime
perſequitur. nec ab alio tempeſtiuum patitur iniri gre-
gem, niſi cum eſt fatigatus libidine. Mutilus autem, cum ſe
tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixam promptus
eſt, & in uenere mitior. Itaque capri, uel arietis petulci ſæ
uitiã paſtores hac aſtutia repellũt: menſuræ pedalis robu-
ſtam tabulã configunt aculeis, & aduerſam fronti corni-
bus religant. ea res ferum prohibet à rixa, cum ſtimulatũ
ſuo ictu ipſum ſe ſauciat. Epicharmus autẽ Syracuſanus,
qui pecudũ medicinas diligentiſſimè conſcripſit, affirmat
pugnacem arietem mitigari terebra ſecundũ auriculas fo-
ratis cornibus, quà curuantur in flexu. Eius quadrupedis*

ætas ad progenerandum optima eſt trima: nec tamen inhabilis uſque in annos octo. Fœmina poſt bimatum maritari debet. Iuueniſque habetur quinquennis: fatiſcit poſt annum ſeptimum. Igitur, ut dixi, mercaberis oues intonſas: uariam, & canam comam improbabis, quòd ſit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem ſterilem repudiabis. eliges bimam uaſti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec aſperi, lanoſi, & ampli uteri. nam uitandus eſt glaber, & exiguus. Atque hæc ferè communia ſunt in comparandis ouibus. Illa etiam tuendis humilia facere ſtabula, ſed in longitudinem potius, quàm in latitudinem porrecta, ut ſimul hieme calida ſint, nec anguſtiæ fœtus oblidant. ea poni debent contra medium diem: nanque id pecus, quamuis ex omnibus animalibus ueſtitiſſimum, frigoris tamen impatientiſſimum eſt, nec minus æſtiui uaporis. itaque cohors clauſa ſublimi maceria præponi ueſtibulo debet, ut ſit in eam tutus exitus æſtiuandi. detúrque opera, nequis humor ſubſiſtat, ut ſemper quamaridiſſimis
250 *filicibus, uel culmis ſtabula conſtrata ſint, quo purius, &*
*caula *mollius incubent fœtæ. Sint *quala mundiſſima, ne qua earum ualetudo, quæ præcipuè cuſtodienda eſt, infeſtetur uligine. Omni autem pecudi larga præbenda ſunt alimēta. Nam uel exiguus numerus, cum pabulo ſatiatur, plus domino reddit, quàm maximus grex, ſi ſenſerit penuriam: ſequeris autem noualia non ſolùm herbida, ſed quæ plerunque uidua ſunt ſpinis, utamúrque ſæpius auctoritate diuini carminis:*

Si tibi lanitium curæ eſt, primùm aſpera ſilua
Lappǽque, tribulíque abſint.

Quoniam ea res, ut ait idem, ſcabras oues reddit, cum tōſis illotus adhæſit ſudor: & hirſutis ſecuerunt corpora ue-

*pres: cum etiam quotidie minuitur lana, quæ quanto pro-
lixior in pecore concreſcit, tanto magis obnoxia eſt rubis,
quibus uelut hamis muncata à paſcentiũ tergoribus auel
litur: molle uerò pecus etiam uelamen, quo protegitur,
amittit, atque id nõ paruo ſumptu reparatur: inter aucto-
res ferè conſtat primùm eſſe admiſſuræ tempus uernũ pa
rilibus, ſi ſit ouis matura: ſin uerò fœta circa* Iulium *men
ſem.* Prius *tamen* haud dubie probabilius, *ut meſſem uin-
demia, fructum deinde uineaticum fœtura pecoris exci-
piat, & totius autumni pabulo ſatiatus agnus ante mœſti
tiam frigorũ, atque hiemis ieiuniũ confirmetur.* Nam *me-
lior eſt autumnalis uerno, ſicut ait ueriſſimè* Celſus, *quia
magis ad rem pertinet, ut ante æſtiuum quàm hibernum
ſolſtitiũ cõualeſcat: ſolúſque ex omnibus animalibus bru
ma commodè naſcitur: ac ſi res exigit, ut plurimi mares
progenerandi ſint,* Ariſtoteles *uir callidiſſimus rerum na-
turæ præcipit admiſſuræ tempore obſeruare ſiccis diebus
halitus ſeptentrionales, ut contra uentum gregem paſca-
mus, & eum ſpectans admittatur pecus: at ſi fœminæ ge-
nerandæ ſunt, auſtrinos flatus captare, ut eadem ratione,
matrices ineãtur.* Nam *illud, quod priore libro docuimus* 251
*ut admiſſarij dexter, uel etiam ſiniſter uinculo teſticulus
obligetur, in magnis gregibus operoſum eſt.* Poſt *fœturam
deinde longinquæ regionis paſcua petiturus opilio, ferè o-
mnem ſobolẽ paſtioni reſeruet ſuburbanæ: uillicus enim
teneros agnos, dũ adhuc herbæ ſunt expertes, lanio tra-
dit, quoniã & paruo ſumptu deuehũtur, & ijs ſũmotis fru
ctus lactis ex matribus non minor percipitur. Sũmitti ta-
men etiã in uicinia urbis quandoque oportebit.* Nã *uerna
culũ pecus peregrino lõge eſt utilius.* Nec *committi debet, ut
totus grex effœtus ſenectute dominum deſtituat: cum præ*

*ſertim boni paſtoris uel prima cura ſit annis omnibus in
demortuarum, uitioſarúmque ouiũ locum totidem, uel etiã
plura capita ſubſtituere: quoniã ſæpe frigorum, atque hie-
mis ſæuitia paſtorẽ decipit, & eas oues interimit, quas il
le tẽpore autũni ratus adhuc eſſe tolerabiles, nõ ſummoue
rat. quo magis etiã propter hos caſus, niſi ualidiſſima, quæ
nõ cõprehẽdatur hieme, nouáque progenie repleatur nume
rus: quod qui faciet, ſeruare debebit, ne minori quadrimæ,
néue ei, quæ exceſſit annos octo, prolem ſubmittat: neutra
enim ætas ad educandum eſt idonea: tum etiam quod ex
uetere materia naſcitur, plerũque congeneratum parentis
ſenium refert. nam uel ſterile, uel imbecillum eſt.* Partus
*uerò incipientis pecoris non ſecus, quàm obſtetricum more
cuſtodiri debet: neque enim aliter hoc animal, quàm mu-
liebris ſexus enititur, ſæpiúſque etiã quanto eſt omnis ra-
tionis ignarũ, laborat in partu. quare ueterinariæ medici
næ prudens eſſe debet pecoris magiſter, ut ſi res exigat, uel
integrum conceptum, cum tranſuerſus hæret locis geni-
talibus, extrahat: uel ferro diuiſum citra matris perni-*
252 *ciem partum educat, quod* Græci *uocant* ἐμβρύου ἄκος. A-
*gnus autem, cum eſt editus, erigi debet, atque uberibus ad-
moueri, tum etiam eius diductum os preſſis humectare pa
pillis, ut condiſcat maternum trahere alimentum. ſed pri-
us quàm hoc fiat, exiguum emulgendum eſt, quod paſto-
res coloſtram uocant: ea niſi aliquatenus emittitur, nocet
agno: qui biduo quo natus eſt, cum matre clauditur, ut &
ea partum ſuum foueat, & ille matrem agnoſcere condi-
ſcat.* Mox *deinde quandiu non laſciuit, obſcuro, & calido
ſepto cuſtodiatur. poſteà luxuriantem uirgea cum compa
ribus area claudi oportebit, ne uelut puerili nimia exul-
tatione macieſcat: cauendúmque eſt, ut tenerior ſeparetur à*

ualidioribus,quia robuſtus angit imbecillum: ſatiſq; eſt
mane prius quàm grex procedat in paſcua: deinde etiam
crepuſculo redeũtibus ſaturis ouibus admiſcere agnos,qui
cum firmi eſſe cœperint,paſcendi ſunt intra ſtabulum cy
thiſo,uel medica,tum etiã furfuribus,aut ſi permittit an-
nona,farina ordei,uel erui: deinde,ubi conualuerint,circa
meridiem pratis,aut noualibus uillæ contiguis matres ad-
mouẽdæ ſunt,& à ſepto emittendi agni,ut condiſcant fo-
ris paſci. De genere pabuli,ut & antè diximus,& nũc eo-
rum,quæ omiſſa ſunt,meminerimus, iucũdiſſimas herbas
eſſe, quæ aratro proſciſſis aruis naſcantur: deinde quæ
pratis uligine carentibus: paluſtres, ſilueſtréſque minimè
idoneas haberi. nec tamen ulla ſunt tam blanda pabula,
aut etiam paſcua,quorum gratia non exoleſcat uſu conti-
nuo,niſi pecudum faſtidio paſtor occurrerit præbito ſale,
quod uelut ad pabuli condimentum per æſtatem canali-
bus ligneis impoſitum cum è paſtu redierint oues,lambũt,
atque eo ſapore cupidinem bibendi,paſcendíque concipi-
unt. At contrà penuriæ hiemis ſuccurritur obiectis intra 252
tectum per præſepia cibis: aluntur autem commodiſſimè
repoſitis ulmeis, uel ex fraxino frondibus, uel autumnali
fœno, quod cordum uocatur: nam id mollius, & ob hoc
iucundius eſt,quàm maturum. cythiſo quoque & ſatiua
uicia pulcherrimè paſcuntur: neceſſariæ tamen,ubi cæte-
ra defecerunt,etiam ex leguminibus paleæ. nam per ſe or
deũ, uel freſa cum ſuis ualuulis faba, uel cicercula ſum-
ptuoſior eſt, quàm ut ſuburbanis regionibus exiguo pre-
tio poſſit præberi: ſed ſi uilitas permittit,haud dubie ſunt
optima. De tẽporibus autem paſcendi,& ad aquam ducẽ-
di per æſtatem non aliter ſentio,quàm ut prodidit Maro:

Luciferi primo cum ſidere frigida rura

Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba.
Inde ubi quarta ſitim cæli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna-
Perducamus, medióque die, ut idem, ad uallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingenteis tendit ramos, aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubat umbra.

Rurſus deinde iam mitigato uapore compellantur ad aquam, etiam per æſtatem id faciendum, & iterum ad paſcua producendum

Solis ad occaſum, cum frigidus aera ueſper
Temperat, & ſaltus reficit iam roſida luna.

Sed obſeruandum eſt ſidus æſtatis per emerſum Caniculæ, ut ante meridiem grex in occidentem ſpectans agatur, & in eam partem progrediatur, poſt meridiem in orientem: ſiquidem plurimum refert, ut paſcentium capita ſint obuerſa ſoli, qui plerunque nocet animalibus oriēte prædicto ſidere. Hieme, & uere matutinis temporibus intra
254 *ſepta contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: nā pruinoſa ijs diebus herba pecudi grauedinem creat, uentrémque proluit: quare etiam frigidis, humidíſque temporibus anni ſemel tantū ei poteſtas aquæ facienda eſt: tum qui ſequitur gregē circūſpectus, ac uigilās (id quod omnibus & omnium quadrupedū cuſtodibus præcipitur) magna clementia moderetur. Idémq; duci propior quàm domino, & in cogendis, recipiēdíſque ouibus adclamatione, ac baculo minetur: nec unquam telū emittat in eas: neque ab his longius recedat: nec aut recubet, aut conſidat. nam niſi procedit, ſtare debet, quoniam grex quidē cuſtodis officium, ſublimem, celſiſſimámque oculorum ueluti ſpeculam*

deſyderat,ut neque tardiores,& grauidas,dum cunctan-
tur,neque agiles,& fœtas,dum procurrunt,ſeparari à cæ
teris ſinat,ne fur, aut beſtia hallucinantem paſtorem de-
cipiat.Sed hæc communia ferè ſunt in omni pecore ouillo.
nunc quæ ſunt generoſi propria dicemus.

De ouibus tectis. CAP. IIII.

Græcum pecus,quod plerique tarentinum uocant,niſi
cum domini præſentia eſt, uix expedit haberi : ſiquidem
& curam & cibum maiorem deſyderat.nam cum ſit uni
uerſum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum
ex omnibus tarentinum eſt molliſſimum,quod nullam do-
mini,aut magiſtrorum inertiam ſuſtinet,multóque minus
auaritiam,nec æſtus,nec frigoris patiens. Raro foris, ple-
runque domi alitur,& eſt auidiſſimum cibi, cui ſi detra-
hitur fraude uillici,clades ſequitur gregem.Singula capita
per hiemem recte paſcuntur ad præſepia tribus ordei,uel
freſæ cum ſuis ualuulis fabæ , aut cicerculæ quatuor ſex-
tarijs, ita ut & aridam frondem præbeat, aut ſiccam,uel
uiridem medicam,cythiſúmue,tum etiam cordi fœni ſep-
ptena pondo,aut leguminum paleas adfatim.Minimus a-
gnis uendundis in hac pecude,nec ullus lactis reditus ha 155
beri poteſt.nã & qui ſummoueri debent,pauciſſimos poſt
dies quàm editi ſunt,immaturi ferè mactantur, orbǽque
natis ſuis matres alienæ ſoboli præbent ubera:quippe ſin-
guli agni binis nutricibus ſummittuntur, nec quicquam
ſubtrahi ſummiſſis expedit,quo ſaturior lactis agnus cele-
riter confirmetur, & parta nutrici conſociata minus la-
boret in educatione fœtus ſui . quam ob cauſam diligenti
cura ſeruandum eſt,ut & ſuis quotidie matribus, & alie
nis non amantibus, agni ſubrumentur. Plures autem in
eiuſmodi gregibus,quàm in hirtis maſculos enutrire opor-

tet: nā prius quàm fœminas inire poſſint mares caſtrati, cum bimatum expleuerit, enecantur: & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maiore pretio, quàm alia uellera mercantibus traduntur. liberis autem campis, & omni ſurculo rubóque uacātibus ouem græcam paſcere meminerimus, ne, ut ſupra dixi, & lana carpatur, & tegumē. nec tamen ea minus ſedulam curā foris, quia non quotidie procedit in paſcua, ſed maiorem domeſticam poſtulat: nam ſæpius detergenda & refrigerāda eſt: ſæpius eius lana diducenda, uinóque & oleo inſuccanda: nonnunquam etiam tota eſt eluēda, ſi diei permittit apricitas: ídq; ter anno fieri ſat eſt. ſtabula uero frequenter euerrenda, & purganda. humórq; omnis urinæ deuerrendus eſt, qui commodiſſimè ſiccatur perforatis tabulis, quibus ouilia cōſternuntur, ut grex ſupercubet. nec tantum cœno, aut ſtercore, ſed exitioſis quoque ſerpentibus tecta liberentur: quod ut fiat,

Diſce & odoratam ſtabulis incendere cedrum,
Galbaneóque agitare graues nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cælúmque exterrita fugit:
256 Aut tecto aſſuetus coluber. Quare, ut idem iubet,
-cape ſaxa manu, cape robora paſtor,
Tollentémque minas, & ſibila colla tumentem
Deijce. uel ne iſtud cum periculo facere neceſſe ſit, muliebres capillos, aut ceruina ſæpius ure cornua: quorum odor maxime non patitur ſtabulis prædictam peſtem conſiſtere. Tonſuræ certū tempus anni per omnes regiones ſeruari non poteſt: quoniam nec ubique tarde, nec celeriter æſtas ingruit: & eſt modus optimus conſyderare tempeſtates, quibus ouis neque frigus, ſi lanam detraxeris, neque æſtum, ſi nōdum detonderis, ſentiat. uerum ea quan-

docunque detonſa fuerit, ungi debet tali medicamine: ſuccus excocti lupini, ueteriſq; uini fex, & amurca pari menſura miſcentur, eóque liquamine tonſa ouis imbuitur, atque ubi per triduum delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto die, ſi eſt uicinia maris, ad littus deducta merſatur: ſi minus eſt, cæleſtis aqua ſub dio ſalibus in hũc uſum durata paulum decoquitur: eáque grex perluitur. hoc modo curatum pecus anno ſcabrũ fieri non poſſe Celſus affirmat: nec dubium eſt, quinetiam ob eam rem lana quoque mollior atque prolixior renaſcatur.

Medicinæ pecoris ouilli. CAP. V.

Et quoniam recenſuimus cultum, curámque recte ualentium, nunc quemadmodum uitijs, aut morbo laborantibus ſubueniendũ ſit, præcipiemus: quanquam pars hæc exordij penè tota iam exhauſta ſit, cum de medicina maioris pecoris priore libro diſputaremus. quia cum ſit ferè eadem corporum natura minorum, maiorúmque quadrupedum, paucæ, paruéque morborum & remediorum differentiæ poſſunt inueniri: quæ tamen quantulæcunque ſint, non omittentur à nobis. Si ægrotat uniuerſum pecus,
ut & ante præcepimus, & nunc (quod reneur eſſe maxime 257
ſalutare) iterum adſeueramus in hoc caſu, quod eſt remedium præſentiſſimum: pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quæramus ſtatum cæli, curemúſq;, ſi ex calore, & æſtu concepta peſtis inuaſit, ut opaca rura: ſi inuaſit frigore, ut eligantur aprica. ſed modice ac ſine feſtinatione perſequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur: nec tamen in totum pigre, ac ſegniter agere. nam quemadmodum feſſas morbo pecudes uehementer agitare, & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quaſi torpentes ex-

citare,nec pati ueternò cõſeneſcere,atque extingui. cum deinde grex ad locum fuerit perductus in lacinias colonis diſtribuatur. nam particulatim facilius quàm uniuerſus conualeſcit, ſiue quia ipſius morbi halitus minor eſt in exiguo numero,ſeu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ ſuperiore exordio percenſuimus,obſeruare debemus,ſi uniuerſæ laborabũt:illa,ſi ſingulæ. Oues frequẽtius,quàm ullum aliud animal infeſtantur ſcabie,quæ ferè naſcitur,ſicut noſter memorat poeta,

-cum frigidus imber
Altius ad uiuum perſedit,& horrida cano
Bruma gelu.

Vel poſt tonſuram,ſi remedium prædicti medicaminis non adhibeas, ſi æſtiuum ſudorem mari, uel flumine non abluas, ſi tonſum gregem patiaris ſylueſtribus rubis,ac ſpinis ſauciari,ſi ſtabulo utaris,in quo mulæ,aut equi,aut aſini ſteterunt : præcipuè tamen exiguitas cibi maciem, macies autem ſcabiem facit. hæc ubi cœpit irrepere, ſic intelligitur: uitioſum locum pecudes aut morſu ſcalpunt,aut cornu,uel ungula tundunt,aut arbori
258 adfricant,parietibúſue detergent: quod ubi aliquam facientem uideris,comprehendere oportebit, & lanam diducere: nam ſubeſt aſpera cutis, & uelut quædam prurigo, cui primo quoque tempore occurrendũ eſt, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipuè oues contagione uexentur. ſunt autem complura medicamina, quæ idcirco enumerabimus, non quia cunctis uti neceſſe ſit, ſed quoniam nonnullis regionibus quædam reperiri nequeũt,ex pluribus aliquod inuentum remedio ſit. Facit autem commode primùm ea cõpoſitio,quam paulo antè demonſtrauimus,ſi ad fecem,&

amurcam, ſuccúmque decocti lupini miſceas portione æqua detritum album elleborum. poteſt etiam ſcabriciem tollere ſuccus uiridis cicutæ: quæ uerno tempore, cum iam caulem nec adhuc ſemina facit, deciſa contunditur, atque expreſſus humor eius fictili uaſe reconditur, duabus urnis liquoris, admiſto ſalis torridi ſemodio. quod ubi factum eſt, oblitum uas in ſterquilinio defoditur, ac toto anno fimi uapore concoctum, mox promitur: tepefactúmque medicamentum linitur ſcabræ parti, quæ prius aſpera teſta, uel pumice defricta redulceratur. eidem remedio eſt amurca duabus partibus decocta: item uetus hominis urina teſtis candentibus inuſta. quidam tamen hãc ipſam ſubiectis ignibus quinta parte minuunt, admiſcéntque pari menſura ſuccum uiridis cicutæ: deinde figularibus tritis, & picis liquidæ, & fricti ſalis ſingulos ſextarios infundunt. facit etiam ſulfuris triti, & picis liquidæ modus æqualis igne lento coactus. ſed Georgicum carmen affirmat, nullam eſſe præſtantiorem medicinam,

Quàm ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Vlceris os: alitur uitium, uiuítque tegendo.

Itaque reſerandum eſt, & ulcera medicamentis curãdum. 259
Subijcit deinde æquè prudenter, febricitantibus ouibus de talo uel inter duas ungulas ſanguinem emitti oportere: nã plurimum id quidem

Profuit incenſos æſtus auertere, & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine uenam.

Nos etiam ſub oculis, & de auribus ſanguinem detrahimus. Claui quoq; dupliciter infeſtant ouem, ſiue cum ſubluuies, atque intertrigo in ipſo diſcrimine ungulæ naſcitur: ſeu cum idem locus tuberculum habet, cuius media ferè parte canino ſimilis extat pilus, eiq; ſubeſt uermiculus.

Subluuies, & intertrigo pice per ſe liquida, uel alumine
& ſulfure, atque aceto miſtis rite eruentur, uel tenero pu-
nico malo, prius quàm grana faciat, cum alumine pinſi-
to, ſuperfuſóque aceto, uel æris ærugine infriata, uel com-
buſta galla cum auſtero uino leuigata, & ſuperpoſita. tu-
berculum, cui ſubeſt uermiculus, ferro quamacutiſſime
circunſecari oportet, ne, dum amputatur etiam, quod in-
fra eſt, animal uulneremus: id enim cum ſauciatur, uene-
natam ſaniem mittit, qua reſperſum uulnus ita inſanabi-
le facit, ut totus pes amputandus ſit: & cum tuberculum
diligenter circunciderіs, candens ſeuum uulneri per ar-
dentem tedam inſtillato. Ouem pulmonariam ſimiliter ut
ſuem curari conuenit, inſerta per auriculam, quam uete-
rinarij conſiliginem uocant: de ea iam diximus, cum ma-
ioris pecoris medicinam tradidimus. ſed is morbus æſtate
plerunque concipitur, ſi defuit aqua, propter quod uapo-
ribus omni quadrupedi largius bibendi poteſtas danda
eſt. Celſo placet, ſi eſt in pulmonibus uitiũ, acris aceti tan-
tum dare, quantũ ouis ſuſtinere poſſit: uel humanæ ueteris
urinæ tepefactæ triũ heminarum inſtar per ſiniſtrã narẽ
160 corniculo infundere, atque axungiæ ſextantem faucibus
inſerere. Eſt etiam inſanabilis ſacer ignis, quam puſulam
uocant paſtores: ea niſi compeſcitur intra primam pecu-
dem, quæ tali malo correpta eſt, uniuerſum gregem conta-
gione proſternit: ſic quidem quòd nec medicamentorum,
nec ferri remedia patitur. nam penè ad omnem tactum
excandeſcit: ſola tamen ea fomenta non aſpernatur lactis
caprini, quod infuſum tantum ualet, ut & blandiatur ig-
neam ſæuitiam, differens magis occidionem gregis, quàm
prohibens. Sed AEgyptiæ gentis auctor memorabilis Do-
lus Mendeſius, cuius commenta, quæ appellantur Græce

ὑπομνήματα, ſub nomine Democriti *falſo produntur, cenſet propter hanc ſæpius, ac diligenter ouium terga perſpi cere, ut ſi forte ſit in aliqua tale uitium deprehenſum, confeſtim ſcrobem defodiamus in limine ſtabuli, & uiuam pecudem, quæ fuerit puſuloſa, reſupinam obruamus, patiamúrque ſuper obrutam meiere totum gregem, quòd eo facto, morbus propulſetur.* Bilis *æſtiuo tempore non minima pernicies potione depellitur humanæ ueteris urinæ, quæ ipſa remedio eſt etiam pecori arcuato.* At *ſi moleſta pituita eſt, cunelæ bubulæ, uel nepetæ ſyluestris ſurculi lana inuoluti naribus inſeruntur, uerſantúrque donec ſternutet ouis.* Fracta *pecudum non aliter, quàm hominum crura ſanantur, inuoluta lanis oleo, atque uino inſuccatis, & mox circundatis ferulis conligata.* Eſt *etiam grauis pernicies herbæ ſanguinariæ, quam ſi paſta eſt ouis, toto uentre diſtenditur, contrahitúrque, & ſpumam quandam tenuem tetri odoris expuit.* Celeriter *ſanguinem mitti oportet ſub cauda in ea parte, quæ proxima eſt clunibus, nec minus in labro ſuperiore uena ſoluenda eſt.* Suſpirioſe *laborantibus, auriculæ ferro reſcindendæ, mutandǽque regiones, quod in omnibus morbis, ac peſtibus fieri debere cenſemus.* Agnis *quoque ſuccurrendum eſt uel febricitan- tibus, uel ægritudine alia affectis: qui ubi morbo laborãt, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem tranſ ferant. itaque ſeparatim mulgendæ ſunt oues, & cæleſtis aqua pari menſura lacti miſcenda eſt, atque ea potio febricitantibus danda. multi lacte caprino iiſdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus.* Eſt *etiam mentigo, quam paſtores oſtiginem uocant, mortifera lactentibus. ea plerunque fit, ſi per imprudentiam paſtoris emiſſi agni, uel etiam hœdi roſidas herbas depauerint,* 161

quod minime committi oportet. Sed cum id factum eſt, uelut ignis ſacer, os atq; labra fœdis ulceribus obſidet. Remedio ſunt hyſſopus, & ſal æquis ponderibus contrita. nam ea miſtura palatum, atque lingua, totúmque os perfricatur. mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cũ adipe ſuillo perlinuntur. Quibuſdam placet æruginis tertiam partem duabus ueteris axungiæ portionibus cõmiſcere, tepefactóque uti medicamine. Nõnulli folia cupreſſi trita miſcent aquæ, & ita perluunt ulcera, atque palatum. Caſtrationis autẽ ratio iam tradita eſt. neque enim alia in agnis, quàm in maiore quadrupede ſeruatur.

De caprino pecore. CAP. VI.

Et quoniã de ouiario ſatis dictum eſt, ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius, quàm campeſtrem ſitum deſiderat: aſperíſque etiam locis, ac ſil ueſtribus optime paſcitur. Nam nec rubos auerſatur, nec nepribus offenditur, & arbuſculis, frutetíſq; maxime gaudet. ea ſunt arbutus, atque alaternus, cythiſiíſque agreſtis, nec minus ilignei, querneíque frutices, qui in altitudinem non proſiliunt. Caper, cui ſub maxillis binæ uerruculæ col lo dependent, optimus habetur, ampliſſimi corporis, cruri-
162 bus craſſis, plena & breui ceruice, flaccidis & prægrauantibus auribus, exiguo capite, nigro, denſóque, & nitido, atque longiſſimo pilo. nam & ipſe tondetur

Vſum in caſtrorum, ac miſeris uelamina nautis.

Eſt autem menſium ſeptem ſatis habilis ad procreandum: quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur, matrem ſtupro ſuperuenit, & ideo celeriter, & ante ſex annos conſeneſcit, quòd immatura ueneris cupidine primis pueritiæ tẽporibus exhauſtus eſt. itaq; quinquennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Ca-

*pella præcipuè probatur ſimillima hirco, quem deſcripſi-
mus, ſi etiam eſt uberis maximi, & lactis abundantiſſimi.
Hãc pecudem mutilam parabimus quieto cæli ſtatu. nam
procelloſo atque imbrifero cornuta ſemper. Nam & omni
regione maritos gregum mutilos eſſe oportebit: quoniam
cornuti ferè pernicioſi ſunt propter petulantiam. Sed nu-
merum generis huius maiorem, quàm centum capitum ſub
uno clauſo non expedit habere, cum lanigeræ mille pari-
ter commodè ſtabulentur. Atque ubi capræ primum compa
rantur, melius eſt unum gregem totum, quàm ex pluribus
particulatim mercari, ut nec in paſtione ſeparatim laci-
niæ deducantur, & in caprili maiore cõcordia quietæ con
ſiſtant. Huic pecudi nocet æſtus, ſed magis frigus, & præ-
cipuè fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit. Nec ta-
men ea ſola creant abortus, ſed etiam glans cum citra ſa
tietatem data eſt. Itaque niſi poteſt affatim præberi, non
eſt gregi permittenda. Tempus admiſſuræ per autumnum
ferè ante menſem Decembrem præcipimus, ut propin-
quante uere, gemmantibus frutetis, cum primum ſiluæ no
ua germinant fronde, partus edatur. Ipſum uerò caprile* 263
*uel naturali ſaxo, uel manu conſtratum eligi debet, quoniã
huic pecori nihil ſubſternitur. Diligénſque paſtor quoti-
die ſtabulum conuerrit, nec patitur ſtercus, aut humorem
conſiſtere, lutiúmue fieri, quæ cuncta ſunt capris inimica.
Parit autem, ſi eſt generoſa proles, frequenter duos, non-
nunquam trigeminos. Peſſimã eſt fœtura cum matres bi
mæ, ternos hœdos efficiunt. Qui ubi editi ſunt, eodem mo-
do, quo agni educantur, niſi quòd magis hœdorum laſci-
uia compeſcenda, & arctius cohibenda eſt. Tum ſuper la-
ctis abundantiam ſamera, uel cythiſus, aut edera præben
da, uel etiam cacumina lentiſci, aliáeque tenues frondes*

*obijciendæ ſunt. ſed ex geminis ſingula capita, quæ uiden
tur eſſe robuſtiora, in ſupplementum gregis reſeruantur,
cætera mercantibus traduntur.* Anni*culæ uel bimæ capel
læ (nam utraque ætas partum edit) ſubmitti hœdum non
oportet. neque enim educare, niſi trima debet.* Sed *anni-
culæ confeſtim depellenda ſoboles, bimæ tandiu admitten-
da, dum poſſit eſſe uendibilis. nec ultra octo annos ma-
tres ſeruandæ ſunt, quòd aſſiduo partu fatigatæ ſteriles
exiſtant.* Ma*giſter autem pecoris acer, durus, ſtrenuus, la
boris patientiſſimus, alacer atque audax eſſe debet, & qui
per rupes, per ſolitudines, per uepres facilè uadat, & non
ut alterius generis paſtores ſequatur, ſed plerunque ut
antecedat gregem. quare eum eſſe maxime ſtrenuum
opus eſt.* Ca*pellæ, dum dumeta paſcunt, capris cedunt,
ſubinde quæ cedit compeſci debet, ne procurrat. ſed pla-
cide ac lente pabuletur, ut & largi ſit uberis, & non ſtri
goſiſſimi corporis.*

De *medicina caprarum.* CAP. VII.

*Alia nanque genera pecorum, cum peſtilentia uexan-
tur, prius morbo & languoribus marceſcunt, ſolæ capel-
læ quamuis opimæ atque hilares ſubito concidunt, uelut
aliqua ruina gregatim proſternantur. id accidere maxime*
264 *ſolet ubertate pabuli. Quamobrē ſtatim cum unam, uel al
teram peſtis perculit, omnibus ſanguis detrahendus.* Nec
*tota die paſcēdæ, ſed medijs quatuor horis intra ſepta clau
dendæ.* Sin *alius languor infeſtat, pabulo medicantur a-
rundinis, & albæ ſpinæ radicibus, quas cum ferreis pilis
diligenter contuderimus, admiſcemus aquam pluuialē, ſo-
lámque potandā pecori præbemus. Quòd ſi ea res ægritu-
dinem non depellit, uendēda ſunt pecora. uel ſi neq; id cō
tingere poteſt, ferro necanda, ſaliendáq;.* Mox *interpoſito*

ſpatio conueniet alium gregem reparare. nec tamen ante-
quam peſtilens tempus anni,ſiue id fuit hyemis, uertatur
æſtate:ſiue autumni,uere mutetur.Cum uero ſingulæ do-
mo laborabunt,eadem remedia,quæ etiam ouibus adhi-
bebimus.nã cum diſtendetur aqua cutis,quod uitiũ Græci
uocãt ὕδρωπα, ſub armo pellis leuiter inciſa pernicioſum
tranſmittet humorem, tum factum uulnus pice liquida cu
retur. Cum effœtæ loca genitalia tumebunt, aut ſecundæ
non reſpõderint,defruti ſextarius,uel cũ id defuerit, boni
uini tantundem faucibus infundatur,& naturalia cerato
liquido repleantur. Sed ne nunc ſingula perſequar, ſicut
in ouillo pecore prædictum eſt,caprino medebimur.

Caſei faciendi ratio. CAP. VIII.

Caſei quoque faciendi non erit omittenda cura,utique
longinquis regionibus,ubi mulctram deuehere non expe
dit.Is porrò ſi tenui liquore conficitur,quamcelerrime uen-
dendus eſt , dum adhuc uiridis ſuccum retinet: ſi pingui,
& opimo,longiorem patitur cuſtodiam. ſed lacte fieri de-
bet ſyncero & quam recentiſſimo . nam requietum , uel
miſtum celeriter acorem concipit. id plerunque cogi agni,
aut hœdi coagulo , quamuis poſſit & agreſtis cardui flore
conduci,& ſeminibus gneti,nec minus ficulneo lacte,quod
emittit arbor,ſi eius uirentẽ ſaucies corticem.Verum opti 265
mus caſeus eſt,qui exiguũ medicaminis habet. minimum
autem coagulũ recipit ſinum lactis argentei pondus dena-
rij.Nec dubium quin fici ramulis glaciatus caſeus iucun-
diſſime ſapiat.Sed mulctra,cum eſt repleta lacte non ſine
tepore aliquo debet eſſe. nec tamen admouenda eſt flam
mis,ut quibuſdam placet,ſed haud procul igne conſtituen
da,& confeſtim cum concreuit, liquor in fiſcellas aut in
calathos,uel formas tranſferendus eſt. nã maxime refert

primo quoque tempore ſerum percolari, & à concreta materia ſeparari. Quam ob cauſam ruſtici nec patiuntur quidem ſua ſponte pigro humore defluere, ſed cum paulò ſolidior caſeus factus eſt, pondera ſuperponunt, quibus exprimatur ſerum: deinde ut formis, aut calathis exemptus eſt, opaco, ac frigido loco, ne poſſit uitiari, quanuis mundiſſimis tabulis componitur, aſpergitur tritis ſalibus, ut exudet acidum liquorem: atque ubi duratus eſt, uehementius premitur, ut conſpiſſetur: & rurſus torrido ſale contingitur, rurſúſque ponderibus condenſatur. Hoc cum per dies nouem factum eſt, aqua dulci eluitur, & ſub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caſeus contingat, & ut modice ſiccetur. deinde quo tenerior permaneat, clauſo, neque uentis obnoxio loco ſtipatur per complura tabulata. Sic neque fiſtuloſus, neque ſalſus, neque aridus prouenit. quorum uitiorum primũ ſolet accidere, ſi parum preſſus: ſecundũ, ſi nimio ſale imbutus: tertium, ſi ſole exuſtus eſt. Hoc genus caſei poteſt etiã trans maria permitti. Nam is, qui recẽs intra paucos dies abſumi debet, leuiore cura conficitur: quippe fiſcellis exemptus, in ſalem, muriámque demittitur, & mox in ſole paulum ſiccatur. Nonnulli antequam pecus numellis inducant, uiri-
266 *des pineas nuces in mulctrã demittunt, & mox ſuper eas emulgent, nec ſeparant, niſi cum tranſmiſerint in formas coactam materiam. Ipſos quidam uirides conterunt nucleos, & lacti permiſcent, atque ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribróque colatum cum lacte cogant. Similiter qualiſcunque uelis ſaporis efficere poſſis, adiecto quod elegeris, condimẽto. Illa uerò notiſſima eſt ratio faciundi caſei, quem dicimus manupreſſum. nãque is paulum gelatus in mulctra dum eſt tepefactus, reſcinditur, & fer*

uente aqua perfuſus, uel manu figuratur, uel buxeis formis exprimitur. Eſt etiam non ingrati ſaporis muria perduratus, atque ita malini ligni, uel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De ſuibus, & eorum medicinis. CAP. IX.

*In omni genere quadrupedum ſpecies maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri ſimilior eſt progenies, quàm matri. Quare etiam in ſuillo pecore probandi ſunt totius quidam corporis amplitudine eximij, & qui quadrati potius, quàm qui lõgi, aut rotundi ſunt, uentre promiſſo, clunibus uaſtis, nec perinde cruribus aut ungulis proceris, amplæ & glanduloſæ ceruicis, roſtris breuibus, & reſupinis. maximéque quod ad rem pertinet, quàm ſalaciſſimos oportet eſſe mares, qui & ab annicula ætate commode progenerant, dum quadrimatum agant: poſſunt tamen etiam ſemeſtres implere fœminam. Scrofæ probantur lõgiſſimi ſtatus, & ut ſint reliquis membris ſimiles deſcriptis uerribus. Si regio frigida, & pruinoſa eſt, quamduriſſimæ, denſǽque, & nigræ ſetæ grex eligendus eſt. ſi temperata, atque aprica, glabrum pecus, uel etiam *priſtinale albũ poteſt paſci. Fœmina ſus habetur ad partus edẽdos idonea ferè uſque in annos ſeptem, quæ quanto fœcundior eſt, celerius ſeneſcit. Annicula non improbè concipit, ſed iniri debet menſe Februario. Quatuor quoq; menſibus fœta, quinto parere: cum iam herbæ ſolidiores ſunt, ut & firma lactis maturitas porcis contingat, & cum deſierint uberibus ali, ſtipula paſcantur, cæteriſque leguminum caducis frugibus. Hoc autem fit longinquis regionibus, ubi nihil niſi ſubmittere expedit. nam ſuburbanis lactens porcus ære mutandus eſt: ſic enim mater non edu cando, labori ſubtrahitur, celeriúſque iterum conceptum*

*piſtrinale

267

partum edet. Idq; bis anno faciet. Mares, uel cum primum ineunt ſemeſtres, aut cum ſæpius progenerauerunt, trimi aut quadrimi caſtrantur, ut poſſint pingueſcere. Fœminis quoque uuluæ ferro exulcerãtur, & cicatricibus clauduntur, ne ſint genitales. quod facile non intelligo, quæ ratio compellat, niſi penuria cibi : nam ubi eſt ubertas pabuli, ſubmittere prolem ſemper expedit. Omnem porrò ſitum ruris pecus hoc uſurpat: nam & montibus, & campis commode paſcitur, melius tamen paluſtribus agris, quàm ſitientibus. Nemora ſunt conuenientiſſima, quæ ueſtiuntur quercu, ſubere, fago, cerris, ilicibus, oleaſtris, tamaricibus, corylis, pomiferíſq; ſilueſtribus, ut ſunt albæ ſpinæ, Græcæ ſiliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atque achrades pyri. Hæc enim diuerſis temporibus miteſcunt, ac penè toto anno gregem ſaturãt. At ubi penuria eſt arborum, terrenum pabulum conſectabimur, & ſicco limoſum præferemus, ut paludem rimentur, effodiántque lumbricos, atque in luto uolutentur, quod eſt huic pecori gratiſſimum, quin etiam ut aquis abuti poſſint : nanq; & id feciſſe maxime per æſtatem profuit, & dulceis eruiſſe radiculas aquatilis ſiluæ, tanquam ſcirpi, iuncíque, & degeneris arũdinis, quam uulgus cannam uocat : nam quidem cultus ager opimas reddit ſues, cum eſt graminoſus, & pluribus generibus pomorum conſitus, ut per anni diuerſa tempora, mala, pruna, pyrũ,
268 multiformes nuces ac ficum præbeat. nec tamen propter hæc parcetur horreis: nam ſæpe de manu dandum eſt, cum foris deficit pabulum, propter quod plurima glans uel ciſternis in aquam, uel fumo tabulatis recondenda eſt. Fabæ quoque, & ſimilium leguminum, cum uilitas permittit, facienda eſt poteſtas, & utique uere, dum adhuc lactant.

*Viridia pabula ſuibus plerũque nocent: itaque mane priuſ-
quàm procedãt in paſcua, conditiuis cibis ſuſtinẽdæ ſunt,
ne immaturis herbis citetur aluus, eóque uitio pecus ema-
cietur. nec ut cæteri greges uniuerſi claudi debent, ſed per
porticus haræ faciendæ ſunt, quibus aut à partu, aut e-
tiam prægnantes includantur. nam præcipue ſues cater-
uatim atque incõditæ, cum ſint pariter incluſæ ſuper a-
lias aliæ cubant, & fœtus elidunt. Quare, ut dixi, iunctæ
parietibus haræ conſtruendæ ſunt in altitudinem pedum
quatuor, ne ſus trãſilire ſepta queat: nam contegi non de-
bet, ut à ſuperiore parte cuſtos numerũ porcorum recen-
ſeat, & ſiquem decumbens mater oppreſſerit, cubanti ſub-
trahat. Sit autem uigilans, impiger, induſtrius, nauus om-
nium, quas paſcit. Et matricum, & iuniorum meminiſſe
debet, ut uniuſcuiuſque partum conſideret. Semper obſer-
uet enitentem: claudátque ut in hara fœtum edat. Tũ de-
notet protinus quótque & quales ſint nati, & curet ma-
xime nequis ſub nutrice aliena educetur: nam facillime por
ci, ſi euaſerint haram, miſcent ſe, & ſcrofa cum decubuit,
æque alieno, ac ſuo præbet ubera. Itaque porculatoris ma
ximum officium eſt, ut unamquanque cum ſua prole clau
dat, qui ſi memoria deficitur, quo minus agnoſcat cuiuſ-
que progeniem, pice liquida eãdem notam ſcrofæ, & por-
cis imponat, & ſiue per literas, ſiue per alias formas unũ-
quenque fœtum cum matre diſtinguat: nam in maiore nu
mero diuerſis notis opus eſt, ne confundatur memoria cu-
ſtodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur o-* 269
*peroſum, commodiſſimum eſt haras ita fabricare, ut limen
earum in tantam altitudinem conſurgat, quantum poſſit
nutrix euadere, lactens autem ſupergredi non poſſit.
Sic nec alienus irrepit, & in cubili ſuam quiſque matrem*

*nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum nume-
rum excedere. non quin ignorem fœcunditatem ſcrofa-
rum maioris eſſe numeri, ſed quia celerrime fatiſcit, quæ
plures educat, atque eæ quibus partus ſummittitur, cocto
ſunt ordeo ſuſtinendæ, ne ad maciem ſummam perducan
tur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem por-
culator frequenter ſuile conuerrat, & ſæpius haras. nam
quamuis prædictum animal in pabulatione ſpurcè uer-
ſetur, mundiſſimum tamen cubile deſiderat. Hic ferè cul-
tus eſt ſuilli pecoris recte ualentis.*

De medicina ſuum. CAP. X.

*Sequitur ut dicamus, quæ ſit cura uitioſi. Febricitan-
tium ſigna ſunt, cum obſtipæ ſues tranſuerſa capita ferũt,
ac per paſcua ſubito cum paululum procurrerunt, conſi-
ſtunt, & uertigine correptæ concidunt. Earum notanda
ſunt capita, quam in partem proclinentur, ut ex aduerſa
parte de auricula ſanguinem mittamus. item ſub cauda
duobus digitis à clunibus intermiſſis uenã feriamus, quæ
eſt in eo loco ſatis ampla, eámque ſarmento prius oportet
uerberari, deinde ab ictu uirgæ tumentem ferro reſcindi,
detractóque ſanguine colligari ſaligneo libro, uel etiam ul-
meo. Quod cum fecerimus, uno aut altero die ſub tecto pe
cudem continebimus, & aquam modicè calidam quantam
uolent, farinǽque ordeaceæ ſingulos ſextarios præbebi-
mus. Strumoſis ſub lingua ſanguis mittendus eſt, qui cum
profluxerit, ſale trito cum farina triticea confricari totum*
270 *os conueniet. Quidam præſentius putant eſſe remediũ cum
per cornu ſingulis ternos cyathos gari demittunt. deinde
fiſſas taleas ferularũ lineo funiculo religant: & ita collo ſu
ſpendũt, ut ſtrumæ ferulis contingantur. Nauſeãtibus quo-
que ſalutaris habetur eburnea ſcobis ſale fricto, & fabæ*

minutæ freſæ commiſta, ieiuniſque prius quàm in paſcua prodeant obiecta. Solet *etiam uniuerſum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat. productúmque in paſcua medio campo procumbat, & quodã ueterno preſſum ſomnos æſtiuo ſub ſole captet. quod cum facit, totus grex tecto clauditur ſtabulo, atque uno die abſtinetur potione, & pabulo: poſtridie radix anguinei cucumeris trita & commiſta cum aqua datur ſitientibus: quam cum pecudes biberunt, nauſea correptæ uomitant, atque expurgantur, omníque bile depulſa cicercula, uel faba, dura muria conſperſa, deinde (ſicut hominibus) aqua calida potanda permittitur.* Sed *cum omni quadrupedi per æſtatem ſitis ſit infeſta, tum ſuillo maxime eſt inimica: quare non ut capellam, uel ouem, ſic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus: ſed ſi fieri poteſt, iuxta flumen, aut ſtagnum per ortum* Caniculæ *detineri: quia cum ſit æſtuoſiſſimum, non eſt contentum potione aquæ, niſi obeſam illuuiẽ, atque diſtentam pabulis aluum demerſerit, ac refrigerauerit: nec ulla re magis gaudet, quàm riuis, atque cœnoſo lacu uolutari.* Quòd *ſi locorum ſitus repugnat, ne ita fieri poſſit, puteis extracta & large canalibus immiſſa præbenda ſunt pocula, quibus niſi affatim ſatientur, pulmonariæ fiunt.* Iſque *morbus optime ſanatur auriculis inſerta conſiligine: de qua radicula diligenter, ac ſæpius iam locuti ſumus.* Solet *etiam uitioſi ſplenis dolor eas infeſtare, quod accidit, cum ſiccitas magna prouenit, & ut* Bucolicon *loquitur poema,*

Strata *iacent paſſim ſua quæque ſub arbore poma.* 271

Nam *pecus inſatiabile eſt, ſues enim, dũ dulcedinem pabuli conſectantur, ſupra modum æſtate ſplenis incremento laborant.* Cui *ſuccurritur, ſi fabricentur canales ex tamaricibus, & ruſco, repleantúrque aqua, & deinde ſitienti-*

bus admoueantur. quippe ligni ſuccus medicabilis, epotus inteſtinum tumorem compeſcat.

De caſtratione ſuum. CAP. XI.

Caſtrationis autem in hoc pecore duo tempora ſeruantur, ueris, & autumni: & eius adminiſtrãdæ duplex ratio. prima illa quam iam tradidimus, cum duobus uulneribus impreſſis per unamquanque plagam ſinguli exprimuntur teſticuli. altera eſt ſpecioſior, ſed magis periculoſa, quam tamen non omittam. Cum uirilem partem unam ferro reſectam detraxeris, per impreſſum uulnus ſcalpellum inſerito, & mediam quaſi cutem, quæ interuenit duobus membris genitalibus, reſcindito, atque uncis digitis alterũ quoque teſticulum educito: ſic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remedijs, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patriſfamilias, non reticendum putaui. ſunt quædam ſcrofæ, quæ mandunt fœtus ſuos: quod cum fit, non habetur prodigium: nam ſues ex omnibus pecudibus impatientiſſimæ famis ſunt, ita ut aliquando ſi indigeant pabuli, non tantum alienã (ſi liceat) ſobolem, ſed etiam ſuam conſumant. De armẽtis, cæteriſque pecudibus, & magiſtris, per quos quadrupedum greges humana ſolertia domi foriſque curantur, atque obſeruantur (niſi fallor) ſatis accuratè diſſerui.

De canibus. CAP. XII.

Nunc ut exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſto-
272 *dibus loquar. quanquam canis falſo dicitur mutus cuſtos: nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione beſtiã uel furem prædicat, quàm iſte latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis cuſtos incorruptior? quis excubitor inueniri poteſt uigilantior? quis denique ultor, aut uindex conſtantior? quare uel in primis hoc a-*

mimal mercari, tueríque debet agricola, quod & uillam, & fructus, familiámque, & pecora cuſtodit. Eius autem parandi tuendíque triplex ratio eſt. nanque unum genus aduerſus hominum inſidias eligitur, & id uillã, quæque iuncta ſunt uillæ, cuſtodit. at alterum propellendis iniurijs hominum ac ferarum, & id obſeruat domi ſtabulum, foris pecora paſcentia. tertium uenandi gratia comparatur, ídque non ſolũ nihil agricolam iuuat, ſed & auocat, deſidémque ab opere ſuo reddit. De uillatico igitur, & paſtorali dicendũ eſt: nam uenaticus nihil pertinet ad noſtram profeſſionem. Villæ cuſtos eligendus eſt ampliſſimi corporis, uaſti latratus, canoríque, ut prius auditu maleficum, deinde etiã conſpectu terreat, & tamen nonnunquam, ne uiſus quidẽ, horribili fremitu ſuo fuget inſidiantem. ſit autẽ coloris unius, íſque magis eligatur albus in paſtorali, niger in uillatico: nam uarius in neutro eſt laudabilis. paſtor albũ probat, quoniam eſt feræ diſſimilis, magnóque opus interdũ diſcrimine eſt in propulſandis lupis ſub obſcuro mane uel etiam crepuſculo, ne ſi non ſit albo colore conſpicuus, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui hominũ maleficijs opponitur ſiue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conſpicitur, ſiue nocte, ne conſpicitur quidem propter umbræ ſimilitudinem: quamobrem tectus tenebris canis tutiorem acceſſum habeat ad inſidiantem. probatur quadratus potius quàm longus aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis & propendentibus auribus, nigris uel glaucis oculis acri lumine radiantibus, amplo uilloſó- 273
que pectore, latis armis, cruribus craſſis & hirtis, cauda breui, ueſtigiorum articulis & unguibus ampliſſimis, qui Græce δρακαὶ appellãtur. Hic erit uillatici canis ſtatus præcipue laudandus. mores autem neque mitiſſimi, neque rur

ſus truces, atque crudeles, quòd illi furem quoque adulantur, hi etiam domeſticos inuadunt: ſatis eſt ſeueros eſſe, nec blandos, ut nonnunquam etiam conſeruos iratius intueãtur, ſemper excandeſcant in exteros. Maxime autem debẽt in cuſtodia uigilaces conſpici, nec erronei, ſed aſſidui, & circunſpecti magis, quàm temerarij: nam illi niſi quod certum cõpererunt, non indicãt: hi uano ſtrepitu, & falſa ſuſpicione concitantur. Hæc idcirco memoranda credidi, quia non natura tantum, ſed etiam diſciplina mores facit, ut cum emendi poteſtas fuerit, eiuſmodi probemus, & cum educabimus domi natos, talibus inſtitutis formemus. Nec multũ refert an uillatici corporibus graues, & parum ueloces ſint: plus enim cominus, & in gradu, quàm eminus, & in ſpatioſo curſu facere debent: nam ſemper circa ſepta, & intra ædificium conſiſtere, imo ne longius quidem recedere debent, ſatiſque pulchre funguntur officio, ſi & aduenientem ſagaciter adoriuntur, & latratu conterrent: nec patiuntur propius accedere, uel conſtantius appropinquantem uiolenter inuadunt. primũ eſt enim non adtentari, ſecundũ eſt laceſſitum fortiter, & perſeuerãter uindicari. Atque hæc de domeſticis cuſtodibus, illa de paſtoralibus. Pecuarius canis neque tam ſtrigoſus, aut pernix debet eſſe, quàm qui damas, ceruóſque, & ucelociſſima ſectatur animalia, nec tam obeſus, aut grauis, quàm uillæ, horreíque cuſtos: ſed & robuſtus nihilominus, & aliquatenus promptus, ac ſtrenuus, quoniam & ad rixam, & ad pugnam, nec minus ad curſum comparatur, cum & lupi repellere inſidias,
274 & raptorem ferum conſequi fugientem, prædam excutere, atque auferre debeat. quare ſtatus eius longior, productiórque ad hos caſus magis habilis eſt, quàm breuis, aut etiam quadratus: quoniam (ut dixi) nonnunquam neceſſi-

tas exigit celeritate beſtiam conſectandam:cæteri artus ſimiles membris uillatici canis æque probantur.Cibaria fere eadem ſunt utrique generi præbenda. nam ſi tam laxa rura ſunt,ut ſuſtineant pecorum greges,omnes ſine diſcrimine canes ordeacea farina cum ſero commode paſcit. ſin autem ſurculo conſitus ager ſine paſcuo eſt,farreo, uel triticeo pane ſatiandi ſunt, admiſto tamen liquore coctæ fabæ, ſed tepido: nam feruens rabiem creat . huic quadrupedi neque fœminæ , neque mari, niſi poſt annum permittenda uenus eſt,quæ ſi teneris conceditur,carpit & corpus, & uires, animóſque degenerat. Primus effœtæ partus amouẽdus eſt, quoniam tiruncula nec recte nutrit,& educatio totius habitus aufert incrementum.Mares iuueniliter uſque in annos decem progenerant:poſt id tempus ineundis fœminis non uidẽtur habiles,quoniã ſeniorum pigra ſoboles exiſtit. Fœminæ concipiunt uſque in annos nouem, nec ſunt utiles poſt decimum. Catulos ſex menſibus primis,dum corroborentur,emitti non oportet,niſi ad matrem luſus , ac laſciuiæ cauſa , poſtea & catenis per diem continendi,& noctibus ſoluẽdi,nec unquam eos,quorum generoſam uolumus indolem conſeruare,patiemur alienæ nutricis uberibus educari: quoniam ſemper & lac, & ſpiritus maternus longe magis ingenij,atque incremẽta corporis auget.quòd ſi effœta lacte deficitur,caprinum maxime conueniet præberi catulis,dum fiant menſium quatuor. nominibus autem non longiſſimis appellandi ſunt, quo celerius quiſque uocatus exaudiat: nec tamen breuioribus,quàm quæ duabus ſyllabis enuntientur, ſicuti Græ- 277
cum eſt σκύλαξ,Latinum ferox: Græcum λάκων, Latinum celer:uel fœmina,ut ſunt Græca σπουδὴ,ἀλκὴ,ῥώμη:Latina lupa,cerua,tigris.Catulorum caudas poſt diem quadrage-

ſimum, quàm ſint editi, ſic caſtrare conueniet: neruus eſt, qui per articulos ſpinæ prorepit uſque ad ultimam partem caudæ: is mordicus comprehenſus, & aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto, neque in longitudinem caudæ fœdum capit incrementum, & (ut plurimi paſtores affirmant) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis & medicinis canum. CAP. XIII.

Fere autem per æſtatem ſic muſcis aures canum exulcerantur, ſæpe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendæ ſunt. quòd ſi ulceribus iam præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidã ſuillæ adipi uulneribus ſtillari conueniet. hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. nam manu non ſunt uellendi, ne, ut ante prædixerã, faciant ulcera. Pulicoſæ cani remedia ſunt: ſume cyminum tritum pari pondere, cum ueratro, aquáque mistum & inlinitum, ſeu cumeris anguinei ſuccum: uel ſi hæc non ſunt, uetus amurca per totum corpus infuſa. Si ſcabies infeſtabit, cythiſi, & ſiſami tantundem conterito, & cum pice liquida permiſceto, uitioſámque partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus eſſe conueniens. eadem peſtis, ſi fuerit uehementior, cedrino liquore aboletur. reliqua uitia ſicut in cæteris animalibus præcepimus curanda ſunt. Hactenus de minore pecore. mox de uillaticis paſtionibus, quæ continent uolucrũ, piſciúmque, & ſylueſtrium quadrupedum curam, ſequenti uolumine præcipiemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VIII. 176

De uillaticis paſtionibus. CAP. I.

QVAE *fere conſummabant, Publi Siluine, ruris exercendi, colendíque ſcientiam, quæque pecuariæ negotiationis exigebat ratio, ſeptem memorauimus libris. hic nunc ſequentis numeri titulum poſſidebit, nec quia proximam, propriámque ruſtici curam deſiderent ea, quæ dicturi ſumus, ſed quia non alio loco, quàm in agris, aut uillis debeāt adminiſtrari, & tamen agreſtibus magis, quàm urbanis proſint. quippe uillaticæ paſtiones, ſicut pecuariæ, non minimam colono ſtipem conferunt, cum & auium ſtercore macerrimis uineis, & omni ſurculo atque aruo medeātur, & eiſdem familiarem focum, menſámque pretioſis dapibus opulentent: poſtremo uenditorum animalium pretio uillæ reditum augent. quare de hoc quoque genere paſtionis dicendum cenſui. Eſt autem id fere uel in uilla, uel circa uillam. in uilla eſt, quod appellant Græci* ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερεῶνας, *atque etiam cum datur liquoris facultas* ἰχθυοτροφεῖα *ſedula cura exercentur. ea ſunt omnia, ut Latine potius loquamur, ſicut auium cohortalium ſtabula, nec minus earum, quæ conclauibus ſeptæ ſaginantur, uel aquatilium animalium receptacula. rurſus circa uillam ponuntur* μελισσῶνες καὶ χηνοτροφεῖα, *quin etiam* λαγοτροφεῖα *ſtudioſe adminiſtrantur, quæ nos ſimiliter appellamus apum cubilia, apiaria: uel nantium uolucrum, quæ ſtagnis piſciníſque lætantur, auiaria: uel etiam pecudum* 177

ſilueſtrium, quæ nemoribus clauſis cuſtodiuntur, uiuaria.

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. CAP. II.

Prius igitur de his præcipiam, quæ intra ſepta uillæ paſcuntur: ac de alijs quidem forſitan ambigitur, an ſint agreſtibus poſſidenda: gallinarum uero plerunque agricolæ cura ſolennis eſt. Earum genera ſunt uel cohortaliũ, uel ruſticarum, uel Africanarum. Cohortalis eſt auis, quæ uulgo per omnes fere uillas conſpicitur. Ruſtica, quæ non diſſimilis uillaticæ per aucupem decipitur: eáque plurima eſt in inſula, quam nautæ in Liguſtico mari ſitam producto nomine alitis Gallinariã uocitauerunt. Africana eſt, quam plerique Numidicam dicunt, meleagridi ſimilis, niſi quòd rutilam galeam, & criſtam capite gerit, quæ utraque ſunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ propriæ appellantur gallinæ, mares autem galli, ſemimares capi, qui hoc nomine uocantur, cum ſint caſtrati, libidinis abolendæ cauſa. Nec tamen id patiuntur amiſſis genitalibus, ſed ferro candente calcaribus inuſtis, quæ cum ignea ui conſumpta ſunt, facta ulcera dum conſaneſcunt, figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis non ſpernendus eſt reditus, ſi adhibeatur educandi ſcientia, quam plerique Græcorũ, & præcipue celebrauere Deliaci. ſed & ij, quoniam procera corpora, & animos ad prælia pertinaces requirebãt, præcipue Tanagricum genus, & Rhodium probabant, nec minus Chalcidicum & Medicum, quod ab imperito uulgo litera mutata Melicum appellatur. nobis noſtrum uernaculum maxime placet. omiſſo tamen illo ſtudio Græcorũ, qui ferociſſimum quenque alitẽ certaminibus, & pugnæ præparabant. nos
278 *enim cenſemus inſtituere uectigal induſtrij patriſfamilias*

non rixoſarum auium laniſtæ, cuius plerunque totum patrimonium pignus aleæ uictor gallinaceus pyctes abſtulit. Igitur cui placebit ſequi noſtra præcepta, cõſideret oportet primum quàm multas, & cuiuſmodi parare debeat matrices: deinde qualiter eas tueri, & paſcere: mox quibus anni temporibus earum partus excipere: tum demum ut incubent, & excludant efficere: poſtremò ut commodè pulli educẽtur operam dare. his enim curis, & miniſterijs exercetur ratio cohortalis, quam Græci uocant ὀρνιθοτροφίαν. *Parandi autem modus eſt, ducentorum capitum, quæ paſtoris unius curam diſpendant: dum tamen anus ſedula uel puer adhibeatur cuſtos uagantium, ne obſidijs hominum, aut inſidioſorum animalium diripiantur. Mercari porrò niſi fœcundiſſimas aues non expedit. eæ ſint rubicundæ uel fuſcæ plumæ, nigríſque pennis: ac ſi fieri poterit, omnes huius, & ab hoc proximi coloris eligantur. ſin aliter, euitentur albæ, quæ ferè cum ſint molles, ac minus uiuaces, tum ne fœcundæ quidem facilè reperiuntur: atque etiam conſpicuæ, propter quod inſigne candoris ab accipitribus, & aquilis ſæpius abripiuntur. Sint ergo matrices probi coloris, robuſti corporis, quadratæ, pectoroſæ, magnis capitibus, rectis rutilíſque criſtulis, albis auribus, & ſub hac ſpecie quamampliſſimæ, nec paribus ungulis: generoſiſſimæque creduntur, quæ quinos habent digitos, ſed ita ne cruribus emineant tranſuerſa calcaria. nam quæ hoc uirile gerit inſigne, contumax ad concubitum dedignatur admittere marem, raróque fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares niſi ſalaciſſimos habere non expedit. atque in his quoque ſicut in fœminis, idem color, idémque numerus unguium, ſtatus altior quæritur: ſublimes, ſanguineæque, nec obliquæ criſtæ:*

rauidi,uel nigrantes oculi:breuia,& adunca roſtra:maximæ,candidiſſimæque aures: paleæ ex rutilo albicantes, quæ uelut incanæ barbæ dependent: iubæ deinde uariæ, uel ex auro flauæ,per colla ceruicéſque in humeros diffuſæ:tum lata, & muſculoſa pectora: lacertos æquè ſimiles brachijs,alæ tum proceriſſimæ:caudæ duplici ordine ſingulis utrinque prominentibus pinnis inflexæ:quinetiam uaſta fœmina & frequenter horrentibus plumis hirta:robuſta crura,nec longa,ſed infeſtis uelut ſudibus nocenter armata. Mores autem quamuis non ad pugnam,neque ad uictoriæ laudem præparentur,maximè tamen generoſi probãtur,ut ſint elati,alacres,uigilaces,& ad ſæpius canendum prompti,nec qui facilè terreãtur:nam interdum reſiſtere debent, & protegere coniugalem gregem: quin attollentem minas ſerpentem,uel aliud noxiũ animal interficere. Talibus autem maribus quinæ ſingulis fœminæ comparãtur:nam Rhodij generis,aut Medici propter grauitatem,neque patres nimis ſalaces,nec fœcundæ matres:quæ tamẽ ternæ ſingulis maritantur:& cum pauca oua poſuerunt,inertes ad incubandũ,multóque magis ad excludendum,raro fœtus ſuos educant. Itaque quibus cordi eſt ea genera propter corporum ſpeciem poſſidere,cum excæperũt oua generoſarum,uulgaribus gallinis ſubijciunt,& ab his excluſi pulli nutriuntur. Tanagrici plerunque Rhodijs,& Medicis amplitudine pares, non multum moribus à uernaculis diſtant,ſicut & Chalcidici. Omnium tamen horum generũ nothi ſunt optimi pulli,quos conceptos ex peregrinis maribus,noſtrates ediderũt. nam & paternam ſpeciem gerũt,& ſalacitatem fœcunditatémque uernaculam retinent. Pumiliones aues, niſi quem humilitas earum delectat,

280 nec propter fœcunditatem, nec propter alium redi-

tum nimium probo, tam hercule, quàm nec pugnacem, nec rixoſæ libidinis marem. nam plerunque cæteros infeſtat, & non patitur iniri fœminas, cum ipſe pluribus ſufficere non queat. Impediēda eſt itaque procacitas eius ampullaceo corio, quod cum in orbiculum formatū eſt, media pars eius reſcinditur, & per exciſam partem galli pes inſeritur: eáque quaſi compede cohibentur feri mores. Sed, ut propoſui, iam de tutela uniuerſi generis præcipiam.

De gallinarijs conſtituendis. CAP. III.

Gallinaria conſtitui debēt parte uillæ, quæ hibernum ſpectat orientem: iuncta ſint ea furno, uel culinæ, ut ad auem perueniat fumus, qui eſt huic generi præcipuè ſalutaris. Totius autem officinæ, id eſt, ornithonis tres continuæ extruuntur cellæ, quarum, ſicuti dixi, perpetua frons orięti ſit obuerſa. In ea deinde frōte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cellæ, quæ ipſa tribus minima eſſe debet in altitudinē, & quoquouerſus pedes ſeptem. in ea ſinguli dextro læuóque pariete aditus ad utrāque cellam faciendi ſunt, iūcti parieti, qui eſt intrantibus aduerſus. Huic autē focus applicetur tā longus, ut nec impediat prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in utranque cellam: eǽque longitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudinis, quàm media ſublimitas. diuidantur tabulatis, quæ ſupra ſe quaternos, & infra ſeptenos liberos pedes habeāt, quoniā ipſa ſingulos occupant. utraq; tabulata gallinis ſeruire debent, & ea paruis ab orięti ſingulis illuminari feneſtellis, quæ & ipſæ matutinum exitum præbeāt auibus ad cohortē, nec minus ueſpertinum introitum. ſed curandum erit, ut ſemper noctibus claudantur, quò tutius aues maneāt. intra tabulata maiores feneſtræ aperiantur, & eæ clatris muniātur, ne poſſint noxia irrepere anima- 281

lia. ſic tamen, ut illuſtria ſint loca, quò commodius habitent. cauariúſque ſubinde debet ſpeculari aut incubantis, aut parturientis fœtus. nam etiã in iis ipſis locis ita craſſos parietes ædificare conuenit, ut excaſa per ordinem gallinarum cubilia recipiant: in quibus aut oua edantur, aut excludãtur pulli: hoc enim & ſalubrius, & elegantius eſt, quàm illud, quod quidam faciunt, ut palis in parietes uehementer actis, uimineos qualos ſuperimponant. ſiue autem parietibus, ita, ut diximus, cauatis, aut qualis uimineis, præponenda erunt ueſtibula, per quæ matrices ad cubilia uel pariendi, uel incubandi cauſa perueniant. neque enim debent ipſis nidis inuolare, ne dum adſiliunt, pedibus oua confringant. Aſcenſus deinde auibus ad tabulata per utrãque cellam datur iũctis parieti modicis aſſerculis, qui paulùm formatis gradibus aſperantur, ne ſint aduolantibus lubrici: ſed ab cohorte forinſecus prædictis feneſtellis ſcandulæ ſimiliter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam. maximè autem curabimus, & ut hæc cauaria, & cætera, de quibus mox dicturi ſumus, intrinſecus, & extrinſecus poliantur opere tectorio, ne ad aues feles habeant, aut coluber acceſſum, & æquè noxiæ prohibeantur peſtes. Tabulatis inſiſtere dormiẽtem auem non expedit, ne ſuo lædatur ſtercore, quod cum pedibus uncis adhæſit, podagram creat: ea pernicies ut euitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earum ſuperſilientem uolucrem non recipiat: conquadratæ deinde foratis duobus aduerſis parietibus induuntur, ita ut tabulato pedalis altitudinis, & inter ſe bipedalis latitudinis ſpatio diſtent. Hæc erit cohortalis officinæ diſpoſitio. cæterũ cohors ipſa, per quam uagantur, non tam ſtercore, quàm uligine

181 careat: nã plurimum refert aquam non eſſe in ea niſi uno

loco, quam bibant, eámque mundiſſimam: nam ſtercoroſa pituitam concitat. puram tamen ſeruare non poſſis, niſi clauſam, uaſis in hunc uſum fabricatis. ſunt autem, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles eſſe ligneos, aut fictiles compertum eſt: hi ſuperpoſitis operculis clauduntur, & à lateribus ſuper mediam partem altitudinis per ſpatia palmaria modicis forantur cauis, ita ut auiũ capita poſſint admittere: nam niſi operculis muniantur, quantulumcũque aquæ, uel ciborũ ineſt, pedibus euertitur. ſunt qui à ſuperiore parte foramina ipſis operculis imponant, quod fieri non oportet: nã ſuperſiliens auis proluuie uentris cibos, & aquam conſpurcat.

De cibarijs gallinarum. CAP. IIII.

Cibaria gallinis præbentur optima, pinſitum ordeum, & uicia, nec minus cicercula, tum etiam milium, aut panicum: ſed hæc ubi uilitas annonæ permittit. ubi uerò ea eſt carior, excreta tritici minutè commodè dãtur: nam per ſe id frumentum, etiam quibus locis uiliſſimum eſt, nõ utiliter præbetur, quia obeſt auibus. poteſt etiam lolium decoctum obijci, nec minus furfures modicè à farina excreti, qui ſi nihil habent farris, non ſunt idonei, nec tantum appetuntur. Ieiunis cythiſi folia, ſemináque maximè probantur, & ſunt huic generi gratiſſima: neque eſt ulla regio, in qua non poſſit huius arbuſculæ copia eſſe uel maxima. Vinacea quanuis tolerabiliter paſcant, dari nõ debent, niſi quibus temporibus anni auis fœtus non edit: nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cum plane poſt autumnum ceſſant à fœtu, poſſunt hoc cibo ſuſtineri. attamen quæcunque dabitur eſca per cohortem uagantibus, die incipiente, & iam in ueſperum declinante bis diuidẽda eſt, ut & mane nõ protinus à cubili latius euagentur, & ante

crepuſculum propter cibi ſpem temporius ad officinam re-
283 deant, poſſitque numerus capitum ſæpius recognoſci: nam
uolatile pecus facilè paſtoris cuſtodiam decipit. Siccus etiã
puluis, & cinis ubicunque cohortem porticus, uel tectum
protegit, iuxta parietes reponendus eſt, ut ſit, quò aues ſe
perfundant: nam his rebus plumam, pinnáſque emundant:
ſi modo credimus Epheſio Heracleto, qui ait ſues cœno,
cohortales aues puluere, uel cinere lauari. Gallina poſt pri-
mam emitti, & ante horam diei undecimam claudi debet:
cuius uagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius
clauſæ, niſi quòd ea non emittitur, ſed intra ornithonem
ter die paſcitur maiore menſura: nam ſingulis capitibus
quaterni cyathi diurna cibaria ſunt, cum uagis terni, uel
bini præbeantur. Habere etiam clauſam oportet amplum
ueſtibulum, quò prodeat, & ubi apricetur: idq; ſit retibus
munitum, ne aquila uel accipiter inuolet, quas impenſas,
& curas niſi locis, quibus harũ rerum uigent pretia, non
expedit adhiberi. Antiquiſſima eſt autem cũ in omnibus
pecoribus, tũ in hoc fides paſtoris, qui niſi eã domino ſer-
uat, nullus ornithonis quæſtus uincet impenſas. De tutela
ſatis dictum eſt: nunc reliquum ordinem proſequemur.

De ſeruandis, & ſupponendis ouis. CAP. V.

Confecta bruma parere ferè id genus auium conſue-
uit. Atque earum, quæ ſunt fœcundiſſimæ, locis tepidiori-
bus circa Calen. Ian. oua edere incipiunt, frigidis autem
regionibus eodem menſe poſt Idus. Sed cibis idoneis fœcun
ditas earũ elicienda eſt, quo maturius partum edant. Opti
mè præbetur ad ſatietatem ordeum ſemicoctum: nam &
maius facit ouorũ incrementum, & frequentiores partus.
ſed is cibus quaſi condiendus eſt interiectis cythiſi folijs, ac
ſemine eiuſdem: quæ utraque maximè putãtur augere fœ-

cunditatem auium. Modus autem cibariorum ſit, ut dixi, 184
uagis binorum cyathorum ordei: aliquid tamen admiſcen
dum erit cythiſi, uel ſi id non fuerit, uiciæ, aut milij. Curæ
autem debebit eſſe cuſtodi, cum parturient aues, ut habeāt
quammundiſſimis paleis conſtrata cubilia, eáque ſubinde
conuerrat, & alia ſtramenta quamrecentiſſima reponat:
nam pulicibus, aliiſque ſimilibus animalibus replentur,
quæ ſecum affert auis, cum ad idem cubile reuertitur. Aſſi-
duus autem debet eſſe cuſtos, & ſpeculari pariētes, quod ſe
facere gallinæ teſtantur crebris ſingultibus interiecta uo-
ce acuta. Obſeruare itaque dum edant oua, & confeſtim
circumire oportebit cubilia, ut quæ nata ſunt recolligan-
tur, notentúrque quæ quoque diè ſint edita, ut quamrecen
tiſſima ſupponantur glocientibus: ſic enim ruſtici appel-
lant aues eas, quæ uolunt incubare. cætera uel reponan-
tur, uel ære mutentur. aptiſſima porrò ſunt ad excluden-
dum recentiſſima quæque. poſſunt tamen etiam requieta
ſupponi, dum ne uetuſtiora ſint, quàm dierum decem. Fe-
re autem, cum primum partum conſummauerint, gallinæ
incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs, quod facere non o-
mnibus permittendum eſt: quoniā quidem nouellæ magis
edendis, quàm excubandis ouis utiliores ſunt. inhibetúr-
que cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Vete-
ranas igitur aues ad hāc rem eligi oportebit, quæ iā ſæpius
id fecerint: moréſque earū maximè pernoſci, quoniam aliæ
melius excubant, aliæ editos pullos commodius educant.
at è contrario quædam & ſua, & aliena oua cōminuunt,
atque conſumunt, quod facientem protinus ſubmouere con-
ueniet. Pulli autem duarū aut trium auium excluſi, dum
adhuc teneri ſunt, ad unam, quæ ſit melior nutrix, tranſ-
ferri debent, ſed primo quoque die, dum mater ſuos, &

alienos propter ſimilitudinem dignoſcere non poteſt . Ve-
285 runtamen ſeruare oportet modum: neque enim debet ma
ior eſſe quàm triginta capitum. negant enim hoc amplio-
rem gregem poſſe ab una nutriri. Numerus ouorum, quæ
ſubijciuntur, impar obſeruatur, nec ſemper idem: nam pri
mo tẽpore, id eſt menſe Ianuario quindecim, nec unquam
plura ſubijci debẽt: Martio XIX, nec his pauciora: unum
& uiginti Aprili: tota deinde æſtate uſq; in calẽdas Octo-
bris totidem. poſtea ſuperuacua eſt huius rei cura, quòd fri
goribus excluſi pulli plerunque intereant. Plerique tamen
etiam ab æſtiuo ſolſtitio non putant bonam pullationem,
quòd ab eo tempore etiam ſi facilem educationem habẽt,
iuſtum tamen non capiunt incrementum . Verum ſubur-
banis locis, ubi à matre pulli non exiguis precijs ueneunt,
nec plerunque intereunt , probanda eſt æſtiua educatio.
Semper autem, cum ſupponuntur oua, conſiderari debet, ut
luna creſcẽte à decima uſque ad quintamdecimam id fiat.
nam & ipſa ſuppoſitio per hos ferè dies eſt commodiſſima,
& ſic adminiſtrandum eſt, ut rurſus cum excluduntur
pulli, luna creſcat. Diebus quibus animantur oua, & in
ſpeciem uolucrum conformantur, ter ſeptenis opus eſt gal-
linaceo generi. at pauonino, & anſerino, paulò amplius
ter nouenis: quæ ſi quando fuerint ſupponenda gallinis,
prius eas incubare decem diebus fœtibus alienigenis pa-
tiemur . tum demum ſui generis quatuor oua , nec plura
quàm quinque fouenda recipient. ſed & hæc quammaxi
ma: nam ex puſillis aues minutæ naſcuntur. Cum deinde
quis uolet quamplurimos mares excludi, longiſſima quæ-
que, & acutiſſima oua ſubijciet: & rurſus cum fœminas,
quamrotundiſſima. Supponendi autem conſuetudo tradita
eſt ab ijs, qui religioſius hæc adminiſtrant eiuſmodi: Pri-

mum quàm ſecretiſſima cubilia eligunt, ne incubantes ma 286
trices ab alijs auibus inquietentur: deinde antequàm cō-
ſternant ea, diligenter emundant, paleáſque, quas ſubſtra
turi ſunt, ſulfure & bitumine, atque ardente tæda per-
luſtrant, & expiatas cubilibus iniiciunt, ita factis conca-
uatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam deſilientibus
euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium ſtra-
menta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus al
lij capita cum clauis ferreis ſubijciunt: quæ cuncta reme
dia creduntur eſſe aduerſus tonitrua, quibus uitiantur
oua, pullique ſemiformes interimuntur antequàm toti par-
tibus ſuis conſumentur. Seruat autem qui ſubijcit, ne ſin-
gula oua in cubili manu componat, ſed totum ouorum nu-
merum in alueolum ligneum conferat: deinde uniuer-
ſum leniter in præparatum nidum trāſfundat. Incuban
tibus autem gallinis iuxta ponendus eſt cibus, ut ſaturæ
ſtudioſius nidis immorentur, néue longius euagatæ refri-
gerent oua, quæ quamuis pedibus ipſæ conuertant, auia-
rius tamen cum deſilierint matres, circumire debet, ac ma
nu uerſare, ut æqualiter calore concepto facilè animentur.
quinetiā ſiqua unguibus læſa, uel fracta ſunt, ut remo-
ueat. ídque cum fecerit, die undeuigeſimo animaduertat,
an pulli roſtellis oua percuderint, & auſcultetur ſi pipi-
ant: nam ſæpe propter craſſitudinem putaminum erūpe-
re non queunt. Itaque hærētes pullos manu eximere opor-
tebit, & matri fouēdos ſubijcere, ídque nō amplius triduo
facere: nam poſt unum & uigeſimum diē ſilētia oua carēt
animalibus: eáque remouenda ſunt, ne incubans inani ſpe
diutius detineatur effœta. Pullos autem non oportet ſingu
los, ut quiſque natus ſit tollere, ſed uno die in cubili ſinere
cum matre, & aqua, cibóque abſtinere, dū omnes exclu-

*dantur. Poſtero die, cum grex fuerit effœtus, hoc modo de-
ponitur: Cribro uitiario, uel etiam loliario, qui iam fuerit
287 in uſu, pulli ſuperponantur: deinde pulegij ſurculis fumi-
gentur: ea res uidetur prohibere pituitam, quæ celerrimè
teneros interficit. Poſt hæc cauea cum matre claudendi
ſunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto: uel adoreo farre
uino reſperſo modicè alendi. nam maximè cruditas uitan-
da eſt: & ob hoc tertia die cauea cũ matre continendi ſũt,
priúſque, quàm emittantur ad recentem cibum, ſinguli tẽ-
tandi, nequid heſterni habeant in gutture. nam ſi uacua
non eſt ingluuies, cruditatem ſignificat, abſtineríque de-
bent, dum concoquant. Longius autem non eſt permitten-
dum teneris euagari, ſed circa caueam continendi ſunt, &
farina ordeacea paſcendi, dum corroborentur. cauẽdúm-
que ne à ſerpentibus adflentur, quarum odor tam peſti-
lens eſt, ut interimat uniuerſos: id uitatur ſæpius incenſo
cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo: quorum
omniũ ferè nidoribus prædicta peſtis ſubmouetur. Sed &
curandum erit, ut tepidè habeantur: nam nec calorẽ, nec
frigus ſuſtinent. optimúmque eſt infra officinam clauſos
haberi cum matre, & poſt quadrageſimum diem poteſta-
ſtatem uagandi fieri. Sed primis quaſi infantiæ diebus
pertractandi ſunt, plumulæque ſub cauda clunibus detra
hendæ ne ſtercore coinquinatæ dureſcant, & naturalia
præcludãt. Quod quãuis caueatur, ſæpe tamen euenit, ut
aluus exitum non habeat: itaque pinna pertũditur, & iter
digeſtis cibis præbetur. Sed & iam ualidioribus factis, at-
que ipſis matribus etiam uitanda pituitæ pernicies erit.
quæ ne fiat, mundiſſimis uaſis, & quampuriſſimã præ-
bebimus aquam: nec minus gallinaria ſemper fumigabi-
mus, & emundata ſtercore liberabimus. Quòd ſi tamen*

peſtis peruaſerit, ſunt qui ſpicas allij tepido madefactas oleo faucibus inſerant. quidam hominis urina tepida rigant ora, & tandiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitæ nauſeam. Vuaquoque, quam 153 *Græci ἀγρίαν σταφυλὴν uocant, cum cibo miſta prodeſt. uel eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atque hæc remedia mediocriter laborãtibus adhibẽtur. nam ſi pituita circumuenit oculos, & iam cibos auis reſpuit, ferro reſcindũtur genæ, & coacta ſub oculis ſanies omnis exprimitur: atque ita paulum triti ſalis uulneribus infriatur. Id porrò uitium maximè naſcitur cum frigore, & penuria cibi laborãt aues. item cum per æſtatẽ conſiſtens in cohortibus aqua potatur: item cum ficus, aut uua immatura nec ad ſatietatẽ permiſſa eſt, quibus ſcilicet cibis abſtinendæ ſunt aues, eóſque ut faſtidiãt efficit uua labruſca de uepribus immatura lecta, quæ cũ farre triticeo minuto cocta obijcitur eſuriẽtibus, eiúſque ſapore offenſæ aues, omnem aſpernantur uuam. Similis ratio eſt etiã caprifici, quæ decocta cum cibo præbetur auibus, & ita fici faſtidiũ creat. Mox quoque ſicut in cæteris pecoribus eligenda quæque optima, & deteriora uendenda. ſeruetur etiam in hoc genere, ut per autumni tempus omnibus annis, cum fructus earum ceſſat, numerus quoque minuatur. Sũmouebimus autẽ ueteres, id eſt, quæ trimatum exceſſerũt. item quæ aut parũ fœcundæ, aut parũ bonæ nutrices ſunt, & præcipuè quæ oua uel ſua, uel aliena conſumunt. nec minus, quæ uelut mares cantare, atque etiam calcare cœperunt. item ſerotini pulli, qui ab ſolſtitio nati capere iuſtum incrementum non potuerunt. In maſculis autem non eadem ratio ſeruabitur, ſed tandiu cuſtodiemus generoſos, quandiu fœminam implere potuerint. Nam rarior eſt in his auibus*

mariti bonitas. Eodem *quoque tempore cum parere deſinent aues, id eſt, ab* Idibus Nouembris *pretioſiores cibi ſubtrahendi ſunt, & uinacea præbenda, quæ ſatis commodè paſcunt adiectis interdum tritici excrementis.*

189 De *ouis.* CAP. VI.

O*uorum quoque longioris temporis cuſtodia non aliena eſt huic curæ: quæ commodè ſeruantur per hiemem, ſi paleis obruas: æſtate, ſi furfuribus. quidam prius trito ſale ſex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis, aut furfuribus obruunt. nonnulli ſolida, multi etiam freſa faba coaggerant: alij ſalibus integris adoperiunt: alij muria tepefacta durant.* Sed *omnis ſal quemadmodum non patitur putreſcere, ita minuit oua, nec ſinit plena permanere: quæ res ementem deterret.* Itaque *ne in muriā quidē qui dimittunt, integritatem ouorum conſeruant.*

De *gallinis farciendis.* CAP. VII.

P*inguem quoque facere gallinam, quanuis fartoris, nō ruſtici ſit officium, tamen quia nō ægrè contingit, præcipiendum putaui,* Locus *ad hanc rem deſideratur calidus maximè, & minimi luminis, in quo ſingulæ caueis anguſtioribus, uel ſportis incluſæ pēdeant aues, ſed ita coarctatæ, ne uerſari poſſint.* Verùm *habeant ex utraque parte foramina: unum, quo caput exeratur: alterum, quo cauda clunéſque, ut & cibos capere poſſint, & eos digeſtos ſic edere, ne ſtercore coinquinentur.* Subſternatur *autem mundiſſima palea, uel molle fœnum, id eſt, cordum. nam ſi dure cubāt, nō facilè pingueſcunt.* Pluma *omnis è capite, & ſub alis, atque clunibus detergetur: illic, ne pediculū creet, hîc, ne ſtercore loca naturalia exulceret.* Cibus *autē præbetur ordeacea farina, quæ cum eſt aqua conſperſa, & ſubacta, formātur offæ, quibus aues ſaginantur. eæ tamē pri-*

mis diebus dari parcius debent,dum plus concoquere cõ-
ſueſcant. nã cruditas uitanda eſt maximè,tantúmque præ
bendũ,quantũ digerere poſſint:neque antè recens admouẽ
da eſt,quàm tentato gutture apparuerit nihil ueteris eſcæ
remanſiſſe.Cum deinde ſatiata eſt auis,paululum depoſi 290
ta cauea dimittitur,ſed ita ne uagetur,ſed potius,ſiquid eſt
quod eam ſtimulet,aut mordeat, roſtro perſequatur. hæc
enim ferè communis eſt cura farcientium.nam illi qui uo
lunt nõ ſolùm opimas,ſed etiã teneras aues efficere, mul-
ſea recente aqua prædicti generis farinam conſpergũt, &
ita farciunt:nonnulli tribus aquæ partibus unam boni ui
ni miſcent,madefactóque triticeo pane obeſant auem,quæ
prima luna (quoniam id quoque cuſtodiendũ eſt) ſaginari
cœpta,uigeſima pergliſcit. Sed ſi faſtidiet cibum, totidem
diebus minuere oportebit, quot iam farturæ proceſſerint:
ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & uigeſi-
mã lunam ſuperueniat. Antiquiſſimum eſt autem maximã
quanque auem lautioribus epulis deſtinare. Sic enim di-
gna merces ſequitur operam,& impenſam.

De palumbis,& columbis farciendis,& columbarijs conſtituendis. CAP. VIII.

Hac eadem ratione palũbos,columbóſque cellares pin
guiſſimos facere contingit:neque eſt tamen in columbis far
ciendis tantus reditus,quantus in educandis. nã etiã horũ
poſſeſſio non abhorret à cura boni ruſtici . ſed id genus
minore tutela paſcitur longinquis regionibus, ubi liber
egreſſus auibus permittitur : quoniam uel ſummis turri-
bus, uel editiſſimus ædificijs aſſignatas ſedes frequentant
patentibus feneſtris, per quas ad requirendos cibos euo-
litant. Duobus tamen, aut tribus menſibus accipiant cõ-
dititia cibaria,cæteris ſeipſas paſcunt ſeminibus agreſti-

bus. Sed hoc ſuburbanis locis facere non poſſunt, quoniã
291 intercipiuntur uarijs aucupum inſidijs. itaque clauſæ in-
tra tectum paſci debent, nec in plano uillæ loco, nec in
frigido: ſed in edito fieri tabulatum oportet, quod aſpiciat
hibernum meridiem. Eiúſque parietes, ne iam dicta ite-
remus, ut in ornithone præcepimus, continuis cubilibus
excauentur. uel ſi ita non competit, paxillis adactis tabu-
læ ſuperponantur, quæ uel loculamenta, quibus nidifi-
cent aues, uel fictilia columbaria recipiant præpoſitis ue-
ſtibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem lo-
cus, & ipſæ columbarum cellæ poliri debent albo tecto-
rio, quoniam eo colore præcipuè delectatur hoc genus a-
uium. Nec minus extrinſecus leuigari parietes maxime
circa feneſtram, & ea ſit ita poſita, ut maiore parte hiber
ni diei ſolem admittat, habeátque appoſitam ſatis amplã
caueam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, & re
cipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus
in agros emittant matrices, quæ ouis, uel pullis incubant,
ne quaſi graui perpetuæ cuſtodiæ ſeruitio contriſtatæ ſe-
neſcant. Nam cum paulùm circa ædificia uolitauerint, ex-
hilaratæ recreantur, & ad fœtus ſuos uegetiores rede-
unt, propter quos ne longius quidem euagari, aut fugere
conãtur. Vaſa, quibus aqua præbeatur, ſimilia eſſe debẽt
gallinarijs, que colla bibentium admittant, & cupientes
lauari propter anguſtias non recipiãt. Nam id facere eas
nec ouis nec pullis, quibus plerũque incubãt, expedit. Cæ-
terum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi, quoniã ferè
partes eæ columbarij carent ſtercore. Commodiſſima ci-
baria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, mi-
liúmque, & loliũ, nec minus excreta tritici, & ſiqua ſunt
alia legumina, quibus etiã gallinæ aluntur. Locus autem

ſubinde conuerri, & emundari debet. nam quanto eſt cultior, tanto lætior auis conſpicitur, eáque tam faſtidioſa eſt, ut ſæpe ſedes ſuas peroſa, ſi detur euolandi poteſtas, relinquat. quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egreſſus, accidere ſolet. Id ne fiat uetus eſt Democriti præceptum. Genus accipitris tinunculum uocant ruſtici, qui ferè in ædificijs nidos facit. eius pulli ſinguli fictilibus ollis conduntur, ſtipatíſque opercula ſupponuntur, & gypſo lita uaſa in angulis columbarij ſuſpenduntur, quæ res auibus amorem loci ſic conciliat, ne unquam deſerant. Seligendæ uero ſunt ad educationem neque uetulæ, nec nimium nouellæ, ſed corporis maximi. curandúmque ſi fieri poſſit, ut pulli, quemadmodũ excluſi ſunt, nunquam ſeparentur. nam ferè, ſi ſic maritatæ ſunt, plures educant fœtus. Sin aliter, certè nec alieni generis coniunguntur, ut alexandrinæ, & campanæ. minus enim impares ſuas diligunt, & ideo nec multum ineunt, nec ſæpius fœtant. Plumæ color non ſemper, nec omnibus idem probatus eſt: atque ideo qui ſit optimus, non facile dictu eſt. Albus, qui ubique uulgò conſpicitur, à quibuſdam non nimiũ laudatur: nec tamen uitari debet in ijs, quæ clauſo continentur. nam in uagis maxime eſt improbandus, quòd eũ facillime ſpeculatur accipiter. Fœcunditas autem, quanuis longè minor ſit, quàm eſt gallinarum, maiorem tamen refert quæſtum. nam & octies anno pullos educat, ſi eſt bona matrix, & pretijs eorum domini complent arcam, ſicut eximius auctor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis ſeuerioribus ſuis tẽporibus paria ſingula, millibus ſingulis ſeſtertiorum ſolita uenire. Nam noſtri pudet ſeculi, ſi credere uolumus, inueniri qui quaternis millibus nũmum binas aues mercentur. Quanquam uel hos magis tolerabi-

les putem, qui oblectamenta deliciarum poſſidendi, habendique cauſa, graui ære, & argento penſent, quàm illos, qui
293 Ponticum Phaſim, & Scythica ſtagna Mæotidis eluant. Iam nunc Gangeticas, & AEgyptias aues temulenter eructant. Poteſt tamen etiam in hoc auiario, ſicut dictum eſt, ſagina exerceri. nam ſiquæ ſteriles, aut ſordidi coloris interueniunt, ſimiliter ut gallinæ farciuntur. Pulli uero facilius ſub matribus pingueſcunt, ſi iam firmis, prius quàm ſubuolent, paucas ſubtrahas pinnas, & obteras crura, ut uno loco quieſcant, præbeáſque copioſum cibum parientibus, quo & ſe, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura: quoniam ſi frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. ſed nihil iſta res pinguitudinis efficit. nam dum uincula exerere conantur, non conquieſcunt, & hac quaſi exercitatione corpori nihil adijciunt. Fracta crura non plus quàm biduo, aut ſummum tridui dolorem afferunt, & ſpem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. CAP. IX.

Turturum educatio ſuperuacua eſt: quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. à uolatura ita ut capitur, farturæ deſtinatur: eóque leuiore cura, quàm cæteræ aues ſaginatur: uerum non omnibus temporibus. per hiemem, quãuis adhibeatur opera, difficulter gliſcit. & tamen, quia maior eſt turdi copia, pretium turturum minuitur. rurſus æſtate uel ſua ſponte, dummodo ſit facultas cibi, pingueſcit. nihil enim aliud, quàm obijcitur eſca, ſed præcipue milium: nec quia tritico uel alijs frumentis minus craſſeſcant, uerum quòd ſemine huius maxime delectantur. hieme tamen offæ panis uino madefactæ, ſicut etiam palumbos, celerius opimant, quàm cæteri cibi. Receptacula non tanquam columbis, loculamenta, uel cellulæ

cauatæ efficiuntur,ſed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus prohibeantur uolare:quoniã ſi id faciant, corpori 294
detrahunt.In his autem aſſiduè paſcuntur milio,aut tritico,ſed ea ſemina dari niſi ſicca non oportet. ſatiátque ſemodius cibi in diebus ſingulis uicenos, & centenos turtures.Aqua ſemper recens, & quãmundiſſima uaſculis,qualibus colũbis,atque gallinis præbetur.Tegeticulǽque mundentur,nec ſtercus urat pedes,quod tamen & id ipſum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborúmque, ſicut & omnium auium,præterquam nantium.Huius auis ætas ad ſaginam non tam uetus eſt idonea,quàm nouella. Itaque circa meſſem,cũ iam cõfirmata eſt pullities,eligitur.

De turdis educandis. CAP. X.

Turdis maior opera,& impenſa præbetur,qui omni quidem rure, ſed ſalubrius in eo paſcuntur, in quo capti ſunt. nam difficulter in aliam regionem tranſferuntur, quia caueis clauſi plurimi deſpondent:quod faciunt etiam cum eodem momento temporis à rete in auiaria coniecti ſunt.itaque ne id accidat,ueterani debent intermiſceri,qui ab aucupibus in hunc uſum nutriti, quaſi allectores ſint captiuorum, mœſtitiámque eorum mitigent interuolando. ſic enim conſueſcent & aquam, & cibos appetere feri,ſi manſuetos id facere uiderint.Locum æquè munitum,& apricum, quàm columbi deſiderant, ſed in eo tranſuerſæ perticæ perforatis parietibus aduerſis aptantur, quibus inſideant, cum ſatiati cibo requieſcere uolunt. eæ perticæ non altius à terra debent ſubleuari, quàm hominis ſtatura patiatur,ut à ſtante contingi poſſint.Cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ ſuper ſe perticas non habent,quò mundiores permaneant.ſemper autem arida fi-

poteſt,nec per longa ſpatia uolitare,tum etiam quia furis, 296
ac noxiorum animalium rapinæ metus non eſt,ſine cuſto
de tutò uagatur,maiorémque pabuli partem ſibi acquirit.
Fœminæ quidem ſua ſponte tanquam ſeruitio liberatæ ſtu
dioſius pullos enutriunt : nec curator aliud facere debet,
quàm ut diei certo tempore ſigno dato, iuxta uillã gregem
conuocet,& exiguum ordei concurrentibus obijciat,ut nec
auis eſuriat,& numerus aduenientium recognoſcatur. Sed
huius poſſeſſionis rara conditio eſt, quare mediterraneis
locis maior adhibenda cura eſt: eáque ſic adminiſtretur:
Herbidus,ſilueſtríſque ager planus ſublimi clauditur mace
ria,cuius tribus lateribus porticus applicãtur:& in quar
to duæ cellæ,ut ſit altera cuſtodis habitatio,atque altera ſta
bulũ pauonum:ſub porticibus deinde per ordinem fiũt a-
rundinea ſepta in modũ cauearum,qualia colũbarij tectis
ſuperponuntur : ea ſepta diſtinguuntur uelut clatris inter-
currentibus calamis,ita ut ab utroque latere ſingulos adi-
tus habeant.Stabulũ autem carere debet uligine,cuius in ſo
lo per ordinem figuntur breues paxilli , eorúmque partes
ſummæ lingulas edolatas habent, quæ tranſuerſis foratis
perticis inducãtur.hæ porro quadratæ perticæ eſſe debẽt,
quæ paxillis ſuperponuntur:ut auẽ recipiant adſilientem:
ſed idcirco ſunt exemptiles,ut cum res exigit,à paxillis de-
ductæ liberũ aditum conuerrentibus ſtabulum præbeant.
Hoc genus auium, cum trimatum expleuit, optime proge-
nerat:ſiquidem tenerior ætas,aut ſterilis,aut parũ fœcun-
da eſt. Maſculus pauo gallinaceam ſalacitatem habet,at-
que ideo quinque fœminas deſiderat.nam ſi unam,uel al-
teram fœtam ſæpius compreſſit : uixdum concepta in al-
uo uitiat oua,nec ad partum ſinit perduci: quoniam im-
matura genitalibus locis excidunt . Vltima parte hiemis

concitantibus libidinem cibis utriuſque ſexus accendenda
297 uenus eſt. maxime facit ad hãc rem; ſi fauilla leui torreas fabam, tepidámque des ieiunis quinto quoque die: nec tamen excedas modum ſex cyathorũ in ſingulas aues. hæc cibaria non omnibus promiſcuè ſpargenda ſunt, ſed in ſingulis ſeptis, quæ arundinibus intexi oportere propoſuerã, portione ſeruata quinque fœminarum, & unius maris ponenda ſunt cibaria, nec minus aqua, quæ ſit idonea potui. quod ubi factum eſt, mares ſine rixa deducũtur in ſua quiſque ſepta cum fœminis, & æqualiter uniuerſus grex paſcitur. nam etiã in hoc genere pugnaces inueniũtur maſculi, qui & à cibo, & à coitu prohibent minus ualidos, niſi ſint hac ratione ſeparati. ferè autem locis apricis ineũdi cupiditas exercet mares, cũ Fauonij ſpirare cœperũt, id eſt, tempus ab Idib. Februarijs ante Martiũ menſem. Signa ſunt extimulatæ libidinis, cũ ſemetipſum ueluti mirantem caudæ gemmantibus pinnis protegit: ídque cum facit, rotare dicitur. Poſt admiſſuræ tempus confeſtim matrices cuſtodiendæ ſunt, ne alibi quàm in ſtabulo fœtus edãt: ſæpiúſque digitis loca fœminarũ tentanda ſunt. nam in promptu gerũt oua, quibus iam partus appropinquat. itaque includẽdæ ſunt enitentes, ne extra clauſum fœtum edãt: maximéque tẽporibus ijs, quibus parturiũt, pluribus ſtramentis exaggerandũ eſt auiarium, quo tutius integri fœtus excipiantur. nam ferè pauones, cum ad nocturnam requiem uenerũt, prædictis perticis inſiſtentes, enituntur oua, quæ quo propius, ac mollius deciderint, illibatam ſeruant integritatẽ. quotidie ergo diligẽter mane temporibus fœturæ ſtabula circumeunda erunt, & iacentia oua colligenda: quæ quanto recentiora gallinis ſubiecta ſunt, tanto commodius excludũtur: ídque fieri maxime patriſfamiliâs

ratione conducit. nã fœminæ pauones quæ non incubant,
ter anno ferè partus edũt: at quæ fouẽt oua, totum tempus 298
fœcunditatis aut excludendis, aut etiam educandis pullis
conſumunt. Primus eſt partus quinque ferè ouorum. ſecun-
dus quatuor. tertius aut triũ, aut duorum. Neque eſt quod
committatur, ut Rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne
ſuos quidem fœtus commodè nutriũt, ſed ueteres maxime
quæque gallinæ uernaculi generis eligãtur: eæque nouẽ di-
ebus à primo lunæ incremento, nouenis ouis incubẽt, ſint-
que ex his quinque pauonina, & cætera gallinacei gene-
ris. Decimo deinceps die omnia gallinacea ſubtrahãtur: &
totidem recentia eiuſdem generis ſupponantur, ut trigeſi-
ma luna, quæ eſt ferè noua, cum pauoninis excludantur.
Sed cuſtodis cura non effugiat obſeruare deſilientem ma-
tricẽ, ſæpiúſq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ
propter magnitudinẽ difficilius à gallina mouẽtur, uerſare
manu: ídque quo diligentius faciat, una pars ouorum no-
tanda eſt atramento, quod ſignum habebit auiarius an à
gallina conuerſa ſint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales
quammaximas ad hanc rem præparari, quæ ſi mediocris
habitus ſunt, non debẽt amplius quàm terna pauonina, &
ſena generis ſui fouere. cum deinde fecerit pullos ad aliam
nutricem gallinacei debebunt tranſferri, & ſubinde qui na
ti fuerint pauonini ad unam congregari, donec quinque
& uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi
pulli, ſimiliter ut gallinacei primo die non amoueantur,
poſtero die cum educatrice tranſferantur in caueam: pri-
miſque diebus alãtur ordeaceo farre uino reſperſo, nec mi-
nus ex quolibet frumento cocta pulticula, & refrigerata.
poſt paucos deinde dies huic cibo adijciendũ erit conciſum
porrum Tarentinum, & caſeus mollis uehementer expreſ-

ſus. nã ſerum nocere pullis manifeſtum eſt. Locuſtæ quo-
299 que pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur, atque ijs paſci debent uſque ad ſextum menſem: poſtmodum ſatis eſt ordeũ de manu præbere. Poſſunt autem poſt quintum, & trigeſimum diem quàm nati ſunt, etiam in agro ſatis tutò educi, ſequitúrque grex uelut matrẽ gallinã ſingultientem: ea cauea clauſa fertur in agrum à paſtore, & emiſſa ligato pede longa linea gallina cuſtoditur, ad quam circunuolant pulli, qui cum ad ſatietatem paſti ſunt, reducuntur in uillam perſequentes, ut dixi, nutricis ſingultus. Satis autem conuenit inter auctores, non debere alias gallinas, quæ pullos ſui generis educant, in eodem loco paſci: nam cum conſpexerunt pauoninam prolem, ſuos pullos diligere deſinunt, & immaturos relinquunt, peroſæ uidelicet, quòd nec magnitudine, nec ſpecie pauoni pares ſint: uitia quæ gallinaceo generi nocere ſolent, eadem has aues infeſtant: ſed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gallinaceis adhibentur. nam & pituita, & cruditas, & ſi quæ aliæ ſunt peſtes, ijſdem remedijs, quæ propoſuimus, prohibentur. Septimum deinde menſem cum exceſſerunt, in ſtabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: ſed erit curandum, ne humi maneant. nam qui ſic cubitant, tollendi ſunt, & ſupra perticas imponendi, ne frigore laborent.

De Numidicarum, & ruſticarum gallinarum educatione. CAP. XII.

Numidicarum eadem eſt ferè, quæ pauonum educatio: cæterum ſilueſtres gallinæ, quæ ruſticæ appellãtur, in ſeruitute non fœtant: & ideo nihil de his præcipimus, niſi ut cibus ad ſatietatem præbeatur, quo ſint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis uitæ appellant. CAP. XIII.

Venio nunc ad eas aues, quas Græci uocãt ἀμφίβια, 300
quia non tantum terreſtria, ſed aquatilia quoque deſiderant pabula, nec magis humo, quàm ſtagno conſueuerunt: eiúſque generis anſer præcipue ruſticis gratus eſt, quòd nec maximam curam poſcit, & ſolertiorem cuſtodiam præbet, quàm canis. nam clangore prodit inſidiãtem, ſicut etiam memoria tradidit in obſidione Capitolij, cum aduentu Gallorum uociferatus eſt, canibus ſilentibus. is autem non ubique haberi poteſt, ut exiſtimat ueriſſimè Celſus, qui ſic ait: Anſer neque ſine aqua, nec ſine multa herba facile ſuſtinetur, neque utilis eſt locis conſitis, quia quicquid tenerum contingere poteſt, carpit. Sicubi uerò flumen, aut lacus eſt, herbǽque copia, nec minus iuxta ſatæ fruges, id quoque genus nutriendum eſt: quod etiam nos facere cenſemus, non quia magni ſit fructus, ſed quia minimi oneris: attamen præſtat ex ſe pullos, atque plumam, quam, non ut in ouibus lanam, ſemel demetere, ſed bis anno, uere, & autumno uellere licet. atque ob has quidem cauſas, ſi permittit locorum conditio, uel paucos utique oportet educare, ſingulíſque maribus ternas fœminas deſtinare. nam propter grauitatem plureis inire non poſſunt: quinetiam intra cohortem, ut protecti ſint, ſecretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent, & fœtus edant.

De anſeribus educandis, & anſerario conſtituendo. CAP. XIIII.

Qui uerò greges nantium poſſidere ſtudent, chenoboſcia conſtituant, quæ tum demum uigebunt., ſi fuerint ordinata ratione tali: Cohors ab omni cætero pecore ſecreta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibúſque

circundata,ita,ut in aliqua parte ſit cella cuſtodis.ſub por
ticibus deinde quadratæ haræ cæmentis,uel etiam later-
301 *culis extruũtur: quas ſingulas ſatis eſt habere quoquouer-*
ſus pedes ternos,& aditus ſingulos firmis oſtiolis munitos:
quia per fœturam diligenter claudi debent,Et extra uil-
lam deinde non longè ab ædificio ſi eſt ſtagnum, uel flu-
men,alia non quæratur aqua: ſin aliter,lacus,piſcináque
manu fiãt,ut ſint quibus inurinare poſſint aues.nam ſine
iſto præſidio, non magis, quàm ſine terreno rectè uiuere
queũt.Paluſtris quoque,ſed herbidus ager deſtinetur,atquè
alia pabula conſerãtur,ut uicia,trifoliũ, fœnum Græcum,
ſed præcipue genus intubi,quod σέριν Græci appellant.la
ctucæ quoque in hunc uſum ſemina uel maxime ſerenda
ſunt,quoniã & molliſſimum eſt olus,& libẽtiſſime ab his
auibus appetitur: tum etiam pullis utiliſſima eſt eſca.Hæc
cum præparata ſunt,curandum eſt,ut mares fœminæque
quamampliſſimi corporis,& albi coloris eligãtur. nam eſt
aliud genus uarium,quod à fero mitigatum domeſticum fa
ctum eſt:id neque æquè fœcundũ eſt, nec tam pretioſum,
propter quod minime nutriendum eſt. Anſeribus admit-
tendis tempus aptiſſimum eſt à bruma,mox ad pariendũ,
& ad incubandum à Calen. Martij uſque ad ſolſtitium,
quod fit ultima parte menſis Iunij. Ineunt autem non,ut
priores aues,de quibus diximus,inſiſtentes humi: nam fe-
rè in flumine,aut piſcinis id faciunt:ſingulæque ter anno
pariunt , ſi prohibeantur fœtus ſuos excludere, quod ma-
gis expedit, quàm quod ipſæ ſuos fouent. nam & à galli-
nis melius enutriuntur,& longè maior grex efficitur.pa-
riunt autem ſingulis fœtibus oua , primo quina , ſequenti
quaterna,nouiſſimo terna:quem partum nonnulli permit-
tunt ipſis matribus educare,quia reliquo tẽpore anni ua-

cituræ ſunt à fœtu. Minime autem concedendum eſt fœminis extra ſeptum parere, ſed cum uidebuntur ſedem quærere, cõprimendæ ſunt atque tentandæ: nam ſi appro- 302 pinquant partus, digito tanguntur oua, quæ ſunt prima parte locorum genitalium. quamobrẽ perduci ad haram debent, includíque ut fœtum edant: ídque ſingulis ſemel feciſſe ſatis eſt, quoniam unaquæque recurrit eôdem, ubi primo peperit: ſed nouiſſimo fœtu cum uolumus ipſas incubare, notandi erunt uniuſcuiuſque partus, ut ſuis matribus ſubijciantur: quoniam negatur anſer aliena excludere oua, niſi ſubiecta ſua quoque habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis oua, ſicut pauonina plurima quinque, pauciſſima tria. ipſis autem anſeribus pauciſſima VII, plurima XV. Sed cuſtodiri debet, ut ouis ſubijciantur radices urticarum, quo quaſi remedio medicantur, ne noceri poſſit excuſis anſerculis, quos enecant urticæ, ſi teneros pupugerint. pullis autem formandis excudendíſque triginta diebus opus eſt, cum ſunt frigora: nam tepidis XXV ſatis eſt. ſæpius tamen anſer trigeſimo die naſcitur, atque is dum exiguus eſt decem primis diebus paſcitur in hara clauſus cum matre: poſtea cum ſerenitas permittit, producitur in prata, & ad piſcinas: cauendúmque eſt, ne aut aculeis urticæ compũgatur, aut eſuriens mittatur in paſcuum: ſed ante conciſis intubis, uel lactucæ folijs ſaturetur. nam ſi adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in paſcuum, fruticibus aut ſolidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, ut collum abrũpat. milium quoque aut etiam triticum miſtum cum aqua recte præbetur. atque ubi ſe paulum cõfirmauit, in gregem coæqualium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus præbere non inutile eſt. Pullos autem non expedit plures

in ſingulas haras,quàm uicenos adijci, nec rurſus omnino cum maioribus includi, quoniam ualidior enecat infirmum.Cellas,in quibus incubitant,ſicciſſimas eſſe oportet,
303 ſubſtratáſque habere paleas,uel ſi eæ non ſunt, gratiſſimū quodq; fœnum:cætera eadem, quæ in alijs generibus pullorum ſeruanda ſunt, ne coluber,ne uipera, feléſque, aut etiā muſtella poſſit aſpirare:quæ ferè pernicies ad internecionem proſternunt teneros. Sunt qui ordeū maceratum incubantibus apponant, nec patiātur matrices ſæpius nidū relinquere: deinde pullis excluſis primis quinque diebus polentam uel maceratum far, ſicut pauonibus obijciunt. Nonnulli etiam uiride naſturtium conſectum minutatim cum aqua præbent,eáq; eis eſt eſca iucundiſſima. mox ubi quatuor menſium ſunt,farturæ maximus quiſque deſtinatur,quoniam tenera ætas præcipue habetur ad hanc rem aptiſſima: & eſt facilis harū auium ſagina:nam præter polentam, & pollinem ter die nihil ſanè aliud dari neceſſe eſt,dummodo large bibendi poteſtas fiat. ne uagandi facultas detur:ſíntque calido & tenebroſo loco:quæ res ad creandas adipes multum conferūt: hoc modo duobus menſibus pingueſcunt, & ea propter etiā tenerrima pullities ſæpe X L diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & ſimilibus.

CAP. XV.

Neoſſotrophij cura ſimilis,ſed maior impenſa eſt:nam clauſæ paſcuntur anates,querquedulæ,boſchides,phalerides, ſimiléſque uolucres, quæ ſtagna & paludes rimantur. locus planus eligitur,íſque munitur ſublimiter pedum quindecim maceria:deinde clatris ſuperpoſitis,uel grandi macula retibus contegitur, ne aut euolandi ſit poteſtas domeſticis auibus, aut aquilis, uel accipitribus inuolan-

di. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra in-
tráque, ne feles, aut uipera perrepat. media deinde par-
te neoſſotrophij lacus defoditur in duos pedes altitudinis, 304
ſpatiúmque lōgitudini datur, & latitudini quantum loci
conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur uiolen-
tia reſtagnantis undæ, quæ ſemper interfluere debet, ope-
re ſignino conſternuntur, eáque non in gradus oportet e-
rigi, ſed paulatim cliuo ſubſidere, ut tanquam è litore de-
ſcendatur in aquam. Solum autem ſtagni per circuitum,
quod ſit inſtar modi totius duarum partium lapidibus
inculcatis, ac tectorio muniendum eſt, ne poſſit herbas e-
uomere, præbeátque nantibus aquæ puram ſuperficiem.
Media rurſus terrena pars eſſe debet, ut colocaſijs conſe-
ratur, alijſq; familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant
auium receptacula. ſunt enim quibus cordi eſt uel in ſil-
uulis tamaricum, aut ſirporum frutetis immorari. nec ob
hanc tamen cauſam totus locus ſiluulis occupetur, ſed ut
dixi, per circuitum uacet, ut ſine impedimento, cum apri-
citate diei geſtiunt aues, nandi uelocitate concertent. nam
quemadmodum deſiderant eſſe ubi irrepant, & ubi deli-
teſcentibus fluuiaticis animalibus inſidiētur, ita offendun
tur, ſi non ſunt libera ſpatia, qua permeent extra lacum.
deinde per uicenos undique pedes gramine ripæ ueſtian-
tur: ſíntque poſt hunc agri modum circa maceriam, lapide
fabricata, & expolita tectorijs pedalia in quadratum cu-
bilia, quibus nidificent aues: eáque contegantur interſitis
buxeis aut myrteis fruticibus, qui non excedant altitudi-
nem parietum: ſtatim deinde perpetuus canaliculus humi
depreſſus conſtruatur, per quem quotidie miſti cum aqua
tibi decurrant: ſic enim pabulatur id genus auiū. gratiſſi-
ma eſt & eſca terreſtis leguminis panicum, & milium,

necnon & ordeum: ſed ubi copia eſt, etiam glans, ac uinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibis, ſi ſit facultas, datur camarus, & riualis allecula, uel ſi qua ſunt incre-
305 *menti parui fluuiorum animalia. Tempora concubitus eadem quæ cæteri ſilueſtres alites obſeruant Martij, ſequentíſque menſis: per quos feſtucæ, ſurculíque in auiarijs paſſim ſpargendi ſunt, ut colligere poſſint aues, quibus nidos conſtruant. ſed antiquiſſimum eſt, cum quis νησσοτροφεῖον conſtituere uolet, ut prædictarũ auium circa paludes, in quibus plerunque fœtant, oua colligat, & cohortalibus gallinis ſubijciat. ſic enim excluſi, educatíque pulli deponunt ingenia ſilueſtria, clauſique uiuarijs haud dubitanter progenerant. nã ſi modo captas aues, quæ conſueuere libero uictu, cuſtodiæ tradere uelis, parere cũctantur in ſeruitute. Sed de tutela nantiũ uolucrũ ſatis dictum eſt.*

De piſcinis, & piſcibus alendis. CAP. XVI.

Verum opportune, dum meminimus aquatilium animalium, ad curam perueniemus piſcium, quorũ reditum quanuis alieniſſimum agricultoribus putẽ (quid enim tam contrarium excogitare queam, quàm terrenum fluido?) tamen non omittam: nam & harum ſtudia rerum maiores noſtri celebrauerũt, adeo quidem, ut etiam dulcibus aquis marinos clauderent piſces, atque eadem cura mugilem ſcarúmque nutrirent, qua nunc muræna & lupus educantur. Magni enim æſtimabat uetus illa Romuli, & Numæ ruſtica progenies, ſi urbanæ uitæ compararetur uillatica, nulla parte copiarum defici. quamobrem non ſolum piſcinas, quas ipſi conſtruxerant, frequẽtabant, ſed etiam quos rerum natura lacus fecerat, conuectis marinis ſeminibus replebant. Inde uelinus, inde etiam ſabatinus, & item uulſinenſis, & ciminus lupos, auratáſque procreauerunt, ac

ſiqua ſint alia piſcium genera dulcis undæ tolerantia. Mox iſtam curam ſequens ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipſa, Neptunúmque clauſerunt. & iam cum auorum memoria circunfertur M. Philippi (uelut urba- 306
niſſimum, quod erat luxurioſiſſimum) factum, atque dictum. Nam is forte Caſſini, cum apud hoſpitem cœnaret, appoſitúmque è uicino flumine lupũ deguſtaſſet, atque expuiſſet, improbum factum dicto proſecutus, Peream, inquit, niſi piſcem putaui. Hoc igitur periurium multorum ſubtiliorem facit gulam, doctáque & erudita palata faſtidire docuit fluuialem lupum, niſi quem Tyberis aduerſo torrente defatigaſſet. Itaque Terentius Varro, Nullus eſt, inquit, hoc ſeculo nebulo, ac rhynthon, qui non iam ducat, nihil ſua intereſſe, utrum eiuſmodi piſcibus, an ranis frequens habeat uiuarium. Attamen ijſdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriem, maxime laudabatur ſeueritas Catonis, qui nihilominus & ipſe tutor Luculli grandi ære ſeſtertium millium quadringentorum piſcinas pupilli ſui uenditabat. iam enim celebres erant delitiæ popinales, cum ab mari deferrẽtur uiuaria, quorum ſtudioſiſſimi uelut ante deuictarum gentiũ Numantinus & Iſauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Muræna captorum piſciũ lætabantur uocabulis. Sed quoniam ſic mores obcaluere, non ut hæc uſitata, uerum ut maxime laudabilia, & honeſta iudicarentur: nos quoque ne uideamur tot iam ſeculorum ſeri caſtigatores, hunc etiam quæſtum uillaticum patriſfamiliâs demõſtrabimus: qui ſiue inſulas, ſiue maritimos agros mercatus, propter exilitatem ſoli, quæ plerunque littori uicina eſt, fructus terræ præcipere non poterit, ex mari reditum conſtituat. Huius autem rei quaſi primordium eſt naturam loci con

* facilè templari,quo piſcinas *facere conſtitueris. non enim om-
nibus litoribus omne genus piſcium haberi poteſt. Limo-
ſa regio planum educat piſcem, uelut ſoleam, rhombum,
paſſerem. eadem quoque maxime idonea eſt conchylijs,
307 muricibus, & oſtreis, purpurarúmque tum concharum
pectunculis, balanis, uel ſphondilis. At arenoſi gurgites
planos quidem non peſſime, ſed pelagios melius paſcunt,
ut auratas, ac dentices, punicáſque, & indigenas, umbráſ-
que: uerum conchylijs minus apti. Rurſus optime ſaxoſum
mare nominis ſui piſces nutrit, qui ſcilicet, quòd in petris
ſtabulentur, ſaxatiles dicti ſunt, ut merulæ, turdíque, nec
minus melanuri. Atque ut litorum, ſic & fretorum diffe
rentias noſſe oportet, ne nos alienigeni piſces decipiant.
non enim omni mari poteſt omnis eſſe, ut helops, qui
Pamphylio profundo, nec alio paſcitur: ut Atlantico fa-
ber, qui & in noſtro Gadium municipio generoſiſſimis
piſcibus adnumeratur, eúmque priſca conſuetudine Zeum
appellamus: ut Scaurus, qui totius Aſiæ, Græciǽque li-
toribus Sicilia tenus frequentiſſimus exit, nunquam in Li
guſticum, nec per Gallias enauit ad Hibericum mare. Ita-
que ne ſi capti quidē perferantur in noſtra uiuaria, diu-
turni queant poſſideri. Sola ex pretioſis piſcibus muræ-
na, quamuis Tarſenſis, Carpathij'que pelagi, quod eſt ulti-
mum, uernacula, quouis hoſpes freto peregrinum mare ſu-
ſtinet. Sed iam de ſitu piſcinarum dicendum eſt.

De poſitione piſcinæ. CAP. XVII.

Stagnum cenſemus eximie optimum, quod ſic poſitum
eſt, ut inſequens maris unda priorem ſubmoueat, nec in-
tra conſeptum ſinat remanere ueterem. nanque id ſimilli-
mum eſt pelago, quod agitatum uentis aſſidue renoua-
tur, nec concaleſcere poteſt: quoniam gelidum ab imo

fluctum reuoluit in partem ſuperiorem. Id autem ſta-
gnum uel exciditur in petra, cuius rariſſima eſt occaſio,
uel in litore conſtruitur opere ſignino. Sed utcunque fa-
bricatum eſt, ſi ſemper influente gurgite riget, habere de-
bet ſpecus iuxta ſolum. corúmque alios ſimplices, & re-
ctos, quo ſecedant ſquamoſi greges, alios in cochleam re- 308
tortos, nec nimis ſpatioſos, in quibus murænæ deliteſcant.
quanquam nonnullis commiſceri eas cum alterius notæ
piſcibus non placet: quia ſi rabie uexantur, quod huic
generi uelut canino ſolet accidere, ſæuiſſime perſequun-
tur ſquamoſos, plurimóſque mandendo conſumunt. Iti-
neráque, ſi loci natura permittit, omni lateri piſcinæ da-
ri conuenit. facilius enim uetus ſubmouetur unda, cum
quacunque parte fluctus urget, per aduerſam patet exi-
tus. Hos autem meatus fieri cenſemus per imam conſe-
pti partem, ſi loci ſitus ita competit, ut in ſolo piſcinæ po-
ſita libella ſeptem pedibus ſublimius eſſe maris æquor
oſtendat: nam piſcibus ſtagni hæc in altitudinem gurgi-
tis menſura abunde eſt. nec dubium, quin quanto ma-
gis imo mari uenit unda, tanto ſit frigidior, quod eſt aptiſ
ſimum nantibus. Sin autem locus, ubi uiuarium conſtitue-
re cenſemus, pari libra cum æquore maris eſt, in pedes no-
uem defodiatur piſcina, & infra duos à ſumma parte
cuniculus riui perducatur. curandúmque eſt, ut quam-
largiſſime ueniant, quoniam modus ille aquæ iacentis
infra libram maris non aliter exprimitur, quàm ſi maior
recentis freti uis inceſſerit. Multi putant in eiuſmodi ſta-
gnis longos piſcibus receſſus, & fluxuoſos in lateribus
ſpecus eſſe fabricandos, quo ſint opaciores æſtuantibus la-
tebræ. Sed ſi recens mare non ſemper ſtagnum perme-
at, id facere contrarium eſt. nã eiuſmodi receptacula nec

facilè nouas admittunt aquas, nec niſi difficulter uete-
res emittunt: plúſque nocet putris unda, quàm prodeſt o-
pacitas. Debent tamen ſimules uelut cellæ parietibus exca-
uari, ut ſint, quæ protegant refugientes ardorem ſolis, &
nihilominus facile, quam conceperint aquam, remittant.
Verum meminiſſe oportebit, ut riuis per quos exudat pi-
ſcina, præfigantur ænei foraminibus exiguis cancelli, qui-
309 bus impediatur fuga piſciũ. Si uero laxitas permittit, è lit-
tore ſcopulos, qui præcipue herbis algæ ueſtiũtur, non erit
alienum per ſtagni ſpatia diſponere, & quantum commu-
niſci ualet hominis ingenium, repræſentare faciẽ ueri ma
ris, ut clauſi quamminime cuſtodiã ſentiant. Hac ratione
ſtabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. ſitque nobis
antiquiſſimum meminiſſe etiã in fluuiatili negotio, quod
in terreno præcipitur, Et quid quæque ferat regio. neque
enim ſi uelimus, ut in mari nonnunquam conſpeximus, in
uiuario multitudinem mulorum paſcere queamus, cum ſit
molliſſimum genus, & ſeruitutis indignantiſſimum. Raro
itaque unus, aut alter de multis millibus clauſtra patitur.
At contrà frequẽter animaduertimus intra ſepta pelagi-
cos greges inertis mugilis & rapacis lupi. Quare, ut pro-
poſueram, qualitatem littoris noſtri contemplemur, ſi ui-
temus ſcopulos, an probemus. Turdi complura genera, me-
ruláſque & auidas muſtellas, tum etiam ſine macula (nam
ſunt & uarij) lupos includemus. Item flutas, quæ maxime
probantur, murænas, & ſi quæ ſunt aliæ ſaxatilis notæ,
quarum pretia uigent. nam uile ne captare quidem, ne-
dum alere conducit. Poſſunt iſta eadem genera etiam lit-
toris arenoſi, ſtagnis contineri. nam quæ limo, cœnóque lu
teſcunt, ut ante iam dixi, conchilijs magis, & iacentibus a-
pti ſunt animalibus. Neque eſt eadem lacus poſitio, quæ

recipit cubantes: atque eadem præbentur cibaria, & proſtratis piſcibus, & erectis. nanque ſoleis, ac rhombus, & ſimillimus animalibus, humilis in duos pedes piſcina deprimutur in ea parte littoris, quæ profluo receſſu nunquam deſtituitur. Spiſſi deinde clatri marginibus infiguntur, qui ſuper aquam ſemper emineant, etiam cum maris æſtus intumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum moles, ita ut complectantur ſinu ſuo, nec tamen excedant ſtagni modum. 310 *ſic enim & maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo conſiſtens piſcis ſedibus ſuis non exturbatur, neque ipſum uiuariũ repletur algarum congerie, quã tempeſtatibus eructat pelagi uiolentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi more Mæandri, paruis ſed anguſtis itineribus, quæ quantalibet hiemis ſæuitia mare ſine fluctu tranſmittat. Hinc eſca iacentium mollior eſſe debet, quàm ſaxatilium. nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non poſſunt. Itaque præberi conuenit tabenteis haleculas, & ſalibus exeſam chalcidem, putrémque ſardiniam, nec minus ſcaurorum branchias, uel quicquid inteſtini pelamis, aut lacertus gerit: tum ſcombri, charcharique, & elacatæ uentriculos, & ne per ſingula enumerem ſalſamentorum omnium purgamenta, quæ cetariorum officinis euerruntur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis littoribus exeunt, ſed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, præbeamus. Facit etiam ex pomis uiridibus adaperta ficus. & nuces digitis infractæ ſunt dandæ: nec minus elixum molle ſorbum, quíque ſunt cibi ſorbilibus proximi, ut mulctra, recens caſeus, ſi loci conditio, uel lactis annona permittit. nulla tamen æquè, quàm prædictæ ſalſuræ pabula commode dantur, quoniam odora-*

ta ſunt.omnis enim iacens piſcis magis naribus eſcã,quàm
oculis ueſtigat.Nam dum ſupinus ſemper cubat,ſublimius
aſpectat, & ea quæ in plano ſunt dextra, læuáque non
facile peruidet. Itaque cum ſalſamenta obiecta ſunt, eo-
rum ſequens odorem peruenit ad cibos.Cæteri autem ſa-
xatiles, aut pelagici ſatis ex his, ſed ex recentibus melius
311 paſcuntur. Nam & halecula modo capta, & cammarus,
exiguúſque gobio, & quiſquis denique eſt incrementi mi-
nuti piſcis maiorem alit. Siquando tamen hiemis ſæuitia
non patitur eius generis eſcam dari, uel ſordidi panis of-
fæ, uel ſiqua ſunt temporis poma conciſa præbentur. Fi-
cus quidem arida ſemper obijcitur,eximia ſi ſit (ut Bæti-
cæ,Numidiǽque regionum)larga.Cæterum illud committi
non debet,quod multi faciunt,ut nihil præbeant, quia ſe-
metipſos etiam diu clauſi tolerare poſſint.nam niſi piſcis
domini cibarijs ſaginatur,cum ad piſcatorium forum per-
latus eſt,macies indicat eum non eſſe libero mari captum,
ſed de cuſtodia elatum,propter quod plurimum pretio de-
trahitur.Atque hæc uillatica paſtio finem præſenti diſpu-
tationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Re-
dibimus autem ſequenti exordio ad curam ſilueſtrium pe
corum,cultúmque apum.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA

LIB. IX.

VENIO nunc ad tutelam pecudum ſilueſtrium & apium educationem,quas & ipſas,Publi Siluine uillaticas paſtiones iure dixerim, ſiquidem mos antiquus lepuſculis, capreiſque, ac ſimilibus feris

iuxta uillam plerunque ſubiecta dominicis habitationi-
bus ponebat uiuaria, ut & conſpectu ſuo clauſa uenatio
poſſidentis oblectaret oculos, & cum exegiſſet uſus epu-
larum, uelut è cella promerentur. Apibus quoque daba-
tur ſedes adhuc noſtra memoria, uel in ipſis uillæ parie-
tibus exciſis, uel in protectis porticibus, ac pomarijs. Qua- 312
re quoniam tituli, quem ſcripſimus, huic diſputationi ra-
tio reddita eſt, ea nunc quæ propoſuimus ſingula perſe-
quamur.

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris. CAP. I.

Feræ pecudes, ut capreoli, damæq́;, nec minus orygum, ceruorúmque genera & aprorum, modo lautitijs, & uoluptatibus dominorum ſeruiũt, modo quæſtui, ac reditibus. Sed qui uenationem uoluptati ſuæ claudunt, contenti ſunt, utcunque competit proximus ædificio loci ſitus, munire uiuarium, ſempérque de manu cibos, & aquam præbere. qui uero quæſtum, reditúmque deſiderant, cum eſt uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul eſſe ab oculis domini) ſine cunctatione prædictis animalibus deſtinatur. Et ſi naturalis defuit aqua, uel inducitur fluens, uel infoſſi lacus ſignino conſternuntur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus ſiluæ pro cuiuſque facultatibus occupatur, ac ſi lapidis, & operæ uilitas ſuadeat, haud dubie cæmentis, & calce formatus circundatur murus. ſin aliter, crudo latere, ac luto conſtructus. Vbi uero neutrum patrifamiliæ conducit, ratio poſtulat uacerris includi: ſic enim appellatur genus clatrorum: ídque fabricatur ex robore, quercu, uel ſubere. nam oleæ rara eſt occaſio. quicquid denique ſub iniuria pluuiarum magis diuturnum eſt, pro conditione regionis ad hunc uſum eligitur. Et

ſi ueteris arboris truncus, ſiue ut craſſitudo poſtulat, erit fiſſilis ſtipes, compluribus locis per latus efforatur, & in circuitu uiuarij certis interuenientibus ſpatijs defixus erigitur: deinde per tranſuerſa laterum caua tranſmittuntur ramices, qui exitus ferarum obſerent. Satis eſt autem uacerras inter pedes octonos defigere, ſeriſque tranſ-
313 uerſis ita clatrare, ne ſpatiorum laxitas, quæ foraminibus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc autem modo licet etiam latiſſimas regiones, tractúſque montium claudere, ſicuti Galliarum, necnon & in alijs quibuſdam prouincijs locorum uaſtitas patitur. nam & fabricandis ingens eſt uacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem feliciter ſuppetunt. quippe crebris fontibus abundat ſolũ, quod eſt maxime prædictis generibus ſalutare. tum etiam ſua ſponte pabula feris benigniſſime ſubminiſtrat, præcipuéque ſaltus eliguntur, qui & terrenis fœtibus, & arboreis abundant. nam ut graminibus, ita frugibus roburneis opus habent: maximéque laudantur, qui ſunt feraciſ-
* acernæ ſimi querneæ glandis, & iligneæ, nec minus * cerreæ, tum & arbuti, cæterorúmque pomorum ſilueſtrium, quæ diligentius perſecuti ſumus, cum de cohortalibus pecudibus diſputaremus. nam eadem ferè ſunt pecudum ſilueſtriũ pabula, quæ domeſticarum. Contentus tamen non debet eſſe diligens paterfamilias cibis, quos ſuapte natura terra gignit, ſed temporibus anni, quibus ſiluæ pabulis carent, condita meſſe, clauſis ſuccurrere, ordeóque alere, uel adoreo farre, aut faba, plurimúmque etiam uinaceis, & quicquid denique uiliſſime conſtiterit dare. idque ut intelligant feræ præberi, unam, uel alteram domi manſuefactam conueniet immittere, quæ peruagata totum uiuarium cunctantes ad obiecta cibaria pecudes perducat. Nec ſolum

iſtud per hiemis penuriam fieri expedit, ſed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educent natos. Itaque cuſtos uiuarij frequēter ſpeculari debebit, ſi iam effœtæ ſint, ut manu datis ſuſtineantur frumentis. nec uero patiendus eſt oryx, aut aper, aliúſue quis ferus ultra quadrimatum ſeneſcere. nam uſque in hoc tempus capiunt incrementa, poſtea macеſcunt ſenectute. quare dū uiridis ætas pulchritudinem corporis conſeruat, ære mutandi ſunt. Ceruus autem compluribus annis ſubſtineri poteſt. nam diu iuuenis poſſidetur, quòd æui longioris uitam ſortitus eſt. De minoris autem incrementi animalibus, qualis eſt lepus, hæc præcipimus, ut in ijs uiuarijs, quæ maceria munita ſunt, farraginis, & olerū ferè intubi, lactucǽque ſemina paruulis areolis per diuerſa ſpatia factis inijciantur. itémque punicum cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeum, & cicercula condita ex horreo promantur, & aqua cæleſti macerata obijciantur. nam ſicca non nimis ab lepuſculis appetuntur. Hæc porro animalia, uel ſimilia his (etiam ſilente me) facile intelligitur, quàm non expediat conferre in id uiuarium, quod uacerris circundatum eſt: ſiquidem propter exiguitatem corporis facile clatris ſubrepunt, & liberos nacta egreſſus fugam moliuntur. 314

De apibus. CAP. II.

Venio nunc ad alueorum curam, de quibus neque diligentius quicquam præcipi poteſt, quàm ab Higinio iam dictum eſt, nec ornatius, quàm Virgilio, nec elegantius, quàm Celſo. Higinius ueterum auctorum placita ſecretis diſperſa monimentis induſtrie collegit: Virgilius poeticis floribus illuminauit: Celſus utriuſque memorati adhibuit modum. Quare ne attentanda quidē nobis fuit hæc diſputationis materia, niſi quòd conſummatio ſuſceptæ profeſ-

ſionis hanc quoque ſui partem deſiderabat, ne uniuerſitas inchoati operis noſtri uelut membro aliquo reciſo, mutila, atque imperfecta cõſpiceretur. Atq; ea quæ Higinius *fabuloſe tradita de originibus apum non intermiſit, poeticæ magis licentiæ, quàm noſtræ fidei conceſſerim.* Nec *ſanè ruſtico dignum eſt ſciſcitari, fuerítne mulier pulcherrima ſpecie* Melliſſa, *quam* Iupiter *in apem conuertit, an (ut*
315 Euhemerus *poeta dicit) crabronibus, & ſole genitas apes, quas nymphæ* Phryxonides *educauerint, mox* Dictæo *ſpecu* Iouis *extitiſſe nutrices, eáſque pabula munere dei ſortitas, quibus ipſæ paruũ educauerãt alumnum.* Iſta *enim, quámuis non dedeceant poetam, ſummatim tamen, & uno tantũmodo uerſiculo leuiter attigit* Vergilius, *cum ſic ait:*

Dictæo *cæli regem pauere ſub antro.*

Sed *ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando & in qua regione primùm natæ ſint. utrum in* Theſſalia *ſub* Ariſtæo, *an in inſula* Cea, *ut ſcribit* Euhemerus, *an* Erichthonij *temporibus in monte* Hymetto, *ut* Euthronius, *an* Cretæ Saturni *temporibus, ut* Nicander. *non magis quàm utrum examina, tanquam cætera uidemus animalia, concubitu ſobolem procreent, an hæredem generis ſui floribus eligant, quod affirmat noſter* Maro: *& utrum euomant liquorem mellis, an alia parte reddant.* Hæc *enim, & his ſimilia magis ſcrutantium rerum naturæ latebras, quàm ruſticorum eſt inquirere. ſtudioſis quoque literarum gratiora ſunt iſta in otio legentibus, quàm negotioſis agricolis: quoniam neque in opere, neque in re familiari quicquam iuuant.*

Quot genera ſint apum, & quod ex ijs optimum. CAP. III.

Quare reuertamur ad ea quæ aluearium cultoribus

*magis apta ſunt. Peripateticæ ſectæ conditor Ariſtoteles
in ijs libris, quos de animalibus conſcripſit, apũ ſiue exa-
minum genera complura demonſtrat, earúmque alias ua-
ſtas, ſed glomeroſas, eaſdémque nigras, & hirſutas apes
habent: alias minores quidem, ſed æquè rotundas, & in-
fuſci coloris, horridíque pili: alias magis exiguas, nec tam
rotundas, ſed obeſas tamen, & latas, coloris meliuſculi:
nonnullas minimas, graciléſque, & acuti aluei, ex aureo-
lo uarias atque leues: eiúſque auctoritatem ſequens Virgi- 316
lius maxime probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ar-
dentes auro, & paribus lita corpora guttis, moribus etiã
placidis. nam quanto grandior apis, atque etiam rotun-
dior, tanto peior. Si uero ſæuior maxime peſſima eſt, ſed ta-
men iracundia notæ melioris apium facile delinitur aſ-
ſiduo interuentu eorum, qui curant aluearia. nam cum
ſæpius tractantur, celerius manſueſcunt, durántque ſi di
ligenter excultæ ſunt, in annos decem, nec ullum examen
hanc ætatem poteſt excedere, quamuis in demortuarum
locum quotannis pullos ſubſtituant. nam ferè decimo ab
internicione anno, gens uniuerſa totius aluei conſumitur.
Itaque ne hoc in toto apiario fiat, ſemper propaganda erit
ſoboles, obſeruandúmque uere cum ſe noua profundent
examina, ut excipiantur, & domiciliorum numerus au-
geatur. nam ſæpe morbis intercipiuntur, quibus quemad-
modum mederi oportet, ſuo loco dicetur.*

Quales paſtiones, & qui ſitus paſtionum apum eſſe debeat. CAP. IIII.

*Interim per has notas, quas iam diximus, probatis a-
pibus deſtinari debent pabulationes, eæque ſint ſecretiſ-
ſimæ, & ut noſter præcipit Maro, uiduæ pecudibus, apri-
co, & minime procelloſo cæli ſtatu:*

Quò neque ſit uentis aditus, nam pabula uenti
Ferre domum prohibent: neque oues, hœdíque petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.

eadémque regio fœcunda ſit fruticis exigui, & maxime thymi, aut origani, tum etiam tymbræ, uel noſtratis cunilæ, quam ſatureiam ruſtici uocant. Poſt hæc frequens ſit incrementi maioris ſurculus, ut roſmarinus, & utraque cythiſus. eſt enim ſatiua, & altera ſuæ ſpontis. itémq; ſem-
317 *per uirens pinus, & minor ilex: nam prolixior ab omnibus improbatur. ederæ quoque non propter bonitatẽ recipiuntur, ſed quia præbent plurimum mellis. Arbores uerò ſunt probatiſſimæ, rutila, atque alba ziziphus, nec minus amarãthus, tum etiã amygdalæ, & perſici, atque pyri, denique pomiferarum pleræque, ne ſingulis immorer. At ſilueſtriũ commodiſſime faciunt glandifera robora, quin etiam terebinthus, nec diſſimilis huic lentiſcus, & odorata cedrus. At tiliæ ſolæ ex omnibus ſunt nocentes, taxi repudiãtur. Mille præterea ſemina uel crudo cæſpite uirẽtia, uel ſubacta ſulco, flores amiciſſimos apibus creãt, ut ſunt in irriguo ſolo frutices amelli, caules acanthini, ſcapus aſphodeli, gladiolus narciſſi. At in hortenſi lira conſita nitent candida lilia, nec his ſordidiora leucoia, tum punicæ roſæ, luteolǽque, & ſarranæ uiolæ, nec minus cæleſtis numinis hyacinthus, coritius item, ſiculúſque bulbus croci deponitur, qui coloret, odorétque mella. Iam uero notæ uilioris innumerabiles naſcuntur herbæ, cultíſque, atque paſcuis regionibus, quæ fauorum ceras exuberant: ut uulgares lapſanæ, nec his pretioſior armoratia, rapiſtríque olus, & intubi ſilueſtris, ac nigri papaueris flores, tũ agreſtis paſtinaca, & eiuſdem nominis edomita, quam Græci*

σταφυλῖνον uocant. Verùm ex cunctis,quæ propoſui, quǽque omiſi temporis compendia ſequens (nam inexputabilis erat numerus) ſaporis præcipui mella reddit thymus. thymo deinde proxima tymbra, ſerpillúmque, & origanum. tertiæ notæ,ſed adhuc generoſæ,marinus ros,& noſtras cunila, quam dixi ſatureiam. mediocris deinde guſtus amaranthini,ac Ziziphi flores, reliquáque, quæ propoſuimus cibaria . ſed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemorenſe,quòd ex ſparto,atque arbuto prouenit: uillaticum, quòd naſcitur in oleribus , & ſtercoroſis herbis.
Et quoniam ſitum paſtionum, atque etiam genera pabulorum expoſui, nunc de ipſis receptaculis, & domicilijs examinum loquar. 318

De ſedibus apum eligendis. CAP. V.

Sedes apibus collocanda eſt contra brumalem meridiem procul à tumultu,& cœtu hominum,ac pecudum,nec calido loco, nec frigido: nam utraque re infeſtantur. hæc autem ſit ima parte uallis,& ut uacuæ cum prodeunt pabulatum apes,facilius editioribus aduolent,& collectis utenſilibus,cum onere per procliuia non ægrè deuolent. Si uillæ ſitus ita competit,non eſt dubitandum, quin ædificio iunctum apiarium maceria circundemus,ſed in ea parte, quæ tetris latrinæ, ſterquiliniíque , & balinei libera eſt odoribus. Verùm ſi poſitio repugnabit,nec maxima tamen incommoda congruent, ſic quoque magis expedit, & ſub oculis domini eſſe apiarium:ſin autem cuncta fuerint inimica, certè uicina uallis occupetur, quò ſæpius deſcendere non ſit graue poſſidēti . nam res iſta maximam fidem deſiderat,quæ quoniam rariſſima eſt, interuentu domini tutius cuſtoditur:neque ea curatorem fraudulentum tantum, ſed etiam immundæ ſegnitiæ peroſa eſt . æquè enim de-

dignatur, ſi minus pure habita eſt, ac ſi tractetur fraudulenter. Sed ubicunque fuerint aluearia, nō editiſſimo claudantur muro, qui ſi metu prædonum ſublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem feneſtellis apibus ſit peruius: iungatúrque tugurium, quò & cuſtodes habitent, & condatur inſtrumentum: ſitque maximè repletum præparatis alueis ad uſum nouorum examinum, nec minus herbis ſalutaribus, & ſiqua ſunt alia, quæ languentibus adhibentur:

Palmáque ueſtibulum, aut ingens oleaſter obumbret,
Vt cum prima noui ducent examina reges,
Vere ſuo, ludétque fauis emiſſa iuuentus:
319 *Vicina inuitet decedere ripa calori,*
Obuiáque hoſpitijs teneat frondentibus arbos.

Tum perennis aqua, ſi eſt facultas, inducatur, uel extructo canali manu detur, ſine qua neque faui, neque mella, nec pulli denique figurari queunt. Siue igitur, ut dixi, præterfluens unda, uel putealis, canalibus immiſſa fuerit, uirgis, ac lapidibus aggeretur apum cauſa,

Pontibus ut crebris poſſint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtiuum ſolem, ſi fortè morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.

Conſeri deinde circa totum apiariū debent arbuſculæ incrementi parui, maximéque propter ſalubritatem. nā ſunt etiā remedio languentibus cythiſi, tum deinde caſiæ, atque pini, & roſmarinus: quin etiam cunilæ, & thymi frutices: itémq; uiolarū, uel quæcūque utiliter deponi patitur qualitas terræ. Grauis, & tetri odoris non ſolùm uirentia, ſed & quælibet res prohibeantur, ſicuti cancri nidor, cum eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtri cœni. nec minus uitentur cauæ rupes, aut ualles argutæ, quas Græci ἠχοῦς uocāt.

De uaſis alueorum probandis. CAP. VI.

Igitur ordinatis ſedibus, aluearia fabricanda ſunt pro conditione regionis: ſiue illa ferax eſt ſuberis, haud dubitanter utiliſſimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hieme rigent, nec candent æſtate: ſiue ferulis exuberat, ijs quoque, cum ſint naturæ corticis ſimiles, è quibus cõmodè uaſa texuntur. ſi neutrum aderit, opere textorio ſalicibus connectuntur: uel ſi nec hæc ſuppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas deſectæ fabricabuntur. Deterrima eſt conditio fictilium, quæ & accenduntur æſtatis uaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua ſunt alueorum genera duo, ut uel ex fimo fingantur, uel lateribus extruantur: quorum alterum iure damnauit Celſus, quoniam maximè eſt ignibus obnoxium: alterũ probauit, quanuis incommodũ eius præcipuum non diſſimulauerit, quòd, ſi res poſtulet, transferri non poſſit. Itaque non aſſentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas eſſe aluos: neque enim ſolùm id repugnat rationibus domini, quòd immobiles ſint, cum uendere, aut alios agros inſtruere uelit (hoc enim commodum pertinet ad utilitatem ſolius patriſſamilias) ſed quòd ipſarum apium cauſa fieri debet, cum aut morbo, aut ſterilitate, aut penuria locorum uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam cauſam moueri poterunt. hoc maximè uitandum eſt. Itaque quanuis doctiſſimi uiri autoritatem uerebar, tamen ambitione ſubmota, quid ipſe cenſerem, non omiſi. Nam quod maximè mouet Celſum, ne ſint ſtabula uel igni, uel furibus obnoxia, poteſt uitari opere lateritio circunſtructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammarum uiolentiam protegantur: eaſdémque, cum fuerint mouendæ, reſolutis ſtructuræ compagibus, licebit transferre.

Quemadmodũ aluei collocandi ſint. CAP. VII.

Sed quoniam pleriſque uidetur iſtud operoſum, qua-
liacunque uaſa placuerint collocari, debebit ſuggeſtus lapi
deus extẽdi per totum apiarium in tres pedes altitudinis,
totidémque craſſitudinis: íſque ſic extructus, diligẽter ope-
re tectorio leuigari, ita ne aſcenſus lacertis, aut anguibus,
aliíſue noxijs animalibus præbeatur. ſuperponuntur dein
de, ſiue (ut Celſo placet) lateribus facta domicilia, ſiue (ut
nobis) aluearia, præterquam à tergo circũſtructa: ſeu quod
penè omnium in uſu eſt, qui modo diligenter iſta curant,
per ordinem uaſa diſpoſita ligantur, uel lateculis, uel cæ-
321 mentis, ita ut ſingula binis parietibus anguſtis continean
tur, liberæque frontes utrinque ſint. nam & quà proce-
dunt, nonnunquam patefaciendæ ſunt, & multo magis à
tergo, quia ſubinde curantur examina. Sin autem nulli pa
rietes alueis interuenient, ſic tamen collocandæ erunt, ut
paulùm altera ab altera diſtet, ne, cũ inſpiciuntur ea, quæ
in curatione tractantur, hærentem ſibi alteram cócutiat,
uicináſque apes conterat, quæ omnem motũ imbecillis ce-
reis operibus ſuis, tanquam ruinã timẽt. Ordines quidem
uaſorum ſuperinſtructos in altitudinem treis eſſe abunde
eſt, quoniam ſummum ſic quoque parum cómodè curator
inſpicit. Ora cauearũ, quæ præbent apibus ueſtibula, pro-
niora ſint, quàm terga, ut ne influant imbres, & ſi fortè
tamen ingreſſi fuerint, non immorẽtur, ſed per aditum ef-
fluant. propter quod conuenit aluearia porticibus ſuper-
muniri. ſin aliter, luto punico frondibus illinitis adũbrari.
quod tegmẽ cum frigora, & pluuias, tum æſtus arcet. Nec
tamen ita nocet huic generi caloris æſtus, ut hiems. itaque
ſemper ædificium ſit poſt apiarium, quod Aquilonis exci-
piat iniuriã, ſtabulíſque præbeat teporem. nec minus ipſa

domicilia, quanuis ædificio protegantur, obuerſæ tamẽ ad
hibernum orientem componi debebunt, ut apricum habeãt
apes matutinum egreſſum, & ſint experrectiores. nam fri
gus ignauiam creat, propter quod etiam foramina, quibus
exitus, aut introitus datur, anguſtiſſima eſſe debent, ut quã
minimum frigoris admittant: eáque ſatis eſt ita forari, ne
poſſint capere plus unius apis incrementum. ſic nec ue-
nenatus ſtellio, nec obſcœnum ſcarabei, uel papilionis ge-
nus, lucifugǽque blattæ, ut ait Maro, per laxiora ſpatia ia
nuæ fauos populantur. atque utiliſſimum eſt pro frequentia
domicilij, duos, uel tres aditus in eodem operculo diſtantes
inter ſe fieri contra fallaciam lacerti, qui uelut cuſtos ue- 322
ſtibuli prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eǽque
pauciores intereunt, cum liceat uitare peſtis obſidia per a-
liud uadentibus effugium.

De comparandis apibus, & quemadmodum ſilue-
ſtria examina capiantur. CAP. VIII.

Atque hæc de pabulationibus, domicilijs, & ſedibus
eligendis abũde diximus: quibus prouiſis, ſequitur ut exa-
mina deſideremus. ea porrò uel ære parta, uel gratuita con
tingunt. Sed quas pretio comparabimus, ſtudioſius prædi-
ctis comprobemus notis, & earum frequentiã prius quàm
mercemur, apertis aluearibus conſideremus. uel ſi non fue
rit inſpiciendi facultas, certè id quod contemplari licet, no
tabimus: ut in ueſtibulo ianuæ complures conſiſtant, & ue-
hemens ſonus intus murmurantium exaudiatur, atque etiã
(ſi omnes intra domicilium ſilentes fortè conquieſcant) la
bris foramini aditus admotis, & inflato ſpiritu ex reſpon-
dente earum ſubito fremitu poterimus æſtimare uel mul-
titudinem, uel paucitatem. Præcipuè autem cuſtodiendũ eſt,
ut ex uicinia potius, quàm ex peregrinis regionibus pe-

tantur,quoniam ſolent cæli nouitate laceſſiri.quod ſi non contingit,ac neceſſe habuerimus longinquis itineribus aduehere,curabimus,ne ſalebris ſolicitentur,optiméque noctibus collo portabuntur. nam diebus requies danda eſt, & infundendi ſunt grati apibus liquores,quibus intra clauſum alantur.Mox cum perlatæ domum fuerint,ſi dies ſuperuenerit,nec aperiri,nec collocari oportebit alueum,niſi ueſperi, ut apes placidæ mane poſt totius noctis requiem egrediãtur,ſpecularíque debemus ferè triduo, an uniuerſæ ſe profundant.quod cum faciunt,fugam meditantur.Ea re
323 media,quibus debeãt imbiberi,mox præcipiemus. At quæ dono,uel aucupio contingunt,minus ſcrupuloſe probantur: quanquam nec ſic quidem uelim niſi optimas poſſidere, cum & impenſam & eandem operam cuſtodis poſtulent bonæ,atque improbæ.& quod maximè refert,nõ ſunt degeneres intermiſcendæ,quæ infament generoſas. nam minor fructus mellis reſpondet, cum ſegniora interueniunt examina.Veruntamen quoniam interdũ propter conditionem locorũ uel mediocre pecus(nam malum nullo quidem modo)parandum eſt, curam ueſtigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbicũque ſaltus ſunt idonei,mellifici, nihil antiquius,quàm apes,quibus utantur, uicinos eligũt fontes:eos itaque conuenit plerunque ab hora ſecunda obſideri,ſpeculaŕique quæ turba ſit aquantium. nam ſi paucæ admodũ circumuolant(niſi tamen complura capita riuorũ diductas faciunt rariores)intelligenda eſt earũ penuria, propter quam locum quoque non eſſe mellificum ſuſpicabimur. At ſi commeant frequentes,ſpem quoque aucupandi examina maiorem faciunt,eáque ſic inueniũtur.Primum quàm longè ſint explorandum eſt, præparandúmque in hanc rem liquida rubrica, qua cum feſtucis illitis

contigeris apum terga fontem libantiũ,commoratus eodem
loco facilius redeuntes agnoſcere poteris. at ſi nõ tardè id
facient,ſcias eas in uicino conſiſtere: ſin autem ſerius,pro
moræ tempore æſtimabis diſtantiam loci.Sed cum animad
uerteris celeriter redeuntes,ſi non ægrè perſequeris iter uo
lantiũ,ad ſedem perduceris examinis.In ijs autẽ,quæ lon-
gius meare uidebũtur,ſolertior adhibebitur cura,quæ talis
eſt. Arũdinis internodium cum ſuis articulis exciditur,&
terebratur ab latere talea,& per id foramen exiguo mel-
le,uel defruto inſtillato,ponitur iuxta fontem. deinde cum
ad odorem dulcis liquoris complures apes irrepſerũt,tolli- 324
tur talea, & appoſito foramini pollice non emittitur, niſi
una,quæ cũ euaſit,fugam ſuam demonſtrat obſeruanti:at-
que is,dũ ſuffecit,perſequitur euolantem.Cũ deinde conſpi-
cere deſijt apem,tum alterã emittit:& ſi eãdem petit cæli
partem ueſtigijs prioribus inhæret:& ſi minus,aliã quo-
que atque aliam foramine adaperto patitur egredi, regio-
némque notet,in quã plures reuolent,& eas perſequatur,
donec ad latebrã perducatur examinis:quod ſi eſt abditũ
ſpecu,fumo elicitur,& cum erupit, æris ſtrepitu coercetur.
Nam ſtatim ſono territum,uel in frutice,uel in editiore ſil-
uæ fronde conſidet,& à ueſtigatore præparato uaſe recon
ditur.Sin autem ſedem habet arboris cauæ, & aut extat
ramus, quem obtinent, aut ſunt in ipſius arboris trunco,
tunc,ſi mediocritas patitur, acutiſſima ſerra, quò celerius
id fiat, præciditur primùm ſuperior pars, quæ ab apibus
uacat: deinde inferior quatenus uidetur inhabitari. tum
reciſus utraque parte mundo ueſtimento contegitur, quo-
niã hoc quoque plurimum refert, ac ſi quibus rimis hiat,
illinitur,& ad locum perfertur:relictíſque paruis(ut iam
dixi)foraminibus , more cæterarum aluorum collocatur.

Sed indagatorem conuenit matutina tẽpora ueſtigandi eligere, ut ſpatiũ diei habeat, quò exploret commeatus apium: ſæpe enim, ſi ſerius cœpit eas denotare, etiã cum in propinquo ſunt, iuſtis operũ peractis ſe recipiunt, nec remeant ad aquam: quò euenit ut ueſtigator ignoret, quàm longè fonte diſtet examen. Sunt qui per initia ueris apiaſtrũ, atque (ut ille uates ait) trita meliphilla, & cærinthæ ignobile gramen, aliáſque colligant ſimiles herbas, quibus id genus animaliũ delectatur, & ita aluos perfricent, ut odor & ſuccus uaſi inhæreat: quæ deinde mundata exiguo melle reſpergant, & per nemora nõ longè à fontibus diſponant, eáque
315 *cum repleta ſunt examinibus, domum referãt. ſed hoc niſi locis, quibus abundant apes, facere non expedit. nam ſæpe inania uaſa nacti, qui fortè prætereunt, ſecũ auferunt. neque tamen eſt tanti uacua perdere complura, ut uno, uel altero potiare pleno. at in maiore copia etiam ſi multa intercipiuntur, plus eſt quod in repertis apibus acquiritur. Atque hæc eſt ratio capiendi ſilueſtria examina.*

Quemadmodum uernacula examina obſeruantur, & in aluos condantur. CAP. IX.

Deinceps talis altera eſt uernacula retinendi. ſemper quidem cuſtos ſedulè circumire debet aluearia: neque enim ullum tempus eſt, quo non curam deſiderẽt, ſed eam poſtulant diligentiorem, cum uernant & exundant nouis fœtibus, qui niſi curatoris obſidio protinus excepti ſunt, diffugiunt: quippe talis eſt apium natura, ut pariter quæque plebs generetur cum regibus, qui ubi euolandi uires adepti ſunt, conſortia dedignantur uetuſtiorum, multóque magis imperia: quippe cum rationabili generi mortalium, tum magis egentibus cõſilij mutis animalibus nulla ſit regni ſocietas. Itaque noui duces procedunt, cum ſua iuuen-

tute,quæ uno aut altero die in ipſo domicilij ueſtibulo glo
merata conſiſtens, egreſſu ſuo propriæ deſiderium ſedis o-
ſtendit: eáque uelut patria contenta eſt, ſi à procuratore
protinus aſſignetur . ſin autem defuit cuſtos, uelut iniuria
repulſa peregrinam regionem petit. quod ne fiat,boni cu-
ratoris eſt uernis temporibus obſeruare alueos in octauam
fere diei horam, poſtquam non temere ſe noua proripiunt
agmina,eorúmque egreſſus regreſſúſque ut diligentius cu-
ſtodiat. nam quædã ſolent, cum ſubito euaſerunt, ſine cun
ctatione ſe proripere. Poterit exploratam fugam præſciſce-
re ueſpertinis temporibus aurem ſingulis alueis admouen
do.ſiquidem fere ante triduum, quàm eruptionem factu- 326
ræ ſint, uelut militaria ſigna mouentiũ tumultus, ac mur
mur exoritur:ex quo,ut uerissime dicit Virgilius,

Corda licet uulgi præſciſcere,nanque morantes
Martius illæ æris rauci canor increpat,& uox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Itaque maxime obſeruari debet, quæ iſtud faciunt, ut ſiue
ad pugnam eruperint(nam inter ſe tanquam ciuilibus bel
lis,& cum alteris, quaſi cum exteris gentibus præliantur)
ſiue fugæ cauſa ſe proripuerint,præſto ſit ad utrunque ca-
ſum paratus cuſtos. Pugna quidem uel unius inter ſe diſ-
ſidentis,uel duorum examinum diſcordantium facile com
peſcitur:nam ut idem ait,

Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcit.

aut mulſo, paſſóue, aut alio quouis liquore ſimili reſperſo
uidelicet familiari dulcedine ſæuientium iras mitigante.
nam eadem mire etiam diſſidentes reges conciliant. ſunt
enim ſæpe plures unius populi duces,& quaſi procerum
ſeditione plebs in partes diducitur : quod frequenter fieri
prohibendum eſt , quoniã inteſtino bello totæ gentes con-

ſumuntur. Itaque ſi conſtat principibus gratia, manet pax incruenta. ſin autem ſæpius aciem dimicanteis notaueris, duces ſeditionum interficere curabis: dimicantiũ uerò prælia prædictis remedijs ſedantur. ac deinde cum agmen glomeratum in proximo frondentis arbuſculæ ramo conſederit: animaduertito, an totum examen in ſpeciem unius uuæ dependeat: ídque ſignum erit aut unum regem ineſſe, aut certè plures bona fide reconciliatos, quos ſic patieris, dum in ſuum reuolent domicilium: ſin autem duobus, aut etiam cõpluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos
327 *eſſe: atque in ijs partibus, quibus maximè uideris apes glomerari, requirere duces debebis. itaque ſucco prædictarum herbarum, id eſt, meliſſophylli, uel apiaſtri manu illita, ne ad tactum diffugiant, leuiter inſeres digitos, & diductas apes ſcrutaberis, donec auctorem pugnæ, quem elidere debes, reperias.*

Quæ ſit forma regis apum. CAP. X.

Sunt autem ij reges maiores paulò, & oblongi magis quàm cæteræ apes, rectioribus cruribus, ſed minus amplis pinnis, pulchri coloris, & nitidi, leuéſque, ac ſine pilo, ſine ſpiculo, niſi quis fortè pleniorem quaſi capillum, quem in uentre gerunt, aculeum putet, quo & ipſo tamen ad nocendum non utuntur. quidam etiam infuſci, atque hirſuti reperiuntur, quorum pro habitu, damnabis ingenium.

Nanque duæ regum facies, duo corpora gentis,
Alter erit maculis auro ſquallentibus ardens,
Et rutilis clarus ſquamis inſignis, & ore.

Atque hic maximè probatur, qui eſt melior: nam deterior ſordido ſputo ſimilis tam fœdus eſt, quàm puluere ab alto

Cũ uenit, & ſicco terrã ſpuit ore uiator. Et, ut idem ait,

Deſidia,latámque trahens inglorius aluum.
Omnes igitur duces notæ deterioris
Dede neci,melior uacua ſine regnet in aula.

Qui tamen & ipſæ ſpoliãdus eſt alis,ubi ſæpius cum examine ſuo conatur eruptione facta profugere. nam uelut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis,qui fugæ deſtitutus præſidio,finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem ſuæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apiũ paucitas emendetur. CAP. XI.

*Sed nonnunquam necandus eſt,cum uetus alueare nu-
mero apũ deſtituitur, atque infrequentia eius aliquo exa- 328
mine replenda eſt. Itaque cum primo uere in eo uaſe nata eſt pullities,nouus rex eliditur,ut multitudo ſine diſcordia cum parentibus ſuis conuerſetur. quòd ſi nullam progeniẽ tulerint faui,duas,uel tres alueorum plebes in unum contribuere licebit,ſed prius reſperſas dulci liquore: tum demum includere, & poſito cibo dum conuerſari conſueſcant,exiguis ſpiramentis relictis triduo ferè clauſas habere.Sunt qui ſeniorem potius regem ſubmoueant, quod eſt contrarium: quippe turba uetuſtior,ſi elidatur uelut quidam ſenatus iunioribus pareat neceſſe eſt, & ſiquæ ſint imperia ualidiorũ contumaciter ſpernentes,pœnis,ac mortibus afficiuntur.illud tamen incommodũ iuniori examini ſolet accidere, cum antiquarum apiũ relictus à nobis rex ſenectute deficit, quòd tanquã domino mortuo familia nimia licentia diſcordat:cui facilè occurritur. nam ex ijs alueis,quæ plures habent principes,dux unus eligitur: iſque tranſlatus ad eas,quæ ſine imperio ſunt, rector conſtituitur.Poteſt autem minore moleſtia in ijs domicilijs,quæ aliqua peſte uexantur, paucitas apium emendari. Nam ubi*

*cognita eſt clades infrequentis aluei, quos habeat fauos o-
portet conſyderare: tum deinde ceræ, quæ ſemina pullorũ
continet, partem recidere, in qua regij generis proles ani-
matur. eſt autem facilis conſpectu, quoniam fere in ipſo fi-
ne cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, &
laxioris fiſtulæ, quàm ſint reliqua foramina, quibus popu-
laris notæ pulli detinentur. Celſus quidem affirmat in ex-
tremis fauis tranſuerſas fiſtulas eſſe, quæ contineant regi-
os pullos. Higinius quoque auctoritatem Græcorũ ſequens
negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, ſed in cir
cuitu fauorum paulo maiora, quàm ſint plebeij ſeminis in-*
329 *ueniri recta foramina repleta quaſi ſorde rubri coloris, ex
qua protinus alatus rex figuretur.*

De condendo examine, & eius fuga inhibenda. CAP. XII.

Eſt & illa uernaculi examinis cura, ſi forte prædicto tempore facta eruptione patriam faſtidiens ſedem longiorem, fuga denuntiauit. Id autem ſignificat, cum ſic apis euadit ueſtibulũ, ut nulla intro reuolet, ſed ſe confeſtim leuet ſublimius. Crepitaculis æreis, aut teſtarum plerunque uulgo iacentium ſonitu terreatur fugiens iuuentus: eáque, quæ uel pauida, cum repetierit aluum maternam, & in eius aditu glomerata pepẽderit, uel ſtatim ſe ad proximam frondem contulerit, protinus cuſtos nouum loculamentum in hoc præparatum perliniat intrinſecus prædictis herbis: deinde guttis mellis reſperſum admoueat: tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat: atque, uti debet, adhibita cætera cura, diligenter compoſitum, & illitum uas interim patiatur in eodem loco eſſe, dum aduesperaſcat. primo deinde crepuſculo tranferat, & reponat in ordinem reliquorum alueorum. Oportet autem etiam

uacua domicilia collocata in apiarijs habere: nam ſunt nõnulla examina, quæ cum proceſſerint, ſtatim ſedem ſibi quærant in proximo, eãdémque occupent, quam uacuam reppererint. Hæc fere acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo. CAP. XIII.

Sequitur ut morbo, uel peſtilentia laborantibus remedia deſiderentur. Peſtilentiæ rara in apibus pernicies, nec tamẽ aliud, quàm quod in cætero pecore præcepimus, quid fieri poſſit reperio, niſi ut longius aluei transferantur. 330
Morborum autem facilius in his & cauſæ inſpiciuntur, & inueniuntur medicinæ. Maximus autem annuus earum labor eſt initio ueris, quo tithymalli floret frutex, & quo ſameram ulmi promunt. nanque ſicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auide ueſcuntur poſt hybernam famem, nil alioquin citra ſatietatem, tali nocente cibo: quo cum ſe affatim repleuerint, profluuio alui, niſi celeriter ſuccurritur, intereunt. nam & tithymallus maiorum quoque animalium uentrem ſoluit, & proprie ulmus apium. eáque cauſa eſt, cur in regionibus Italiæ, quæ ſunt eius generis arboribus conſitæ, raro frequentes durent apes. Itaque ueris principio ſi medicatos cibos præbeas, iiſdem remedijs & prouideri poteſt, ne tali peſte uexentur, & cum iam laborãt, ſanari. nam illud quod Higinius maiores ſecutus autores prodidit, ipſe non expertus aſſeuerare non audeo: uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apũ corpora, quæ cum eiuſmodi peſtis inceſſit, ſub fauis aceruatim enectæ reperiuntur, ſicco loco per hiemem repoſita circa æquinoctium uernum, cum clementia diei ſuaſerit, poſt horam tertiam in ſolem proferre, ficulneóque cinere obruere. quo facto, affirmat intra duas horas cum

*uiuido halitu caloris animatæ ſunt, reſumpto ſpiritu in
præparatum uas, ſi obijciatur, irrepere.* Nos *magis ne in-
tereāt, quæ deinceps dicturi ſumus, ægris examinibus ex-
hibēda cenſemus: nā uel grana mali punici tunſa, & uino
amineo conſperſa, uel uuæ paſſæ cū rore ſyriaco pari men
ſura pinſitæ, & auſtero uino inſuccatæ dari debent: uel
ſi per ſe iſta fruſtrata ſunt, omnia eadem æquis pōderibus
in unum leuigata, & fictili uaſe cū amineo uino inferue-
facta, mox etiā refrigerata ligneis canalibus apponi.* Non-
nulli rorem marinum aqua mulſa decoctum, cū gelauerit,
331 *imbricibus infuſum præbent libandum. quidam bubu-
lā, uel hominis urinam (ſicut* Higinius *affirmat) alueis ap-
ponunt.* Necnon *etiam ille morbus maximè eſt conſpicuus,
qui horridas, contractáſque carpit, cū frequenter aliæ mor
tuarū corpora domicilijs ſuis efferunt, aliæ intra tecta ut
in publico luctu, mœſto ſilentio torpent. id cū accidit, arun
dineis infuſi canalibus offerūtur cibi, maximè decocti mel-
lis, & cum galla, uel arida roſa detriti. galbanum etiā, ut
eius odore medicētur, incendi conuenit, paſſóque, & defru-
to uetere feſſas ſuſtinere.* Optimè *tamen facit amelli radix,
cuius eſt frutex luteus, purpureus flos: ea cum uetere ami-
neo uino decocta exprimitur, & ita liquatus eius ſuccus
datur.* Higinius *quidem in eo libro, quem de apibus ſcri-
pſit,* Ariſtomachus, *inquit, hoc modo ſuccurrendū laboran
tibus exiſtimat. primùm, ut omnes uitioſi faui tollantur, &
cibus ex integro recēs ponatur: deinde ut fumigentur.* Pro-
*deſſe etiā putat apibus uetuſtate corruptis examen nouum
cōtribuere, quamuis periculum ſit, ne ſeditione conſumen-
tur, uerūtamen adiecta multitudine lætaturas. ſed ut cōcor-
des maneant, earum apiū, quæ ex alio domicilio tranſfe-
runtur, quaſi peregrinæ plebis ſubmoueri reges debere. nec*

tamen dubium, quin frequentiſſimorum examinum faui, qui iam maturos habent pullos, tranſferri, & ſubijci paucioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmentur. ſed & id cum fiet, animaduertendũ, ut eos fauos ſubijciamus, quorum pulli iam ſedes ſuas adaperiunt, & uelut opercula foraminum obductas ceras erodunt exerentes capita. nam ſi fauos immaturo fœtu trãſtulerimus, emoriẽtur pulli, cum foueri deſierint. ſæpe etiam uitio, quòd Græci φαρίδαιναν uocant, intereunt. Siquidem cum ſit hæc apium conſuetudo, ut prius tantum cerarum confingant, quantum putant explere ſe poſſe: nonnunquam 332
euenit, ut conſummatis operibus cereis, ut examen conquirendi mellis cauſa lõgius euagatum ſubitis imbribus, aut turbinibus in ſiluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum eſt, reliqua paucitas fauis complendis non ſufficiat: tunc quæ uacuæ cerarum partes computreſcant, & uitijs paulatim ſerpentibus corrupto melle ipſæ quoque apes intereant. Id ne fiat duo populi coniungi debent, qui poſſint adhuc integras ceras explere: uel ſi non eſt facultas alterius examinis, ipſos fauos antè quàm putreſcant, uacuis partibus acutiſſimo ferro liberare: nam hoc quoque refert, ne admodum hebes ferramentum (quia non facilè penetret) uehemẽtius impreſſum fauos ſedibus ſuis commoueat. quod ſi factum eſt, apes domicilium derelinquunt. Eſt & illa cauſa interitus, quòd interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs, quàm fœtibus ſtudent. itaque nonnulli, quibus eſt minor harum rerũ ſcientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitiũ apibus imminere, quoniã & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis iuuentutis ſupplemẽtis frequẽtatæ nouiſſimæ reliquæ inter-

eunt. itaque ſi tale uer inceſſit, ut & prata, & arua floribus abũdent, utiliſſimum eſt tertio quoque die alueorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non poſſint apes exire, ut ab opere mellifico euocatæ, quoniam ſe non ſperent poſſe ceras omnes liquoribus ſtipare, fœtibus expleant. Atque hæc fere ſunt examinum uitio laborantium remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earũ curator facere debeat. CAP. XIIII.

Deinceps illa totius anni cura, ut idẽ Higinius commo
333 *diſſime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod menſe Martio circa* VIII *Calendas Aprilis in octaua parte Arietis conficitur, ad exortum Vergiliarum dies uerni temporis habentur duodequinquaginta: per hos primum ait apes curandas eſſe adapertis alueis, ut omnia purgamenta, quæ ſunt hyberno tempore congeſta, eximantur, & ut araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenſo bubulo fimo. hic enim quaſi quadam cognatione generis maxime eſt apibus aptus. Vermiculi quoque qui tineæ uocantur, & item papiliones enecandi ſunt: quæ peſtes plerunque fauis adhærentes decidunt, ſi fimo medullam bubulam miſceas, & his incenſis nidorem admoueas. Hac cura per id tempus, quod diximus, examina firmabuntur, eáque fortius operibus inſeruient. Verum maxime cuſtodiendum eſt curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, uti pridie caſtus ſit ab rebus uenereis, néue temulentus, nec niſi lotus ad eas accedat, abſtineátque fere ab omnibus redolentibus eſculentis, ut ſunt ſalſamenta, & eorum omnia eliquamina: itémque fœtentibus acrimonijs allij, uel cæparum, cæterarúmque rerum ſimilium. Duodequinquageſimo die ab æquinoctio uerno, cum ſit Vergilia-*

rũ exortus circa V Idus Maias *incipiũt examina uiribus*
& numero augeri. Sed *& iiſdẽ diebus intereunt quæ pau*
cas, & ægras apes habẽt. eodémque tempore progeneran-
tur in extremis partibus fauorũ amplioris magnitudinis
fœtus, quàm ſint cæterarũ apũ, eóſque nõnulli putant eſſe
reges. uerùm quidam Græcorũ *auctores* οἴστρους *appellant,*
ab eo, quòd exagitent, neque patiantur examina conquie-
ſcere. itaque præcipiunt eos necari. Ab *exortu* Vergiliarum
ad ſolſtitium, quod fit ultimo menſe Iunio *circa octauam*
partem Cãcri, *fere examinant alui: quo tẽpore uehemen-*
tius cuſtodiri debent, ne nouæ ſoboles diffugiãt. Túncque 334
peracto ſolſtitio, uſque ad ortum Caniculæ, *qui ferè dies*
triginta ſunt, pariter frumenta, & faui demetuntur. Sed
iĩ quemadmodum tolli debeant, mox deinde, cum de con-
fectura mellis præcipiemus. Cæterum hoc eodem tempore
progenerari poſſe apes iuuenco perempto, Democritus, *&*
Mago, *nec minus* Virgilius *prodiderũt.* Mago *quidem uen-*
tribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quam *rationem*
diligentius proſequi ſuperuacuum puto, conſentiens Celſo,
qui prudentiſſime ait, non tanto interitu pecus iſtud admit
ti, ut ſic requirendum ſit. Verùm *hoc tempore, & uſque in*
autumni æquinoctium decimo quoque die alui aperiendæ
ſunt, & fumigandæ. quod cum ſit moleſtum examini-
bus, ſaluberrimum tamen eſſe conuenit. Suffitas *deinde,*
& æſtuantes apes refrigerare oportet, conſperſis uacuis
partibus aluorum, & quamrecentiſſimi rigoris aqua in-
fuſa: deinde ſiquid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel
etiam cuiuſ libet uaſtæ alitis, quæ rigorem habent, emun-
dari. Præterea *ut tineæ, ſi apparuerint, euerrantur, papi-*
liones enecentur, qui plerunque inter aluos morantes a-
pibus exitio ſunt. nam & ceras erodunt, & ſtercore ſuo

uermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Itaque quo tempore maluæ florent, cum eſt eadem maxima multitudo, ſi uas æneum ſimile miliario ueſpere ponatur inter aluos, & in fundũ eius lumen aliquod demittatur, undique papiliones concurrunt: dúmque circa flammulam uolitant, aduruntur, quòd nec facile ex anguſto ſurſum euolare, nec rurſus longius ab igne poſſunt recedere, cum lateribus æneis circunueniantur: ideóque propinquo ardore conſumuntur. A' Canicula ferè poſt diem quinquageſimum Arcturus oritur, cum irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræq́;, apes mella conficiunt: ídque optimæ notæ
335 *eniteſcit autumni æquinoctio, quod eſt ante Calend. Octobris, cum octouam partem Libræ ſol attigit. Sed inter Caniculæ, & Arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur uiolentia crabronum, qui ante aluearia plerunque obſidiãtur prodeuntibus. Poſt Arcturi exortum circa æquinoctium Libræ (ſicut dixi) fauorum ſecunda eſt exemptio. Ab æquinoctio deinde quod cõficitur circa VIII Calend. Octobris ad Vergiliarum occaſum diebus XI, & floribus tamaricis, & ſilueſtribus frutetis apes collecta mella cibarijs hiemis reponunt, quibus nihil eſt omnino detrahendum, ne ſæpius iniuria contriſtatæ, uelut deſperatione rerum profugiant. Ab occaſu Vergiliarum ad brumam, quæ ferè conficitur circa VIII Calẽd. Ianuarij, in octaua parte Capricorni iam recondito melle utuntur examina, eóque uſque ad Arcturi exortum ſuſtinẽtur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet ſolſtitia, & æquinoctia non octauis, ſed primis partibus ſignorum confici. Verum in hac ruris diſciplina ſequor nunc Eudoxi, & Metonis, antiquorúmque faſtus aſtrologorum, qui ſunt aptati publicis ſacrificijs: quia & notior eſt iſta uetus agricolis concepta o-*

pinio. Nec tamen Hipparchi ſubtilitas pinguioribus, ut aiunt, ruſticorũ literis neceſſaria eſt. Ergo Vergiliarum occaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi eſt, diligentiúſque curare, quoniam per tempora hiemis non expedit mouere, aut patefacere uaſa. Quam ob cauſam dum adhuc autumni reliquiæ ſunt apriciſſimo die purgatis domicilijs opercula intus uſque ad fauos admouenda ſunt, omni uacua parte ſedis excluſa, quo facilius anguſtiæ cauearum per hiemem concaleſcant. idque ſemper faciendum eſt etiam in ijs aluis, quæ paucitate plebis infrequentes ſunt. Quicquid deinde rimarum eſt, aut foraminum, luto, & fimo bubulo miſtis illine- 336
mus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta uaſa, nihilo minus congeſtu culmorum, & frondium ſupertegemus, quantúmque res patietur à frigore, & tempeſtatibus muniemus. Quidam exemptis interraneis occiſas aues intus includunt, quæ tempore hiberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commodè paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earum relinquunt. Sin autem faui ſufficient, permanent illibatæ. nec quamuis amantiſſimas munditiarum offendunt odore ſuo. melius tamen eſſe nos exiſtimamus tempore hiberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis uel contuſam, & aqua madefactam ficum aridam, uel defrutum, aut paſſum præbere. quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut inſiſtentes apes quaſi per ſyphonem ſuccum euocent. Vuas etiam paſſas, cum infregerimus, paulùm aqua reſperſis probè dabimus. atque his cibarijs non ſolum hieme, ſed etiam quibus temporibus (ut iam ſuprà dixi) tithymallus, atque etiam ulmi florebunt,

ſuſtinendæ ſunt. Poſt confectam brumam diebus ferè qua-
draginta quicquid eſt repoſiti mellis (niſi liberalius à cu-
ratore relictum ſit) conſumunt, & ſæpe etiã uacuatis ceris
uſque in ortum Arcturi, qui eſt ab Idib. Februarijs, ieiunæ
fauis accubãtes torpẽt more ſerpentum, & quiete ſua ſpi-
ritum conſeruant, quem tamen ne amittant, ſi longior fa-
mes inceſſerit, optimum eſt per aditum ueſtibuli ſyphoni-
bus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam tempo-
rum ſuſtinere, dum Arcturi ortus, & hirundinis aduẽtus
commodiores polliceantur futuras tempeſtates. Itaque, poſt
hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audent
in paſcua. Nã ab æquinoctio uerno ſine cunctatione, iam
337 paſſim uagantur, & idoneos ad fœtum decerpunt flores,
atque intra tecta comportant. Hæc obſeruanda per anni
tempora diligentiſſime Higinius præcipit. Cæterũ illa Cel
ſus adijcit, paucis locis eam felicitatem ſuppetere, ut api-
bus alia pabula hyberna, atque alia præbeantur æſtiua.
Itaque quibus locis poſt ueris tempora flores idonei defi-
ciunt, negat oportere immota examina relinqui, ſed uernis
paſtionibus abſumptis, in ea loca tranſferri, quæ ſerotinis
floribus thymi, & origani, thymbræque benignius apes
alere poſſunt. quod fieri ait & Achaiæ regionibus, ubi
tranſferuntur in Atticas paſtiones, & Eubœa, & rurſus
inſulis Cycladibus, cum ex alijs trãſferuntur Scyrum, nec
minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam
conferuntur. Idémque ait ex floribus ceras fieri, ex matuti-
no rore mella, quæ tanto meliorẽ qualitatem capiũt, quan
to iucundiore ſit materia cera confecta. Sed ante tranſla-
tionem diligenter alueos inſpicere præcipit, ueteréſque, &
tineoſos, & labantes fauos eximere: nec niſi paucos, &
optimos reſeruare, & ſimul etiam ex meliore flore quam-

*plurimi fiant: eáque uaſa,quæ quis tranſferre uelit, non
niſi noctibus & ſine concuſſione portare.*

De *melle conficiendo* , & *quando caſtrari debent
alui.* CAP. XV.

Mox *uere trãſacto ſequitur,ut dixi, mellis uindemia,
propter quam totius anni labor exercetur.* Eius *maturitas
intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli,
ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſimilimum
apis.&,ut ait* Virgilius,*ignauum fucos pecus,& ſine indu
ſtria fauis aſſidens.* Nam *neque alimenta congerit, & ab
aliȷs inuecta conſumit.* Veruntamen *ad procreationem ſo-
bolis conferre aliquid hi fuci uidentur inſidentes ſemini-* 338
bus,quibus apes figurantur. Itaque *ad fouendam & edu
candam nouam prolem familiarius admittuntur.* Excluſis
*deinde pullis,extra tecta proturbãtur,&,ut idẽ ait,à præ-
ſepibus arcent.* Hos *quidam præcipiunt in totum extermi-
nari oportere, quod ego* Magoni *conſentiens faciendũ non
cenſeo, uerũ ſæuitiæ modum adhibendũ. nam nec ad oc-
cidionem gens interimenda eſt , ne apes inertia laborent,
quæ cum fuci aliquam partem cibariorũ abſumunt, ſar-
ciendo dãna fiunt agiliores: nec rurſus multitudinem præ-
donum coaleſcere patiendum eſt,ne uniuerſas opes alienas
diripiant.*Ergo *cum rixam fucorũ,& apium ſæpius com-
mitti uideris, adapertas aluos inſpicies,ut ſiue ſemipleni fa
ui ſint, differantur: ſiue iam liquore completi,& ſuperpo
ſitis ceris tanquam operculis obliti,demetantur.*Dies *uerò ca
ſtrandi ferè matutinus occupandus eſt. neque enim conue-
nit æſtu medio exaſperatas apes laceſſiri. duobus ferra-
mentis ad hunc uſum opus eſt ſeſquipedali,uel paulò am
pliore menſura factis. quorum alterum ſit culter oblõgus
ex utraque parte acie lata, uno capite aduncũ habẽs ſcal-*

*prum: alterum prima frõte planum, & acutiſſimum, quo
melius hoc faui ſuccidantur, illo eradantur: & quicquid
ſordidum deciderit, attrahatur. Sed ubi à poſteriore parte
nullũ ueſtibulum patefactum habuerit alueare, fumum ad-
mouebimus factum galbano, uel arido fimo. Ea porro uaſe
fictili prunis immiſta conduntur: ídque uas anſatum ſimi-
le anguſtæ ollæ figuratur, ita ut altera pars ſit acutior, per
quam modico foramine fumus emanet: altera latior, & ore
patulo, per quam poſſit afflari. Talis olla, cum eſt alueari
obiecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ cõ-
feſtim nidoris impatiẽtes in priorem partem domicilij, &
339 interdum extra ueſtibulũ ſe conferunt, atque ubi poteſtas
facta eſt liberius inſpiciẽdi, ferè, ſi duo ſunt examina, duo
genera quoque fauorũ inueniuntur. Nam etiam in concor-
dia ſuum quæque plebs morem figurandi ceras, fingendí-
que obſeruat. Sed omnes faui ſemper cauearũ tectis, & pau
lulum lateribus adhærẽtes, dependẽt, ita ne ſolum contin
gant: quoniã id præbet examinibus iter. Cæterũ figura ce
rarum talis eſt, qualis & habitus domicilij. nã & quadra-
ta & rotunda ſpatia, nec minus longa ſuam ſpeciem uelut
formæ quædã fauis præbent. Ideóque non ſemper eiuſdem
figuræ reperiũtur faui. ſed hi qualeſcunque ſint, non om-
nes eximantur. Nã priore meſſe, dũ adhuc rura paſtioni-
bus abundãt, quinta pars fauorũ: poſteriore, cum iam me-
tuitur hiems, tertia relinquẽda eſt. Atque hic tamen modus
non eſt in omnibus regionibus certus: quoniã pro multitu
dine florum, & ubertate pabuli apibus conſulendum eſt.
At ſi ceræ dependẽtes in lõgitudinẽ decurrunt, eo ferra-
mento, quod eſt ſimile cultro, inſecãdi ſunt faui: deinde ſub-
iectis duobus brachijs excipiẽdi, atque ita promendi. Sin au
tem tranſuerſi tectis cauearũ inhærent, tunc ſcalprato fer*

*ramento eſt opus, ut aduerſa fronte impreſſi deſecentur.
Eximi autē debent ueteres uel uitioſi, & relinqui maxi-
me integri, ac melle pleni, & ſiqui tandē pullos continent,
ut examini progenerando reſeruentur. Omnis deinde co-
pia fauorū conferenda eſt in eum locum, in quo mel confi-
cere uoles. linendáque ſunt diligenter foramina parietum
& feneſtrarum, nequid ſit apibus peruium, quæ uelut a-
miſſas opes ſuas pertinaciter ueſtigant, & perſecutæ con-
ſumunt. Itaque ex iiſdem rebus fumus etiam in aditu loci
faciēdus eſt, qui propulſet intrare tentantes. Caſtratæ de-
inde alui ſiquæ tranſuerſos fauos in aditu habebunt, con
uertendæ erunt, ut alterna uice poſteriores partes ueſti-
bula fiant. Sic enim proxime cum caſtrabuntur ueteres po* 340
*tius faui, quàm noui eximentur, ceræque nouabūtur, quæ
tanto deteriores ſunt, quanto uetuſtiores. Quòd ſi fortè al
uearia circunſtructa, & immobilia fuerint, curæ erit no-
bis, ut modo à poſteriore, modo à priore parte caſtrentur:
ídque fieri ante diei quintam horam debebit: deinde repe-
ti uel poſt nonam, uel poſtero mane. Sed quotcunque faui
ſunt demeſſi eodem die, dum tepent mella conficere con-
uenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contex-
tus ſaccus inuerſæ metæ ſimilis, qualis eſt, quo uinum li-
quatur, obſcuro loco ſuſpenditur: in eum deinde carptim
congeruntur faui. Sed adhibenda cura eſt, ut ſeparentur
eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras ſor-
des. nam ſunt mali ſaporis, & ſucco ſuo mella corrūpunt.
Deinde ubi liquatum mel in ſubiectum alueum defluxit,
transfertur in uaſa fictilia, quæ paucis diebus aperta ſint,
dū muſteus fructus deferueſcatiſque ſæpius ligula purgan
dus eſt. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in ſacco re-
manſerunt, retractata exprimuntur: atque id ſecundæ no-*

tæ mel defluit, & ab diligentioribus ſeorſum reponitur, ne quod eſt optimi ſaporis hoc adhibito,fiat deterius.

De cera facienda. CAP. XVI.

Ceræ fructus,quamuis æris exigui,non tamen omittendus eſt,cum ſit eius uſus ad multa neceſſarius. Expreſſæ fauorum reliquiæ,poſteaquam diligenter aqua dulci perlutæ ſunt,in uas æneum coniÿciuntur : adiecta deinde aqua liquantur ignibus,quod ubi factum eſt,cera per ſtramenta,uel iuncos defuſa colatur:atque iterum ſimiliter de integro coquitur, & in quas quiſque uoluit formas, aqua prius adiecta,defunditur:eámque concretam facile eſt eximere:quoniam qui ſubeſt humor non patitur formis inhæ-
341 *rere. Sed iam conſummata diſputatione de uillaticis pecudibus, atque paſtionibus, quæ reliqua nobis ruſticarũ rerum pars ſupereſt,de cultu hortorum,Publi Siluine,deinceps ita,ut & tibi,& Gallioni noſtro complacuerat,in carmen conferemus.*

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM X. DE CVLTV HORTORVM PRAEFATIO.

F OENORIS *tui Siluine,quod ſtipulanti ſpoponderam tibi,reliquam penſiunculam percipe. nam ſuperioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc perſoluo,reddideram. Supereſt ergo cultus hortorum inſigniter neglectus quondam ueteribus a-*

gricolis,nunc uel celeberrimus. ſiquidē cum parcior apud
priſcos eſſet frugalitas,largior tamen pauperibus fuit uſus
epularum,lactis copia, ferináque ac domeſticarum pecu-
dum carne,uelut aqua,frumentóque ſummis, atque humi-
limis uictum tolerantibus.Mox cum ſequens,& præcipue
noſtra ætas dapibus libidinoſis pretia conſtituerit, cœnæ-
que non naturalibus deſiderijs , ſed cenſibus æſtimentur,
plebeia paupertas ſummota à pretioſioribus cibis ad uul-
gares compellitur. Quare cultus hortorū,quoniam & fru-
ctus magis in uſu eſt,diligentius nobis,quàm tradiderunt
maiores,præcipiendus eſt: íſque ſicut inſtitueram proſa o-
ratione prioribus ſubnecteretur exordijs, niſi propoſitum
meum expugnaſſet frequens poſtulatio tua, quæ peruicit,
ut poeticis numeris explerem Georgici carminis omiſſas 342
partes,quas tamen & ipſe Virgilius ſignificauerat,poſte-
ris poſt ſe memorāda relinquere. neque enim aliter iſtud
nobis fuerat audendum, quàm ex uoluntate uatis maxi-
me uenerandi: cuius quaſi numine inſtigante (pigrè ſine
dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non ſine
ſpe proſperi ſucceſſus) aggreſſi ſumus tenuem admodum,
& penè uiduatam corpore materiam,quæ tam exilis eſt,ut
in conſummatione quidem totius operis annumerari ue-
lut particula poſſit laboris noſtri , per ſe uerò & quaſi
ſuis finibus terminata nullo modo ſpecioſe confici.nam et-
ſi multa ſunt eius quaſi membra,de quibus aliquid poſſu
mus effari,tamen eadem tam exigua ſunt,ut (quod aiunt
Græci) ex incomprehenſibili paruitate arenæ funis effici
nō poſſit. Quare quicquid eſt iſtud,quod elucubrauimus,
propriam ſibi laudem non uendicat, ut boni conſulat, ſi
non ſit dedecori prius editis à me ſcriptorum monimen-
tis.ſed iam præfari deſinamus.

DE CVLTV HORTORVM

LIBER X.

Ortorum quoque te cultus Siluine docebo,
H *Atque ea, quæ quondã ſpatijs excluſus iniquis,*
Cum caneret lætas ſegetes, & munera Bacchi,
Et te magna Pales, necnon cæleſtia mella,
Virgilius nobis poſt ſe memoranda reliquit.
Principio ſedem numeroſo præbeat horto
Pinguis ager, putres glebas, reſolutáque terga
Qui gerit, & foſſus graciles imitatur arenas.
Atque habilis natura ſoli, quæ gramine læto
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.
345 *Nam neque ſicca placet, nec quæ ſtagnata palude*
Perpetitur querulæ ſemper conuitia ranæ.
Tum quæ ſponte ſua frondoſas educat ulmos,
Palmitibúſque feris lætatur, & aſpera ſiluis
Achrados, aut pruni lapidoſis obruta pomis
Gaudet, & iniuſſi conſternitur ubere mali:
Sed negat helleboros, & noxia galbana ſucco,
Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
Quanuis ſemihominis ueſano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœſtámque cicutam,
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æquè,
Terga rubi, ſpiníſque ferat paliuron acutis.
Vicini quoque ſint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis,
Aut fons illacrymet putei non ſede profunda,
Ne grauis hauſturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus, uel parietibus, uel ſepibus hirtis
Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi.

Neu tibi Dedaleæ quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea, nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur: ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ityphalli
Terribilis membri, medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & temporaque quæque ſerendis
Seminibus, quæ cura ſatis, quo ſydere primum
Naſcantur flores, Peſtique roſaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena ſtirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos,
Pierides tenui deducite carmine Muſæ.
Oceani ſitiens cum iam Canis hauſerit undas,
Et paribus Titan orbem librauerit horis, 344
Cum ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordidus & muſto ſpumantes exprimet uuas,
Tum mihi ferrato uerſetur robore Palæ
Dulcis humus, ſi iam pluuijs defoſſa madebit.
At ſi cruda manet cælo durata ſereno,
Tum iuſſi ueniant decliui tramite riui,
Terra bibat fontes, & hiantia compleat ora.
Quòd ſi nec cæli, nec campi competit humor,
Ingeniúmque loci, uel Iuppiter abnegat imbrem.
Expectetur hiems, dum Bacchi Gnoſius ardor
Æquore cæruleo celetur, uertice mundi,
Solis & aduerſos metuant Atlantides ortus.
Atque ubi iam tuto necdum confiſus olympo,
Sed trepidus profugit chelas & ſpicula Phœbus
Dira Nepæ, tergóque Croti feſtinat equino,
Neſcia plebs generis, matri ne parcite falſæ.
Iſta Promet heæ genitrix fuit altera Cretæ,

Altera nos enixa parens, quo tempore ſæuus
Tellurem ponto merſit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
Túmque ſemel ſtygium regem uidere trementem
Tartara, cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere. ſed ecce
Durior, æternúſque uocat labor: eia ageſegnes
Pellite nunc ſomnos, & curui uomere dentis
Iam uirides lacerate comas, iam ſcindite amictus.
Tu grauibus raſtris cunctantia perfode terga,
** marris.* *Tu penitus * clatris eradere uiſcera matris*
Ne dubita, & ſummi frequentia cæſpite miſta
Ponere, quæ canis iaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræque obnoxia Cauri,
Alliget & ſæuus Boreas, Eurúſque reſoluat.
Poſt ubi Ryphææ torpentia frigora brumæ
Candidus aprica Zephyrus regelauerit aura,
Sydereóque polo cedet Lyra merſa profundo,
Veris & aduentum nidis cantarit hirundo,
Rudere tum pingui, ſolido uel ſtercore aſelli,
Armentiue fimo ſatures ieiunia terræ
Ipſe ferens olitor diductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat feſſo præbere nouali
Immundis, quæcunque uomit latrina, cloacis.
Denſáque iam pluuijs, duratáque ſumma pruinis
AEquora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis uiuacem cæſpitis herbam
Contundat marræ, uel fracti dente ligonis,
Putria maturi ſoluantur ut ubera campi.

Tunc quoque trita ſolo ſplendentia ſarcula ſumat,
Anguſtóſque foros aduerſo limite ducens
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro diſcrimine pectita tellus,
Depoſito ſquallore nitens ſua ſemina poſcit,
Pingit & in uarios terreſtria ſydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina calthæ,
Narciſſíque comas, & hiantis ſæua leonis
Ora feri, calathíſque urentia lilia canis,
Nec non uel niueos, uel cæruleos hyacinthos.
Tum quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
Ponatur uiola, & nimium roſa plena pudoris.
Nunc medicas panacem lacryma, ſuccóque ſalubri
Glaucea, & profugos uinctura papauera ſomnos
Spargite: quǽque uiros acuunt, armantque puellas, 346
Iam Megaris ueniant genitalia ſemina bulbi:
*Et quæ * ſicca legit Getulis obruta glebis,* *ſcilla
Et quæ frugifero ſeritur uicina Priapo,
Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
Iam breue chærophylum, & torpenti grata palato
Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliáque infractis ſpicis, & olentia latè
Vlpica, quǽque fabis habilis fabrilia miſcet
Iam Siſer, Aſſyrióque uenit quæ ſemine radix,
Sectáque præbetur madido ſociata lupino,
Vt Peluſiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio uili quoque ſalgama merce
Capparis, & triſtes inulæ, ferulǽque minaces
Plantantur: necnon ſerpentia gramina mentæ,
Et bene odorati flores ſparguntur aneti,
Rutáque Palladiæ baccæ uictura ſaporem,

Séque laceſſenti fletum factura ſinapis,
Atque oleris pulli radix, lacrymoſáque cepa
Ponitur, & lactis guſtum quæ condiat herba,
Deiectura quidem fronti data ſigna fucarum,
Vímque ſuam idcirco profitetur nomine Graio.
Tum quoque conſeritur, toto quæ plurima terræ
Orbe uirens pariter plebi, regíque ſuperbo
Frigoribus caules, & ueri cymata mittit.
Quæ pariunt ueteres cæſpoſo littore Cumæ,
Quæ Marrucini, quæ ſignia monte Lepino,
Pinguis item Capua, & Caudinis faucibus horti,
Fontibus & Stabiæ celebres, & Veſuuia rura,
Doctáque Parthenope Sebetide roſcida lympha,
347 *Quæ dulcis Pompeia palus uicina Salinis*
Herculeis, uitreóque Siler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomoſi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus, & mater Aritia porri.
Hæc ubi credidimus reſolutæ ſemina terræ,
Aſſiduo grauidam cultu, curáque fouemus
Vt redeant nobis cumulato fœnore meſſes.
Et primùm moneo largos inducere fontes,
Ne ſitis exurat concepto ſemine partum.
At cum fœta ſuos nexus adoperta reſoluit,
*aruo, *Florida cum ſoboles materno pullulat *aluo,*
Primitijs plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferróque bicorni
Pectat, & angentem ſulcis exterminet herbam.
At ſi dumoſis poſiti ſunt collibus horti,
Nec ſummo nemoris labuntur uertice riui,
Aggere præpoſito cumulatis area glebis

Emineat,ſicco ut conſueſcat puluere planta,
Nec mutata loco ſiccos exhorreat æſtus.
Mox ubi nubigenæ Phryxi,nec portitor Helles,
Signorum,& pecorum princeps caput efferet undis,
Alma ſinum tellus iam pandet,adultáque poſcens
Semina depoſitis cupiet ſe nubere plantis:
Inuigilate uiri,tacito nam tempora greſſu
Diffugiunt,nullóque ſono conuertitur annus.
Flagitat ecce ſuos genitrix mitiſſima fœtus,
Et quos enixa eſt partus iam quærit alendos,
Priuignáſque rogat proles,date nunc ſua matri
Pignora,tempus adeſt,uiridi redimite parentem
Progenie,tu cinge comam,tu digere crines.
Nunc apio uiridi criſpetur florida tellus,
Nunc capitis porro longo reſoluta capillo 348
Lætetur,mollémque ſinum ſtaphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicanijs croceæ deſcendant montibus Hyblæ,
Natáque iam ueniant hilari ſampſuca Canopo,
Et lacrymas imitata tuas Cynereia uirgo,
Sed melior ſtactis ponatur Achaica myrrha,
Et male damnati mœſto qui ſanguine ſurgunt
AEacij flores,immortaléſque amaranthi,
Et quos mille parit diues natura colores,
Diſponat plantis olitor,quos ſemine ſeuit.
Nunc ueniat quamuis oculis inimica coramble.
Iámque ſalutari properet lactuca ſapore,
Triſtia quæ releuat longi faſtidia morbi.
Altera crebra uiret,fuſco nitet altera crine,
Vtraque Cæcilij de nomine dicta Metelli.
Tertia,quæ ſpiſſo,ſed puro uertice pallet,

Hæc ſua Cappadocæ ſeruat cognomina gentis.
Et mea, quam generant Tartheſi littore Gades,
Candida uibrato diſcrimine, candida thyrſo eſt.
Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
Puniceа depexa coma, ſed lactea crure eſt.
Quot facies, totidem ſunt tempora quánque ſerendi.
Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocámque premit ferali menſe lupercus.
Túque tuis Mauors Tartheſida pange Calendis,
Túque ſuis Paphien iterum iam pange Calendis,
Dum cupit, & cupidæ quærit ſe iungere matri,
Et mater facili molliſſima ſubiacet aruo.
Ingenera, nunc ſunt genitalia tempora mundi.
349 *Nunc amor ad coitus properat, nunc ſpiritus orbis*
Bacchatur Veneri, ſtimulíſque cupidinis actus
Ipſe ſuas adamat partes, & fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum,
Ille ſuam Tethyn, hic pellicit Amphitriten:
Et iam cæruleos partus enixa marito
Vtraque nunc reſerat, pontúmque natantibus implet.
Maximus ipſe Deûm poſito iam fulmine fallax
Acriſioneos ueteres imitatur amores,
Inque ſinus matris uiolento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aſpernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus denique mundus
Ver agit: hinc hominum, pecudum, uolucrúmque cupido,
Atque amor igneſcit menti, ſæuítque medullis,
Dum ſatiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet uarias ſoboles, ſempérque frequentet
Prole noua mundum, uacuo ne torpeat æuo.

Sed quid ego infreno uolitare per æthera curſu
Paſſus equos audax ſublimi tramite raptos?
Iſta canat maiora deo, quem Delphica laurus
Impulit, & rerum cauſas, & ſacra mouentem
Orgia naturæ, ſecretáque fœdera cæli.
Extimulet uatem per Dindyma caſtra Cybelles,
Pérque Cythæronem, Nyſeáque per iuga Bacchi,
Per ſua Parnaſſi, per omiſſa ſilentia Muſis
Pierij nemoris, Bacchea uoce frementem
Delie te Pæan, & te euie euie Pæan.
Me mea Calliope cura leuiore uagantem
Iam reuocat, paruóque iubet decurrere gyro,
Et ſecum gracili connectere carmina filo,
Quæ canat inter opus muſa modulante putator
Pendulus arbuſtis, olitor uiridantibus hortis.
Quare age quod ſequitur, paruo diſcrimine ſulci
Spargantur cæcis naſturcia dira colubris,
Indomito male ſana cibo, quas educat aluos,
Et ſatureia thymi referens, thymbrǽque ſaporem,
Et tenero cucumis, fragilíque cucurbita collo.
Hiſpida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
Potanti ueniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modo purpureo ſurgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modo crine uiret, deflexáque collo
Nunc adoperta manet, nunc pinea uertice pungit,
Nunc ſimilis calatho, ſpiníſque minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
Mox ubi ſanguineis ſe floribus induit arbos
Punica, quæ rutilo miteſcit tegmine grani,
Tempus haris ſatio, famoſáque tunc coriandra
Naſcuntur, gracilíque melantia grata cumino,

Et bacca aſparagi ſpinoſa proſilit herba,
Et malache,prono ſequitur quæ uertice ſolem,
Quǽque tuas audax imitatur Nyſie uites,
Nec metuit ſentes,nam uepribus improba ſurgens
Achrados,indomitáſque bionias alligat alnos.
Nomine tum Graio,ceu littera proxima primæ,
Pangitur in cera docti mucrone magiſtri,
Sic & humo pingui ferratæ cuſpidis ictu
Deprimitur folio uiridis,pede candida,beta.
Quin & odoratis meſſis iam floribus inſtat,
Iam uer purpureum,iam uerſicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi ſua tempora gaudet.
Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,
351 Et conniuentes oculos uiolaria ſoluunt,
Oſcitat & leo,& ingenuo confuſa rubore
Virgineas adoperta genas roſa præbet honores
Cælitibus,templíſque Sabæum miſcet odorem.
Nunc uos Pegaſidum comites Acheloidas oro,
Mænaliúmque choros Dryadum,nympháſque Napeas,
Quæ colitis nemus Amphryſi,quæ Theſſala Tempe,
Quæ iuga Cyllenes,& opaci rura Lycæi,
Antráque Caſtalijs ſemper rorantia guttis,
Et quæ Sicanij flores legiſtis Haleſi,
Cum Cereris proles ueſtris intenta choreis
AEquoris AEtnæi uernantia lilia carpſit,
Raptáque,Lethæi coniux mox facta tyranni
Syderibus triſtes umbras,& tartara cælo
Præpoſuit,Ditémque Ioui,lethiúmque ſaluti,
Et nunc inferno potitur Proſerpina regno.
Vos quoque iam poſito luctu,mœſtóque timore
Huc facili greſſu teneras aduertite plantas,

Telluríſque comas ſacris aptate caniſtris.
Hîc nullæ inſidiæ nymphis, non ulla rapina,
Caſta fides nobis colitur, ſanctique penates,
Omnia plena iocis, ſecuro plena cachinno,
Plena mero, lætíſque uirent conuiuia pratis.
Nunc uer egelidum, nunc eſt molliſſimus annus,
Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
**Suadet, & arguto fugientes gramine fontes **Gaudet
Nec rigidos potare iuuat, nec ſole tepentes.
Iámque Dionæis redimitur floribus hortus.
Iam roſa miteſcit, Sarrano clarior oſtro.
Nec tam nubifugo Borea Latonia Phœbe
Purpureo radiat uultu, nec Sirius ardor
Sic micat, aut rutilus Pyrous, aut ore coruſco 352
Heſperus, Eoo remeat cum Lucifer ortu,
Nec tam ſydereo fulget Thaumantias arcu,
Quàm nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare age uel iubare exorto iam nocte ſuprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite merſat Hibero,
Sicubi odoratas prætexit amaracus umbras,
Carpite, narciſſíque comas, ſteriliſque balauſi.
Et tu, ne Corydonis opes deſpernat Alexis,
Formoſo Nais puero formoſior ipſa
Fer calathis uiolam, & nigro permiſta liguſtro
Balſama cum caſia nectens, croceóſque corymbos,
Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
Et uos agreſtes, duro qui pollice molles
Demetitis flores, cano iam uimine textum
Sirpiculum ferrugineis cumulate hyacinthis.
Iam roſa diſtendat contorti ſtamina iunci,
Preſſáque flammeola rumpatur fiſcina caltha,

Mercibus & uernis diues Portunnus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
AEre ſinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
Sed cum maturæ flauebit meſſis ariſtis,
Atque diem gemino Titan extenderit aſtro,
Hauſerit & flammis Lernæi brachia Cancri,
Allia cum cæpis, cereale papauer aneto
Iungite, dúmque uirent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis, hilaréſque recurrite in hortos.
Tum quoque proſciſſo, riguóque inſperſa nouali
Ozyma comprimite, & grauibus denſate cylindris,
Exurat ſata ne reſoluti pulueris æſtus,
353 *Paruulus aut pulex irrepens dente laceſſat,*
Neu formica rapax populari ſemina poſſit.
Nec ſolum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax, hirſutáque campe:
Sed cum iam ualido turgeſcit lurida caule
Braſſica, cúmque tument pallentia robora betæ,
Mercibus atque olitor gaudet ſecurus adultis,
Et iam maturis quærit ſupponere falcem,
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres,
Grandine dilapidans hominúmque, boúmque labores:
Sæpe etiam grauidis irrorat peſtifer undis,
Ex quibus infeſtæ Baccho, glaucíſque ſalictis
Naſcuntur uolucres, ſerpitque eruca per hortos,
Quos ſuper ingrediens exurit ſemina morſu,
Quæ capitis uiduata coma, ſpoliatáque nudo
Vertice, trunca iacent triſti conſumpta ueneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monſtra, ſalutis
Ipſa nouas artes uaria experientia rerum,

Et labor oſtendit miſeris, uſúſque magiſter
Tradidit agricolis, uentos ſedare furentes,
Et tempeſtatem Thuſcis auertere ſacris.
Hinc mala rubigo uirideis ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aſelli
Tyrrhenus fixiſſe Tages in limite ruris.
Vtque Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
Sæpe ſuas ſedes percinxit uitibus albis.
Hinc Amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
Nocturnas crucibus uolucres ſuſpendit, & altis
*Culminibus * metuit feralia carmina flere.* * uetuit
Sed ne dira nouas ſegetes animalia carpant,
Profuit interdum medicantem ſemina pingui 354
Palladia ſine fruge ſalis conſpergere amurca,
Innatáue laris nigra ſatiare fauilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubij, multóque ſedi contingere ſucco.
At ſi nulla ualet medicina repellere peſtem,
Dardaniæ ueniant artes, nudatáque plantas
Fœmina, quæ iuſtis tum demum operata iuuentæ
Legibus, obſcœno manat pudibunda cruore,
Sed reſoluta ſinus, reſoluto mœſta capillo,
Ter circum areolas, & ſepem ducitur horti.
Quæ cum luſtrauit gradiens (mirabile uiſu)
Non aliter quàm decuſſa pluit arbore nimbus,
Vel teretis mali, uel tectæ cortice glandis,
Voluitur ad terram diſtorto corpore campe.
Sic quondam magicis ſopitum cantibus anguem
Vellere Phryxeo delapſum uidit Iolchos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,

Et Tartheſiachos, Paphióſque reuellere thyrſos,
Atque apio faſces, & ſecto cingere porro.
Iámque eruca ſalax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam thanni ſponte uireſcunt,
Et ſcylla, hirſuta ſepes nunc horrida ruſco
Prodit, & aſparagi corruda ſimillima filo,
Humidáque andrachne ſitientes protegit antes,
Et grauis atriplici conſurgit longa faſellus.
* cilyndri Tum modo dependens trichili, modo more * chelidri
Sole ſub æſtiuo gelidas per graminis umbras
Intortus cucumis, prægnánſque cucurbita ſerpit.
Vna neque eſt illis facies: nam ſi tibi cordi
Longior eſt, gracili capitis quæ uertice pendet,
E tenui collo ſemen lege: ſiue globoſi
Corporis, atque utero nimium quæ uaſta tumeſcit,
Ventre leges medio, ſobolem dabit illa capacem
Naryciæ picis, aut actæi mellis Hymetti,
Aut habilem lymphis hamulam, Bacchóue lagœnam:
Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
Liuidus ac cucumis grauida qui naſcitur aluo,
Hirtus & ut coluber nodoſo gramine tectus
Ventre cubat flexo, ſemper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos æſtatis iniquæ,
Fœtidus hic ſucco, pingui quoque ſemine fartus.
At qui ſub trichila manantem repit ad undam.
Labentémque ſequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
Mollior infuſo calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguóque madeſcit luteus aruo,
Et feret auxilium quondam mortalibus ægris.
Cum canis Erigones flagrans Hyperionis æſtu

Arboreos aperit fœtus, cumulatáque moris
Candida ſanguineo manat fiſcella cruore,
Tunc præcox bifera deſcendit ab arbore ficus,
Armenijſque, & cereolis, pruniſque damaſci
Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Perſis
Miſerat (ut fama eſt) patrijs armata uenenis.
At nunc expoſiti paruo diſcrimine lethi
Ambroſios præbent ſuccos, oblita nocendi.
Quin etiam eiuſdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant miteſcere Perſica malo.
Tempeſtiua manent, quæ maxima Gallia donat.
Frigoribus pigro ueniunt Aſiatica fœtu.
At grauis Arcturi ſub ſydere parturit arbos
Liuia, Chalcidicis, & caunis æmula Chijs,
Purpureæque Chelidoniæ, pinguéſque Mariſcæ,
Et Challiſtrutis roſeo quæ ſemine ridet,
Albáque, quæ ſeruat flauæ cognomina ceræ,
Sciſſa Libyſca ſimul, picto quoque Lydia tergo.
Quin & Tardipedi ſacris iam rite ſolutis
Nube noua ſeritur, cæli pendentibus undis
Congilis illuſtri mittit quam Nurſia campo,
Quæque Amiterninis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
Euius, excultóſque iubet claudamus ut hortos.
Claudimus, imperióque tuo paremus agreſtes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter laſciuos Satyros, Panáſque biformes
Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
Et te Mænalium, te Bacchum, téque Lyæum,
Lenæúmque patrem canimus ſub tecta uocantes,
Ferueat ut lacus, & multo completa falerno

Exudent pingui ſpumantia dolia muſto.
Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
Syderei uatis referens præcepta Maronis,
Qui primus ueteres auſus recludere fontes
Aſcræum cecinit Romana per oppida carmen.

557 L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. XI.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præpoſito. CAP. I.

CLAVDIVS *Auguſtalis tam ingenuæ naturæ, quàm eruditionis adoleſcens cõplurium ſtudiorum & præcipuè agricolationum ſermonibus inſtigatus excudit mihi, cultus hortorum proſa ut oratione componerem. Nec me tamen fallebat hic euentus rei, cum prædictam materiam carminis legibus implicarẽ. ſed tibi Publi Siluine pertinaciter expetenti uerſificationis noſtræ guſtum, negare non ſuſtinebam, facturus mox, ſi collibuiſſet, quod nunc aggredior, ut olitoris curam ſubtexerem uillici officijs: quæ quamuis primo rei ruſticæ libro uidebar aliquatenus executus, quoniam tamen eam ſimili deſiderio noſter idem Auguſtalis ſæpius flagitabat, numerum, quẽ iam quaſi conſummaueram, uoluminum exceſſi, & hoc undecimum præceptum ruſticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo, familiæque præponi conuenit ætatis nec primæ, nec ultimæ: nam ſeruitia ſic tirunculũ con-*

temnunt,ut ſenem: quoniam ille nondum nouit opera ruris, hic exequi iam non poteſt . atque hunc adoleſcentia negligentem,ſenectus illum facit pigrum.Media igitur ætas huic officio eſt aptiſſima:poteritque ab anno trigeſimo uſque in ſexageſimum,ſi non interueniant fortuita corporis uitia,ſatis ualidi fungi muneribus agricolæ.Quiſquis autem deſtinabitur huic negotio, ſit oportebit idem ſciētiſſimus robuſtiſſimúſque, ut edoceat ſubiectos, & ipſe commodè faciat quæ præcipit:ſiquidem nihil rectè ſine exem 358
plo docetur,aut diſcitur.præſtátque uillicum magiſtrum eſſe operariorum, non diſcipulum, cum etiam de patrefamiliâs priſci moris exemplum Cato dixerit, Male agitur cum domino,quem uillicus docet.Itaque in OEconomico Xenophontis,quem M.Cicero Latino ſermoni tradidit, uir egregius ille Iſchomacus Athenienſis rogatus à Socrate utrúmne,ſi res familiaris deſideraſſet,mercari uillicum tanquam fabrum,an à ſe inſtituere conſueuerit.Ego uero, inquit, ipſe inſtituo. Etenim qui me abſente in meum locum ſubſtituitur,& uicarius meæ diligētiæ ſuccedit, is ea, quæ ego, ſcire debet.Sed hæc nimium priſca,& eius quidem temporis fuit,quo idem Iſchomacus negabat quēquam ruſticari neſcire . Nos autem memores ignorantiæ noſtræ uigentis ſenſus adoleſcentulos,corporíſque robuſti peritiſſimis agricolis commendemus,quorum monitionibus,uel unus ex multis(nam eſt difficile erudire)non ſolum ruſticationis,ſed imperandi conſequatur ſcientiam. Quidam enim quamuis operum probatiſſimi artifices, imperitandi parum prudentes,aut ſæuius,aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpūt.Quare,ſicut dixi,docendus, & à pueritia ruſticis operibus educandus, multiſq; prius experimentis inſpiciendus erit futurus uillicus.nec ſolum

*an perdidicerit diſciplinam ruris, ſed an etiã domino fi-
dem, ac beneuolẽtiam exhibeat, ſine quibus nihil prodeſt
uillici ſumma ſcientia. Potiſſimum autem eſt in eo magiſte
rio ſcire, & æſtimare, quale officium, & qualis labor ſit
cuique iniungendus: nam nec ualentiſſimus poſſet exe-
qui, quod imperatur, ſi neſciat quid agat: nec peritiſſimus,
359 ſi ſit inualidus. Qualitas ita cuiuſque rei conſiderãda eſt.
quippe aliqua ſunt opera tantummodo uirium, tanquam
promouendi onera portandíque: aliqua ſociata uiribus, &
arti, ut fodiendi arandíque, ſegetes & prata deſecandi:
nonnullis minus uiriũ, plus artis adhibetur, ſicut putatio-
nibus inſitionibúſq; uineti. Plurimum etiã ſcientia pollet
in aliquibus, ut in paſtione pecoris atque eiuſdẽ medicina.
Quorum omnium officiorũ uillicus, quem iam prius dixi,
æſtimator bonus eſſe non poteſt, niſi fuerit etiam peritus,
ut in unoquoque corrigere queat perperam factum. neque
enim ſatis eſt reprehendiſſe peccantem, ſi non doceat recti
uiam. Libenter igitur eadem loquor: tam docendus eſt futu
rus uillicus, quàm futurus figulus aut faber. Et haud faci-
le dixerim, num illa tanto expeditiora ſint diſcentibus ar
tificia, quanto minus ampla ſunt. Ruſticationis autem ma
gna & diffuſa materia eſt, partéſque ſi uelimus eius per-
cenſere, uix numero comprehendamus. Quare ſatis admi
rari nequeo, quod primo ſcriptorum meorum exordio iu-
re conqueſtus ſum: cæterarũ artium minus uitæ neceſſa-
riarum repertos antiſtites, agriculturæ neque diſcipulos,
neque præceptores inuentos: niſi magnitudo rei pepererit
reuerentiam uel diſcendi, uel profitendi penè immenſam
ſcientiam, cum tamen non ideo turpi deſperatione oportue
rit eam negligi. Nã nec oratoria diſciplina deſeritur, quia
perfectus orator nuſquam repertus eſt: nec philoſophia,*

quia nullus conſummatæ ſapientiæ: ſed è contrario plurimi ſemetipſos exhortãtur uel aliquas partes earum addiſcere, quamuis uniuerſas percipere non poſſint. Etenim quæ probabilis ratio eſt obmuteſcendi, quia nequeas orator eſſe perfectus, aut in ſocordiam compelli, quia deſponderis ſapientiam? Magnæ rei, quantulumcunque poſſederis, fuiſſe participem, non minima eſt gloria. Quis ergo, in- 360
quis, docebit futurum uillicum ſi nullus profeſſor eſt? & ego intelligo difficillimum eſſe ab uno uelut auctore cuncta ruſticationis conſequi præcepta. ueruntamen ut uniuerſæ diſciplinæ uix aliquem conſultum, ſic plurimos partium eius inuenias magiſtros, per quos efficere queas perfectum uillicum. nam & arator reperitur aliquis bonus, & optimus foſſor, aut fœni ſector, nec minus arborator, & uinitor, tum etiam ueterinarius, & probus paſtor, qui ſinguli rationem ſcientiæ ſuæ deſideranti non ſubtrahant. Igitur complurium agreſtium formatus artibus, qui ſuſceperit officiũ uillicationis, in primis conuictum domeſticum, multóque etiam magis externum uitet. Somni, & uini ſit abſtinentiſſimus, quæ utraque ſunt inimiciſſima diligentiæ. nam & ebrioſo cura officij pariter cum memoria ſubtrahitur, & ſomniculoſo plurima effugiunt. quid enim poteſt aut ipſe agere, aut cuiquam dormiens imperare? Tum etiam ſit à venereis amoribus auerſus, quibus ſi ſe dediderit, non aliud quicquam poſſit cogitare, quàm illud, quod diligit. Nam uitijs eiuſmodi pellectus animus, nec præmium iucundius, quàm fructum libidinis, nec ſupplicium grauius, quàm fruſtrationem cupiditatis exiſtimat. Igitur primus omniũ uigilet, familiámque ſemper ad opera cunctantem pro temporibus anni feſtinanter producat, & ſtrenuè ipſe præcedat. Plurimum enim refert colo-

nos à primo mane opus aggredi,nec lentos per otium pigre procedere . ſiquidem Iſchomacus idem ille, Malo,inquit unius agilem,atque induſtriam,quàm decem hominum negligentem,& tardam operam. Quippe plurimum affert mali,ſi operario meretriciandi poteſtas fiat. nam ut in itinere conficiendo ſæpe dimidio maturius peruenit is

361 *qui nauiter,& ſine ullis conceſſationib⁹ permeabit,quàm is,qui cum ſit unà profectus,umbras arborum,fonticulorúmque amœnitatem,uel auræ refrigerationem captauit: ſic in agreſti negotio dici uix poteſt,quid nauus operarius ignauo,& ceſſatore præſtet. Hoc igitur cuſtodire oportet uillicum,ne ſtatim à prima luce familia cunctanter,& languide procedat,ſed uelut in aliquod præliũ cum uigore,& alacritate animi procedẽtem eum tanquam ducem ſtrenuè ſequatur, uarij'ſque exhortationibus in opere ipſo exhilaret laborantes:& interdum tanquam deficienti ſuccurſurus ferramentum auferat parumper,& ipſe fungatur eius officio,moneátque ſic fieri debere,ut ab ipſo fortiter ſit effectum Atque ubi crepuſculum inceſſerit, neminem poſt ſe relinquat,ſed omnes ſubſequatur more optimi paſtoris,qui è grege nullam pecudem patitur in agro relinqui.Tum uerò,cum tectum ſubierit, idem faciat, quod ille diligens opilio:nec in domicilo ſuo ſtatim deliteſcat,ſed agat cuiuſque maximam curam. ſiue quis (quod accidit plerunque)ſauciatus in opere noxã ceperit, adhibeat fomenta:ſiue alter languidior eſt, in ualetudinarium confeſtim deducat,& conuenientem ei cæteram curationem adhiberi iubeat. eorum uerò, qui recte ualebunt, non minor habenda erit ratio, ut cibus, & potio ſine fraude à cellarijs præbeatur.Conſueſcátque ruſticos circa larem domini,focúmque familiarem ſemper epulari,atque ipſe in con-*

ſpectu eorum ſimiliter epuletur, ſitque frugalitatis exem-
plum, nec niſi ſacris diebus accubans cœnet, feſtóſque ſic
agat, ut fortiſſimum quenque, & frugaliſſimum largitio-
nibus proſequatur, nonnunquam etiam ſuæ menſæ adhi-
beat, & uelit alijs quoque honoribus dignari. Tum etiam
per ferias inſtrumentum ruſticum, ſine quo nullum opus
effici poteſt, recognoſcat, & ſæpius inſpiciat ferramenta:
eáque ſemper duplicia comparet, ac ſubinde refecta cu- 362
ſtodiat, ne ſi quod in opera uiciatum fuerit, à uicino pe-
tendum ſit, quia plus in operis ſeruorum auocandis, quàm
in pretio rerum huiuſmodi dependitur. Cultam ueſtitúm-
que familiam utiliter magis habeat, quàm delicate, id eſt
munitam diligenter à frigoribus & imbribus, quæ utra-
que prohibentur optime pellibus manicatis, & ſagatis cu-
cullis: ídque ſi fiat, omnis pene hiemalis dies in opere tole-
rari poſſit. Quare tam ueſtem ſeruitiorum, quàm, ut dixi,
ferramenta bis debebit ſingulis menſibus recenſere: nam
frequens recognitio nec impunitatis ſpem, nec peccandi lo-
cum præbet. Itaque mancipia uincta, quæ ſunt ergaſtuli,
per nomina quotidie citare debebit atq; explorare, ut ſint
compedibus diligenter innexa: tum etiam cuſtodiæ ſedes
an tuta, & recte munita ſit: nec ſiquem dominus, aut i-
pſe uinxerit, ſine iuſſu patris familiæ reſoluat. Sacrificia
niſi ex præcepto domini facere neſciat: aruſpicem, ſagám
que ſua ſponte non nouerit, quæ utraque genera uana ſu-
perſtitione rudes animos infeſtant. Non urbem, non ullas
nundinas niſi uendendæ, aut emendæ rei neceſſariæ cau-
ſa frequentauerit. neque enim coloniæ ſuæ terminos egre
di debet, nec abſentia ſua familiæ ceſſandi, aut delin-
quendi ſpatium dare. Semitas, nouóſque limites in agro fie
ri prohibeat. Hoſpitem niſi ex amicitia domini quamra-

riſſime recipiat.ad miniſteria ſua cõſeruos non adhibeat.
nec ulli terminos egredi (niſi magna cœgerit neceſſitas)
permittat. Pecuniam domini neque in pecore, nec in alijs
rebus promercalibus occupet: hæc enim res auocat uillici
curam , & eum negotiatorem potius facit, quàm agrico-
lam:nec unquam ſinit eum cum rationibus domini pa-
ria facere, ſed ubi æris numeratio exigitur,res pro nummis
363 oſtenditur. Itaq; tam iſtud uitare debebit,quàm heracle fu
giendum uenandi , aut aucupandi ſtudium , quibus re-
bus plurimæ operæ auocantur. Iam illa,quæ etiam in ma
ioribus imperijs difficulter cuſtodiuntur, conſiderare de-
bebit,ne aut crudelius, aut remiſſius agat cum ſubiectis:
ſempérque foueat bonos & ſedulos, parcat etiam minus
probis, & ita temperet,ut magis eius uereantur ſeuerita-
tem,quàm ut ſæuitiam deteſtentur. poterítque id cuſtodi-
re,ſi maluerit cauere ne peccet operarius,quàm cum pec-
cauerit,ſero punire. Nulla eſt autem uel nequiſſimi homi-
nis amplior cuſtodia, quàm quotidiana operis exactio. nã
illud uerum eſt M.Catonis oraculum, Nihil agendo homi
nes male agere diſcunt. Itaq; curabit uillicus,ut iuſta red-
dantur. iſtáque non ægre conſequetur,ſi ſemper ſe repræ-
ſentauerit . Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum
diligenter exequentur ſua munia : & familia poſt operis
exercitationem fatigata cibo , quietique potius , ac ſomno,
quàm maleficijs operam dabit. In uniuerſa porrò uillica-
tione,ſicut in cætera uita,pretioſiſſimũ eſt intelligere quẽ-
que neſcire ſe quod neſciat,ſempérque cupere, quod igno-
ret addiſcere. Nam etſi multum prodeſt ſcientia, plus ta-
men obeſt imprudentia,uel negligentia, maxime in ruſti-
catione , cuius diſciplinæ caput ſemel eſt feciſſe quicquid
exegerit ratio culturæ . nam quamuis interdum emenda-

tum ſit perperam factum imprudentia, uel negligentia, res tamen ipſa iam domino decoxit. Nec mox in tantum exuberat, ut & iacturã capitis amiſſi reſtituat, & quæſtum reſarciat. Prælabẽtis uerò temporis fuga quàm ſit inreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipue ſemper caueat, ne improuidus ab opere uincatur. Res eſt agreſtis inſidioſiſſima cunctanti: quod ipſum expreſſius uetuſtiſſimus auctor Heſiodus hoc uerſu ſignificauit,

Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει. 364

Quare uulgare illud de arborum poſitione ruſticis uſurpatum: Serere ne dubites: id uillicus ad agri totum cultum referri iudicet: credátque prætermiſſas non duodecim horas, ſed annum periiſſe, niſi ſua quaque die quod inſtat effecerit. Nã cum proprijs penè momentis fieri quicquam debeat, ſi unum opus tardius quàm oporteat peractum ſit, cæteræ quoque, quæ ſequuntur, culturæ, poſt iuſta tempora ſerius adhibentur, omníſque turbatus operis ordo ſpem totius anni fruſtratur. quare neceſſaria eſt menſtrui cuiuſque officij monitio ea, quæ pendet ex ratione ſyderum cæli. nam ut ait Virgilius,

-tam ſunt Arcturi ſydera nobis
Hœdorúmque dies ſeruandi, & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam uentoſa per æquora uectis
Pontus & oſtriferi fauces tentantur Abydi.

Contra quam obſeruationem multis argumentationibus diſſeruiſſe me non inficior in ijs libris, quos aduerſus aſtrologos compoſueram. Sed illis diſputationibus exigebatur id, quod improbiſſime Chaldæi pollicentur, ut certis quaſi terminis, ita diebus ſtatis aeris mutationes reſpondeãt. In hac autẽ ruris diſciplina non deſideratur eiuſmodi ſcrupuloſitas, ſed (quod dicitur pingui Minerua) quan-

tum uis utile continget uillico tẽpeſtatis futuræ præſagiũ, ſi perſuaſum habuerit ,modo ante, modo poſt, interdum etiam ſtato die Orientis,*uel* Occidentis *competere uim ſyderis.*Nam *ſatis prouidus erit,cui licebit ante multos dies cauere ſuſpecta tempora.*

Quid quoque menſe faciendum ſit,temporibus accommodando opera. CAP. II.

I*taque præcipiemus quid quoque menſe faciendum ſit,*
ſic temporibus accommodantes opera ruris,ut permiſerit
365 *ſtatus cæli. cuius uarietatem mutationémq;, ſi ex hoc com*
mentario fuerit præmonitus uillicus, aut nunquam deci-
pietur,aut certe non frequenter:& ne diſcedamus ab opti
mo uate,qui ait,ille uere nouo terram proſcindere incipi-
*at.*Noui *autem ueris principium non ſic obſeruare ruſti-*
cus dedet, quemadmodum aſtrologus, ut expectet certum
diem illum,qui ueris initium facere dicitur:ſed aliquid e-
tiam ſumat de parte hiemis,quoniam conſumpta bruma,
iam intepeſcit annus, permittítque clementior dies opera
*moliri.*Poſſunt *igitur ab* Idibus Ianuarijs *(ut principem*
menſem Romani *anni obſeruet)auſpicari culturarum of-*
ficia,quorum alia ex priſtinis reſidua conſummabit, at-
*que alia futuri temporis inchoabit.*Satis *autem erit per-*
dimidios menſes exequi quodque negotium , quia neque
præfeſtinatum opus nimium immature uideri poſſit an-
te quindecim dies factum, nec rurſus poſt totidẽ nimium
*tarde.*Idibus Ianuarijs *uentoſa tempeſtas,& incertus ſta*
*tus.*X V I I I Cal.Feb.*tempeſtas incerta.*X V I I Cal.Feb.
ſol in Aquarium *tranſit,*Leo *mane incipit occidere,*A*fri-*
cus,interdum A*uſter cum pluuia.*X V I Cal. Feb.Cancer
*deſinit occidere, hiemat.*X V Cal. Febr. Aquarius *incipit*
oriri,uentus A*fricus tempeſtatem ſignificat.*X I Cal. Feb.

Fidicula ueſpere occidit, dies pluuius. I X Calen. Febr. *ex occaſu priſtini ſideris ſignificat tempeſtatem: interdum etiam tempeſtas.* V I Calend. Febr. *Leonis quæ eſt in pectore clara ſtella occidit, nonnunquam ſignificatur hiems bipartita.* V Calend. Februar. *Auſter, aut Africus, hiemat, pluuius dies.* I I I Calend. Febr. *Delphinus incipit occidere. item* Fidicula *occidit.* Pridie Calend. Februar. *eorum, quæ ſuprà ſunt. ſiderum occaſus, tempeſtatem facit: interdum tantummodo ſignificat.* Hoc *igitur ſemeſtrium,*
& deinceps ſequentia tempeſtatibus annotatis percen- 366
ſuimus, quò cautior uillicus (ut iam dixi) uel abſtinere poſſit operibus, uel feſtinationem adhibere. Itaque *ab* Idibus Ianuarijs, *quod habetur tempus inter brumam, & aduentum* Fauonij, *ſi maior eſt uineæ, uel arbuſti modus, quicquid ex autumno putationis ſuperfuit, repetendum eſt, ſed ita ne matutinis temporibus uitis ſaucietur: quoniam pruinis, & gelicidijs nocturnis adhuc rigentes materiæ ferrum reformidant. itaque dum hæ regelare ſinuntur, uſque in horam ſecundam, uel tertiam poterunt uepres attenuari, ne incremento ſuo agrum occupēt, ſegetes emundari, acerui uirgarum fieri, ligna denique confici, ut tum demum tepenti iam die putatio adminiſtretur. apricis etiam & macris, aut aridis locis prata iam purgāda, & à pecore ſunt defendenda, ut fœni ſit copia.* Siccos *quoque & pingues agros tempeſtiuū eſt proſcindere.* Nā *& uliginoſi, & mediocris habitus ſub æſtate, ueréue agēdi ſunt.* Macerrimi *uerò, & aridi poſt æſtatem, primo autumno arandi, & ſubinde conſerendi.* Sed *iugerum agri pinguis hoc tempore anni commodè duabus operis proſcinditur, quia hibernis pluuijs adhuc madēs terra facilē cultum ſui præbet.* Eodémque *menſe ante* Cal. Feb. *ſarriē-*

dæ ſegetes autumnales, ſiue illæ ſeminis adorei ſunt, quod
quidam far uernaculũ uocant, ſeu tritici. eorúmque tempe
ſtiua ſarritio eſt, cum enata frumẽta quatuor fibrarũ eſſe
cœperunt. ordeum quoque maturũ quibus ſupereſt opera,
nunc demum ſarrire debebunt. Sed & faba eandẽ culturã
exigit, ſi iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis
creuerit. nã prius ſarriuiſſe nimium teneram nõ expedit.
Eruũ quidẽ melius priore menſe, nec tamen improbè hoc
ipſo uel proximo ſeremus. nam Martio nullo modo terræ
committendum eſſe ruſtici præcipiunt. uineæ, quæ ſũt pa-
367 latæ, & ligatæ rectè iam fodiuntur. ſurculi, qui primi flo
rem afferũt, ſtatim circa Idus inſerendi ſunt, ut ceraſorũ,
tuberum, amygdalarum, perſicorúmque. ridicis, uel etiam
palis conficiendis, idoneum tempus eſt: nec minus in ædi-
ficia ſuccidere arborem conuenit, ſed utraque melius fiũt
luna decreſcente ab uigeſimauſque in trigeſimã: quoniam
omnis materia ſic cæſa iudicatur carie non infeſtari. Pa-
los una opera cædere & exputatos acuere centum numero
potes. Ridicas autem querneas, ſiue oleagineas findere, &
dedolatas utraque parte exacuere numero ſaxaginta. Itẽ
ad lucubrationem ueſpertinam palos decem, uel ridicas
quinque conficere, totidémque per antelucanam lucubra-
tionem. Materies ſi roborea eſt, ab uno fabro dolari ad
unguẽ per quadrata debet pedũ XX, hæc erit uehis una.
Pinus autem V & XX pedum æquè ab uno expeditur,
quæ & ipſa uehis dicitur: nec minus ulmus, & fraxinus
pedum XXX. cupreſſus autem pedũ XL. tum etiã ſex-
agenûm pedũ abies, atque populus, ſingulis operis ad un-
guem quadrantur, atque omnes hæ menſuræ ſimiliter ue-
hes appellantur. His etiam diebus maturi agni, & reliqui
fœtus pecudũ, nec minus maiora quadrupedia charactere

ſignari debent. Cal. Feb. Fidis *incipit occidere, uentus* Euri
nus, & interdũ Auſter *cum grandine eſt.* III Nonas Feb.
Fidis *tota, &* Leo *medius occidit,* Corus, *aut* Septẽtrio, *nõ-*
nunquam Fauonius. Nonis Febr. *mediæ partes* Aquarij
oriuntur, uentoſa tẽpeſtas. VII Idus Febr. *Caliſto ſydus*
occidit, Fauonij *ſpirare incipiunt.* VI Idus Febr. *uentoſa*
tempeſtas. III Idus Feb. Eurus. *per hoſce dies locis mari*
timis, & calidis, & ſiccis prata, uel arua purgantur, &
in fœnum ſubmittuntur. Reliquæ *partes uinearum pro-*
pter brumam, uel frigora omiſſæ, nunc palandæ, & alli- 369
gandæ ſunt, ne poſteà tumentes gemmæ lædantur, & ocu
li atterantur. item uinearum foſſio ijſdem locis peragen-
da, arbuſtorúmque ſiue putatio, ſiue alligatio finienda eſt,
quorum iuſta certa eſſe non poſſunt. Inter Nonas *deinde,*
& Idus, *pomorum ſeminaria facienda ſunt, & maturæ*
plantæ de ſeminarijs in ſcrobes tranſferendæ. paſtinatio
quoque, quæ menſe Decembri, *uel* Ianuario *cœpta eſt, iam*
nunc includenda, & uitibus conſerẽda eſt. paſtinatur au
tem terreni iugerũ ita, ut ſolum in altitudinem trium pe-
dum deſodiatur operis LXXX: *uel in altitudinẽ dipondij*
ſemiſſis, operis L: *uel ad bipedalium, cui eſt altitudo duo-*
rum pedum, operis XL. Hæc *tamen in agro ſicco ſurculis*
conſerendis minima paſtinationis menſura eſt. nam ole-
ribus deponendis poſſit uel ſeſquipedalis altitudo ſatiſfa-
cere, quæ plerũque in ſingula iugera triginta operis confi-
citur. Hoc *eodem tempore ſtercoris pars in prata digeren-*
da, pars oleis, & cæteris arboribus inſpergenda. quinetiã
uitiaria diligenter facienda, malleolíſque quàm recentiſſi-
mis curioſiſſimè pangenda. Populos *& ſalices, & fraxi-*
nos, prius quàm frondeant, plantáſque ulmorũ nunc pone
re utile eſt, aut antè ſatas nunc exputare, & circũfodere,

ac ſummos earum æſtiuas radiculas amputare. Sarmenta quoque (uineis nondum foſſis) atque arbuſtorũ ramos è ſegetibus, aut rubos, & quicquid denique iacens, fodientem, uel alio genere terrã moliẽtem poteſt impedire, nunc egerere, & ad ſepem applicare oportet. roſaria noua cõſerere, uel antiqua curare. arundineta nunc ponere, uel etiam priſtina colere. ſalicta facere, uel deputare, runcare, ac fodere. geniſtam ſemine, uel plantis in paſtinato, uel etiam ſulco deponere. Trimeſtrium quoque ſatio non eſt aliena huic tempori, quanuis tepidis regionibus melius
369 *adminiſtretur per menſem Ianuarium. Idibus Februarijs Sagittarius ueſpere occidit, uehementer hiemat.* X V I *Calend. Martij ueſpere Crater oritur, uenti mutatio.* X V *Calend. Martij ſol in Piſces tranſitum facit, nonnunquam uentoſa tempeſtas.* X I I I & X I I *Calend. Martij Fauonius, uel Auſter cum grandine, & nimbis.* X *Calend. Martij Leo deſinit occidere, uenti Septentrionales, qui uocãtur Ornithiæ, per dies triginta eſſe ſolent, tum & hirũdo aduenit.* I X *Calend. Martij Arcturus prima nocte oritur, frigidus dies Aquilone, uel Coro, interdum pluuia.* V I I I *Calend. Martij Sagitta crepuſculo incipit oriri, uariæ tẽpeſtates: Halcyonei dies uocantur, in Atlãtico quidem mari ſumma tranquillitas notata eſt.* V I I *Cal. Martij uentoſa tempeſtas, hirundo conſpicitur. Per hos dies frigidis locis earũ rerũ, quas ſuprà ſcripſimus, tempeſtiua eſt adminiſtratio. locis autem calidioribus, quanuis ſera, tamen neceſſaria. cæterum malleoli, & uiuiradicis poſitio huius tẽporis eſſe uidetur optima. Nec tamen deterior etiam inter Cal. & Idus ſequẽtis menſis, utique ſi non ſit feruentiſſima regio: ſi uerò etiã magis frigida, uel melior eſt. Inſitio quoque arborũ, atque uitium tepidis locis hoc tẽpore com-*

modè adminiſtrabitur. Cal. Martij Africus, interdum Auſter cum grandine. V I Nonas Martij Vindemiator apparet, quem Græci τρυγητῆρα dicunt, Septentrionales uenti. I I I I. Nonas Martij Fauonius, interdum Auſter, hyemat. Nonis Martij Equus mane oritur, flatus Aquilonis. I I I Idus Martij Piſcis aquilonius deſinit oriri, Septentrionales uēti. Pridie Id⁹ Martij Argonauis exoritur, Fauonius, aut Auſter, interdum Aquilo. His diebus commodè inſtruuntur horti, de quibus ſuo loco dicam ſecretius, ne inter hanc quaſi turbam operū negligentius olitoris officia deſcripſiſſe uidear, aut nunc ordinem reliquarum culturarum cœptum interrupiſſe. Igitur à Calēd. Martij eximia 370
eſt uitium putatio uſque in decimum Calend. Aprilium, ſi tamen ſe gemmæ nondum moueant. ſurculi quoque ſilentes ad inſitionem nunc præcipue, utilitérque leguntur, & ipſa inſitio uitium, atque arborum longe nunc eſt optima. Frigidis quoque locis, & humidis uitium ſatio nunc præcipua eſt, ſed & ficulnea cacumina iam tumentia utiliſſimè ponuntur. Sarritura quoque frumentorum iteratur egregie: modios tres una opera rectè ſarrit: prata purgare, & à pecore defendere iam tempeſtiuum eſt: locis quidem calidis, & ſiccis etiam à menſe Iānuario, ut ſuprà diximus, id fieri debet: nā frigidis uel à Quinquatribus prata rectè ſubmittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumno conſiturus, hoc tempore præparare oportebit: eorum quaternarij, hoc eſt quoquouerſus pedum I I I I, ſi eſt commodum terrenum, X I I I I ab uno fiunt. ternarij autem X V I I I. Cæterum ad deponendas uites, uel non magni incrementi arbores, ſulcus qui ſit pedum centum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio ſemiſſe, eúmque ſimiliter

una opera efficit.Roſarium ſerotinum perfoſſum, & cul-
tum habere iam tempus eſt.Oleis laborantibus circũ ra-
dices amurcam,quæ ſalem non habeat,nunc cõueniat in-
fundere:maximis ſex congij,mediocribus arboribus urnæ
ſatiſfaciunt,cæteris æſtimanda erit portio.ſed tamen quæ
nihil uitij habuerint,aliquanto lætiores fient, ſi amurca
rigentur inſulſa.Nonnulli hoc optimum tempus eſſe ſemi-
narijs inſtituendis dixerunt. tum etiam baccas lauri, &
myrti, cæterorúmque uiridium ſemina in areolas diſſe-
rere præceperunt: orthociſſos , & ederas ab Idibus Fe-
bruarij,uel etiam Cal. Martijs poni oportere ijdẽ cenſue-
371 runt.Idibus Mart.Nepa incipit occidere,ſignificat tempe
ſtatẽ.XVII Calen. April.Nepa occidit,hiemat.XVI Ca
lend.April.Sol in Arietem tranſitum facit,Fauonius, uel
Corus.XII Calen.April.Equus occidit mane,Septentrio
nales uẽti.X Cal.Apri.Aries incipit exoriri,pluuius dies,
interdũ ningit. IX & VIII Calendarum Aprilium,
AEquinoctium uernum tẽpeſtatem ſignificat. Ab Idibus
eadem,quæ ſuprà,utique peragenda ſunt: optimè autem
uliginoſa , & pinguia loca nunc demum proſcinduntur :
& quæ menſe Ianuario ueruacta fecimus , nunc ultima
parte Martij ſunt iteranda : & ſiquæ pergulæ uitium
generoſarum, uel ſiquæ in agris,aut uepribus ſingulares
arbores maritæ à putatoribus relictæ ſunt, ante Calend.
April.utique deputari debent,poſt quem diem ſera,& in-
fructuoſa fit huiuſmodi rerũ cultura.Milij quoque,& pa
nici hæc prima ſatio eſt, quæ peragi bebet circa Idus A-
pril.utriuſque ſeminis ſextarij quini ſingula iugera occu-
pant.quinetiam pecus lanatum,cæteráque quadrupedia
tempus idoneum eſt caſtrandi. Locis autem tepidis ab I-
dibus Februarij uſque in Idus Aprilis:in locis frigidis ab

Idibus Martij uſque in Idus Maias omnia recte pecora
caſtrantur. Calend. Aprilis Nepa occidit mane, tempeſta-
tem ſignificat. Nonas Aprilis Fauonius, aut Auſter cum
grandine, nonnunquam hoc idem pridie. Octauo Idus A-
prilis Vergiliæ ueſpere celantur, interdum hiemat. Septimo
Idus Aprilis, & ſexto, & quinto Auſtri, & Africi tempe-
ſtatem ſignificant. Quarto Idus Aprilis, ſole oriente, Libra
occidere incipit, interdum tempeſtatem ſignificat. Pridie
Id. Aprilis Suculæ celantur, hiemat. His diebus locis frigi-
dis prima uinearũ foſſio utique ante Idus peragenda eſt:
quæque menſe Martio poſt confectum æquinoctium fieri
debuerunt, nunc denique quamprimum exequenda ſunt.
Fici, uitéſque adhuc recte inſeruntur: ſeminaria, quæ ſunt 340
antè facta, rũcari, & adhuc commodè fodiri poſſunt. Oues
Tarentinæ radice lanaria lauari debent, ut tonſuræ præ-
parẽtur. Idibus Aprilis, ut ſuprà, Libra occidit, hiemat. Deci
mooctauo Calen. Maias uentoſa tempeſtas, & imbres, nec
hoc conſtante. XV Calend. Maias ſol in Taurum tranſi-
tum facit, pluuiam ſignificat. XIIII Calend. Maias Su-
culæ ſe ueſperi celant, pluuiam ſignificat. XI Calen. Ma-
ias uer bipartitur, pluuia, & nonnunquam grãdo. Decimo
Calen. Maias Vergiliæ cum ſole oriuntur, Africus, uel Au-
ſter, dies humidus. Nono Calend. Maias prima nocte Fidicu
la apparet, tempeſtatem ſignificat. Quarto Calend. Maias
Auſter ferè cum pluuia. Tertio Calen. Maias mane Capra
exoritur, Auſtrinus dies, interdum pluuiæ. Pridie Calend.
Maias Canis ſe ueſpere celat: tempeſtatẽ ſignificat. Per hos
dies eadem, quæ ſuprà perſequemur. Poſſúntque, ſi iam li-
brum remittunt, inſeri oleæ, uel emplaſtrari, cæteræque
pomiferæ arbores eodem emplaſtrationis genere inſeri. ſed
& prima pampinatio recte inchoatur, dum prorepentes

oculi digito decuti poſſint.ſiqua præterea in uineis aut foſ
ſor diſturbauit,aut negligentia omiſit, diligens uinitor re-
ſtituere debet,& fracta iuga conſiderare,& reſarcire,aut
diſiectos palos reponere,ita ne teneros pampinos explan-
tet.eodem tempore ſecundi fœtus, pecudes ſignari oportet.
Calend.Maias hoc biduo ſol unam dicitur tenere particu-
lam.VI Nonas Maias Sucula cum ſole exoritur,Septentrio-
nales uenti.V Nonas Maias Centaurus totus apparet,tem
peſtatem ſignificat.III Nonas Maias idem ſidus pluuiã
ſignificat. Pridie Nonas Maias Nepa medius occidit,tem-
peſtatem ſignificat. Nonis Maijs Vergiliæ exoriuntur ma-
373 *ne,Fauonius.VII Idus Maias æſtatis initium,Fauonius,*
aut Corus,interdum etiam pluuia.VI Idus Vergiliæ to-
tæ apparent,Fauonius, aut Corus, interdum & pluuiæ.
Tertio Idus Maias Fidis mane oritur,ſignificat tempeſta-
tem.Per hos dies runcandæ ſegetes ſunt, fœniſiciæ inſtitu
endæ. Bonus operarius prati iugerum deſecat, nec minus
mille ducētos manipulos unus obligat,qui ſint ſinguli qua-
ternarum librarum.Arbores quoque tempus eſt ablaque-
atas circunfodere,& operire:una opera nouellas circunfo-
diet arbores octuaginta , mediocres LXV,magnas quin-
quaginta.hoc menſe ſeminaria omnia crebro fodere opor-
tebit, ſed à Calendis Martijs uſque in Idus Septembres,o-
mnibus menſibus non ſolum ſeminarijs,ſed etiam nouel-
lis uineis danda foſſio eſt.Iiſdem diebus,ubi prægelidum,
& pluuium cælum eſt,oleæ putantur,& emuſcantur.Cæ-
terum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere
iſtud oportebit.Primò ab Idibus Octob.uſque in Idus De-
cembres, iterum ab Idibus Febr. uſque in Idus Martias,
ſi tamen arbor librum non remittit, hoc eodem menſe in
paſtinato ſeminario nouiſſima poſitio eſt olearis taleæ; e-

ámque oportet, cum panxeris, fimo & cinere miſtis obli-
nire,& ſuperponere muſcum, ne ſole findatur. ſed hoc i-
dem opus melius fiet ultima parte menſis Martij,uel pri-
ma menſis April.& cæteris temporibus,quibus præcepi-
mus ſeminaria plãtis,uel ramis conſerere. Idibus Maijs Fi
dis mane exoritur,Auſter,aut Euronotus,interdum dies hu
midus. XVII Calen. Iunias idem quod ſuprá. XVI,&
XV Cal. Iunias Euronotus,uel Auſter cũ pluuia. XIIII
Cal. Iun. ſol in Geminos introitum facit. XII Calend. Iun.
Suculæ exoriuntur,Septentrionales uenti,nonnunquam Au
ſter cum pluuia. XI,& X Calend. Iunias Arcturus mane
occidit,tempeſtatẽ ſignificat. VIII,& VII,& VI Cal.
Iun. Capra mane exoritur,Septentrionales uenti. Ab Idib. 374
uſque in Calend. Iunias ueteranam uineam priuſquam
florere incipiat,iterum fodere oportet,eandémque,& cæ-
teras omnes uineas itidem pampinare. Quod ſi ſæpius fe
ceris, puerilis una opera iugerum uineti pampinabit. qui-
buſdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati,
aut amiſſi ratio accipitur. item qui lupinum ſtercorandi a-
gri cauſa ſerit, nunc demum aratro ſubuertit. Calend.
Iun. & IIII Non. Aquila exoritur, tempeſtas uentoſa,
& interdũ pluuia. VII Idus Iun. Arcturus occidit,Fauo
nius,aut Corus. IIII Id. Iun. Delphinus ueſpere exori-
tur,Fauonius,interdũ rorat. His diebus,ſi non opere uicti
ſumus,eadẽ,quæ extremo menſe Maio,facienda ſunt:item
omnes arbores fructiferæ circumfoſſæ aggerari debent, ut
ante ſolſtitium id opus peractum ſit. quinetiam pro con-
ditione regionis,& cæli terra uel proſcinditur, uel itera-
tur:eáque,ſi eſt difficilis, proſcinditur operis tribus,itera-
tur duabus,tertiatur una. Lirãtur autẽ iugera duo opera
una:at ſi facilis eſt terra,proſcinditur iugerũ duabus ope-

ris iteratur una: lirãtur una iugera quatuor, cum in ſubacta iã terra latiores porcæ ſulcantur. quæ ratio colligit, ut per Autumnum facilè poſſint uno iugo, tritici obſeri modij centumquinquaginta, cæterorúmque leguminum modij centum. Iiſdẽ diebus area trituræ præparãda eſt, ut quæque res deſecta erit, in eam conferatur. Vinearum quoque cultus, quibus maior eſt modus, iteratus eſſe debet. Ante ſolſtitium pabulum (ſi facultas eſt) uel nunc, uel etiam ſuperioribus X V diebus, qui fuerint ante Calen. Iunij, pecori præberi oportet. À Cal. autem Iunijs, ſi iam deficit uiridis herba, uſque in ultimum Autumnum frõdẽ cæſam præbebimus. Idibus Iunijs calor incipit. X I I I Calen. Iul. ſol
375 introitum in Cãcro facit, tempeſtatem ſignificat. X I Cal. Iunij Anguifer, qui à Græcis dicitur ὀφιοῦχος, mane occidit, tempeſtatem ſignificat. Octauo, & V I I, & V I Cal. Iulij Solſtitium, Fauonius, & calor. Tertio Cal. Iul. uentoſa tempeſtas. His diebus eadem, quæ ſuprá. Sed & uiciam in pabulum ſecare oportet, priuſquam ſiliquæ eius durentur, ordeum metere, fabam ſerotinam ducere, fabam maturam conterere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum terere, paleáſque omneis recondere, aluos caſtrare, quas ſubinde nono quoque, aut decimo die ad Cal. Maias conſiderare, & curare oportet. nũc autem ſi ſunt pleni, atque operculati faui demetendi ſunt, ſin autem maiore parte uacant, aut ſine operculis adaperti ſint, nondum eſſe maturos ſignificatur: itaque mellatio eſt differenda. Quidam in prouincijs tranſmarinis uel hoc, uel ſequente menſe ſeſama ſerunt. Calen. Iulijs Fauonius, uel Auſter, & calor. Quarto Non. Iul. Corona occidit mane. Pridie Nonas Iul. Cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iul. Capricornus medius occidit. Septimo Idus Iul. Cepheus ueſpere ex-

oritur, tempeſtatem ſignificat. Sexto Id. Iul. Prodromi flare incipiunt. His diebus eadẽ, quæ ſuprà. Sed & proſciſſum ueruactum optime nunc iteratur, & ſilueſtris ager decreſcente Luna utiliſſime extirpatur. Idibus Iulijs Procyon exoritur mane, tempeſtatem ſignificat. Tertiodecimo Cal. Auguſtas Sol in Leonem tranſitum facit, Fauonius. Nono Calendas Auguſtas Leonis in pectore clara ſtella exoritur, interdum tempeſtatem ſignificat. Octauo Calen. Auguſtas Aquarius incipit occidere clarè, Fauonius, uel Auſter. Septimo Cal. Auguſtas Canicula apparet, caligo æſtuoſa. Sexto Cal. Auguſtas Aquila exoritur. Quarto Calendas Auguſtas Leonis in pectore claræ ſtellæ exoriuntur, interdum tempeſtatẽ ſignificat. Tertio Calen. Auguſtas Aquila 376 occidit, ſignificat tempeſtatem. His diebus locis temperatis & maritimis meſſis conficitur, & intra dies triginta qua deſecta eſt, ſtramenta præciſa in acervum congeruntur. Iugerum ſtramentorũ opera una deſecat, quibus remotis priuſquam ſol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in ſegete, circunfodere, & adobruere oportet. item quibus magna ſementis præparatur, nunc debent iterare. Nam de fodiendis, colendíſue nouellis uineis, ſæpius iam dixi nullum eſſe menſem omittendum, donec autumnale æquinoctium conficiatur. Meminiſſe autem oportebit, ut per hos, & Auguſti menſis dies antelucanis, & ueſpertinis temporibus frondem pecudibus cædamus. Item quaſcunque uineas culturi ſumus, ne per æſtum, ſed mane uſque in tertiam, & à decima uſque in crepuſculum fodiamus. Quibuſdam regionibus ſicut in Cilicia, & Pamphylia hoc menſe ſeſama ſeruntur. Italiæ autẽ regionibus humidis poſſunt ultimo menſe Iun. ſeri. Quinetiam tẽpus eſt ficulneis arboribus caprificũ ſuſpendere, quod quidam

*exiſtimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut
celerius ad maturitatem perueniat.* Calen. *Auguſti* Etheſiæ.
Pridie Non. *Auguſti* Leo *medius exoritur, tempeſtatem ſi-
gnificat.* VII. Id. *Auguſti* Aquarius *occidit medius, nebu-
loſus æſtus.* Pridie Idus Aug. Fidis *occidit mane, &* Autum
nus incipit. His *diebus eadem, quæ ſuprà.* Nõnullis *tamen
locis faui demetuntur: qui ſi non ſunt melle repleti, nec o-
perculati, differenda eſt in menſem* Octob. *mellatio.* Idib.
Aug. Delphini *occaſus tempeſtatẽ ſignificat.* XIX. *Calen.*
Septemb. *eiuſdẽ ſideris matutinus occaſus tempeſtatem ſi-
gnificat.* XIII Cal. Septemb. *ſol in* Virginem *tranſitum
facit. hoc & ſequenti die tempeſtatẽ ſignificat, interdum*
377 *& tonat.* Hoc *eodẽ die* Fidis *occidit.* Decimo Cal. Septemb.
ex eodem ſidere tempeſtas plerunque oritur, & pluuia.
VII Cal. Septemb. Vindemiator *exoritur mane, &* Arctu
rus incipit occidere, interdum pluuia. III Cal. Septemb.
humeri Virginis *exoriuntur,* Etheſiæ *deſinunt flare, & in-
terdum hiemat.* Pridie Cal. Septemb. Andromeda *ueſperi
exoritur, interdum hiemat.* His *quidem diebus arbores fi-
corum inoculantur, quod genus inſitionis emplaſtratio uo
catur.* Idque *licet uel commodius facere ſuperiore menſe
poſt* Idus. Iul. *quo tempore etiam aliarum arborum non-
nulli emplaſtrationem faciunt. Quibuſdam locis, ut in* Bæ
tica maritimis regionibus, & in Africa *uindemia confici-
tur.* Sed *frigidioribus regionibus puluerationem faciunt,
quam uocãt ruſtici occationem, cum omnis gleba in uineis
refringitur, & reſoluitur in puluerem.* Hoc *eodem tempo-
re prius quàm uineæ puluerentur, ſi perexilis eſt, uel rara
ipſa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in ſingula iugera
ſparguntur, & inoccantur, qui, cum fruticauerint, prima
tum foſſione conuerſi ſatis bonum ſtercus uineis præbent.*

Multi etiam, ſi pluuius eſt ſtatus cæli, ſicut ſuburbana regione Italiæ *pampinis uitem ſpoliant, ut percoqui fructus poſſint, nec putreſcere imbribus.* At è *contrario locis calidioribus, ut modò nominatis prouincijs, circa uindemiam adumbrantur, uel ſtramentis, uel alijs tegumentis uuæ, ne uentis, aut caloribus exareſcant.* Hoc *idem tempus eſt aridis uuis, ficiſque conficiendis, de quibus quemadmodũ paſſæ fiãt, ſuo loco dicemus, cum uillicæ perſequemur officia.* Filix *quoque, aut carex ubicunque naſcitur,* Auguſto *menſe rectè extirpatur, melius tamen circa* Idus Iulias *ante* Caniculæ *exortum.* Calend. Septemb. *calor.* Quarto Nonas Septemb. Piſcis *auſtrinus deſinit occidere, calor.* Non. Septemb. Arcturus *exoritur,* Fauonius, *uel* Corus. VII Idus 378
Septemb. Piſcis *aquilonius deſinit occidere, &* Capra *exoritur, tempeſtatem ſignificat.* Tertio Idus Septembris Fauonius, *aut* Africus, Virgo *media exoritur.* His *diebus locis maritimis, & calidis uindemia, & cætera, quæ ſuprà ſcripta ſunt, commodè adminiſtrãtur.* Iteratio *quoque arationis peracta eſſe debet, ſi ſerius terra proſciſſa eſt. ſin autem celerius, etiã tertiatum ſolũ eſſe conuenit.* Hoc *etiã tempore qui conſueuerũt uitia condire, aquam marinam præparant, & aduectam decoquunt: de qua conficienda, cum uillicæ officia exequar, præcipiam.* Idib. Septemb. *ex priſtino ſidere nonnunquam tempeſtatem ſignificat.* XV Cal. Octob. Arcturus *exoritur,* Fauonius, *aut* Africus, *interdũ* Eurus, *quem quidam* Vulturnum *appellant.* XIIII Cal. Octo. *ſpica* Virginis *exoritur,* Fauonius, *aut* Corus. XIII Cal. Octobris *ſol in* Libram *tranſitum facit,* Crater *matutino tempore apparet.* XI Calend. Octobris Piſces *occidunt mane, item* Aries *occidere incipit,* Fauonius, *aut* Corus, *interdum* Auſter *cum imbribus.* X Cal. Octobris Argonauis

occidit,tempeſtatem ſignificat, interdum etiam pluuiam.
Nono Calend. Octobris Centaurus incipit mane oriri,tēpe
ſtatem ſignificat,interdum & pluuiam.Octauo Cal.Octo
bris,& ſeptimo,& ſexto,AEquinoctium autumnale pluuiā
ſignificat.Quinto Cal.Octob. Hœdi exoriūtur,Fauonius,
nonnunquā Auſter cum pluuia.Quarto Cal.Octob.Virgo
deſinit oriri,tempeſtatem ſignificat.His diebus uindemiæ
pluribus regionibus fiunt, quarū maturitatem alij aliter
interpretati ſunt. quidam cum uidiſſent partē aliquam
uuarum uireſcere, crediderunt tempeſtiuam eſſe uinde-
miam:quidam cum coloratas,& perlucidas uuas animad
379 uertiſſent:nonnulli etiam cum pampinos,ac folia decidere
conſideraſſent.quæ omnia fallacia ſunt:quoniam imma-
turis uuis eadem omnia poſſunt accidere, propter intem-
periem ſolis,aut anni. Itaque nonnulli guſtu explorare ma
turitatem tentauerunt, ut ſiue dulcis eſſet ſapor uuæ,ſiue
acidus,proinde æſtimarent.Sed & hæc ipſa res habet a-
liquam fallaciam. nam quædam genera uuarum nun-
quam dulcedinem capiunt propter auſteritatem nimiam.
Itaque oportunum eſt (quod nos facimus) ipſam natura-
lem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas
eſt,ſi cum expreſſeris uinacea,quæ acinis celantur,iam in-
fuſcata,& nonnulla propemodum nigra fuerint.nam co-
lorem nulla res uinaceis poteſt afferre, niſi naturæ matu-
ritas,præſertim cum ita media parte acinorum ſint,ut &
à ſole æſtuāte,& à uentis protegatur, humórque ipſe non
patitur ea percoqui,aut infuſcari,niſi ſuapte natura. Hoc
igitur cum exploratum habuerit uillicus,ſciat uindemiam
ſibi eſſe faciendam. Sed antequam fructum cogere inci-
piat, cuncta præparanda erunt ſuperiore (ſi fieri poſſet)
menſe. ſi minus, certè ut ante quindecim dies dolia par-

tim picata, partim defricata, & diligenter lota marina, uel aqua ſalſa, & recte ſiccata. tum & opercula, coláque, & cætera, ſine quibus probè confici muſtum non poteſt. Tor*cularia uerò, & fora diligenter emundata, lotáque: &, ſi res ita exegerit, picata, præparatáque habeat ligna, quibus defrutum, & ſapam decoquat. tum etiam ſalem, atque odoramenta, quibus condire uina conſueuerint, multò antè repoſita eſſe oportet*. Nec *tamen hæc cura totum auocet eum à cætera ruris cultura. nam & napinæ, itémque rapinæ ſiccaneis locis per hos dies fiunt. farraginaria quoque pecori futura per hiemem præſidio. itémque ſiliquã, quod ruſtici fœnum græcum uocant, nec minus in pabulum uicia nunc demum conſeruntur*. T*um etiam lupini* 38
hæc erit præcipua ſatio, quem quidam uel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium *& panicum hoc tempore demetitur, quo faſeolus ad eſcam ſeritur. nam ad præcipiendum ſemen ultima parte* Octobris *circa* Calendas Nouembris *melius obruitur*. Q*uare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, poſſit eorum curam, quæ intra uillã facienda ſunt, uillicæ delegare. ita tamen, ut ipſe conſideret an recte facta ſint.* Calend. Octobribus, *& ſexto* Non. *interdum tempeſtatem ſignificat*. Q*uarto* Non. Octobris Auriga *occidit mane*, Virgo *deſinit occidere, ſignificat nonnunquam tempeſtatem*. Tertio Non. Octobris Corona *incipit exoriri, ſignificat tempeſtatem*. Pridie Non. Octobris Hœdi *oriuntur ueſpere*, Aries *medius occidit*, Aquilo. Octauo Id. Octobris Coronæ *clara ſtella exoritur*. Sexto Id. Octobris Vergiliæ *exoriuntur ueſpere*, Fauonius, *& interdum* Africus *cum pluuia*. Tertio, *& pridie* Idus Octobris Corona *tota mane exoritur*, Auſter *hibernus, & nonnunquã pluuia*. Per *hos dies frigidis regioni-*

bus uindemia, & cætera, quæ ſuprà ſcripta ſunt, fieri ſo-
lent. Iiſdémque regionibus frumenta matura ſeruntur, &
præcipue far adoreum . Locis etiam opacis triticum nunc
recte ſeritur . Et quoniam ſementis mentionem fecimus,
non intempeſtiuè quantum cuiuſque ſeminis iugerum a-
gri recipiat referemus. Iugerum agri recipit tritici modios
quatuor, uel quinque, farris adorei modios nouem, uel de-
cem, ordei modios quinque, uel ſex, milij, uel panici ſexta-
rios quatuor, uel quinque, lupini modios octo, uel decem,
faſeoli modios quatuor, piſi modios tres, uel quatuor, fabæ
modios ſex, lentis modium unum, uel paulò amplius, lini
ſeminis modios nouem , uel decem , cicerculæ modios tres,
uel quatuor, ciceris modios duos, uel tres, ſeſami ſextarios
381 quatuor, uel quinque, uiciæ pabularis modios ſeptem, uel
octo, uiciæ ſeminalis modios quinque, uel ſex, erui modios
quatuor, uel quinque, farraginis ordeaceæ modios ſeptem,
uel octo, ſiliquæ modios ſex, medicæ ſingulos cyathos ſe-
rere oportet in areolis longis pedum denûm, latis pedum
quinûm . Canabis grana ſex in pede quadrato ponuntur.
Idibus Octobris, & ſequenti biduo interdum tempeſtas,
nonnunquam rorat . Decimotertio Calendas Nouembris
ſol in Scorpionem tranſitum facit . Tertiodecimo, & duo-
decimo Calendas Nouembris ſolis exortu Vergiliæ inci-
piunt occidere, tempeſtatem ſignificat. Vndecimo Calẽdas
Nouembris Tauri cauda occidit, Auſter, interdum pluuia.
Octauo Calendas Nouembris Centaurus exoriri mane de-
ſinit, tempeſtatem ſignificat. Septimo Calendas Nouembris
Nepæ frons exoritur, tempeſtatem ſignificat . Quinto Ca-
lendas Nouembris Vergiliæ occidunt, hiemat cum frigore,
& gelicidijs. Quarto Calendas Nouembris Arcturus ue-
ſpere occidit , uentoſus dies . Tertio Calendas , & pridie

Nouembris Caſſiope incipit occidere, tempeſtatem ſignificat. Per hos dies quæcunque ſemina differri debent, arbuſculæque omnis generis recte ponuntur. ulmi quoque uitibus recte maritantur, ipſæque uites in arbuſtis & uineis commode propagantur. ſeminaria runcare, & fodere tempus eſt. tum etiam arbores ablaqueare, nec minus uineas, eaſdémque putare. itémque in arbuſtis uitem deputare. ſeminaria, quæ ſuo tempore pāpinata non ſunt, arbuſculæque ficorum in ſeminarijs putari, & ad ſingulos ſtylos redigi debent. quæ tamen melius dum tenera ſunt, per germinationem pāpinantur. Sed cum omnia in agricultura ſtrenue facienda ſint, tum maxime ſementis. Vetus eſt agricolarum prouerbium, Maturam ſationem ſæpe decipere ſolere, ſeram nunquam, quin mala ſit. Itaque in totum 38
præcipimus: ut quiſque natura locus frigidus erit, is primus conſeratur: ut quiſque calidus nouiſſimus. Vicia & faba ſtercorare agrũ dicuntur. Lupinum niſi in florem uerteris, nihil agrum ſtercoraueris. ſed nec ulla res magis uacuis operarijs aut ſeritur, aut conditur. nam & primis temporibus ante aliam ſementim poteſt id obrui, & nouiſſimis poſt coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod ſparſeris. Duo iugera tres operæ commode occabunt, arboréſque quæ interierũt, ablaqueabunt, quanuis antiqui ſingulis operis ſingula iugera ſarriri, & occari uelint: quod an recte fieri poſſit affirmare non auſim. Eodem tempore foſſas riuóſque purgare, & elices, ſulcóſque aquarios conuenit facere. Iiſdem temporibus ſi ſit, fraxineam: ſi minus, orneam: ſi nec hæc ſit, iligneam frondem bubus recte præbebimus. Glandis quoque non inutile eſt ſingulis iugis modios ſingulos dare, nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus X X X præbueris.

nam ſi paucioribus diebus detur(ut ait Higinius) per uer
ſcabioſi boues fiunt . Glans autem paleis immiſcenda eſt,
atque ita bubus apponenda.Tum etiã ſiluam ſi quis bar
baricam , id eſt conſemineam uelit facere, recte conſeret
glandibus & cæteris ſeminibus.Tum & olea diſtringen-
da eſt,ex qua uelis uiride oleum efficere,quod fit optimum
ex uaria oliua,cum incipit nigreſcere. nam acerbum ni-
ſi ex alba olea fieri non debet. Calend.Nouembribus,&
poſtridie caput Tauri occidit,pluuiam ſignificat.III Non.
Nouembris Fidicula mane exoritur,hiemat,& pluit.VIII
Idus Nouẽbris idem ſydus totum exoritur,Auſter uel Fa-
uonius,hiemat. VII Idus Nouembris ſtella clara Scor-
pionis exoritur,ſignificat tempeſtatem,hiemat,uel Vultur-
383 nus,interdum rorat.Sexto Idus Nouembris Vergiliæ ma-
ne occidunt,ſignificat tempeſtatem,hiemat. Quinto Idus
Nouembris hiemis initium, Auſter, aut Eurus, interdum
rorat. His diebus uſque in Idus,quæ ſuperiore menſe fa-
cere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & pro-
prie hoc obſeruabis, ut pridie, quàm plenilunium ſit, ſi
minus,certe ipſo plenilunio omnem, quam ſaturus es, fa-
bam uno die ſpargas:ſed poſtea licebit ab auibus, & pe-
core defenſam obruas. eámq;,ſi ita competierit lunæ cur
ſus,ante Idus Nouembris occatam habeas quampinguiſſi-
mo,& nouo loco:ſi minus,quàm ſtercoratiſſimo. Satis erit
in ſingula iugera uehes ſtercoris comparare numero de-
cem & octo . Vehes autem ſtercoris habet modios octogin
ta. Ex quo colligitur oportere in denos quoquouerſus pe-
des, modios quinos ſtercoris ſpargere. Quæ ratio docet u-
niuerſo iugero ſatiſfacere modios M. CCCCXL. Tum
etiam conuenit oleas ablaqueare , & ſi ſunt parum fru-
ctuoſæ,uel cacuminibus retorridæ frondis, magnis arbo-

ribus quaternos modios ſtercoris caprini circunſpergere, in cæteris autem pro magnitudine portionem ſeruare. Eodem tempore uineis ablaqueatis columbinum ſtercus ad ſingulas uites, quod ſit inſtar unius ſextarij, uel urinæ hominis congios, uel alterius generis quaternos ſextarios ſtercoris infundere. Iugerum uinearum in ſenos pedes poſitarum duæ operæ ablaqueant. Idibus Nouembris dies incertus, ſæpius tamen placidus. Sextodecimo Calendas Decembris Fidis exoritur mane, Auſter, interdum Aquilo magnus. Quintodecimo Calēdas Decembris Aquilo, interdum Auſter cum pluuia. Quartodecimo Calēdas Decembris ſol in Sagittarium tranſitum facit, Suculæ mane oriuntur, tempeſtatem ſignificat. Duodecimo Calendas Decembris Tauri cornua ueſperi occidunt, Aquilo frigidus, 384
& pluuia. Vndecimo Calēdas Decembris Sucula mane occidit, hiemat. Decimo Calend. Decembris Lepus occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Septimo Calend. Decembris Canicula occidit ſolis ortu, hiemat. Pridie Calendas Decembris totæ Suculæ occidūt, Fauonius aut Auſter, interdum pluuia. His diebus, quæ præterita erūt ſuperioribus, opera conſequi oportet. Et ſi non plurimum ſerimus, optimum eſt intra Calendas Decembris ſementem confeciſſe. Sed etiam longis noctibus ad diurnū tempus aliquid adijciendum eſt. nam multa ſunt, quæ in lucubratione recte aguntur. Siue enim uineas poſſidemus, pali, & ridicæ poſſunt dolari, exacuíque: ſiue regio ferulæ, uel corticis ferax eſt, apibus aluearia fieri debent: ſiue palmæ, ſpartíue fœcunda eſt, fiſcinæ, ſportæque: ſeu uirgultorum, corbes ex uimine. Ac ne cætera nunc perſequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubrationem confici poſſit. nam inertis eſt agricolæ expectare diei breuitatem,

præcipue in iјs regionibus, in quibus brumales dies horarum nouem ſunt, noctéſque horarum quindecim. Poſſit etiam ſalix deciſa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad uitiũ ligamina præparari. quæ ſi natura minus lenta eſt, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in ſtercore obruenda eſt, ut lenteſcat. ſin autem iampridem cæſa exaruit, in piſcina macerandá eſt. tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, uel facta manubria aptare, quorum optima ſunt ilignea, deinde carpinea, poſt hæc fraxinea. Calendis Decembris dies incertus, ſæpius tamen placidus. Octauo Idus Decembris Sagittarius medius occidit, tempeſtatem ſignificat. Septimo Idus Decembris Aquila mane oritur, Africus, interdum Auſter, irrorat. Tertio Idus Decembris Corus, uel Septentrio, in-

385 *terdum Auſter cum pluuia. His diebus quæ præterita eorunt ſuperiore menſe opera peragi debebunt, utique in locis temperatis, aut calidis: nam frigidis recte fieri iam non poſſunt. Idibus Decembris Scorpio totus mane exoritur, hiemat. Sextodecimo Calendas Ianuariј ſol in Capricornum tranſitum facit, brumale ſolſtitium, ut Hipparcho placet: itaque tempeſtatem ſæpe ſignificat. X V Calẽd. Ianuarias uentorum commutationem ſignificat. X Calendas Ianuarias Capra occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Nono Calendas Ianuarias brumale ſolſtitium (ſicut Chaldæi obſeruant) ſignificat. Sexto Calen. Ianuarias Delphinus incipit oriri mane, tempeſtatem ſignificat. Quarto Calendas Ianuarias Aquila ueſpere occidit, hiemat. Tertio Calẽdas Ianuarias Canicula ueſpere occidit, tempeſtatem ſignificat. Pridie Calendas Ianuarias, tempeſtas uentoſa. His diebus qui religioſius rem ruſticam colunt, niſi ſi uinearum cauſa paſtines, negant debere terram ferro commoueri. Ita-*

*que quicquid citra id genus effici poteſt,id ab his compre-
henditur,ut olea legatur,& oleum conficiatur,ut uitis pa
letur,& capite tenus alligetur,ut iuga uineis imponantur,
& capiſtrentur. Cæterum palmare, id eſt,materias alli-
gare hoc tempore non expedit,quia plurimæ propter ri-
gorem qui fit ex frigore, franguntur. Poſſunt etiam his
diebus ceraſi,& tuberes,& armeniacæ, atque amygda-
læ,cæteræque arbores quæ primæ florẽt,inſeri commode.
Nonnulli etiam legumina ſerunt. Calendis Ianuarij dies
incertus. Tertio Nonas Ianuarij Cancer occidit, tempeſtas
uaria.Pridie Nonas Ianuarij media hiems,Auſter multus,
interdũ pluuia. Non.Ianuarijs Fidis exoritur mane,tem-
peſtas uaria.Sexto Idus Ianuarias Auſter,interdum Fa-
uonius. Quinto Idus Ian. Auſter,interdum imber. Pri-
die Idus Ian.incertus ſtatus cæli. Per hos quoque dies ab-* 386
*ſtinent terrenis operibus religioſiores agricolæ,ita tamen
ut ipſis Cal. Ianuarijs auſpicandi cauſa omne genus ope-
ris inſtaurent.Cæterum differant terrenam molitionem
uſq; in proximas Idus. Sed nec ignorare debebit uillicus,
quid uni iugo boum quoquo menſe per ſingulos dies præ-
ſtari ſatis ſit.Quare huius quoque curæ rationem ſubijcie
mus.Mẽſe Ianuario paleas cum erui macerati ſextarijs ſex
uel paleas cum cicerculæ freſæ ſemodio,uel frõdis corbem
pabulatorium modiorum uiginti,uel paleas quantum ue-
lint,& fœni pondo uiginti, uel affatim uiridem frõdem
ex ilice uel lauro,uel quod his omnibus præſtat, farragi-
nem ordeaceam dabit ſiccam: Februario menſe idem,Mar
tio idem. uel ſi opus facturi ſunt, fœni pondo quinqua-
ginta. Aprili frondem querneam,& populneam. ex Cal.
ad Idus,uel paleas, uel fœni pondo quadraginta. Maio
pabulum affatim:Iunio ex Calen.frondem affatim:Iulio*

idem, Auguſto idem, uel paleas ex aruo pondo quinquaginta. Septembri frōdem affatim, Octobri frondem, & ficulnea folia, Nouemb. ad Idus frondem, uel folia ficulnea, quæ ſint corbis unius. Ex Idibus glandis modium unum paleis immiſtum, & lupini macerati modiū unum paleis immiſtum, uel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, uel paleas cum erui ſemodio macerato, uel lupini, quod ex ſemodio macerato exierit, uel glandis modium unum, ut ſuprà ſcriptum eſt, uel farraginem.

Proſa de cultu hortorum, & herbis hortenſibus. CAP. III.

Et quoniam percenſuimus opera, quæ ſuis quibuſque temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores
387 polliciti noſtri ſubiungemus cultus hortorum, quorum æquè curam ſuſcipere debebit, ut & quotidiani uictus ſui leuet ſumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poeta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem Georgicon appellauit, parum prudenter cenſet eos facere, qui hortis extruant munimenta, quòd neque latere fabricata materies perānare poſſit, pluuijs, ac tempeſtatibus plerunque infeſtata, neque lapides ſupra rei dignitatem poſcat impenſa. ſi uerò amplum modū ſepire quis uelit, patrimonio eſſe opus. Ipſe igitur oſtendā rationem, qua non magna opera hortum ab incurſu hominum, pecudúmque munimus. Vetuſtiſſimi auctores uiuam ſepē ſtructili prætulerunt, quia non ſolùm minorem impenſam deſideraret, uerumetiam diuturnior immenſis temporibus permaneret: itaque uepres efficiendi conſitis ſpinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem ſepire deſtinaueris, ab æquinoctio autumnali ſimulátque terra maduerit imbribus, circumuallandus eſt duobus ſulcis tripedaneo ſpatio

inter ſe diſtantibus. modũ altitudinis, & latitudinis eorum abunde eſt eſſe bipedaneum: ſed eos uacuos perhiemare patiemur præparatis ſeminibus, quibus obſerantur. ea ſint uaſtiſſimarum ſpinarum, maximéque rubi, & paliuri, & eius, quam Græci uocant κυνόσβατον, nos ſentem canis appellamus. Horum autem ruborum ſemina quammaturiſſima eligi oportet, & erui moliti farinæ immiſcere: quæ cum eſt aqua conſperſa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuſlibet alijs reſtibus. ſiccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. mox ubi bruma confecta eſt, intermiſſis quadraginta diebus circa hirũdinis aduentum, cum iam Fauonius exoritur, poſt Idus Febr. ſi qua in ſulcis per hiemem conſtitit aqua, exhauritur, reſolutáq; humus, quæ erat autumno regeſta, uſque ad me- 388
diam ſulcorũ altitudinẽ reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per utrunque ſulcum porrecti obruuntur, ſed ita ut non nimiũ ſupergeſta terra ſemina ſpinarum, quæ inhærent toris funiculorum, enaſci poſſint. ea ferè circa trigeſimum diem prorepunt: atque ubi cœperunt aliquod incrementum habere, ſic inſueſci debent, ut in id ſpatium, quod ſulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem uirgeã ſepem interponere, quam ſuperſcendant ſentes utriuſque ſulci, & ſit quo interdum quaſi adminiculo priuſquam corroborentur, acquieſcant. Hunc ueprem manifeſtum eſt interimi non poſſe, niſi radicitus effodere uelis. cæterũ etiam poſt ignis iniuriam melius renaſci nulli dubiũ eſt. Et hæc quidem claudendi horti ratio maxime eſt antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, ſi permittit agri ſitus, iuxta uillam præcipue pinguem, quíque aduenientè riuo, uel ſi non ſit fluens aqua, fonte puteali poſſit irrigari.

*Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidem, tum de-
mum effodiendus eſt, cum ſol ultimas partes Virginis ob-
tinebit, id eſt menſe Septemb. ante æquinoctium autumna
le: ſiquidem tunc maxime explorãtur uires fontium, cum
ex longa ſiccitate æſtatis terra caret humore pluuiali. Pro-
uidendum eſt autem, ne hortus areæ ſubiaceat, ne per tri-
turam uenti poſſint paleas aut puluerem in eum perfer-
re: nam utraque ſunt oleribus inimica. Mox inordinandi
paſtinandique ſoli duo ſunt tempora: quoniam duæ quo-
que olerum ſationes: nam & autumno, & uere plurima
ſeruntur, melius tamen uere riguis locis, quoniam & na-
ſcentis anni clementia excipit prodeuntia ſemina, & ſi-
tis æſtatis reſtinguitur fontibus. At ubi loci natura neque
manu illatam, neque ſuæ ſpontis aquam miniſtrari pati-*
389 *tur, nullum quidem aliud auxiliũ eſt, quàm hiemales plu-
uiæ. Poteſt tamen etiam in ſicciſſimis locis opus cuſtodi-
ri, ſi depreſſius paſtinetur ſolum: eiúſque abunde eſt gra-
dum effodere tribus pedibus, ut in quatuor cõſurgat re-
geſtum. At ubi copia eſt rigandi, ſatis erit non alto bipalio,
id eſt, minus quàm duos pedes ferramento nouale cõuerti.
Sed curabimus, ut ager quem uere conſeri oportet, autum-
no circa Calend. Nouemb. paſtinetur: quem deinde ueli-
mus autumno inſtituere, menſe Maio conuertemus, ut aut
hiemis frigoribus, aut æſtiuis ſolibus & gleba ſoluatur, &
radices herbarũ necentur: nec multo ante ſtercorare debe-
bimus, & cum ſationis appropinquabit tẽpus ante quin-
tum diẽ exherbãdus erit locus, ſtercorandúſq;, & ita dili-
genter foſſione iterãdus, ut fimo terra commiſceatur. Opti-
mum uerò ſtercus eſt ad hunc uſum aſini, quia minimum
herbarũ creat: proximum uel armenti, uel ouiũ ſi ſit an-
no maceratũ: nam quod homines faciũt, quamuis habeatur*

*excellentiſſimum, non tamen neceſſe eſt adhibere, niſi aut
nudæ glareæ, aut ſine ullo robore ſolutiſſimæ arenæ, cum
maior ſaliat uis alimenti deſideratur. igitur ſolum, quod
conſerere uere deſtinauerimus, poſt autumnum patiemur
effoſſum iacere brumæ frigoribus, & pruinis inurendū:
quippe è contrario ſicut calor æſtatis, ita uis frigoris ex-
coquit terram, fermentatámque ſoluit. quare peracta bru
ma tum demum ſtercus inijcietur, & circa Idus Ianuarias
humus refoſſa in areas diuiditur, quæ tamen ſic informan
dæ ſunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam par-
tem latitudinis earum perueniant, ne qui proſequuntur
herbas, ſemina proculcare cogantur: ſed potius per ſemitas
ingrediantur, & alterna uice dimidias areas eruncent.
Hæc, quæ ante ſationem facienda ſunt, dixiſſe abunde eſt.
Nunc quid quoque tempore uel colendum, uel ſerendum* 390
*ſit, præcipiamus: & primum de his generibus loquendum
eſt, quæ poſſunt duobus ſeri temporibus, id eſt autumno
& uere. Sunt autem ſemina braſſicæ, & lactucæ, cinaræ,
erucæ, naſturcij, coriandri, chærephylli, aneti, paſtinacæ,
ſiceris, papaueris: hæc enim uel circa Calend. Septembres,
uel melius ante Calendas Martias Februario ſeruntur.
Locis uero ſiccis, aut tepidis qualia ſunt Calabriæ, & Ap-
puliæ maritima, poſſunt circa Idus Ianuarias terræ com-
mitti. Rurſus quæ tantum autumno conſeri debent (ſi ta-
men uel maritimum, uel apricum agrum incolimus) hæc fe
rè ſunt, allium, cepæ capitula, ulpicum, ſinapis. Sed etiam
nunc quo quidque tempore terræ mandari plerunque con
ueniat, per menſes digeramus. Ergo poſt Calendas Ianua-
rias confeſtim recte ponetur lepidium. Menſe autem Fe-
bruario uel planta, uel ſemine ruta, atque aſparagus, &
iterum cepæ ſemē, & porri: nec minus ſi uernum, & æſti-*

*num fructum uoles habere, ſyriacæ radicis, & rapæ, na-
píque ſemina obrues. nam allij, & ulpici ultima eſt huius tẽ
poris poſitio. At circa Calendas Martij locis apricis licet
porrum (ſi iam ingranduit) tranſferre. Item panacem ul-
tima parte Martij menſis. Deinde circa Calendas Apri-
les æque porrum atque inulam, & ſerotinam plantam ru
tæ. Item ut maturius naſcatur cucumis, cucurbita, cappa-
ris ſerenda eſt. nam ſemen betæ, cum punicum malum flo-
rebit, tum demum optime ſeritur. Porri autem caput cir-
ca Idus Maias tolerabiliter adhuc tranſfertur. Poſt hoc,
nihil ingruente æſtate obrui debet, niſi ſemen apij, ſi ta-
men rigaturus es. ſic enim optime per æſtatem prouenit.
Cæterum Auguſto circa Vulcanalia tertia ſatio eſt: eáque
optima radicis, & rapæ, itémque napi, & ſiſeris, nec mi-
391 nus oleris atri. atque hæc ſunt ſationum tempora. Nunc
de ijs, quæ aliquam curã deſiderant, ſingulis loquar, quǽ-
que præteriero intelligi oportebit nullam operam poſtu-
lare niſi runcatoris: de qua ſemel hoc dicendum eſt, omni
tempore conſulendũ eſſe, ut herbæ exterminẽtur. Vlpicum
quod quidã alliũ punicum uocant, Græci autem ἀφροσκό-
ροδον appellant, longe maioris eſt incrementi, quàm alliũ:
ídq; circa Calend. Octobris, ante quàm deponatur ex uno
capite in plura diuidetur. habet enim uelut allium plu-
res cohærentes ſpicas, eǽque cum ſint diuiſæ, liratim ſeri
debent, ut in puluinis poſitæ minus infeſtentur hiemis a-
quis. Eſt autem lira ſimilis ei porcæ, quam in ſationibus
campeſtribus ruſtici faciunt, ut uliginem uitent: ſed hæc
in hortis minor eſt faciẽda, & per ſummam partem eius,
id eſt in dorſo inter palmaria ſpatia, ſpicæ ulpici, uel allij
(nam id quoque ſimiliter conſeritur) diſponendæ ſunt. ſulci
lirarum inter ſe diſtent ſemipedali ſpatio. deinde cum*

*ternas fibras emiſerunt ſpicæ, ſarriantur. nam quò ſæpius
id factum eſt, maius ſemina capiunt incrementum. deinde
ante quàm caulem faciant, omnem uiridem ſuperficiem
intorquere, & in terram proſternere conueniet, quò ua-
ſtiora capita fiant.* Regionibus *autem pruinoſis neutrum
horum per autumnum ſeri debet: nam brumali tempore
corrumpuntur: quod ferè menſe* Ianuario *miteſcit: & id-
circo frigidis locis tempus optimum eſt alliũ, uel ulpicum
ponendi circa* Idus *prædicti menſis. ſed quandocunq; uel
conſeremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, ſer-
uabimus in ijs locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut
luna infra terrã ſit. nam ſic ſata, & rurſus ſic recondita
exiſtimantur neque acerrimi ſaporis exiſtere, neque man-
dentium halitus inodorare.* Multi *tamen hæc ante* Calen.
Ianuarias *medijs diebus ſerunt menſe* Decembri, *ſi cæli* 392
tepor, & ſitus terræ permittit. Braſſica, *cum* VI *foliorum
erit, tranſferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius
illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur. hæc e-
nim res efficit, ut in coctura celerius madeſcat & uiri-
dem colorem ſine nitro conſeruet.* Eſt *autem frigidis, &
pluuijs regionibus poſitio eius optima poſt* Idus Aprilis,
*cuius depreſſæ plantæ, cum tenuerint quantum olitoris ra
tio patitur, ſæpius ſarrita, & ſtercorata melius conuale-
ſcit, plenioriſq; incrementi & coliculum facit, & cymam.*
Nonnulli *hanc eandem locis apricioribus à* Calen. Mar-
*tijs deponunt: ſed maior pars eius in cymam proſilit, nec
poſtea hybernum caulem amplum facit, cum eſt ſemel de-
ſecta.* Poſſis *autem uel maximos caules bis tranſferre, id-
que, ſi facias, plus ſeminis, & maioris incrementi præbe-
re dicuntur.* Lactuca *totidem foliorũ quot* Braſſica *tranſ-
ferri debet. locis quidẽ apricis, & maritimis optime autu-*

mno ponitur, mediterraneis, & frigidis contrà: hieme non
æque commodè diſpergitur. ſed & huius quoque radix fi-
mo liniri debet, maiorémque copiam deſiderat aquæ, ſic-
q; fit tenerioris folij. Sunt autem complura lactucæ gene-
ra, quæ ſuo quoque tempore ſeri oportet: earum quæ fuſci,
& ueluti purpurei, aut etiam uiridis coloris, & criſpi folij
uti Cæciliana menſe Ianuar. recte diſſeritur. At Cappa-
docia, quæ pallido & pexo denſóque folio uiret, menſe Fe-
bruario: quæ deinde candida eſt, & criſpiſſimi folij, ut in
prouincia Bætica eſt finibus Gaditani municipij, menſe
Mart. recte pangitur. Eſt & Cyprij generis ex albo rubi-
cunda, leui, & tenerrimo folio, quæ in Idib. April. commo-
dè diſponitur. Ferè tamen aprico cæli ſtatu, quibus locis
aquarum copia eſt, penè toto anno lactuca ſeri poteſt: quæ
393 *quò tardius caulem faciat, cum aliquod incrementum ha-*
buerit, exiguam teſtam media parte accipiat, eo quaſi o-
nere coercita in latitudinem ſe diffundit. eadem eſt ratio
etiam intybi, niſi quòd hiemem magis ſuſtinet: ideóque uel
frigidis regionibus proximo autumno ſeri poteſt. Cinaræ
ſobolem melius per autumni æquinoctiũ diſponemus: ſe-
men commodius circa Calendas Martij ſeremus: eiúſque
plantam circa Calẽd. Nouemb. deprimemus, & multo cine-
re ſtercorabimus. id enim genus ſtercoris huic oleri uide-
tur aptiſſimum. Sinape atque coriandrum, nec minus eru
cam, & ozimum ita uti ſata ſunt, ſua ſede immota perma-
nent: neque eſt eorũ cultus alius, quàm ut ſtercorata run-
centur. poſſunt autem non ſolum autumno, ſed & uere
conſeri. Plantæ quoq; ſinapis prima hieme tranſlatæ plus
cymæ uere afferunt. Panax utroque tempore leui, & ſub
acta terra rariſſime diſſeritur, quo maius incrementum
capiat: melius tamen eius uerna ſatio eſt. Porrum ſi ſe-

ctiuum facere uelis, denſius ſatum præceperunt priores relinqui: & ita cum increuerit, ſecari. Sed nos docuit uſus lōge melius fieri. ſi differas, & eodem more, quo capitatum modicis ſpatijs, id eſt, inter quaternos digitos depangas, & cum conualuerit, deſeces. In eo autem quod magni capitis efficere uoles, ſeruandum ſit, ut ante quàm tranſlatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum ſummas partes intondeas. tum teſtulæ, uel conchæ, quaſi ſedes in ſingulis ſubiectæ ſeminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati aſſidua ſarritio, & ſtercoratio eſt. nec alius tamen ſectiui, niſi quòd toties rigari, & ſtercorari, ſarriríque debet, quoties demetitur. ſemen eius locis calidis menſe Ianuario, frigidis Februario ſeritur: cuius incrementum quò maius fiat, raris linteolis complura grana illigantur, atque ita obru- 394
untur. Enatum autem in ijs locis, quibus aqua ſubminiſtrari non poteſt, deferri debet circa æquinoctium autumni. at quibus poſſis humorem præbere, menſe Maio recte tranſfertur. Apium quoque poſſis plantis ſerere, nec minus ſemine, ſed præcipuè aqua lætatur, & ideo ſecundum fontem commodiſſime ponitur. quòd ſiquis id uelit lati folij facere, quantum ſeminis poſſint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas diſpoſitum releget. uel ſi criſpæ frondis id fieri maluerit, ſemen eius inditum pilæ, & ſaligneo palo pinſitum, expoliatúmque, ſimiliter in linteolis ligatum obruet. Poteſt etiam circa hanc operam fieri criſpum qualitercunque ſatum, ſi cum eſt natum, incrementum eius ſuperuoluto cylindro coerceat. Satio eius eſt optima poſt Idus Maias uſque in ſolſtitium: nam teporem deſiderat. Ferè etiam his diebus ocima ſeruntur, quorum cum ſemen obrutum eſt, diligenter

inculcatur pauicula, uel cylindro. nam ſi terram ſuſpenſam relinquas, plerunque corrumpitur. Paſtinaca, & ſiſer, atque inula conualeſcunt alte paſtinato, & ſtercorato loco: ſed quàm rariſſime ponenda ſunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam uero interuallo trium pedum ſeri conuenit, quoniam uaſtos facit frutices, & radicibus, ut oculus harundinis ſerpit: nec eſt alius cultus horum omnium, niſi ut ſarritionibus herbæ tollantur. Commodiſſimè autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima Auguſti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam uocant ἱπποσέλινον, nonnulli σμύρνιον, paſtinato loco ſemine debet conſeri, maxime iuxta maceriam: quoniam & umbra gaudet, & qualicunque conualeſcit loco: ídque cum ſemel ſeueris, ſi non totum radicitus tollas, ſed alternos frutices in ſemen ſummittas, æuo manet, paruámque ſarritio-
395 *nis exigit culturam. ſeritur à Vulcanalibus uſque in Calendas Semptembris, ſed etiam menſe Ianuario menta dulcem deſiderat uliginem, quá ob cauſam iuxta fontem mẽſe Martio recte ponitur. Cuius ſi forte ſemina defecerunt, licet de noualibus ſilueſtre mentaſtrum colligere, atque ita inuerſis cacuminibus diſponere: quæ res feritatem detrahit, atque edomitã reddit. Rutam autumno ſemine ſatam menſe Martio differre oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcaríque donec conualeſcat, ne herbis enecetur. ſed uelata manu debebit runcari, quam niſi contexeris, perniciosa naſcuntur ulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atque tumor inceſſerit, oleo ſubinde perungito. eiuſdem frutex pluribus annis permanet innoxius, niſi ſi mulier, quæ in mẽſtruis eſt, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymum, & trãſmarina cunila, & ſerpyllũ, ſicut priore libro iam retuli,*

magis aluearia curantibus, quàm olitoribus ſtudioſè con-
ſerũtur. Sed *nos ea condimentorum cauſa (nam ſunt qui-*
buſdam eſculentis aptiſſima)non alienum putamus etiam
in hortis habere.locum neque pinguem,neque ſtercoratum,
ſed apricum deſiderant,ut quæ macerrimo ſolo per ſe ma-
ritimis plerunque regionibus naſcuntur. hæ res & ſemi-
ne,& plantis circa æquinoctium uernum ſerũtur. melius
tamen eſt thymi nouellas plantas diſponere,quæ cum ſub-
acto ſolo depreſſæ fuerint,ne tarde comprehendant, aridi
thymi fruticem contundi oportet, atque ita pinſito pridie
quàm uolueris uti, aqua medicare, quæ cum ſuccum eius
perceperit,depoſitis fruticibus infunditur, donec eos recte
confirmet. Cæterum *cunila uiuacior eſt,quàm ut impen-*
ſius curanda ſit. Lepidium *cum ante* Cal. Martias *habue*
ris diſpoſitum, uelut porrum ſectiuum demetere poteris:
rarius tamen.nam poſt Cal. Nouemb. *ſecandum non erit,* 396
quoniã frigoribus uiolatum emoritur:biennio tamen ſuf-
ficiet,ſi diligenter ſarritum, & ſtercoratum fuerit. multis
etiam locis uiuacitatem ſuam uſque in annos decem pro-
rogat. Beta *florenti punico malo ſemine obruitur,& ſimul*
atq; quinque foliorũ eſt,ut braſſica differtur æſtate, ſi ri-
guus eſt hortus:at ſi ſiccaneus,autumno,cũ iam pluuiæ in-
ceſſerint,diſponi debebit. Chærephyllũ,*itémq; olus atripli*
cis,quod Græci *uocant* ἀτράφαξιν *circa* Cal. Octob. *obrui*
oportet non frigidiſſimo loco. nam ſi regio ſæuas hiemes
habet, poſt Idus Februarias *ſemine differenda ſunt, ſuá-*
que de ſede partiẽda. Papauer, *& anethum eandẽ habent*
conditionẽ ſationis,quam chærephyllũ & ἀτράφαξις. Sa-
tiui aſparagi, quam corrudam ruſtici uocant,ſemina ferè
biennio præparantur. ea cum pingui, & ſtercoroſo ſolo
poſt Idus Februarias *ſic obrueris,ut quantum tres digiti*

ſeminis comprehendere queunt, ſingulis foſſulis deponas.
Ferè poſt quadrageſimum diem inter ſe implicantur, &
quaſi unitatem faciunt, quas radiculas ſic illigatas, atque
connexas olitores ſpongias appellant. eáſque poſt quatuor
& uiginti menſes in locum apricum, & bene madidum,
ſtercoratúmque transferri conuenit. Sulci autem inter ſe
pedali menſura diſtantes fiunt non amplius dodrantalis
altitudinis, in quam ita ſpongiolæ deprimuntur, ut facile
ſuperpoſita terra germinent. ſed in locis ſiccis partibus
ſulcorum imis diſponenda ſunt ſemina, ut tanquam in al
ueolis maneant. at uliginoſis è contrario in ſummo por-
cæ dorſo collocanda, ne humore nimio lædãtur. Primo de-
inde anno, cum ita conſita ſunt, aſparagum quem emiſe-
rint, infringi oportet. nam ſi ab imo uellere uolueris, ad-
huc teneris, inualidíſque radiculis tota ſpongiola ſequetur.
Reliquis annis non erit decerpendus, ſed radicitus uel-
lendus. nam niſi ita fiat, ſtirpes præfractæ angunt oculos
397 ſpongiarum, & quaſi excæcant, nec patiuntur aſparagum
emittere. Cæterum ſtylus, qui nouiſſime autumnali tem-
pore naſcitur, non omnis eſt tollendus, ſed aliqua pars e-
ius in ſemen ſummittenda eſt. Deinde cum ſpinam fece-
rit, collectis ſeminibus ipſis, ſcorpiones ita uti ſunt, in ſuo
loco perurendi ſunt, & deinde ſulci omnes conſarriendi,
herbæque eximendæ, mox uel ſtercus, uel cinis inijcien-
dus, ut tota hieme ſuccus eius pluuijs manans ad radicem
perueniat. Vere deinde prius quàm cœperit germinare,
capreolis, quod genus bicornis ferramenti eſt, terra com-
moueatur, ut & facilius ſtylus emicet, & relaxa humo
plenioris craſſitudinis fiat radix. Raphani radix bis an-
no recte ſeritur, Februario menſe, cum uerũ fructum ex-
pectamus, & Auguſto menſe circa Vulcanalia, cum matu-

rius. ſed hæc ſatio ſine dubio melior habetur. cura eſt eius, ut terra ſtercorata, & ſubacta obruatur, poſt ubi cœperit aliquod incrementum, ſubinde aggeretur. nam ſi ſuper terram emerſerit, dura, & fungoſa fiet. Cucumis & cucurbita, cum copia eſt aquæ, minorem curam deſiderant: nam plurimum iuuantur humore. ſin autem ſicco loco ſeri debuerint, quo rigationem miniſtrari non expediat, menſe Februario ſeſquipedali altitudine ſulci faciendi ſunt. poſt Idus deinde Martias, quaſi tertia pars altitudinis ſulci ſtramentis inditis tegenda, mox ſtercorata terra uſque in dimidium ſulcum aggerenda, poſitiſque ſeminibus tam diu eſt aqua præbenda, donec enaſcantur: atque ubi conualeſcere cœperint, adiecta humo incrementa eorum proſequenda ſunt, donec ſulcus coæquetur. Sic exculta ſemina ſine rigatione tota æſtate ſatis ualebunt, fructúmque iucundioris ſaporis, quàm rigua præbebunt. Aquoſis autem locis primo quoque tempore, non tamen ante Calen. Mar. ſemen ponendum eſt, ut deferri poſſit æquinoctio confecto: idque de media parte cucurbitæ ſemen inuerſo cacumine ponito, ut fiat incrementi uaſtioris. nam ſunt ad uſum uaſorum ſatis idoneæ, ſicut Alexandrinæ cucurbitæ, cum exaruerint. At ſi eſculentæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ ſumptum ſemen ſerendum erit, quod prolixior & tenuior fructus eius enaſcatur, qui ſcilicet maius cæteris inuenit pretium. Sed cuſtodiendum eſt, ut quamminime ad eum locum, in quo uel cucumis, aut cucurbitæ conſitæ ſunt, mulier admittatur. nam ferè contactu eius langueſcunt incrementa uirentium. ſi uero etiam in menſtruis fuerit, uiſu quoque ſuo nouellos fœtus necabit. Cucumis tener, & iucundiſſimus fit, ſi ante quàm ſeras, ſemen eius

398

lacte maceres. nonnulli etiam quò dulcior exiſtat, aqua mulſa idem faciunt. Sed qui præmaturum fructum cucumeris habere uolet, confecta bruma ſtercoratam terram inditam cophinis obſerat, modicúmque præbeat humorem. deinde cum enata ſemina fuerint, tepidis diebus, & inſolatis iuxta ædificium ſub diuo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus, ac tempeſtatibus ſub tectum referat: idque tandiu faciat, dum æquinoctium uernum conficiatur. poſtea totos cophinos demittat in terram. ſic enim præcoquem fructum habebit. Poſſunt etiam, ſi ſit operæpretium, uaſis maioribus rotulæ ſubijci, quo minore labore producantur, & rurſus intra tecta recipiantur. ſed nihilo minus ſpecularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus ſerenis diebus tutò producantur ad ſolem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Cæſari cucumis præbebatur. Nos autem leuiore opera iſtud fieri apud AEgyptiæ gentis Dolum Mendeſium legimus, qui præcipit aprico, & ſtercoroſo loco
399 *alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in hortis conſitas habere: deinde eas confecto æquinoctio paululum infra terram ſecare, & ligneo ſtylo laxatis uel rubi, uel ferulæ medullis ſtercus immittere, atque ita ſemina cucumeris inſerere, quæ ſcilicet incremento ſuo coeant rubis, & ferulis. nam ita non ſua, ſed quaſi materna radice aluntur: ſicque inſitam ſtirpem frigoribus quoque cucumeris præbere fructum. Satio ſecunda eius ſeminis ferè quinquatribus obſeruatur. Capparis plurimis prouincijs ſua ſponte noualibus naſcitur. Sed quibus locis eius inopia eſt, ſi ſerenda fuerit, ſiccum locum deſiderabit. iſque debebit ante circundari foſſula, quæ repleatur lapidibus, & calce, uel punico luto, ut ſit quaſi quædam*

loricæ, ne poſſint eam perrumpere prædicti ſeminis frutices, qui ferè per totum agrum uagantur, niſi munimento aliquo prohibiti ſint. quod tamen non tantum incommodum eſt (ſubinde enim poſſunt extirpari) quantum quod noxium uirus habent, ſuccóque ſuo ſterile ſolum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuiſſimo contenta eſt. quippe quæ res etiam in deſertis agris citra ruſtici operam conualeſcit. Seritur utroque æquinoctio. Cepina magis frequenter ſubactam poſtulat terram, quàm altius conuerſam. itaque ex Calendis Nouembris proſcindi ſolum debet, ut hiemis frigoribus, & gelicidijs putreſcat, intermiſſiſque quadraginta diebus, tum demum iterari, & interpoſitis uno ac uiginti diebus tertiari, ac protinus ſtercorari. mox bidentibus æqualiter perfoſſum in areas diſponi deletis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias ſereno die conueniat ſemina ſpargi, quibus aliquod ſatureiæ ſemen intermiſcendum erit, ut eam quoque habeamus. nam & uiridis eſui eſt iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina uel ſæpius,
certè non minus debet quàm quater ſarriri. cuius ſi ſe- 400
men excipere uoles, capita maxima generis aſcalonij, quod eſt optimum, menſe Februario diſponito quaternorum, uel etiam quinûm digitorum ſpatijs diſtantia: & cum cœperint uirere, ne minus ter conſarrito: deinde cum fecerint caulem, humilioribus quaſi canteriolis interpoſitis rigorem ſtylorum conſeruato. nam niſi arundines tranſuerſas in modum iugatæ uineæ crebras diſpoſueris, thalli ceparum uentis proſternentur, totúmque ſemen excutietur: quod ſcilicet non ante legendum eſt, quàm cum matureſcere cœperit, colorémque nigrum habere. Sed nec patiendum eſt, ut perareſcat, aut totum decidat,

*uerum integri thalli uellendi ſunt, & ſole ſiccandi. Nà-
pus & rapa duas ſationes habent, & eandem cultu-
ram, quam raphanus. melior eſt tamen ſatio menſis Au-
guſti. Iugerum agri quatuor ſextarios ſeminis eorum po-
ſcit, ſed ita ut radicis ſyriacæ ſuper hãc menſuram pau-
lo plus, quàm heminam ſeminis recipiat. Qui æſtate iſta
ſeret, caueat, ne propter ſiccitates culex adhuc tenera fo-
lia prorepentia conſumat. id quoque ut uitetur, puluis e-
tiam, qui ſupra cameram inuenitur, uel etiam fuligo, quæ
ſupra focos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quã
ſatio fiat, commiſceri cum ſeminibus, & aqua conſper-
gi, ut tota nocte ſuccum trahant. nam ſic macerata poſtero
die recte ſeruntur. Veteres quidam auctores, ut Demo-
critus, præcipiunt, ſemina omnia ſucco herbæ, quæ ſedum
appellatur, medicare, eodémque remedio aduerſus beſtio-
las uti: quod uerum eſſe nos experientia docuit. Sed fre-
quentius tamen, quoniam huius herbæ minus larga eſt
facultas, fuligine, & prædicto puluere utimur, ſatiſque com
modè tuemur his incolumitatem plantarum. Rapæ ſemi-
na Higinius putat poſt trituram iacẽtibus adhuc in area
401 paleis inſpergi debere, quoniam fiunt uaſtiora capita, cum
ſubiacens ſoli duritia nõ patitur in altum deſcendere. nos
iſtud ſæpe fruſtra tentauimus: itaque rapum, & rapha-
num, & napum melius exiſtimamus ſubacta terra ob-
rui. ſeruántque adhuc antiquorum conſuetudinem reli-
gioſiores agricolæ, qui cum ea ſerunt, precantur, ut & ſi-
bi, & uicinis naſcantur. Locis frigidis, ubi timor eſt, ne
autumnalis ſatio hiemis gelicidijs peruratur, arundinibus
humiles canterij fiunt, ij'ſque uirgæ tranſuerſæ imponun-
tur, & uirgis ſtramenta ſupra iaciuntur, & ſic à prui-
nis ſemina defenduntur. ubi uero apricis regionibus poſt*

pluuias noxia inceſſerunt animalia, quæ à nobis appellantur erucæ, Græce *autem* κάμπαι *nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus frutices olerum concuti. ſic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, ſi deciderint, non amplius in ſuperiorem partem prorepunt.* Id *tamen ſuperuacuum eſt facere, ſi ante ſationem ſemina, uti iam prædixi, ſucco herbæ ſedi macerata ſunt. nihil enim ſic medicatis nocent erucæ.* Sed Democritus *in eo libro, qui* Græcè *inſcribitur* περὶ ἀντιπαθῶν, *affirmat has ipſas beſtiolas enecari, ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, ſolutis crinibus, & nudo pede unamquanque aream ter circumeat: poſt hoc enim decidere omnes uermiculos, & ita emori.* Hactenus *præcipiendum exiſtimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quanuis inſtructum, atque eruditum omni opere ruſtico eſſe oportere prima parte huius exordij cenſuerim: quoniam tamen plerunque euenit, ut eorum quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eáque ſæpius ex commentarijs renouanda ſint, omnium librorum meorũ argumenta ſubieci, ut cum res exegiſſet, facile reperiri poſſit, quid in quoque quærendum, & qualiter quidque faciendum ſit.*

402 L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. XII. ET VLTIMVS.

VILLICA.

XENOPHON *Athenienſis eo libro P. Siluine, qui OEconomicus inſcribitur, prodidit maritale coniugium ſic comparatum eſſe natura, ut non ſolum iucundiſſima, uerum etiam utiliſſima uitæ ſocietas iniretur: quod iam pridem etiam Cicero ait, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina eſſe coniunctum: deinde ut ex hac eadem ſocietate mortalibus adiutoria ſenectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiā cum uictus & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac ſilueſtribus locis, ſed domi ſub tecto accurandus erat, neceſſarium fuit alterutrum, foris & ſub dio eſſe, qui labore & induſtria compararet, intus, qui tectis reconderet, atque cuſtodiret. ſiquidem uel ruſticari, uel nauigare, uel etiam alio genere negotiari neceſſe erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum uero paratæ res ſub tectum eſſent congeſtæ, alium eſſe oportuit, qui & illatas cuſtodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberēt adminiſtrari. nam & fruges, & cætera alimenta terreſtria indigebant tecto, & ouium, cæterarúmque pecudum fœtus, atque fructus clauſo cuſtodienda erant, nec minus reliqua utenſilia quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ propoſuimus, deſiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur,*

quæ domi cuſtodiri oporteret, iure, ut dixi, à natura com- 403 parata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam: uiri autem ad exercitationem forenſem & extraneam. itaque uiro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id eſt ruſticationis, & militarium ſtipendiorum diſtribuit. mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domeſtica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc ſexum cuſtodiæ, & diligentiæ aſſignauerat: idcirco timidiorem reddidit, quàm uirilem. nam metus plurimum confert ad diligentiam cuſtodiendi. Quòd autem neceſſe erat foris, & in aperto uictum quærentibus nonnunquam iniuriam propulſare: idcirco uirum, quàm mulierem fecit audaciorem. Quia uero partis opibus æquè fuit opus memoria, & diligētia, non minorem fœminæ, quàm uiro earum rerum tribuit poſſeſſionem. Tum etiam quòd ſimplex natura non omnes res commodas amplecti uolebat: idcirco alterum alterius indigere uoluit: quoniam quod alteri deeſt, præſtò plerunque eſt alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum Latinæ conſuetudini tradidit, non inutiliter diſſeruerunt. nam & apud Græcos, & mox apud Romanos uſque in patrum noſtrorum memoriam, ferè domeſticus labor matronalis fuit, tāquam ad requiem forenſium exercitationum omni cura depoſita patribuſfamiliâs intra domeſticos penates ſe recipientibus. Erat enim ſumma reuerentia cum concordia, & diligentia miſta, flagrabátque mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, ſtudens negotia uiri cura ſua maiora, atque meliora reddere. Nihil conſpiciebatur in domo diuiduum, nihil quod aut maritus, aut fœmina proprium eſſe iuris ſui diceret: ſed in commune conſpirabatur ab

utroque, ut cum forenſibus negotijs, matronalis ſedulitas
404 *induſtriæ rationem parem faceret. Itaque nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cum ipſi domini quotidie negotia ſua reuiſerent atque adminiſtrarent. Nunc uero cum pleræque ſic luxu, & inertia defluant, ut ne lanificij quidem curam ſuſcipere dignentur, ſed domi ſedētes confectas ueſtes faſtidio habeant, peruerſáque cupidine pretioſiores alias à uiris pelliceant, quæ grādi pecunia, & totis penè cenſibus redimuntur, nihil mirum eſt eaſdem ruris, & inſtrumentorum agreſtium cura grauari, ſordidiſſimúmque negotium ducere paucorum dierū tempus in uilla morari. Quam ob cauſam cum in totum non ſolum exoleuerit, ſed etiam occiderit uetus ille matrumfamiliarū mos Sabinarum atque Romanarum, neceſſaria irrepſit uillicæ cura, quæ tueretur officia matronæ: quoniam & uillici quoque ſucceſſerunt in locum dominorū, qui quondam priſca conſuetudine non ſolum coluerāt: ſed habitauerant rura. Verum, ne uidear intempeſtiuè cenſorium opus obiurgandis moribus noſtrorū temporum ſuſcepiſſe, iam nunc officia uillicæ proſequar.*

Cura rei domeſticæ, & præcepta, quæ uillica exequi debeat. CAP. I.

Ea porrò (ut inſtitutum ordinem teneamus, quem priore uolumine inchoauimus) iuuenis eſſet debet, id eſt non nimium puella, propter eaſdem cauſas, quas de ætate uillici retulimus: integræ quoque ualetudinis, nec fœdi habitus, nec rurſus pulcherrimi. nam illibatum robur & uigilijs, & alijs ſufficiet laboribus: fœditas faſtidioſum, nimia ſpecies deſidioſum faciet eius contubernalem. Itaque curādum eſt, ut nec uagum uillicum, nec auerſum contubernio ſuo habeamus, nec rurſus intra tecta deſidem, & comple-

xibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum,quæ diximus,in uillica cuſtodienda ſunt.Nam in primis conſide 405 randum erit,an à uino, ab eſcis,à ſuperſtitionibus, à ſomno,à uiris remotiſſima ſit, & ut cura eam ſubeat, quid meminiſſe,quid in poſterū proſpicere debeat, ut ferè eum morē ſeruet,quem uillico præcepimus: quoniam pleraque ſimilia eſſe debent in uiro atque fœmina,& tam etiā malum uitare,quàm præmium rectè factorum ſperare. tum elaborare,ut quàm minimam operā uillicus intra tectum impēdat, cui & primo mane cum familia prodeundū eſt, & crepuſculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen inſtituendo uillicam,domeſticarū rerum uillico remittimus curam,ſed tantummodo laborem eius, adiutrice data leuamus. Cæterū munia,quæ domi capeſſenda,non in totum muliebri officio relinquenda ſunt,ſed ita deleganda ei, ut identidem oculis uillici cuſtodiātur. ſic enim erit diligentior uillica, ſi meminerit ibi eſſe,cui ratio frequēter reddēda ſit. Ea porrò perſuaſiſſimum habere debebit,aut in totum, aut certe plurimum domi ſe morari oportere. tunc quibus aliquid in agro faciendum erit ſeruis, eos foras emittere,quibus autem in uilla quid agendum uidebitur,eos intra parietes continere,atque animaduertere, ne diuturna ceſſatione fruſtrētur opera. Quæ domum autem inferuntur diligenter inſpicere,ne delibata ſint,& ita explorata,atque inuiolata recipere: tum ſeparare,quæ conſumenda ſunt, & quæ ſuperfieri poſſunt,cuſtodire,ne ſumptus annuus menſtruus fiat. tum ſiquis ex familia cœperit aduerſa ualetudine affici, uidendum erit ut is quam commodiſſime miniſtretur.nam ex huiuſmodi cura naſcitur beneuolentia,nec minus obſequium. Quinetiam fidelius quàm prius ſeruire ſtudent,qui conualuerint,cum eſt

ægris adhibita diligentia.

406 Quemadmodum tractare debeat penora, ſiue cellaria. CAP. II.

Poſt hæc meminiſſe debebit, quæ inferãtur, ut idoneis, & ſalubribus locis recondita ſine noxa permaneant. Nihil enim magis curãdum eſt, quám præparare, ubi quidque reponatur, ut cum opus ſit, promatur. ea loca qualia eſſe debeãt, & in primo uolumine, cum uillam cõſtitueremus, & in undecimo, cum de officio uillici diſputaremus, iam dicta ſunt. Sed ne nunc quidem demonſtrare breuiter pigebit: nam quod excelſiſſimum eſt conclaue, pretioſiſſima uaſa, & ueſtem deſiderat: quod denique horreũ ſiccum atque aridum, frumentis habetur idoneum: quòd frigidũ; commodiſſime uinum cuſtodit: quod bene illuſtre, fragilem ſupellectilem, atque ea poſtulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit ſuo quidque loco generatim, atque etiam ſpecialiter nonnulla diſponere: quò facilius, cum quid expoſtulabit uſus recipere poſſit: nam uetus eſt prouerbium, paupertatem certiſſimam eſſe, cum alicuius indigeas, uti eo non poſſe, quia ignoretur, ubi proiectũ iaceat, quod deſideratur. Itaque in re familiari laborioſior eſt negligentia, quàm diligentia. Quis enim dubitet nihil eſſe pulchrius in omni ratione uitæ diſpoſitione, atque ordine? quod etiam ludicris ſpectaculis licet ſæpe cognoſcere. nam ubi chorus canentiũ non ad certos modos, neque numeris præeuntis magiſtri conſenſit, diſſonum quiddam, ac tumultuoſum audiẽtibus canere uidetur: at ubi certis numeris ac pedibus uelut facta conſpiratione conſenſit atque concinuit, ex eiuſmodi uocum concordia non ſolùm ipſis canentibus amicum quiddam, & dulce reſonat, uerũetiam ſpectantes, audientéſque

lætiſſima uoluptate permulcentur. Iam uerò in exercitu neque miles, neque imperator ſine ordine ac diſpoſitione quicquam ualeat explicare, cum armatus inermem, eques peditem, plauſtrum equites, ſi ſint permiſti confundant. 407
Hæc eadem ratio præparationis, atque ordinis etiam in nauigijs plurimum ualet: nam ubi tempeſtas inceſſit, & eſt rite diſpoſita nauis, ſuo quidque ordine locatum armamentũ ſine trepidatione miniſter promit, cum eſt à gubernatore poſtulatũ. Quòd ſi tantum hæc poſſunt, uel in theatris, uel in exercitibus, uel etiã in nauigijs: nihil dubium eſt, quin cura uillicæ ordinem diſpoſitionémque rerũ, quas reponit, deſideret. nam & unumquodque facilius conſideratur, cum eſt aſſignatũ ſuo loco, & ſiquid forte abeſt, ipſe uacuus locus admonet, ut quod deeſt, requiratur. Siquid uerò curari, aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine ſuo recenſetur. de quibus omnibus M. Cic. auctoritatem Xenophontis ſecutus in œconomico ſic inducit Iſchomachum ſciſcitanti Socrati hæc narrantem.

Diſtributio inſtrumenti, & ſupellectilis. CAP. III.

Præparatis idoneis locis inſtrumentum & ſupellectilem diſtribuere cœpimus: ac primum ea ſecreuimus, quibus ad res diuinas uti ſolemus, poſtea mundũ muliebrem, qui ad dies feſtos comparatur, deinde ad uirilem item dierum ſolennium ornatum, nec minus calciamenta utrique ſexui conuenientia: tum iam ſeorſum arma, ac tela ſeponebantur, & in altera parte inſtrumenta, quibus ad lanificia utuntur. poſt quæ ad cibũ conficiendum uaſa (ut aſſolẽt) conſtituebantur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad menſam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur. poſtea ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menſtruum eſſet ſepoſuimus, quod annuũ

quoque in duas partes diuiſimus: nam ſic minus fallit, qui
408 *exitus futurus ſit. Hæc poſtquam omnia ſecreuimus, tum ſuo quæque loco diſpoſuimus: deinde quibus quotidie ſeruuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda & conficienda pertinent, hæc ipſa ei, qui uti ſolet, tradidimus, & ubi ea ponerent, demonſtrauimus, & ut ſalua eſſent, præcepimus. Quibus autem ad dies feſtos & ad hoſpitum aduentum utimur, & ad quædam rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca ſingulis demonſtrauimus, & cuiq; ſua annumerauimus, atque annumerata ipſi exſcripſimus, eúmque admonuimus, ut quodcunque opus eſſet, ſciret unde daret, & meminiſſet, atq; annotaret, quid, & quãdo, & cui dediſſet, & cum recepiſſet, ut quidq; ſuo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab antiquis per Iſchomachi perſonam præcepta induſtriæ ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos uillicæ demonſtramus. Nec tamen una eius cura eſſe debebit, ut clauſa cuſtodiat, quæ tectis illata receperit, ſed ſubinde recognoſcat atque conſideret, ne aut ſuppellex ueſtíſue condita ſitu dilabatur, aut fruges, aliáue utenſilia negligentia, deſidiáue ſua corrumpantur. Pluuijs uerò diebus, uel cum frigoribus aut pruinis mulier ſub dio ruſticum opus obire non poterit, ut ad lanificium reducatur, præparatæ ſint, & pectitæ lanæ, quò facilius iuſta lanificio perſequi atque exigere poſſit. nihil enim nocebit, ſi ſibi atq; actoribus, & alijs in honore ſeruilis ueſtis domi cõfecta fuerit, quò minus patriſfamiliâs rationes onerentur. Illud uerò etiam in perpetuum cuſtodiendum habebit, ut eos, qui foris ruſticari debebunt, cum iam è uilla familia proceſſerit, requirat, ac ſiquis (ut euenit) curam contubernalis eius intra tectum terguerſans fefellerit, cauſam deſidiæ ſciſcitetur, explorétque utrum*

aduerſa ualetudine inhibitus reſtiterit, an pigritia delitue-
rit. & ſi compererit, uel ſimulantem languorem ſine cun- 409
ctatione in ualetudinarium deducat: præſtat enim opere
fatigatum ſub cuſtodia requieſcere unum aut alterum
diem, quàm preſſum nimio labore ueram noxam concipe
re. Denique uno loco quàm minime oportebit eam conſi-
ſtere, neque enim ſedentaria eius opera eſt, ſed modo ad
telam debebit accedere, ac ſiquid melius ſciat docere: ſi
minus, addiſcere ab eo qui plus intelligat, modo eos, qui ci
bum familiæ conficiunt, inuiſere: tum etiam culinam, &
bubilia, nec minus præſepia mundanda curare. Valetudi-
naria quoque uel ſi uacent ab imbecillis, identidem ape-
rire, & immunditijs liberare, ut cum res exegerit, bene or
dinata & ornata, & ſalubria languentibus præbeantur.
Promis quoque & cellarijs aliquid attendẽtibus aut me-
tuentibus interuenire: nec minus intereſſe paſtoribus in
ſtabulis fructum cogentibus, aut fœtus ouium, aliarúmue
pecudum ſubrumantibus: tonſuris uellerum quoque inter-
eſſe, & lanas etiam diligenter percipere, & uellera ad nu
merum pecoris recenſere: tum inſiſtere atrienſibus, ut ſu-
pellectilem exponant, & ferramenta deterſa nitidentur,
atque rubigine liberentur. cæteráque ſi refectionem deſi-
derant, fabris concinnanda tradantur. Poſtremò his rebus
omnibus conſtitutis, nihil hanc arbitror diſtributionem
profuturam, niſi, ut iam dixi, uillicus ſæpius, & aliquan-
do tamen dominus, aut matrona conſiderauerit, animad-
uerterítq;, ut ordinatio conſtituta conſeruetur. Quod etiam
in bene moratis ciuitatibus ſemper eſt obſeruatum, qua-
rum primoribus, atque optimatibus, non ſatis uiſum eſt
bonas leges habere, niſi cuſtodes earum diligentiſſimos ci-
ues creaſſent, quos Græci νομοφύλακας appellant. Horum

erat officium, eos, qui legibus parerent, laudibus proſequi, nec minus honoribus : eos autem qui non parerent, pœna multare. quod nunc ſcilicet faciunt, magiſtratus aſſidua iuriſdictione uim legum cuſtodientes. Sed hæc in uniuerſum adminiſtranda tradidiſſe abunde ſit.

Quæ & qualia uaſa parare debeat penoribus, & ſalgamis condiendis. CAP. IIII.

Nunc de cæteris rebus, quæ omiſſæ erant prioribus libris, quoniam uillicæ reſeruabātur officijs, præcipiemus, & ut aliquis ordo cuſtodiatur, incipiemus à uerno tempore, quoniā uere maturis herbis atque trimeſtribus conſummatis ſationibus uacua tempora iam contingunt ad ea exequēda, quæ deinceps docebimus. Paruarū rerum curam non dediſſe Pœnis, Græciſq; auctoribus, atque etiā Romanis memoria tradidit. nam & Mago Carthaginienſis, & Hamilcar, quos ſecuti uidentur Græcæ gentis non obſcuri ſcriptores Mnaſeas atque Paxamus, tum demum noſtri generis, poſtquam à bellis otium fuit, quaſi quoddam tributum uictui humano cōferre dedignati non ſunt, ut M. Ambiuius, & Mænas Licinius, tum etiam C. Matius, quibus ſtudium fuit piſtoris, & coci, nec minus cellarij diligentius ſuis præceptis inſtituere. His autem omnibus placuit eum qui rerum harum officium ſuſceperit, caſtum eſſe continentémque oportere, quoniam totum in eo ſit, ne contrectentur pocula, uel cibi, niſi aut ab impube, aut certe abſtinentiſſimo reb⁹ uenereis. quibus ſi fuerit operatus uel uir, uel fœmina, debere eos flumine aut perenni aqua, priuſquam penora contingant, ablui. propter quod his neceſſarium eſſe pueri, uel uirginis miniſterium, per quos promantur, quæ uſus poſtulauerit. Poſt hoc præceptum, locum & uaſa idonea ſalgamis præparari iubent : locū eſſe debere auer-

*ſum à ſole,quamfrigidiſſimum & ſiccißimum, ne ſitu pe-
nora mucorem contrahant.Vaſa autem fictilia uel uitrea* 411
*plura potius,quàm ampla,& eorũ alia recte picata,non-
nulla tamen pura,prout conditio conditurae exegerit. Hæc
uaſa dedita opera fieri oportet patenti ore, & uſque ad
imum æqualia,nec in modũ doliorũ formata,ut exemptis
ad uſum ſalgamis quicquid ſupereſt æqualiter pondere
uſque ad fundum deprimatur,cum ea res innoxia penora
conſeruet,ubi non innatent, ſed ſemper ſint iure ſubmer-
ſa.quod in utero dolij uix fieri poſſet propter inæqualita
tem figuræ. maxime autem ad hoc neceſſarium eſſe aceti,
& duræ muriæ uſum,quæ utraque ſic conficiuntur.*

Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. CAP. V.

In uini uapidi,ut acre fiat, ſextarios duodequinquaginta,fermenti libram,fici aridæ pondo quadrantem, ſalis ſextariũ ſubterito, & ſubtrita cũ quartario mellis aceto diluito,atq; ita in prædictã menſurã adijcito. Quidã ordei toſti ſextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta,& mentæ uiridis põdo ſelibram in eandem menſuram adijciunt.quidam ferri maſſas exurunt,ita ut ignis ſpeciẽ habeant,eáſque in eandẽ menſurã demittunt. tum etiã exemptis nucleis ipſas nuces pineas uacuas numero quinque,uel ſex incendunt, & ardentes eôdem demittunt.alij nucibus ſapineis ardentibus idem faciunt.

Quomodo muria dura fiat. CAP. VI.

Muriam duram ſic facito,dolium quàm patentiſſimi oris locato in ea parte uillæ, quæ plurimum ſolis accipit. id dolium aqua cæleſti repleto,ea eſt enim huic rei aptiſſima,uel ſi non fuerit pluuialis,certe fontana dulciſſimi ſaporis.In eam tum indito ſportam iunceam, uel ſparteam,

quæ replenda ſit ſale candido,quò candidior muria fiat:
412 cum ſalem per aliquot dies uidebis liqueſcere,ex eo intelliges nondũ eſſe muriam maturam . Itaque ſubinde alium ſalem tandiu ingeres, donec in ſporta permaneat integer, nec minuatur:quod cum animaduerteris ſcies habere muriam maturitatem ſuam.& ſi aliam in id uas facere uolueris,hanc in uaſa bene picata diffundes,& opertam in ſole habebis.omnem enim mucorẽ uis ſolis aufert,& odorem bonum præbet.Eſt aliud muriæ maturæ experimentum. nam ubi dulcem caſeum demiſeris in eam,ſi peſſum ibit,ſcies eſſe adhuc crudam:ſi innatabit,maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ,& quomodo condiantur. CAP. VII.

His præparatis circa uernum æquinoctium herbas in uſum colligi,& reponi oportebit,cymam, caulem, capparim,apij coliculos, rutam,oluſatrũ cum ſuo cole antequam de folliculo exeat:item ferulæ cum coliculo ſilentes, quam tenerrimum florem paſtinacæ agreſtis uel ſatiuæ cum coliculis,ſilentem florem uitis albæ,& aſparagi,& ruſci,& thanni,& digitelli,& pulleij,& nepetæ,& lapſanæ, & battis , & eius coliculum , qui miluinus pes appellatur, quinetiam tenerum coliculum fœniculi. Hæc omnia una conditura commodè ſeruantur,id eſt aceti duas partes,& tertiam duræ muriæ ſi miſcueris . Sed uitis alba,ruſcus, & thannum,& aſparagus,lapſana,& paſtinaca, & nepeta, & battis generatim in alueos componuntur, & ſale conſperſa biduo ſub umbra,dum conſudent, reponuntur: deinde ſi tantum remiſerint humoris,ut ſuo ſibi iure ablui poſſint,ſi minus ſuperfuſa dura muria lauantur,& pondere impoſito exprimuntur: tum ſuo quidque uaſe conditur,& ius, ut ſuprà dixi, quod eſt miſtum duabus parti-

*bus aceti, & una muriæ infunditur. fœniculíq; aridi, quod eſt per uindemiam proximo anno lectum ſpiſſamentum imponitur, ita ut herbas deprimat, & ius uſque in ſummum labrũ fideliæ perueniat. Oluſatrũ, & ferulã, & fœniculum cum legeris ſub tecto exponito, dũ flaceſcat: dein de folia, & corticem omnem *folliculorum detrahito. Caules ſi fuerint pollice craſſiores, arundine ſecato, & in duas partes diuidito. ipſos quoque flores, ne ſint immodici, diduci, & partiri oportebit, atque ita in uaſa condi. deinde ius, quod ſuprà ſcriptum eſt, infundi, & paucas radiculas laſeris, quod Græci σίλφιον uocãt adiectas, ita ſpiſſamento fœniculi aridi contegi, ut ius ſuperueniat. Cimam, caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellum compluribus diebus ſub tecto ſiccari, dum flaceſcat, & tum eodem modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, ſatureiam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura ſine aceto condiant, deinde, cum uſus exigit, aqua, uel etiam uino abluant, & ſuperfuſo oleo utantur. Hac conditura poſſet commodè ſatureia uiridis, & æquè uiridis cunila ſeruari.* 413

* coliculorum

Oxygala quomodo fiat. CAP. VIII.

Oxygalam ſic facito: ollã nouam ſumito, eámque iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris ſurculo obturato, & lacte ouillo quamrecentiſſimo uas repleto, eóque adijcito uiridium condimentorum faſciculos origani, mentæ, cepæ, coriãdri. has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Poſt diem quintum, ſurculum, quo cauum obturaueras, eximito, & ſerum emittito. cum deinde lac cœperit manare, eodem ſurculo cauum obturato, intermiſſóque triduo, ita, ut ſuprà dictum eſt, ſerũ emittito, & faſciculos condimentorum exemptos adijcito: deinde exiguum aridi thymi, & cunilæ aridæ ſuper lac di-

ſtringito,conciſíque ſectiui porri quantum uidebitur, adiſ-
cito,& permiſceto:mox intermiſſo biduo rurſus ſerũ emit
414 tito,cauúmque obturato, & ſalis triti, quantum ſatis erit,
adijcito,& miſceto,deinde operculo impoſito, & oblinito,
non antè aperueris ollam,quàm uſus exegerit. Sunt qui ſa
tiui,uel etiam ſilueſtris lepidij herbam cum collegerunt,in
umbra ſiccent, deinde folia eius abiecto caule die & no-
cte muria macerata, expreſſáque lacti miſceant ſine condi
mentis,& ſalis quantum ſatis arbitrantur,adijciant: tum
cætera, quæ ſuprà præcepimus faciant. nonnulli recentia
folia lepidij cum dulci lacte in olla miſcent, & poſt diem
tertium quemadmodum præcepimus,ſerum emittunt:de-
inde compertam ſatureiam uiridem:tum etiam arida ſemi
na coriandri,atque anethi,& thymi, & apij in unum be
ne trita adijciunt,ſalémque bene coctum cribratum permi
ſcent. Cætera eadem quæ ſuprà faciunt.

Conditura lactucæ. CAP. IX.

Caules lactucæ ab imo depurgatos eatenus,qua tenera folia uidebuntur, in alueo ſalire oportet, diémque unum,& noctem ſinere, dum muriam remittant: deinde muria eluere,& expreſſos in cratibus pandere,dum aſſicceſcant:tum ſubſternere anethum aridum, & fœniculũ,rutáque aliquid & porri concidere, atque ita miſcere: tum ſiccatos coliculos ita componere,ut faſeoli uirides integri interponantur, quos ipſe antè dura muria die & nocte macerare oportebit: ſimilitérque aſſiccatos cum faſciculis lactucarum condi,& ſuperfundi ius quod ſit aceti duarum partiũ,atque unius muriæ:deinde arido ſpiſſamento fœniculi ſic comprimi,ut ius ſupernatet. quod ut fiat,is,qui huic officio præerit, ſæpe ſuffundere ius debebit,nec pati ſitire ſalgama, ſed extrinſecus munda ſpongia uaſa per-

tergere, & aqua fontana quam recentiſſima refrigerare. ſimili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam condire oportet, nec minus thymi & ſatureiæ, & origani, 415
tum etiam armoraciorum cymam. Hæc *autem, quæ ſuprà ſcripta ſunt, uerno tempore componuntur.*

Cepæ, pyrorum, & malorum, cæterorúmque pomorum compoſitio. CAP. X.

Nunc quæ per æſtatem, circa meſſem, uel etiam exactis iam meſſibus colligi, & reponi debeant, præcipiemus. Pompeianam, uel Aſcaloniam cæpam, uel etiam Marſicam ſimplicem, quam uocant unionem ruſtici, eligito: ea eſt autem, quæ non fruticauit, nec habuit ſoboles adhærentes. hanc prius in ſole ſiccato, deinde ſub umbra refrigeratam ſubſtrato thymo, uel cunila componito in fidelia, & infuſo iure, quod ſit aceti trium partium, & unius muriæ faſciculum cunilæ ſuperponito, ita ut cæpa deprimatur: quæ cum ius combiberit, ſimili miſtura uas ſuppleatur. Eodem tempore corna, & pruna onychina, & pruna ſilueſtria, nec minus genera pyrorum, & malorũ condiuntur. Corna, quibus pro oliuis utamur: item pruna ſilueſtria, & pruna onychina adhuc ſolida, nec maturiſſima legenda ſunt, nec tamen nimium cruda. deinde uno die umbra ſiccanda: tum æquis partibus acetum, & ſapa, uel defrutum miſceatur, & infundatur. oportebit autem aliquid ſalis adijcere, ne uermiculus, aliúdue animal innaſci poſſit. uerùm commodius ſeruantur, ſi duæ partes cæpæ cum aceti una parte miſceantur. Pyra dolobelliana, cruſtumina, regia, ueneria, uolema, neuiana, lateritiana, decumana, laurea, mirappia, pruna purpurea, cum immatura, non tamen percruda legeris, diligenter inſpicito, ut ſint integra ſine uitio, aut uermiculo: tum in fictili picata fidelia componito,

& aut paſſo, aut defruto completo, ita ut omne pomũ ſub-
416 merſum ſit, operculo deinde impoſito gypſato. Illud in totum præcipiẽdum exiſtimaui, nullum eſſe genus pomi, quod non poſſit melle ſeruari. itaque cum ſit hæc res interdum ægrotantibus ſalutaris, cenſeo uel pauca poma in melle cuſtodiri, ſed ſeparata generatim. nam ſi commiſceas, alterũ ab altero genere corrumpitur. Et quoniã opportune mellis fecimus mentionem, hoc eodem tempore alui caſtrandæ, ac mel conficiendum, cera faciẽda eſt: de quibus nono libro iam diximus: nec nunc aliam curã exigimus à uillico, quàm ut adminiſtrãtibus interſit, fructúmq; cuſtodiat.

De mella facienda, qua in condituris utuntur.

CAP. XI.

Cæterum cum eodem tempore mella, nec minus aqua mulſa in uetuſtatem reponi debeat, meminiſſe oportebit, ut cum ſecundariũ mel de fauis fuerit exceptum, ceræ ſtatim minutè reſoluantur, & aqua fontana, uel cæleſti macerẽtur. expreſſa deinde aqua coletur, & in uas plumbeum defuſa decoquatur, omníſque ſpurcitia cum ſpumis eximatur: quæ decocta, cum tam craſſa fuerit quàm defrutum, refrigeretur: & bene picatis lagœnis condatur. Hac quidam mella pro aqua mulſa utuntur, nonnulli etiam pro defruto in condituras oliuarum, quibus quidem magis idoneam cenſeo, quòd cibarium ſaporem habet, nec poteſt languentibus pro aqua mulſa remedio eſſe: quoniam ſi bibatur, inflationem ſtomachi, & præcordiorum facit. itaque ſepoſita eſſe, & ad condituras deſtinata.

De aqua mulſa facienda. CAP. XII.

Per ſe facienda erit optimo melle aqua mulſa. hæc autem non uno modo componitur: nam quidam multos ante annos cæleſtem aquam uaſis includunt, & ſub dio in So-

le habent: deinde cum ſæpius eam in alia uaſa tranſfude-
rint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum tem-
pus diffunditur, aliquod craſſamentum, in imo ſimile fæ- 417
ci reperitur) ueteris aquæ ſextarium cum libra mellis mi-
ſcent. nonnulli tamen cum auſteriorem uolunt efficere gu-
ſtum, ſextarium aquæ cum dodrãte pondo mellis diluunt,
& ea portione repletam lagœnam, gypſatámque patiũtur
per Caniculæ ortum in ſole quadraginta diebus eſſe, tum
demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt: non-
nulli, quibus non fuit curæ cæleſtem inueterare aquam,
recentem ſumunt, eámque uſque in quartam partem deco
quunt: deinde cum refrixerit, ſiue dulciorem mulſam fa-
cere uolunt, duobus aquæ ſextarijs ſextariũ mellis permi-
ſcent: ſiue auſteriorem, ſextario aquæ dodrantem mellis ad-
ijciunt, & his portionibus factam in lagœnam diffundũt:
eámque, ut ſuprà dixi, quadraginta diebus inſolatam, poſt-
ea in tabulatum, quod ſuffumigatur, reponunt.

De caſeo in uſus domeſticos ſeruando, & de quibuſdam herbis condiendis. CAP. XIII.

Caſeo uſibus domeſticis præparando, hoc maxime ido
neum tempus eſt, quo & caſeus ſeri minimum remittit:
& ultimo tempore, cum iam exiguũ lactis eſt, non tam expe
dit operas morari ad forũ fructibus deferendis: & ſanè ſæ
pe deportati per æſtum, acore uitiantur. itaque præſtat eos
hoc ipſo tẽpore in uſum conficere. id autem ut quã optime
fiat opilionis officium eſt, cui ſeptimo libro præcepta dedi-
mus, quæ ſequi debeat. Sunt etiam quædam herbæ, quas
appropinquante uindemia condire poſſis, ut portulaca, &
olus cordũ, quod quidam ſatiuum battim uocant. hæ herbæ
diligenter purgantur, & ſub umbra expanduntur: deinde
quarto die ſal in fundis fideliarũ ſubſternitur, & ſepara-

tim unaquæque earũ componitur, aceto'que infuſo iterum ſal ſuperponitur: nam his herbis muria non conuenit.

418 *De malis, & pyris in ſole ſiccandis.* CAP. XIIII.

Hoc eodem tempore, uel etiam primo menſe Auguſto mala, & pyra dulciſſimi ſaporis mediocriter matura eliguntur, & in duas, uel tres partes arundine, uel oſſeo cultello diuiſa in ſole ponuntur, donec areſcant. eorum ſi eſt multitudo, non minimam partem cibariorũ per hiemem ruſtici uindicant: nam pro pulmentario cedit: ſicuti ficus, quæ cum arida ſepoſita eſt, hiemis temporibus ruſticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. CAP. XV.

Ea porro neque nimium uieta, neque immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die ſolem accipiat. pali autem quatuor pedibus inter ſe diſtantes figuntur, & perticis iugantur. factæ deinde in hunc uſum cannæ iugis ſuperponuntur, ita ut duobus pedibus abſint à terra, ne humorem, quem ferè noctibus remittit humus, trahere poſſint: tunc ficus inijcitur, & crates paſtorales culmo, uel carice, uel filice textæ ex utroque latere ſuper terram planæ diſponuntur, ut cum ſol in occaſum fuerit, erigantur, & inter ſe acclines teſtudineato tecto more tuguriorum inareſcentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant. nam utraque res prædictum fructum corrumpit. cum deinde aruerit, in orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, ſubiecto tamen arido fœniculo, & iterum uaſis repletis ſuperpoſito: quæ uaſa confeſtim operculare, & oblinire conuenit, & in horreum ſicciſſimum reponi, quo melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt, & in ſole expandunt: cum deinde paulùm ſiccatæ ſunt, antequam

indureſcant in labra fictilia, uel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admi 419
ſcent torrefacta ſeſama cum aniſo AEgyptio, *& ſemine fœniculi, & cymini. hæc cum bene proculcauerint, & totam maſſam comminutæ fici permiſcuerint, modicas offas folijs ficulneis inuoluunt, ac religatas iunco, uel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur ſiccari: deinde cum perarueri nt, picatis uaſis eas condunt. nonnulli hanc ipſam formam fici orcis ſine pice includunt, & óblita uaſa clibano, uel furno torrefaciunt, quo celerius omnis humor excoquatur: ſiccatam in tabulatum reponunt, & cum exegerit uſus, teſtam comminuunt: nam duratam maſſam fici aliter eximere non poſſunt. alij pinguiſſimam quanque uiridem ficorum eligunt, & arundine, uel digitis diuiſam dilatant, atque ita in ſole areſcere patiuntur, quas deinde bene ſiccatas meridianis teporibus, cum calore ſolis emollitæ ſunt, colligunt: & ut eſt mos* Afris, *atque* Hiſpanis, *inter ſe compoſitas comprimunt in figuram ſtellarum, floſculorúmque, uel in formam panis redigentes: tum rurſus in ſole aſſiccant, & ita in uaſis recondunt.*

De *uuis paſſis faciendis, & ſorbis ſeruandis.*

CAP. XVI.

Similem *curam uuæ deſiderant, quas dulciſſimi ſaporis albas, maximis acinis, nec ſpiſſis luna decreſcente, ſereno, & ſicco cælo poſt horam quintam legi oportet, & in tabulas pauliſper porrigi, ne inter ſe pondere ſuo preſſæ collidantur: deinde aheno, uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris ſarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quam optimi adijci, & ita permiſceri: deinde uuas pro magnitudine binas, uel ternas inter ſe colligatas in ahenum feruens demitti, & exi-*

guum pati, dum decolorentur: nec rurſus committere, ut ex-
420 coquantur: nam quadam moderatione temperamentóque opus eſt. Cum deinde exemeris, in crate diſponito rarius quàm ut altera alteram contingat. poſt tres deinde horas, unamquanque uuam conuertito, nec in eodem ueſtigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à rore, uel pluuia tutæ ſint. cum deinde modicè aruerint, in uaſa noua ſine pice operculata, & gypſata, ſicco loco reponito. quidam uuam paſſam folijs ficulneis inuoluunt, & aſſiccant: alij folijs uitigineis, nonnulli plataninis ſemiuietas uuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. ſunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo, quod cremauerint, cinere lixiuiam faciant: deinde in lixiuiæ ſextarios decem ſalis tres cyathos, & olei cyathum adijciant: tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo adminiſtrent. quòd ſi uidebitur in aheno parū ineſſe olei, ſubinde quantum ſatis erit adijciatur, quò ſit pinguior, & nitidior uua paſſa. eodem tempore ſorba manu lecta curioſe in urceolos picatos adijcito, & opercula picata imponito, & gypſo linito, tum ſcrobibus bipedaneis ſicco loco intra tectum factis urceolos ita collocato, ut óblita ora eorum deorſum ſpectent: deinde terram congerito, & modicè deſuper calcato. melius eſt autem pluribus ſcrobibus pauciora uaſa diſtantia inter ſe diſponere: nam in exemptione eorum dum unum tollis, ſi reliqua commoueris, celeriter ſorba uitiantur. quidam hoc idem pomum etiam in defruto commodè ſeruant, adiecto ſpiſſamento aridi fœniculi, quo deprimantur ita ſorba, ut ſemper ius ſupernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypſo linunt, ne poſſit ſpiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. CAP. XVII.

Sunt quædam regiones, in quibus uini, ideóque etiam aceti penuria eſt. itaque hoc eodem tempore ficus uiridis quam maturiſſima legenda eſt, utique etiam ſi iam pluuiæ inceſſerunt, & propter imbres in terrã decidit: quæ cum ſublecta eſt, in dolium uel in amphoras conditur, & ibi ſinitur fermentari: deinde cum exacuit, & remiſit liquorem, quicquid eſt aceti diligenter colatur, & in uaſa picata bene olida diffunditur. hoc primæ notæ acerrimi aceti uſum præbet, nec unquam ſitum, aut mucorem contrahit, ſi non humido loco poſitum eſt. Sunt qui multitudini ſtudentes aquam ficis permiſceant, & ſubinde maturiſſimas ficus recentes adijciant, & patiantur in eo iure tabeſcere, donec ſatis acris aceti ſapor fiat: poſtea in iunceis fiſcellis, uel ſparteis ſaccis percolant, liquatúmque acetum inferuefaciant, dum ſpumam, & omnem ſpurcitiam eximant: tum torridi ſalis aliquid adijciant, quæ res prohibet uermiculos, aliáue innaſci animalia. 421

Quæ præparanda ſint uindemiæ. CAP. XVIII.

Quanuis priore libro, qui inſcribitur uillicus, iam diximus quæ ad uindemiam præparanda ſunt, non tamen alienum eſt etiam uillicæ de iiſdem rebus præcipere, ut intelligat ſuæ curæ eſſe debere quæcunque ſub tecto administrantur circa uindemiam. Si ager amplus, aut uineta, aut arbuſta grandia ſunt, perẽne fabricandæ decimodiæ, & trimodiæ, & fiſcellæ texendæ, & picandæ: nec minus falculæ, & ungues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi ſunt, ne uindemiator manu diſtringat uuas, & non minima fructus portio diſperſis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoque fiſcellis aptandi ſunt, & lora trimodijs: tum lacus uinarij, & torcularij, & fora, omniáque ua

*ſa(ſi uicinum eſt mare)aqua marina,ſi minus, dulci eluenda ſunt,& commundanda,& diligenter aſſiccanda, ne humorem habeant.*Cella *quoque uinaria omni ſtercore liberanda , & bonis odoribus ſuffienda, nequem redoleat*
422 *fœtorem,acorémue.* T*um ſacrificia* Libero,Liberæque, *& uaſis preſſorijs quamſanctiſſime , caſtiſſiméque facienda: nec per uindemiã ab torculari, aut uinaria cella recedendum eſt,ut omnia,quæ muſtum conficiunt, purè, mundéque faciant,ne furi locus detur præſentem fructum intercipiẽdi.*Dolia *quoque,& ſeriæ,cæteráque uaſa ante quadrageſimum uindemiæ diẽ picanda ſunt, atque aliter ea, quæ demerſa ſunt humi , aliter quæ ſtant ſupra terram. nam ea, quæ demerſa ſunt, ferreis lampadibus ardentibus calefiunt,& cum picem in fundum deſtillauit, ſublata lampade rutabulo ligneo,& ferrea curuata radula ducitur,quod deſtillauit, aut quod in lateribus hæſit : deinde penicillo detergitur,& feruentiſſima pice infuſa nouo alio rutabulo,& ſcopula picatur.* At *quæ ſupra terram conſiſtunt, complures dies antequam curentur in ſolem producuntur: deinde cum ſatis inſolata ſunt,in labra conuertuntur,& ſubiectis paruis tribus lapidibus ſuſpenduntur,atque ita ignis ſubijcitur,& tandiu incæditur, donec ad fundum calor tam uehemens perueniat,ut appoſita manus patiens eius non ſit:tum dolio in terram demiſſo , & in latus depoſito pix feruentiſſima infunditur, uolutatúrque,ut omnes dolij partes linantur .* Sed *hæc die quieto à uentis fieri debent , ne admoto igne cum afflauerit uentus , uaſa rumpantur.*Sunt *autem ſatis ſeſquiculleari bus dolijs picis duræ pondo uicenaquina : nec dubiũ,quin ſi quinta pars picis brutiæ in uniuerſam cocturam adijciatur , utiliſſimum ſit omni uindemiæ.*

De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. CAP. XIX.

Cura quoque adhibēda eſt, ut expreſſum muſtum perenne ſit, aut certè uſque ad uenditionem durabile. quod quemadmodum fieri debeat, & quibus condituris adiuuari, deinceps ſubijciemus. Quidā partem quartam eius 423
muſti, quod in uaſa plūbea coniecerūt, nonnulli tertiā decoquunt. nec dubiū, quin ad dimidiā ſi quis excoxerit, meliorē ſapam facturus ſit, eóque uſibus utiliorē, adeò quidem, ut etiā uice defruti, ſapa, muſtum, quod eſt ex ueteribus uineis, condire poſſit. Quæcunque uini nota ſine condimento ualet perennari, optimam eſſe eā cenſemus, nec omnino quicquam permiſcendū, quo naturalis ſapor eius infuſcetur. Id enim præſtantiſſimū eſt, quod ſuapte natura placere poterit. Cæterū cum aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum muſtum laborabit, eligenda erit pars uineæ (ſi eſt facultas) amineæ, ſi minus, quàm belliſſimi uini, quéque erit & uetuſtiſſima, & minimè uliginoſa. Tū obſeruabimus decreſcentē lunam, cum eſt ſub terra, & ſereno ſiccóque die uuas quàm maturiſſimas legemus, quibus proculcatis muſtum, quod defluxerit, ante quàm prelo pes eximatur, ſatis de lacu in uaſa defrutaria deferemus, leuiq; primū igne, & tenuibus admodū lignis, quæ cremia ruſtici appellant, fornacē incendemus, ut ex cōmodo muſtum ferueat. Iſque qui præerit huic decoquendo cola iuncea, uel ſpartea ex crudo, id eſt, nō malleato ſparto præparata habeat: itémque faſciculos fœniculi fuſtibus illigatos, quos poſſit utiq; ad fundum uaſorū demittere, ut quicquid fecis ſubſederit, exagitet, & in ſummū reducat: tū colis omnē ſpurcitiā, quæ redundarit, expurget. nec abſiſtat id facere, donec uidebitur eliquatū omni fece muſtum

carere: tum ſiue mala cydonia, quæ percocta ſublaturus
ſit, ſeu quoſcunque uoluerit conuenientes odores adijciat,
& nihilo minus ſubinde fœniculo peragitet, nequid ſub-
ſederit, quod poſſit plumbeum perforare. Cum deinde iã
acriorem potuerit ignem uas ſuſtinere, id eſt, cum aliqua
424 *iam parte muſtum excoctum in ſe feruebit, tum codices, et*
naſtiora ligna ſubijciantur, ſed ita ne fundum contingant.
quod niſi uitatum fuerit, uel uas ipſum, quod aliquando
contingit, pertundetur, uel ſi id factum non erit, utiq; adu
retur muſtum, & amaritudine concepta condituris fiet in-
utile. Oportebit autem antequàm muſtum in uaſa defru-
taria conijciatur, oleo bono plumbea ipſa intrinſecus im-
bui, & bene fricari, atque ita muſtum adijci. ea res non
patitur defrutum aduri.

De ſapa, & defruto coquendis. CAP. XX.

Qum etiam diligenter factum defrutum, ſicut uinum ſolet aceſcere: quod cum ita ſit, meminerimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explorata eſt, uinum condire: nã uitioſo medicamine fructus, qui perceptus eſt, uitiatur. Ipſa autem uaſa, quibus ſapa, aut defrutum coquitur, plumbea potius quàm ænea eſſe debent. nam in coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis ſaporem uitiant. odores autem uino ferè apti ſunt, qui cum defruto coquũtur, iris, fœnum Græcum, ſchœnum: harum rerum ſingulæ libræ in defrutarium, quod ceperit muſti amphoras nonaginta, cum iam deferbuerit, & expurgatum erit, tum adijci debent. deinde ſi natura tenue muſtum erit, cum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis ſubtrahendus eſt, & fornax protinus aqua refrigeranda: quod ſi fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiam partem uaſis conſedit. Sed id quanuis aliquid detrimenti habeat, prodeſt ta-

men: nam quanto plus decoquitur (ſi modò non eſt adu-
ſtum) melius, & ſpiſſius fit. Ex *hoc autem defruto, quod*
ſic erit coctum, ſatis eſt ſingulos ſextarios ſingulis ampho-
ris immiſcere. nam cum amphoras muſti nonaginta in de-
frutario decoxeris, ita ut iam exiguum ſuperſit de coctura
quod ſignificat decoctum ad tertias: tum demum medica-
mina adijcito, quæ ſint aut liquida, aut reſinoſæ, id eſt pi 425
cis liquidæ nemeturicæ, cum eam diligenter ante aqua
marina decocta perlueris, decem ſextarios: item reſinæ te-
rebinthinæ ſeſquilibram. Hæc *cum adijcies, plumbeum*
peragitabis, ne adurantur. cum deinde ad tertias ſubſede-
rit coctura, ſubtrahe ignem, & plumbeum ſubinde agita
bis, ut defrutum, & medicamenta coeant: deinde cum ui-
debitur mediocriter calere defrutum, reliquā aromata cō-
tuſa, & cribrata paulatim inſperges, & iubebis rutabulo
ligneo agitari, quod decoxeris, eouſque dum defrigeſcat.
Q*uod ſi non ita, ut præcipimus, permiſcueris, ſubſident a-*
romata, & adurentur. Ad *prædictum autem modum mu*
ſti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardū
gallicum, crocum, palma, cyperum, ſchœnum, quorum ſin
gulorum ſelibræ ſatiſfaciēt: item myrrhæ quincunx, cala-
mi pondo libram, caſiæ ſelibram, amomi pōdo quadrans,
croci quincunx, cripæ pampinaceæ libram. Hæc, *ut dixi,*
arida contuſa, & cribrata debent adijci, & his commiſce-
ri raſis, quod eſt genus crudæ picis: eáque quanto eſt ue-
tuſtior, tanto melior habetur. nam longo tempore durior
facta, cum eſt contuſa in puluerē redigitur, & his medica-
minibus admiſcetur. Satis *eſt autem prædictis ponderi-*
bus ſex libras eius miſceri. Ex *hac compoſitione, quantum*
in ſextarios muſti quadragenos octonos adijciendum ſit
incertum eſt, quoniam pro natura uini æſtimari oportet,

quod ſatis ſit. Cauendúmque eſt, ne conditus ſapor intelligatur: nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, ſi humida fuerit uindemia, trientem, ſi ſicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miſcere ſolitus ſum, ita, ut quatuor urnarum eſſet muſti modus: urna autem quatuor & uiginti ſextariorum. Nonnullos agricolas ſingulis amphoris quadrantem medicaminis indidiſſe ſcio, ſed hoc coactos fe-
426 *ciſſe propter nimiam infirmitatem uini eiuſmodi, quod uix triginta diebus integrum permanebat. Hoc tamẽ muſtum, ſi ſit lignorũ copia, ſatius eſt inferuefacere, & omnem ſpumã cum fecibus expurgare: quo facto decima pars decidet, ſed reliqua perennis erit. At ſi lignorum penuria eſt, marmoris, uel gypſi, quod flos appellatur, uncias ſingulas, item ad tertias decocti defruti ſextarios binos ſingulis amphoris miſcere oportebit. ea res etiã ſi non in totum perennat, certè uſque in alteram uindemiam plerũque uini ſaporem ſeruat.*

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetuſtatem. CAP. XXI.

Muſtum quamdulciſſimi ſaporis decoquatur ad tertias, & decoctum, ſicut ſuprà dixi, defrutum uocatur. quod cum defrixit, transfertur in uaſa, & reponitur, ut poſt annũ ſit in uſu. Poteſt tamen etiam poſt dies nouem, quàm refrixerit, adijci in uinum: ſed melius eſt, ſi anno requieuerit. Eius defruti ſextarius in duas urnas muſti adijcitur, ſi muſtum ex uineis collinis eſt: ſed ſi ex campeſtribus, tres heminæ adijciuntur. Patimur autem, cum de lacu muſtum ſublatum eſt, biduo deferueſcere, & purgari. tertio die defrutum adijcimus. deinde interpoſito biduo, cum id muſtum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel menſu-

ra ſemanciæ bene plenæ ſalis cocti, & triti. Sal autem
quamcandidiſſimus cōijcitur in urceo fictili ſine pice: qui
urceus, cum recipit ſalem, diligenter totus oblinitur luto
paleato, & ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur,
quandiu ſtrepitum edit. cum ſilere cœpit, finem habet co-
cturæ. Præterea fœnum Græcum maceratur in uino ue-
tere per triduum: deinde eximitur, & in furno ſiccatur,
uel in ſole: idque cum eſt aridum factum, molitur, & ex
eo molito poſt ſalituram muſti cochlear cumulatum, uel ſi- 417
mile genus poculi eius, qui eſt quarta pars cyathi, adijci-
tur in binas urnas: deinde cum iam perfectè muſtum de-
ferbuit, & conſtitit, tantundem gypſi floris miſcemus, quā-
tum ſalis adieceramus: atque ita poſtero die purgamus
dolium, & nutritum uinum operimus, atque oblinimus.
Hac conditura Columella patruus meus illuſtris agricola
uti ſolitus eſt in ijs fundis, in quibus paluſtres uineas ha-
bebat. ſed idē, cum collina uina condiebat, aquam ſalſam
decoctam ad tertias pro ſale adijciebat: ea porrò facit ſi-
ne dubio maiorē menſurā, & odoris melioris: ſed periculū
habet, ne uitietur uinum, ſi male cocta ſit aqua. Sumitur
autem hæc, ut iam dixerā, quamlongiſſimè à littore. nam
liquidior, & purior eſt, quantum altiori mari hauſta eſt.
Eam ſi quis (ut Columella faciebat) reponet, poſt triēniū
in alia uaſa eliquatam tranſfundat: deinde poſt alterū
triennium decoquat uſque ad partem tertiam, longè me-
liorē habebit conditurā uini. nec ullū periculū erit, ne ui-
na uitientur. Satis eſt autē ſextarios ſingulos adijcere ſal-
ſæ, eóſque in binas muſti urnas: quanuis multi etiā binos
immiſceant, nonnulli etiam ternos ſextarios: idque ego fa-
cere non recuſem, ſi genus uini tantum ualeat, ut aquæ
ſalſæ non intelligatur ſapor. Itaque diligēs paterfamiliâs

cum parauerit fundum, ſtatim prima uindemia tres aut quattuor notas conditurӕ totidem amphoris muſti experietur, ut exploratum habeat quantum plurimum ſalſӕ uinum, quod fecerit, ſine offenſa guſtus pati poſſit.

Picis liquidӕ alterum medicamen, quo muſtum condias. CAP. XXII.

Picis *liquidӕ nemeturicӕ metretam adde in labrum, aut in alueum, & in eodem infundito cineris lixiuiӕ congios duos, deinde permiſceto ſpatha lignea. cum requieuerit, eliquato lixiuiam: deinde iterum tantundem lixiuiӕ addito, eodem pacto permiſceto, & eliquato. tertio quoque idem facito.* Cinis *autem odorem picis aufert, & eluit ſpurcitiam.* Poſt *eodem addito picis* Brutiӕ. *ſi minus alterius quàm puriſſimӕ quinque libras.* Hӕc *minutè concidito, & admiſceto pici nemeturicӕ. tum aquӕ marinӕ quamuetuſtiſſimӕ, ſi erit, ſi minus, ad tertiam partem recentis aquӕ marinӕ decoctӕ congios duos ijcito.* Apertum *labrum ſinito in ſole per* Caniculӕ *ortum, & ſpatha lignea permiſceto quàm ſӕpiſſime, uſque eò, dum ea, quӕ addideris, in pice colliqueſcant, & unitas fiat.* Noctibus *autem labrum operire conueniet, ne irroretur.* Deinde *cum aqua marina, quam addideris, ſole conſumpta uidebitur, ſub tectum uas totum ferre curabis.* Huius *autem medicaminis quidam pondo quadrantē in ſextarios* XLVIII *miſcere ſoliti ſunt, & hac conditura contēti eſſe. alij cyathos tres eius medicamenti adijciunt in totidem ſextarios, quot ſuprà diximus.*

418

De pice, qua utuntur Allobroges *ad conditurам uini picati.* CAP. XXIII.

Pix *corticata appellatur, qua utuntur ad condituras* Allobroges. Ea *ſic conficitur, ut dura ſit, & quanto facta eſt*

uetuſtior,eo melior in uſu eſt. nam omni lentore miſſo facilius in puluerem reſoluitur,atque cribratur.Hanc ergo conteri & cribrari oportet,deinde cũ bis muſtum deferbuerit,quod plerunque eſt intra quartum diem, quàm de lacu ſublatum,diligenter manibus expurgatur.& tunc demum prædictæ picis ſextans, & ſemuncia in ſextarios quinque, & quinquaginta adijcitur , & rutabulo ligneo permiſcetur,nec poſtea tangitur,dum conferueſcat : quod tamen non amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum eſt. nam oportebit poſt hunc numerum dierum confeſtim uinum emundare,& ſiquid fecis aut labris ua 429
ſorum,aut lateribus inhæſit,eradi,ac ſuffricari,& protinus operculis impoſitis oblini. At ſi ex eadem pice totã uindemiã condire uolueris, ita ne guſtus picati uini poſſit intelligi,ſat erit eidẽ picis ſex ſcrupula in ſextarios quinque & quadraginta : tum demum miſcere , cum muſtum deferbuerit, & feces expurgatæ fuerint, oportebit, atque ſalis decocti , contritique ſemunciam in eundem modum muſti adijcere.Nec ſolum huic notæ uini ſal adhibendus eſt,uerùm,ſi fieri poſſit,in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipſo pondere ſaliendum eſt : nam ea res mucorem uino ineſſe non patitur.

De pice nemeturica ad condituras.

CAP. XXIIII.

Pix nemeturica in Liguria cõficitur.ea deinde ut fiat cõdituis idonea,aqua marina quàm longiſſimè à littore de pelago ſumenda eſt, atque in dimidiam partem decoquenda:quæ cum in tantùm refrixerit,quantũ ne cõtacta corpus urat, partem aliquã eius,quæ ſatis uidebitur,prædictæ pici immiſcemus,& diligenter lignea ſpatha,uel etiã manu peragitabimus, ut ſiquid ineſt uitij eluatur:de.

*inde patiemur picem conſidere, & cum ſiderit, aquam eli
quabimus: poſteà bis, aut ter ex reliqua parte aquæ deco-
ctæ tandiu lauabimus, & ſubigemus eã, donec rutila fiat:
tum eliquatã in ſole quatuordecim diebus patiemur eſſe,
ut quiſquis ex aqua humor remanſit, aſſicetur. noctibus
autem uas tegendum erit, ne irroretur.* Cũ *hoc modo pi-
cem præparauerimus, & uina, cum iam bis deferbuerint,
condire uoluerimus, in muſti ſextarios octo & quadragin
ta, cyathos duos picis prædictæ ſic adijciemus:* Ex *ea men
ſura, quam condituri ſumus, ſextarios duos muſti ſumere
oportebit, deinde ex his ſextarijs in picis ſextantem pau-*
430 *latim muſtum infundere, & manu tanquam mulſum ſu
bigere, quo facilius coeat.* Sed *ubi toti duo ſextarij cum pice
coierint, & quaſi unitatem fecerint, tum eoſdẽ in id uas,
unde ſumpſeramus, perfundere, & ut permiſceatur medi
camen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.*

De *aqua ſalſa, uel muria ad uina condienda.*

CAP. XXV.

Quoniam quidam, immò etiam ferè omnes Græci, *aqua ſalſa, uel muria muſtum condiunt, eam quoque partem curæ non omittendam putaui.* In *mediterraneo, quò non eſt facilis aquæ marinæ inuectio, ſic erit ad condituras conficiẽda muria.* H*uic rei uel maxime eſt idonea cæleſtis aqua, ſi minus, ex fonte liquidiſſimo profluens. harũ ergo alterutram curabis quamplurimam, & quam optimis uaſis conditam ante quinquennium in ſole ponere: deinde cum computruerit, tandiu pati donec ad priſtinum modũ perueniat. quod cum factum fuerit, alia uaſa habeto, & in ea ſenſim aquam eliquato, donec ad fecẽ peruenias. ſemper enim in requieta aqua craſſamẽ aliquod in imo reperitur.* Sic *curata cum fuerit, in modum defruti*

ad tertias decoquenda eſt. adijciuntur autem in aquæ dul
cis ſextarios quinquaginta, ſalis ſextarius, & mellis opti-
mi unus ſextarius. hæc pariter decoqui, & omnem ſpur-
citiam expurgari oportet: deinde cum refrixerit, tum
quantumcunque humoris eſt, tantum in amphoram mu-
ſti portionem adijci. Quòd ſi ager maritimus eſt, ſilẽtibus
uentis de alto quàm quietiſſimo mari ſumenda eſt aqua,
& in tertiam partem decoquenda, adiectis, ſi uidebitur,
aliquibus aromatis ex iis, quæ ſuprà retuli, ut ſit odora-
tior uini curatio. Muſtum autem antequàm de lacu tol-
las, uaſa rore marino, uel lauro, uel myrto ſuffumigato, &
largè repleto, ut in efferueſcendo uinum ſe bene purget.
poſteà uaſa nucibus pineis ſuffricato. quod uinum uolue- 431
ris dulcius eſſe, poſtero die, quod auſterius quinto die, quàm
ſuſtuleris, cõdire oportebit, & ita ſupplere, & oblinire ua-
ſa. Nonnulli etiam ſuffumigatis ſerijs prius conditurã ad-
dunt, & ita muſtum infundunt.

Remedia aceſcentis uini. CAP. XXVI.

In quo agro uinum aceſcere ſolet, curandum eſt, ut cum uuam legeris, & calcaueris, prius quàm uinacea toracilis exprimãtur, muſtum in corbẽ defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodẽ agro partẽ decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quã adieceris, decocta ſit. Poſtea cum refrixerit, in uaſa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius eſt, ſi ueterẽ ſeruatam cõpluribus annis aquã addideris, longéque melius ſi aquæ nihil addideris, & decimam muſti decoxeris, frigidúmque in uas tranſtuleris, & ſi in ſextarios VII muſti heminam gypſi miſcueris, poſteaquàm decoctum refrixerit. Reliquum muſtum, quod in uinaceis fuerit expreſſũ, primo quoque tempore abſumito, aut ære commutato.

De uino dulci faciendo. CAP. XXVII.

Vinum dulce ſic facere oportet. Vuas legito, in ſole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidas uuas proculcato, muſtum lixiuum, hoc eſt, antequàm prælo preſſum ſit, quod in lacū muſti fluxerit tollito, cum deferbuerit in ſextarios quinquaginta irim bene pinſitam nec plus unciæ pondere addito, uinum à fecibus eliquatū diffundito. hoc uinū erit ſuaue, firmum, corpori ſalubre.

De alijs ſalubribus conditurarum generibus.
CAP. XXVIII.

Alia medicaminum genera uini condituris, & firmitati aptiſſima ſic facito. Irim quàm candidiſſimam pinſito, fœnum Græcum uetere uino macerato: deinde in ſole ex-
432 ponito, aut in furno, ut ſiceſcat: tum commolito minutiſſimè. item odoramenta trita, id eſt, irim cribatum, quæ ſit inſtar pondo quincuncem, & trientem, fœni Græci pōdo quincuncem & triētem, ſchœni pondo quincuncem in unum permiſceto: tum in ſerias ſingulas, quæ ſint amphorarum ſeptenûm addito medicamentis pondo unciam, & ſcrupula octo gypſi. Cum ex locis paluſtribus muſtum erit, in ſingulas ternas heminas: cū de nouellis uineis erit, ſextarium: cum de ueteribus & locis ſiccis, heminas ſingulas adijcito. Tertio die quam calcaueris condituram infundito, ſed antequàm condias muſti aliquantum in ſeriam de ſeria transferto, ne in condiendo cum medicamento efferueſcat, & fluat. Sic autem curatum gypſum, & medicamentum, in labello permiſceto, quantum ſerij ſingulis fuerit neceſſarium, idque medicamentum muſto diluito, & ipſa ad ſerias addito, & permiſceto: cum deferbuerit, ſtatim repleto, & oblinito. Omne uinum cum condieris, nolito ſtatim diffundere, ſed ſinito in dolijs quieſcere: poſtea

cum de dolijs, aut de ſerijs diffundere uoles, uere florente roſa defecatum quamlimpidiſſimum in uaſa bene picata, & pura trãſferto. ſi in uetuſtatem ſeruare uoles, in cado duarum urnarum quamoptimi uini ſextarium, aut fecis generoſæ recentis ſextarios tres addito: aut ſi uaſa recentia, ex quibus uinum exemptum ſit, habebis, in ea conſundito. Si horum quid feceris, multo melius, & firmius erit uinum. etiam ſi bonos odores addideris, omnem malum odorem & ſaporem prohibueris: nam nulla res alienum odorem celerius ad ſe ducit, quàm uinum.

Quemadmodum muſtum ſemper dulce tanquam recens permaneat. CAP. XXIX.

Muſtum ut ſemper dulce tanquam recens permaneat, ſic facito. Antequàm prælo uinacea ſubijciantur, de lacu quamrecentiſſimum addito muſtum in amphoram nouã, 433
eamque oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam aquæ introire poſſit: tunc in piſcinam frigidæ & dulcis aquæ totam amphorã mergito, ita ne qua pars extet: deinde poſt dies XL eximito, ſic uſq; in annũ dulce permanebit.

Optima uini curatio, & remedia languentis uini. CAP. XXX.

Ab eo tempore, quo primum dolia operculaueris, uſque ad AEquinoctium uernum ſemel in diebus XXXVI uinum curare ſatis eſt, poſt AEquinoctium uernum bis, aut ſi uinum florere incipiet, ſæpius curare oportebit: ne flos eius peſſum eat, & ſaporem uitiet. Quanto maior æſtus erit, eo ſæpius conuenit uinum nutriri refrigerarique, & uentilari: nam quandiu bene frigidum erit, tandiu recte manebit. Labra uel fauces doliorum ſemper ſuffricari nucibus pineis oportebit, quoties uinum curabitur. ſiqua uina erunt duriora, aut minus bona, quod agri ui-

tio,aut tempeſtate ſit factum,ſumito fecem uini boni, & panes facito, & in ſole arefacito & coquito in igne: poſtea terito, & pondo quadrantem amphoris ſingulis infricato,& oblinito,bonum fiet.

Siquod animal in muſtum ceciderit, & interierit,remedia. CAP. XXXI.

Si quod animal in muſtum ceciderit,& interierit, uti ſerpens,aut mus,ſoréxue, ne mali odoris uinum faciat, ita ut repertum corpus fuerit,id igne aduratur,ciníſque eius in uas,quò deciderat,frigidus infundatur,atque rutabulo ligneo permiſceatur:ea res erit remedio.

Vinum ex marrubio. CAP. XXXII.

Vinum marrubij multi utile putant ad omnia inteſtina uitia,& maximè ad tuſſim.Cum uindemiam facies, marrubij caules teneros,maximè de locis incultis,& ma-
434 *cris legito,eóſque in ſole ſiccato: deinde faſciculos facito, & tomice palmea, aut iuncea ligato, & in ſeriam mittito, ita ut uinculum extet: in muſti dulcis ſext.CC,marrubij libras VIII adijcito, ut ſimul cum muſto deferueſcat: poſtea eximito marrubium, & purgatum uinum diligenter oblinito.*

Vinum ſcylliten. CAP. XXXIII.

Vinum ſcylliten ad concoquendum, & ad corpus reficiendum,itémque ad ueterem tuſſim, & ad ſtomachũ hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quàm uinum uoles uindemiare ſcyllam legito,eámque ſecato quàm tenuiſſimè, ſicut raphani radicem,taleoláſque ſectas ſuſpende in umbra,ut adſiccentur: deinde cum aridæ erũt,in muſti aminei ſextarios XLVIII,ſcyllæ aridæ adde põdo librã,eámque ineſſe patere diebus XXX, poſtea eximito, & defecatum uinum in amphoras binas

adijcito. Alij ſcribunt in muſti ſextarios XLVIII, *ſcyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere: quod & ipſum non improbo. alij hoc ipſum ſcyllæ pondus, quod ſuprà dixi, in aceti duas urnas adijciunt, & per* XL *dies ineſſe patiuntur.*

De *aceto ſcyllitico.* CAP. XXXIIII.

Qui ſcylliticum acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras muſti mitis, aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre, & in ollã, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id eſt, ad quartas: aut ſi non dulce muſtum, ad tertias diſpumetur. ſed muſtum deſubmaſſa, & limpidum ſit.

Vi*num abſynthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias.*

CAP. XXXV.

Vi*num abſynthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & thymiten, & maratriten, & glyciriziten ſic condire* 435 *oportet.* Pon*tici abſynthij pondo libram cum muſti ſextar.* IIII *decoque uſque ad quartas: reliquum quod erit, id frigidum adde in muſti aminei urnam. idem ex reliquis rebus, quæ ſupraſcripta ſunt, facito. poſſunt etiam puleij aridi tres libræ cũ congio muſti ad tertias decoqui, & cum refrixerit liquor, exempto puleio in urnam muſti adijci: ídque mox tuſſientibus per hiemem rectè datur: uocatúrque uini nota gleconites.*

De *muſto tortiuo.* CAP. XXXVI.

Muſtum tortiuum eſt, quod poſt primam preſſurã uinaceorum circunciſo pede exprimitur: id muſtum conijcies in amphoram nouam, & implebis ad ſummum. tum adijcies ramulos roriſmarini aridi lino colligatos, & patieris unà deferueſcere per dies ſeptem: deinde eximes

ramulorum faſciculum, & purgatum diligenter uinum gypſabis: ſat erit autem roriſmarini ſeſquilibram in duas urnas muſti adijcere: hoc uino poſt duos menſes poſſis pro remedio uti.

Vinum ſimile græco facere. CAP. XXXVII.

Vuas præcoquas quam maturiſſimas legito, eáſque per triduum in ſole ſiccato, quarto die calcato, & muſtum quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in ſeriam, diligentérque curato, ut cum deferbuerit, feces expurgentur: deinde quinto die cũ purgaueris muſtum, ſalis cocti & cribrati duos ſextarios, uel quod eſt minimum adijcito unum ſextarium in ſextarios muſti XLIX. *Quidam etiam defruti ſextarium miſcent: nonnulli etiam duos adijciunt, ſi exiſtimant uini notam parum eſſe firmam.*

Vinum myrtiten quomodo facias. CAP. XXXVIII.

Vinum myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiem,
436 *& ad imbecillum ſtomachum ſic facito.* Duo *ſunt genera myrti, quorum alterum eſt nigrum, alterum album.* Ni*gri generis baccæ, cum ſunt maturæ leguntur, & ſemina earum eximuntur, atque ipſæ ſine ſeminibus in ſole ſiccantur, & in fictili fidelia ſicco loco reponuntur: deinde per uindemiam ex uetere arbuſto, uel ſi id non eſt, ex uetuſtiſſimis uineis amineæ bene maturæ uuæ ſole calido leguntur, & ex his muſtum adijcitur in ſeriam, & ſtatim primo die antequàm id ferueat, baccæ myrti, quæ fuerant repoſitæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contuſarum appenduntur, quot amphoræ condiri debent: tum exiguum muſti ſumitur ex ea ſeria, quam medicaturi ſumus, & tanquam farina conſpergitur, quicquid contuſum, & appenſum eſt. poſt hæc complures ex ea maſſulæ fiunt,*

& ita per latera ſeriæ in muſtum demittuntur, ne altera offa ſuper alteram perueniat. cum deinde bis muſtum deferbuerit, & bis curatum eſt, rurſus eodem modo, & tantundem ponderis baccæ, ſicut ſuprà dixi, contunditur: nec iam ut prius maſſulæ fiunt, ſed in labello muſtum de eadem ſeria ſumitur, prædicto ponderi permiſcetur, ſic ut ſit inſtar iuris craſſi: quod cum eſt permiſtum, in eandem ſeriam confunditur, & rutabulo ligneo peragitatur. deinde poſt nonum diem quàm id factum eſt, uinum purgatur, & ſcopulis aridæ myrti ſeria ſuffriatur, operculúmque ſuperimponitur, nequid eo decidat. Hoc *facto, poſt ſeptimum diem rurſus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur: ſed curandum eſt, ut cum diffundis liquidum, & ſine fece diffundas.* Vinum *aliud myrtiten, ſic temperato: mel* Atticum *ter inferuere facito, & toties diſpumato: uel ſi* Atticum *non habueris, quam optimum mel eligito, & quater uel quinquies diſpumato. nam quanto eſt deterius, tanto plus habet ſpurcitiæ: cum deinde mel refrixerit, baccas albi generis myrti quàm maturiſſimas legito, & perfricato, ita ne interiora ſemina conteras: mox fiſcello ligneo incluſas exprimito. ſuccúmque earum, qui ſit ſextariorũ ſex cum mellis decocti ſextario immiſceto, & in lagunculã diffuſum oblinito. ſed hoc menſe* Decembri *fieri debebit, quo fere tempore matura ſunt myrti ſemina: cuſtodiendúmque erit, ut antè, quàm baccæ legantur, ſi fieri poteſt, ſeptem diebus, ſin autem ne minus triduum ſerenum fuerit, aut certè non pluerit, & ne rorulentæ legantur cauendum. multi nigram, uel albam myrti baccam, cum iam maturuit, diſtringunt, & duabus horis eam cum paululum in umbra expoſitam ſiccauerunt, perterunt ita, ut quantum fieri poteſt, interiora ſemina inte-* 417

gra permaneant. tum per lineum fiſcum, quod pertriuerant, exprimunt, & per colum iunceum liquatum ſuccum lagunculis bene picatis condunt, neque melle, neque alia re ulla immiſta. hic liquor non tam eſt durabilis, ſed quandiu ſine noxa manet, utilior eſt ad ualetudinem quàm alterius myrteæ notæ compoſitio. Sunt qui hunc ipſum expreſſum ſuccum, ſi ſit eius copioſior facultas, in tertiam partem decoquant, & refrigeratum picatis lagunculis condant. ſic confectum diutius permanet: ſed quod non decoxeris, poterit innoxium durare biennio, ſi modò munde, & diligenter id feceris.

Paſſum quemadmodum fiat.

CAP. XXXIX.

Paſſum optimum ſic fieri Mago præcipit, ut & ipſe feci. Vuam præcoquam bene maturam legere, acina arida, aut uitioſa reijcere, furcas, uel palos, qui cannas ſuſtineant, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare. tum inſuper cannas ponere, & in ſole pandere uuas, & noctibus tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint, acina decer-
438 *pere, & in dolium, aut in ſeriam conijcere, eôdem muſtum quamoptimum, ſic ut grana ſubmerſa ſint, adijcere. ubi cõbiberint uuæ, ſéque impleuerint, ſexto die in fiſcellam conferre, & prælo premere, paſſúmque tollere. Poſtea uinaceos calcare adiecto recentiſſimo muſto, quod ex alijs uuis factum fuerit, quas per triduum inſolaueris: tum permiſcere, & ſubactam briſam prælo ſubijcere, paſſúmque ſecundarium ſtatim uaſis oblinitis includere, ne fiat auſterius: deinde poſt uiginti, uel triginta dies, cum deferbuerit, in alia uaſa deliquare, & confeſtim opercula gypſare, & pelliculare. Paſſum ſi ex una apiana facere uolueris, unam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & ſe-*

cernito.poſtea in perticis ſuſpendito,perticæ uti ſemper in ſole ſint facito.ubi ſatis corrugata erunt acina demito, & ſine ſcipionibus in dolium conijcito, pedibúſque bene calcato. ubi unum tabulatum feceris, unum uetus conſpergito,poſtea alterum ſupercalcato, & item unum conſpergito.eodem modo tertium calcato, & infuſo uino ita ſuperponito,ut ſupernatet,& ſinito dies quinque: poſtea pedibus proculcato,& in fiſcina noua uuas premito.Quidam aquam cæleſtem ueterem ad hunc uſum præparant, & ad tertias decoquunt.deinde cum ſic uuas,ut ſuprà ſcriptum eſt,paſſas fecerunt, decoctam aquam pro uino adijciunt,& cætera ſimiliter adminiſtrāt.hoc ubi lignorum copia eſt,utiliſſime conſtat,& eſt in uſu uel dulcius,quàm ſuperiores notæ paſſi.

Lora optima quomodo fiat. CAP. XL.

*Quantum uini uno die feceris, eius partem decimam
quot metretas efficiat conſiderato,& totidem metretas a-
quæ dulcis in uinacea , ſed quibus unius diei uinum ex-
preſſum erit,addito: eodem & ſpumas defruti, ſiue ſapæ,
& fecem ex lacu confundito,& permiſceto,eámque intri- 439
tam macerari una nocte ſinito,poſtero die pedibus procul
cato,& ſic permiſtam prælo ſubijcito:quod deinde fluxe-
rit,aut dolijs, aut amphoris condito , & cum deferbuerit,
obturato. Commodius autem ſeruatur in amphoris. Hanc
ipſam lorā M.Columella ex aqua uetere faciebat,& non-
nunquam plus biennio innoxiam ſeruabat.*

Muſtum lixiuium quomodo fiat. CAP. XLI.

Muſtum lixiuium de lacu ſtatim tollito : hoc autem erit , quod diſtillauerit antequam nimium calcetur uua. Sed de arbuſtiuo genere , quod ſicco die legeris id facito: Conijcies in urnam muſti mellis optimi pondo X, & dili-

genter permiſtum recondes in lagœna, eámque protinus gypſabis, iubebíſque in tabulato reponi, ſi plus uolueris facere, pro portione qua ſuprà mel adijcies. poſt trigeſimum & alterum diem lagœnam aperire oportebit, & in aliud uas muſtum eliquatum oblinire, atque in furnum reponere. Conditura ex cydoneis fit hoc modo: In cacabo figuli nouo, uel in ſtagneo coquitur muſti arbuſtiui aminei urna, & mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & ſorba non permitia diuiſa exemptis ſeminibus, quæ ſint inſtar ſextariorum trium. Hæc ita coquuntur, ut omnia poma deliqueſcant cum muſto, & ſit puer, qui ſpatha lignea, uel arũdine permiſceat poma, ne poſſint aduri: deinde cum fuerint decocta, ut non multum iuris ſuperſit, refrigerantur, & percolantur: eáque, quæ in collo ſubſiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in ſuo ſibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec craſſamen in modum fecis exiſtat. prius tamen quàm de igne medicamentum tollatur, tres heminæ roris ſyriaci contriti, & cribrati ſuper omnia adijciuntur, & ſpatha permiſcentur,
440 *ut coeant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum, adijcitur in uas fictile nouum picatum, ídque gypſatum altè ſuſpenditur ne pallorem trahat.*

De caſeo condendo. CAP. XLII.

Caſei aridi ouilli proximi anni fruſta ampla facito, & in picato uaſe componito: tum optimi generis muſto adimpleto, ita ut ſuperueniat, & ſit ius aliquanto copioſius, quàm caſeus. nam caſeus combibit, & fit uitioſus, niſi muſtum ſemper ſupernatet. uas autem, cum impleueris, ſtatim gypſabis: deinde poſt dies uiginti licebit aperiri, & uti qua uoles adhibita conditura. eſt autem etiam per ſe

non iniucundus.

*Vuæ ollares quemadmodum componantur, & ſer-
uentur.* CAP. XLIIII.

*Vuas bumaſtos, uel duracinas, uel purpureas cum de-
ſecueris à uite, continuò pediculos earum impicato dura pi
ce: deinde labellum fictile nouum impleto paleis quamſic-
ciſſimus cribratis, ut ſine puluere ſint, & ita uuas ſuperpo
nito: tum labello adoperito, & circumlinito luto paleato,
atque ita in tabulato ſicciſſimo cōpoſita labra paleis ſiccis
obruito. Omnis autem uua ſine noxa ſeruari poteſt, ſi lu-
na decreſcente, & ſereno cælo poſt horam quartam, cum
iam inſolata eſt, nec roris quicquam habet, uiti detraha-
tur. Sed ignis in proximo decumano fiat ut pix ferueat, in
qua pediculi uuarum ſtatim demittantur. In dolium bene
picatum defruti amphoram conijcito, deinde trāſuerſos fu-
ſtes arctato, ita ut defrutum non contingant: tum ſuperpo-
nito fictiles nouas patinas, & in his ſic uuam diſponito,
ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis im
ponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium,
& quandiu magnitudo patitur dolij ſimiliter inſtruito,* 441
*& eadem ratione uuas componito. deinde picatum oper-
culum dolij defruto largè linito, & impoſitum cinere ob-
turato. Nonnulli adiecto defruto contenti ſunt tranſuerſas
perticas arctare, & ex his uuas ita ſuſpendere, ne defru-
tum contingant: deinde operculum impoſitum oblinire.
quidam uuas cum ita, ut ſuprà dixi, legerunt, doliola noua
ſine pice in ſole ſiccant. deinde cum ea in umbra refrige-
rauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & uuas ita ſuper-
ponunt, ut altera alteram non comprimat: tum generis
eiuſdem furfures infundunt, & alterū tabulatum uuarum
eodem modo collocant: idque faciunt uſque dū doliū alter*

nis furfuribus,& uuis complent. mox opercula impoſita
linunt,& uuas ſicciſſimo, frigidiſſimóque tabulato repo-
nunt. Quidam eadem ratione arida populnea,uel abiegna
ſcobe uirides uuas cuſtodiũt. nonnulli ſicco flore gypſi ob-
ruunt uuas,quas non nimiũ maturas uitibus detraxerũt.
alij cum legerũt uuam, ſiqua ſunt in ea uitioſa grana for-
ficibus amputant,atque ita in horreo ſuſpendũt,in quo tri
ticum ſuppoſitum eſt. Sed hæc ratio rugoſa facit acina,&
penè tam dulcia quàm eſt uua paſſa. Marcus Columella
patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata uaſa
in modum patinarum fieri iubebat: eáque intrinſecus,&
exterius craſſe picari: quæ cum præparauerat, tũ demum
purpureas,& bumaſtos,& numiſianas, & duracinas u-
uas legi præcipiebat,pediculóſque earum ſine mora in fer
uentem picem demitti, & in prædictis patinis ſeparatim
ſui cuiuſque generis ita componi,ne uuæ inter ſe continge-
rent. poſt hoc opercula ſuperponi, & oblini craſſo gypſo:
tum demum pice dura,quæ igni liquata eſſet,ſic picari,ne-
quis humor tranſire poſſet. tota deinde uaſa in aqua fon-
442 *tana,uel ciſternina ponderibus impoſitis mergi. nec ullam*
partem earum pati extare. ſic optime ſeruatur uua. Sed
cum eſt exempta,niſi eo die conſumitur,acæſcit. Nihil eſt ta
men certius,quàm uaſa fictilia facere, quæ ſingulas uuas
laxe recipiant. ea debent quatuor anſas habere, quibus
illigata uiti dependeant: itémque opercula eorum ſic for-
mari,ut media diuiſa ſint, ut cum ſuſpenſa uaſa ſingulas
uuas receperint, ex utroque latere appoſiti operculi duæ
partes coeant,& contegant uuas.& hæc uaſa,& opercu
la extrinſecus,& intra diligenter picata eſſe debebunt: de-
inde cum contexerunt uuas,luto paleato multo adoperiri:
ſed uuæ dependentes à matre ſic in pultarios condi debe-

bunt, ne quæ partes uaſa contingant. Tēpus autem quo includi debēt, id ferè eſt, quo adhuc ſiccitatibus, & ſereno cælo craſſa, uaridáque ſint acina. Illud in totũ maxime præcipimus, ne in eodē loco mala, & uuæ componantur, néue in uicino, unde odor malorũ poſſit ad eas peruenire. nam huiuſmodi halitu celeriter acina corrumpuntur. & tamen cuſtodiendorum pomorum rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ ſunt, ſed pro conditione locorum, & natura uuarũ aliæ alijs conueniunt. antiqui plerũque ſirculas & uenuculas, & maiores amineas, & gallicas, quǽque maiores, & duri, & rari acini erãt, in uaſis condebãt: nunc autem circa urbē maxime ad hũc uſum numiſianæ probantur. hæc ſereno cælo cum iam ſol in rorem ſuſtulit, quarta, uel quinta hora (ſi modo luna decreſcat, & ſub terris eſt) modicè maturæ lectiſſimæ leguntur: deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat. tum demum ſub tectum referuntur, & arida, uel uitioſa grana forficibus amputantur: & cum paulum ſub umbra refrixerint, ternæ, aut etiã quaternæ pro capacitate uaſorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter picæ obturantur, ne humorem tranſmittant. tum uinaceorum pes bene prælo expreſſus proruitur, & modicè ſeparatis ſcipionibus, reſolutáque intrita folliculorum in dolio ſubſternitur, & deorſum uerſus ſpectantes ollæ componuntur, ita diſtantes, ut intercalcari poſſint uinacea: quæ cum diligenter conſpiſſata primũ tabulatum fecerunt, aliæ ollæ eodem modo componuntur, expletúrque ſecundum tabulatum. deinde ſimiliter dolium completur tabulatis ollarum, ſpiſſéque uinaceis inculcantur. mox uſque ad ſummum labrũ uinaceæ condenſantur, & ſtatim operculo ſuperpoſito cinere in modum gypſi temperato dolium linitur. Monen- 443

dus tamen erit,qui uaſa empturus eſt,ne bibulas,aut male coctas ollas emat. nam utraque res tranſmiſſo humore uitiat uuá.quinetiã oportebit,cum ad uſum promuntur ollæ,tota ſingula tabulata detrahi. nã conſpiſſata uinacea,ſi ſemel mota ſunt,celeriter acęſcunt, & uuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum ſeruentur.

CAP. XLIIII.

Sequuntur uindemiam rerum autumnalium compoſitiones, quæ & ipſæ curam uillicæ diſtendunt. Nec ignoro plurima in hunc librum non eſſe collata, quæ C.Matius diligentiſſime perſecutus eſt. illi enim propoſitum fuit urbanas menſas,& lauta conuiuia inſtruere. Libros tres edidit,quos inſcripſit nominibus coci,& cetarij,& ſalgamarij: nobis tamen abunde ſunt ea, quæ ex facili ruſticæ ſimplicitati non magna impenſa poſſunt contingere. uti ſunt in primis omnium generum mala. Quidam,ut à granatis incipiam,pediculos punicorum, ſicuti ſunt,in arborem torquent,ne pluuijs mala rumpantur,& hiantia diſpereãt,eáque ad maiores ramos religant, ut immota permaneant:deinde ſparteis reſtibus arborem cludũt, ne aut
444 coruis,aut cornicibus,aliiſue auibus pomũ laceretur. nonnulli uaſcula fictilia dependentibus malis aptant,& illita luto paleato arboribus hærere patiuntur:alij fœno,uel culmo ſingula inuoluunt,& inſuper luto paleato craſſe linũt, atque ita maioribus ramis illigant,ne,ut dixi, uento commoueantur. Sed hæc omnia,ut dixi,ſereno cælo adminiſtrari ſine rore debent: quæ tamen aut faciẽda non ſunt, quia lædãtur arbuſculæ: aut certé non continuis annis uſurpãda, præſertim cũ liceat etiã detracta arboribus eadem innoxia cuſtodire. nã & ſub tecto foſſulæ trepidaneæ ſicciſſimo loco fiunt:eóque cum aliquantum terræ minutæ

repoſitum eſt, infiguntur ſambuci ramuli: deinde ſereno cælo granata leguntur cum ſuis pediculis, & ſambuco inſeruntur: quoniam ſambucus tam apertam & laxã medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis à terra abſint, & ne inter ſe poma contingant. tum factæ ſcrobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, eáque humo, quæ fuerat egeſta, ſuperaggeretur. Hoc idem in dolio fieri poteſt, ſiue quis uolet reſolutam terram uſque ad dimidium uas elicere, ſeu quod quidam malunt, fluuialem arenam cæteráque eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam uehementer calefieri, & in ea mala granata lino ſpartóue illigata paulum demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in ſole ſiccari: poſtea loco frigido ſuſpendi, & cum res exegerit, una nocte, & poſtero die uſque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem auctor eſt creta figulari bene ſubacta recentia mala craſſe illinire, & cum argilla exaruit, frigido loco ſuſpendere. mox cum exegerit uſus, in aquam demittere, & cretam reſoluere. Hæc ratio tanquam recentiſſimum pomum cuſtodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fictili ſubſternere 445
ſcobem populneam uel iligneam, & ita diſponere, ut ſcobs inter ſe calcari poſſit: deinde facto primo tabulato rurſus ſcobem ſubſternere, & ſimiliter mala diſponere, donec urceus impleatur: qui cum fuerit repletus operculum imponere, & craſſo luto diligenter oblinire. Omne autem pomum quod in uetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legẽdum eſt: ſed ſi ſine arboris noxa fieri poſſit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis ſuis arbori detrahunt, & cre-

ta figulari cum diligenter mala obruerunt, in ſole ſiccant: deinde ſi qua rimam creta facit luto linunt, & aſſiccata frigido loco ſuſpendunt.

Mala orbiculata, ſeſtiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruentur. CAP. XLV.

Multi eadem ratione, qua granata in ſcrobibus, uel dolijs ſeruant cydonea. nonnulli folijs ficulneis illigant, deinde cretam figularem cum amurca ſubigunt, & ea linunt mala, quæ cum ſiccata ſunt, in tabulato frigido loco & ſicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas nouas ſicco gypſo ita obruunt, ut altera altera non contingant. nihil tamen certius, aut melius experti ſumus, quàm ut cydonea maturiſſima integra ſine macula, & ſereno cælo decreſcente luna legantur, & in lagœna noua, quæ ſit patentiſſimi oris deterſa lanugine quæ malis ineſt, componantur leuiter & laxe, ne collidi poſſint: deinde cum ad fauces uſque fuerint compoſita, uimineis ſurculis ſic tranſuerſis arctentur, ut modice mala comprimant, nec pa-
446 *tiantur ea cum acceperint liquorem, ſubleuari. tum quamoptimo & liquidiſſimo melle uas uſque ad ſummum ita repleatur, ut pomum ſubmerſum ſit. Hæc ratio non ſolùm ipſa mala cuſtodit, ſed etiam liquorem mulſei ſaporis præbet, qui ſine noxa poſſit interdum dari febricitantibus, iſque uocatur melimeli. ſed cauendum eſt, ne quæ in melle cuſtodire uolueris, immatura mala condantur: quoniã cruda ſi lecta ſunt, ita indureſcant, ut uſui non ſint. Illud uerò quod multi faciunt, ut ea diuidant oſſeo cultro, & ſemina eximant, quòd putent ex eis pomum uitiari, ſuperuacuum eſt. ſed ratio quam nunc docui, adeò quidem certa eſt, ut etiam ſi uermiculus ineſt, non amplius tamen corrrumpantur mala, cum prædictum liquorem accepe-*

rint: nam ea mellis eſt natura, ut cœrceat uitia, nec ſerpere ea patiatur, qua ex cauſa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium conſeruat. itaque poſſunt alia genera malorum ſicuti orbiculata, ſeſtiana, melimela, matiana hoc liquore cuſtodiri. ſed quia uidentur in melle dulciora fieri ſic condita, nec proprium ſaporem conſeruare, arculæ fagineæ, uel etiam tiliacæ, quales ſunt, in quibus ueſtimenta forenſia conduntur, huic rei paulò ampliores præparari debent, eæque in tabulato frigidiſſimo, & ſicciſſimo loco, quò neque fumus, neque teter perueniat odor, collocantur: deinde ſubſtrata prædicta poma ſic componi ut floſculi ſurſum, pediculi deorſum ſpectent, quemadmodum etiam in arbore nata ſunt, & ne inter ſe alterum ab altero contingatur. Ita obſeruandum eſt, ut unũquodque genus ſeparatim proprijs arculis reponatur. nam cum unà clauſa ſunt diuerſa genera, inter ſe diſcordant, & celerius uitiãtur. propter quod etiam conſeminalium uinearum, non tam eſt firmum uinum, quàm ſi per ſe ſyncerum amineum, uel apianum, aut etiam ſecinum condideris. uerùm ſic, ut prædixi, cum diligenter mala fuerint compoſita, operculis arcularum conteguntur, & ut luto paleato linantur opercula, ne introire ſpiritus poſſit: atque ea ipſa nonnulli ſicut in alijs generibus, ut ſu 447
prà iam diximus, populnea, quidam etiam abiegna ſcobe interpoſita mala cuſtodiunt. Hæc tamen poma non matura, ſed acerbiſſima legi debent.

De conditura inulæ. CAP. XLVI.

Inulæ conditura ſic fiet, cum eius radicem menſe Octob. (quo maximè matura eſt) è terrra erueris, aſpero linteolo, uel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhærebit: deinde acutiſſimo cultello ſummatim eradito, & quæ

plenior radicula fuerit, pro modo craſſitudinis in duas, uel plures partes digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modicæ in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri poſſint. poſt hæc in umbra triduo ſiccentur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto paſſo uel defruto, quod ſupernatet, ſpiſſamentóque cunilæ impoſito contectum uas pelliculetur. Alia inulæ conditura. Cum radices eius raſeris, taleolas ut ſuprà facito, & in umbra triduo uel etiam quatriduo ſiccato: deinde ſiccatas in uaſis ſine picæ, interiecta cunila conijcito, cunila impoſita, ſex partibus aceti una pars ſapæ miſceatur cum hemina ſalis cocti, ut hoc iure macerentur taleolæ, donec quamminimum amaritudinis reſipiant. poſtea exemptæ iterũ ſiccentur per dies quinque in umbra: tum craſſamentum uini ſeculicti, nec minus, ſi ſit, mulſi, & utriuſque eorũ quartam partem boni defruti confundito in ollam: quæ cum inferbuerit ta leolas inulæ adijcito, & ſtatim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfecte refrigeſcant. Poſteà tranſfundito in fideliam picatam, operculo tegito, túmque pelliculato. Tertia eiuſdem inulæ conditura, Cum radiculas diligenter eraſeris, minutè conciſas in muria dura macerato, donec amaritudinem demittant: deinde effuſa muria ſorba quamoptima, & maturiſſima ſemine detra-
448 *cto cõtere, & cũ inula miſce, tum ſiue paſſum, ſeu quamoptimum defrutum adijcito, & uas obturato. Quidã cum condiuerunt inulam, muriámque macerauerunt, exſiccant, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto, uel melle decoxerant, miſcent: atque ita ſuperfundunt paſſum, uel defrutum, & uas operculatum pelliculant.*

Sampſa quemadmodum fiat. CAP. XLVII.

Acerbam pauſeam mẽſe Septembri, uel Octobri, dum

adhuc uindemia eſt, contunde, & aqua calida paululum
maceratam exprime, fœniculique ſeminibus, & lentiſci
cum cocto ſale modicæ permiſtam reconde in fideliam, &
muſtum quàm recentiſſimum infunde. Tum faſciculum
uiridis fœniculi ſuperpoſitũ merge, ut oliuæ premantur,
& ius ſuperemineat. Sic curata oliua tertio die poſſis uti.
Albam pauſeam, uel orchitam, uel radiolum, uel regiam
dum contundes primum quanque, ne decoloretur, in frigi
dam muriam demerge, cuius cum tãtum paratæ habueris,
quantum ſatis fuerit implendæ amphoræ, fœniculi aridi
faſciculũ ſubſterne in imo: deinde uiridis fœniculi ſemina,
& lentiſci diſtricta & purgata in urceolo habeto: tum ex-
emptam de muria oliuam exprimito, & permiſtam prædi
ctis ſeminibus in uas adijcito: deinde cum ad fauces perue
nerit eius, fœniculi aridi faſciculos ſuperponito, & ita re-
centis muſti duas partes, & unam duræ muriæ permiſtas
adijcito. Hac conditura compoſitis oliuis toto anno commo
de uteris. Quidã oliuam non contundunt, ſed acuta arun
dine inſecant, ídque operoſius quidem, ſed melius eſt, quia
hæc candidior eſt oliua, quàm ea, quæ ex contuſione liuo-
rem contrahit. Alij ſiue contuderint, ſiue inſecuerint oli-
uas, modico ſale cocto, & prædictis ſeminibus immiſcent:
deinde ſapam uel paſſum, uel ſi eſt facultas, mellam infun
dũt. Mella autem quomodo fiat, paulò antè hoc ipſo libro 449
præcepimus. Cætera omnia ſimiliter adminiſtrant. Poſi-
as oliuas, uel regias ſine macula quàm candidiſſimas ma-
nu diſtrictas eligito: deinde ſubſtrato fœniculo arido in
amphoram conijcito, intermiſtis ſeminibus lentiſci, nec
minus fœniculi: & cum ad fauces uas repleueris, adijcito
muriam duram: tum ſpiſſamento facto de arundinum fo-
lijs, oliuam premito, ut infra ius merſa ſit: & iterum in-

fundito muriam duram, dum ad ſummum amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per ſe parum iucunda eſt, ſed ad eas condituras, quæ lautioribus menſis adhibētur, idonea maxime eſt: nam cum res exigit, de amphora promitur, & contuſa recipit quancūque uolueris condituram. pleriq; tamen ſectiuum porrū, & rutam cum apio tenero, & mentam minutæ concidunt, & contuſis oliuis miſcent: deinde exiguum aceti piperati, & pluſculum mellis, aut mulſi adijciunt, oleóque uiridi irrorant, atque ita faſciculo apij uiridis contegitur. Quidam ſic lectæ oliuæ in modios ſingulos ternas heminas ſalis permiſcent, & adiectis ſeminibus lentiſci, fœniculóque ſubſtrato amphoram uſque ad fauces replēt oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, & cum iam penè amphorā impleuerunt, fœniculi ſpiſſamento deprimunt baccam, & rurſus acetum uſque ad ſummum labrū adijciūt. poſtea quadrageſimo die omne ius defundunt, & ſapæ uel defruti tres partes cū aceti una permiſcent, & amphorā replent. Eſt & illa probata compoſitio, ut cum muria dura pauſea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immiſſis duabus partibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadem conditura poſſet etiam regia componi, uel orchita. Quidam unam partem muriæ, & duas aceti miſcent, eóque iure oliuas poſeas colymbadas faciunt: quibus ſi per ſe quis uti uelit, ſatis
450 *iucundas experietur, quāuis & hæ cum exeunt de muria, condituram qualēcunque recipere poſſunt. Oliuæ poſeæ, cum iam decolorantur, antequam miteſcant, cum petiolo leguntur, & oleo quamoptimo ſeruantur. Hæc maxime nota etiam poſt annum repræſentat uiridem ſaporem oliuarum. Nonnulli etiam cum de oleo exemerunt, trito ſale aſperſas pro nouis apponunt. Eſt & illud cōditurae genus,*

quod in ciuitatibus Græcis plerũque uſurpatur, ídque uo-
cant epityrum. Oliua pauſea uel orchita cum primum ex
albo decoloratur, fitque luteola, ſereno cælo manu diſtrin
gitur, & in uannis uno die ſub umbra expanditur: & ſi-
qui adhærent pediculi, foliáq;, aut ſurculi leguntur. poſtero
die cribratur, & nouo fiſco incluſa prælo ſupponitur, ue-
hementérque præmitur, ut exudet quantulũcunque habet
amurcæ. Patimur autem nonnunquam tota nocte, & poſte
ro die pondere preſſam baccam uelut exaniari, tum reſo-
lutis corticulis eximimus eam, & in ſingulos modios oliuæ
triti ſalis cocti ſingulos ſextarios infundimus: itémque lenti-
ſci ſemen, rutǽq;, & fœniculi folia ſub umbra ſiccata, quæ
uti ſatis uidentur conciſa minute admiſcemus, patimúr-
que horis tribus, dum aliquatenus bacca ſalem combibat.
tum ſuperfundimus boni ſaporis oleum, ita ut obruat oli-
uam, & fœniculi aridi faſciculum deprimimus, ita ut ius
ſupernatet. Huic autem conditurę uaſa noua fictilia ſine
pice præparãtur: quæ ne poſſint oleum ſorbere, tanquam
oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine, tum demum &
aſſiccãtur. Sequitur autem frigus hiemis, per quod oliuitas,
ſicut uindemia, curam uillicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. CAP. XLVIII.

Prius itaque (quoniam inchoauimus) de conditurís oli-
uarum præcipiemus, ac ſtatim conficiendi olei rationem
ſubijciemus. Pauſeæ baccæ, uel orchitæ, nonnullis regioni-
bus etiam næniæ conuiuiorum epulis præparantur. Has 451
igitur cum iam nigruerint, nec adhuc tamen permatu-
ræ fuerint, ſereno cælo diſtringere manu conuenit, lectáſ-
que cribrare, & ſecernere, quæcunque maculoſæ, ſeu ui-
tioſæ, minoríſue incrementi uidebuntur: deinde in ſingu-
los modios oliuæ ſalis integri ternas heminas adijcere, &

in uimineos qualos confundere ſuperpoſito copioſo ſale,ita uti oliuas contegat, ſicque triginta dies pati conſudaſcere, atque omnem amurcam extillare, poſtea in alueum diffundere,mundáque ſpongia ſalem,ne permaneat,detergere: tum in uas adijcere, & ſapa, uel defruto amphoram replere ſuperpoſito ſpiſſamento aridi fœniculi, quod oliuam deprimat. Pleriq; *tamen tres partes defruti,aut mellis,& unam miſcent aceti, aliqui duas partes, & unam aceti,& eo, quo condiunt,iure. Quidam,cum oliuam nigram legerunt,eadem portione,qua ſuprà, ſaliunt, & ſic collocant in qualis,ut immiſtis ſeminibus lentiſci alterna tabulata oliuarũ, & ſalis uſque in ſummum componunt: deinde poſt quadraginta dies cum oliua quicquid habuit amurcæ,exſudauit,in alueum defundunt, & cribratam ſeparant ab ſeminibus lentiſci,ſpongiáque detergent, nequid adhæreat ſalis:tum in amphoram confundunt adiecto defruto,uel ſapa,uel etiam melle,ſi eſt copia, cæteráq; ſimiliter faciunt.* In *ſingulos modios oliuæ ſingulos ſextarios maturi ſeminis aniſi, lentiſcíque, & ternos cyathos ſeminis fœniculi: ſi id non eſt,ipſum fœniculũ conciſum quantum ſatis uidebitur,adijci oportet: deinde in ſingulis modijs oliuarum ſalis cocti,& non moliti ternas heminas admiſceri, & ita in amphoris condi, eáſque faſciculis fœniculi obturari,& quotidie per terram uolutari: deinde tertio quoque aut quarto die quicquid amurcæ ineſt, mitti.* Poſt XL *dies in alueum diffundi,& à ſale tantum-*
452 *modo ſeparari,ſic nec ſpõgia detergeãtur oliuæ, ſed ita ut erunt exemptæ,maſſulis ſalis miſtis in amphoram condantur, & ſpiſſamentis impoſitis ad uſus in cellam reponantur.* Maturam *oliuam in ſtatura factam colymbadem, de muria tollito,ſpongia tergito: deinde canna uiridi ſcindito*

duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto: quarto die ſpongia extergito, in urceum, aut cacabum nouum mittito ſubſtrato apio & modica ruta. Conciſis deinde pleno uaſe oliuis immitte defrutum uſque ad os. Lauri turiones in hoc uſu mittito, ut oliuas deprimant. poſt dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat. CAP. XLIX.

Oliua nigra maturiſſima ſereno cælo legitur, eáque ſub umbra uno die in cannis porrigitur, & quæcunque eſt uitioſa bacca, ſeparatur. Item ſiqui adhæſerant pediculi, adimuntur, foliáque & ſurculi, quicunque ſunt inter miſti, eximũtur. Poſtero die diligenter cribratur, ut ſiquid ineſt ſtercoris ſeparetur: deinde intrita oliua nouo fiſco includitur, & prælo ſubijcitur, ut tota nocte exprimatur. poſtero die inijcitur quammundiſſimis molis ſuſpenſis, ne nucleus frangatur. & cum eſt in ſampſam redacta, tunc ſal coctus, tritúſque manu permiſcetur cum cæteris aridis condimentis. hæc autem ſunt, carenum, cyminum, ſemen fœniculi, aniſum ægyptium. Sat erit autem totidem heminas ſalis adijcere, quot ſunt modij oliuarum, & oleum ſuperfundere, ne exareſcat: ídque fieri debebit, quotieſcunque uidebitur aſſiccari. Nec dubiũ eſt, quin optimi ſaporis ſit, quæ ex oliua poſia facta eſt. Cæterum ſupra duos menſes ſapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis eſſe idonea, ſicut liciniæ & culmineæ. Veruntamen habetur præcipua in hos uſus olea calabrica, quam quidam propter ſimilitudinem oleaſtellum uocant.

Oleum quemadmodum fiat. CAP. L. 453

Media eſt oliuitas plerunque initium menſis Decembris. nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur,

quod uocatur æſtiuum,& circa hunc menſem uiride pre
mitur,deinde poſtea maturum. Sed acerbum oleum facere
patriſfamiliâs rationibus non conducit: quoniam exiguũ
fluit,niſi bacca tempeſtatibus in terram decidit,& neceſ-
ſe eſt eam ſublegere,ne à domeſticis pecudibus,feríſue con-
ſumatur. Viridis autem notæ conficere uel maxime expe-
dit,cum & ſatis fluit,& pretio penè duplicat domini re-
ditum. Sed ſi uaſta ſunt olíueta, neceſſe eſt,ut aliqua pars
eorum maturo fructui reſeruetur.Locus autem in quo con
fici oleum debeat, etiam deſcriptus eſt priore uolumine.
pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda ſunt,
quæ prius omiſeram.Tabulatum,quò feratur olea, neceſ-
ſarium eſt,quamuis præceptum habeamus, ut uniuſcuiuſ-
que diei fructus molis,& prælo ſtatim ſubijciatur.Verun-
tamen quia interdum immodica multitudo baccæ torcu-
lariorum uincit laborem,ſi labor eſt,eſſe oportet penſi-
le horreum,quò imponantur fructus:ídque tabulatum ſi-
mile eſſe debet granario,& habere lacuſculos tam multos,
quàm poſtulabit modus oliuæ, ut ſeparetur, & ſeorſum
reponatur uniuſcuiuſque diei coactura. Horum lacuſcu-
lorum ſolum lapide, uel tegulis oportet conſterni, & ita
decliue fieri,ut celeriter omnis humor per canales,aut fiſtu
las defluat. nam eſt inimiciſſima oleo amurca, quæ ſi re-
manſit in bacca ſaporem olei corrumpit.Itaque cum lacus,
quemadmodum diximus,extruxeris,aſſerculos inter ſe di
ſtantes ſemipedalibus ſpatijs ſupra ſolum ponito,& can-
nas diligenter ſpiſſe textas inijcito, ita ut ne baccam tranſ-
mittere queant, & oliuæ pondus poſſint ſuſtinere. Iuxta
454 omnes autem lacuſculos,ea parte,qua defluet amurca,ſub
ipſis fiſtulis in modum foſſularum concauum pauimen-
tum, uel cauum lapidem eſſe oportebit, in quo conſiſtat,

& unde exhauriri poſſit quicquid defluxerit . Præterea lacus , uel dolia præparata ſub tecto habere oportebit, quæ ſeorſum recipiant ſui cuiuſque generis amurcam, ſiue quæ ſyncera defluxerit, ſiue etiam quæ ſalem receperit. nam utraque uſibus plurimis idonea eſt. Oleo autem conficiendo molæ utiliores ſunt, quàm trapetum : trapetum, quàm canalis,& ſolea. Molæ quàm facillimam patiuntur adminiſtrationem:quoniã pro magnitudine baccarum uel ſubmitti,uel etiam eleuari poſſunt,ne nucleus, qui ſaporem olei uitiat, confringatur. Rurſus trapetum plus operis,faciliúſque quàm ſolea, & canalis efficit. Eſt & organum erectæ tribulæ ſimile, quod tudicula uocatur:idque non incommode opus efficit,niſi quòd frequenter uitiatur,& ſi baccæ pluſculum ingeſſeris, impeditur. Pro conditione tamen, & regionum conſuetudine prædictæ machinæ exercentur . ſed eſt optima molarum, tum etiam trapeti. Hæc antequàm de oleo conficiendo diſſererem, præfari neceſſe habui. Nunc ad ipſam rem ueniendũ eſt,quanquam multa omiſſa ſint,quæ ſicut ante uindemiam,ſic ante oliuitatem præparanda ſunt,tanquam lignorũ copia,quæ multo ante apportanda eſt,ne cum res deſiderauerit,operæ auocentur.tum ſcalæ,corbulæ,decemmodiæ, trimodiæ ſatoriæ, quibus diſtricta bacca ſuſcipitur,fiſci, funes canabini, & ſpartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum,opercula, quibus uaſa olearia conteguntur , ſpongiæ maiores, & minores, urcei, quibus oleum progeritur, canneæ tegetes , quibus oliua excipitur, & ſiqua ſunt alia, quæ nunc memoriam meam refugiunt. Hæc omnia, & multo plura eſſe debent : quoniam in uſu depereunt, & pauciora fiunt, quorum ſiquid ſuo tempore defuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pol- 455

licitus ſum exequar. Cum primum baccæ uariare cœperint, & iam quædam nigræ fuerint, plures tamen albæ, ſereno cælo manibus diſtringi oliuam oportebit, & ſubſtratis tegetibus, aut cannis cribrari, & purgari. tum diligenter mundatam protinus in torcular deferri, & integram in fiſcinis nouis includi, prælíſque ſubijci, ut quantum poſſit pauliſper exprimatur. poſteà reſolutis corticulis emolliri debebunt, adiectis binis ſextarijs integri ſalis in ſingulos modios. & aut regulis, ſi conſuetudo erit regionis, aut certè nouis fiſcinis ſampſæ exprimi. quod deinde primum defluxerit in rotundum labrum (nam id melius eſt, quàm plumbeum quadratum, uel ſtructile gemellar) protinus capulator depleat, & in fictilia labra huic uſui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ notæ, id eſt primæ preſſuræ oleum recipiat, alter ſecundæ, tertius tertiæ. nam plurimum refert non miſcere iterationem, multóque minus tertiationem cum prima preſſura: quoniam longe melioris ſaporis eſt, quod minore ui præli, quaſi lixiuium defluxerit. cum deinde paululum in labris primis conſtiterit oleum, eliquare id copulator in ſecunda labra debebit, & deinde in ſequentia uſque ad ultima. nam quanto ſæpius trāſlatione, ipſa uentilatur, & quaſi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberatur. Sat erit autem in ſingulis ordinibus tricena componi labra, niſi uaſta fuerint olueta, & maiorem numerum deſiderauerint. Quòd ſi frigoribus oleum cum amurca congelabitur, pluſculo ſale cocto utique utendum erit. ea res reſoluit oleum, & ſeparat ab omni uitio. neque uerendum eſt, ne ſalſum fiat. nam quātumcunque adieceris ſalis, nihilominus ſaporem non recipit oleum. Solet autem ne ſic quidem reſolui, cum maio-

ra frigora inceſſerunt: itaque nitrum torretur, & contritum inſpergitur, & commiſcetur. ea res eliquat amurcam. Quidam, quamuis diligentes olearij baccam integrã prælo non ſubijciunt, quòd exiſtimant aliquid olei deperire. nam cum præli pondus accepit, non ſola exprimitur amurca, ſed & aliquid ſecum pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum præcipiendum habeo, ut neque fumus, neque fuligo quandiu uiride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariam. nam eſt utraque res inimica huic rei, peritiſſimíque olearij uix patiuntur ad unam lucernam opus fieri. quapropter ad eum ſtatum cæli & torcular, & cella olearia conſtituenda eſt, qui maxime à frigidis uentis auerſus eſt, quoniam minime uapor ignis deſideratur. Dolia autem, & ſeriæ, in quibus oleum reponitur, non tantum eo tempore curanda ſunt, cum fructus neceſſitas cogit, ſed ubi fuerint à mercatore uacuata, confeſtim uillica debet adhibere curam, ut ſi quæ feces, aut amurcæ in fundis uaſorum ſubſederint, ſtatim emundentur, & non calidiſſima lixiuia, ne uaſa ceram remittant, ſed ſemel atque iterum eluantur: deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & ſæpius eluantur, atque ita ſpongia omnis humor aſſicetur. Sunt qui cretam figularẽ in modum liquidæ fecis aqua reſoluant, & cum uaſa lauerint, hoc quaſi iure intrinſecus oblinant, & patiantur areſcere. Poſtea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua uaſa perluunt, & aſſiccant. tum conſiderãt nunquid ceram nouam dolia deſiderent. nam ferè ſexta quaque oliuitate cerari oportere antiqui dixerunt, quod fieri poſſe non intelligo. nam quemadmodum noua uaſa ſi calefiant, liquidam ceram facile recipiant, ſic uetera non crediderim propter olei ſuccum, cera-

turam pati. quam tamen & ipſam æraturam noſtrorũ
457 *temporum agricolæ repudiauerunt, exiſtimauerúntque ſatius eſſe noua dolia liquida gummi perluere, ſiccatáque ſuffumigare alba cera, ne pallorem capiant. eámque ſuffitionem ſemper faciendam iudicant quotieſcunque uel noua, uel uetera uaſa curantur, & oleo nouo præparantur. Multi cum ſemel noua dolia, uel ſerias craſſa gummi liuerunt, una in perpetuum gummitione contenti ſunt. & ſanè quæ ſemel oleum teſta combibit, alteram gummitionem non recipit. reſpuit enim olei pinguitudo talem materiam, qualis eſt gummi. Poſt menſem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua ſuperius, diſtringenda erit olea, & ſtatim exprimenda. nam ſi repoſita in tabulatum fuerit, celeriter concaleſcet, quoniam hiemalibus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ eſt contraria huic rei. Cauendum eſt itaque, ne ex ea fiat oleum cibarium, quod uno modo uitari poterit, ſi protinus illata de agro bacca commolita, & expreſſa erit, quæ ſic adminiſtrata fuerit, ut ſupra diximus. Plerique agricolarum crediderunt, ſi ſub tecto bacca deponatur, oleum in tabulato creſcere: quod tam falſum eſt, quàm in area frumenta creſcere: ídque mendacium uetus ille Porcius Cato ſic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minorémque fieri. propter quod cum facti unius menſuram ruſticus ſub tecto repoſuerit, & poſt multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris menſuræ quam intulerat, ex alio aceruo ſimiliter ſepoſito quantum cuique menſuræ defuit ſupplet. eóque facto uidetur plus olei quieta, quàm recens bacca reddere, cum longe plures modios acceperit. Attamen ſi id maxime uerum eſſet, nihilominus ex pretio uiridis olei plus quàm multitudine mali contrahitur, quod*

& Cato dixit. Et ſic quidem quicquid ponderis,aut men
ſuræ oleo accedit , ſi portionem uelis in factum adiectæ
baccæ computare, non prouentum, ſed detrimentum ſen- 4;8
ties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam,
primo quoque tempore commolere , prælóque ſubijcere.
Nec ignoro etiam cibarium oleum eſſe faciendum. nam
ubi exeſa uermiculis oliua decidit, uel tempeſtatibus, &
pluuijs in lutum defluxit,ad præſidium aquæ calidæ de-
curritur , ahenúmque calefieri debet, ut immundæ bac-
cæ eluantur . ſed id non feruentiſſima fieri oportet, ue-
rum modice calida, quò commodior guſtus olei fiat: nam
ſi excoctus eſt,etiam uermiculorum, cæterarúmque im-
munditiarum ſaporem trahit. Sed cum fuerit oliua elo-
ta, reliqua, ſicut ſupra præcepimus, fieri debebunt. Fiſcis
autem non iiſdem improbum, & cibarium oleum pre-
mi oportebit. nam ueteres ad caducam oliuam, noui au-
tem ordinario aptari oleo,ſempérque cum expreſſerint fa-
cta ſtatim feruentiſſima debent aqua bis,aut ter elui: de-
inde ſi ſit profluens,impoſitis lapidibus, ut pondere preſ-
ſi detineantur immergi : uel ſi nec flumen eſt, in lacu,
aut piſcina quampuriſſimæ aquæ macerari, & poſtea
uirgis uerberari, ut ſordes, fecéſque decidant, & iterum
elui,ſiccaríque.

De oleo gleucino. CAP. LI.

Quanuis non erat huius temporis olei gleucini com-
poſitio, tamen huic parti uoluminis reſeruata eſt, ne pa-
rum opportune uini conditionibus interponeretur. Hac
autem ratione confici debet: Vas oleariũ quàmmaximum,
& aut nouum, aut certe bene ſolidum præparari opor-
tet: deinde per uindemiam muſti quamoptimi generis, &
quamrecentiſſimi ſextarios ſexaginta cum olei pondo octo-

ginta in id confundi: tum aromata non cribrata, ſed ne mi nute quidem contuſa, uerum leuiter confracta in reticulũ iunceum, aut lineum adijci, & ita cum ſaxi ponduſculo in olei, atq; muſti partem demitti. ſint autem ijs portionibus
459 *pẽſata, quas infra ſubijcimus, calami, ſchœni, cardomomi, xilobalſami, corticis de palma fœni Græci uetere uino ma cerati, & poſtea ſiccati, atque etiam torrefacti, iunci radi- cis, tum etiã iridis Græcæ, nec minus aniſi AEgyptij pari pondere, id eſt, uniuſcuiuſque libram, & quadrantem, ut ſupra diximus, reticulo incluſa demittito, & metretam li- nito. poſt ſeptimum diem, aut nonum per ſe metretæ ſi- quid feceris, aut ſpurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximi- to, & detergito: deinde oleum eliquato, nouiſque uaſis re- condito. mox reticulum eximito, & aromata in pila quã- mundiſſimè contundito, tritáque in eandem metretam re- ponito, & tantundem olei quantum prius infundito, & obturato, in ſole ponito. Poſt ſeptimum diem oleum deple- to, & quod reliquum eſt muſti picato cado recondito. nam id ſi non exhauſeris medicamentum, dabitur potatum im becillis bubus, & cætero pecori.*

Oleum ad unguenta quemadmodum fa- cias. CAP. LII.

Oleum autem ſecundarium non inſuauis odoris quo- tidianam unctionem præbere poterit dolore neruorum la borantibus: ante quàm oliua nigreſcat, cum primum de- colorari cœperit, nec tamen adhuc uaria fuerit, maxime liciniam, ſi erit: ſi minus, regiam: ſi nec hæc fuerit, tunc culminiam baccam manu ſtringito, & ſtatim purgatam prælo integram ſubijcito, & amurcam exprimito: deinde ſuſpenſa mola oliuam frangito, eámque uel in regulas, uel in nouo fiſco adijcito, ſubiectámque prælo ſic premito, ne

uaſa intorqueas,ſed tantum ipſius præli põdere quantulumcunque exprimi patiaris. deinde cum ſic fluxerit,protinus capulator amurca ſeparare, & diligenter ſeorſum in noua labra tranſferat, eiúſque eliquet reliquum olei. quod poſtea fuerit expreſſum,poterit ad eſcam uel cum alia nota miſtum,uel per ſe approbari. 460

De ſalſura ſuillæ carnis. CAP. LIII.

Hactenus de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus. Omne pecus, & præcipue ſuem pridie quàm occidatur,potione prohiberi oportet, quo ſit caro ſiccior. nam ſi biberit,plus humoris ſalſura habebit. ergo ſitientem cum occideris, bene exoſſato: nam ea res minus uitioſam, & magis durabilem ſalſuram facit. deinde cum exoſſaueris cocto ſale,nec nimium minuto, ſed ſuſpenſa mola infracto diligenter ſalito,& maxime in eas partes,quibus oſſa relicta ſunt, largum ſalem infarcito, compoſitíſque ſupra tabulatum tergoribus,aut fruſtis uaſta pondera imponito, ut exanietur. tertio die pondera remoueto, & manibus diligenter ſalſuram fricato,eámque cum uoles reponere,minuto & trito ſale aſpergito,atque ita reponito: nec deſieris eius quotidie ſalſurã fricare,donec matura ſit. quòd ſi ſerenitas fuerit ijs diebus, quibus perfricatur caro,patieris eam ſale conſperſam eſſe nouem diebus: at ſi nubilum, aut pluuiæ, undecima,uel duodecima die ad lacum ſalſuram deferri oportebit, & ſalem prius excuti,deinde aqua dulci diligenter perlui, necubi ſal inhæreat,& paululum aſſiccatam in carnario ſuſpendi,quò modicus fumus perueniat,qui ſiquid humoris adhuc continetur, ſiccare eum poſſit. Hæc ſalſura luna decreſcente maxime per brumam, ſed etiam menſe Februario ante Idus commodè fiet. Eſt & alia ſalſura,quæ etiam lo-

cis calidis omni tempore anni poteſt uſurpari, quæ talis eſt: Cum ab aqua pridie ſues prohibiti ſunt, poſtero die mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis flammula facta glabrantur (nam utroque modo pili detrahuntur) caro in libraria fruſta conciditur: deinde in ſeriam ſubſternitur ſal coctum, ſed modicè (ut ſuprà di-
461 *ximus) infractum: deinde offulæ carnis ſpiſſè componuntur, & alternis ſal ingeritur. ſed cum ad fauces ſeriæ peruentum eſt, ſale reliqua pars repletur, & impoſitis ponderibus in uas comprimitur: eáque caro ſemper conſeruatur, & tanquam ſalſamentum in muria ſua permanet.*

Rapa, & Napos quemadmodum condias. CAP. LIIII.

Raporum quàm rotundiſſima ſumito, eáque, ſi ſunt lutoſa, detergito, & ſummam cutem nouacula decerpito: deinde (ſicut conſueuerunt ſalgamarij) decuſſatim ferramento lunato incidito. ſed caueto, ne uſque ad imum præcidas rapum. Tum ſalem inter inciſuras raporum non nimium minutum aſpergito, & rapa in alueo, aut ſeria componito, & ſale pluſculo aſperſa triduo ſinito, dũ exudent. poſt tertiam diem mediam fibram rapi guſtato, ſi receperit ſalem. deinde cum uidebitur ſatis recepiſſe, exemptis omnibus, ſingula ſuo ſibi iure eluito: uel ſi non multum liquoris fuerit, muriam duram adijcito, & ita eluito: & poſtea in quadratam ciſtam uimineã, quæ neque ſpiſſè, ſolidè tamen, & craſſis uiminibus contexta ſit, rapa componito: deinde ſic aptatam tabulam ſuperponito, ut uſque ad fundũ, ſi res exigat, intra ciſtam deprimi poſſint. Cum autem eam tabulam ſic aptaueris: grauia pondera ſuperponito, & ſinito nocte tota, & uno die ſiccari. tum in dolio picato fictili, uel in uitreo componito, & ſic infun

dito ſinapi, & aceto, ut à iure contegantur. Napi quoque, ſed integri, ſi minuti ſunt, maiores autem inſecti, eodem iure, quo rapa condiri poſſunt: ſed curandum eſt, ut hæc utraque antequam caulem, aut cymam faciant, dum ſunt tenera, componantur. Napos minutos integros, aut rurſus amplos in tres aut quatuor partes diuiſos in uas conijcito, & aceto infundito, ſalis quoque cocti unum ſextarium in congium aceti adijcito: poſt trigeſimum diem uti 461
poteris.

Sinapim quemadmodum facias, CAP. LV.

Semen ſinapis diligenter purgato, & cribrato: deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua ſinito. poſtea tollito, & manibus expreſſum in mortarium nouum, aut bene emundatum conijcito, & piſtillis conterito. cum contritum fuerit, totam intritam ad medium mortarium contrahito, & comprimito manu plana. deinde cum compreſſeris, ſacrificato, & impoſitis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam ſuffundito, ut omnem amaritudinem eius, & pallorem exaniet. deinde ſtatim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur. poſt hoc album acre acetum adijcito, & piſtillo permiſceto, colatóque. Hoc ius ad rapa condienda optime facit. Cæterum ſi uelis ad uſum conuiuiorum præparare, cum exaniueris ſinapi, nucleos pineos quamrecentiſſimos, & amygdalum adijcito, diligentérque conterito infuſo aceto. Cætera, ut ſupra dixi, facito. Hoc ſinapi ad embammata non ſolum idoneo, ſed etiam ſpecioſo uteris: nam eſt candoris eximij, ſi ſit curioſe factum.

Oleris atri & ſiſeris radicem quemadmodum condias. CAP. LVI.

Priuſquam olus atrum coliculum agat, radicem eius

exerito menſe Ianuario,uel etiam Februario, & diligen-
ter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & ſale
componito: deinde poſt diem trigeſimum eximito,& cor-
ticem eius delibratum adijcito. Cæterum medullam eius
conciſam in fideliam uitream, uel nouam fictilem conij-
cito, & adijcito ius, quod ſicut infrà ſcriptum eſt fieri
debebit: Sumito mentam,& uuam paſſam,& exiguam cæ-
pam aridam, eámque cum torrido farre, & exiguo melle
ſubterito: quæ cum fuerit bene trita, ſapæ, uel defruti duas
463 partes, & aceti unam permiſceto: atque ita in eandem fi-
deliam confundito,eámque operculo contectam pelliculato
. cum deinde uti uoles, cum ſuo iure conciſas radiculas
promito,& oleum adijcito.Hoc ipſo tempore ſiſeris radi-
cem poteris eadem ratione,qua ſupra condire: ſed cum ex-
egerit uſus,eximes de fidelia,& oxymelli,cum exiguo oleo
ſuperfunde.

Moretum oxyporum,uel ut alij,oxygarum quemadmodum componas. CAP. LVII.

Addito in mortariũ ſatureiam, mentam,rutam,coriandrum, apium, porrum ſectiuum, aut ſi non erit uiridem cæpam, folia lactucæ,folia erucæ,thymum uiride,uel nepetam,tum etiam uiride puleium, & caſeum recentem, & ſalſum: ea omnia pariter conterito, acetíque piperati exiguum permiſceto. Hanc miſturam cum in catillo compoſueris oleum ſuperfundito.Cum uiridia,quæ ſuprà dicta ſunt, contriueris, nuces iuglandes purgatas quantum ſatis uidebitur,inſerito,acetíque piperati exiguum permiſceto, & oleum infundito. ſeſamum leuiter torrefactum cum ijs uiridibus, quæ ſuprà dicta ſunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permiſceto, cui ſuprà oleum ſuperfundito. Caſeum gallicum, uel cuiuſcunque notæ uolueris

minutatim concidito, & conterito, nucleóſque pineos, ſi eorum copia fuerit, ſi minus, nuces auellanas torrefactas adempta cute, uel amygdalas æquè ſupra condimenta pariter miſceto, acetique piperati exiguum adijcito, & permiſceto, compoſitúmque oleo ſuperfundito. Si condimenta uiridia non erunt, puleium aridum, uel thymum, uel origanum, aut aridam ſatureiam cum caſeo conterito, acetúmque piperatum, & oleum adijcito. Poſſunt tamen hæc arida, ſi reliquorum non ſit poteſtas, etiam ſingula caſeo miſceri. Piperis albi ſi ſit, ſi minus, nigri unciæ tres, apij ſeminis unciæ duæ, laſeris radicis, quod σίλφιον Græci uo 464 *cant, ſeſcunciam, caſei ſextantem. Hæc contuſa & cribrata melli permiſceto, & in olla noua ſeruato: deinde cum exegerit uſus, quantulumcunque ex eo uidebitur aceto, & garo diluto. Liguſtici unciam, paſſæ uuæ detractis uinaceis ſextantem, piperis albi, uel nigri quadrantem, hæc, ſi maiorem impenſam uitabis, poſſunt melli admiſceri, & ita ſeruari. at ſi prètioſius oxyporum facere uoles, hæc eadem cum ſuperiore compoſitione miſcebis, & ita in uſum repones: quòd ſi etiam cum laſer non habueris, pro ſilphio, mellis adijcies pondo ſemunciam.*

Clauſulam peracti operis mei P. Siluine non alienum puto indicem lecturis, ſi modo fuerint, qui dignentur iſta cognoſcere: nihil dubitaſſe me penè infinita eſſe, quæ potuerint huic inſeri materiæ: uerum ea quæ maxime uidebantur neceſſaria, memoriæ tradenda cenſuiſſe. nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunque ſunt habiti mortalium ſapientiſſimi, multa ſciſſe dicuntur, non omnia.

ALDVS LECTORI S.

ILLVD ſignificandum cenſui amice, & ſtudioſe lector, ordinem librorum Columellæ alium eſſe in hoc uolumine, quàm in alijs: ídque Iucundi noſtri diligentia, qui primus eum librum, qui tertius erat, cuius principium eſt, Cũ de cultu agrorum abunde primo libro præcepiſſe uideamur, non intempeſtiua erit arborum, uirgultorúmque cura, quæ uel maxima pars habetur rei ruſticæ: non adnumerandum libris Columellæ ad Siluinum deprehendit tribus præcipuè rationibus: quarum prima eſt, quia hic idem eſt, cum eo qui ſtatim ſequitur, quíque incipit, Hactenus aruorum cultus, ut ait præſtantiſſimus poeta. Nihil enim prohibet nos Publi Siluine de iiſdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia: ſequitur arborum cura, quæ pars rei Ruſticæ uel maxima eſt. Ecce uterque eſt de arboribus: ſed is, cuius principium, Hactenus aruorum cultus: & maior multo eſt, & magis cultus. Secunda, quia in eo ipſo libro, quem non annumerandum diximus Columellæ hiſce de re Ruſtica libris, nuſquam nominatur P. Siluinus: ut fit in alijs omnibus. Tertia, quia ſi ille liber, ijs qui ſunt ad Siluinum, inſeratur, accuſandus foret author indiligentiæ: qui de arboribus pomiferis, de cythiſo, de oliuis, & alijs quibuſdam & in hoc, & in eo qui nunc quintus eſt, tanquam oblitus tractauerit. Præterea quia in principio eius libri, qui incipit, Quæ fere conſumabant P. Siluine ruris exercendi, colendíque ſcientiam, quæque pecuariæ negotiationis exigebat ratio, ſeptem memorauimus libris: non ſeptem, ſed octo foret dicendum. Tum alijs in locis numerus librorum, qui apud auctorem legitur, eſſet fal-

ſus:quia ſi illum,ubi non ad nomen Siluini,addideris:in eo libro,qui Villicus inſcribitur, quenque undecimum eſſe librum ipſe dicit his uerbis, Et hoc undecimum præceptum Ruſticationis: foret ſcribendũ duodecimum.ſed perperam. nam cum alius alium librum ſemper citet: ut facile eſt quærenti cognoſcere, neceſſe eſt eum eſſe ordinem librorum, qui hic habetur: & ubi auctor ſeptimum dicit, ſeptimum: ubi nonum, nonum: ubi undecimum, undecimum eſſe oportere. Ipſum autem librum in fine totius operis curauimus imprimendum: ut & illum quis,cum libuerit, poſſit legere. An autem Columellæ ſit,an alterius: tum quare potius Columellæ eſſe uideatur, uideant alij: nobis enim non erat otium. Vale.

465 L. IVN. MODERATI COLVMELLAE LIBER DE ARBORIBVS.

De uitiario faciendo. CAP. I.

QVONIAM de cultu agrorum abunde primo uolumine præcepiſſe uidemur, non intempeſtiua erit arborum, uirgultorúmque cura, quæ uel maxima pars habetur rei ruſticæ. Placet igitur, ſicuti Virgilio, nobis quoque duo eſſe genera ſurculorum: quorum alterum ſua ſponte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana prouenit, materiæ eſt magis aptum: hoc cui labor adhibetur, idoneũ fructibus. Vnum hoc itaq; præcipuum eſt, atque id ipſum genus tripartito diuiditur: nam ex ſurculo uel arbor procedit, ut olea, ficus, uel frutex, ut roſæ, arundines: uel tertium quiddam, quod neque arborem, neque fruticem proprie dixerimus, ſicuti eſt uitis. Arborum, & fruticum docebimus cultum, ſi prius de uitibus præceperimus. Qui uineam uel arbuſtum conſtituere uolet, ſeminaria prius facere debebit: ſic enim ſciet cuius generis uitem poſiturus eſt. nam quæ pretio parata diſponitur, certam generoſitatis fidem non habet: quoniam dubium eſt, an is, qui uendidit, legendis ſeminibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex lonlonginquo petitur, parum familariter noſtro ſolo uenit, propter quod difficilius conualeſcit alienum exteræ regionis. Optimum eſt itaque eodem agro, quo uitem diſ-
466 poſiturus es, uel certè uicino facere ſeminarium: ídque multum refert loci natura. nam ſi colles uineis, uel arbu-

ſtis occupaturus es, prouidendum eſt, ut ſiccißimo loco fiat ſeminarium, & iam quaſi ab incunabulis uitis exiguo aſſueſcat humori: aliter cum tranſtuleris de humido in aridum locum, uiduata priſtino alimento deficiet. At ſi campeſtres & uliginoſos agros poßidebis, proderit quoque ſeminarium ſimili loco facere, & uitem largo conſueſcere humori: nanque exilis, cum in aquoſum agrum transfertur, utcunque putreſcit. ipſum autem agrum, quem ſeminario deſtinaueris planũ, & ſuccoſum, ſat erit bipalio uertere: quod uocant ruſtici ſeſtertium. ea repaſtinatio altitudinis habet plus ſeſquipede, minus tamen quàm duos pedes. Eiuſmodi bipalio iugerum agri uertitur operis quinquaginta. Collem autem, & cliuum modum iugeri continentem, ſi ne minus duobus pedibus alte repaſtinabis operis ſexaginta: uel ſi eodem loco quo uineam ordinaturus es, facere uoles ſeminarium, tribus pedibus alte repaſtinabis iugerum operis octoginta: ita tamen ſi neque lapis, neque tophus, aut alia materia difficilior interuenerit: quæ res quot operas abſumat, parum certum eſt. Nos autem de terreno loquimur.

Qualia ſemina, & quando legas. CAP. II.

Peracta repaſtinatione, menſe Februario, uel prima parte Martij ſemina legito. ſunt autem optima, quæ de uitibus notatis leguntur. nam cui cordi eſt bona ſeminaria facere, circa uindemiam uites, quæ & magnum, & incorruptum fructum ad maturitatẽ perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuijs abluatur) permiſta denotat, nec hoc uno tantummodo anno facit, ſed continuis tribus, uel pluribus uindemijs eaſdẽ uites inſpicit, an perſeuerent eſſe fœcundæ. ſic enim manifeſtum eſt generoſitate uitium, non anni ubertate fructum prouenire. Si compluribus uindemijs

467 eundem tenorem ſeruarint, ex eiuſmodi uitibus lecta ſemina multum bonúmque uinum præbebunt. nanque qualiſcunque generis uuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longe melioris ſaporis uinũ faciunt, quàm quæ præripiuntur æſtu, aut alia de cauſa.

Quemadmodum ſemina eligas, & de habitu terræ. CAP. III.

Semina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis, minutíſque uinaceis, dulci ſapore. Optima habentur à lũbis: ſecunda ab humeris: tertia ſumma in uite lecta, quæ celerrimo comprehẽdunt, & ſunt feraciora, ſed & quamcelerrime ſeneſcunt. Pãpinaria ſarmenta deponi non placet, quia ſterilia ſunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis præcoques uites ſerito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nam tali generi uitiũ eiuſmodi ager aptus eſt. Locis aridis, & macris, & ſiccis uitem ſere natura feracem, & ualidam, crebríſque acinis. quòd ſi pingui agro ualidas uites depoſueris pampinis magis eluxuriabũtur, & qualẽcunque fructum tulerint, ad maturitatem non perducent. rurſus imbecillæ exili agro celeriter deficient, exiguúmque fructum dabunt. Vnumquodque genus uitiũ ſeparatim ſerito: ita ſuo quodque tempore putabis, & uindemiabis. Semina nouella cum uetere ſarmento depoſita citò comprehendunt, & ualenter creſcunt, ſed celeriter ſeneſcunt: at quæ uetere ſarmento pãguntur, tardius conualeſcunt, ſed tardius deficiunt. Semina quamrecentiſſima terræ mãdare conuenit. ſi tamen mora interuenerit, quò minus ſtatim ſerantur, quamdiligentiſſime obrui tota oportet eo loco, unde neque pluuias, neque uentos ſentire poſſint. Plantaria facito ab exoriente, & à decima luna, & à uigeſima. Hæc melior eſt uitibus ſatio. Sed cum ſeris frigidos

uentos uitato. Malleolũ *ſic deponito: uirgam malleolarem* 468
*non amplius quàm ſex gemmarum eſſe conuenit, ita ta-
men ſunt, ſi breuia internodia habẽt: eius imam partem
quam in terram demiſſurus es, acutiſſima falce iuxta no-
dum, ſic ne gemmam lædas, rotunda plaga amputato, &
ſtatim fimo bubulo linito: tum in terram bene paſtinatam
& ſtercoratam rectam ſarmentum defigito, ita ne minus
quatuor gemmæ abſcondantur.* Pedale *quoquouerſus ſpa
tiũ ſat erit inter ſemina relinqui: cum comprehenderint,
identidem pampinentur, ne plura ſarmenta quàm debẽt,
enutriant. item quamſæpiſſime fodiantur: ferro ne tangan
tur.* Vigeſimo *& quarto menſe reſecentur: poſt trigeſimum
& ſextum menſem tranſferantur.* In *agro requieto ui-
neam ponito. nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo an
no ſeueris, ægrius comprehẽdet, nec unquam roborabitur.*
Agrum *antequam uineis obſeras, explorato qualis ſapo-
ris ſit: talem enim etiã guſtus uini præbebit.* Sapor *autem
(ſicuti primo docuimus uolumine) comprehendetur, ſi ter-
ram aqua diluas, & cum colaueris, tum demum aquam
deguſtes. aptiſſima uitibus terra eſt arenoſa, ſub qua con-
ſiſtit dulcis humor: probus conſimilis ager cui ſubeſt to-
phus. æquè utilis congeſta, & mota terra.* Sabulum *quo-
que cui ſubeſt dulcis argilla, uitibus cõuenit. omnis autem
qui per æſtatem finditur ager, uitibus, arboribúſque in-
utilis. terra inferior alit uitem, & arborem ſuperior cu-
ſtodit.* Saxa *ſumma parte terræ, & uites, & arbores læ
dunt, ima parte refrigerant: & mediocri raritudine op-
tima eſt uitibus terra: ſed ea, quæ tranſmittit imbres, aut
rurſus in ſummo diu retinet, uitanda eſt.* Viliſſima *eſt au
tem ſuperior modice rara, circa radices denſa.* Montibus, *
cliuíſque difficulter uineæ conualeſcunt, ſed firmum pro*

búmque ſaporem uini præbent. Humidis & planis locis
469 robuſtiſſimæ, ſed infirmi ſaporis uinum, nec perenne faciunt. Et quoniam de ſeminibus, atque habitu ſoli præcepimus, nunc de genere uinearum diſputabimus.

De generibus uinearum. CAP. IIII.

Vites maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in ſublime procedunt, tum & materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquunt. Hoc genus uitium arbuſtiuum uocamus, de quo pluribus ſuo loco dicemus. Vinearum autem ferè genera in uſu tria ſunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia quæ eſt à terra ſubrecta, more arborum in ſe conſiſtens. Id genus comparatum iugatæ quadam parte deficitur, quadã ſuperat. iugata plus aeris recipit, & altius fructum fert, & æqualius concoquit, ſed difficilior eſt eius cultus. at hæc ita conſtituta eſt, ut etiam arari poſſit, eóque ubertatem maiorem conſequitur, quòd ſæpius & minore impenſa excolitur. At quæ protinus in terram proiecta eſt, multum ſed non bonæ notæ uinum facit. Vinea optime repaſtinato agro reponitur. nonnunquam tamen uel melius quibuſdam locis, ſulcis committitur. interdum etiam ſcrobibus deponitur: ſed ut dixi, repaſtinabitur iugerum in altitudinem pedum trium operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longum ſeptuaginta, una opera effodit. Scrobes ternarios, id eſt quoquouerſus pedum trium, una opera facit XVIII. uel ſicui cordi eſt laxius uites ponere, ſcrobes quaternarios, id eſt quoquouerſus pedum quaternum, una opera XII facit. uel bipedaneos quoquouerſus una opera XX effodit. Curandum autem eſt, ut locis aridis & cliuoſis altius uites deponantur, quàm ſi humidis & planis. Item ſi ſcrobibus, aut ſulcis uineam poſituri erimus,

optimum erit ante annum ſcrobes,uel ſulcos facere. Vinea, quæ anguſtiſſime conſeritur, quoquouerſus quinq; pedum 470
ſpatio interpoſito ponitur, laxius uerò inter pedes VII, uel VIII. ſed quæ rariſſime(ut etiam facile arari poſſit) inter denos pedes conſtituitur. Hæc poſitio uinearum modum ſine dubio agri maiorem occupat, ſed ualentiſſima, & fructuoſiſſima eſt. Cum ſemina depones, imum ſcrobem uel ſulcum bidentibus fodito, mollémque reddito. Vitem, quam ponis, fac ut ad Orientem ſpectet adminiculo religata. In imo ſcrobe lapides circa pondo quinque ita ponito, ne uitem premant, ſed tamen iuxta radices ſint. Præterea poſt hæc uinaceæ heminam uuæ albæ in nigra, uuæ nigræ in alba ponito, atque ita ſcrobem, uel ſulcum cum ſtercorata terra ad medium completo. Triennio deinde proximo paulatim ſcrobẽ uel ſulcum uſque in ſummum completo, ſic uites conſueſcent radices deorſum agere. Spatium autem radicibus, quà repant, lapides præbent, & hieme aquam repellunt, æſtate humorem præbent uinaceæ, quæ & radices agere cogunt. Quoniam præcepimus quemadmodum uites ponendæ ſint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum uites coli debeant. CAP. V.

Vineam nouellam omneis gemmas agere ſinito: ſimul atque pampinus inſtar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, & duas materias relinquito: alteram quam uitis coſtituendæ cauſa ſubmittas, alteram ſubſidio habeas, ſi forte illa ordinaria interierit: hanc ruſtici cuſtodem uocant. proximo deinde anno, cum putabis uitem, meliorẽ unam uirgam relinquito. tertio anno uitem, in quam formam uoles, dum tenera eſt componito. Si iugatam erimus facturi, unam materiam ſubmittito, ita ut duas gem-

mas, quæ ſunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne poſſint germinare, deinde tres ſequentes relinquas, reli-
471 *quam partem uirgæ amputes. Si autem uitem in ſe conſiſtere uoles, ſicuti arbori brachia ſubmitti patieris, & dabis operam, ut in orbem quàm rectiſſime formetur. Nam præterquam quòd ſpeciem habet ſic compoſita, tum etiam minus laborat, cum undique uelut æquilibrio ſtabilita in ſe requieſcit. Sat erit autem cum primò brachia ſubmittentur, ſingulas gemmas ſingulis ſarmentis relinqui, ne protinus onere grauetur. Poſt hanc putationem lectis ſarmẽtis, bidentibus alte, & æqualiter uineam fodito: uel, ſi ita latè diſpoſita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam uitem ne colito, niſi ſi uoles eas radices, quæ in ablaqueatione apparebunt, perſequi. tum demum optime amputabis, ſed ita ne codicem lædas, ſed potius inſtar digiti unius à matre relinquas, & ita radicem reſeces. nã quæ propius abraditur, præterquã quòd uulnus uiti præbet, eóq; nocet, tum etiã de ipſa cicatrice plures radices prorepunt. Itaque optimum eſt exiguam partem relinqui, atque ita ſummas partes, quas æſtiuas ruſtici appellãt reſecare: quæ ſic reſectæ inoleſcunt, nec ultra uitibus obſunt. Poſſunt etiam ſoboles per brumam cædi, eo magis quòd frigoribus extirpatæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante brumam tertio quoque anno macerati ſtercoris, ne minus ſextarijs binis ad radices uitium poſuiſſe conueniet, præterquàm columbinum, quo ſiquid amplius, quàm heminam poſueris, uiti nocebit. Poſt brunam deinde ablaqueationem circunfodito. Ante æquinoctium uernum, quod eſt octauo Cal. April. ablaqueationem adæquato. Poſt Idus Aprilis terrã ad uitem aggerato. æſtate deinde quàm potes ſæpiſ-*

ſime occato. Iugerum uineæ quinque operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerum ualentis, & iam conſtitutæ uineæ quatuor operis putatur, ſex alligatur. Ar buſto nihil eiuſmodi poteſt aptè finiri, quoniam inæqualitas arborum non patitur operis iuſta comprehēdi. Quibuſdam placet uitem proximo anno tranſlatam non putare, ſequēti deinde anno purgare, & unam uirgam, quam ſubmittamus, ad tertiam gemmam reſecare: tertio deinde ſi uitis recte conualuerit, una plus gemma ſubmittere: quarto duas gemmas proximæ putationi adijcere, atque in quinto demum anno uitem iugare. Hūc eundem ordinem culturæ nos quoque experti comprobauimus. 472

De reſecanda uinea uetere, & propaganda.

CAP. VI.

Veterem uineam ſi in ſummo radices habebit, reſecare nolito: alioquin etiam nouella uinea, quæ ex reſectione enata fuerit, uim inutilem habebit, ſumma parte terræ natantibus radicibus. quamobrē neque fructum uberem percipies, & nihilominus celeriter conſeneſcet. Eiuſmodi itaque uinea, ſi non aridos in corpore habet truncos, & flecti poteſt, factis ſulcis optime ſternitur, atque ita renouellatur. Si autem eo uſque exaruit, ut curuari non poſſit, primo anno ſummatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & ſtercus ad radices addito, atque ita putato, ut paucas & certas materias relinquas, & fodias diligenter, & ſæpius pampines, ne omnino ſuperuacua ſarmenta nutriat. Sic exculta, firmas & longas materias creabit, quas ſequenti anno ſcrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per triennium poſt, dum conualeſcet, ſæpius fodies, matrémque ipſam enecabis, nihil in poſterum proſpiciens ei, quam ſublaturus es. In poſtremum annum ma-

trem radicitus tolles, atque ita nouellam uineam ordinabis. Sinautem uetus uinea duntaxat generis boni radices in alto ſitas habebit, ita ut ablaqueatæ non conſpiciantur,
473 *eam uineam circa* Calen. Martias *antequam reſeces ablaqueato, & protinus cũ alte ablaqueaueris, reſecato. quatuor digitos ab radicibus truncum relinquito, & ſi fieri poterit, iuxta aliquem nodum ſerrula deſecato, & plagam acutiſſimo ferro deleuato. deinde minutam terram mediocriter ſtercoratam ita ſuperponito, ut adobruto trũco ne minus tres digiti terræ ſuper plaga ſint.* Hoc *iccirco ne ſole inareſcat, & ut melius materias det ex percepto humore, quem terra præbet.* At *quæ mali generis, & infructuoſa uinea eſt ſummáſque partes & mucidas, & exeſas habet, ſi radices eius ſatis alte poſitæ ſunt, optime inſeretur ita ut ablaqueata, & nudata pars ima ſecundum terram ſic amputetur, ne cum aggerata fuerit, ſupra terram extet.*

De *propagatione.* CAP. VII.

Propagationum genera tria ſunt in uſu maxime: unum quo uirga edita à matre ſulco committitur: alterum quo ipſa mater proſternitur, atque in plureis palos per ſuas uirgas diuiditur. tertium, quo uitis ſcinditur in duas uel tres partes, ſi diuerſis ordinibus diducenda eſt. hoc genus tardiſſime conualeſcit, quia uitis diuiſa medullam amittit. Et *quoniam genera propoſuimus, unumquodque qualiter faciendum ſit, demonſtremus.* Virgam *cum à matre in terram deprimere uoles, ſcrobem quoquouerſus quatuor pedum facito ita, ut propago non lædatur alterius radicibus. deinde quatuor gemmas, quæ in unum ſcrobem perueniant, relinquito, ut ex ijs radices citentur. reliquam partem, quæ continens matri eſt, abradito, ne ſuperuacuã*

*ſarmenta procreet. Diuerſæ autem, quæ ſupra terrã ex-
tare debent, ne paſſus fueris plus quàm duas, aut ut ma-
ximè tres gemmas habere. reliquas, quæ in terram ab-
ſcondũtur, exceptis quatuor imis, fac abradas, ne in ſum-
mo radices uitis citet. hoc modo propagata celeriter con* 474
*ualeſcet: & tertio anno à matre ſeparabitur. Sin autem
ipſam uitem ſternere uoles, iuxta radicem ita, ne ipſam
lædas, curioſè fodito, & uitem ita ſupplantato, ne radi-
cem abrumpas: cum eam ſtraueris, & uideris quouſque
poſſit pertingere, ſulcum facies unum, in quem uitem inte-
gram dimittas: deinde ex eo ſulco, quaſi ramos foſſarum
facies, per quos, uti quæque uirga poſtulauerit, propage-
tur, atque ita terra adoperies. Sin autem uitis exiguam
materiam habebit, & in diuerſos ordines diducenda e-
rit, neque aliter potuerit palos, ad quos perducitur, per-
tingere, quàm ut diffluat: curabis, ut quàm acutiſſima fal-
ce ab ea parte, qua biſurca eſt, findas, & eodem ferro a-
cuto plagam emendes, ſicubi inæqualiter findi uidebitur.
ſic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis
eſt etiam illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando
in ordinem uitis deeſt, neque eſt tam procera uirga, quæ
cum in imum ſcrobem demiſſa fuerit, retorqueri, & erigi
ſupra terram poſſit: breuitatem ne reformidaueris, ſed
qualemcunque uirgam, cuius cacumen in imum ſcrobem
peruenit, deprimito, & obruito: deinde gemmas, quæ ſe-
cundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, ut materias à ſu-
riore parte citent. Tum demum poſt triennium à matre
amputato, & ad ſuum palum eam partem, quam à ma-
tre præcideris, reducito, & caput uitis facito. Propaginis
ſcrobem ne minus triennio paulatim completo: ſummas
radices præcidito: crebro fodito.*

De inſitionibus fructuoſis, quæ uites fœcundas faciunt. CAP. VIII.

Cum uitem inſerere uoles, optimi generis ſarmēta fructuaria tum, cum gemmas agere incipient, uento Auſtro à matre præcidito. Sarmentum, quod inſeris, de ſumma ui-
475 te ſit rotundum, bonis, crebríſque nodis. tres deinde nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraque parte duorum digitorum ſpatium in modum cunei tenuiſſimè ſcalpello acuto, ita ne medullā lædas, adradito. uitem deinde, quam inſiturus es reſecato, & plagam leuato, atque ita findito, & paratos ſurculos in fiſſuram demittito, eatenus qua adraſi ſunt, ita ut cortex ſurculi corticem uitis æqualiter contingat. quicquid inſerueris uiti, diligenter libro ligato, atque luto ſubacto paleato oblinito, operitóque plagam, & ita alligato, ne aqua, uentúſue penetrare poſſit: deinde ſupra lutum muſcum imponito, & ita religato: ea res præbet humorem, nec inareſcere ſinit. infra inſitionem, & alligaturam falce acuta leuiter uitem uulnerato ex utraque parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quàm ex inſitione ipſa abundet. nocet enim nimius humor, nec patitur ſurculos inſertos comprehendere. Quibuſdā antiquorum terebrari uitem placet, atque ita leuiter adraſos ſurculos demitti: ſed nos meliore ratione hoc idem fecimus. nam antiqua terebra ſcobem facit, propter hoc urit eam partem, quam perforat: peruſta autem perraro unquam comprehendit inſertos ſurculos. Nos rurſus terebram, quam gallicam dicimus, huic inſitioni aptauimus: ea excauat, nec urit, quod non ſcobem, ſed ramenta facit. Itaque cauatum foramen cum purgauimus, undique adraſos ſurculos inſerimus, atq; ita circunlinimus. Talis inſitio facilimè conualeſcit. Igitur ſe-

cundum AEquinoctium perfectam uitium inſitionem habeto: humida loca, de uua alba: ſicca, de nigra inſerito. Infructuoſas uites fœcundas ſic facito: Vites, quæ exiguum dant fructum, aceto acri cum cinere rigato, ipſúmque codicem eodem cinerere linito. At ſi quæ fructum, quem oſtendunt, ad maturitatem non perducunt, ſed priuſquàm miteſcant uuæ, inareſcunt, hoc modo emendabuntur: Cum ſcipiones amplitudinem acini habuerint, radice tenus uitem præcidito, plagam acri aceto pariter, ac lotio ueteri permiſta terra linito, eodémque radices rigato, ſæpe fodito. Hæc materias citant, uuǽque ſuccum perferunt. 476

Vt uua complura genera acinorum habeat.

CAP. IX.

Eſt etiã genus inſitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis coloríſque reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: Quatuor, uel quinque, ſiue etiam plures uoles, uirgas diuerſi generis ſumito, eáſque diligenter & equaliter compoſitas colligato, deinde in tubulum fictilem, uel cornu arctè inſerito, ita ut aliquantum extent ab utraque parte, eáſque partes, quæ extabunt reſoluito, in ſcrobem deinde imponito, & terra ſtercorata obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cum inter ſe uirgæ cohæſerint, poſt biennium, aut triennium facta iam unitate, diſſolues tubulũ, & circa medium ferè crus, ubi maximè uidebuntur coiſſe, uitem ſerra præcidito, & plagam leuato, terrámque minutam aggerato, ita ut tribus digitis altè plagam operiat: ex eo codice cum egerit coles, duos optimos ſubmittito, reliquos deijcito: ſic uuæ naſcentur, quales propoſuimus. Vt autem uuæ ſine uinaceis naſcantur, malleolum ſcindito ita, ne gemmæ lædãtur, medullámque omnem eradito, tum demum in ſe compoſitum colligato,

ſic nec gemmas allidas;atq; ita terra ſtercorata deponito, & rigato. cum coles agere cœperit,ſæpe,& altè refodito. Adulta uitis tales uuas ſine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. CAP. X.

Vindemia facta ſtatim putare incipito ferramentis
quàm optimis,& acutiſſimis: ita plagæ leues fient, neque
in uite aqua conſiſtere poterit:quæ ſimulátque immorata
eſt corrũpit uitẽ,uerméſque,& alia creat animalia, quæ
477 materiam exedũt.plagas autem rotundas facito:nam cele
rius cicatricem ducunt. Sarmenta lata,uetera,male nata,
contorta,omnia hæc præcidito:nouella,& fructuaria &
interdũ ſobolem idoneam,ſi iam ſuperficies parum uale-
bit,ſubmittito,brachiáque conſeruato:quamcelerrime po-
teris putationem perficito:arida,& uetera,falce quæ am-
putari nõ poſſunt,acuta dolabra abradito:in agro macro,
& ſicco uineã imbecillam à bruma amputato:quam par
tem non deputaueris,circa Calend. Febr.repetito: ab Idi-
bus Decemb.ad Idus Ianuarias ferro tangi uitem, & ar
borẽ non conuenit.Cum uitem putabis, inter duas gẽmas
ſecato:nam ſi iuxta ipſam gemmam ſecueris,laborabit,nec
materiam citabit. Cicatrix autem ſemper deorſum ſpe-
ctet,ita neque aqua,neque ſole laborabit, humorémque re
ctè capiet.In agro craſſo, ualidáque uinea plures gẽmas,
& palmas relinquito,in exili pauciores.Sicubi in uite bra
chiũ deſiderabis,falce acuta ſemel, aut bis eo loco altè in-
ſtar digiti mucrone ferito. brachium quamuis longum at-
que totum tollas,niſi totum aruerit.Vineam nouellam ante
brumam ablaqueatam habeto,ut omnes imbres, limúmq;
cõcipiat.Vites,arboréſque,quo citius ablaqueaueris, erũt
ualentiores.Sed quæcunque in cliuis erũt poſitæ,ita abla-
queandæ ſunt,ut à ſuperiore parte ſecundum codicem la-

cuſculi fiant, ab inferiore autem puluinuli altiores excitentur, quo plus aquæ, limíque contineant. Vinea uetus neque ablaqueãda eſt, ne radices, quas in ſummo habet, inareſcant, neque aranda, ne radices abrumpantur. bidentibus ſæpe, & altè fodito æqualiter, & ſtercore, uel palea conſpergito ſolũ ante brumam, uel cum circum ipſam uitem ſummatim ablaqueaueris, ſtercorato.

De *pampinatione.* CAP. XI.

Vineam quàm bene putare, tam diligenter pampinare utile eſt: nam & materiæ, quæ fructum habent melius conualeſcunt, & putatio ſequentis anni expeditius, tum etiam uitis minus cicatricoſa fit, quoniam quod uiride, & tenerum decerpitur, protinus conualeſcit, ſuper hæc quoque melius uuæ matureſcunt. ante dies decem, quàm uinea florere incipit, pampinatam habeto: quicquid ſuperuacui enatum fuerit, tollito: quod in cacumine, aut in brachijs natum erit decerpito, duntaxat quæ uuam non habebunt. Cacumina uirgarum, ne luxurientur, demutilato. Vuas, quæ meridiem, aut occidentem ſpectabunt, ne perurãtur, ſuo ſibi pampino tegito. 478

De *foſſura.* CAP. XII.

Simulátque uua uariari cœperit, fodito tertiam foſſuram: & cum iam matureſcet, ante meridiem priuſquàm calere incipiet, & cum deſierit, poſt meridiem fodito, pulueremque excitato: ea res & à ſole, & à nebula maxime uuam defendit. Lutulentam terram, neque arare, neque fodere oportet, quia ualde dureſcit, & finditur. Bidentibus terram uertere utilius eſt, quàm aratro. bidens æqualiter totam terram uertit: aratrum præterquàm quòd ſcamna facit, tum etiam boues, qui arant, aliquantulum uirgarum, & interdum totas uites frangunt. Finis autem

fodiẽdi uineam nullus eſt: nam quanto ſæpius foderis, tanto uberiorem fructum reperies.

Ne rubigo uineam uexet. CAP. XIII.

Palearum aceruos inter ordines uerno tẽpore poſitos habeto in uinea. cum frigus contra temporis conſuetudinem intellexeris, omnes aceruos incendito, ita fumus nebulam, & rubiginem remouebit.

Ne formica uitem aſcendat.

CAP. XIIII.

Lupinum terito, & cum fæcibus miſceto, eóque imam
479 *linea uitem circumlinito: uel bitumen cum oleo coquito, eo*
quoque imas uites tangito, formicæ non exedent.

Ne ſorices, aut uolucra uitem lædat.

CAP. XV.

Vites, quæ ſecundum ædificia ſunt, à ſoricibus, aut muribus infeſtantur: id ne fiat plenam lunam obſeruabimus, cum erit in ſigno Leonis, uel Scorpionis, uel Sagittarij, uel Tauri, & noctu ad lunam putabimus. Genus eſt animalis, uolucra appellatur, id ferè prærodit teneros adhuc pampinos, & uuas: quod ne fiat, falces, quibus uineam putaueris, peracta putatione, ſanguine urſino linito: uel ſi pellem fibri habueris, in ipſa putatione quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atque ita putare incipito. Quoniam de uineis abunde diximus, de arbuſtis præcipiamus.

De arbuſtis. CAP. XVI.

Vitem maximè opulus alit, deinde ulmus, deinde fraxinus. Opulus quoniam frondem non idoneam habet, à pleriſque improbatur. Vlmus autem, quam atineã uocant ruſtici, generoſiſſima eſt, & lætiſſima, multámque frondem habet: eáque maximè ſerenda eſt locis pinguibus, uel

*etiam mediocribus: ſed ſi aſpera, & ſiticuloſa loca, arbo-
ribus obſerenda erunt, neque opulus, neque ulmus tam i-
doneæ ſunt quàm orni: eæ ſilueſtres fraxini ſunt paulo la
tioribus tamen folijs quàm cæteræ fraxini, nec deteriorem
frondem, quàm ulmi præſtant. Capræ quidem, & oues li
bentius etiam hanc frõdem appetunt. Igitur qui arbuſtum
conſtituere uolent, ante annum quàm deponant arbores,
ſcrobes faciant quatuor pedũ quoquouerſus, deinde circa
Cal. Mart. in eandẽ ſcrobem ulmum, & opulum, uel fra-
xinum deponant, ut ſi ulmus defecerit, opulus, uel fraxi-
nus locum obtineant: ſi autem utraque uixerint, altera exi
matur, & alio loco deponatur. Arbuſtum inter quadrage-
nos pedes diſpoſitum eſſe conuenit: ſic enim & ipſæ arbo-* 480
*res, & appoſitæ uites melius conualeſcent, fructúmque
meliorem dabunt. ſegetes etiam, quæ in eo erunt, minus
umbra laborabunt. Arborẽ, quam depoſueris, ſæpius cir-
cunfodito, quò celerius adoleſcat: & citra triennium ferro
ne tetigeris. Completis ſex & triginta menſibus ad recipi
endã uitem formabis, & ſuperuacuos ramos amputabis, al
tera brachia in modum ſcalarum relinquens, alterníſque
annis, ſexto anno, ſi iã firma uidebitur, maritabis hoc mo-
do: Ab ipſo arboris crure pedale ſpatiũ intermittito, dein-
de ſulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in du-
pondiũ, & ſemiſſem latum cũ feceris, patiere minime duo-
bus menſibus cum tẽpeſtatibus uerberari: tũ demum circa
Cal, Martias uitem, de ſeminario, ne minorẽ quidem decem
pedum ſternito, & adminiculato, arboríque iungito: eam
proximo anno ne putaueris: tertio uero ad unã uirgã redi-
gito, paucáſq; gẽmas relinquito, ne antequam inualuerit, in
altitudinem repat: deinde ubi amplũ incrementum habue-
rit, per omnia arboris tabulata diſponito eius materias,*

ita tamen ne uitem oneres,ſed certa, & robuſtiſſima flagella ſubmittas,arbuſtiuam uitem quàm putare, tam alligare diligenter oportet.nam in ea fructus maxime uis conſiſtit, diutiúſque perennat,quæ firmis toris & idoneis locis religata eſt.itaque omnibus annis conuenit ſubſequi putationem,ita ut tori renouentur, & uitis per idoneos ramos diſponatur.

De oliuetis. CAP. XVII.

O*lea maxime collibus ſiccis,& argilloſis gaudet: at humidis campis, & pinguibus lætas frondes ſine fructu affert. melius autem truncis quàm plantis oliuetum conſtituitur.* M*agoni autem placet ſiccis locis oliuam, aut mox poſt æquinoctium ſeri,aut ante brumam.* N*oſtræ ætatis agricolæ ferè uernum tempus circa* C*alend.* M*aias ſeruāt.*
481 O*portet autem ſcrobem oleæ quoquouerſus pedes quaternos patêre,in imum ſcrobem lapidem,glareámque abijcere,deinde ſuper terram quatuor digitorum inijcere,tum arbuſculam deponere ita rectam,ut quod à ſcrobe extiterit,in medium ſit.arbuſculum autem à tempeſtatibus tueri diligenter oportet adminiculando:& terræ,quæ in ſcrobe reponitur,ſtercora immiſcendo.* O*leam decet inter ſexagenos pedes diſponi, ut ſpatium in latitudinem creſcendi habeat: nam quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt,parúmque fructus ferunt.* O*ptima eſt olea liciniana, pauſia ſecunda oleo,eſcæ orchis. ſunt & regiæ,& radij, quæ neque ſpecie, neque oleo ſunt tam gratæ, quàm quas ſuprà diximus.* S*i oleā poſueris eo loco,unde quercus effoſſa eſt,morietur,ideo quòd uermes quidam ſunt,qui in radice quercus naſcuntur,& educantur,iíque maxime ſemina oleæ conſumunt.ſi in olea unus ramus aliquanto cæteris lætior eſt,niſi eum recideris,arbor tota fiet retorrida.* O*m*

nes arbuſculas prius quàm transſerantur, rubrica notare conuenit, ut cum ſerentur, eaſdem cœli partes aſpiciant, quas etiam in ſeminario conſpexerant: alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerint.

De *pomario conſtituendo.* CAP. XVIII.

Priuſquam pomarium conſtituas, quàm magnum habere uoles circummunito maceria, aut foſſa, ita ut non ſolum pecori, ſed ne homini quidem tranſitus ſit, niſi per oſtium, dum adoleſcant ſemina. nam ſi prius cacumina manu perfracta, aut à pecore præroſa fuerint, quàm adoleſcant, in perpetuum corrumpuntur. Generatim *autem arbores diſponere utilius, maxime ne imbecillæ à ualentioribus premantur, quæ nec uiribus, nec magnitudine ſunt pares, neque pariter creſcunt. terra quæ uitibus apta eſt,* 482
eadem quoque utilis eſt arboribus.

De *ſcrobibus faciendis.* CAP. XIX.

Ante annum, quàm pomaria diſponere uoles, ſcrobes fodito, ita ſole, pluuiáque macerabuntur, & quod poſueris citò comprehendet. Sed *ſi quo anno ſcrobes feceris, etiã ſemina ponere uoles, minimum ante duos menſes fodito ſcrobes, poſtea ſtramentis eos completo, & incendito.* Q*uo latiores, patentioréſque ſcrobes feceris, eò lætiores erunt, uberioréſque fructus.* Scrobs *clibano ſimilis eſſe debet, imus quàm ſummus patentior, ut laxius radices euagentur, ac minus frigoris hieme, minúſque æſtate uaporis per anguſtum os terræ admittant: tum etiam cliuoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, pluuijs non abluitur.* Arbores *paribus interuallis ſerito, ut cum creuerint, ſpatiũ habeant, quò ramos extendant. nam ſi ſpiſſè poſueris, neque infrà quicquam ſerere poteris, nec ſic ipſæ fructuoſæ erunt, niſi*

eas interraſeris. Itaque placet inter ordines quadragenos pedes,minimúmque tricenos relinqui uerſuris.

Quomodo ſemina legas. CAP. XX.

Semina lege,ne minus craſſa,quàm manubrium eſt bidentis,recta,leuia,procera ſine ulceribus, integro libro.ea bene,& celeriter comprehendunt. Semina ſi ex arboribus ſumes, de iјs potiſſimum ſumito, quæ omnibus annis bonos,& uberes ferunt fructus.Obſeruabis autem ab humeris,qui ſunt contra ſolem orientem, ut eoſdem decerpas.ſi cum radice plantam poſueris, incrementum eius futurum, quod & cæteris,quas ſeueris,arboribus. Arbos inſita fructuoſior eſt,quàm quæ inſita nõ eſt,id eſt,quàm quæ cum ramis,aut plantis ponitur.Priuſquam arbuſculas tranſfe-
483 ras,rubrica,uel alia qualibet re ſignato, ut iјſdem uentis, quibus ante ſteterunt , conſtituas eas : curámque adhibeto, ut ab ſuperiore, & ſicciore, & exiliore in planiorem, humidiorem, pinguiorem agrum tranſferas .Semina trifurca maxime ponito : ea extent ſupra terram tribus pedibus.In eodem ſcrobe, ſi duas aut tres arbuſculas ponere uoles, curato ne inter ſe contingant . nam ita uermibus interimuntur. Cum ſemina depones, dextra, ac ſiniſtra ſingulis uſque in imum ſcrobem faſciculos ſarmentorum brachiј humani craſſitudine deponito , ita ut ſupra terram paululum extent,per quos æſtate paruo labore aquam radicibus ſubminiſtres . Arbores, aut radicata ſemina autumno ſerito circa Idus Octobris. Taleas, & ramos uere antè, quàm germinare arbores incipiant,deponito. Sed ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis,in imum ſcrobem taleam lentiſci, ita ut cacumen eius deorſum ſpectet,obruito.

Quando & ubi ficus ſerenda ſit. CAP. XXI.

Ficum frigoribus ne ſerito: loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdum & ſaxoſa amat. Eiuſmodi agro citò conualeſcit, ſi ſcrobes amplos, & idoneos feceris. Ficorum genera etiam ſi ſapore, & habitu differunt, tamen uno modo, ſed diſpari differentia agri ſeruntur. Locis frigidis, & autumni temporibus aquoſis, præcoques ſerito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hibernas ſerotinas ſerito. At ſi uoles ficum quanuis non natura ſeram facere, cum groſſuli minuti erunt, fructum decutito: iterum alterũ edet fructum, & in hiemem ſerã differet maturitatem. Nõnunquã etiam, cum frondere cœperint arbores, cacumina fici acutiſſimo ferramento ſumma amputare prodeſt. Sic firmiores arbores, & feraciores fiũt. ſemper proderit ſimulac folia agere cœperit ficus, rubricam amurca diluere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere: ea res efficit uberiorem fructum, & farctum fici ſpecioſius & plenius. 484

De nuce ſerenda. CAP. XXII.

Nucem græcam ſerito Arcturi ſigno, uel circa Calend. Feb. quæ pruinam neſcit. Agrum calidum, durum, & ſiccum deſiderat. nam in locis diuerſis natura eiuſmodi ſi poſueris nucem, protinus putreſcet. Antè quàm nucem deponas, in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atque celerius naſcetur. Ternas nuces in trigonum ſtatuito, pàrſque acutior inferior ſit, quia inde radices mittit, núxque à nuce minime palmo abſit, & anceps ad Fauoniũ ſpectet. Omnis nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & extenſa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, &

auellanam Tarentinam *hoc modo facere poteris*. In *quo*
ſcrobe deſtinaueris nucem ſerere, terram minutam in mo-
dum ſemipedis ponito, ibíque ſemen ferulæ repãgito. cum
ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius ſine
putamine nucem græcam, uel auellanam abſcondito, & ita
adobruito. hoc ante Cal. Mart. *facito, uel etiam inter* No-
nas, & Idus Martias. Hoc *eodem tempore iuglandem, &*
pineam, & caſtaneam ſerere oportet.

De *malo punico ſerendo.* CAP. XXIII.

Malum *punicum uere uſque in* Cal. Apriles *recte ſe-*
ritur. Quod *ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret*
hoc modo emendabitur: Stercore *ſuillo, & humano, & lo-*
tio humano ueteri radices rigato: ea res & fertilem arbo-
rem reddet, & primitiuos annos fructum uinoſum, poſtea
uerò etiam dulcem, & apyrenum facit. Nos *exiguum admo*
dum laſer cyrenaicum uino diluimus, & ita cacumina ar-
485 *boris ſumma obleuimus, ea res emendauit acorem malorũ.*
Mala *punica ne rumpantur in arbore, remedio ſunt lapi*
des tres, ſi cum ſeres arborem, ad radicem ipſam colloca-
ueris. at ſi iam arborem ſatam habueris, ſcyllam ſecundum
radices arboris ſerito: alio modo cum iam matura mala fue
rint, antè quàm rumpantur, petiolos, quibus pendent, in-
torqueto. Eo *modo ſeruabuntur etiam anno toto.*

De *pyro.* CAP. XXIIII.

Pyros *autumno ante brumam ſerito, ita ut minime di-*
es quinque & uiginti ad brumam ſuperſint, quæ ut ſint
feraces, cum iam adoleuerint, altè ablaqueato, & iuxta ip-
ſam radicem truncum findito, & in fiſſuram cuneum pi-
neum tedæ adijcito, & ibi relinquito: deinde obruta abla
queatione cinerem ſupra terram ſpargito.

De malis ſerendis. CAP. XXV.

Mala æſtiua cydonea, ſorba, pruna, poſt mediam hie-
mem uſque in Idus Febr. ſerito. Morum ab Idibus Febr.
uſque in æquinoctium uernum recte ſeres. Siliquam græ-
cam, quam quidam κεράτιον uocant, deinde perſicum ante
brumam per autumnum ſerito. Amygdala, ſi parum fera-
cia erunt, per foratam arborē lapidem adigito: ita librum
arboris moleſcere ſinito. Omnium autem generum ramos
circa Cal. Mart. in hortis, ubi & ſubacta & ſtercorata ter-
ra eſt, per puluinos arearum diſponere conuenit: deinde
cum creuerint, danda eſt opera, ut dum teneros ramulos
habent, ueluti pampinentur, & ad unum ſtylum primo
anno ſemina redigantur: & cum autumnus inceſſerit, ante
quàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expe
diet, & ita craſſis arundinibus, quæ ab una parte nodos
integros habent, quaſi pileolos induere, atque ita à frigo-
re, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Poſt quartum
& uigeſimum deinde menſem, ſiue trāſferre, & diſponere 486
in ordinem uoles, ſeu inſerere, ſatis tutò utrunque facies.

De inſitione arborum. CAP. XXVI.

Omnis ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt
ei, cui inſeritur, diſſimilis corticæ: ſi uerò fructum etiam eo-
dem tempore fert, ſine ullo ſcrupulo optime inſeritur. Tria
autem genera inſitionum antiqui tradiderunt: Vnum, quod
reſecta, & fiſſa arbore recipit inſertos ſurculos: alterum,
quod reſecta inter librum, & materiam admittit ſemina,
quæ utraque genera uerni temporis ſunt: tertium, quod
ipſas gemmas cum exiguo corticæ in partem ſui delibratam
recipit, quam uocant agricolæ emplaſtrationem. hoc genus
æſtatis eſt. Quarum inſitionum rationem cum tradideri-
mus, à nobis quoque repertam aliam docebimus. Omnes

arbores ſimulatque gemmas agere cœperint, Luna creſcen te inſerito, oliuã autem circa æquinoctium uernum uſque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es, uideto ut ſit tenera, & ferax, nodiſque crebris: & cũ primum germina tumebunt de ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabunt, & integri erunt, eos legito. Craſſitudine minimi digiti ſurculi ſint biſulci. Arborem, quam inſerere uoles, ſerra diligenter exſecato ea parte, quæ maxime nitida, & ſine cicatrice eſt, dabiſque operam, ne librum lædas. Cum deinde trũcum reci deris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreum, uel oſſeum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres, ſed leniter demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Poſtea ſurculos, quos inſerere uoles, falce acuta ab una parte eradito tam altè quàm cuneum demiſiſti, ſed ita ne medullam, néue alterius partis corticem lædas: ubi ſur culos paratos habueris, cuneum uellito, ſtatimque ſurculos
487 *demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiem facta ſunt. Ea autem fine, qua adraſeris, ſur culos demittito ita, ut ſex digitis de arbore extent. in una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternûm digitorum inter eos ſit ſpatium. Pro arbo ris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro ulmi, uel uimine arborem aſtringito: poſtea paleato luto bene ſubacto oblinito totam plagam, & ſpatium, quod eſt inter ſurculos uſque eò, ut duobus digitis inſita extent: ſupra lutum muſcum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si puſillam arborẽ inſerere uoles, iuxta terram abſcin dito, ita ut ſeſquipedẽ à terra extet. cũ deinde abſcinderis, plagam diligenter leuato, & medium truncum acuto ſcal*

*pro modicè findito, ita ut fiſſura triũ digitorũ ſit. in eam
deinde cuneum quoad patietur, inſerito, & ſurculos ex u-
traque parte adraſos demittito, ita ut librũ ſeminis libro
arboris æqualẽ facias. cum ſurculos diligenter aptaueris, cu
neum uellito: deinde arborẽ, ut ſuprà dixi, alligato, & obli
nito: deim terram circa arborẽ aggerato uſque ad ipſum
inſitum. ea res à uento, & calore maxime tuebitur.* Tertiũ
*genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi i-
doneum eſt: & ferè eæ recipiunt talem inſitionem, quæ hu
midum, ſuccoſúmque, & ualidum librum habent, ſicuti fi
cus. nã & lactis plurimum remittit, & corticem robuſtum
habet. optime itaque ea inſeritur tali ratione:* Ex *qua arbo-
re inſerere uoles, in ea quæſito nouellos & nitidos ramos:
in his deinde obſeruato gemmam, quæ bene apparebit, cer-
támque ſpem germinis habebit: eam duobus digitis qua-
dratis circunſignato, ut medio gemma ſit, & ita acuto ſcal-
pello circuncidito, delibratóque diligenter, ne gemmam læ* 488
*das: deinde ex qua arbore inſerere uoles, in ea nitidiſſi-
mum ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circunci-
dito, & materiam delibrato, & in eam partem, quam nu-
daueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore ſumpſe-
ras, aptato ita, ut emplaſtrum circunciſæ parti conueniat.
ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne lædas:
deinde commiſſuras, & uincula luto oblinito, ſpatio reli-
cto, qua gemma liberè germinet.* Materia, *quam inſeueris, ſi
ſobolem, uel ſuperiores ramos habebit, omnia præcidito,
nequid ſit, quo poſſit ſuccus euocari, aut cui magis, quàm
inſito ſeruiat.* Poſt *unum & uigeſimum diem ſoluito em-
plaſtrum.* Hoc *genere etiam optime olea inſeritur.* Q*uar-
tum illud genus inſitionis iam docuimus, cum de uitibus
diſputauimus: itaque ſuperuacuũ eſt hoc loco repetere iam*

traditam rationem terebrationis.

Quod omnium generum ſurculi, omnibus arboribus inſeri poſſint. CAP. XXVII.

*Sed cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurcu-
lorum in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitio-
nem, qua nos paulò antè uſi ſumus, ueluti quandam le-
gem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui
ſint corticæ, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus,
quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorem huius opinionis
diſcutiendum, tradendámque poſteris rationem, qua poſſit
omne genus ſurculi, omni generi arboris inſeri: quod ne lon
giori exordio legentes fatigemus, unum quaſi exemplum
ſubijciemus, qua ſimilitudine quiſque quod genus uolet om
ni arbori poterit inſerere. Scrobem quoquouerſus pedum
quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami
oleæ poſſint eam contingere: in ſcrobem deinde fici arbuſ-
culam deponito, diligentiámque adhibeto, ut robuſta, & ni*
489 *tida fiat. Poſt triennium, aut quinquennium, cum iam ſa
tis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui ui-
debitur nitidiſſimus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ
religa: atque ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum ca-
cumina, quæ inſerere uoles, relinquito: tum arborem fici
detruncato, plagámque leuato, & mediam cuneo findito.
Cacumina deinde oliuæ ſicuti matri inhærent, utraque
parte adradito, & ita fiſſuræ fici aptato, cuneúmque exi-
mito, & diligenter colligato, ne qua ui reuellantur. Sic in-
terpoſito triennio coaleſcet ficus oliuæ: & tũ demum quar
to anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ
à matre reſecabis. Hoc modo omne genus in omnem arbo-
rem inſeritur.*

De cythiſo. CAP. XXVIII.

Cythiſum, quē Græci aut ★ξίκα, aut ★κυχρίνην, aut ★τρυφερὴν uocant, quamplurimum habere expedit, quòd gallinis, apibus, ouibus, capris quoque, & omni generi pecudum utiliſſimus eſt, quod ex eo cito pingueſcat, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo menſibus uiridi eo pabulo uti, & poſtea arido poſſis. Præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit, omnémque iniuriam ſine noxa patitur. Mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, cum tota nocte permaduerit: poſtero die expreſſi ſucci ternas heminas permiſceri modico uino, atque ita potandum dari: ſic & ipſæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythiſi uel Autumno circa Idus Octob. uel Vere fieri poteſt. Cum terram bene ſubegeris, in modum horti areas facito, ibíque uelut ocymum ſemen cythiſi Autumno ſerito: plantas deinde Vere diſponi, ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatio diſtent. Si ſemen nō habueris, cacumina cythiſorum 490
Vere diſponito. Stercoratam terram circa aggerato: ſi pluuia non inceſſerit, rigato XV proximis diebus: ſimul ac nouam frōdem agere cœperit, ſarrito. Poſt triennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abunde eſt uiridis pondo XV, boui pōdo XX. cæteriſque pecudibus pro portione uirium. Poteſt autem etiam circa Septembrem ramis ſeri. Aridum ſi dabis, exiguum dato, quoniā maiores uires habet, priúſque aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum, quod aridum facere uoles, circa menſem Septembris, cum ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito. Paucis deinde horis, dum flacceſcat, in ſole habeto: deinde in umbra adſiccato, & ita condito.

De ſalice, & geniſta, & arundine.

CAP. XXIX.

Salicem, & geniſtam creſcente luna uere circa Calendas Martias ſerito. Salix humida loca deſiderat, geniſta etiam ſicca, utraque tamen circa uineam opportunè ſeruntur, quoniam palmitibus idonea præbent uincula. Arundo optime ſeritur, quos alij bulbos, alij oculos uocant. Simul atque terram bipalio repaſtinaueris, radicem arundinis acuta falce præſectam impendenti pluuia diſponito. Sunt qui arundines integras ſternant, quoniam ex omnibus nodis ſatæ arundines emittunt, ſed ferè hoc genus euanidam, exilémque, & humilem arundinem affert. Melior itaque ſatio eſt ea, quam prius demonſtrauimus. Placet autem omnibus annis ſimulac arundinem cecideris, locum altè, & æqualiter fodere, atque ita rigare.

De uiola, & roſa. CAP. XXX.

Violam qui facturus eſt, terram ſtercoratam, & repaſtinatam minimum altè pedem in puluinos redigat. Atque
491 *ita plantas hornotinas ſcrobiculis pedalibus factis ante Calendas Mart. diſpoſitas habeat. Semen autem uiolæ ſicut olerum in areis duobus temporibus ſeritur uere, uel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut runcetur, ut ſarriatur, ut interdum etiam rigetur. Roſam fruticibus, ac ſurculis diſponi per ſurculos pedales conuenit per idem tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis fodiri ante Calend. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.*

FINIS.

INDEX OMNIVM FERE QVÆ in hiſce Columellæ libris ſcitu digna reperiuntur.

A

Ablaqueanda vinea quando 131.157
Actor 30. Actus 16
Adoreum 49
Africanæ gallinæ 277
Agna quid 166
Agricultores 4
Albuelis 87
Ambulationes 24
Amerina ſalix 160
Amethyſtos 87
Amineæ vites 63.100
Amygdala 200.485
Amurca 96.70
Amurca oleo inimica 453
Anates 303
Anguifer ſidus 375
Anetum 396
Andromeda 377
Anſer 300
Apes 314.315
Apes Iouis nutrices 315
Apes vt reuiuiſcant 328
Apes quomodo à pugna compeſcantur 326
Apiana vua 4;8.85
Apium 394
Apium peſtilentia 330
Apium pulli 317
Apium fugam exploratam præſcire 385
Apiarium 318
Αποκατάστασις 95
Apothecæ 25.27
Apyrenum 484
Aquila exoritur 56.374
occidit 375
Aquæ bonitas 17
Arator bonus 35
Arbor inſita melior 483
Arborum tranſlatio 482
Arborator 360
Arbuſculæ omnes quomodo tranſferendæ 481
Arborum inſitio tempeſtiua 486.482 tranſlatio 483
Arbuſtiuum 469
Arbuſtum 477
Arbutus 192
Arctur⁹ quãdo occidat 377
Area 28
Areæ 389
Argilla 107
Arietis exortus 372
Arietes 484
Argitis 86
Argo nauis occidit 378
Arietum habitus 248
Armoracia 415

Arundinetum 163.368
Arundo 162
As 167
Aſinus, Aſellus 245
ἀσφάλτιον 225
Aſparagi ſatiui 397
Aſſis angularis 173
ἀτράφαξις 396
Atrienſes 409
Auara vitis 87
Aues quo tempore parere deſinant 288
Auellana 199
Auenæ ſatio 63
Aurigæ occaſus 3.80
Autumnalis putatio 133

B

Balneæ 27
Balnearia 24
Bambatæ 434
Battis ſatiuus 417
Beta 396
Bidens 478
Bigemmis 179
Blattæ lucifugæ 321
Boum cura 212
Boum medicinæ 214
Boues quales parandi 207
Boues inter arãdum quomodo diſponẽdi 44.45
Boues ab opere quomodo curandi 44.45
Brachia vitis 148
Brachiatæ vineæ 179
Branchiæ 310
Braſſicæ ſatio 392
Briſa 438
Brutia pix 334
Brumæ tempus 335
Brumæ tempore vitis nõ colenda 471
Bubilia 25
Bubulci ſtatura 34
Buculus 209
Bulbi ſatio 490
Bumaſti vites 83

C

Cacabus 439
Cadus 432
C. Matius rei ruſticæ ſcriptor 443
Cæſonianũ præceptũ 19
Calabrica olea 453
Calameta 152
Calcare 288
Calyſto ſydus occidit 367
Cammarus 311
Campeſtris, & collina vua 83
Campus 38
Canalis 453
Candida lactuca 392
Candoſocci 180
Candelas ſebare 79
Canicula apparet 292
Canum genera 272
Canis villaticus 272
Canum admiſſura, & par-

tus 274. cibaria ibid. quo modo appellandi, ibidē
Canna 273
Cannabis 60
Canterioli 400
Canterius 134. 402
Capi ſemimares 277
Capillamenta feminũ 134
Capillorum concinnatores 277
Capparis 399
Capiſterium 53
Caper optimus 261
Caprarum partus 262
Capra ſydus exoritur 372
Caprarum morbi: earundem remedia 263
Capreolus ferramentum 444
Caprarii officium 263
Capitatum porrum 393
Capulator 455
Capitatæ vineæ 179
Caput vitis 100
Carex 377
Carpinus 190
Caſeale 71
Caſei faciendi ratio 264
Caſeus Gallicus 463
Caſeus quõ ſeruetur 417
Caſſiope occidit 381
Caſtratio ouium 261
Caſtaneta caluéſcere 163
Catulorum cura 274
Catulo facere 79
Caudarum canum caſtratio 275
Cellæ 25
Centaurus apparet 373. et 378
Centuria quid 167
Centones 33
Cera ex quibus floribus fiat 337. et quomodo conficiatur 339
Κεράτιον 485
Ceparum genera, et quomodo reponantur 415
Cepa Aſcalonia, et Pompeia 415
Ceuæ vaccæ 230
Chalcis 310
Charcari 333
Charcata 176
Chærephyllum 396
Cibarium oleum 457
Cicera 64
Cicercula 60. 64
Cicer arietinum 60
Ciconia quid 112
Cydonia 445. 485
Cydoniorũ conditura 439
Cynaræ ſatio 393
Cythiſi ſatio 204
Claſſes 36
Claui 223
Claui in ouibus 74
Cochlear 427

Cæleſtis aqua optima 22
Cœnationes 24
Colere quid 40
Colliquiæ 50
C o lyria 248
Collis 38
Color aruorum 42
Cocolubes quid 86
Columbarum color qui melior 293
Columbarum ſagina 293
Columbæ ne ſedes mutẽt 291
Columbinum ſtercus 70
Coloni indigenæ 29
Colus 437
Colymbades 449
Concheæ ferreæ 454
Conſeminales vineæ 446
Conſigillo 215
Coniugii maritalis inſtitutio 401
Contubernalis mulier 31
Cornelius Celſus 13
Corbis 213
Corbulæ 454
Coruda 396
Coriago 221
Cordum olus 417
Coriandri ſatio 390
Corna 415
Coronæ 223
Corona ſidus cæleſte exoritur 381. Eadem occidit 375
Corporis membra, eorúmque officia 102
Corticatæ picis vſus 428
Cortinale 27
Crater ſidus cæleſte apparet 178
Κρεμαστῆρες 131
Cretoſa humus 107
Creta cimolia 215
Cruſtumia pira 200
Cubitor bos quomodo emendandus 210
Cuculli ſagati 31.362
Cucumis 397
Cucurbita 397
Cunila bubula 221
Cunila quæ et ſatureia 317
Culina 24
Culex 400
Cuneati agri forma 169
Curgulio 120
Cura ruſticationis apud antiquos Romanos gloriæ fuit 6
Curius dentatus 18
Cuſtos quid 470
Cuſtos palmes quomodo ſubmittendus 149

D

Dactyli 83
Decacuminare 131
Decemmodiæ 421.454
Decuriæ 36

Decuſſare 148
Defrutũ quomodo fiat 426
Delibrare 197.185
Delphini occaſus 376
Denſæ glabræque ſues 9
Diabetes 100
Diradiari 190
Diſrarari 162
Diſtichum ordeum 56
Dodrante tertiari 50
Dolabra 46
Dolus Mendeſius 398
Dracontion 88
δρακαὶ 273
Duramina 143
Dulce vinum quô fiat 431

E

Effœtum ſolum 2
Effœminatorum geſtus 6
Elices qui 50
Embammata 462
Emarcus vitis genus 87
Emplaſtratio 201.486
Emuſcare oleas 375
Epitomis circũſcribere 13
Epicharmus 258
Epiphora 226
Equa vt marem patiatur quid agendum 233
Equi quomodo ad admiſſuram ſaginandi 223
Equorum indoles & forma 235
Equorum cura,& medicina 236
Ergaſtularii 35
Eruncare 389
Eruum 64.212
Etheſiæ venti 377
Exoſſare 351
Examina apum ſilueſtria qũo inueniantur 325
Euhemerus 315

F

Fabæ 57
Faba an occanda ibidem
Faba an ſarrienda 65
Fabalia 57
Falculæ 152
Falcis figura 152
Far 50
Farrago 65
Fauonius 78
Feriis quid agricolæ, quid que non facere liceat 79
Febris ſigna 218
Fermentare terram 39
Ficꝰ quãdo ſeréda 198.483
Ficus ſerotinæ 483
Fici aridæ 418
Ficus vt aſpernentur aues 288
Ficorum genera 198
Ficedula 382
Fidis ſidus cæleſte occidit 470
Filix 271
Filicis extirpatio ibidem

Fiſcellæ 41
Fiſci 455
Flagellum quid 100
Focaneus palmes 148.159
Fœneratio 5
Fœni ſiccandi modus 76
Fœnum græcum 63
Fœminæ villicæ 29
Formicæ ne vitibus noce-
ant 479
Frigus terrã excoquit 289
Fronde qua, et quando
utendum 213
Fructuariæ partes 25
Fructuarius quis 187
Frutetoſi tractus 40
Frutex 465
Fuligo 400
Fumarium 27
G
Galaticum ordeum 56
Gallinarum genera 277
Gallinaceus mas qualis eſ
ſe debeat 278
Gallinæ albæ vitandæ 278
Gallinaria inſula 277
Gemella vitis 84
Gemellar 455
Glarea et calculus 107
Glechonites vinum 435
Glocire 277
Græcum, et Tarentinum
pecus 254
Graminis extirpatio 129
Grandeſcere frumenta in
horreo 78
Granata poma 439
Granata mala quomodo
ſeruentur, et quomodo
de iis fiat vinum 443
Gremia ligna 385
Groſſuli 483
Grumi 75
Gummitio 457
H
Halcyonei dies 369
Halicaſtrum 49
Haræ quomodo conſtru-
endæ 268
Helueolæ vites 86
Heluenaciæ vites 87
Hedera 317
Hexagonii agri forma 172
Higinius 13
Hinnus 242
Hippomanes 225
ἱπποσέλινον 394
Hornotinæ virgæ 188
Hœdi ſydus cæleſte exori-
tur 378
Horreum 25.406
ὑοσκύαμος 245
Horreum penſile 26
Hyſſopites vinum 434
I
Ianitores 5
Illiteratus villicus 32
Incilia 195

Inerticula vitis 87
Inoculatio, et emplaſtratio 472
Interordinia 177
Indicia frumentariæ terræ 43
Inodorare 410
Inſitionũ varia genera 101
Inulæ ſatio 394. Eius conditura 447
Inſitio arborum 201. 486
Inſitio vitis 102
Intybi ſatio 390. Eius conditura 414
Inula 394
Italia vnde dicta 207
Iter commodum 16
Iterati, tertiatiq; agri 45
Iugata vinea 469
Iugarius 24
Iugerum quot operis colatur 64. Quot modios ſeminum poſtulet 51. Eius forma et partes 169
Iulius Atticus 13
Iulius Græcinus 13
Iumenta vnde dicta 206
Iuſta 50

L

Labellum 432
Laborioſior eſt negligẽtia quàm diligentia 406
Lactuca 392
Lactucæ genera 392
Lacuſculi 483
Laconica 7
Lacubus diſtinguere granaria 26
Lacus vinarii et torcularii 421
Laſerpitium 225
Lanata aminea 84
Leguminum genera 49
Leguminum ſatio 50
Legumina agros ſtercorantia 69. Et quæ obſint agris ibidem
Lentis ſatio 59
Lepidii ſatio 395
Liber & Libera dii 422
Libella 115
Libra ſydus cæleſte occidit 372
Liciniana iugera 18
Lignatio 21
Linum 59
Lira 391. 52
Lirari 374
Loci vitia 145
Loræ confectio 439
Lumbrici: Cõtra lũbricos vitulorum remedia 230
Lupinum 49. 65. 73
Luna infra terram 391
Luxurioſa vitis 143

M

Macies et languor mularũ quomó curetur 245

Machina 243
Magiſtri pecoris 31
Mali punici ſatio 200. 484
Mala punica ne rumpantur in arbore 485
Malorum genera varia 200
Malleolus quid 94
Malleoli diſpoſitio 468
Malleolorum numerus & electio 94
Marina lactuca 223
Marſica cepa, quæ & vnio 415
Maritale coniugium 402
Maſſulæ 436
Materia palmitis genus 190
Maritare ſtatumina vidua 144
Melampodis doctrina in pecoris cultu 10
Meleagrides gallinæ 277
Mel ſecundarium 416
Mella quid, & quomodo fiat ibidem
Mel nemorenſe 317
Mellatio 375
Meliſſa 314
Melimeli quid 445
Mel coercet vitia 446
Mēdeſius Ægyptius 260 298
Mentaſtrum 395
Menſtruoſa mulier fœtui fruticibúſq; nociua 398
Menta 395
Mentigo 262
Merula 309
Mergi 78.180
Mergis purgare, & propagare 126
Meſſis tempus 76
Meuaniæ boues 100
Militaris via 22
Miluinus pes 412
Myrti genera 436
Mnaſeas ſcriptor Græcus 410
Modus in rebus 17
Molæ 454
Mons 38
Mons tranſuerſus ſulcandus 47
Mororum ſatio 200
Mula 244
Mulas parere in Africa ib.
Mularum morbi & remedia ibidem
Mulſa aqua quomodo fiat 416
Mus araneus 224
Murinus color 243
Muriæ confectio 430
Muria dura quomodo fiat 411
Mulieris officia 403

Muſcus in vite 147
Muſtella 150
Muſtum lixiuum 432
Muſtum quō fiat 433
Quō condiatur 428
Et quomodo ſēper dulce maneat 433
Mutilus aries 249

N

Nænius Pollio Romanus vir longiſſimus 97
Napus 60.400.461
Natrix 22
Negligentia quàm diligētia laborioſior 406
Nemeturica pix 427.429
Nepæ ſideris cæleſtis occaſus 375
Nepotes 130
Nomentanæ 85
Nomina optima non appellando fieri mala 29
Nubilarium 28
Nundinarū conuentus 7
Numidicæ gallinæ 302
Nux græca 484
Nux auellana ibidem

O

Occatio 376
Oculorum vitia quomodo ſanentur 239
Odores vino apti 424
Offulæ carnis 461
Olearum genera 192
Oliuarum ſeminaria quo modo facienda 193
Olearius 456
Oleum 27
Oliuitas 453
Oleum quomodo fiat 453
Oleum amurca corrumpitur 453
Olineti ſtercoratio 196
Oleaſtellum 453
Olus atrum 394. eius conditura 462
Olus cordum 417
Olerum ſationes 388
Olympionicæ equæ 99
Onychina pruna 415
Operculati faui 355
Operculare 418
ὀφιοῦχος 375
Opimare 290
Opulus 479
Ordeum hexaſtichon & cantherinum 54
Orchis 192
Ornithiæ venti 363
Orni 450
Ornus 192
Orthociſſos 370
Oſtigo 261
Orthogonii agri forma 170
Oues ne ſcabræ fiant 256
Ouis pulmonaria quomo do curanda 259

Ouium paſcua 246
Oues quales emendæ 246
Ouium natura, pabulum, & curatura 259.251.252
Oues ſi paſcua faſtidiant 252
Ouilia ne à ſerpentibus infeſtentur 255
Oua quæ, quando, & quot ſupponenda 285
Oua vt diu integra ſeruẽtur 289
Oua ſale minuuntur 289
Oua pauonina & anſerina 285
Oxygala quomodo fiat 413
Oxiporum, ſiue Oxygarum quomodo componatur 463
Ozimum 394

P

Pabulorum genera 49
Paleæ 212
Paluſtris aqua peſtilens 21
Palmare quid 385
Palumborum ſagina 290
Palmipedalis 119
Palmitum longitudo 151
Pali 126
Panis ex milio 55
Pampinaria ſarmẽta 467
Pampinarium 101
Pampini 118
Pampinatio 129.479
Pampinator 155
Pampinandi modus 180
Pampinariuspalmes 147. 188
Panax 393
Pangendi ratio optima. 118
Papaueris ſatio 396
Papiliones quomodo necentur, ne apibus noceant 334
Paridius Veterenſis 128
Paſſus quid 166
Paſſum quomodo fiat 427
Paſſa vua qũo fiat 419
Paſtinaca 394
Paſtinum quid 117
Paſtinãdi ſoli modus 109. 114.115.368
Patriſfamiliâs villicíque officium 360
Pauo mas 296
Pauonum educatio 295
Paxamus auctor Græ. 410
Pecunia, & Peculium 205
Pecudum ſtercus 70
Pecuarius canis 273
Pecus aquatile 309
Pedanda qũo vinea 134
Pedamen quid 160
Pedicularis herba 238
Pelagii piſces 307
Pellis fibri 479

Pelles manicatæ 31.361
Pendula loca 74
Pênſile horreum 26
Perſonata herba 224
Perticæ 160
Perticalis ſalix 161
Pes 166
Phaſeli ſatio 56
Phryxonides 315
Pyrorũ varia genera 200
Pyri ſatio ibidem
Pyra generoſiſſima ibid.
Picãda quomodo ſint do lia 422
Picatum vinum quomodo fiat 429
Piſcis aquilonius, ſignum cæleſte 369
Piſcis auſtrinus, ſidus cæleſte 377
Piſces pelagii, & piſces plani 306
Piſces ſaxatiles 307
Piſi ſatio 57
Piſcinæ, lacúſque memorabiles 331
Plagæ vitis 147
Planities 74
Plumarum anſerum vulſura bis in anno fit 300
Pluuialis aqua ſaluberrima 21
Porculator quis 9. Eius officium 268
Pollex in vinea 144
Poma cũ pediculis legenda, ſi in vetuſtatem reponere velis 444
Pomarium quomodo inſtituendum 197
Porca quid 166
Porrum ſectiuum 393
Portulaca 417
Poſia oliua, & Regia 448
Pratum quaſi paratum 75
Prata quomodo fiant ex aruo ibid. Quomodo colantur 74
Prati ſitu obducti remedia 75
Prodomi venti flare incipiunt 376
Procyum ſidus exoritur 373
Promercales res 32
Promi & cellarii 409
Propagationum genera 473
Proſtrata vinea 181
Pruni ſatio 200
Pſythiæ vites 87
Ptiſana 49
Pullicies 294
Pulla terra 8
Pulmonariæ 270
Pultarii 442
Pulueratio 377
Puluinuli 477

Pupinia 19
Puſula quid 260
Putandi tempus 133
Putatio 133
Putatoris officum 139
Puteus quando effodiendus 388

Q

Quadrans 167
Quadrati agri forma 167
Quercus 192

R

Racemarii 118
Radicata ſemina 482
Radula 422
Rami arborum quomodo diſponendi 486
Ranæ, linguæ vitium 218
Rapa 61
Raporum conditura 463
Raphanus 397
Raripilum 9
Raſſis, picis genus 425
Recraſtinari 77
Regelari 23
Rei ruſticæ ſcriptores græci 12. Latini 14
Repaſtinatæ vineæ 117
Ridica 134
Reſtibilis vinea 106.177
Robuſta frumenta 54
Roſa 491
Roſaria 368
Roſarium ſerotinum 370
Rotare quid 297
Rotundi agri forma 171
Rubrica 8.57
Rubigo ne vineam vexet 478
Rumpotinum, & Rumpotinetum 190
Runcandum quando 64
Ruſtica auis 277
Ruſticæ villæ partes 24
Ruta 395
Rutabulum 428

S

Sabina ſalix 160
Sabulo 107
Sabuloſa loca quomodo ſtercoranda 73
Sacer ignis 260
Sacra certamina 98
Sagitta quid 105.116
Salgamum quomodo cõdiendum 410
Salix 160.190
Salictum 161.275
Salitura 427
Salientes riui in villã perducendi 25
Saliuandum pecus 215
Salutator mercenarius 5
Salſa amaráque terra peſſima 82
Salubritas cæli in agro potiſſimum 15
Sampſa quomodo fiat

448.452
Sanguinalis herba 220
Sanguinaria herba 260
Santonica herba 230
Sapa quo coquatur 414
Sapore bonitatem ſoli dignoſci 42
Sapor terræ quomodo deprehendatur 467
Sationis tempora 390
Satio autumnalis potiſſima 52
Satoria trimodia 53
Satureia 399
Satureiæ conditura 415
Scabies 251
Scalæ 4 4
Scamnum quid ruſticis 43
Scyllæ ſatio 485
σκυτάλη 224
Scylliticum vinum 434
Scylliticum acetum ibid.
Scrobs ne ſimilis ſit alueo 128
Scrobs oleæ 481
Scrobes ternarii & quaternarii 370
Scrobs arborum ſerendarum 198
Scrobibus vineta quomodo ponenda 109
Scrofa 266
Scrupulum 167
Sedum quid 53.400
Sementis prima 50
Semicircularis, & maioris ſemicirculo agri forma 171
Semina quomodo deponenda 198
Semina trifurca 483
Seminum genera,& differentiæ 48
Semina inter quinos, ſenos,ſeptenos, & ternos pedes &c. 173.174
Seminandi tempus 50
Semina quomodo legenda 482
Seminarium arborũ 125.198
Seminariis vitium prouincias non vti 123. Eorum cura 127
Sentis canis 387
Semis 167
Semuncia 167
Sepes viua 387
Serendi tempora 390
Serere ne dubita 364
Seris, σέρις 301
Serotini pulli 288
Serpentum afflatus quibus noxius 287
Serpillum 395
Serui quales ad villam eligendi 32
Seſamorum ſatio 59

Seſquiopera 67
Seſtertium 466
Sextans 167
Siccaneus locus 39.161
Sicilicus 167
Siligo,& eius ſatio 49.54
Siliqua græca 63.200
Silex vitibus amicus 107
σίλφιον 413.464
Symonianum trifolium 225
Sinapis ſatio 393
Sinapi quõ facias 462
Syri 26
Sirapa quomodo fiant 452
Siſer 394. Conditura eiuſdem 462
σμύρνιον 394
Solſtitiũ quando fiat 333
Sophortiæ vites 87
Solum uitibus aptum 450
Solſtitialis ſpina 74
Sorba 200.485
Sorices ne vitem lædant 479
Spadones,ſurculi 103
Spatha lignea 427
Spica Virginis, ſidus cæleſte,exoritur 378
Spionicus 123
Spionia dapſilis 87
Spongiæ 396.454
Spongiolæ 396
Squamoſi greges 308
Stabula 24
Stercus vetuſtum nõ probari 70. Et ibidem de generibus ſtercoris.
Sterquilinia 28
Stercus auiũ optimum 70
Stella 153
Stercoranda quomodo ſit terra exilis 48
Sterile ſenium 29
Stiua 179
Stratæ vites 176
Subluuies, & Intertrigo 157
Suppuratio 220
Suburbanũ prædium commodiſſimum 13
Succularum occaſus 371
Earundem ortus 373
Suffragines 223
Surcularis terra 106
Surculorum poſitio 115
Surculi inſerendi modus. & an omne ſurculorum genus inſeratur 201
De Suibus,& eorum medicinis 266
Sues impatientiſſimæ famis,atque ob id ſcrofæ aliquando fœtus ſuos mandunt 271
Suile 269

T

Tabulata 184

Tabulatum 453
Taleæ 160
Taleæ,& rami quãdo deponendi 483
Taleolæ 160
Tarentinum pecus 9
Tarentina nux 199
Tauri forma 227
Tellus cõmunis parens 3
Terebra,& terebratio 475
Terebra Gallica 475
Terrarum ſpecies variæ 8
Terreni genera tria 38
Thaſiæ vites 87
Thalli ceparum 400
Thymum 395
Thymites vinum 435
τιθύμαλλος 213
Tineæ aruorum 334
Tinunculus, accipitris genus 292
Tofus 157
Tonſuræ ouium tempus 256.292
Torculariæ cellæ poſitio 26
Torminum remedia 217
Traduces 188.158
Trapetum 379
Triangularis agri forma 170
Tribus vnde dictæ 167
Tribula & traha 78
Trifurca ſemina 483
Trimeſtre ſemen 53.58 369
Trigemmis ſurculus 119
Tripedaneæ vuæ 63
Triquetri agri forma 170
Trimodiæ 421.454
Tritici ſatio. 51
Triticũ omne in loco vliginoſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem 54.55
Tritura granorum quomodo facienda 77
Tudicula 454
Turdi 309
Tuſſis remedia 433

V

Vaccæ forma, admiſſura, partus, fœtura, paſtus 228
Vacerræ quid 312
Valetudo bona corp. 108
Varia terra varicoſáq; 46
Vbertas ſoli potiſſima 16
Venuculum far 49
Ventilare vinum 434
Venucula vitis 83
Vepres vt efficias 388
Veruactum crudum 46
Vergiliarum occaſus 70
Earum exortus 372
Viatores qui 7
Viciæ ſatio 62
Vicinitasbona invilla ne-

ceſſaria 17
Viæ commoditas ad villam multum refert 16
Villæ poſitio 24
Villicus qualis eligendus 30
Villaticus canis 272
Viminalis ſalix 161
Viminum cura 60
Vinariæ cellæ poſitio 25
Vindemiæ præparanda 421
Vindemia quomodo putanda 476
Vinearum vberrimus reditus 87
Vinea res infirma, iniuriæ impatiens 127
Vinea vetus nec ablaqueanda nec aranda 478
Vineæ quando palandæ 367
Vinea per autũnum ablaqueanda. Ablaqueata quomodo putanda 131
Vineæ quomodo in hortulos diuidendæ 140. Ac de reliqua vinearum cura per totum librũ tertium & quartum.
Vinitoris officium 146
Vini acentis, durioris, languentis, remedia 433
Vini flos ibidem
Vinum quibus conditurис confirmetur 422
Virginis humeri quando exoriuntur 377
Viri negotia 403
Viſulæ 86
Vitis inſerendæ ratio 156. 512
Vitium alligandarum cura 141
Vites præcoques 81
Vitis ad Orientem ſpectet 470
Vitiarium quomodo fiat 93
Vites nõ ſtercorandæ 73
Vitis fœcunditas quomodo exploranda 95. Et quomodo infœcunda fructuoſa reddatur 475
Vitibus quod ſolum eligendum 95. 105. 467
Vitium ſemina qualia eligenda 374. 467
Vites ad eſcam 82
Vites ſi luxuriant ſine fruge 142
Vites per brumam nõ colendæ 471
Vites ne à ſoricibus, formicis, rubigine infeſtentur 479

Vitium genera 83.84.& 469 reliquáq; de vitib⁹ quæ in vinea, & vua
Viuiradix quo tempore tranſſerenda 137
Vligini quomodo medendum 46.53
Vlmus Attinea 182.479
Vlmi ſatio 182
Vlmorum genera 182
Vlmarium quomodo fiat 182
Vlpicum 390
Vmbratilis mora 15
Vncia 166
Vnciariæ vuæ 83
Vngues annotini 148
Volucra ne vitem lædat 479
Vrbana villa, & eius ædificatio 24
Vrina hominis ſurculis apta 70
Vrticam anſerculos necare 302
Vſus & experientia dominantur in artibus 14
Vuæ duracinæ, purpureæ, bumaſti, dactyli, rhodiæ, libycæ, cerauniæ, ſtephanitæ, tripedaneæ, vnciariæ, cydonitæ, venuculæ, numeſianæ, amineæ 83
Vua quando legēda 440. 441
Vuæ ollares quomodo ſeruentur 440
Vuas vt aſpernentur aues 288
Vuæ complura genera acinorum habentes 476
Vuæ ſine vinaceis ibidem
Vulcanalia 390
Vulturnus 180

FINIS.

LOCI ALIQVOT COLVMELLAE, AD *uetuſtorum exemplarium collationem emendati.*

Libro primo cap.1. pagina 13. uerſu 9. Dionyſius περὶ φυτῶν. *lege,* Dionyſius, Euphiton, Euphorion, &c. *cap.3. pagina 17. uerſu 12.* Μὴ δὲ ἂν. *lege,* Οὐ δὲ ἂν. *pag.18. uerſu 17. ueruacta. lege ueteracta.* Lib.2. *cap.4. pag.46. uerſu 17. ſed quandocunque arabitur. lege quandoque. cap.10. pag.57. uer.2. ueruactum. lege, ueteretum. pag.59. uer.20. quandocunque in uſus. lege, quandoque. pag.67. uer.16. & 20. ueruacto. lege, uetereto.* Lib.3. *cap.21. pag.123. uer.14. matureſcere incipiant. lege, putreſcere.* Lib.5. *cap.1. pag.166. uer. 9. ruſtici agnam uocant. lege, acnuã uocant. cap.6. pag.182. uerſu 18. pecus alueris. lege, pecus paueris. pag.186. uer.7. ita ſibi pares eſſe. lege, ita ſubpares eſſe.* Lib.6. *ca.9. pag.218. uer.27. garo ſaluiati. lege, ſaliuati. cap.10. pag 219. uer.7. ſaluiato. lege, ſaliuato.* Ibidem *uer.14. & 20. ſaluiati. lege, ſaliuati. cap.17. pag.224. uer.28.* σκυτάλην, *lege,* μυγαλῆν. *cap.33. pag.239. uer.30. melle* Attico. *lege, melle acapno.* Libro 7. *cap.3. pag.252. uer.1.* ἐμβρύου ἄκος. *lege,* ἐμβρυουλκεῖν. Libro 8. *cap.1. pag. 276. uer. 29.* καὶ χηνοτροφεῖα. *lege,* καὶ χηνοβοσκεῖα. *cap.7. pag.289. uer.27. aues ſaginantur. lege, auis ſaliuatur. cap.13. pag.300. uer.1.* ἀμφίβια. *lege,* ἀμφιβίους. *cap. 15. pag.303. uerſu 30. aut uipera. lege, aut uiuerra.* Libro *nono, pag.311. uerſu 26. ac ſimilibus feris. lege, ac ſimbus feris. cap.2. pag.315. uer.10.* Erichthonij *temp. lege,* Erechthei. *ca.9. pag 327. uer.3. meliſſophylli. lege, meliſphylli.* Lib.10. *pag.349. uer.26. per omiſſ. lege, per amica. pag.350. uer.5. aluos. lege, aluus. & uer.23. bionias. lege, bryonias. pag.351. uer.12.* Aetnei, *lege,* Ennei. *pag.352. uer.8. balauſi. lege, balauſti.* Lib.11. *cap.2. pag.582. uer.30. ſic lege,* V I I Idus No-

*uembris,*ſignificat tempeſtatem,hiemat.*VI *Idus* Nouembris Vergiliæ *mane occidunt: ſignificat tempeſtatē,hiemat* V *Idus* Nouemb.*ſtella clara* Scorpionis *exoritur:tempeſtatem ſignificat,uel*Vulturnus*:interdum rorat.*IIII *Idus* Nouembris *hiemis initium,&c.* Lib.11.*cap.*20.*pag.*425. *uer.*13.*crocum.lege,coſtum.cap.*35.*pag.*435.*uer.*1.*glycarizi-ten.lege,glechoniten. cap.*41. *pag.*439. *uer.*17. Conditura ex cydoneis,*&c.ſic lege,* Compoſitio medicamenti ad tormina quod uocatur διὰ ὀπώρας. *In cacabo,&c.cap.*45.*pagina* 2.*poſſit interdum dari.lege,poſſit inter cibum dari.* Ibidem *uerſu* 13.*ſeſtiana.lege,cæſiana.* Libro de Arboribus, *cap.*8.*pag.*475.*uer.*7.*quicquid inſerueris uiti diligenter,&c. lege, quicquid inſerueris uimine ulmi diligenter, &c.cap.*28.*pag.*490.*uerſu* 7.exiguum *dato.lege,* exiguius.

EXCVDEBAT ROB. STEPHANVS
TYPOGRAPHVS REGIVS,
PARISIIS, AN. M. D.
XLIII. XI. CAL.
SEPTEMBRIS.

Digitized by Google

Digitized by Google